De betrekkingen tusschen Zweden en de Nederlanden op het gebied van letteren en wetenschap, voornamelijk gedurende de zeventiende eeuw

E.H.G. Wrangel

bron

E.H.G. Wrangel, *De betrekkingen tusschen Zweden en de Nederlanden op het gebied van letteren en wetenschap, voornamelijk gedurende de zeventiende eeuw*. E.J. Brill, Leiden 1901

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/wran001betr01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

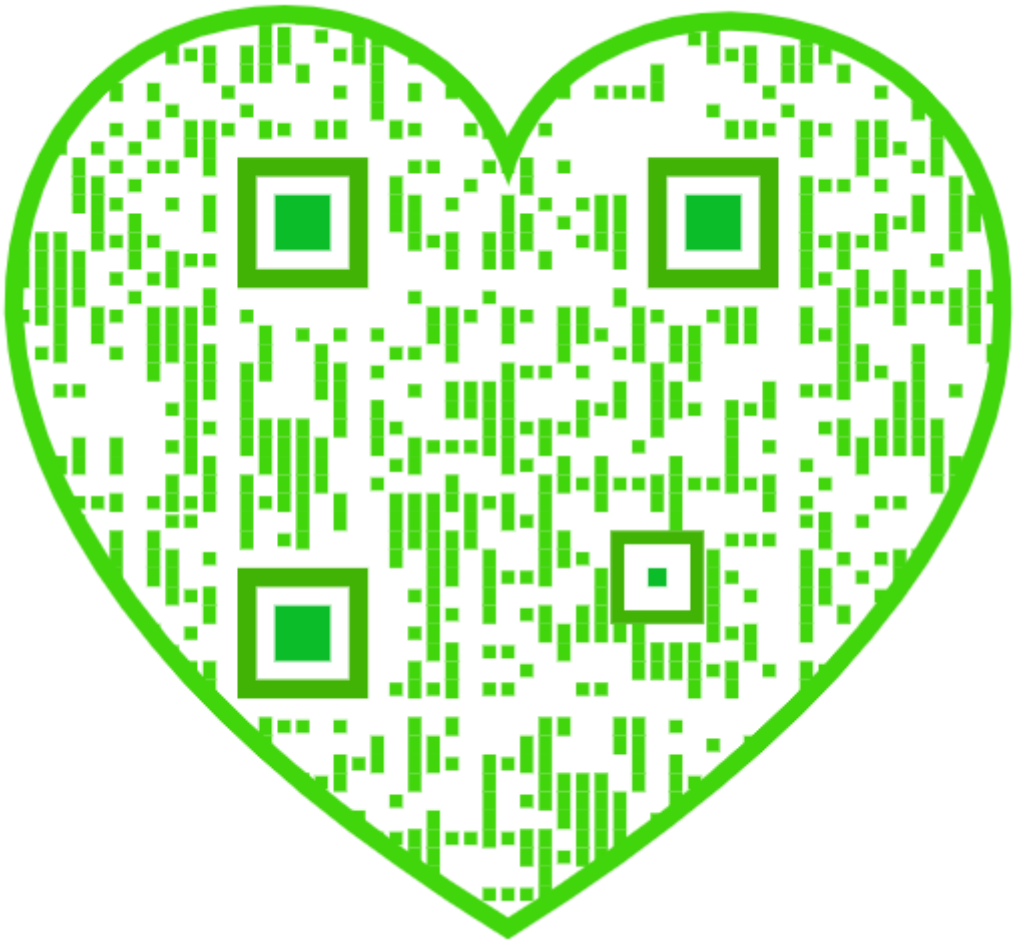

[Voorbericht van de Commissie voor Taal - en Letterkunde]

Spoedig na het verschijnen van Dr E. WRANGEL's *Sveriges litterära förbindelser med Holland särdeles under 1600-talet*[1] werd in de Commissie voor Taal- en Letterkunde bij de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden het voornemen opgevat eene vertaling van dat werk in het Nederlandsch zoo mogelijk te bezorgen. Toen zij vernam dat met eene. Nederlandsche bewerking alreeds een begin was gemaakt door den Heer A. MODDERMAN te Haarlem wendde zij zich tot dezen en vond hem bereid het aangevangen werk voort te zetten en het te voltooien ten behoeve der door haar gewenschte uitgave vanwege de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. Kort daarna echter overleed de Heer MODDERMAN, die door zijne ziekte de vertaling niet verder had kunnen brengen dan tot bijna aan het einde van het vierde hoofstuk, doch de familie van den overledene had de welwillendheid het voorloopig bewerkte gedeelte aan de Commissie ter uitgave af te staan. De Commissie betuigt daarvoor hier openlijk haren dank, en grijpt de gelegenheid aan om de nagedachtenis te eeren van den kundigen, en in weerwil van zijn lijden zoo ijverigen jongen man, wien zij zich gelukkig acht althans nog eenige voldoening te hebben geschonken door hem de zekerheid te geven dat zijn werken in den dienst van wetenschap en letteren niet vergeefsch was geweest.

De verdere bewerking der vertaling kon door de Commissie

1) Lunds Universitets Årsskrift, tom. XXXIII; Lund, E. Malmströms Boktryckeri, 1897.

voor Taal- en Letterkunde worden toevertrouwd aan Mevrouw BEETS - DAMSTÉ te Leiden, en het toezicht op vertaling en druk worden opgedragen aan het medelid dier Commissie, Dr A. BEETS. Het Bestuur toonde zich vervolgens tot steun van hetgeen door de Commissie beraamd en voorbereid was volkomen genegen, en de vereischte voorstellen tot uitgave verwierven de goedkeuring der Maandelijksche Vergadering van Mei en van de Jaarlijksche Vergadering in Juni van het jaar 1900.

De Heer WRANGEL zelf heeft zich welwillend de moeite getroost de drukproeven van deze bewerking te lezen en daarin zijne verbeteringen aan te brengen. Van de verbeteringen en wijzigingen in den tekst en de toegevoegde Aanteekeningen, die aan deze vertaalde uitgave de waarde van een herzienen en vermeerderden druk geven, maakt de schrijver zelf kortelijk melding in het voorbericht van zijne hand, dat aan het werk voorafgaat.

Dat de vertaling enkele eigenaardige moeilijkheden met zich bracht, zal niemand verwonderen. Eene soort daarvan mag hier worden vermeld; die, welke bestond in het overbrengen van de Zweedsche ambtstitels uit vroeger eeuwen in titels, die eenigszins vermochten weer te geven wat door deze werd aangeduid. Het ging niet altijd aan ze te omschrijven; er moest voor de vaak terugkeerende iets op gevonden worden. En zoo is dan het bijna op iedere bladzijde voorkomende *landshöfding*, een ambt dat overeenkomt met dat van den gouverneur eener provincie, met *landdrost* vertaald geworden, en desgelijks voor *häradshöfding*, titel van den rechterlijken en burgerlijken ambtenaar over een *härad*, of combinatie van een aantal kerspelen, het Nederlandsche woord *drost* gekozen. Die keuze is zeker willekeurig, en ook niet in allen deele juist; maar elke andere zou aan dezelfde gebreken moeten lijden. Voorts is bij de spelling der plaats-

namen de Zweedsche vorm behouden, zelfs bij *Göteborg* en *Skåne*, al schrijft men in het Nederlandsch gewoonlijk *Gothenburg* en *Schonen*. Om niet in moeilijkheden te komen, scheen deze consequentie gewenscht.

Het werk van den Heer WRANGEL is ook in zijne Nederlandsche gedaante gebleven het boek dat in de eerste plaats voor Zweden geschreven en in bijzonderheden op de behoeften van Zweedsche lezers werd berekend. Maar de rijke inhoud er van is voor Nederlanders vooral van geen minder gewicht en mocht hier te lande niet langer slechts voor enkelen toegankelijk blijven. Deze vertaling kan thans de vruchten van Dr WRANGEL's nasporingen brengen tot den zoo zeer gewenschten ruimen kring van lezers en ze ten nutte van de vaderlandsche wetenschap doen komen. En voorzeker zal zij allen die door haar met zijn werk kennis maken, met warme erkentelijkheid vervullen jegens den Zweedschen geleerde, van wiens liefde voor ons land en zijne geschiedenis het een doorloopend getuigenis is.

DE COMMISSIE VOOR TAAL- EN LETTERKUNDE BIJ DE MAATSCHAPPIJ DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE TE LEIDEN.
Juni 1901.

[Voorbericht van den Schrijver]

Het werk, dat thans uitgegeven wordt in de Nederlandsche taal, verscheen in het Zweedsch vier jaar geleden in het deel van 'Lunds Universitets Årsskrift', dat opgedragen werd aan koning Oscar II bij het regeeringsjubileum in 1897.

Het doet mij groot genoegen, dat het nu in het Nederlandsch is vertaald geworden. Ook gevoel ik behoefte hartelijk dank te zeggen in de eerste plaats aan alle bibliothecarissen en archivarissen, die mij welwillend bij mijne onderzoekingen zijn behulpzaam geweest, in het bijzonder aan dr. S.G. de Vries, den Directeur der Bibliotheek van de Rijks-Universiteit te Leiden, en vervolgens zeer in het bijzonder aan de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, die de vertaling heeft mogelijk gemaakt, en aan Mevrouw Tine Beets-Damsté, die deze heeft bewerkt en op de meest voorkomende wijze mijne verbeteringen en toevoegsels heeft aangebracht.

Wat den tekst van het werk betreft, scheen het mij noodzakelijk, dat enkele doch kleine veranderingen plaats vonden en een aantal aanteekeningen toegevoegd werden; deze laatste zijn achter elk hoofdstuk geplaatst.

Sedert dit werk in het Zweedsch verscheen, is er opnieuw veel onderzocht op het gebied der betrekkingen dezer beide landen tot elkander. Met ondersteuning van den Zweedschen Staat zijn de Nederlandsche archieven bezocht geworden door dr. Ellen Fries, die zich reeds door verschillende geschiedkundige geschriften op dit gebied had onderscheiden; de dood heeft helaas (in 1900) haar verdienstelijke schrijversloopbaan afgebroken. De aanteekeningen welke zij verzameld had zullen

gedeponeerd worden in het Zweedsche Rijks-archief. Eene soortgelijke opdracht van de Nederlandsche Regeering heeft in het vorige jaar dr. G.W. Kernkamp naar Zweden gevoerd; zijne nasporingen zullen stellig ten nutte komen aan de kennis van de wederzijdsche betrekkingen tusschen Zweden en Nederland.

Die betrekkingen zijn weliswaar gedurende de laatste twee eeuwen van minder belang geweest dan in de 17de eeuw. Het lijdt echter geen twijfel of het zou aan de beschaving in het algemeen grootelijks ten goede komen indien er opnieuw een engere band kon worden gesloten tusschen deze beide protestantsche landen, welke, hoewel niet meer politieke 'toongevers', toch ieder op zijn eigen wijze eene eerste plaats in de beschaafde wereld innemen, en die ook in staatkundig opzicht gewichtige plichten hebben te vervullen.

God behoede Nederland en Zweden!

Lund, Mei 1901. E. WRANGEL.

Lijst van eenige afkortingen[1].

Kon. B.... Koninklijke Bibliotheek te Stockholm.
L.B.... Universiteitsbibliotheek te Lund.
Leid. B.... Universiteitsbibliotheek te Leiden.
Linkpng B.... Bibliotheek van het Bisdom te Linköping.
R.A.... Rijks-archief te Stockholm.
U.B.... Universiteitsbibliotheek te Upsala.

1) In de vertaling zijn dezelfde afkortingen gebezigd als in het Zweedsche werk.

Eerste hoofdstuk.

De conducendo loquitur iam rhetore Thule.
Juvenalis XV. 112.

Overzicht van Zwedens politieke betrekkingen met de Nederlanden gedurende de 17de eeuw. - Zwedens aanwervingen in de Nederlanden; Zweedsche hulptroepen in Nederland. - De Nederlandsche invloed op Zwedens handel en zeevaart. - Vestiging van Nederlanders in Zweden. - Nederlanders als ingenieurs en bouwmeesters bij de grondlegging van industrieele werken in Zweden. - De invloed van de Nederlandsche op de Zweedsche kunst.

Zweden en Nederland - de Vereenigde Nederlanden, om den oorspronkelijken naam te bezigen, of Holland, om den gewonen naam te gebruiken ontleend aan dien van de voornaamste provincie - hebben natuurlijk een geheel verschillenden oorsprong en in veel en velerlei opzichten verschillende belangen. Toch is er een tijd geweest, dat beider ontwikkeling nauw met elkaar samenhing en dat hunne wederkeerige betrekking bijzonder levendig was. Politiek en handel maakten in den beginne de belangrijkste factoren van die betrekking uit; toch was de geestelijke invloed in zekere opzichten van nog grooter beteekenis.

Het was gedurende de 17de eeuw, dat de betrekkingen tusschen beide landen van zulk een levendigen aard werden. Het was ook gedurende de 17de eeuw, dat elk der beide kleine, protestantsche staten zich ieder op zijne wijze tot eene groote mogendheid van Europa verhief. Bijna gelijktijdig, bij het begin der 17de eeuw, vingen de Republiek der Vereenigde Neder-

landen en het Koninkrijk Zweden aan een overwegenden invloed op het Europeesch evenwicht uit te oefenen, en bijna gelijktijdig, bij het begin der 18de eeuw, daalden beiden, hoewel door verschillende oorzaken, van hun hoog standpunt af.

Het was gedurende den strijd voor het protestantisme dat Zweden zoowel als Nederland vrijheid en macht verwierf. De strijd der Nederlanders tegen Spanje om godsdienstige en staatkundige vrijheid werd den Zweden tot eene krachtige opwekking en weldra ook tot een steun in hun kamp tegen Polen en den keizer. De Nederlandsche schrijver N.G. van Kampen[1)], de geestdriftige lofredenaar van zijn vaderland, drukt dit misschien wel wat oneigenlijk, aldus uit: 'Het was op Nederlands voorbeeld, dat reeds kort daarna de Zweden hunne belaagde geloofsvrijheid tegen eenen vreemdeling, slechts wettig door erfregt, tegen Sigismund van Polen verdedigden en dat de vader van den grooten Gustaaf Adolf ten troon werd verheven.'

Reeds gedurende de middeleeuwen had er een zeer levendig verkeer plaats gehad tusschen de voornaamste Nederlandsche zeehavens en Scandinavië. Het was echter voornamelijk met Denemarken, dat Brugge, Gent en andere belangrijke plaatsen in de Nederlanden handel dreven. Zelfs de persoonlijke betrekkingen tusschen Denemarkens bestuurders en de Vlaamsche graven waren reeds in de twaalfde eeuw zeer levendig, evenals in zeker opzicht de geestelijke betrekkingen tusschen die beide landen. In dien tijd waren het de Zuidnederlandsche gewesten, die wat beschaving betreft, aan de spits stonden.

Langzamerhand strekten de Nederlanden hunne betrekkingen ook tot Zweden uit. Doch eerst onder de regeering

1) De invloed van Nederland op het overige Europa, Haarlem 1833, blz. 9.

van Gustaaf Wasa valt er eene werkelijke toenadering te bespeuren. Na den val van Lübecks handelsgrootheid begonnen de Nederlanders meer en meer voet in Zweden te krijgen, en werden de handelsbetrekkingen door verdragen geregeld. Toen later de Nederlanders - of eigenlijk de bewoners der noordelijke provincies - hun grooten vrijheidsoorlog begonnen, was niets natuurlijker dan dat zij steun zochten bij de protestanten in het Noorden. Johan III was echter noch gezind noch in staat hen bij te staan[1)]. Karel IX daarentegen schijnt zich zeer voor een verbond met Nederland evenals met de overige protestantsche staten te hebben geïnteresseerd. De Nederlanden stonden ook bij het begin der 17de eeuw zegevierend tegenover het groote, maar verzwakte Spanje; en door het Bestand van 1609 hadden zij gelegenheid op vreedzame wijze tot eene grootsche ontwikkeling te geraken.

De gezantschappen van Karel IX naar de Nederlanden leidden echter tot geen resultaat, behalve dat Zweden daar krijgsvolk mocht aanwerven. Dat geschiedde voortaan vaker, en niet alleen soldaten en zeelieden, maar ook zelfs oorlogsschepen werden in Nederland voor rekening van Zweden aangeschaft.

Onder de regeering van Gustaaf Adolf werd er in 1614 een verdrag gesloten voor 15 jaar, dat later vernieuwd werd. Dat verdrag betrof niet alleen den handel, maar strekte zich ook uit over ondersteuning in geld en manschappen. Op alle wijzen zocht Zweden nu Nederland aan zich te verplichten; de Nederlandsche handel en scheepvaart in de Zweedsche havensteden werd vergemakkelijkt door voordeelige uitzonderingsbepalingen. Toen Zwedens economische positie door den oorlog met Denemarken bijzonder slecht was, was het

1) De aan diens hof vertoevende Nederlander Jac. Typotius stond buitendien in betrekking met Oldenbarneveldt, zooals in het volgende hoofdstuk zal worden verhaald. Oldenbarneveldt streefde naar een vast verbond met Zweden; maar hij werd tegengewerkt en eindelijk ten val gebracht.

eene uitkomst, ter voldoening van den hoogen losprijs voor Elfsborg, in Nederland eene leening te kunnen sluiten op koper uit de groeven van Falun. Een der voornaamste inschrijvers op die leening was de Amsterdamsche koopman Louis de Geer, wiens betrekkingen met Zweden van het grootste gewicht zouden worden. Op die wijze werd Nederland meer dan eens Zwedens bankier; en niet alleen voor den Zweedschen staat, maar ook voor vele particuliere personen geschiedden de geldelijke transacties door Nederlandsche kooplieden.

De Staten-Generaal der Vereenigde Gewesten kregen in 1615 de vleiende opdracht bij den vrede tusschen Zweden en Rusland als bemiddelaars op te treden. De toenmalige gezant van Zweden in de Vereenigde Nederlanden was een geboren Hollander, Jacob van Dijck, dien we later bij de stichting van Göteborg zullen leeren kennen. Eenige van Zwedens latere gezanten en gevolmachtigden in Nederland waren eveneens Nederlanders of tenminste afstammelingen van Nederlandsche familiën: Janus Rutgersius, Pieter Spieringk - Siluercroen en zijn stiefzoon J. Ph. Bommaert - Silbercroon, P.J. Coijett; voorts voor korteren of langeren tijd met handelsopdrachten van de Zweedsche kroon en den Zweedschen koning belast, Abraham Cabeliau, R. Nieuland, Paridon van Hoorn, Sam. Blomaert, Er. Larsson v.d. Linde, Wilh. Usselincx, Th. van der Noot e.a. benevens Louis de Geer, diens zoon Laurens en kleinzoon Gerhard de Geer[1)]. Deze namen zullen we later dikwijls ontmoeten. Hier is het ook de plaats om er op te wijzen, dat het meerendeel der Zweed-

1) Hierbij kan men ook rekenen Ludv. Camerarius, die in Nederland een tweede vaderland vond; eveneens en op gelijken grond graaf Ch. D. zu Dohna. - Zweden gebruikte ook nog Nederlanders voor andere diplomatieke zendingen, zooals H. Grotius, J. du Moulin, Hendr. ter Smitten (Smittenhjelm), P. Cuypercrona, Chphr. van Kochen en Ludv. Fabricius.

sche gezanten in de Nederlanden gedurende de 17de eeuw daar intieme persoonlijke relaties had: de gezant Joh. Skytte zond zijne zonen daarheen om hunne studiën te voltooien, evenzoo de gevolmachtigde Joh. Hoghusen, Peter Grönberg en Conrad v. Falkenberch; de gezanten P. Falck, Joh. Oxenstierna, Harald Appelboom, Lars Canthersten, Gust. Sparre, Pehr Sparre, E. Ehrensteen, Gabr. Turesson Oxenstierna en N. Lillieroot hadden in Nederland gestudeerd; Appelboom, die daar het langst verblijf hield, huwde tevens met eene Nederlandsche dame, evenals Joach. Fr. Preis[1)] Zweedsch minister in de Nederlanden in het begin der 18de eeuw.

Het gezantschap, dat Nederland in 1615 naar het Noorden zond, nam weliswaar geen deel aan de beslissende onderhandelingen met Rusland, maar het was toch van belang voor de verhouding tusschen de Nederlanden en Zweden. Deze zending is beschreven door den penningmeester van het gezantschap Antonis Goetheris in een in 1619 verschenen geïllustreerd 'Journael der Legatie'. Over Zweedsche toestanden handelt slechts het slot van het boek; daarin wordt o.a. de plech-

1) Zwedens diplomaten in de Nederlanden en omgekeerd benevens hun handelingen, zijn vermeld door Th. Westrin in: Meddelanden från svenska riksarkivet XX (1896), deels door A.H.H. van der Burgh in: Gezantschappen door Zweden en Nederland enz. ('s-Gravenhage 1886). Onder de bronnen bij dit hoofdstuk geraadpleegd kunnen verder naast de aanteekeningen van Schrijver dezes uit Zweedsche en Nederlandsche archieven, genoemd worden: Axel Oxenstierna's geschriften en briefwisseling, uitgegeven onder redactie van C.G. Styffe, de bekende historische werken van Odhner, Schybergsson, F.F. Carlson e.a., verhandelingen van Ellen Fries, M. Höjer, G.R. Fåhraeus, J. Fr. Nyström, bijdragen in Historiskt Bibliotek en het Historisk Tidskrift van Odhner, C. Sprinchorn, O. Fyhrvall en V. Granlund. Enkele andere werken, waarin Zwedens en Nederlands wederzijdsche betrekkingen van politieken en economischen aard worden behandeld, zullen later worden vermeld. Bij het beschrijven der militaire betrekkingen zijn de Uppgifter rörande svenska krigsmaktens styrka (enz.) af J. Mankell (1865) geraadpleegd benevens Krigshistoriens grunddrag af Fr. Wrangel (d. III 1885); tevens heeft D.T.J. Petrelli (oorlogs-archivaris) de goedheid gehad opgaven uit het oorlogs-archief te verstrekken, vooral omtrent de in 1688 naar Nederland gezonden Zweedsche troepen.

tigheid beschreven, waarbij de voornaamste persoon van het gezantschap, Reynout van Brederode, door Gustaaf Adolf met de waardigheid van vrijheer werd bekleed. Het verheffen in den adelstand was gedurende het eerste gedeelte der 17de eeuw eene gewone beleefdheid jegens een vreemden gezant, die zich het vertrouwen en de erkentelijkheid van den koning had waardig gemaakt. Men ziet later dan ook herhaaldelijk, dat een Nederlandsch gezant in den adelstand werd verheven.

Gedurende de volgende tientallen jaren werden verscheidene gezantschappen uit Nederland naar Zweden gezonden om als bemiddelaars op te treden tusschen Zweden aan de eene en Polen of Denemarken aan de andere zijde. Een der bemiddelaars voor den vrede met Polen, Simon van Beaumont, die tevens dichter was, maakte in 1627 naar aanleiding eener wonde die Gustaaf Adolf bij Dirschau bekwam, een gedicht getiteld 'Sur la blessure du Roy de Suède'[1].

Gedurende den langen oorlog in Duitschland was de jonge Nederlandsche republiek van veel nut voor Zweden en de protestantsche vorsten, maar meest indirect. Een bepaald verbond tegenover de katholieke tegenstanders bestond er niet tusschen Zweden en Nederland[2]; wel ondersteunde men elkaar met geld en manschappen. In 1633 werden er Zweedsche troepen, ongeveer 4000 man ruiterij, vanuit Westphalen naar Nederland gezonden, op herhaald verzoek der Staten-Generaal en op voorstel van Axel Oxenstierna. De geldsommen, die Neder-

1) Dit gezantschap dat niet naar Zweden reisde, maar Gustaaf Adolf in Polen ontmoette, is ook beschreven in een geïllustreerd 'Journael der Legatie' (Amsterdam 1631) door A. B(oot).

2) In het jaar 1623 werd Rutgersius met Gustaf Horn naar Nederland gezonden om een verbond met Zweden en de protestantsche staten in Duitschland voor te stellen; hiertoe zou Ludv. Camerarius, de raadsman van den in Nederland vertoevenden 'Winterkoning', medewerken. - Nederland werd weldra 'als het ware jaloersch van Zweden, niet gaarne onzen groei ziende', zooals het heet in een memoriaal van Grubbe 1632 (Odhner, Sveriges inre historia under drottning Christinas förmyndare, blz. 80).

land aan Zweden had beloofd, het laatst bij het bezoek van Oxenstierna in 1635, werden echter ongeregeld of in 't geheel niet uitbetaald. Het verdrag met Nederland werd intusschen in 1640 vernieuwd.

Gedurende den dertigjarigen oorlog streden er verscheidene Nederlanders in de Zweedsche legers, en omgekeerd dienden er vele Zweden voor langeren of korteren tijd in Nederland. Karel IX reeds had de Zweedsche officieren aangemoedigd in Nederland de krijgskunst te gaan bestudeeren, en meer nog deed dit zijn zoon, die zich, zooals Axel Oxenstierna het uitdrukt 'Prins Maurits van Oranje's uiterlijk en manieren van den beginne tot regel had gesteld'. Onder anderen had Gustaaf Adolf van hem geleerd bevestigde legerplaatsen door aardwerken beschermd, aan te leggen. Het was dan ook vooral in de vestingbouwkunde, dat de Nederlanders in militair opzicht de leermeesters van de Zweden werden. De 'Castrametatio' en de 'Fortification par écluses' van Maurits' beroemden ingenieur Symon Stevin - die op zijne reizen ook Zweden schijnt te hebben bezocht - werden ook in Zweden nagevolgd. Het systeem van 'de natte gracht' werd in Zweden o.a. aangewend bij Göteborg en Jönköping. Voor ingenieurs- en vestingbouwkunst, die tot de mathematische wetenschappen werden gerekend, waren aan de Nederlandsche universiteiten speciale leeraren, die, zooals we zullen zien, niet weinig Zweden onder hunne leerlingen kregen. Ook de latere Nederlandsche vestingbouwkunde - die van Coehoorn - deed haar invloed in Zweden gelden.

Onder de Zweedsche legeraanvoerders, die onder Maurits van Oranje de krijgskunst beoefenden, kunnen genoemd worden: Jacob De la Gardie, Nils Stiernsköld, Gustaf Horn, Harald Stake, Lars Kagg - die later een tijdlang onder Maurits' neef 'den Winterkoning' diende - en Lennart Torstensson. Onder Maurits' broeder en opvolger als stad-

houder, prins Frederik Hendrik, streed Gustaaf Adolf Lewenhaupt met anderen, waarvan wij enkelen onder de studenten te Leiden zullen aantreffen.

Tegen het midden der eeuw werden de staatkundige betrekkingen met Nederland steeds levendiger. Door het bezit van de stiften Bremen en Verden naderde de 'kring van Zwedens invloed' Nederland meer en meer. Dit land onderhield met genoemde bezittingen een bestendig verkeer. De vele Zweden, die om verschillende redenen de Nederlandsche steden bezochten, namen dan ook gewoonlijk hun weg over Bremen; men kon toen, zooals Bengt Oxenstierna in 1644 deed, de Oostzee rondvaren en over de Oostzeeprovinciën Pommeren, Wismar, Stade enz. Nederland bereiken, en gedurende die reis van honderden mijlen voor het meerendeel in Zweedsche plaatsen het nachtkwartier opslaan. In de veelvuldig voorkomende moeilijkheden met de vrije rijksstad Bremen werden de Staten-Generaal dikwijls geroepen om als bemiddelaars op te treden.

De gewichtigste factor in de betrekkingen tusschen de Nederlanden en Zweden was intusschen de handel. Nederland was vooral een handelsstaat. Wie den Nederlanders maar handelsvoordeelen toestond, die hield hen te vriend, en omgekeerd. 'Nederlands politiek bestaat daarin' - zei de met de verhouding tusschen beide landen zoo uitstekend bekende Harald Appelboom in het jaar 1662[1] - 'den handel en de scheepvaart zijner naburen te benadeelen en tegen te werken'; geen andere staat mocht de opperheerschappij ter zee voeren; indien het Zweden gelukte Denemarken geheel te overwinnen en eene groote zeemogendheid te worden, dan vreesde men in Nederland, 'dat het den Nederlanders de nagels zou korten en hen overvleugelen in handel en scheepvaart'. Appel-

1) Afschrift in Coll. Palmsk. n. 16 t. 1. in de U.B.

boom verhaalt ook, dat Karel X Gustaaf een Nederlandsch gezant, die zich op den godsdienst beriep, moet hebben geantwoord: ‘ziehier uw godsdienst’, waarbij hij een rijksdaalder uit zijn zak haalde, en hem verder nog moet hebben toegevoegd: ‘Vous ne servez qu'à votre Idole, qui est le Commerce’. Dat was dan ook eene algemeene spreekwijze over de Nederlanders.

De landen aan de Oostzee waren Nederlands voornaamste handelsgebied geworden. In 1530-1540 passeerden jaarlijks gemiddeld 500 Nederlandsche schepen de Sont; honderd jaar later had zich dat aantal meer dan verdriedubbeld. Nederland had dus vooral in het Noorden voor gewichtige belangen te waken.

De tol, dien Denemarken op de Sont hief, was voor de Nederlanders evenals voor de Zweden bijzonder bezwarend, en die tol werd ten slotte onduldbaar door de verhoogingen, die Christiaan IV er steeds aan toevoegde. Daarom was het, dat de Staten in (1640 en) 1645 met Zweden een verdrag van garantie sloten, gericht tegen den Deenschen handelsdwang. Weliswaar vermocht men Nederland niet, toen Zweden de wapenen tegen Denemarken moest opvatten, tot een openlijk optreden tegen den toldespoot te nopen, hetgeen o.a. door Grotius diep betreurd werd juist terwille van Nederland, maar de Staten-Generaal lieten Zweedsche uitrustingen in Nederland toe, en één enkele Nederlander, Louis de Geer - die toen voorzeker reeds in Zweden het staatsburgerschap en een adellijken titel bezat - rustte één, ja twee vloten uit, wier werkzaam aandeel aan den strijd zooals men weet een grooten invloed op het verloop van den oorlog had. Toen werd het oude woord bewaarheid, dat de sleutels van de Sont te Amsterdam voor de palen lagen[1)]. Bij een verdrag te Christianopel,

1) Verg. G.W. Kernkamp, De sleutels van de Sont ('s-Gravenhage 1890) blz. 336.
Dit gezegde omtrent de sleutels van de Sont is ten onrechte toegeschreven aan den lateren Nederlandschen (Zweden vijandelijk gezinden) staatsman Casp. van Beuningen; het was blijkbaar reeds in 1627 in gebruik.
De beste beschrijving van Nederlands handelsbelangen in Scandinavië vindt men bij: Otto Pringsheim, Beiträge zur wirtschastlichen Entwickelungsgeschichte der vereinigten Niederlande im 17. und 18. Jahrhundert, Leipzig 1890 (in Staats- und socialwissenschaftliche Forschungen bd. X h. 3).

dat op den vrede van Brömsebro volgde, bedong Nederland zich belangrijke handelsvoordeelen van Denemarken. Nog voordeeliger was het defensief verbond, dat die beide staten vier jaar later (1649) aangingen en dat in 1657 werd vernieuwd.

Sedert dien tijd begon Nederland zich meer en meer van Zweden af te wenden, ja het tegen te werken. Het vreesde, dat Zweden al te machtig zou worden en zich geheel van het zoo gewichtige en zoozeer betwiste 'dominium maris Balthici' meester maken. Reeds Axel Oxenstierna zocht door verschillende scheepvaartbepalingen in 1636 de vreemde d.w.z. de Nederlandsche handelsmacht te beperken; in dat opzicht dus was hij een voorganger van Cromwell. De Nederlanders wilden met alle macht de ontwikkeling van den Zweedschen handel verhinderen en verzetten zich zelfs gewapenderhand tegen Zwedens pogingen tot kolonisatie in Amerika (Nieuw-Zweden) en Afrika (Cabo Corso). Voor de politiek van Karel X was Nederlands optreden erg hinderlijk. Hij bedreigde ook trouwens de vrijheid van de voor Nederland zoo gewichtige stad Dantzig, en zocht verder eene toenadering met Nederlands mededinger Engeland. Ondanks de pogingen der Zweedsche staatslieden, vooral van Erik Oxenstierna, om door een nieuw verdrag, te Elbing gesloten in 1656, maar eerst vele jaren later geratificeerd, Nederland te winnen of tenminste te bevredigen, trad het twee jaar later openlijk tegen Zweden in het krijt. De aanleiding daartoe was Karel Gustaaf's gelukkige veldtocht tegen Denemarken en de vrede van Roskilde, waarbij o.a. werd bepaald, dat vreemde oor-

logsvloten uit de Oostzee zouden worden geweerd. Hiermede wilde Zweden zich met Denemarken tegen Nederland verbinden. Op alle mogelijke manieren zochten nu de Nederlanders Denemarkens naijver op Zwedens toenemende macht op te wekken; hulpgelden werden toegestaan in den vorm van ‘leeningen’ en Denemarken werd opgestookt om de vredesvoorwaarden niet uit te voeren. Toen Karel X daardoor werd genoopt den vrede te schenden, kwam er eene Nederlandsche vloot onder den dapperen Obdam - die reeds vroeger in de Oostzee had gekruist om voor Nederlandsche belangen te waken - drong door de Zweedsche vloot in de Sont en ontzette het nauw ingesloten Kopenhagen. Door Nederlands krachtdadig optreden leden de plannen van Karel Gustaaf dan ook feitelijk schipbreuk. Nogmaals bewees de rijke handelsstaat, dat hij in het Noorden het evenwicht wist te handhaven, maar nu ten nadeele van Zweden. Tevergeefs trachtte Zweden door diplomatieke onderhandelingen den invloed van Nederland te neutraliseeren. Op de zoogenaamde concerten in Den Haag trad het tegen Zwedens belangen op, en slechts de vrees voor de beide andere daar confereerende vredebemiddelaars, Engeland en Frankrijk, hield Nederland terug van zich geheel van den alleenhandel op de Oostzee meester te maken. De door Zweden in 1659 goedgekeurde ‘elucidaties’ op den vrede van Elbing gaven den Nederlanders intusschen nieuwe voordeelen.

Reeds gedurende de eerste helft der 17de eeuw, maar vooral gedurende de oorlogen van Karel X en Karel XI, kwamen er in de Nederlanden talrijke geschriften over de Noordsche politiek uit. Daar werden politieke brochures bij menigten gedrukt, niet alleen over de verhouding van Nederland, maar ook over die van andere landen ten opzichte van Zweden; dikwijls kwamen ze uit in het Latijn, maar ook wel in de Nederlandsche of eene andere levende taal. Nederland was het beloofde

land der politieke vlugschriften[1]. De vrijheid van drukpers was groot in Nederland, vooral als het vreemde landen gold. Naar aanleiding van de 'atrocia scripta', die in Nederland over Karel X het licht hadden gezien, schreef de Zweedsche resident in Den Haag, H. Appelboom, aan zijn vriend N. Heinsius, Nederlandsch resident in Stockholm, een verontwaardigden brief. Maar de klachten, die zich herhaaldelijk van verschillende zijden deden hooren over de traagheid der Nederlandsche overheden op dat punt, hadden weinig uitwerking.

De vrees voor Engeland, welks handelsmacht onder de krachtige leiding van Cromwell Nederland bedreigde, en zich daarna ondanks de zwakke regeering der Stuarts meer en meer ten koste van Nederland uitbreidde, bracht Nederland weer nader tot Zweden. Uit Zweden haalden de Nederlanders hun kanonnen voor den Engelschen zeeoorlog. Door de Haagsche conventie in Juli 1667 werd het elucidatie-verdrag opgeheven en aan Zweden vergoeding betaald voor het verlies van Cabo Corso; met Zweedsche bemiddeling werd terstond daarop te Breda de vrede tusschen Engeland en Nederland geteekend. En toen Zweden zich in het volgende jaar voegde bij de Triple-alliantie, door den schranderen raadpensionaris Johan de Witt in het leven geroepen en voornamelijk tegen Frankrijks veroveringszucht gericht, toonden Zweden en Nederland, ditmaal naast Engeland, zich nog eenmaal de machtige handhavers van den Europeeschen vrede.

Lang duurde die samenwerking echter niet. Zweden werd overgehaald Frankrijks zijde te kiezen en zelfs verlokt vijandelijk op te treden tegen de anti-Fransche coalitie. Eene Nederlandsche vloot ondersteunde de operaties der Denen in de Oostzee, en weer stonden de Zweedsche en Nederlandsche zeelieden

1) De Nederlandsche bibliotheeken bezitten dan ook bijzonder rijke 'Pamfletten-verzamelingen', door welker nu grootendeels uitgegeven catalogi, de bibliographieën van Warmholtz en Klemming kunnen worden aangevuld.

tegenover elkaar[1]. Zweden had voornamelijk tegen Denemarken en Brandenburg te strijden, en van Zweedsche zijde werden herhaalde pogingen gedaan den vrede te bevorderen, ook tusschen Nederland en Frankrijk. De diplomaten faalden daarin echter, en toen Lodewijk XIV eindelijk, mede uit naam van Zweden, bijna zonder dat land er in te kennen, den vrede van Nijmegen sloot, moest Zweden zich op het punt van handel en scheepvaart aan zeer ongunstige bepalingen onderwerpen. In een afzonderlijk handelsverdrag met Zweden dreef Nederland zijn ouden stelregel door: 'vrij goed, vrij schip'.

De bittere ervaringen, die Zweden van Frankrijks vriendschap had opgedaan, drongen de Zweedsche politieke leiders, vooral den door de Franschen te Nijmegen zoo overmoedig behandelden Bengt Oxenstierna er toe, zich bij Frankrijks tegenstanders aan te sluiten. Dezen hadden een krachtigen aanvoerder gevonden in prins Willem III van Oranje, die in 1672 tot Stadhouder werd benoemd - eene waardigheid, die anders na den dood van Willem II in 1651 was afgeschaft - en in 1689 tot koning van Engeland uitgeroepen.

Door het garantie-verdrag van 1681 tusschen de Nederlanden en Zweden, dat een volslagen defensief verbond bevatte, kwam er eene nieuwe orde van zaken in de politiek van beide landen, ja van geheel Europa. Bij dat verbond tot instandhouding

1) In de Fransche legers bevonden zich in dien oorlog vele Zweedsche vrijwilligers. Verwonderlijker is nog, dat er verscheidene Zweedsche officieren in Hollandschen dienst waren: vooral mag worden genoemd graaf Gustaf Carlsson, een natuurlijke zoon van Karel X, die in 1674 kapitein werd in het lijfregiment van Prins Willem Hendrik (later chef daarvan); verder kan worden herinnerd aan den generaal C.C. von Königsmarck, de compagnie-chefs van zijn Friesch regiment C.G. Skytte, C.G. Klodt e.a.; aan Nils Gyllenstierna bij het Osnabrücksche regiment van den overste (Hans?) Ulfsparre, en aan Ture Carlsson Sparre en G. Crusebjörn in het lijfregiment van den prins van Oranje; over enkele anderen zal later worden gesproken. Velen dier Zweden streden met onderscheiding tegen de Franschen.

van den vrede sloten zich ook Spanje en de keizer aan; het gold immers ook de integriteit van het Duitsche rijk, en daarvoor kon Karel XI niet onverschillig zijn, deels wegens de Zweedsche bezittingen aan de Oost- en Noordzee, deels wegens zijn eigen erfland Zweibrücken. Wilde Lodewijk XIV die vredelievende pogingen niet eerbiedigen, dan was hij gedwongen de wapens weer op te vatten.

De verstandige politiek van Bengt Oxenstierna, waardoor in 1691 eene gewapende neutraliteit met Denemarken tot stand kwam, in 1693 vernieuwd, bewaarde Zweden er voor om geheel in den verwoestenden oorlog te worden betrokken; maar het moest volgens verdrag wel troepen zenden, deels naar het leger der geallieerden in de Nederlanden, deels ter bescherming van Duitschland. Terwijl de tot het laatste doel afgezondene manschappen bijna werkeloos bleven, speelden de 6000 man troepen, die naar de Nederlanden werden gezonden, en vooral de Zweedsche officieren in Nederlandschen dienst, een belangrijker rol. In December 1688 vertrok de overste Gustaf Maur. Lewenhaupt met één regiment uit Göteborg; het overige gedeelte van het contingent kwam uit Duitschland en stond onder bevel van den overste C.G. Erskein, in wiens Zweedsch-Duitsch regiment vele officieren van Zweedsche nationaliteit dienden. Buiten deze regimenten streden nog vele Zweedsche officieren in het leger van Willem van Oranje, en gedurende de volgende jaren kwamen telkens nieuwe om hen, die er afvielen, te vervangen. Onder deze Zweedsche krijgslieden in Nederlandschen dienst - die eene bijzondere vermelding verdienen - muntten niet weinige uit door groote dapperheid en beleid. Vele namen deel aan de gevechten bij Fleurus, Namen enz. We behoeven ons slechts de namen van eenigen te herinneren, zooals die van den onderbevelhebber van Lewenhaupt, Anders Sparrfelt, een tijdlang commandant van Breda, later overste; Johan Gabriel

Banér, ten slotte brigadier in Nederlandschen en dienst; Magnus Stenbock, die reeds in 1683 dienst deed bij het Nederlandsche leger in graaf Gustaf Carlsson's regiment; verder Adam Ludvig Lewenhaupt en andere personen, die zich tijdens de regeering van Karel XII zullen onderscheiden. Vele Zweedsche officieren bleven na het sluiten van den vrede in Nederlandschen dienst, waar men nog onder de oorlogen van Karel XII verscheidene Zweden kon aantreffen. Daar was bijv. Carl Wilh. Sparre, ten slotte luitenant-generaal en gouverneur van Ostende, en Isaac Cronström, veldmaarschalk en commandant van Bergen op Zoom. Johan Hoghusen, C. Em. Lewenhaupt en andere jongere Zweedsche krijgslieden ondergingen de vuurproef in Nederlandschen dienst. Het aantal Zweedsche officieren in Nederland was nog in het midden der 18de eeuw niet onbeduidend, al was het ook niet te vergelijken met dat in Frankrijk.

Bij den reeds bovengenoemden vrede, die te Rijswijk werd gesloten (1697-98), was de rol van Zweden vrijwat eervoller dan twintig jaren te voren te Nijmegen. Nu werd Zweden de bemiddelaar van den Europeeschen vrede, en zijne gezanten Lillieroot en Bondhe lieten zich geenszins door de eens zoo overmachtige staatslieden van Lodewijk XIV uit de hoogte behandelen. Dit was een van Zwedens laatste trotsche daden van grootheid.

Ondanks het verbond en de hulptroepen was de verhouding met Nederland niet schitterend gedurende den grooten coalitie-oorlog. Nederland had het geen roof geacht om, tegen het verdrag in, beslag te leggen op Zweedsche en Deensche schepen die de Fransche havens wilden aandoen. In de Sont nam Denemarken represaille-maatregelen, en het defensieve verbond tusschen beide Scandinavische rijken omvatte ook bescherming tegen kaperijen van den kant van Nederland[1)].

1) Het was naar aanleiding van de Nederlandsche kaperijen, dat de vloot van tien schepen onder den vice-admiraal C. Anckarstierna, die in 1690 Nederland werd te hulp gezonden, terstond bevel kreeg naar Zweden terug te keeren.

Gedurende den grooten Noordschen oorlog was de verhouding tusschen Zweden en de Nederlanden niet zoo goed als men wel kon wenschen; daartoe droegen ditmaal de kaperijen van Zweedschen kant bij. Intusschen verloor niet alleen Zweden, maar ook Nederland langzamerhand zijn invloed in Europa. Terwijl Zweden aan zijn oostelijken nabuur de heerschappij in het Noorden moest overlaten, moest Nederland, na aan Engeland een groot koning te hebben geschonken, ook de heerschappij ter zee aan dit eilandenrijk afstaan[1]. Voorzeker besteeg met Frederik I een voormalig Nederlandsch generaal den Zweedschen troon, en de verhouding tusschen beide staten bleef voortaan gewoonlijk goed, aan den eenen kant bewaakt door J. Fr. Preis, Zweedsch resident in Nederland gedurende meer dan eene halve eeuw, aan den anderen kant door Ch. Const. Rumpf en zijne zoons Hendr. Willem en Charles, achtereenvolgens Nederlandsche residenten in Zweden in een tijdperk van vijf-en-zeventig jaar[2]. Maar op politiek en zelfs op economisch gebied werden Zweden en Nederland meer en meer vreemden voor elkaar, hunne belangen liepen meer en meer uiteen, de wederkeerige invloed werd steeds geringer.

'Door gemeenschappelijke belangen reeds vroeg met Zweden verbonden, heeft Nederland gedurende het eerste gedeelte der 17de eeuw meer dan eenig ander land invloed geoefend op Zwedens innerlijke ontwikkeling', zegt Odhner[3]. Die

1) Sprekend zijn de volgende cijfers: in 1640 kwam ongev. de helft van Zwedens import uit Nederland, in 1776 slechts 1/7; terwijl in dit laatste jaar ongev. ⅓ van Zwedens export naar Engeland ging, ging slechts 1/10 naar Nederland.
2) Zie Aant. I achter dit hoofdstuk.
3) Sveriges inre historia etc. blz. 79.

invloed van Nederland duurde voort gedurende het laatste gedeelte der 17de eeuw, ja tot ver in de 18de, zij het dan ook met afnemende kracht. Eene nauwkeurige beschrijving van dien invloed is niet de bedoeling van dit werk; slechts de letterkundige betrekkingen en haar invloed zullen meer uitgebreid worden behandeld. Het is echter van gewicht, ook voor een beter begrip van deze, die andere betrekkingen althans in hoofdtrekken te leeren kennen.

De bevordering van handel en scheepvaart was het voornaamste doel waar de Nederlanders naar streefden. In dat opzicht heeft ook Zweden veel nut ondervonden van hun vlijt en bekwaamheid, welke Gustaaf Adolf den Zweden reeds ten voorbeeld stelde.

In zeemanschap waren de Nederlanders hun model. Men zeide, dat eene boot, die door zes Nederlanders kon worden bestuurd, tien Zweden vereischte; en dat een Zweedsch schip slechts één reis kon doen tegen een Nederlandsch schip drie. Verscheidene Zweden, bijv. C.G. Wrangel en anderen, die we ook zullen aantreffen onder de studenten in Nederland, beoefenden daar de zeekrijgskunde. Vandaar werden de scheepstimmerlieden ontboden, en door den ijver van in Zweden gevestigde Nederlanders werden verschillende scheepswerven opgericht, zooals in Göteborg en in Vestervik; van de laatste inrichting was Louis de Geer de ziel en hij kreeg Axel Oxenstierna tot vennoot. Het Zweedsche zeerecht van 1667 draagt ook de sporen van Nederlandschen invloed, zooals in een volgend hoofdstuk zal worden aangetoond.

Menig kundig Nederlander werd in den Zweedschen zeedienst aangesteld. Bij de Zweedsche marine zijn de namen niet vergeten van Anckarhielm, Sjöhielm, Anckarstierna, Anckarcreutz, Heirmans, Sjöhierta en Cronhawen. De drie eersten behoorden tot De Geer's vloot, die werd aangevoerd

door Marten Thijsen (geadeld als Anckarhielm), en Henrik Gerdtsson (geadeld als Sjöhielm). Diedric Thijsen trad ook in 1644 in Zweedschen dienst. Verscheidene zijner nakomelingen bewezen onder den naam Anckarstierna Zweden goede diensten op militair gebied; zijn zoon Cornelis, vrijheer Anckarstierna, was de eerste Zweedsche schout-bij-nacht - een titel uit Nederland afkomstig. Opmerkelijk is het, dat verscheidene in den dienst van Zweden overgegane Nederlanders gedurende de zeeoorlogen van Karel X en Karel XI tegen hunne vroegere landgenooten moesten vechten[1)].

Voor de ontwikkeling van den Zweedschen handel werden de naar Zweden verhuisde Nederlanders van het grootste belang. Van enkelen kon men misschien wel zeggen, dat zij het in Zweden verdiende geld uit het land brachten, maar zelfs dezen werkten door het voorbeeld van hun initiatief en hunne volharding ten algemeenen nutte.

Reeds onder Erik XIV hadden verschillende kooplieden en industrieelen, wegens de vervolgingen door Katholieken en Spanjaarden in de Nederlanden, hunne toevlucht tot Zweden genomen. Onder Karel IX had eene tweede immigratie plaats vooral naar Lödöse en vervolgens naar Göteborg. Onder Gustaaf Adolf en Christina kwam eene groote menigte landverhuizers uit de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden naar Zweden, deels naar Göteborg, deels naar de industrieele ondernemingen van De Geer. Het element, dat zich door deze landverhuizers met de Zweedsche natie vermengde, muntte voor het grootste gedeelte uit door degelijkheid, werk-

1) Men kan nog de namen noemen van andere Zweedsche militairen, die van Nederlandsche families afstamden, zooals bv. van het geslacht Toll, verder nog van de families Witte (v. Witten), De Mortaigne, Modée, Massberg - Marderfelt (en Kevenbringk-Rhensköld uit Oost-Friesland). Johan van Nassau was ingevolge koninklijke volmacht van 4 Aug. 1601 'veldheer van de gansche krijgsmacht in Lijfland' tot Juni 1602 (mededeeling van den archivaris Dr. Westrin).

kracht en spaarzaamheid, en was daardoor voor het Zweedsche volkskarakter van geen geringe beteekenis.

Te Stockholm, welke stad evenals Göteborg, als herinnering aan dien tijd haar 'Hollanderstraat' kreeg, en waar de 'Hollandsche Tuin' langen tijd een druk bezocht logement was, werden bij het begin der 17de eeuw vele in handel en nijverheid geachte huizen gevonden, door Nederlanders gegrondvest. We wijzen hier slechts op Leuhusen, Coijett, Grooth, (Larsson) v.d. Linde, (Paridaens) van Hoorn, Grootjohan, Winnantz en Grill, waarbij men ook nog zou kunnen voegen Insen (Insenstierna), van der Hagen, Indebetou, Hiddingh, Standaert, De Neef en Starbus. Enkele van deze families verwierven zich een beroemden naam en grooten invloed, zooals Coijett en Leuhusen, over wie in het vervolg dikwijls zal worden gesproken; verder v.d. Linde, die Zweden een veldmaarschalk schonk, en Grill, van wiens geslacht een tak zich weer in Nederland vestigde, en die in den loop van de volgende eeuw zijne grootste rol zou spelen.

Zelfs Norrköping, Nyköping en Kalmar kunnen eenige voorname Nederlandsche families aanwijzen: Norrköping De Geer en Trip, waarover later meer; Nyköping Potter (Lillienhoff) en Schnack (Snack en Sneckenberg); Kalmar Verklaes (Silfverlåås) enz.

Het merkwaardigste echter was de vestiging in Göteborg.

Reeds in Nieuw-Lödöse hadden zich tegen het einde der 16de eeuw Nederlanders gevestigd. In 1580 wenschte men in de Nederlanden daar eene stapelplaats te bezitten. En toen Karel IX besloot aan den mond der Göta-elf eene stad aan te leggen ter uitbreiding van den Zweedschen handel, had dat letterlijk eene kolonisatie uit Nederland ten gevolge[1]. Het

1) De bronnen voor het volgende over Göteboig zijn, behalve de Briefwisseling van Oxenstierna en andere vroeger genoemde: J. Hellstenius, Några blad ur Göteborgs historia (1870), A. Kurck, Från Göteborgs anläggning (1878; hierin worden o.a. brieven van J.v. Dijck aan A. Oxenstierna medegedeeld), W. Berg, Bidrag till Göteborgs historia I (1883) en Emil Wolff, Studier rörande Göteborgs äldsta författning (1894; hier is sprake van de door de toekomstige Nederlandsche kolonisten ontworpen stadsprivilegies, welke Karel IX in 1607 grootendeels goedkeurde; nauwkeurige vergelijkingen met de toestanden in Amsterdam zijn daaraan toegevoegd). Zie Aant. II achter dit hoofdstuk.

oudste, op het eiland Hising gelegen Göteborg, waar eene gereformeerde Nederlandsche kerk moet hebben gestaan, werd enkele jaren na de stichting door de Denen verwoest. Gustaaf Adolf besloot in 1619 een nieuw Göteborg op eenigen afstand van het oude te stichten, op den linkeroever der Göta-elf. Dat besluit werd krachtig ten uitvoer gelegd door den generaal-stadhouder van Elfsborg, Nils Stiernsköld, en den commissaris Johan Salvius; beiden waren met de Nederlandsche toestanden bekend, en weer kwam, door J. van Dijck en A. Cabeliau, eene aanzienlijke schaar Nederlanders over[1)]. Hun aantal was zoo groot, dat tusschen 1630 en 1640 meer dan de helft van de leden der Duitsche gemeente aldaar Nederlanders waren[2)]. Nog na het midden dier eeuw kwamen Nederlanders naar Göteborg.

Voor Zweden, maar ook voor Nederland, werd deze haven van groot belang. Zij maakte de beide landen ten minste voor een deel onafhankelijk van den drukkenden tol op de Sont. Dat Göteborg de stapelplaats van den Nederlandschen handel in Zweden zou zijn, werd later ook door verschillende tractaten bevestigd. Ja, zelfs blijkt, dat Nederlanders hebben aangedrongen op het wederopvatten van het oude plan om van Göteborg uit een waterweg door Zweden te graven. De nieuwe stad werd voorzien van kanalen - ‘grachten’ zooals Linnaeus ze nog op zijn Nederlandsch noemt - op Nederlandsche manier door sluizen geregeld. Zelfs de huizen hadden in den

1) Enkele van dezen kwamen in 1620 met v. Dijck naar Stockholm om met de regeering over de nieuwe privilegies te raadplegen (Oxenstj. briefwiss.).
2) De overigen waren meest Duitschers, voorts Schotten e.a.

beginne een Nederlandsen uiterlijk. Het stadsbestuur met zijn presidenten en zijn ‘Hooge Generale Stadsraad’ was oorspronkelijk ook volmaakt Nederlandsch; van de beide schrijvers notuleerde de een in 't Nederlandsch en de ander in 't Zweedsch. Drie van de twaalf raadsleden waren eveneens Nederlanders. Het stedelijk recht werd ook op Nederlandsche wijze ingericht, evenzoo de bepalingen omtrent den handel en de tollen. Dat veranderde weliswaar langzamerhand, en van de vreemde talen kreeg het Duitsch weldra het overwicht over het Nederlandsch, maar de sporen der Nederlandsche immigratie bleven toch lang merkbaar; ja men heeft zelfs beweerd, dat de werkzaamheid, de degelijkheid en de voorzichtig berekenende bedachtzaamheid, die de Göteborgers nog kenmerkt, eene erfenis van de Nederlandsche kolonisten is.

De Nederlandsche immigratie naar Göteborg, evenals naar de industrieele ondernemingen van De Geer, heeft ook eene gewichtige sociaal-religieuse beteekenis. Karel IX, die met de gereformeerde leer sympathiseerde, gaf aan de Nederlanders verlof eene Calvinistische kerk te stichten. Later werden de gereformeerde Nederlanders te Göteborg en op andere plaatsen in de vrije uitoefening van hun godsdienst beperkt door den invloed der Luthersche kerk. Onder hen, die zich in 1622 te Göteborg vestigden, bevond zich een Arminiaansch predikant; doch hij moest zijn, zooals Axel Oxenstierna aan P. Falck, den Zweedschen minister in Nederland, schreef, iemand ‘met wien men kon handelen’, en door wien men de Arminianen er toe brengen kon tot de Augsburgsche confessie over te gaan. Dit plan om alle in Zweden wonende Nederlanders tot het Luthersche geloof te brengen schijnt ook zoowel in Göteborg als bij de industrieele ondernemingen gaandeweg te zijn gelukt. Soms zag men zich genoodzaakt tot dwangmiddelen over te gaan, zooals toen in 1655 bepaald werd, dat de kinderen van de (bij de industrieele werken aangestelde)

gereformeerden Luthersch moesten worden gedoopt. In Stockholm bleef echter eene, zij het dan ook weinig talrijke, Nederlandsche gemeente bestaan, door den Nederlandschen resident beschermd, en aan welke sedert 1660 altijd een predikant was verbonden[1]. Gedurende de daaropvolgende eeuw zou de komst van Nederlandsche (en Engelsche) gereformeerden naar de werken van Alströmer een nog machtiger drijfveer worden tot de erkenning van de godsdienstvrijheid.

In voortdurende herinnering leven nog de namen van verscheidene der in Göteborg gevestigde Nederlanders, die aan hun nieuw vaderland gewichtige diensten hebben bewezen: Cabeliau, van Dijck, van Eyck, van der Hagen, Du Rees, van Schoting, van Ackeren, Amija, Hartzen, van Egmont, Lambertsson (v. Scholten), Kuyl (Kuylenstierna), Brandt (Anckarcreutz), Braunjohan, Grootjohan e.a. Enkelen hunner verdienen hier eene bijzondere vermelding, op anderen zal later worden teruggekomen.

Abraham Cabeliau, koopman uit Amsterdam, nam deel aan de stichting van het oude en van het nieuwe Göteborg. Hij was het, die van Nederlandsche zijde het krachtigst werkte voor eene kolonisatie. In 1607 kwam hij zelf over. Hij werd burgemeester van het oude Göteborg, en stond er aan het hoofd van de munt en van andere belangrijke economische instellingen. Karel IX raadpleegde hem in verschillende zaken evenals Gustaaf Adolf. Voor de ontwikkeling van Zwedens handel werkte hij ijverig en hij trachtte zelfs eene 'Perzische' handelscompagnie op te richten. In het jaar 1614 vergezelde hij Gustaaf Adolf naar het Zweedsche leger in Lijfland. Zijne dochter Margaretha Cabeliau werd de minnares van Gustaaf Adolf en was de moeder van Gustaf Gustafsson van

1) Verg. v.d. Burgh, Gezantschappen blz. 26 vlg. Van het jaar 1692 af was de schilder M. Mijtens kerkeraadslid van die kleine Nederlandsche gemeente.

Wasaborg. Cabeliau, die weer naar Nederland was teruggekeerd, werd opnieuw naar Zweden geroepen toen het nieuwe Göteborg zou worden gesticht. Daarna werd hij door de regeering aangesteld tot generaal-boekhouder (1624) en hervormde in die betrekking de financiën geheel en al. In weerwil van voordeelige aanbiedingen van andere zijden bleef hij aan Zweden nuttige en trouwe diensten bewijzen tot aan zijn dood in 1645[1)]. Over zijn zoon Johan zal worden gesproken bij de behandeling der Amsterdamsche hoogeschool (Hoofdst. IV).

Tot gewichtige ambten werd ook doctor Jacob van Dijck uit Haarlem geroepen. Hij werd reeds door Karel IX tot diplomatieke doeleinden gebruikt. Het eerst werd hij als Zweedsch hofraad naar de Nederlanden gezonden om de Staten-Generaal in 1609 geluk te wenschen met het sluiten van het Twaalfjarig Bestand met Spanje. Het volgende jaar maakte hij met Gust. Stenbock, Ol. Stråle en Joh. Skytte deel uit van eene bezending om met Frankrijk, Engeland en de Nederlanden te onderhandelen over het door Karel IX beoogd Evangelisch Verbond. Later vertoefde Van Dijck, ridder en heer van Salnecke (Upland) verscheidene jaren, (van 1615 af) als gezant in Nederland. Hij regelde den verkoop van Zweedsch koper aan de Staten-Generaal en zocht in Nederland geld te krijgen voor Gustaaf Adolf, tegelijk met Janus Rutgersius, die toen juist door Van Dijck in Zweedschen dienst was gekomen, en die in het volgende hoofdstuk nader zal worden behandeld.

Jacob van Dijck was ook in zijn vroeger vaderland zeer geëerd en schijnt daar op grootsche wijze als beschermer te zijn opgetreden. Met Nederlandsche staatslieden, geleerden en dichters stond hij op intiemen voet. Van Daniël Heinsius

1) Zie Aant. III achter dit hoofdstuk.

te Leiden ontving hij met nieuwjaar 1616 diens heerlijken Nederlandschen ‘Lofsanck van Jesus Christus’ met bijschriften in proza en poëzie, deels van Heinsius' geleerden vriend P. Scriverius, deels van den schrijver zelf. In hetzelfde jaar wijdde Hugo de Groot hem te Amsterdam een Latijnsch gedicht. G.A. Bredero droeg zijne bewerking van Terentius' ‘Eunuchus’ (‘Moortje’, Amsterdam 1617) aan hem op. En toen hij in 1620 naar Zweden terugkeerde, na van de Staten eene kostbare gouden keten te hebben ontvangen, begroette Caspar Barlaeus hem met een Latijnsch gedicht:

> Battaviae dilecte meae, dilecte Batavûm
> Vatibus, et Regi, vir generose, tuo *enz*.

Door Axel Oxenstierna - voor wien hij, evenals andere Zweedsche gezanten, bijv. Cabeliau en Falck, in Nederland boeken kocht - kreeg Van Dijck nu in opdracht om als commissaris (opvolger van Salvius), van regeeringswege ‘het toezicht te houden op de justitie’ in Göteborg en ‘te ontvangen hen, die zich daar vestigen wilden’. Hij werd later tot burggraaf benoemd, een ambt dat hij tot zijn dood in 1631 bekleedde, en dat gedurende die eeuw vaker, doch niet geregeld, werd bezet.

In Göteborg kreeg Van Dijck bezoek van een Nederlandschen dichter, en dat wel van den grootsten: Joost van den Vondel. Op de terugreis uit Denemarken, waarheen Vondel zich voor zaken had begeven, maar waar hij, zooals het gedicht ‘De noordsche Nachtegael’ bewijst, zijne lier niet geheel liet rusten, kwam hij namelijk in 1628 in de jonge Zweedsche handelsstad, waar hij door Van Dijck gastvrij schijnt te zijn ontvangen. ‘Als een tol aan den Zweedschen koning, den heer Jacob van Dijck in Gottenburg betaald’ liet Vondel een sonnet achter, waarin hij de voorspelling uitsprak, dat, evenals de ‘Gotten’ vroeger Rome hadden overwonnen, Gustaaf Adolf,

de koning der ‘nieuwe’ Gotten, het Roomsche keizerrijk zou overwinnen. Toen drie jaar later deze voorspelling door den slag bij Breitenfeld vervuld was geworden, gaf Vondel dit sonnet uit onder den titel ‘Orakel’, benevens een ander sonnet ‘Aen Gustaef Adolf’ met een grooter gedicht, getiteld ‘Lijckoffer van Maeghdeburgh’, waarin de schitterende wraak over Maagdenburg's val door den Zweedschen koning, den ‘Arm der Duitsche Vrijheit’, met gloeiende woorden wordt bezongen. ‘Vaer voort Gustaef, ghij vorsten-morgenwecker’, eindigt de dichter: ‘Wisch Adolf uit en schrijf: ‘Gustaef August’[1)].

Uit de andere bovengenoemde Nederlandsche families in Göteborg, waarvan sommigen reeds in Lödöse gewoond hadden, schonken v. Ackeren, v. Eyck en Braunjohan de stad presidenten (burgemeesters), v.d. Hagen, v. Schoting en Amija raadsheeren. Timon van Schoting, die gehuwd was met eene dochter van Jacob du Rees, een voornaam koopman, eerst in Amsterdam, daarna in het oude Göteborg en eindelijk in het nieuwe, werd evenals zijn schoonvader de stamvader van een Zweedsch adellijk geslacht. De familie Amija stond ook in hoog aanzien en ging de beste verbintenissen aan; het was David Amija Jr., die, als koninklijk commissaris in Göteborg, het in 1688 naar Nederland vertrekkende regiment van Lewenhaupt afmonsterde. Zijn bloedverwant Jacob Hartzen, wiens vader uit 's Hertogenbosch was gekomen, werd in den Zweedschen adel opgenomen onder den naam van zijn stiefvader Sam. Åkerhielm.

1) Onder Vondels gedichten treft men ook een fraai vers aan op Gustaaf Adolf te paard voorgesteld, benevens een smeekschrift aan den koning ten gunste van Vondels geboorteplaats Keulen aan den Rijn. - Over Vondels gedichten aan Christina en Karel Gustaaf zal later worden gesproken. - Het moet hier worden opgemerkt, dat deze dichter ook Zwedens tegenstanders, den keizer enz., bezong, benevens de voordeelen door Denemarken en de Nederlanden op Zweden behaald in den lateren oorlog van Karel X.

Door dergelijke energieke mannen, daaronder geboren Zweden[1)], werd Göteborg spoedig eene belangrijke handelsplaats. Dat de stad vooral met Nederland handelsbetrekkingen aanknoopte, lag voor de hand; genoemd land bezat immers in dien tijd voor den Zweedschen handel over 't geheel de grootste beteekenis. Uit Nederland kwam ongeveer de helft der Zweedsche invoerartikelen: kleedingstoffen, zout, koloniale waren enz.; naar Nederland ging ook het grootste deel van den Zweedschen export: koper, hout, teer, weldra ook ijzer enz.

Bij de ontwikkeling van zijn eigen handel bediende Zweden zich ook van Nederlanders, vooral gedurende het eerste gedeelte der eeuw. Het was na A. Cabeliau een ander Nederlander, Willem Usselincx, die, in 1624 naar Göteborg gekomen, op de gedachte kwam van een direct handelsverkeer tusschen Zweden en de landen buiten Europa. Dezelfde Usselincx, een man met stoute en schitterende plannen, maar zonder genoegzaam inzicht en volharding om ze met succes ten uitvoer te leggen, had eenige jaren tevoren reeds het ontwerp gemaakt voor de Nederlandsche West-Indische Compagnie. De Zweedsche Zuidzee-Compagnie werd in 1626 geoctrooieerd, en Usselincx, die zich bij deze evenals bij andere gelegenheden deed kennen als een ijverig steller van memoriën en ontwerpen, deed her-

1) De aandacht dient erop te worden gevestigd, dat verscheidene regeeringspersonen van Zweedsche geboorte in Göteborg - evenals in Stockholm, Norrköping en andere steden, zooals we later zullen meedeelen - hunne studiën aan eene Nederlandsche universiteit hadden voltooid; zulke waren bijv. Isr. Noraeus-Norfelt (politie-president, later burggraaf), Cl. Cloodt (stedelijk secretaris, later raadsheer), P. Canutius Bäfverfelt en L. Broman (handelspresidenten), (Harald Appelboom burggraaf?) en Barth. Dellinghausen (raadsheer).

Een der stedelijke secretarissen in het laatst der 17de eeuw, Wilh. Silentz, naderhand justitie-president (onder den naam De Silentz in den adelstand verheven), stamde af van eene geïmmigreerde Nederlandsche familie op welke later zal worden teruggekomen.

haaldelijk pogingen Zweden tot eene kolonisatie in Amerika te bewegen. De acten betreffende de Zweedsche en Nederlandsche ondernemingen in West-Indië gaf Usselincx in 1633 in Frankfurt uit onder den titel ‘Argonautica Gustaviana’. Hij zocht later nogmaals de Staten-Generaal en ook andere regeeringen voor zijne denkbeelden te winnen, doch tevergeefs. In 1641 kwam hij in Zweden terug; hij vond weliswaar geen gehoor voor zijne plannen, maar hij werd eenigen tijd later aangesteld als handelscorrespondent van den Zweedschen staat in de Nederlanden.

Eene poging tot kolonisatie in Amerika geschiedde intusschen door Zweden in 1637 en stellig voor een groot deel met Nederlandsch geld en Nederlandsche krachten. De onderneming, die zeer werd bevorderd door den admiraal M. Thijsen-Anckarhielm, werd in den aanvang bestuurd door Nederlanders, P. Minuit e.a.; een groot gedeelte der kolnisten in Nieuw-Zweden kwam ook uit Nederland. Maar het waren evenzeer Nederlanders - de buren uit Nieuw-Nederland - die eenige tientallen jaren later deze Zweedsche kolonie ten gronde richtten. Evenzoo ging het, zooals boven reeds werd vermeld, met de kolonie Cabo Corso in Afrika, aan welker stichting in 1649 eveneens meest Nederlandsche kooplieden, vooral L. de Geer in Amsterdam en Abr. van Eyck in Göteborg, een werkzaam aandeel hadden genomen, en die gedurende den laatsten tijd, 1660 en volgende jaren, werd bestuurd door Isr. Lagerfelt, Henr. de Moucheron en Joach. Potter (Lillienhoff), die alle drie relaties in Nederland hadden. Van geen van beide koloniën echter hebben de Nederlanders lang genoegen gehad: ze werden hun al spoedig door Engeland ontnomen.

Eene Oost-Indische compagnie, die onder de minderjarigheid van Karel XI werd opgericht, was van nog korteren duur; de stichter er van, Olavus Bergh, ging later over in

den dienst der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie[1)]. In de latere Zweedsche Oost-Indische Compagnie, in 1731 opgericht, die den Nederlanders een doorn in het oog werd, had weer menig Nederlander zijn geld gestoken. Het gebeurde ook niet zelden (in tijden van oorlog), dat Nederlandsche schepen zich van de Zweedsche vlag bedienden.

Nederlandsch geld en Nederlandsche werkkracht was ook van menige binnenlandsche onderneming in Zweden de drijfveer. De in verschillende tijden opgerichte kopermaatschappijen dreven grootendeels op Nederlanders; voor Zweden waren echter deze maatschappijen met de daaruit voortvloeiende overproductie, van minder nut, en de daarin betrokken, in Zweden meer of minder genaturaliseerde Nederlanders, voornamelijk Trip, De Geer en Er. v.d. Linde, ontgingen het verwijt van eigenbaat en kwade praktijken niet. Voor de opkomst der teerfabricatie werkte in 1620 en volgende jaren Hans van Schwindern, die met enkele andere Nederlanders eene in 1648 geoctrooieerde maatschappij ter bevordering van den teerhandel oprichtte. Intusschen deden deze en andere Zweedsche maatschappijen afbreuk aan de Nederlandsche vrachtvaart; de Nederlanders eischten daarom hare opheffing, en bij den vrede van Nijmegen dreven zij

1) Daarbij waren nu en dan niet weinig Zweden aangesteld. Fred. Coijett, een broeder van den staatsman P.J. Coijett, werd gouverneur van Formosa (zijn zoon Franciscus gaf zich in 1661 bij de Leidsche hoogeschool aan als ‘ex India orientali parentibus suecis’). Zie ook Aant. IV achter dit hoofdstuk. - Zweedsche of Zweedsch-Nederlandsche dokters bij de Compagnie waren b.v.: J. Narssius, H.N. Grim, Const. Soem (chirurgijn), T. Kiellman, over wie later meer. Uit de 18de eeuw kan herinnerd worden aan de volgende Zweedsche officieren en ambtenaren in Nederl. Indië: C.L.v. Drenteln, J.H. Posse, N. Kyronius (Holmberg de Beckfelt), C.L. d'Albedyll (‘Lydebla’) met een zoon, C.A. Lundberg (ten slotte overste, overl. in 1822). In J. Wallenbergs ‘Min son på Galejan’ wordt over verscheidene Zweden in de Nederlandsche koloniën gesproken. Op Nederlandsche vaartuigen diende C.M. Wallenstierna met twee zonen, e.a.

dien eisch door, maar slechts gedeeltelijk en voor korten tijd.

De Zweden zochten namelijk, zij het dan ook langzamerhand, handel en vrachtvaart in eigen handen te krijgen. De Nederlanders, die ten opzichte van den handel hunne ‘verdrukkers’ geweest waren, waren tevens hunne leermeesters geweest, en dat niet alleen op de zoo juist aangetoonde wijze, doordat Nederlandsche kapitalisten en kooplieden in het land werden geroepen, maar ook doordat de Zweden op de plaats zelf de handelstoestanden van Nederland bestudeerden.

Meer dan andere Zweden had Axel Oxenstierna veel van de Nederlanders geleerd, wier handelsbeginselen hij gelegenheid vond te leeren kennen, vooral in de door hen druk bezochte Oostzee-havens. Daardoor kwam hij zoo langzamerhand tot eene vrijere opvatting van het economische leven, die het systeem van alleenhandel en handelsmaatschappijen geheel verwierp; de omstandigheden verhinderden hem echter zijne denkbeelden altijd in practijk te brengen en de leer van Grotius over het ‘mare liberum’ geheel te erkennen. Het Nederlandsche handelsrecht heeft evenwel, zooals Odhner zegt, meer dan dat van eenig ander land, invloed uitgeoefend op zijne politiek. Juist de door de Nederlanders zoo gehate ‘licentiën’ in de Duitsche havensteden waren daar op hun eigen voorbeeld ontstaan, gelijk het toltarief van 1636 naar dat van Amsterdam was vastgesteld. Hoe Axel Oxenstierna's zonen evenals vele andere jonge Zweden naar Nederland werden gezonden om daar ‘de commerciën’ te leeren kennen, zullen we later, voornamelijk in het vierde hoofdstuk, vermelden[1)].

Evenals de koophandel werden vele andere bedrijven op

1) Nog in de 18de eeuw was Nederland het voorbeeld van Zweden op economisch gebied, zooals blijkt uit geschriften als ‘Hollands Stats- och Commercii Spegel’ (van Salmoon, Stockh. 1731) en ‘Hollands Guldgrufva’ (1746).

de leest der Nederlanders geschoeid. Voor de visscherij bijv., vooral die op de Westkust, ging men bij Nederland in de leer; door een Nederlander Fr. Dennick werden in Göteborg de eerste haringbuizen gebouwd, en W. Usselincx kreeg in 1643 opdracht flinke visschers uit Nederland te doen komen. Ook bij den landbouw en vooral bij den tuinbouw volgde men Nederlands voorbeeld; Nederlandsche boeren vestigden zich in de buurt van Göteborg, en voor den aanleg van de groote tuinen, die nu een sieraad uitmaken van de adellijke kasteelen, werden dikwerf zaden, bollen en planten uit Nederland ontboden, waarvan we later voorbeelden zullen noemen.

In verscheidene takken van industrie was het ook zoo gesteld, maar niet in die mate als op het gebied van den handel. Voor weverijen, ververijen en meer dergelijke inrichtingen kwamen Nederlandsche werklieden naar Zweden[1)].

Vooral hebben de naar Zweden geroepen Nederlanders zich verdienstelijk gemaakt ten opzichte van den bergbouw en de metaalindustrie, inzonderheid van de in dien tijd opkomende ijzerfabrieken.

De vermeldenswaardigste toevoer van industrieele krachten kreeg Zweden door de komst van Louis de Geer. Door hem, zijne bloedverwanten De Besche en zijn neef M. de Geer ontstond er eene groote nijverheidsbeweging deels in Östergötland bij Finspong, op Godegård en in Norrköping, deels in Nerike te Skylberg, deels in Upland te Österby, Löfsta en Gimo. Vooral werd de ijzerindustrie bevorderd, maar ook werden er messingartikelen, staaldraad enz. in de fabrieken van De Geer vervaardigd. Vooral in Finspong,

1) We herinneren hier den lezer aan de papierfabrikanten Lemchen, de stijfselfabrikanten Indebetou, verder, in het begin van de volgende eeuw, aan de katoendrukkers De Broen (eene familie, die aan Zweden ook een zijner voornaamste tooneelspelers schonk), aan de met Alströmer in Zweden gekomen wevers e.a.

welke inrichting vroeger reeds tijdelijk door Nederlanders was beheerd, bereikte de ijzerindustrie eene tot dusver in Zweden ongekende hoogte. Daar en op Österby werden kanonnen vervaardigd. De Geer dreef, evenals zijn zwager Trip, bij voorkeur handel in ammunitie en geschut - een winstgevende handel in die oorlogzuchtige tijden. De ontwikkeling van Zweden heeft zeer veel aan De Geer te danken; wel werd hij gedurig tegengewerkt, maar, al kreeg hij zijne voorschotten aan het rijk niet altijd tot op den penning terugbetaald, toch werden zijne verdiensten, vooral door de Kroon, bij slot van rekening volledig erkend[1)].

Wat de door De Geer naar Zweden ontboden arbeiders betreft, moet worden opgemerkt dat de meeste hunner uit de Zuidelijke Nederlanden kwamen en Walen waren. Dergelijke arbeiders waren reeds in het begin der 17de eeuw voor De Geer naar Zweden gekomen, vooral naar Vermland en Dalarne. De arbeiders, die De Geer op aansporing der regeering naar Zweden ontbood, kwamen in verschillende groepen van 1618 tot aan het midden der eeuw. Onder hen bevonden zich behalve Walen ook verscheidene Vlamingen en ook enkelen uit de Noordelijke Nederlanden. Vele van deze werkmansfamiliën hebben zich - onder de zelfde namen - tot op heden in Zweden gehandhaafd[2)].

Naast de familie De Geer stond ook in groot aanzien de familie De Besche, op welke wij spoedig terugkomen.

1) In het voor L. de Geer in 1641 uitgevaardigde adelbrevet heette het o.a., dat hij de rechte kunst had ingevoerd van ijzergieten, van de fijnsmederij, van het vervaardigen van allerlei wapenen; dat hij met groote kosten messingfabrieken en vele andere industrieele werken had opgericht. - Wij komen in het vierde hoofdstuk op de familiën de Geer en Trip terug.

2) Zie C.F. Wiberg, L. de Geer et la colonisation wallonne en Suède (Luik 1876, met eene inleiding van St. Bormans). Enkele dier namen, door W. als vermoedelijk van Nederlandsche oorsprong opgegeven, zullen waarschijnlijk van Duitschers zijn geweest.

In de nijverheid was ook de familie Grill werkzaam. Antony Grill heeft op verdienstelijke wijze zijn naam aan de zilvergroeven van Sala verbonden. De Nederlander Tom. Blomaert arbeidde in het vak der ijzersmederij, evenzoo Marcus Kock in dat der koperbewerking (gaarkoperfabricatie).

Met sommige dezer laatste namen zijn wij gekomen op het gebied der kunstnijverheid, op hetwelk evenals op dat der werkelijke kunst, de Nederlanders vanouds beroemd waren om hunne vaardigheid. Ook naar het Noorden haalde men reeds vroeg de voortbrengselen der kunstnijverheid uit de Nederlanden, gedurende de 16de eeuw meest uit Antwerpen, en weldra werden vandaar kunstenaars naar Zweden geroepen.

Tot de verbetering van het muntwezen en voor de artistieke metaalbewerking bediende men zich onder de Wasa's van verscheidene Nederlanders. Gillis Coijett Sr. was goudsmid bij Johan III; onder hem werkte aan de munt Willem van Wijck, later pachter van Finspong. Gillis Coijett Jr. werd ook koninklijk muntmeester evenals zijn zwager, de goudsmid Ant. Grooth en diens gelijknamige zoon. Beide deze geslachten onderscheidden zich in hun nieuw vaderland gedurende de 17de eeuw weldra ook op ander gebied. Onder Gustaaf Adolf werd de uit de Spaansche Nederlanden afkomstige Govert Silentz muntmeester te Säter, waar zijn zoon burgemeester werd. De boven reeds genoemde goudsmid Antony Grill werd muntwaardijn. Het meest beroemd in de annalen van het muntwezen werd echter de familie Kock - Cronström, welke naar Zweden kwam met Marcus Danielsson Kock, directeur te Avestad, en die uit meer dan een geslacht nog gedurende volgende eeuwen Zweden menig kundig muntmeester schonk.

Als ingenieurs en bouwmeesters werden gedurende de 16de en 17de eeuw Nederlanders in Zweden gebruikt. Vooral in

het aanleggen van waterwegen waren de Nederlanders ‘de eerste leermeesters van noordelijk Europa’[1)], en bijgevolg ook van Zweden.

Bij de Göta-Elf werden verscheidene voortreffelijke waterstaatswerken door Nederlanders uitgevoerd. De voor het oude Göteborg belangrijke sluis bij Lilla Edet werd voltooid door Joh. Claesson uit Nederland. In het nieuwe Göteborg werden kanalen gegraven door de Nederlandsche bouwopzichters J.v. Wierdt en J.v. Arents; aan de sluis- en vestingwerken dier stad werkte ook de reeds onder Karel IX naar Zweden geroepen Joh. Kuyl, wiens zoon en kleinzoon dappere zeelieden waren; de laatste was de stamvader van het geslacht Kuylenstierna.

Aan het graven van het Hjelmar-kanaal, het grootste, dat in de 17de eeuw werd tot stand gebracht, namen vele Nederlanders deel, bijv. de reeds genoemde Joh. Claesson, benevens Gerdt Gerdtsson, die bij de voltooiing in 1640 tegenwoordig was. Het kanaal moest intusschen dikwijls hersteld worden, en gedurende de laatste twintig jaren der 17de eeuw onderging het eene grondige verbetering door de Nederlanders Tilleman de Moll en De Bourg.

Nederlandsche sluisbouwers werden ook gebruikt bij andere waterwerken. Voor de sluiswerken bij Söderström in Stockholm bijv. en bij de verbouwing van de Lilla Edet-sluis, ontbood men uit Nederland bouwmeesters en materiaal, cement en baksteen, waarvoor men den Nederlandschen naam ‘klinkert’ heeft behouden. Bij de verbinding te water van de Noord- met de Oostzee hadden zelfs, zooals boven is aangeduid, ook de Staten-Generaal der Nederlanden belang. Na het ‘Karelskanaal’ bij de Göta-Elf werd met tusschenpoozen aan dien grooten water-

1) Verg. C.G. Styffe, Om Sveriges kanalbyggnader intill medlet af adertonde seklet, 1-6 ak. afh. Ups. 1846. Sommige opgaven zijn ontleend aan de boven aangehaalde werken van Odhner en W. Berg.

weg begonnen. Onder den generaal-kwartiermeester Ol. Hansson Örnehufvud was kort na 1640 een uit Nederland ontboden bouwkundige ten westen van het Wettermeer werkzaam, en een ander ten oosten van dat meer. Later werd het werk weer opgevat door den inspecteur der vestingwerken Jac. Dijkman en diens zoon. Maar het bleef hoofdzakelijk bij onderzoekingen en plannen. Zelfs de kunde en de energie van een Polhem en een Swedenborg konden het grootsche plan niet verwezenlijken dat reeds onder Gustaaf Wasa was ontworpen, later door de Nederlanders weer werd opgevat, en eerst in de 19de eeuw is ten uitvoer gebracht.

De beteekenis van de Nederlandsche ingenieurskunst voor den Zweedschen vestingbouw is boven reeds vermeld. Er kan nog worden bijgevoegd, dat tijdens de minderjarigheid van Christina een regiment genietroepen werd opgericht, dat dienst deed in den Deenschen oorlog. De in Lijfland en Ingermanland werkzame ‘generaal ingenieur’ Joh. v. Rodenberg was een naar Zweden geroepen Nederlander, evenals vele andere genie-officieren.

Bij het droogleggen van meren en moerassen tot ontginning van den Zweedschen bodem, waarin zooals ieder weet de Nederlanders Zwedens meesters waren, werden ook Nederlanders aangesteld. Evenzoo bij het bouwen van molens en andere industrieele werken. En ook in de schoone bouwkunde maakten de Nederlanders zich voor Zweden verdienstelijk.

In de Nederlanden, vooral in de zuidelijke provinciën, stond reeds in de middeleeuwen de architectuur op een hoogen trap, en al namen de Nederlanders in dat opzicht geen zelfstandige plaats in, toch speelden ze eene belangrijke rol als tusschenpersonen, voornamelijk voor Skandinavië. Over de Nederlanden ging het transport van het schoone materiaal, de Rijnlandsche tufsteen, die in de 12de en 13de eeuw bij menig grootsch bouwwerk in Denemarken

werd gebruikt, vooral in en om Ribe. Nu en dan werd door bijzondere persoonlijke betrekkingen de Nederlandsche bouwkunst tot voorbeeld genomen, waarvan de dom van Roskilde een bewijs levert. Ook ontbood men wel bouwmeesters uit de Nederlanden, zij het dan ook niet zoo dikwijls als uit de Duitsche Rijnstreken; zoo zal bijv. wel een Nederlander geweest zijn Adam van Duren, de kundige hersteller van de Domkerk te Lund, een beeldhouwer in het begin der 16de eeuw. Vooral moet Skandinavië de Nederlanden dank weten voor den baksteenbouw. Het was trouwens het eerst in de Nederlanden dat de overgang van het 'opus francigenum', de Fransche Gothiek, tot den Gothischen baksteenbouw plaats vond; en hoewel de Noordduitsche bouwtrant Zweden nader lag en daar weldra toongevend werd, mag men toch veilig aannemen, dat men sommige motieven rechtstreeks aan de Nederlanden heeft ontleend, vooral aan Brugge en Gent, die in levendige betrekking met het Noorden stonden.

De baksteenbouw, waarbij men gehouwen steen voor sommige détails gebruikte, werd ook gedurende de renaissance kenmerkend voor de Nederlanden. Ook toen ontstond er eene eigenaardige Nederlandsche wijziging der Fransche architectuur. Hoe die Nederlandsche renaissance ook tot het Noorden is doorgedrongen bewijst voldoende de stijl van Frederik II en die van Christiaan IV of de zoogenaamde Rosenborgstijl in Denemarken en Skåne. Ook Zweden ondervond den invloed daarvan, hoewel toch de 'Wasastijl' en later de renaissancestijl van Tessin enkele zeer bepaalde kenmerken bezaten[1)].

1) Bij deze bijzonderheden zijn de volgende bronnen geraadpleegd: het Rijks-archief; V. Granlund, Johan III's byggnads-och befästningsföretag (Hist. Bibl. I-II); Opstellen van C. Eichhorn (in diens 'Svenska studier' in de Zweedsche bewerking van Lübke's Geschiedenis der bouwkunst 1871 en in Nordisk Familjebok; verg. ook zijn en H. Odelbergs 'Guillaume Boyen' 1872); verder G. Göthes catalogi over de buitenlandsche meesters in het Nationaal museum 1893 en over Finspongs schilderijenverzameling 1894; O. Granberg, Collections de tableaux privés existant en Suède (I, 1886); Konsthistoriska studier och anteckningar (1895), en La gallerie de tableaux de la reine Christine (1897); benevens John Böttiger, Svenska statens samling af väfda tapeter (I-III, 1895-1896).

Reeds Gustaaf I ontbood architecten uit Nederland, bijv. in 1538 door middel van den Amsterdamschen burger Cl. Jöransson en eenige jaren later door den schilder Jan van Scorel, den Utrechtschen kapittelheer. Bij de groote bouwwerken die onder Gustaafs zoons werden uitgevoerd, verleenden vele Nederlanders hunne diensten, namelijk aan het slot van Stockholm en aan dat van Kalmar, Örebro, Svartsjö, Nyköping en van Wadstena. Tot de voornaamste architecten en decorateurs ten tijde van Erik XIV behoorde Dominicus Ver Wilt, wiens naam in het bijzonder verbonden is aan de schoone 'Koningszaal' in het slot van Kalmar. Tusschen 1570 en 1580 was Arent de Roy werkzaam aan het slot van Wadstena; in 1576 kreeg hij de opdracht om het toezicht te houden op het bouwen van het slot in Linköping. Ludv. van Hoffwen was werkzaam bij Gullberg, waar hij plannen voor eene nieuwe stad moest ontwerpen; later ging hij als bouwmeester in dienst van hertog Karel over. Gedurende de volgende tientallen van jaren arbeidde de architect en beeldhouwer Hendr. van der Huffue te Stockholm. De door Johan III meest begunstigde kunstenaar was Willem Boij, architect, beeldhouwer en schilder; hij werkte o.a. gedurende een dertigtal jaren aan het slot van Stockholm, welks kapel voornamelijk zijn werk moet zijn geweest, en op Svartsjö, waar hij slotvoogd werd.

Een der voornaamste kunstenaarsfamilies in Zweden gedurende het begin der 17de eeuw was het geslacht De Besche. Niet minder dan vier zonen van Gillis de Besche Sr. werden daar als architecten en ingenieurs aangesteld. De oudste, Willem, die reeds in 1596 naar Zweden ging, legde o.a.

de fabrieken van Forsmark aan en werd later De Geers zaakwaarnemer te Finspong. Met hem werkte zijn broeder Gerhard, die werd aangesteld tot architect bij de domkerk te Upsala, waar hij van 1613-1630 de bekende torenspitsen bouwde. Van Gillis de Besche Jr. zijn waarschijnlijk de teekeningen afkomstig voor het kasteel Wibyholm dat voor de weduwe van Karel IX gebouwd werd, en dat eene schoone proeve van Nederlandsche renaissance schijnt te zijn geweest; verder werd deze De Besche aangesteld tot architect van het slot te Nyköping. De vierde broeder Hubert, die zich ook op het gebied der nijverheid bewoog, bouwde van 1613-1618 den toren der Duitsche kerk te Stockholm en was tegelijkertijd architect van het slot. De uitbreiding en de nieuwe inrichting van het slot te Stockholm, door Gustaaf Adolf op touw gezet, werd verder na het jaar 1622 door den Nederlander Caspar Panten geleid, naar wiens plannen na zijn dood in 1630 werd voortgewerkt.

Onder de regeering van Christina en van de Karels haalde men de motieven der kunst liefst uit haar eigenlijk vaderland, uit Italië. Nicodemus Tessin Sr. schijnt echter ook in Nederland studiën te hebben gemaakt[1)], en zijn stiefzoon Abraham Winnantz - Svansköld, die onder Karel IX tot hofarchitect benoemd werd, was uit dat land afkomstig.

De beeldhouwkunst, die den Zweden meest tot decoratieve doeleinden diende, had eveneens uit de Nederlanden vertegenwoordigers. Over de decorateurs Ver Wilt en W. Boij is reeds gesproken. De laatste ontwierp bijv. de graftombe van Gustaaf Wasa in Upsala en die van prinses Elisabeth

1) In het Leidsche studentenregister is ‘Nicodemus Tessihn Stralsundapomeranus’ in September 1647 ingeschreven; indien dat de bovengenoemde architect is, dan is hij mogelijk wel naar Nederland gegaan om zich voor te bereiden voor de hem opgedragen werken (bruggen, aanleg van havens enz.) in Norrland.

te Strengnäs. Aan Lucas van der Werdt heeft Zweden de monumenten van Magnus Ladulås en Carl Knutsson in de kerk op Riddarholm te danken. En Aris Claeszoon van Haarlem, die met Caspar Panten voor de werkzaamheden aan het Stockholmer slot naar Zweden was gekomen, maakte het grafmonument van G. Banér en diens vrouw in den dom van Upsala.

Reeds gedurende de 16de eeuw en waarschijnlijk ook vroeger reeds werden in de Nederlanden beeldhouwwerken op bestelling voor Zweden uitgevoerd. In 1674 werd te Antwerpen voor de domkerk te Upsala de graftombe van den veldmaarschalk Dohna door (Pieter?) Verbrugghen vervaardigd. Als krijgsbuit kwamen onder andere kunstwerken verscheidene beeldhouwwerken naar Zweden, waaronder vooral mogen worden genoemd de beelden van twee fonteinen, in het begin der eeuw vervaardigd door Adr. de Vries uit Den Haag, een knappen leerling van den geromaniseerden Vlaming Giov. da Bologna. Het meerendeel van deze beelden werd op Drottningholm geplaatst. Aan de beeldversiering in dat schoone slot van Hedvig Eleonora arbeidde, benevens andere vreemdelingen, de Nederlander Nic. Millich, die zich herhaaldelijk in Zweden ophield. Tezamen met Hendr. Cletcher, die Nederlandsch gezantschapssecretaris in Stockholm was geweest, en David Klöker (Ehrenstrahl) kreeg Millich in 1673 het uitsluitend recht tot exploitatie van alle marmergroeven in het rijk.

In de schilderkunst hadden de Nederlanders reeds vroeg eene hooge ontwikkeling bereikt, en de renaissance die gesignaleerd wordt door de Van Eycks en hunne volgelingen, kan zich volkomen met de gelijktijdige Italiaansche meten. Tot Italië, evenals tot andere Romaansche landen, strekte de invloed van deze Nederlandsche school zich ook wel uit, maar toch nog meer tot Duitschland. Ook in Skandinavië deed zij zich gelden, deels middellijk, deels onmiddellijk. Zij was

bijv. merkbaar in eene heele serie altaarstukken uit het laatst der middeleeuwen. Deze waren voor een deel in de Nederlanden vervaardigd, zooals de fraaie triptiek te Strengnäs in Brussel. Maar in andere gevallen schijnen inlandsche kunstenaars gearbeid te hebben onder den invloed der Vlaamsche schilderkunst.

Vlaanderen stond op het gebied der schilderkunst, en van vele andere dingen, het hoogste van alle Nederlandsche gewesten gedurende de middeleeuwen en in de 16de eeuw. Evenwel werden toen ook uit Utrecht en andere plaatsen der Noordelijke provincies kunstwerken en kunstenaars naar het Noorden ontboden. Van den bovengenoemden Jan van Scorel, een der voornaamste schilders uit de 16de eeuw, ontving Gustaaf Wasa eene madonna, voor welke hij hem kostbare geschenken als belooning deed toekomen. Erik XIV gebruikte als portretschilders o.a. de decorateurs Ver Wilt en W. Boij. Als glasschilder wordt in het laatst der 16de eeuw genoemd Th. Prowost, en als decoratieschilders die triomfbogen en dergelijke werken uitvoerden, J.B. van Uther en Lambrecht Aertsen (Rycx); de laatste werd ook belast met de versiering van het slot te Svartsjö.

Reeds onder Gustaaf Wasa werden Zweden naar de Nederlanden gezonden om de schilderkunst te bestudeeren[1)]. Behalve van Ottomar Elliger, een leerling van D. Seghers, die waarschijnlijk in Zweden niet veel heeft voortgebracht, wordt in de 17de eeuw gesproken over Koort Witholt, een leerling van Ph. Wouwerman te Haarlem, en Georg Waldau, die eerst in de leer ging bij Joach. v. Sandraert te Amsterdam, en later door den Zweedschen commissaris Appelboom aan den beroemden Jordaens te Antwerpen werd aanbevolen. Er zijn

1) Een Zweedsch schilder Hans Eriksson bijv. woonde omstreeks 1555 in Antwerpen; zie Histor. Tidskr. 1885 blz. 128.

echter maar geringe sporen van het werk van deze Zweden overgebleven; meer daarentegen van verschillende naar Zweden geroepen Nederlandsche schilders.

De eigenlijke Hollandsche schilderschool stond in dien tijd niet zoo hoog in de gunst der voorname wereld als de Vlaamsche. De ‘grove’ stukken der Nederlandsche boerenschilders leken weinig geschikt tot pronk, en men had zelfs voor de fijne Hollandsche kabinetstukjes geen gevoel. Koningin Christina moedigde weliswaar D. Teniers Jr. en N. de Helt-Stockade, een aanzienlijk schilder uit Amsterdam, aan, maar de negen Hollandsche schilderijen, die zij van den resident Spieringk-Silfuercroen gekregen had - waarschijnlijk stukken van den thans zoo hooggewaardeerden Ger. Dou -, zond zij aan den gever terug. Wel had zij van 1647-1651 als portretschilder[1)] een Hollander David Beek uit Delft die ook haar eerste kamerdienaar werd, en aan wien men geloofde dat zij bijzonder gehecht was, maar hij hoorde tot de Vlaamsche richting en was een leerling geweest van Van Dijck. Tot de Italiaansche school weer behoorde de zooeven genoemde Joach. v. Sandraert, in Duitschland uit Nederlandsche ouders geboren, een schilder zoowel met het penseel als met de pen. Door hem liet Karel Gustaaf zich uitschilderen, en ook heeft hij het bekende groote tafereel ter herinnering aan den ‘Zweedschen vredesmaaltijd’ in Neurenberg geschilderd. Genoemde koning moet ook eene serie schilderstukken, het lijden van Christus voorstellende, bij den Vlaming Jordaens besteld hebben. Zijne gemalin liet haar portret maken door den bekwamen Nederlander Terborgh. Een ander Nederlander, Govert Camphuysen, die landschappen, dier- en genrestukken schilderde, woonde

1) Jacob v. Doort, waarschijnlijk een Hollander, was van 1628-1629 schilder aan het hof geweest.

van 1655-1663 in Zweden; zijne schilderijen, waarvan er nog eenige in Zweedsche galerijen te zien zijn, geven - volgens C.G. Tessin - blijk van den invloed der Zweedsche natuur. Verder kwam gedurende die eeuw door de families De Geer, Grill en door enkele Zweedsche edelen, eene menigte stukken van Vlaamsche en Hollandsche meesters naar Zweden; die stukken vormen nog het kostbaarste gedeelte van de Zweedsche collecties, en buitenlandsche kunstkenners verwonderen zich over hun groot aantal.

De Zweedsche schilderkunst die door Ehrenstrahl tot bloei kwam, was geen loot van de Hollandsche. Eerder kan er sprake zijn van invloed der Vlaamsche kunst. Toch had Ehrenstrahl na 1648 zelf eenigen tijd in Amsterdam gestudeerd, en men heeft gemeend in zijne oudste portretten, bijv. in dat van Stiernhielm, Hollandsche trekken te herkennen. Later kreeg het Italiaansche manierisme de overhand.

Intusschen werd er werkelijk, naast de school van Ehrenstrahl en zijn neef Van Krafft, eene zwakke Hollandsche richting in de Zweedsche schilderkunst aangetroffen. Deze had haar ontstaan te danken aan Martin Isaacson Mijtens, die uit eene bekende Haagsche schildersfamilie gesproten, zich in 1677 te Stockholm vestigde. Zelfs hij helde echter zoo langzamerhand eenigszins over tot de heerschende neiging voor het pompeuze. Zijn zoon en leerling, die zich Van Meytens noemde, vestigde zich, na in Nederland en Engeland te hebben gestudeerd, te Weenen waar hij directeur werd van de Schildersacademie[1)]. Een andere leerling van hem was

1) Hij woonde omstreeks 1730 weer in Zweden; met hem reisde later vandaar naar Weenen de jonge schilder S. Dederichs, een zoon van den predikant der Nederlandsche gemeente in Stockholm. - Ook dient melding te worden gemaakt van den tegen het einde der 17de of het begin der 18de eeuw in Zweden arbeidenden decoratieschilder Corn. v.d. Meulen en van den portretschilder Jan Starbus, welke laatste uit Amsterdam met zijn vader Peter Starbus, een bekwaam pistoolsmid, naar Stockholm kwam, waar hij leerling werd van v. Krafft, en eindelijk hofschilder bij Ulrica Eleonora. Zie Aant. V achter dit hoofdstuk.

zijn bloedverwant George des Marées, die zich eveneens, na zijne studiën in Nederland en elders, in Duitschland vestigde. Meer aan zijn vaderland en zijn leeraar getrouw bleef daarentegen Lucas van Breda, die in Stockholm uit eene Brabantsche familie was geboren. Met M.I. Mijtens deed hij in 1696 eene kunstreis en werkte vervolgens te Stockholm als portreten historieschilder; na 1718 hield hij zich echter voornamelijk bezig met industrieele ondernemingen, zijdeweverij en ververij. L.v. Breda heeft aan Zweden een geslacht van uitstekende kunstenaars en kunstverzamelaars geschonken; van den Nederlandschen oorsprong is echter in hunne kunst nauwelijks meer het geringste spoor te bespeuren.

Ook voor de graveerkunst, die, evenals de boekdrukkunst, in de Nederlanden reeds vroeg op een hoogen trap van bloei stond, kreeg Zweden uit Nederland zoowel modellen als kunstenaars. Daar werden ook reeds in de 16de eeuw op bestelling uit Zweden kopergravures vervaardigd, zooals eene voorstelling van het Stockholmer bloedbad, en meer nog in de 17de eeuw, gelijk zoowel historische werken, bijv. dat van Puffendorf, als losse platen b.v. over den slag bij Lund bewijzen. De meest bekende uit Nederland naar Zweden geroepen kopergraveurs waren Willem Swidde en Jan van den Aveelen, beide aangesteld om voor ‘Svecia antiqua et hodierna’ te werken. De laatstgenoemde, die een hoogen leeftijd bereikte, leidde vele Zweedsche leerlingen op.

Ook de ontwikkeling van nog eene andere kunst danken de Zweden aan de Nederlanden - maar meer aan de zuidelijke dan aan de noordelijke gewesten - t.w. die van de tapijtweverij.

De beroemde Vlaamsche weefkunst kwam al vroeg naar Denemarken en was reeds bij het begin der 16de eeuw op

het Skandinavische schiereiland bekend. Voor Gustaaf Wasa moest Jan v. Scorel ook behangselwevers ontbieden. Voor de weverijen, die op Gripsholm, in Kalmar en in Stockholm werden opgericht, waren de Nederlanders van de grootste beteekenis; de bekendste namen onder hen zijn Dan. van Santhro, Gilius van Lönen benevens de 'goudwever' J. van der Heijden, welke laatste tot in de 17de eeuw leefde. De kartons van de door hen en anderen uitgevoerde weefsels werden eveneens door Nederlandsche kunstenaars ontworpen, bijv. door Dom. Ver Wilt. Als vervaardiger van weeftoestellen wordt zekere Per Hollendare genoemd. Het weefgaren liet men uit Nederland komen. Karel IX zocht anders de Zweedsche garenfabricatie aan te moedigen. Hij stelde het grootste belang in de Zweedsche weverijen en richtte eene nieuwe op te Eskilstuna. Zweden werden naar de Nederlanden gezonden om de weefkunst te bestudeeren. De inlandsche Zweedsche weverij raakte echter in de 17de eeuw gaandeweg aan het kwijnen.

Van de rijkdommen aan Vlaamsche tapisserieën in de Zweedsche kasteelen spreken nog de schoone overblijfselen van vele serieën van wandtapijten, deels van godsdienstigen, deels van allegorischen aard, of wel tafereelen uit de sagenwereld voorstellend. Voor de bruiloft van Gustaaf Adolf werd te Delft bij Fr. Aerts Spierinck eene groote tapijtenreeks geweven[1]. Ook andere behangseltapijten werden door

1) De bestelling werd gedaan door diens zoon P. Spierinck. Dit was dezelfde P. Spierinck - zooals ik in een opstel in het Historisk Tidskrift 1900 heb aangetoond - die in 1614 het eerst wordt vermeld als fabrikant te Dantzig (als gemachtigde zijns vaders?), later in dienst van den Zweedschen staat overging en met verschillende politieke zendingen werd belast. Als resident in Nederland werd deze Spierinck-Silfuercroen ook in 1647 belast met de bestelling van de kroningsbehangsels. De mededinger van Fr. Aerts Spierinck te Delft was zijn vroegere leerling Karel van Mander, die voor Christiaan IV van Denemarken grootsche behangsels kreeg te weven, vele met motieven uit den oorlog met Karel IX.

genoemden koning in Nederland besteld. Van de kroningstapijten voor koningin Christina werden verscheidene in Delft door v.d. Gucht vervaardigd. Voor de serie 'De maanden en de elementen' ontwierp de schilder Jan v.d. Hoecke de schetsen. Volgens stukken van Rubens en andere Vlaamsche schilders werd in België, vooral in Brussel, eene menigte behangsels voor Zweedsche rekening vervaardigd; onder anderen nog voor de inrichting van het nieuwe koninklijke slot gedurende den 'Zweedschen vrijheidstijd'. Evenwel begonnen de Fransche gobelins ook in Zweden de Nederlandsche weefsels te verdringen, totdat tegen het einde der 18de eeuw tapijtbehangsels niet langer in de mode waren.

Het is dus op menig gebied, dat de Nederlandsche en de Zweedsche beschaving gedurende de 17de eeuw met elkaar in verband staan, de eerste meest als de gevende, de laatste als de ontvangende. Nog hebben we een der gewichtigste dier terreinen niet besproken: het gebied der letteren. Er rest ons nog na te gaan, in welke mate Nederland invloed op Zweden heeft geoefend in de vakken van studie en wetenschap en in de fraaie letteren. Het onderzoek daarnaar zal het hoofdbestanddeel zijn van deze schildering der betrekkingen tusschen Zweden en de Nederlanden gedurende de 17de eeuw.

Aanteekeningen.

I (zie blz. 16). In het Zweedsche Rijks-archief beslaan de op het gezantschap van Preis betrekking hebbende documenten eene groote plaats. - Uit de rapporten van C.C. Rumpf en H.W. Rumpf, welke in het Rijks-archief in Den Haag bewaard worden, heb ik enkele uittreksels medegedeeld in een opstel 'Bidrag till svenska dramatikens historia från utländska källor', in het tijdschrift 'Samlaren' jaargang 1900 opgenomen. H.W. Rumpf en Charles Rumpf werden benoemd tot 'envoyés' aan het Zweedsche hof.

II (zie blz. 20). Emil Wolff heeft in eene verhandeling over 'Göteborgs formyndareordning af den 10 Dec. 1640 och dess källa' (Göteborg 1899)

aangetoond, dat deze verordening, de eerste van hare soort in Zweden, bestaat uit eene op de plaatselijke toestanden ingerichte bewerking van de Amsterdamsche ‘Ordonnantie van de Weeskamer’ van den 27sten Januari 1563.

III (zie blz. 23). De archivaris Th. Westrin heeft mij omtrent Abraham Cabeliau zeer belangrijke mededeelingen verschaft, uit welke ik mij tot het volgende moet beperken:

Sedert 1604 beraadslaagden Zweedsche afgezanten met A.C. omtrent den opbouw van Göteborg en over de beraamde ‘Perzische compagnie’, wier directeur-generaal hij in 1607 werd, en in welke ook Paridon van Hoorn veel geld stak. Tot eenige ontwikkeling schijnt zij echter niet te zijn gekomen. C. verstrekte vaak geld aan den Zweedschen staat, zijne gezanten en zijn krijgsvolk. Gedurende den oorlog met Denemarken trad hij handelend op, verschafte en onderhield manschappen en rustte in 1612 verscheidene schepen uit, over welke hij zelf (in plaats van Mönnickhouven) het bevel kreeg. In 1615 was hij directeur geworden van de kopercompagnie, maar vertoefde de volgende jaren in Nederland. In 1621 keerde hij naar Zweden terug en werd in 1630 directeur-generaal van de compagnie voor scheepsbouw, in wier dienst ook zijn zoon Johan werd aangesteld. Hij mocht verschillende koninklijke gunstbewijzen ontvangen, kreeg eerst Lilla Edet bij Göteborg, later de landgoederen Ballesta en Eneby. Maar bij zijn dood hadden zijne erfgenamen nochtans eene som van meer dan 100000 zilveren daalders van den Zweedschen staat te vorderen.

IV (zie blz. 27, noot 1). Olof Wittman nam (zooals de archivaris Th. Westrin mij aangetoond heeft) als hofmeester van A. van der Burg deel aan eene zending van de compagnie naar Japan 1651-1652, en gaf daarvan en van het land eene beschrijving in twee belangwekkende verhalen, die in 1673-1674 te Wisingsborg gedrukt zijn.

V (zie blz. 42). Uit een in bewerking zijnd geschrift over David von Krafft door dr. August Hahr ben ik door 's schrijvers goedheid in de gelegenheid gesteld nog te wijzen op een paar Hollandsche schilders, die eenigen tijd werkzaam zijn geweest in Zweden, b.v. Henrik Münnichhofen, die tusschen 1648 en 1664 meerendeels in Zweden verblijf hield, òf bij M.G. de la Gardie, òf in koninklijken dienst; Juriaen Ovens, die in Sleeswijk geboren was, maar een leerling van Rembrandt is geweest in Amsterdam, van wien groote schilderijen, vervaardigd voor Karel X en diens gemalin. Over hem meer in het zevende hoofdstuk. Iets later vertoefden gedurende korten tijd in Zweden Toussaint Gelton en Abraham Wuchters die beiden later in Deenschen dienst traden.

Tweede hoofdstuk.

Gothia me genuit, Batavi fecere magistrum.
Lars Fornelius.

Overzicht van de studiereizen van Zweden voor en na de Hervorming. - De toestrooming naar de Nederlandsche universiteiten. - Overzicht van de studiën van Zweden in de Nederlanden.
De stichting der universiteit te Leiden. - Haar snelle opkomst. - Haar voornaamste leeraren ten tijde van Gustaaf II Adolf. - Daniël Heinsius en zijne betrekkingen met Zweden. - De godsdienstige twisten en hun invloed op de Leidsche hoogeschool. - De Synode te Dordrecht. - H. Grotius en J. Narssius. - Het studentenleven te Leiden. - Zweedsche studenten aldaar onder de regeering van Gustaaf Adolf. - Carl Banér, Carl en Gustaf Horn en hun kring. - Sten Bielke, C.G. Wrangel, Joh. Oxenstierna en andere toekomstige krijgslieden en diplomaten; Joh. Matthiae, Lars Fornelius en andere toekomstige kerk- en universiteitsleeraren.

Reeds van de middeleeuwen tot in de 17de eeuw gingen de Zweden voor de hoogere studiën gewoonlijk buitenlandsche inrichtingen bezoeken. Eerst was het de universiteit van Parijs die druk door hen bezocht werd. In het laatst der 14de eeuw gingen velen naar de nieuwe universiteit te Praag. Naar Leipzig en Rostock kwam in de daarop volgende eeuwen het meerendeel van de in het buitenland studeerende Zweden; enkelen gingen ook naar Erfurt en Greifswald, evenals naar Keulen. De stichting van de hoogeschool van Upsala had maar weinig vermindering van de bezoeken aan buitenlandsche universiteiten ten gevolge; haar werkzaamheid werd dan ook spoedig afgebroken.

Na de Hervorming werd natuurlijk Wittenberg veel door

Skandinaviërs bezocht. Evenwel schijnt een nog grooter deel naar het dichter bij gelegen Rostock te zijn gegaan, welks theologische faculteit zeer beroemd werd en eens de steun van de Zweedsche orthodoxie vormde. Gedurende de 16de eeuw gingen er voortdurend velen naar Greifswald, minder naar Leipzig. - Men zou kunnen denken, dat, toen na de Synode van Upsala in 1593, en vooral door den krachtigen steun van Gustaaf Adolf, de universiteit van Upsala weer werd opgericht, de Zweden niet langer voor hunne hoogere studiën in den vreemde behoefden te reizen. 't Geval was echter, dat zelfs na de stichting der universiteiten te Dorpat, Åbo en eindelijk te Lund, het onderwijs aan de binnenlandsche academies niet voldoende was. De Zweden begonnen namelijk in steeds toenemende mate de behoefte aan hoogere ontwikkeling te gevoelen. Men zocht steeds meer en meer deel te nemen aan de algemeene beweging, nu het land, tevoren zoo verborgen en op zich zelf staande, begon mee te leven in de Europeesche staatkunde en daarin als een belangrijke factor werd beschouwd. Men deed dan ook alle moeite om Zweden tot dezelfde hoogte als de van ouds beschaafde landen op te heffen. Meer dan ooit werden toen de ‘educatie-reizen’ noodzakelijk. Dit is dan ook de reden waarom men in de 17de eeuw een veel grooter aantal Zweedsche studenten in de buitenlandsche zetels der wetenschap aantreft dan in de vorige eeuwen.

Het was een regel om, voordat men eene buitenlandsche reis ondernam, eerst eenige jaren het onderricht aan eene binnenlandsche universiteit te volgen, in de meeste gevallen te Upsala, dikwijls ook te Dorpat of te Åbo. Buitenslands hield men zich dan gewoonlijk niet maar aan ééne hoogeschool; soms werden er verschillende en in onderscheidene landen bezocht. Het programma voor de ‘educatie-reizen’ van de rijke edellieden bevatte gewoonlijk eerst het bezoek

aan eenige universiteiten van Duitschland of, zooals thans meer en meer gebruikelijk werd, van Nederland, soms van beide landen, daarna een verblijf van enkele maanden in Engeland en vervolgens van eenigen tijd in Frankrijk, om het laatste ‘vernis’ te ontvangen; niet zelden werd er een reisje naar Italië aan vastgeknoopt.

Hij, die geen middelen bezat om voor eigen rekening eene buitenlandsche studiereis te ondernemen, kon zich de gelegenheid daartoe verschaffen, hetzij door zich aan te bieden als begeleider - studieprefect, ephorus, informator - van rijkere jongelieden gedurende hunne reizen, of ook als ‘famulus’, hofmeester, of zelfs wel als ‘servus’; hetzij door het verkrijgen van een stipendium van de kroon of van een of ander groot heer. Zulke beurzen werden in de dagen van Gustaaf Adolf, Christina en Magnus Gabriël de la Gardie bijzonder rijkelijk toegekend; zelfs onbemiddelde edelen werden in het genot van dergelijke toelagen gesteld.

De universiteiten van Wittenberg, Rostock en Greifswald bleven nog gedurende de eerste helft der 17de eeuw voortdurend aantrekkingskracht op de Zweedsche studenten uitoefenen. Evenzoo die van Helmstädt en Jena, die reeds in het einde der vorige eeuw door velen werden bezocht. Straatsburg werd nu een der voornaamste middelpunten van de beschaving; ondanks den verren afstand reisden vele Zweden daarheen, voornamelijk gedurende het laatste deel der 17de eeuw; uit Straatsburg werden ook zoo uitstekende hoogleeraren als Boeclerus, Schefferus en Obrecht naar Zweden beroepen. Een vrij aanzienlijk aantal Zweedsche studenten bezocht Heidelberg, waar Puffendorf evenals Freinshemius een tijdlang hoogleeraar was. De Zweedsche autoriteiten zagen echter die gereformeerde universiteit, evenzeer als die in Bazel en in Genève, met minder vriendelijke oogen aan. Goed aangeschreven stond daarentegen de Luthersche

te Tübingen; daarheen trokken verscheidene Zweden, zoo ook naar de van Marburg naar Giessen verplaatste hoogeschool en naar die te Leipzig, welke tegen het einde der 17de eeuw weer eene domineerende plaats in ‘de republiek der geleerdheid’ begon in te nemen. Toen werd ook de betrekking met de hoogeschool te Kiel van zeer levendigen aard. Wat daarentegen de universiteit te Kopenhagen betreft, die gedurende de 17de eeuw menig voortreffelijk leeraar telde, deze was voor de studiën der Zweden van weinig beteekenis ten gevolge van de vijandige stemming tusschen beide rijken; evenwel waren verscheidene geleerde mannen, vooral zij die na de verovering van Skåne invloed op de Zweedsche ontwikkeling gingen oefenen, leerlingen van de Kopenhaagsche universiteit.

Naar het vaderland van het humanisme, Italië, gingen de Zweden slechts zelden; toch vindt men er ook na de Hervorming verscheidene die in de rechten of in de natuurwetenschappen en de medicijnen te Bologna of te Padua studeerden. Gedurende de 17de eeuw werden de bezoeken van Zweden in Italië steeds menigvuldiger, hoewel de ‘ketters’ daar niet altijd welwillend werden behandeld, maar integendeel groote voorzichtigheid moesten in acht nemen. Vooral gingen vele Zweden naar Italië gedurende koningin Christina's verblijf te Rome. Ondertusschen moet het meerendeel van dergelijke reizen meer als korte uitstapjes van Straatsburg of Frankrijk uit worden beschouwd. In Frankrijk waren, behalve die te Parijs, de universiteiten te Orléans en Montpellier reeds in de vorige eeuw nu en dan door Zweden bezocht. Nu gingen er ook verscheidene naar Reims, Caen, Angers en Saumur. De laatstgenoemde hoogeschool stond, als protestantsch en gesticht door den ook in Zweden hoog gewaardeerden Ph. Mornay de Plessis, een tijdlang in een grooten roep; van haar verdwenen bloeitijdperk getuigt nu nog eene beroemde

rijschool, soms ook door Zweden bezocht. In het vervolg zullen we in de gelegenheid zijn te spreken over eene menigte Zweedsche studenten in Nederland, die zich ook een tijdlang in Parijs, voornamelijk toen Hugo Grotius aldaar Zweedsch minister was, te Saumur of aan eene der andere Fransche hoogescholen ophielden.

Naar Frankrijk, dat onder de groote kardinalen en onder Lodewijk XIV het land der verfijnde beschaving werd, stond vooral de lust der Zweedsche edellieden. Daarheen ging men minder voor de eigenlijke studie - behalve voor die der medicijnen, waarover in het achtste hoofdstuk zal worden gesproken - dan wel ter verkrijging van goede manieren, voor het aanleeren der taal of van allerlei ridderlijk bedrijf, alsmede om algemeene wereldkennis op te doen. Wereldkennis was trouwens het voornaamste doel der ‘educatie-reizen’. Kenschetsend is hetgeen Schering Rosenhane aan zijn zoon Johan schreef, toen deze eens in het begin zijner buitenlandsche reis (te Hamburg) zijn intrek genomen had bij een koopman in een afgelegen deel der stad en niet ‘in diversorio publico’: eene dergelijke bescheidenheid en linkschheid beviel den vader niet langer: ‘pedantismi Upsaliensis haec reliquiae sunt; iam in aprico es et alio statu, conversationem quorumcumque etiam militum non debes effugere, etiam vexationem tolerare, ac ideo diversoria publica quaerere...’ De jonge edelman of toekomstige ambtenaar moest vóór alles verschillende soorten van menschen en nationaliteiten leeren kennen en van de landen, die hij doorreisde, de natuurlijke gesteldheid, de staatsinrichting, de stoffelijke en geestelijke toestanden bestudeeren, om later die ondervindingen en inzichten ten voordeele van zijn vaderland te kunnen gebruiken. Dat wordt bevestigd door een schat van brieven, nog in de archieven bewaard, van Zweden op reis, en in 't bijzonder door een

aantal reisjournalen, die naar het schijnt werden aangelegd om mettertijd als eene soort van verantwoording aan ouders, voogden of beschermers te worden overgelegd.

Een land waar men kennis van de wereld en kundigheden van den meest uiteenloopenden aard kon verwerven, vond men inmiddels gedurende de 17de eeuw in de Nederlanden. Hiermede kwam Zweden, zooals in het vorige hoofdstuk is geschilderd, in levendige politieke en commercieele betrekkingen te staan. Ook de wetenschappelijke ontwikkeling aldaar begon reeds vroeg de opmerkzaamheid der Zweden te trekken. Ondanks den gereformeerden godsdienst, waarvoor men in Zweden geducht op zijne hoede was, stroomden de Zweedsche studenten nu in grooten getale naar de Nederlanden. Hunne bezoeken aan de pas opgerichte hoogescholen te Leiden, Franeker, Groningen, Utrecht en Harderwijk en aan de athenaeums te Amsterdam en Deventer waren bij tijden veelvuldiger dan die aan de Duitsche of de Fransche hoogescholen.

Het vermoeden is wel eens geopperd dat de Zweedsche studenten wier namen men in de registers der Nederlandsche universiteiten aantreft, daar slechts korten tijd vertoefden of zich daar hadden laten inschrijven op hunne doorreis naar Frankrijk of naar Engeland, waar vooral Oxford nu een letterkundig centrum begon te worden dat ook verscheidene Zweedsche kweekelingen kreeg. Zooals dit hoofdstuk en de volgende zullen bewijzen, genoot ondertusschen eene menigte Zweden gedurende een of twee jaar en dikwijls langer, het onderwijs aan de Nederlandsche hoogescholen, vooral aan de beroemde hoogeschool te Leiden. Niet weinigen werden in de Nederlanden magister of medicinae doctor.

Nauwelijks kan aan eene enkele buitenlandsche universiteit het bezoek der Zweden grooter zijn geweest dan aan de

Leidsche, vooral gedurende het midden der 17de eeuw of tusschen 1620 en 1670, toen zich gemiddeld per jaar ongeveer tien nieuwe Zweedsche studenten lieten inschrijven. Vele studenten vertoefden daar, zoowel als aan de andere Nederlandsche hoogescholen, zonder zich te laten inschrijven. Voor sommige jaren, bijv. voor 1648, waarin het getal nieuw-ingeschreven studenten 25 bedroeg, mag men het aantal Zweedsche studenten in Leiden veilig op een vijftigtal stellen[1)].

1) Op zijn minst 800 Zweden hebben in de 17de eeuw aan de Nederlandsche universiteiten gestudeerd. De meesten, of iets over de 700, staan in de Alba studiosorum aldaar ingeschreven; enkelen hebben zich aan twee of meer Nederlandsche universiteiten, of meer dan eens aan dezelfde laten inschrijven. Bij bovenstaand cijfer worden behalve leden der families De Geer en Trotzig, die zich 'Amstelodamenses' noemden, ook gerekend de 'Finlandi' (of 'Fennones'), verder zoodanige 'Scani' als in Zweedschen dienst kwamen, en eveneens de 'Livoni' of 'Pomerani' en andere vreemdelingen die Zweden werden, zooals Schefferus, Pufendorf e.a.
Verreweg het grootste gedeelte der Zweedsche studenten in Nederland liet zich inschrijven aan de universiteit te Leiden; ja zelfs het meerendeel van hen, die niet in het studenten-album van Leiden voorkomen, maar in dat van eene der andere Nederlandsche academies waren ingeschreven, hield zich waarschijnlijk een tijdlang in Leiden op. Na 1620, toen de toeloop daar merkbaar begon te worden, werd in de verschillende tientallen jaren ongeveer het volgende aantal Zweden ingeschreven: 70 van 1620-1630, 125 van 1630-1640, (25 in 1630 en 29 in 1637), 150 van 1640-1650, 60 van 1650-1660, 130 van 1660-1670 (22 in 1668), 45 in elk der twee volgende tientallen van jaren, en 20 van 1690-1700. (Gedurende de eerste tien jaren der 18de eeuw kwamen er ongeveer 20 nieuwe bij, 15 van 1710-1720, in elk der twee volgende tientallen 13, en van 1740-1750 zoowel als van 1750-1760 telkens 8; na dien tijd treft men slechts nu en dan een enkelen Zweed in het Leidsche studentenalbum aan). Ter vergelijking kan worden medegedeeld, dat terwijl men in de jaren 1594 tot 1629 in Wittenberg telt 280 Zweedsche studenten, welk aantal als buitengewoon hoog wordt voorgesteld, het aantal Zweedsche studenten in een even langen tijd - b.v. 1620-1655 - te Leiden ongeveer honderd ingeschrevenen meer bedroeg (bijna 380 van 1630-1665, en bijna 400 van 1634-1669).

Aan de hoogeschool van Franeker werden in de 17de eeuw ongeveer 100 Zweden ingeschreven; aan die van Groningen slechts omtrent 30; aan die van Utrecht nauwelijks evenveel (nochtans is het zeker, dat vele Zweden daar hebben gestudeerd, die niet in het register ingeschreven zijn), aan die van Harderwijk een tiental (meer in de volgende eeuw). Van Amsterdam zijn geen registers uit dien tijd bewaard gebleven, en in de alba van het athenaeum van Deventer schijnen - volgens opgaven van den archivaris dr. J. de Hullu - geen Zweedsche namen voor te komen.

Onder deze Zweedsche studenten aan de Nederlandsche universiteìten waren alle standen en studievakken vertegenwoordigd. Het aantal edellieden is verwonderlijk groot, en maakt bijna een derde deel van het geheele getal der ingeschreven Zweedsche studenten uit. Terwijl bijv. van 1633 tot 1654 te Upsala 320 edelen waren ingeschreven, bedroeg hun aantal in dezelfde jaren te Leiden iets meer dan 100, dus ongeveer een derde van dat aan Zwedens voornaamste hoogeschool. Een betrekkelijk groot aantal, namelijk ongeveer een tiende deel van de in Leiden studeerende Zweden, werd later op grond van persoonlijke verdiensten in den adelstand verheven. Deze edellieden of toekomstige edellieden, waaronder wij het meerendeel der aanzienlijkste namen uit Zweden terugvinden[1)], studeerden gewoonlijk in de rechten en in de 'politica' d.w.z. staatswetenschappen en staathuishoudkunde. Velen lieten zich inschrijven als 'eloquentiae studiosi'. Sommigen, meestal onadellijken, studeerden ernstiger hetzij in de letteren, de geschiedenis of de wijsbegeerte, sommigen zelfs, ondanks de gereformeerde omgeving, in de theologie. Een

1) Wij noemen Sparre (11 of 13 leden dier familie), Oxenstierna (8), Fleming (7), Gyllenstierna (7), Skytte (7), Horn (6), Bielke (6), Natt och Dag (6), Strömfelt en Igelström (6), Coijett (6), De Geer (5), Bureus en Bure (5), Soop (4), Stake (4), Cruus (4), Uggla (4), Stiernsköld (4), Trotzig (4), Creutz (4), vervolgens (met 2 of 3 leden) Bonde, Bååt, Rålamb, Lewenhaupt, Lilliehöök, Rosenhane, Mörner, Lillie, Sack, Wrede, Siöblad, Kagg, Wrangel, Ribbing, Königsmarck, Falkenberg, Posse, Stiernhöök, Rudbeck, en eindelijk (met één lid) Brahe, De la Gardie, Sperling, Gyldenstolpe, Leijonhufvud, Gripenhielm, Stiernhielm, Åkerhielm. - G.D.J. Schotel wijst in De Academie te Leiden (Haarlem 1875) blz. 264 en vlg. op het groote aantal Zweedsche edelen die Leiden bezochten. Daartoe rekent hij ook Brant, Rumpff, Walstein en Wildenstein, volgens hem leden van bekende Zweedsche families! Onder zijn 'Erentson' is waarschijnlijk vrijheer Ernst Ernstsson Creutz, en onder 'Haga' Gustaf Pehrsson [Natt och Dag] tot Haga verscholen.

enkele gaf zich op om ‘artes’ of ‘optimas disciplinas’ te studeeren. Verscheidenen, vooral zij die de militaire loopbaan kozen, waren ‘matheseos studiosi’; zeer velen eindelijk, voornamelijk in het laatst der 17de eeuw, studeerden in de medicijnen. Dit alles zal in het vervolg nader worden in het licht gesteld.

Dat Nederland na 1620 steeds meer door Zweedsche studenten begon te worden bezocht, vond gedeeltelijk zijne oorzaak in de alsdan ras vermeerderde staats- en handelsbetrekkingen tusschen de beide landen, ten deele in het voortreffelijk onderwijs aan de Nederlandsche hoogescholen, die weldra den naam kregen van tot de eerste der protestantsche wereld te behooren, en ten slotte ook door de gelegenheid tot het opdoen van veelzijdige wereld- en menschenkennis, die zich in Nederland, meer dan ergens anders in de 17de eeuw, aanbood voor (en ook door) de van alle kanten toestroomende studenten. De staatkundige verwikkelingen, die telkens oprezen tusschen Zweden en de Nederlanden, schijnen maar een zeer geringen invloed op het bezoek der Zweden aldaar gehad te hebben. Van ernstiger beteekenis voor hunne reizen werden de slechte financiën van hun vaderland, die tot spaarzaamheid dwongen en tot het beperken van de milde toelagen. De zuinige Karel XI moedigde de buitenlandsche studiën niet aan zooals Gustaaf Adolf en Christina dat hadden gedaan. Maar ook de binnenlandsche hoogescholen begonnen tegen het einde der 17de eeuw beter aan de eischen der ontwikkeling te gemoet te komen.

Het protestantsche Nederland biedt tegen het einde der 16de eeuw een schouwspel aan, sedert den bloeitijd van Griekenland in de wereldgeschiedenis ongeëvenaard. Tegen

eene vele malen grootere en sterkere macht verdedigt dit kleine volk met bewonderenswaardige dapperheid en volharding zijne dierbaarste rechten en zijne geloofsvrijheid; en terwijl de Spanjaarden - nog tot 1578 hun wettige overheid - duim voor duim worden verdreven uit de Noordelijke gewesten, stichten en regelen deze hun zelfbestuur, vermeerderen zij de bronnen van hunne welvaart en - wat nog het merkwaardigst van alles is - grondvesten zij, met levendige belangstelling ook voor de geestelijke ontwikkeling, de eene inrichting van onderwijs na de andere, ja zelfs, vóór nog de onafhankelijkheid was verzekerd, eene universiteit.

Kenmerkend voor het streven naar ontwikkeling in deze protestantsche Nederlanders is hetgeen aangaande den oorsprong van Leidens academie verhaald wordt, namelijk dat, toen men den inwoners, na de dappere verdediging der stad tegen de Spanjaarden (1573-1574) onder leiding o.a. van den geleerden Janus Douza (v.d. Does), als belooning daarvoor een jaar vrijstelling van belasting of eene hoogeschool aanbood, zij het laatste kozen. Door Willem van Oranje kwam die hoogeschool in het volgende jaar tot stand; Janus Douza nam hier een zeer werkzaam deel aan, en was gedurende vele jaren een harer curatoren. In het jaar 1582 kwam de jonge prins Maurits daar studeeren.

Wat vooral de stichting van eene protestantsche hoogeschool in de Nederlanden uitgelokt had, was de behoefte aan een tegenwicht tegen de machtige en beroemde katholieke hoogeschool te Leuven. Nu werd Leiden het middelpunt van de Nederlandsche gereformeerde geleerdheid. Niet alleen uit de Noordelijke gewesten, maar ook uit de Zuidelijke, ja zelfs uit Frankrijk, stroomden weldra geleerden en studenten naar Leiden, welks universiteit het binnen korten tijd mocht gelukken boven verwachting die van Leuven ter zijde te streven.

Het is dan ook eene reeks van uitstekende geleerden, die de Leidsche hoogeschool van hare stichting af kan aanwijzen. De voornaamste uit de eerste tijden was Justus Lipsius, de vroegere secretaris van Granvelle, die in 1579 uit Jena daarheen werd geroepen; kort na 1590 trad hij echter af, ging weer tot het katholicisme over en werd hoogleeraar aan de universiteit van Leuven. Het meest heeft hij uitgemunt als Latijnsch philoloog en zijne verdiensten in dat opzicht zoowel als zijn invloed op de Zweedsche studiën zullen in het negende hoofdstuk worden aangetoond. Ook zijne in Leiden uitgegeven 'Politica', welke Gustaaf Adolf in zijn 'Krigsfolks Ordning' aanhaalt, werd in Zweden veel gelezen.

Naast Lipsius schitterde, in het Grieksch, Bonaventura Vulcanius uit Brugge. Naast deze Zuid-Nederlanders werden ook verscheidene Franschen in Leiden aangesteld, b.v. de theologen Lamb. Danaeus (Daneau) en Fr. Junius (Du Jon), wier werken wijd verspreid werden en lang in gebruik bleven; verder C. Clusius (l'Escluse), bestuurder van den in 1592 aangelegden Hortus botanicus[1)], benevens voor een korteren tijd P. Molinaus (Du Moulin) en eindelijk Jos. Just. Scaliger. De laatste, naar de Nederlanden ontboden door Willem van Oranje's edele en hoogbegaafde weduwe Louise de Coligny, werd de opvolger van Lipsius en wedijverde met dezen in geleerdheid en roem. Voor Leidens universiteit werd hij van ongehoorde beteekenis, en mannen als D. Heinsius, Grotius, Cunaeus en Rutgersius werden onder zijne leiding gevormd.

1) Clusius stond op intiemen voet met een zekeren Martinus Helsingus, vermoedelijk Mårten Helsing, die gestudeerd had onder Melanchton te Wittenberg, en later een post had bij de kanselarij van Gustaaf Wasa en Erik XIV (door den laatsten met een vuurpook gedood). In Coll. Vulcan. 101 t. 2 in de Leid. B. bevinden zich twee brieven van M.H. aan Clusius te Parijs, de eene uit Antwerpen, de andere uit Londen 1561 (van persoonlijk historisch belang).

Na Scaliger werd Daniël Heinsius (Heins) het grootste sieraad van de Leidsche academie. In 1603, hetzelfde jaar waarin hij zijne ‘Elegiae et sylvae’ uitgaf, die hem naast zijne critische uitgaven van classieke schrijvers spoedig eene Europeesche vermaardheid bezorgden, werd hij buitengewoon hoogleeraar in de ‘poëtica’ en twee jaar later gewoon hoogleeraar in het Grieksch en in de ‘politica’, welke vakken hij in 1613 tegen de geschiedenis verwisselde, na den dood van den latinist Dom. Baudius. Ook was Heinsius tot aan zijn dood (1655) bibliothecaris van de - toen nog weinig aanzienlijke - boekerij.

Het was voor een groot deel Heinsius' naam, die ook Zweedsche studenten in grooten getale naar Leiden lokte. Vele werden, zooals we zullen zien, zijne persoonlijke leerlingen; enkele zullen ook wel bij hem ingewoond hebben. Op zijn bijzonder leven had men echter vrijwat aan te merken, en het gebeurde zelfs wel dat aan jonge lieden de omgang met hem werd afgeraden, zooals aan Johan Oxenstierna door zijn vader den rijkskanselier. Trotsch en onverdraagzaam gedroeg Heinsius zich zelfs ook jegens Grotius en Vossius.

Met Zweden en bepaaldelijk met den rijkskanselier was Heinsius reeds vroeg bekend geworden, en wel door Jacob van Dijck in het jaar 1614, sedert welken tijd Heinsius tot aan zijn dood toe met Axel Oxenstierna briefwisseling onderhield[1)]. Door Janus Rutgersius (Rutgers) die op aanbeveling van v. Dijck en van Heinsius naar Zweden werd geroepen en in 1615 in Zweedschen staatsdienst overging,

1) De brieven van dezen aan Heinsius hebben gedeeltelijk het licht gezien in de op blz. 5 genoemde publicatie onder leiding van C.G. Styffe. 20 in het Zweedsche rijks-archief aanwezige brieven zijn uitgegeven door Alexander Reifferscheid in ‘Quellen zur Geschichte des geistigen Lebens in Deutschland während des siebzehnten Jahrhunderts’ I (Heilbronn 1889).

werd de betrekking van Heinsius met dat land steeds levendiger; hij was namelijk gehuwd met de zuster van Rutgersius - Grotius had op hun bruiloft een Latijnsch gedicht gemaakt. Beide Grotius en Heinsius schreven ‘propemptica’ aan Rutgersius bij diens vertrek naar Zweden; aan Grotius had deze ook zijne ‘Variae lectiones’ opgedragen, die hem op zeer jeugdigen leeftijd reeds een goeden naam onder de philologen hadden verschaft.

Waarschijnlijk op voorstel van Rutgersius werd Heinsius in 1618 Zweedsch historiograaf met een jaarlijksch ‘stipendium’. In een brief aan Rutgersius schreef de rijkskanselier, die toen nog op den besten voet met Heinsius scheen te staan: ‘Heinsius noster (meum enim in posterum appellabo) adscribatur familiae nostrae, Sacraeque R. M: tis et regni Sueciae Historicus audiatur’. Daarna werd hij benoemd tot Zweedsch raadsheer en dacht er eenigen tijd later over om geheel in Zweedschen staatsdienst over te gaan. Rutgersius, die met verschillende gewichtige bezendingen werd belast, deels naar Boheme, deels naar Nederland, waar hij ten laatste in 1623 Zweedsch resident werd[1)], stierf daar namelijk twee

1) In October van hetzelfde jaar schreef de rijkskanselier aan R. in Holland, dat de koning hem geld en zilveren bekers zond om te verdeelen ‘inter fautores status nostri’ (in 1620 bracht de gevolmachtigde P. Falk geld mee daarheen om het te geven ‘librorum dedicatoribus omnibus pro modo cuiuscunque libri’). De brieven van en aan Rutgersius zijn uitgegeven door Styffe, Schybergsson, Reifferscheid e.a. In de briefwisseling van G.J. Vossius vindt men er ook verscheidene; in den laatsten brief van Vossius, van Maart 1625, bedankt deze Rutgersius voor de schoone en al te vleiende verzen. R.'s Poemata zijn, met zijne autobiographie, verscheidene malen tegelijk met die van zijn neef N. Heinsius gedrukt; één is gericht aan koningin Maria Eleonora (met een Indischen hond als geschenk). Tot zijne geleerde vrienden wordt ook Loccenius gerekend. Onder de Nederlandsche dichters werd R. bezongen door G.A. Brederode (een aardig vers bij R.'s vertrek naar Zweden) en door Jac van Zevecote. Over de nalatenschap van R. (zijne vorderingen op den Zweedschen staat) schreef Heinsius herhaalde malen aan den rijkskanselier; A. Cabeliau en zijn zoon zouden ook pogingen aanwenden om uitbetaling te verkrijgen. Heinsius' zoon Nicolaas schijnt nog verscheidene jaren na den dood zijns vaders die vorderingen niet geïnd te hebben.

jaar later, en zijn zwager Heinsius schijnt toen zijn opvolger te hebben willen worden. Men benoemde echter in plaats van hem Ludv. Camerarius tot Zweedsch resident in de Nederlanden. Om Heinsius in Leiden te houden verhoogden de curatoren zijn salaris en tegelijkertijd (1627) werd hij tot ‘historicus’ der Staten-Generaal benoemd.

Men schijnt intusschen in Zweden steeds minder tevreden over Heinsius te zijn geweest. Tevergeefs bood hij aan na den dood van Gustaaf Adolf diens geschiedenis te schrijven; zijn jaargeld als Zweedsch rijks-historiograaf werd ingetrokken, en hoewel hij een deftigen ‘panegyricus’ op Gustaaf Adolf schreef, verloor hij zijne Zweedsche titels. Mogelijk heeft wel zijne verhouding tot Grotius, die nu vijandelijk werd, tot zijn nadeel bij de Zweedsche overheden gewerkt. Heinsius' betrekkingen met Zweden werden echter niet afgebroken; en eenige jaren voor zijn dood kreeg hij daar opnieuw groote belangen doordat zijn zoon Nicolaas Heinsius, zooals we zullen zien, eene aanstelling bij koningin Christina erlangde; de laatste brief, dien hij aan den Zweedschen rijkskanselier in 1651 schreef, was eene aanbeveling van zijn zoon[1)].

Naast Heinsius was als classiek philoloog Johannes Meursius

1) Heinsius schijnt gelden van den Zweedschen staat ontvangen te hebben (bijv. in 1621) voor ‘adviezen’ of correspondentiën. Over zijne plannen na den dood van Rutgersius spreekt H. in een brief aan Meursius in 1628 (Meursii Opera t. XI kol. 144 vlg.); om familieredenen, zegt hij daar, kon hij niet om de plaats van R. vragen: ‘De adeunda tamen Suecia et Rege vere magno nondum cogitare desino’. In een brief aan Axel Oxenstierna in 1635 verzoekt hij om gegevens omtrent de geschiedenis van Gustaaf Adolf, die hij moest schrijven volgens bijzondere opdracht van de koningin-weduwe. Zijn zoon N.H. doet in een brief uit 1655 (aan een zekeren Dn. K.R.; in afschrift in Coll. Palmsk. n. XVI t. III p. II in de U.B.) eene verklaring aangaande de behandeling zijns vaders in deze zaak; de voorwaarde voor de door hem te schrijven biographie van den koning was geweest dat ‘persolveretur ex Rutgersiano quod dedebatur stipendio’. Zie ook Aant. I achter dit hoofdstuk.

werkzaam, die vóór Heinsius eveneens historicus der Vereenigde Nederlanden geweest was. Door de godsdienstvervolgingen, die later zullen worden geschilderd, vond hij kort na 1620 zijne betrekking minder aangenaam; hij correspondeerde met Rutgersius over de betrekking van bibliothecaris in Upsala (Meurs. Op. t. XI kol. 351 vlg.). Ten slotte ontving hij een beroep naar de universiteit van Sorö, waarbij hij ook Deensch historiograaf werd. Vooral in deze laatste hoedanigheid bleef hij zijn verdere leven werkzaam. De geleerde wereld stelt hem echter het hoogst als classiek taalgeleerde. Eigenaardig genoeg zouden verscheidene zijner uitstekende nagelaten werken over de Grieksche antiquiteiten door Zweden, of tenminste door toedoen van Zweden, worden uitgegeven; zij kwamen namelijk gedurende de oorlogen van Karel X in het bezit van Zweden[1].

Als professor in het Grieksch werd Meursius opgevolgd door G.J. Vossius, te voren professor in de welsprekendheid en in de chronologie. Deze was oorspronkelijk de eerste bestuurder geweest van het voor de opleiding van predikanten gestichte ‘Staten-College’, maar moest die betrekking, evenals zijn medebestuurder C. Barlaeus, wegens godsdienstige verwikkelingen opgeven. Op deze beide uitstekende opvoeders van de jongelingschap en leeraren in de welsprekendheid komen we terug bij de schildering van de Amsterdamsche hoogeschool, waaraan zij omstreeks 1630 beide werden benoemd.

De Oostersche talen vonden eveneens bijzonder goede

1) Over deze Meursiana zie men E.M. Fant, Historiola litteraturae graecae in Suecia I blz. 97-102. Het meeste ervan kwam in de Kon. Bibliotheek te Stockholm en ging bij den brand van 1697 verloren. De aanteekeningen van Gripenhielm, Coijett, N. Heinsius, Pufendorf en Graevius op de uitgave van Meursius' werken uit de Kon. B. zullen later worden besproken. Voor de groote uitgave van Meursius' Opera in Florence (1741-1760), correspondeerde de uitgever J. Lami met den koninklijken bibliothecaris G. Benzelstierna.

vertegenwoordigers in Leiden. Thomas Erpenius stichtte voor eigen rekening eene Arabische drukkerij en doceerde de laatste jaren ook het Hebreeuwsch. Na zijn dood in 1624 werd in het laatste vak ook onderwijs gegeven door Const. l'Empereur (uit Harderwijk beroepen) en in het Arabisch door zijn leerling, den zeer bereisden en nog heden ten dage hoog geschatten Jac. Golius.

Behalve de reeds genoemde leeraren in de oude letteren, die de geschiedenis en de staatswetenschappen met dat vak vereenigden, bezat Leiden ten tijde van Gustaaf Adolf eenige andere beoefenaars der historische en wijsgeerige vakken. Philip Cluverius, een der voornaamste historische geographen van die eeuw - tegen wien Stiernhielm later optrad - had zich ten slotte daar gevestigd, en was sedert 1616 in het genot van een pensioen en van den titel ‘geographus academiae’ (overl. 1623). Fr. P. Burgersdijk, die, na in Leiden zijne studiën te hebben voltooid, eerst te Saumur werd benoemd en daarna te Leiden, werd in 1620 buitengewoon hoogleeraar in de rhetorica, maar vereenigde daar later de ethiek en vervolgens de natuurwetenschap mede; zijne werken over moraal-philosophie en logica, die ook in Zweden werden gelezen, werden later door de curatoren van de academie officieel voorgeschreven om het opkomende cartesianisme tegen te gaan.

Een der voornaamste hoogleeraren in de ‘politica’ was Petrus Cunaeus (v.d. Cun), die oorspronkelijk in de classieke en Oostersche letteren had gestudeerd, daarna was overgegaan tot de geschiedenis, maar in 1615 professor was geworden in de rechten en de staatswetenschappen. Aan de juridische wetenschap wijdde hij zich meer en meer en hij werd een groote autoriteit in het Romeinsche recht. Ook leidde hij na 1620 de oefeningen in de welsprekendheid in het ‘Collegium oratorium’. Hij behoorde tot de meest geachte mannen aan de universiteit en werd, zooals we zullen zien,

dikwijls door Zweden bezocht. Sedert het jaar 1631 voerde hij den eeretitel ‘Raad der universiteit’. Naar zijne briefwisseling, bijv. met Grotius, te oordeelen was hij een groot vriend van Zweden.

De juridische faculteit was vroeger gesierd door Corn. Grotius (de Groot), een oom van den staatsman, Ev. Bronckhorst, een ijverig en geacht schrijver, zij het dan ook niet zoo beroemd als zijn vader Joh. Noviomagus, en Corn. Pynacker, die echter al spoedig naar Franeker vertrok. In het jaar 1615 werd Wilh. Bontius juris professor, maar hij ging later als ‘schout’ over in den dienst der stad Leiden.

De medicijnen kregen nu een harer voornaamste kweekplaatsen in Leiden; vooral door O. Heurnius, die zich zeer verdienstelijk maakte als bestuurder van een ‘Collegium medicum practicum’. Naast hem stond A.E. Vorstius, die in 1624 door zijn zoon Ad. Vorstius werd opgevolgd. Laatstgenoemde wijdde vooral zijne krachten aan den botanischen tuin, van welken hij eene beschrijving in het licht zond.

De wiskundige wetenschappen hadden ook uitstekende voorgangers. Willebrord Snellius v. Roijen volgde in 1613 op 22-jarigen leeftijd zijn vader Rud. Snellius als hoogleeraar in die vakken op; hij stierf reeds in 1626. Ook voor de mathematische studiën in Zweden kreeg hij beteekenis, zooals bijv. Stiernhielms geschriften aantoonen. De practische wiskunde werd van 1615 af door Frans van Schooten onderwezen, die ook lands-ingenieur was en dikwijls militaire werken moest uitvoeren, om welke reden hij des zomers altijd van zijne academische taak was vrijgesteld. Menige Zweed heeft zich zeker bij hem in de ‘ars fortificatoria’ geoefend.

Wat eindelijk de theologie aangaat, heerschte er gedurende de eerste jaren der hoogeschool eene meer vrije richting te Leiden. De streng calvinistische Fr. Gomarus kon daar niet aarden, maar zocht een anderen werkkring en werd later

professor te Groningen; hij was de heftigste tegenstander van de remonstranten, die zich aansloten bij den Leidschen professor Jacob Arminius. Deze, de opvolger van Fr. Junius, stierf echter reeds na eene zesjarige ambtsvervulling (1603) - bezongen door Grotius. Zijn opvolger Corn. Vorstius, die van arminianisme werd verdacht, werd in 1612 ontslagen en opgevolgd door een warm aanhanger van Arminius, Simon Episcopius, en Gomarus werd vervangen door den zachtmoedigen, hooggeachten Joh. Polyander v. Kerkhoven, die acht keer het rectorsambt heeft bekleed.

Om eenheid te verkrijgen in de gereformeerde leer werd in 1618 te Dordrecht eene synode bijeengeroepen, die voor Nederland en niet het minst voor de Leidsche hoogeschool van het grootste belang zou worden. Hier was reeds aanstonds de stemming beslist tegen de zoogenaamde remonstranten en de aanhangers van Arminius, waartoe ook verschillende staatkundige personen behoorden. Deze waren over het algemeen tegenstanders van de steeds sterker wordende Oranjepartij, vooral de raadpensionaris Oldenbarneveldt en Grotius, de pensionaris van Rotterdam. De synode werd geleid door mannen als Gomarus, Joh. Bogerman, met wien Barlaeus twistgeschriften wisselde, en Festus Hommius, predikant te Leiden en opvolger van Vossius als regent van het Staten-College, een ijverig tegenstander van Episcopius; de algemeene secretaris was Daniël Heinsius. Tevergeefs verdedigde Episcopius de zaak der remonstranten; hij werd, evenals C. Vorstius, uit het land verbannen. Barlaeus en Bertius werden uit hun ambt ontzet, de eerste was sedert kort professor in de welsprekendheid te Leiden, de laatste in de moraal. De jur. professor C. Sylvius (v.d. Bosch) nam uit eigen beweging zijn ontslag. Voor de synode werden ook Cunaeus, Vossius en Meursius gedaagd; zij verloren wel niet hun ambt, maar

werden toch gewaarschuwd; de laatstgenoemde, Oldenbarneveldts vriend, ging dan ook spoedig daarop naar Denemarken.

De theologische faculteit te Leiden werd daarop met besliste calvinisten aangevuld, zooals met Anton Thysius, die uit Harderwijk werd beroepen, en Andr. Rivetus uit Frankrijk. Laatstgenoemde, de theologische tegenstander van Grotius, genoot groot aanzien en werd tot leermeester gekozen van den jongen prins Willem (II).

Voor Oldenbarneveldt en Grotius had deze overwinning der contra-remonstranten zeer noodlottige gevolgen. Zij werden in de gevangenis geworpen; zooals bekend is gelukte het echter Grotius te ontvluchten, maar Oldenbarneveldt werd terechtgesteld. Grotius, die zich in 1621 te Parijs vestigde, waar hij een tijdlang een pensioen van den Franschen staat ontving, trok toen de aandacht der geheele beschaafde wereld tot zich door zijne geschriften, deels van theologischen aard, zooals ‘De veritate religionis Christianae’, deels op volkenrechtelijk gebied, zooals ‘De jure belli et pacis’; reeds vroeger was hij bekend als een voortreffelijk Latijnsch dichter. Zijne geschriften werden weldra ook in Zweden bekend en bewonderd; hoe hoog Gustaaf Adolf ze stelde is bekend. Nog eene eeuw later vindt men de theologische werken van Grotius door Zweedsche schrijvers aangehaald; zijn volkenrechtelijk systeem werd in Zweden de grondslag voor het academisch onderwijs en werd juist in Zweden verder ontwikkeld, zooals we zien zullen.

Door de Zweedsche diplomaten in de Nederlanden, waarschijnlijk ook wel door andere Zweden, was Grotius, reeds vóór zijne ontvluchting, in Zweden bekend geworden. De gevangenneming van hem en van Oldenbarneveldt vond in Zweden veel beklag zooals b.v. blijkt uit brieven van Axel Oxenstierna. In Parijs kwam hij met verschillende Zweden in aanraking. Van de

Zweedsche regeering ontving hij een aanbod om in den dienst van Zweden te treden, maar hij kon daar niet zoo dadelijk toe besluiten. Gedurende een verblijf te Hamburg in 1634, nadat hij een bezoek aan Nederland had gebracht, nam hij het aanbod eindelijk aan, ofschoon Christiaan IV pogingen deed hem voor Denemarken te winnen. De opdracht om eene levensgeschiedenis van Gustaaf Adolf te schrijven - hetgeen men liever aan hem wilde toevertrouwen dan aan Heinsius - meende hij niet te kunnen uitvoeren; daarentegen aanvaardde hij den post van Zweedsch minister te Parijs, eene stad waar hij reeds goed thuis was. Ongeveer tien jaren behartigde hij daar de belangen van Zweden; ofschoon geen persona grata bij De Richelieu, was hij toch door zijne nauwgezetheid en voorzichtigheid Zweden van groot nut. Zooals in het vervolg op verschillende plaatsen zal worden vermeld, raakte hij in Parijs bekend met eene menigte Zweden, en wel met de voornaamsten van den lande; verscheidene jonge studenten waren hem dank schuldig voor eene gastvrije ontvangst, goeden raad en welwillenden steun. Eenvoudig en treffend is het grafschrift, dat hij voor zichzelf gemaakt heeft:

> Grotius hic Hugo est, Batavum captivus et exul,
> Legatus regni, Suedia magna, tui[1)].

1) Nadat Grotius' ‘Epistolae ad Gallos’ in verscheidene oplagen waren verschenen, kwam er in 1687 te Amsterdam eene folio-editie uit van zijne brieven ook aan andere bekende personen (bijv. aan Camerarius in den Haag). In de uitgegeven brievencollecties van G.J. Vossius, Serravius e.a. bevinden zich vele brieven van en aan Grotius. Een deel zijner correspondentie ging naar Zweden, toen Christina zijne letterkundige nalatenschap liet opkoopen door Rosenhane en Appelboom. Zijne brieven aan Zweden werden onderzocht o.a. door N. Heinsius; L. Norrman bracht later eene verzameling bijeen voor de uitgave van een supplement op de ‘Epistolae’; evenzoo eenige tientallen jaren later Ol. Benzel (verg. een in 1715 gedrukte ‘Lettre’, waarvan zich een exemplaar bevindt in B. f. 3 in de Linkpg B.) en tegen het midden der 18de eeuw Arckenholtz. In 1806 werd een bundel brieven uitgegeven van Grotius aan Ax. Oxenstierna, Joh. Oxenstierna e.a. naar afschriften uit de Linkpg B. (waar ook verscheidene brieven aan Grotius worden bewaard, enkele gedrukt in ‘Svenska Bibliotheket’). De brieven aan A.O. zijn uitgegeven in de groote Briefw. v. Oxenstierna; eveneens in ‘Histor. Handlingar’ 1892 eene verzameling brieven van G. aan Zweedsche vorstelijke personen, en enkele anderen. Nog kon er in Zweedsche en andere archieven eene nalezing gehouden worden van brieven aan en van hem; de brieven aan G. van Is. Forthelius (Lagerfelt), Jac. Skytte en Joh. Kruus zullen later worden aangehaald. Een brief van Gustaf Rosenhane aan G. uit Stockholm 1641 bevindt zich in de Leid. B. sign. XVIII n. 749. - Grotius' statig opschrift voor de zoogen. ‘Schwedensäule’, die Gustaaf Adolf aan den Rijn liet oprichten, is afgedrukt door V. Granlund in ‘Historiskt Bibliothek’ 1880.

Verscheidene Nederlanders die door de geloofsvervolgingen uit hun land waren gevlucht keerden er later naar terug, zooals Barlaeus en Episcopius; vele bleven echter in den vreemde, waar de vreemde vorsten, vooral de hertog van Holstein-Gottorp, hen bijzonder welwillend ontvingen. In Zweedschen staatsdienst trad nog een Hollandsche vluchteling, die hier ter plaatse ook bespreking verdient. Het was Joannes Narssius (van Narssen) uit Dordrecht. Hij studeerde te Leiden terzelfder tijd als Grotius[1)]; deze liet zich ook later in brieven aan Vossius gunstig over hem uit. Als predikant in Gelderland werd Narssius van Arminiaansche gezindheid verdacht en volgens besluit van de Synode afgezet. Hij begaf zich daarop evenals Barlaeus naar Frankrijk en studeerde daar in de medicijnen om later als geneesheer in zijn onderhoud te kunnen voorzien. Van daar begaf hij zich naar het Noorden. In Hamburg gaf hij in 1624 een bundel ‘Poemata septentrionalia’ uit, waarmee hij in het volgende jaar zijne opwachting aan Gustaaf Adolf in Lijfland maakte. Daar dichtte hij ook eene poëtische beschrijving van de verovering van Riga; en de koning schijnt daarmee zoozeer ingenomen te zijn geweest, dat hij in Nov. 1625 Narssius tot zijn geschiedschrijver benoemde met de opdracht om in Latijnsche verzen 's konings bedrijven naar waarheid te schilderen. Deze opdracht verzuimde Narssius geenszins; in zijne hoedanigeid

1) Hugo de Groot liet zich Aug. 1594 in het Leidsche studentenregister inschrijven, J. Narssius in Febr. 1597 (als leerling in het Staten-Collegie).

van medecinae doctor schijnt hij daarentegen weinig te zijn opgetreden. Gustaaf Adolf's krijg in Pruisen bezong hij in een bundel ‘poemata sueco-borussica’, in 1627 te Stockholm verschenen. En toen de koning in 1630 voor het laatst naar Duitschland overstak, zette Narssius het verhaal van diens daden in eene lange reeks gedichten voort, die eene geheele Gustaviade hadden zullen vormen, en waarvan drie boeken in 1632 te Hamburg uitkwamen en een vierde te Frankfort a/M in het jaar 1634. Narssius was intusschen meer een vlijtig dan wel een gelukkig dichter, en de Zweedsche regeering scheen hem als rijks-historiograaf tamelijk overbodig te beschouwen. Hij ging weer naar Nederland terug en trad omstreeks 1635 in dienst der Nederlandsche Oost-Indische Compagnie als geneesheer en als rechtspreker, maar moet spoedig daarop zijn overleden[1].

De Synode van Dordrecht had, zooals we hebben gezien, op verschillende punten veranderingen in de Leidsche hoogeschool ten gevolge gehad. Over het geheel echter ging het onderwijs daar zijn gewonen gang en haar aanzien bleef onverminderd. In het begin der 17de eeuw lieten zich jaarlijks over de 200 nieuwe studenten inschrijven; tusschen 1620 en 1630 werd dat aantal meer dan verdubbeld[2]. Behalve Nederlanders ook uit de zuidelijke, Spaansche provinciën, stroomden weldra vreemdelingen van alle kanten toe, en in

1) De opgaven over N. bij Schefferus, Mollerus en Sacklin behoeven zuivering en aanvulling. Hij werd ook door zijne tijdgenooten, bijv. door Barlaeus, voor een tamelijk slecht dichter gehouden (‘poeta scribax, sed incultior’ zegt Mollerus); onder zijne gedichten schijnt zijne tragedie ‘Gustavus Saucius’ (gedrukt eerst te Kopenhagen in 1628 en daarna te Frankfort in 1633) het gelukkigste te zijn. In het Zweedsche rijks-archief bevinden zich brieven aan N. van Camerarius in Nederland uit het jaar 1628. Een tijdlang schijnt N. in Denemarken en Sleeswijk te hebben gewoond.

2) In Upsala lieten er zich toen jaarlijks nauwelijks 100 inschrijven, in het midden der eeuw ongeveer 150; onder de regeering van Karel XI steeg hun aantal tot bijna 300.

het begin der 17de eeuw maakten zij ongeveer een derde deel uit van al de studenten. Ze kwamen uit Frankrijk - velen inzonderheid uit Normandië -, uit Duitschland, Zwitserland, Polen, Schotland, Engeland en eindelijk uit Skandinavië. Reeds tusschen 1590 en 1600 gingen verscheidene Denen - ook een enkele Noor - naar Leiden; hun aantal aldaar werd weldra zeer groot en zal altijd wel het getal der Zweden hebben overtroffen, die wat langer vertoefden te komen[1)].

Eene menigte jongelieden, uitmuntende door geboorte of talenten, of door beide, kwam nu in Leiden bijeen. Hun aantal was daar in den tijd van Gustaaf Adolf stellig grooter dan aan eenige andere universiteit. Menigeen hunner heeft zich later een beroemden naam in de geschiedenis of in de letterkunde verworven.

Verschillende vorstelijke personen hielden gedurende dien tijd te Leiden verblijf. De grootste opmerkzaamheid trok Frederik Hendrik V van de Palts, die zich als ‘designatus in regem Bohemiae’ enz. in 1623 in het studenten-album liet inschrijven tegelijk met een prins van Nassau en den vroegeren professor in Heidelberg Henr. Alting, later te Groningen benoemd. De ‘winterkoning’ had zich na zijne vlucht uit Boheme met zijne gemalin Elisabeth van Engeland naar zijne familie in Nederland begeven; hij poogde ook nu, evenals vroeger door middel van zijn bloedverwant Johan Casimir, Gustaaf Adolf voor zijne zaak te winnen. Zijn raadsheer Ludv. Camerarius ging zooals reeds is gezegd in Zweedschen dienst over; en de zoon van zijn opperkamerheer, graaf zu Dohna volgde later dit voorbeeld[2)].

1) Het Leidsche Album studiosorum is uitgegeven bij gelegenheid van het 3de eeuwfeest, in 1875. Voor de geschiedenis der universiteit is behalve het bovengenoemde werk van Schotel nog geraadpleegd: M. Siegenbeek, Geschiedenis der Leidsche Hoogeschool d. I-II, Leiden 1829-1832.

2) Camerarius, die uit eene in de geschiedenis der Hervorming en der letteren beroemde familie sproot, had reeds in 1620, ofschoon nog in Frederiks dienst, een Zweedsch jaargeld gekregen en werd twee jaren later Zweedsch agent in de Nederlanden, en na Rutgersius resident; in 1641 nam hij zijn ontslag, maar bleef Zweedsch geheimraad (hij teekende zich als Zweedsch edelman Heer van Lessebo). Hij woonde daarna een korten tijd in Leiden, vervolgens een jaar of tien te Groningen en ging eindelijk naar Heidelberg, waar hij echter spoedig overleed (1651). Enkele brieven van C. zijn uit Zweedsche verzamelingen gedrukt in Reifferscheids Quellen. Verg. ook Oxenstierna's Briefw.
Uit het huwelijk van graaf Dohna met eene gravin van Solms werd in 1628 te Delft geboren Christopher Delphicus zu Dohna, die in 1645 dienst nam in het regiment van den prins van Oranje - zijn vader was gouverneur van diens stamland Oranje. Over den jongeren Dohna en over Camerarius' zoon Joachim zal later worden gesproken.

Het studentenleven te Leiden was, evenals aan andere universiteiten van dien tijd, niet zonder voorvallen van soms bloedigen aard of andere stormachtige storingen in de studiën. De studenten sloten zich volgens hunne verschillende nationaliteiten bij elkaar aan; maar deze ‘Collegiën der Natiën’ werkten dikwijls gevaarlijk zoowel op den rustigen voortgang van het onderwijs als op de veiligheid der stad. Tegen dergelijke ongeregeldheden vaardigden de curatoren der universiteit meermalen plakkaten uit, en de jongelieden werden vermaand tegen het dragen van wapenen na zonsondergang, het inslaan van vensterruiten, het beleedigen van de wacht enz. Dergelijke dwangmaatregelen wekten intusschen tegenkanting op van de zijde der jongelui; en éénmaal (in 1632) had, na zeker strafgeding, een Poolsche prins Radzivill de onbezonnenheid van dadelijk na de installatie van den nieuwen rector (Cunaeus) in de groote zaal van het academiegebouw eene oproerige toespraak te houden - in het Latijn, dat toen nog het meest gebruikelijk was, ook onder de jongelieden - tegen de curatoren en de academische rechtspraak; voor dit stoute stuk moest hij natuurlijk vergiffenis vragen, maar hij was er niet toe te bewegen het mondeling te doen, en leverde zijn verzoek schriftelijk in om het door den secretaris van den senaat te laten voorlezen.

Over 't geheel echter schijnen de studenten, en de Zweedsche niet het minst, hun studietijd in Leiden goed te hebben besteed; uit velen van hen groeiden de degelijkste en kundigste mannen van het volgende tijdperk[1].

Welke waren toen ter tijd de Zweedsche studenten of tenminste de bekendste onder hen, die zich gedurende de regeering van Gustaaf Adolf in Leiden ophielden?

De eerste Zweedsche naam, die met zekerheid in het album van die academie kan worden aangewezen[2] is Johan Leuhusen (Lehusius of Leeuwhuysen) uit Stockholm, die zich 8 October 1615 op ongeveer twintigjarigen leeftijd liet inschrijven. Hij woonde verscheidene jaren in Nederland - zijne familie kwam trouwens ook daar vandaan. In het laatst van het jaar 1616 verbleef hij in Groningen - en was ook daar de eerst ingeschrevene Zweedsche student. In het begin van 1620 en in het laatst van 1623 komt zijn naam weer voor in het Leidsche studenten-album. Hij studeerde in de ‘politica’ en de ‘humaniora’, maar hij zal in Nederland ook wel kennis aangaande de handelstoestanden hebben opgedaan. Hij kwam daar namelijk tusschen 1630 en 1640 terug als Zweedsch commissaris in en voor de aangelegenheden van 's lands kopermijnen[3].

1) Schotel acht Axel Oxenstierna's klachten niet gerechtvaardigd, dat de Zweedsche adellijke studenten meer neiging toonden voor dansen, rijden en andere lichaamsoefeningen en verstrooiingen dan voor de eigenlijke studiën. 't Is anders geen schitterend beeld, dat een geboren Zweed uit dien tijd, professor N. Granius te Helmstädt, van de buiten hun land studeerende Zweden geeft (zij heeten ‘opbruisend, lichtzinnig en lui’); dat oordeel kan niet van algemeene kracht worden beschouwd. Verg. C. Annerstedt, Upsala universitets historia I blz. 262.
2) Onder hen, die gedurende het jaar 1594 zonder opgave van nationaliteit zijn ingeschreven, kan zich mogelijk nog wel een enkele Zweed bevinden.
3) Hij wordt in Groningen genoemd ‘filius gubernatoris Stockholmiae’. Hij was blijkbaar een broer van den iets verder te noemen R. Leuhusen; hunne moeder hertrouwde met den bekenden Erik Göransson Tegel, die eenigen tijd intendant was op het Stockholmer slot. (R.L. wordt in J. Hunterus' Epistolae ‘Lehusius junior’ genoemd, waarschijnlijk ter onderscheiding van Johan L.; hunne grootmoeder van vaders kant was de dochter van den bekenden Nederlandschen geneesheer dr. Lemnius). Volgens Schefferus heeft J.L. eene Zweedsche vertaling van Curtius' Historiën van Alexander uitgegeven. Onder de correspondenten van J. Cabeliau in 1631 (zie hieronder) wordt een J.L. genoemd als secretaris van den rijkskanselier. Drie jaren later werd hij met eene zending naar Nederland belast (zie Odhner, Sveriges inre historia enz.).

In het begin van 1616[1)] kwamen te Leiden Thure Axelsson (Natt och Dag) tot Traneberg, Peder (Svensson) Falck en iets later Laur. Carolstadius. De eerste werd later assessor in het Hof van Svea, de laatste burgemeester van Filipstad. Falck echter, die in 1614 in Tübingen optrad met eene ‘oratio pro Suecorum imperio’, werd diplomaat en kwam als zoodanig eenige jaren later in Nederland terug, waarover later zal worden gesproken.

Dezen, benevens Johan Fegraeus, de stamvader van het geslacht Strömfelt, ten laatste landdrost van Södermanland, en enkele minder bekende Zweden woonden waarschijnlijk - sommigen misschien wel als medespelers - de opvoering van Seneca's ‘Troades’ bij, die in het laatst van 1617 ter eere van de Engelsche en Zweedsche gezanten te Leiden plaats had, en voor welke opvoering de medewerkende studenten door de curatoren werden beloond. De Zweedsche gezant was Johan Skytte, die reeds vroeger met een gezantschap in de Nederlanden was geweest. Skytte's optreden in Nederland verwekte deze keer groot opzien ten gevolge van de redevoering, die hij voor de Staten-Generaal hield over vrede en eendracht in geloofszaken, eene rede op

1) In dat jaar werd het universiteitsgebouw, het oude klooster van de Witte Nonnen, door brand zwaar beschadigd, Zooals het toen is hersteld staat het er nu nog bijna geheel onveranderd, met zijne gewelfde zalen beneden, en boven zijn met tallooze opschriften voorzien ‘zweetkamertje’ en zijne senaatskamer, van welks wanden de portretten van Leidens groote mannen neerzien - misschien wel de grootste verzameling portretten van beroemdheden, die eenige kamer bevat.

welke Oldenbarneveldt en Grotius zich beide in hun proces beriepen.

Weldra kwamen nu de Zweden in grootere scharen te Leiden. In het jaar 1618, nadat in het voorjaar Peter Kruse uit Stockholm zich in het studentenregister had laten inschrijven, gelijk eenige maanden later J. Fegraeus ten tweeden male deed, kwamen in October de omstreeks twintigjarige (vrijheeren) Carl Gustafsson Banér en Carl Christersson Horn, en in hun gevolg Joh. Stalenus, benevens de gebroeders Jacob en Johan Honterus (of Hunterus), de laatste als 'servus' ingeschreven. Ongeveer twee jaar brachten zij aan deze beroemde hoogeschool door; bij hun kring schijnt P. Kruse zich te hebben gevoegd, eveneens de in Juli 1620 ingeschreven Reinier Leuhusen, een broer van bovengenoemden Johan[1)]. In hetzelfde jaar ontmoetten zij waarschijnlijk ook Johan Salvius - magister geworden te Helmstädt en juris doctor te Montpellier -, die eenige jaren tevoren Holland en Leiden had bezocht en nu in Amsterdam verblijf hield waarschijnlijk ter bevordering van de verhuizing van Nederlanders naar Göteborg.

Stalenus en Joh. Hunterus keerden het eerst weer huiswaarts. De laatste werd proost in het aartsbisdom; de eerste schijnt dezelfde Joh. Laurentius Stalenus te zijn die eerst

1) In 1619 lieten zich te Leiden inschrijven Peter en Johan Schenck, vrijheeren van Tantenburg enz., de eerste met een Duitschen famulus, de laatste met Petrus Enstadius tot 'leidsman' (deze werd in 1622 magister in Upsala, en deed later dienst deels als adjunct, deels als 'notarius' der universiteit, tot hij in 1627 predikant werd; hij stierf in 1664; hij was een zwager van Joh. Hunterus en evenals deze herhaaldelijk lid van den Rijksdag). Voor den vader der gebroeders Schenck, Christoph. S., schreef Johan III in 1577 een brief aan den aartsbisschop van Utrecht (eveneens een Schenck van Tautenburg) met het verzoek hem bij Don Jan van Oostenrijk aan te bevelen (de brief bevindt zich in Coll. Papenbr. 7 in de Leid. B.). Deze Schenck werd later staatsraad bij hertog Karel en trouwde met eene dochter van Pehr Brahe S^{r}.; de zoons schijnen jong overleden te zijn.

te Upsala professor werd in het Grieksch en daarna in de theologie, en ten slotte bisschop van Wexiö is geweest[1)].

Jacob Hunterus keerde nooit weer naar zijn vaderland terug. Hij schijnt aangesteld te zijn geweest als ‘leidsman’ van Carl Horn, maar hij scheidde in 1620 van hem - in alle vriendschap, gelijk hij zelf verzekert - en ging met den Zweedschen commissaris P. Falck naar Engeland. Terwijl de laatste, die in Engeland geneesheeren schijnt te hebben geraadpleegd, weldra naar zijn post in Nederland, waar hij een jaar bleef, terugkeerde, bleef Hunterus in Engeland en woonde meest in Londen, maar ook nu en dan in Oxford en in Cambridge. Hij bedacht zijne vrienden in Nederland ijverig met brieven, vooral Banér, Horn en Leuhusen. De laatstgenoemde, dien Hunter een ‘festivus philosophus’ noemt, bracht ook een bezoek aan Engeland in 1621; hij wilde zeker eens zien of Hunterus' bewering juist was dat ‘Brittanicas delicias suavitate vincere Hollandicas’ en dat het Londensche bier veel beter was dan het bijv. door Banér vroeger zoo geroemde Rostocksche bier. Aan Banér zond Hunterus door toedoen van den terugkeerenden Leuhusen een brief, waarin hij hem voorstelde ook naar Engeland te komen, waar hij gemakkelijk magister zou kunnen worden; ‘Sed quid te tam diu detinet Lugduni Batavorum? Num illa academia sola meretur semina scientiarum menti tuae

1) In Jacobi Hunteri Epistolae miscellaneae, Weenen 1631, die bij het samenstellen van het nu volgende zijn gebruikt, bevindt zich een brief aan Joh. H. te Upsala van zijn broeder Jacob, gedateerd Londen Nov. 1620, waarin deze bericht, dat hij (waarschijnlijk eenige maanden tevoren) van baron Horn in Leiden is gescheiden. Over Stalenus wordt niet gesproken in Hunterus' talrijke brieven van 1620-1630; hij was misschien al spoedig weer naar Zweden teruggekeerd. De vader van Joh. Laurentius Stalenus was predikant te Ölmestad, maar was vroeger conrector in Jönköping geweest: ‘erecupianus’ in de Leidsche studentenrol moet waarschijnlijk wezen ‘june-copianus’; J.L.S. had in Jena en Helmstädt gestudeerd en had in 1617 te Upsala ‘pro gradu’ gedisputeerd; overl. in 1651.

injicere?' Evenwel vertrok Hunterus ondertusschen zelf naar Leiden, waar hij zich in Februari 1622 weer liet inschrijven, maar er toen slechts enkele maanden bleef - misschien was het wel alleen om van zijne Zweedsche vrienden geld los te krijgen, dat ze hem ook vroeger eens verstrekt hadden; in Juni vergezelde Carl Horn hem naar Vlissingen, vanwaar de overtocht naar Engeland geschiedde.

Carl Horn, die in 1621 te Leiden eene openbare redevoering over de daden van Gustaaf Adolf had gehouden, waarbij hij ook het verschil had aangetoond tusschen een ontwikkeld edelman en zulk een, die zich alleen op zijne geboorte verheft, kreeg in het voorjaar 1622 aldaar bezoek van zijn jongeren broeder Gustaf Horn en zijn bloedverwant Erik Gyllenstierna, die een paar niet-adellijke Zweden in zijn gevolg had. In Augustus voegde zich bij hen Melchior Warenstedt (Wernstedt) - ingeschreven op denzelfden dag (den 27sten) als magister Johannes Matthiae en Jacob Grönberg[1)].

In het begin van 1623 begaven zich de gebroeders Horn, Gyllenstierna en Wernstedt naar Engeland. De zooeven genoemde Carl Banér ging weer naar Zweden terug, werd eerst (1624) bij het hof aangesteld als kamerheer, daarna tot diplomatieke doeleinden gebruikt; ten slotte werd hij onder-gouverneur van

1) Over Joh. Matthiae later meer. Jacob Grönberg (wiens vader Peter G. het laatst Zweedsch commissaris in Hamburg was en in den adelstand is verheven, en die tusschen 1620 en 1630 herhaaldelijk voor rekening van den Zweedschen staat naar Nederland werd gezonden) woonde in het laatst van 1623 in Londen (waar hij een brief van Hunterus kreeg met gelukwenschen, dat hij 'ex Zelandia' naar het schoone Engeland 'venustissimis nymphis refertissima' was gekomen). Zijn broeder Peter G. liet zich eenige weken na Jacob ook te Leiden inschrijven (Sept. 1622, benevens twee andere Zweden). Zij schijnen beide in 1625 in Zweden te zijn teruggekeerd, maar op jeugdigen leeftijd te zijn overleden (tusschen 1630 en 1640). Twee halfbroers, van wie de jongste Anders G. de laatste van zijn geslacht, als kamerheer stierf in 1704, kwamen in 1648 naar Leiden; hunne moeder heette Trotzig en met eene zuster van hen werd R. Leuhusen in derden echt vereenigd.

Pommeren, waar hij reeds in 1632 overleed[1]. Reinier Leuhusen bleef iets langer in Nederland, waar hij een tijdlang de handelstoestanden bestudeerde - 'mercatorum cliens' zooals Hunterus hem in Juli 1622 noemt; hij liet zich het volgende jaar weer aan de Leidsche hoogeschool inschrijven, evenals Johan Leuhusen. Ook hij werd een degelijk ambtenaar, eerst bij de admiraliteit, daarna als onder-intendant van het slot te Stockholm; ook is hij de stamvader van de adellijke en de vrijheerlijke familiën Leuhusen.

Intusschen had er met Hunterus eene groote verandering plaats gegrepen: hij was tot het Roomsche geloof overgegaan. Het was de Zweedsche orthodoxie, zooals die door Laur. Paulinus werd verkondigd, welke hem het eerst een tegenzin voor het Luthersche geloof had doen opvatten; hij had juist de verhandeling verdedigd, met welke professor Jonas Magni in Upsala in 1615 zich en de (Aristotelische) wijsbegeerte tegen de aanvallen van Paulinus had verweerd, en hij had voor die verhandeling eene voorrede geschreven, die door Paulinus later heftig aangevallen werd[2]. In Leiden had Hunterus het genoegen diens stellingen door prof. P. Bertius te hooren wederleggen, zooals hij in een brief aan Salvius verhaalt. Dat Bertius, gelijk zooeven vermeld is, na de Dordtsche Synode uit zijn ambt werd ontzet, zal Hunterus

1) Dat hij in Leiden kennis gemaakt had met Vossius en Meursius, bewijst een brief van den laatste aan den eerste, gedateerd Sorö Apr. 1628 (Meursii Opera t. XI kol. 477 vlg.), waarin C. Banér, toen Zweedsch gezant, genoemd wordt 'quem Leidae novimus, studiorum illic causa commorantem; is me Sorö perbenigne est complexus'.

2) Verg. Herman Lundström's werk over Paulinus blz. 243 vlg. Lundström schijnt Hunterus' Epistolae niet te kennen; de in den tekst genoemde brief aan Salvius, in 1620 uit Leiden geschreven (Salvius was toen in Amsterdam) is van groot belang voor den ramistischen strijd in Zweden; bijzonder scherp laat H. zich over Paulinus uit, evenals over diens beschermer J. Skytte ('Skithius'). - Reeds in genoemde verdediging noemt H. zich Hunterus zooals later (maar niet in de Leidsche studentenrol).

wel smartelijk getroffen hebben; het waren stellig ook de twisten tusschen Arminianen en Gomaristen, die maakten, dat hij zich in Leiden niet meer op zijne plaats gevoelde. Bertius, die naar Parijs ging, werd merkwaardig genoeg ook katholiek. In Engeland maakte Hunterus o.a. kennis met een zoon van den beroemden Isaac Casaubonus, philoloog evenals zijn vader, en met Lucas Holstenius, den later zoo beroemden geleerde; hij was het in wiens handen koningin Christina het geloof harer vaderen afzwoer.

In brieven aan Banér uit het jaar 1622 en aan R. Leuhusen en Joh. Matthiae uit het volgende jaar bestreed Hunterus op heftige maar scherpzinnige wijze de Gereformeerden en de Lutherschen. Leuhusen, die calvinist was (of in Nederland was geworden?), had blijkbaar in een brief zijn haat jegens het katholicisme uitgesproken; hij kreeg een bijtend antwoord. Diepzinnig en geleerd zijn de brieven van Hunterus aan Joh. Matthiae, met wien hij nog eenige jaren briefwisseling onderhield. Zijn overgang tot het katholiek geloof was waarschijnlijk nog slechts bekend aan enkele vrienden, die echter met hem bleven omgaan. In den zomer van 1623 kreeg hij, naar het schijnt, eene opdracht om twee jonge heeren Kruse naar Parijs te begeleiden - waarschijnlijk den boven genoemden Peter Kruse en diens jongeren broeder Frans. Daar trof hij na eenige maanden de pas vermelde vier Zweden aan, de gebroeders Horn, Gyllenstierna en Wernstedt, die zich in Engeland deels te Londen, deels in andere plaatsen hadden opgehouden[1)]. Hunterus had in verscheidene brieven aan Gyllenstierna en de gebroeders Horn berichten uit Frankrijk gezonden - eens beschreef hij op vermakelijke wijze eene groote kloppartij, waaraan de Kruse's hadden deelgenomen -

1) Zij waren in Febr. 1623 te Ilford, ‘ubi studiose rusticantur cum parvulo illo parasito Petrejo, qui familiam non ducit, sed sequitur’, schreef Hunterus aan Banér.

en hen aanbevolen Holstenius te bezoeken, aangezien deze Parijs goed kende.

In Parijs trof Hunterus waarschijnlijk ook Bertius, zijn vroegeren leermeester uit Leiden, aan. Hij maakte daar, vermoedelijk door Holstenius, kennis met Grotius, die naar een lateren brief te oordeelen (van 1630), eene groote vriendschap voor hem opvatte. Eerst tegen het einde van het jaar 1627 verliet hij Parijs, en reisde toen met den terugkeerenden Oostenrijkschen gezant naar Weenen, waar hij nu eens werd aangesteld als secretaris, dan weer als gouverneur, bij vorstelijke families. Daar gaf hij ook in 1631 de boven geraadpleegde briefwisseling uit - de eerste verzameling door een Zweed uitgegeven, zooals hij in de voorrede verzekert. Daarna ontsnapt hij aan alle nasporing[1)].

1) Hunterus' 'Epistolae' is een zeer zeldzaam boek en zijn inhoud is weinig bekend, weshalve daaruit verder nog enkele mededeelingen mogen ontleend worden. In 1620 schrijft H. aan zijn broeder Johan, dat een zekere Sydermannus, vroeger gouverneur van B. Rålamb's kinderen, in Leiden is geweest en daarna in Oxford, maar van plan was weer naar Nederland terug te keeren. In een brief van 1623 aan Joh. Matthiae te Leiden wordt melding gemaakt van een 'furicius ille vester, paracitaster venustulus', die H. een dienaar van den antichrist had genoemd, en die nu magister in Oxford was geworden. Ook met verscheidene Denen had H. in Leiden kennis gemaakt. - H.'s brieven zijn geestig en onderhoudend; op het titelblad heet het dan ook dat daarin 'res tragicae pene comice tractantur; lege, vide, ride'. Eén brief aan P. Kruse bijv. is vol woordspelingen op Petrus en 'crux' (een brief van 1622 is gericht aan een zekeren Laur. Cruus te Stockholm; over Frans K. wordt gesproken bij de beschrijving van de vechtpartij, zie den tekst). Dikwijls smaakt H.'s scherts naar 'galgenhumor', vooral in de latere brieven heeft bitterheid de overhand. Omstreeks 1626 werd zijn overgang tot het Katholicisme algemeen bekend in Zweden (nog in 1624 had hij aan bisschop Rudbeckius van Westerås een brief geschreven met eene aanbeveling voor een Grieksch geestelijke); Gustaaf Adolf wilde hem niet in rijksdienst hebben. Tegen Luther en de Lutheranen vaart H. heftig uit in brieven aan Er. Gyllenstierna in 1629, aan den bekenden G. Borastus in Warschau e.a. Voor de kennis van laatstgenoemde en van andere Zweedsche katholieken is de brievenverzameling van Hunterus van groot belang; verg. het artikel van Warmholtz in 'Svenska Mercurius' van Jan. 1758, en dat van H. Wieselgren in 'Historisk Tidskrift' 1882.

De beide Kruse's, wier vader directeur was van de handelmaatschappij in Stockholm en later landdrost van Falun, werden degelijke ambtenaren, evenals de vier andere bovengenoemde Zweedsche edelen. Peter Kruse, die kort na 1630 hofjonker werd, terwijl Gyllenstierna en Gustaf Horn kamerheeren waren, werd later belast met gewichtige staatkundige opdrachten; zoo was hij bijv. in 1634 resident te Moskou. Zijne familie, ofschoon onder den naam Kruse geadeld, veranderde dien naam later in Krusbjörn. (Crusebjörn). Zijn jongere broeder Frans eindigde evenals zijn vader als landdrost. Carl Horn, die na zijn verblijf te Parijs nog eenigen tijd te Leiden studeerde[1)], werd vice-president van het Hof van Svea, maar stierf jong in 1639, hetzelfde jaar als zijn broeder Gustaf Horn. Deze was tot een nog schitterender rang opgeklommen, n.l. tot dien van rijksraad; hij stond bekend als een geleerd man en kreeg de opdracht de jonge koningin in de Fransche taal te onderrichten[2)]. Evenals Gustaf Horn werd diens bloedverwant Erik Gyllenstierna, later vrijheer van Ulaborg, tot diplomatieke doeleinden gebruikt, maar wijdde zich ten slotte meer uitsluitend aan de rechtswetenschap en werd president van het Hof te Åbo, terwijl Melchior Wernstedt landdrost in Österbotten werd.

Schitterend zijn de Zweedsche namen, die we omstreeks denzelfden tijd nog in het Leidsche studentenregister aan-

1) In Juli 1627 is hij ingeschreven als optim. disciplin. studiosus; zijn servus Petrus Johannis werd in Maart van het volgende jaar als student ingeschreven.

2) G. Horn had waarschijnlijk evenals Gyllenstierna eerst in Helmstädt gestudeerd. Ze waren verscheidene jaren in Parijs, waar de laatste in de lijfgarde van Lodewijk XIII diende. De naam van eerstgenoemde komt voor in een album amicorum, dat werd aangelegd door zekeren H.H. Oberhaupt en dat zich thans bevindt in de kon. B. te 's-Gravenhage (T. 387). 10 April 1630 schreef zich aan de universiteit van Parijs Gustavus Christierni Horn in, en voegde daar eene Latijnsche spreuk en de teekening van eene vesting bij. In dien tijd trof ook Schering Rosenhane G. Horn in Parijs aan.

treffen. Johan en Sigismund Gyllenstierna, de zoons van een trouwen aanhanger van koning Sigismund, hadden gestudeerd in Rostock, waarschijnlijk ook in Straatsburg, vóór zij in 1623 naar Leiden gingen. De jongste bleef, hoewel hij Luthersch was, in Poolschen dienst, waar hij gewichtige ambten bekleedde[1]; de oudste werd kamerheer van de Zweedsche koningin. Beide stonden als zeer ontwikkelde mannen aangeschreven; gedurende hun studietijd maakten zij eene bewerking in aphorismen van de Politica van Lipsius. - Tegen het einde van 1623 gaven zich nog in Leiden aan de neven Carl en Gustaf Adolf von Mörner en, met een klein gevolg, Nils Brahe en Axel Lillie, beide later uitstekende veldheeren in den Dertigjarigen Oorlog; de eerste volgde zijn koning in den dood, de laatste overleefde als veldmaarschalk hem en Karel X. Carl Mörner, Lillie's toekomstige zwager, later rijksraad, liet zich in 1626 nogmaals te Leiden inschrijven.

Gedurende deze jaren studeerden ook in Leiden eenige jeugdige Skytte's, over welke meer in het vierde hoofdstuk, twee heeren Wildeman uit Finland, twee van den naam Sjöblad, twee zoons van Nils Stiernsköld, verder And. Ulfsparre, Jo. Nicodemi, And. Buraeus (Bure), Thure Bielke, Er. B. son Rålamb, Jonas Hambraeus e.a. Verscheidene dezer kozen, evenals de zooeven genoemden, de militaire loopbaan. Jo. Nicodemi, die eerst in Duitschland had gestudeerd en in Wittenberg eene vertaling van Euclides had geleverd, verkoos evenwel de pen boven het zwaard; een jaar nadat hij met een zekeren Jacob Bom naar Leiden was gegaan (1625), werd hij secretaris van den rijkskanselier, en bracht het eindelijk, nadat hij onder den naam Lillieström in den adelstand verheven was, tot president van het Pommersche Hof. Van Leiden

1) Zie over Sigismund Gyllenstierna mijn opstel ‘Arkivaliska anteckningar från Danzig och Thorn’, in het Historisk Tidskrift 1900.

begaven zich naar Frankrijk And. Bure, die in Franschen dienst trad[1], T. Bielke, die eenigen tijd in Angers woonde en daarna in Padua[2] alvorens hij zich ging wijden aan den dienst van zijn vaderland, waar hij ten slotte rijksraad werd, voorts nog Rålamb en Hambraeus. De laatstgenoemde, die reeds in 1615 te Greifswald magister was geworden, had daar in het volgende jaar eene Zweedsche vertaling uitgegeven van de ethiek van den Leidschen professor Danaeus, en in 1620 te Stockholm eene voortreffelijke overzetting van het boekje van Erasmus over de zeden der kinderen. In Parijs werd hij, zooals bekend is, predikant bij de Zweedsche legatie, daarna tevens buitengewoon professor in de Oostersche talen aan de universiteit. Met Grotius sloot hij vriendschap - hij moest ook het lot van Grotius deelen verdacht te worden van heimelijk papisme. Voor de jonge Zweden die tusschen 1630 en 1650 in Parijs kwamen, werd zijn huis een vereenigingspunt; zijne hulpvaardigheid had echter zijn eigen ondergang ten gevolge. Zijn leerling Rålamb bezocht hem nog eens in Parijs; als kamerheer van Gustaaf Adolf had deze in 1631 zich en ook zijn vader door eene kleine oorzaak 's konings onverzoenlijken toorn op den hals gehaald; door Axel Oxenstierna werd hij echter later voor diploma-

1) In Oct. 1625 werd hij aan de Leidsche hoogeschool ingeschreven; in April 1628 werd als zijn famulus Simon Haut de Guere ingeschreven. (Als ‘famulus Jacobi Bom nobilis sueci’ staat een ander Franschman P. Maillaeus in 1629 ingeschreven). Bure moet als majoor in Franschen dienst door zijn luitenant zijn doodgeschoten.

2) Hunterus schreef in 1627 brieven aan T. Bielke in Angers (evenals in hetzelfde jaar verscheidene interessante brieven aan een Zweed J. Halenius die B. vergezelde) en in 1629 aan B. in Padua (waar deze ‘consiliarius’ was). Het was waarschijnlijk op de terugreis uit Italië, dat B. en Halenius in Calais den uit Engeland komenden Schering Rosenhane ontmoetten, wien B. aanraadde eerst eenigen tijd in Angers door te brengen.
Zie over de studiën van Zweden in Frankrijk een opstel van schrijver dezes in het tijdschrift Samlaren, jaargang 1898.

tieke doeleinden gebruikt en vergezelde dezen op zijne reis naar Frankrijk in 1635. In Parijs kreeg Rålamb wondkoorts ten gevolge van een slag van een paard, stierf ten huize van Grotius enkele weken later en werd door zijn vroegeren leermeester Hambraeus grafwaarts geleid.

Nog vele andere Zweden, toekomstige krijgslieden en staatslieden van rang en naam, studeerden ten tijde van Gustaaf Adolf te Leiden; zij behoorden tot geslachten als Bielke, Horn, Wrangel, Oxenstierna, Rosenhane e.a.

Sten Bielke, die verscheidene jaren vroeger in Duitschland had gestudeerd, waar hij ook als schrijver was opgetreden en groote reizen, zelfs naar het Oosten, had ondernomen, was kamerheer toen hij zich in 1627 in het Leidsche studenten-album inschreef. Hij kwam met een groot gevolg van o.a. buitenlandsche kamerdienaars; een vreemdeling in dienst te nemen als 'famulus' of 'servus' was immers een praktisch middel om talen te leeren en dit werd toen ter tijd dikwijls door Zweedsche edelen toegepast[1]. Bielke, die in 1633 gouverneur-generaal van Pommeren werd, werd voor een van Zwedens beste staatslieden gehouden, ja als de waardigste beschouwd om eens de plaats van Axel Oxenstierna in te nemen. Men betreurde dan ook diep zijn vroegen dood (1638).

Drie jaren na Bielke kwamen een paar andere van de gewichtigste persoonlijkheden uit den Dertigjarigen Oorlog naar Leiden: Carl Gustaf Wrangel en Gustaf Evertsson Horn. In 1630 was het aantal Zweden aan deze Hollandsche uni-

1) De op denzelfden dag als Bielke ingeschreven Olof Lilliehöök (waarschijnlijk een zoon van den naar Sigismund overgeganen Knut Nilsson, in welk geval O.L. 'in 1632 te Neurenberg werd begraven') had tot famulus een eerst in 1630 ingeschreven Franschman. Svante Horn tot Åminne (broeder van Carl en Gustaf H., 'kamerjongen' of page bij Gustaaf Adolf, later gerechts-assessor) had ook een Franschen famulus bij zich (1629); Lars Bom (later secretaris in het Hof van Göta) daarentegen een Engelschen (1630).

versiteit grooter dan ooit te voren[1]; zeer vele onadellijken waren daar nu ook heen gegaan, over enkele dezer zal later worden gesproken.

Wrangel en Horn kwamen met een groot gevolg bestaande uit verscheidene ‘studieleiders’ en kamerdienaars voor 't meerendeel vreemdelingen; bovendien vergezelde hen Sten Jacobsson, iets ouder dan zij[2], een zoon van den admiraal Jacob Snakenborg (Bååt). De beide eersten gaven zich weliswaar aan voor de staatswetenschappen, de laatste voor de rechten, maar het zullen wel de mathematische wetenschappen zijn geweest, die vooral door hen werden beoefend; van Wrangel wordt ook gemeld dat hij in Nederland in één jaar den scheepsbouw en de zee-krijgskunde had geleerd - als admiraal zou hij zich later onderscheiden zoowel als bondgenoot van de Nederlanders, als tegen hen. In 1631 bevonden de jongelui zich in Parijs. Vandaar ging echter Wrangel - die nu zeker wel geleerd had om, volgens Joh. Banérs uitdrukking, op te treden ‘in kleeding en gewoonten als een geboren Franschman’ - spoedig naar huis in gezelschap van Schering Rosenhane, die eenige jaren vroeger met den gezant J. Spens naar Engeland was gegaan. Zij namen hun weg over Holland, bleven eenige dagen in Leiden en ook in Amsterdam, waar zij vele Zweden

1) In het volgende hoofdstuk zal worden gesproken over P. Vigius, P. Vigelius e.a., evenzoo over B. Skytte in hoofdstuk IV. De in 1630 ingeschreven Joh. N. Hulthenius werd assessor bij het Hof van Göta; en de in 1631 ingeschreven magister Laur. Petri werd secretaris van het Hof van Svea, nadat hij een tijdlang adjunct van de universiteit van Upsala was geweest. Minder belangrijke namen (G. Stierna, O. Oxehufvud enz.) moeten we buiten beschouwing laten om niet te uitvoerig te worden.

2) Zij gaven zich alle drie op als twintig jaar; Wrangel en Horn waren echter nog pas 17. Bij de opgaven der leeftijden in de registers sloeg men er maar een slag in, en schijnt men gewoonlijk weinig gevoel voor nauwkeurigheid te hebben gehad. Tusschenbeiden schijnen de jongelui zelf niet precies op de hoogte te zijn geweest van hun leeftijd.

aantroffen en vanwaar zij naar Göteborg zeilden[1]. Wrangel werd als gouverneur-generaal van Pommeren in zeker opzicht een buurman van zijn vroegeren reismakker en studiegenoot Gustaf Horn, die - eveneens veldmaarschalk - gouverneur-generaal van Bremen werd. Sten Bååt ging eene minder schitterende loopbaan te gemoet; zijn huwelijk met een Fransch burgermeisje schijnt hem ongelukkig te hebben gemaakt.

Tegelijkertijd dat Wrangel en Schering Rosenhane naar Göteborg gingen, vertrok Johan Rosenhane, de broeder van laatstgenoemde, met Gabriël Gyllenanckar vandaar naar Nederland; zij schreven hun naam in October 1631 op de Leidsche studentenrol en in het laatst van het volgende jaar op die van Franeker. Daarna bezochten zij Frankrijk. Johan Rosenhane, die evenals zijn broeder ten slotte rijksraad werd, kwam eenige jaren later in Nederland terug met prins Karel Gustaaf. Gyllenanckar werd ook een zeer gezien ambtenaar en werd ten laatste landdrost; niet minder dan vier zonen van hem gingen naderhand naar Nederland, drie om te studeeren, en de vierde (Carl Maurits) om in Nederlandschen krijgsdienst te treden.

In Amsterdam hadden Wrangel en Rosenhane den zoon van den rijkskanselier, Johan Oxenstierna, ontmoet. Volgens de instructie door zijn vader opgesteld, mocht deze het niet vernederend achten ‘de grondbeginselen van koopmanschap, het boekhouden, rekenen en den wisselhandel’ te bestudeeren. Dat geschiedde waarschijnlijk wel het meest in Amsterdam. Intusschen hield hij zich ook in Leiden op, waar hij zich in September 1631 aangaf tegelijk met een gevolg van vier personen, waaronder twee oudere Duitschers, en waar hij woonde bij de weduwe van Scaliger voor negen

1) Verg. Schering Rosenhane's autobiographie, gedrukt in Nya Sv. Bibliotheket II. Deze, een van Zwedens uitnemendste diplomaten, zal in het vervolg nog dikwijls worden genoemd.

rijksdaalders in de week. Onder de hoogleeraren zocht hij waarschijnlijk niet vaak den omgang van Heinsius, ofschoon deze hem aanbevelingen had verschaft in Frankrijk en Italië. Meer intieme betrekkingen knoopte hij aan met Cunaeus. Van de genegenheid, die hij voor dezen had opgevat, getuigt een brief, dien hij in Juli 1632 schreef aan zijn 'amicus' Cunaeus, toen ter tijd rector der universiteit[1]. Johan Oxenstierna was toen in het leger van den prins van Oranje voor Maastricht. Vóór hij de Nederlanden verliet om zich naar het tooneel van den Zweedsch-Duitschen strijd te begeven, schijnt hij zijn neef Gustaf Oxenstierna te hebben ontmoet, een zoon van den rijksraad Gabriël Gustafsson, welke laatste in 1625 als ambassadeur in Nederland was geweest ter gelegenheid van het overlijden van prins Maurits. Het schijnt bij het vertrek van Johan Oxenstierna te zijn geweest, dat de dichter C. Barlaeus, toen tot professor in Amsterdam benoemd, zijn 'Ad barones Oxenstiernios patrueles propempticon' schreef, waarin het heette:

> Glorior heroum mensis accumbere et inter
> Tot Batavos vestrum me tetigisse latus
> Et tectis cyathisque humilem maduisse sub isdem
> Et Rhenense pari lege bibisse merum.

Wij komen op de betrekkingen tusschen Barlaeus en de familie Oxenstierna in het vierde hoofdstuk terug. Hier zij alleen vermeld, dat B. een gedicht schreef 'In libros Gustavidos', vervaardigd door Johan Oxenstierna's 'studieleider' Wenc. Clemens; en dat, toen Oxenstierna in 1634 door Nederland reisde als gezant op weg naar Engeland[2], hij Barlaeus schijnt

1) Deze brief bevindt zich in Coll. Cun. 2 in de Leid. B. De brief bevat voornamelijk beschrijvingen van het beleg van Maastricht en is geschreven in het Latijn; maar de schrijver voegt er in gebroken Nederlandsch eene verontschuldiging bij over de mogelijk daarin voorkomende fouten: 'ich bitte e. Magnificentie om dette te verbrennen' - een verlangen, waaraan de magnificentie - zooals blijkt - niet heeft voldaan.
2) Was het toen misschien dat J.O. magister (honoris causa?) in Oxford werd? Gustaf (Evertsson?) Horn heet gelijktijdig denzelfden graad verkregen te hebben.

te hebben verzocht hem eens te schrijven; waarop deze hem twee fraaie epistels zond, blijkbaar geschreven om den voornamen Zweed te verstrooien en genoegen te doen. Bij een daarvan voegde hij een gedicht, waarin hij zich gelukkig noemt, dat 'Axelii suboles carmina nostra legit', doch zich verontschuldigt over zijne 'pauperculos, rancidos, macilentos versiculos'.

De schitterende loopbaan van Johan Oxenstierna is bekend. Ook Gustaf Oxenstierna besteedde zijn studietijd goed[1)]; hij werd na eenige jaren landdrost, daarna gouverneur van Estland en ten slotte rijks- en kanselarijraad. Zijn begeleider Johan Westerman, de zoon van een rijken burger van Upsala, die zich met hem te Leiden liet inschrijven in September 1632, werd in gewichtige handelsaangelegenheden gebezigd; hij besloot zijne loopbaan als 'justitie-burgemeester' van Stockholm en werd in den adelstand verheven onder den naam Liljecrantz.

Een van Gustafs broeders, Johan, ging het volgende jaar naar Nederland om daar dienst te nemen in het leger; dat deed ook Johan Fleming, die in het begin van 1632 in het Leidsche studenten-album was ingeschreven. Beiden gingen weldra over tot het Zweedsche leger in Duitschland, evenals Knut Reuter, een zoon van den dapperen Johan Reuter tot Skälboö. K. Reuter komt zoowel in 1629 als in 1633 weer in het Leidsche studenten-register voor.

1) In de brieven van Gabriël Gustafsson aan zijn broeder Axel, den rijkskanselier, wordt over de studiën van beider zonen gesproken; Gustaf, welke bezat een 'magis moderatum ingenium', was in Aug. 1632 naar Leiden 'gegezonden... geve God tot zijn geluk'. Bij dezen vaderlijken wensch wordt men herinnerd aan de eerste der humoristische teekeningen waarmede V. de Stuers de trap van het Leidsche universiteitsgebouw versierd heeft: over een naar de academie vertrekkenden jongeling spreken de bedroefde ouders hun zegen uit in de dubbelzinnige woorden: 'Heere breng hem niet in Leijden!'

Nu rest ons nog eenige Zweedsche geleerden te vermelden, die ten tijde van Gustaaf Adolf in Leiden studeerden. Johannes Matthiae (of Matthias) is reeds boven genoemd. Hij was in 1617 te Upsala magister geworden, en had, toen hij zich in Augustus 1622 te Leiden aangaf, reeds verscheidene jaren aan buitenlandsche, met name aan Duitsche universiteiten vertoefd. Zooals men uit brieven van Hunterus ziet, was hij nog in het midden van het volgende jaar te Leiden. Hij werd benoemd tot poeseos professor in Upsala, maar verwisselde die plaats al spoedig voor die van theologisch professor aan het Collegium Illustre in Stockholm. Als theoloog nam J. Matthiae, zelfs nadat hij bisschop van Strengnäs geworden was, eene bijzonder welwillende houding jegens de Gereformeerden aan en moest dan ook vervolging ondergaan voor zijn 'synkretisme'. Het is niet onmogelijk dat zijn verblijf in Nederland, waar hij, te oordeelen naar de aanteekening in het Leidsche register, in de theologie studeerde, invloed heeft gehad op zijne synkretische opvattingen[1)].

Ook andere toekomstige geestelijken bij de Zweedsche Kerk bezochten Leiden onder de regeering van Gustaaf Adolf. Hier zullen slechts enkelen, de voornaamsten, besproken worden[2)]. Twee hunner klommen evenals Joh. Matthiae

1) De synkretist Duraeus, dien J.M. later in Würzburg ontmoette, had ook in Leiden gestudeerd. J.M.'s geschriften, vooral zijn 'Rami olivae Septentrionalis' en ook de latere, aan Christina gericht, werden in geheel Europa bekend. Zijn leerboek voor de koningin in haar jeugd vervaardigd, de 'Grammatica regia', liet een jonger philoloog in Leiden M.Z. Boxhornius in 1650 herdrukken. - J.M. zond ook drie zijner zonen voor hunne studiën naar Nederland.

2) In het volgende hoofdstuk komen N. Buddaeus en twee gebroeders Falck, die ook in Leiden vertoefden, ter sprake; over Soterus zal hier onder worden gesproken. Denzelfden dag als de gebroeders Falck (in Mei 1630) gaf zich aan Ol. Tilaceus, laatstelijk proost in Dalsland, de stamvader der familie Tilas. Johan Brotz, die zich in 1630 en 1633 in het studentenregister te Leiden liet inschrijven, werd predikant in Nyed.

op tot de bisschoppelijke waardigheid. Het zijn Lars Billichius en Erik Brunnius. De eerste ging op ruim dertigjarigen leeftijd in 1630 naar Leiden, waar hij verscheidene jaren bleef, en in 1633 den graad van magister verwierf. Op zijn ouden dag werd hij bisschop van Göteborg, welke betrekking tevoren door zijn evenouder Brunnius was bekleed. Deze, die in September 1632 zijn naam in het Leidsche register zette, schijnt daar niet zoo lang te zijn gebleven; hij ging vandaar waarschijnlijk naar Parijs. In 1636 werd hij aan de hoogeschool te Upsala professor in de geschiedenis, daarna in de theologie. Als bisschop was hij een der uitnemendsten; aan de hoofdstad van zijn stift verschafte hij haar eerste drukkerij.

In Göteborg werd ook Henrik Soterus aangesteld. Hij was op eene vroegere langdurige studiereis te Wittenberg magister geworden en kwam nu met bovengenoemden Knut Reuter in het laatst van 1629 te Leiden. Hier kwam hij in de gelegenheid mee te werken aan eene groote uitgave van Elsevier ‘Respublicae variae’ waarin natuurlijk ook eene beschrijving van Zweden moest voorkomen. In dit ‘Suecia sive de Suecorum regis dominiis et opibus’ werd eerst opgenomen de in 1626 te Stockholm uitgegeven ‘Descriptio Sueciae’ van And. Bure; vervolgens, waarschijnlijk van de hand van Soterus, eene korte beschrijving van de zeden en den volksaard der Zweden; dan een langer stuk over Zwedens staatsinrichting volgens officieele gegevens, een overzicht van Zwedens inkomsten, zijne krijgsmacht en zijne geschiedenis (te beginnen bij Magog!) gedeeltelijk naar vreemde bronnen; voorts eene mededeeling omtrent de regeerende koninklijke familie en andere voorname Zweedsche geslachten volgens Messenius, en eindelijk eene beschouwing over de godsdienstige toestanden in het land. Het boek, dat in 1631 en in eene nieuwe oplaag in 1633 uitkwam, en ook daarna

nog werd herdrukt, en voor de kennis van Zweden bij vreemdelingen van groot gewicht is geweest, werd door Soterus opgedragen aan Sten Bielke en Carl Horn van Åminne, beide voormalige Leidsche studenten. - Soterus, die reeds in 1630 tot ‘läsemästare’ in Göteborg benoemd was, werd aldaar later lector in de theologie, maar stierf reeds in 1645. Zijn tijdgenoot Olof Regelius keerde echter nooit meer naar zijn vaderland terug. Hij studeerde oorspronkelijk in de theologie evenals Soterus, maar ging later tot de medicijnen over - een der eerste Zweden, welke die wetenschap in Nederland beoefenden. Hoewel hij in 1640 werd benoemd tot hoogleeraar aan de nieuwopgerichte universiteit te Åbo, bleef hij toch in Nederland als praktizeerend geneesheer.

Behalve Joh. Matthiae en Brunnius werden nog drie anderen, toen ter tijd in Leiden studeerenden, tot hoogleeraar aan de eerste universiteit van Zweden benoemd. Het waren Israël Bringius, Joh. Loccenius en Lars Fornelius. De twee eersten bevonden zich gelijktijdig in 1624 te Leiden. Bringius - toen al een man van diep in de dertig - was reeds in 1615 magister te Tübingen geworden; na nog eene buitenlandsche reis te hebben gemaakt werd hij in 1629 ethices et politices professor in Upsala en ging later tot de juridische faculteit over (overl. 1662). Nagenoeg dezelfde vakken kreeg de jeugdige Holsteiner Johannes Loccenius aan de Zweedsche hoogeschool te onderwijzen. Toen de kanselier dier hoogeschool Johan Skytte hem hoop had gegeven op eene plaats aldaar, begaf hij zich naar Leiden ter verwerving van den doctorsgraad in de rechten, dien hij het volgende jaar wel zal hebben verkregen. In Nederland maakte hij kennis met den Zweedschen resident, den philoloog J. Rutgersius, met Meursius, die toen juist in Sorö werd beroepen, met Vossius e.a. Met de beide laatstgenoemden bleef hij sedert in briefwisseling. In letterkundig verkeer kwam hij vooral met Boxhornius,

N. Heinsius en J. Fr. Gronovius[1]. In Upsala - waar hij in 1625 buitengewoon hoogleeraar in de geschiedenis werd, daarna verscheidene jaren het Skytteaansche professoraat bekleedde, verder tot professor bij de juridische faculteit werd aangesteld, daarop tevens tot bibliothecaris, dan tot rijks-historieschrijver, en eindelijk tot voorzitter van het Oudheidkundig Genootschap - ontwikkelde hij eene werkzaamheid als schrijver, die de opmerkzaamheid van de geheele beschaafde wereld trok. Van zijne inaugureele rede - over de vier wereldmonarchiën - verscheen later eene vermeerderde uitgave te Leiden in 1633 en te Amsterdam in 1644; zoo werd ook de reeks van disputaties 'De ordinanda republica', waarin hij commentaren op Sallustius en Cicero gegeven heeft, tweemaal in Nederland uitgegeven. Ook andere van zijne werken, zooals de uitgaven van Curtius en C. Nepos met 'politieke' aanteekeningen, werden verscheidene keeren buiten Zweden herdrukt. Groot is de invloed, dien hij gedurende zijn meer dan vijftigjarig verblijf in Zweden op de ontwikkeling aldaar heeft geoefend (overl. 1677).

Tot de beste krachten der universiteit van Upsala behoorde ook Lars Fornelius. In het laatst van 1628 liet deze zich aan de Leidsche hoogeschool inschrijven en was reeds in het volgende jaar in staat eene verhandeling ('De ortu et

1) Een brief van L. aan Skytte uit Leiden (van 1624) wordt aangehaald door Annerstedt, Upsala universitets historia I blz. 209. In de levensbeschrijvingen van Rutgersius en Boxhornius wordt hij genoemd. Onder de brieven aan Meursius (Opera t. XI) vindt men er een van L. uit het jaar 1630 (hij zegt daarin, hoewel niet geheel vrij van benijders, zich in Upsala in eene 'honesta conditione' te verheugen). Over zijne briefwisseling met Vossius zal in het volgende hoofdstuk worden gesproken. Met N. Heinsius en Gronovius schijnt hij door middel van zijn schoonzoon Schefferus in kennis te zijn gekomen; in brieven aan dezen lieten de Nederlandsche geleerden Loccenius altijd eerbiedig groeten. In Coll. Burm. F. 5 in de Leid. B. bevindt zich een brief van Loccenius aan Heinsius uit het jaar 1661 (betreffende H.'s Ovidius en L.'s Zweedsche geschiedenis). L. wordt dikwijls vermeld in de briefwisseling tusschen Heinsius, Gronovius en Carpzov (Sylloge epistolar., ed. Burman t. III en V).

interitu') te verdedigen ter verkrijging van den graad van magister. Men vermeldt van hem, dat hij eigenlijk de colleges gevolgd heeft van Heinsius en Vossius - hij stond echter ingeschreven als theologiae studiosus - en dat is zeer waarschijnlijk: den eene volgde hij na in de dichtkunst, den andere in de dichtkunde. In zijne in 1643 uitgegeven 'Poetica tripartita', de eerste in hare soort in Zweden en zelfs door Nederlanders een 'egregium opus' genoemd, maakt Fornelius (blz. 170) in het bijzonder melding van Daniël Heinsius, 'cujus me etiam inter haec studia digne meminisse decuit'.

Van Nederland begaf Fornelius zich naar Duitschland om, zooals zoo menig ander, den grooten koning van Zweden te begroeten. Hij was ook tegenwoordig bij diens uitvaart. Vervolgens klom hij spoedig op in Zweden, eerst tot koninklijk bibliothecaris en kort daarna tot poeseos professor in Upsala, waar hij, later overgaande tot de theologische faculteit, tot aan zijn dood (1673) - bijna veertig jaren lang - werkzaam bleef. Aan het grafschrift, dat hij voor zichzelf vervaardigd had, is het motto voor dit hoofdstuk ontleend; eene menigte andere Zweden uit de 17de eeuw kon eveneens van zichzelf getuigen:

Gothia me genuit, Batavi fecere magistrum.

Aanteekening.

I (zie blz. 59, noot 1). Omtrent de verhouding van Heinsius ten opzichte van de Zweedsche overheden kan hier nog worden toegevoegd, dat hij in 1614 aan J. van Dijck zijne tweede oplage opdroeg van 'Maximi Tyrii dissertationes philosophicae'; de opdracht is gedrukt in Reifferscheids Quellen enz. blz. 720 (zie over eene latere opdracht boven blz. 23 vlg.). Bij Reifferscheid blz. 726 vlg. staat afgedrukt H.'s opdracht aan Gustaaf Adolf van 'Clemens Alexandrinus' (1616). Als historiograaf zou hij jaarlijks 300 gl. krijgen. Hij moest in 1620 op verlangen van den koning eene beschrijving geven van den Russischen oorlog. In het begin van 1632 zond hij dezen zijn te Leiden gedrukten 'Panegyricus'. Tot het schrijven van eene eigenlijke geschiedenis van Gustaaf Adolf of diens oorlogen is Heinsius nooit gekomen. In Reifferscheids Quellen zijn vijf brieven afgedrukt van H. aan den koning uit de jaren 1617-1632, eveneens een brief aan J. Cabeliau uit 1626. Zie over de brieven van Heinsius aan Oxenstierna boven. Ook met Joh. Skytte schijnt hij in betrekking te hebben gestaan.

Derde hoofdstuk.

> Het plaatsje is lief en rustig; om te studeeren van de geschiktsten in heel Nederland.
> E. Figrelius, over Franeker (in 1646).

De universiteit te Groningen en de Zweedsche studenten aldaar. - De Friesche hoogeschool te Franeker, hare voornaamste leeraren. - Zweden bezoeken reeds vroeg Frieslands hoogeschool. - Een betrekkelijk groot aantal theologen (N. Buddaeus, C. Lithman, J. Lothigius e.a.) studeeren in Franeker; nog meer juristen, o.a. T. Vigelius (Ekenberg), J. Olai (Stiernhöök), H. Andreae (Appelboom), Er. Soop, Cl. Cloodt, P.J. Coijett. Jonas Sundel. Lars Banck, professor in Franeker, zijne studiën en geschriften. De laatste Zweedsche studenten in Franeker.

Een tiental jaren nadat de provincie Holland hare universiteit te Leiden had gesticht, richtte Friesland er eene te Franeker op. Dertig jaren later volgde Groningen. Beide universiteiten, in de twee noordelijke gewesten van Nederland op slechts weinig mijlen van elkaar gelegen, werden reeds spoedig door Zweden bezocht. Na een vluchtigen blik te hebben geslagen op Groningens academie, die voor Zweden het minst van belang is geweest, zullen we in dit hoofdstuk de universiteit van Franeker en het verblijf van de Zweedsche studenten aldaar schetsen.

De in 1614 te Groningen opgerichte hoogeschool telde in den beginne niet zoo vele beroemde leeraren als Leiden, nauwelijks zelfs zooveel als Franeker. De eerste naam is die van den bekenden historicus Ubbo Emmius. Twee andere professoren zijn reeds vroeger genoemd: Fr. Gomarus, de

banierdrager der contra-remonstranten, en Henr. Alting, vroeger professor in Heidelberg, wiens nog meer bekende zoon Jacob Alting, een theoloog en orientalist evenals zijn vader, eveneens professor te Groningen werd. Eene menigte Zweden, die zich over Bremen naar de Nederlanden begaven, kwamen dus eerst in Groningen. Er schijnen er maar betrekkelijk weinige te zijn gebleven om te studeeren. Slechts een dertigtal Zweedsche namen kan uit de studentenregisters opgediept worden[1]. De meeste van deze studenten lieten zich ook aan andere Nederlandsche universiteiten inschrijven, zooals naar wij gezien hebben het geval was met J. Leuhusen, den eersten Zweedschen student in Groningen. Van de overigen noemen we slechts de voornaamsten: Israël Noraeus, die in 1632 magister in Upsala was geworden en in het volgende jaar naar Groningen ging; ten slotte handels-president in Göteborg en in den adelstand verheven onder den naam Norfelt; Petrus Canutius, in 1634 ingeschreven tegelijk met twee heeren Bååt die op weg waren naar Leiden; hij werd later Norfelts collega in Göteborg als justitie-president, en is in den adelstand verheven als Bäfverfelt; Claes Fleming, die, vóór hij zich in Groningen liet inschrijven (1671), aangesteld was bij de kanselarij der Zweedsche ambassade te Keulen; later kanselier der universiteit van Upsala en de groote vertrouweling van Karel XI[2].

1) Deze zijn onder den titel 'Naamlijst van de Studenten sedert de oprichting der Hoogeschool te Groningen ingeschreven' in de Groningsche Studenten-almanakken van 1813 en volgende jaren openbaar gemaakt. Voor de geschiedenis der universiteit zie men W.J.A. Jonckbloet, Gedenkboek der Hoogeschool te Groningen (ald. 1864). Jaarlijks studeerden ongeveer 400 studenten in Groningen; dikwijls waren er evenveel vreemdelingen als Nederlanders; het bezoek der eersten begon echter na 1680 ongeveer af te nemen; daarna begon trouwens een tijdperk van verval voor die hoogeschool. De meeste Zweden lieten zich inschrijven tusschen 1630 en 1640.

2) Andere Zweedsche studenten in Groningen zullen nog in de volgende hoofdstukken worden besproken. De reeds vroeger genoemde Lars Bohm, liet zich daar in 1631 inschrijven en ging, waarschijnlijk daarna, naar Parijs (daar bevindt zich zijn naam in het register der Luthersche kerk, waaruit de Zweedsche namen van 1626-1726 door M.G. Wallenstråle meegedeeld zijn in 'Nya svenska Bibliotheket' I:2). In 1633 schreef zich te Groningen in Jacobus Homodaeus uit Elbing (misschien wel een zoon van dr. Th. Homodaeus, die in 1592 naar de Nederlanden werd gezonden om voor Zweden troepen aan te werven) als med. en jur. stud. met de bijvoeging, dat hij vroeger al in Upsala en in Oxford had gestudeerd; vier jaar later gaf hij zich in Leiden op als med. stud. In 1676 liet zich in de registers van Groningen Joseph Trip als 'suecus' inschrijven; hij was waarschijnlijk geboren in Norrköping, waar Adr. Trip in het midden dier eeuw woonde (verg. De Familie Trip door H.J. Trip, Groningen 1883). De laatste in Groningen ingeschreven Zweed was Christian Nettelbladt in 1723, die, reeds tot hoogleeraar te Greifswald benoemd, in 1724 te Groningen jur. dr. werd.

De kleine stad Franeker, gelegen aan eene vaart tusschen Frieslands hoofdstad Leeuwarden en de havenstad Harlingen, bezit eigenlijk geen andere merkwaardigheden dan haar universiteit of beter gezegd de herinnering daaraan: de hoogeschool werd namelijk in 1811 opgeheven, terwijl die van Groningen, van veel minder beteekenis maar in eene groote stad gevestigd, nog altijd in stand wordt gehouden. Franeker was een stil en kalm stadje, ‘om in te studeeren een van de geschiktsten uit gansch Nederland’, zooals E. Figrelius (Gripenhielm), met wien wij in het volgende hoofdstuk zullen kennis maken, op zijne doorreis in 1646 opmerkte en in zijn dagboek aanteekende. In Franeker was het leven veel goedkooper dan bijv. in Leiden; men kan dan ook opmerken, dat minder bemiddelden - niet vele rijken en adellijken - zich bij voorkeur daarheen begaven.

In Franeker evenals in Groningen was de theologie in het begin overheerschend; Sibbr. Lubertus, Mart. Lydius en iets later Joh. Borgerman waren op dat gebied de voornaamsten der universiteit, gelijk zij de voorvechters waren van het strenge calvinisme[1]. Als orientalisten muntten uit de theologen

1) Zie W.B.S. Boeles, Frieslands Hoogeschool, I-II, Leeuwarden 1878-1879. In dit werk, dl. I blz. 70, wordt een vergelijkend overzicht gegeven van het aantal studenten aan de universiteiten te Leiden, Franeker, Groningen en Utrecht. De namen der Zweedsche studenten heeft schrijver dezes overgenomen uit Franekers alba studiosorum, die zich nu in het Provinciaal Archief te Leeuwarden bevinden.

Sixtus Amama en de later uit Bremen beroepen Joh. Coccejus, die naderhand, als professor in Leiden, eene nieuwe godsdienstige school zou stichten. De bijbelsche philologie stond in Franeker langen tijd op een hoogen trap, beoefend door mannen als Vitringa en anderen.

In de philosophische faculteit verzamelden Daniël Dammius (van Dam), hoogleeraar in de logica, later naar Leiden beroepen, en Arnold Verhel, een ijverig aanhanger van Aristoteles, tusschen 1625 en 1650 eene menigte leerlingen, waaronder ook Zweden, om zich heen. In groot aanzien stond ook Frieslands historiograaf Pier Winshemius, een beroemd redenaar, die een Latijnsch heldendicht ter eere van Gustaaf Adolf heeft geschreven (Amsterdam 1632) en later eene redevoering hield ter eere van diens nagedachtenis. In 1636 werd Winshemius hoogleeraar in de welsprekendheid en in de geschiedenis. In de rede, die bij zijn dood in 1644 werd gehouden, werden onder zijne leerlingen ook ‘sueci’ toegesproken.

De wiskunde bezat gedurende vijfendertig jaren een uitstekend vertegenwoordiger in Adr. Metius, een leerling van Tycho Brahe, wiens werken - ook die over astronomie en geodesie - algemeen bekend en ook voor Zweden van gewicht werden. Na den dood van Metius (1635) werd Bernh. Fullenius, vroeger hoogleeraar in de Oostersche talen, tot zijn opvolger benoemd; door hem werden bijzondere examens afgenomen voor landmeter en ingenieur.

In de juridische faculteit eindelijk blonken vooral uit Justus Reifenberg (overl. 1631), Bernh. Schotanus, die later in Leiden beroepen werd tot opvolger van Cunaeus, Marten Wijbinga

en Corn. Pijnacker, die tusschen 1640 en 1650 overleden; verder de nog twintig jaren later werkzame Joh. Jac. Wissenbach, die beroemde commentaren op het Romeinsche recht uitgaf, ook Wilh. Cup en de Zweed Lars Banck.

Het aantal studenten in Franeker nam in het begin der 17de eeuw snel toe, ofschoon niet in zulk eene mate als in Leiden. Jaarlijks lieten zich er toen omstreeks honderd inschrijven, welk getal tegen het midden dier eeuw nog zeer toenam.

Reeds vroeg werd de universiteit van Franeker door vreemdelingen bezocht, vooral door Duitschers uit de aangrenzende streken en uit Silezië, door een groot aantal Hongaren, zeer veel Polen, verder nog door Franschen en Engelschen. Ook hier treft men eerder Denen en Noren aan dan Zweden; over het geheel zullen tweemaal zooveel Denen als Zweden in Franeker ingeschreven zijn geweest.

De eerste Zweden, die men in het studenten-album van Franeker aantreft, zijn Magnus Sthenonis ‘prope Carlopolim’, die in de theologie ging studeeren in 1598, en Herman Fleming ‘finno ab Åbo’ ingeschreven in 1599. Laatstgenoemde had twee jaar vroeger in Rostock gestudeerd; hij werd ten slotte landdrost. Daarna schijnt het verscheidene jaren te hebben geduurd voordat de Friesche hoogeschool weer door Zweden werd bezocht; de meesten kwamen - evenals in Groningen - tusschen de jaren 1625 en 1650.

Bij deze Zweden onderscheidt men twee aanzienlijke groepen: theologen en juristen. Opmerkelijk groot is het aantal Zweedsche studenten in Franeker die later geestelijken zijn geworden. We zullen de voornaamsten onder hen behandelen.

In 1627 gaven zich als student in de philosophie en de letteren aan de beide broeders Hendrik en Frans Ernst uit de mijnstreek van Westmanland. Den eerste treffen we eerst weer aan als schoolmeester in Westerås (1631), daarna als predikant in Söderberke. Men vermeldt van hem, dat hij lang in Neder-

land vertoefde en ‘briefwisseling onderhield met Grotius’; bevat de laatste opgave waarheid, dan moeten zij kennis gemaakt hebben in Parijs, want Grotius had, zooals bekend is, de Nederlanden reeds geruimen tijd vroeger verlaten.

Gunnar Bryngelsson Blutherus - een broeder van den pruldichter Sveno Dalius - en Lars Nilsson Philipstadius, die in 1627 te Groningen is ingeschreven, kwamen het volgende jaar in Franeker. De laatstgenoemde werd daar door professor Verhel tot magister artium bevorderd. Blutherus verwierf daarentegen den magistersgraad in Rostock. Zij werden beide predikant in het bisdom van Karlstad en zijn in 1657 gestorven.

Nils Buddaeus gaf zich in 1629 in Franeker op als theologisch student; evenzoo in Leiden en in Groningen, aan welke beide universiteiten hij de volgende jaren ‘gratis inscriptus’ werd, zeker wegens onbemiddeldheid. Hij genoot hoogstwaarschijnlijk ook onderwijs in de wiskunde van Metius, zooals uit zijne later uitgegeven geschriften kan blijken. Gedurende zijne vijfjarige buitenlandsche reis bezocht hij ook de hoogeschool van Bazel. Reeds vóór het aanvaarden van zijne reis in 1627 buitengewoon lector in Strengnäs, werd hij bij zijne terugkomst rector van de school van Örebro, daarna lector in de eerstgenoemde plaats, ten slotte tevens predikant in Öfver Selaö.

Tusschen 1630 en 1640 kwamen 10 a 15 Zweedsche studenten in de theologie te Franeker. Van hen hadden Torsten en Sven Falck, beide later predikant in het bisdom van Karlstad, in 1630 de Leidsche hoogeschool bezocht; de oudste broeder werd door professor Dammius in 1633 tot magister gepromoveerd, de jongste is pas twee jaar later te Franeker ingeschreven en toen tezamen met Johannes Terserus ‘artium et juris studiosus’. Laatstgenoemde - over wien hieronder meer - was een jongere broeder van den in de Zweedsche

kerkgeschiedenis bekenden theoloog van dien zelfden naam. Deze, die zich Joannes of Jöns Terserus schreef, schijnt Nederland ook te hebben bezocht in het jaar 1635; hij was toen reeds lector in Westerås.

Evenals de oudste Terserus bracht Carl Lithman het tot de waardigheid van bisschop. Tezamen met zijn ouderen broeder Jacob Lithman, later burgemeester van Örebro, kwam hij in 1634 te Franeker, werd vier jaar later magister in Rostock, daarna professor in Upsala en eindelijk bisschop van Strengnäs. In dat bisdom werd Ol. Folchonius predikant. Lars Rolander, hetzelfde jaar als deze en de gebroeders Lithman ingeschreven, werd proost van Dal, welk ambt de bovengenoemde Tilaceus en Blutherus vóór hem hadden vervuld[1]. Eindelijk moet uit deze jaren nog melding worden gemaakt van Joh. Lothigius, die in 1635 in Upsala magister was geworden en daarna gedurende twee jaar Franeker en Leiden bezocht; bij zijne terugkomst werd hij hofpredikant bij de koningin-weduwe en was het laatst werkzaam als predikant in Norrköping, zonder eene benoeming tot superintendant van het bisdom van Karlstad aan te nemen.

Ook gedurende de volgende tientallen van jaren kreeg de hoogeschool van Franeker bezoek van menig Zweedsch student in de theologie: Lars Lindelius, Lars Laurinus Jr, Jonas Callogaeus, Joh. Jonae Gothenius, Ol. Ursinus, Bengt Aurenius e.a. en tusschen 1680 en 1690 Peter Lampa en Wilhelm Kammecker[2].

1) Van Rolander, die zich in Franeker als magister aangaf, wordt gemeld, dat hij ook in Leiden heeft gestudeerd; misschien heeft hij daar dien graad gehaald.

2) Lindelius (1640 in Franeker) werd predikant in Jönköping; twee zijner zonen studeerden te Leiden in de medicijnen. Laurinus was in 1639 magister in Wittenberg geworden en schijnt - door zijne aangeboren dichtergave - den titel van keizerlijk poeta laureatus verworven te hebben; in 1640 was hij te Leiden en in 1641 te Franeker, het volgende jaar lector in Linköping en eindelijk predikant in Söderköping; zijn zoon Joh. Laurin was verscheidene jaren in Nederlandschen krijgsdienst. Ursinus, een zusterszoon van den straks te noemen Stiernhöök, is de eerste Zweedsche student, die te Harderwijk is ingeschreven (28 Oct. 1648); in het laatst van 1649 kwam hij in Franeker, waar hij vooral de Oostersche talen beoefende; hij werd in 1652 hofpredikant der koningin-weduwe, maar stierf reeds in 1656. Aurenius, in 1660 ingeschreven, werd in 1662 magister te Franeker, daarna proost van Elfdalen. Van de in 1687 ingeschreven Lampa en Kammecker, die het volgende jaar als theologische studenten werden 'geëxamineerd' (evenals een theol. student Thom. Andersson Holmstock, die een jaar later te Leiden is ingeschreven), werd Lampa in 1691 magister in Upsala, later predikant in Arboga, en Kammecker in 1692 magister te Giessen, later proost van Simtuna. - Over Callogaeus en Gothenius aanstonds hieronder.

Voor de vorming van Zweedsche geestelijken kreeg dus de Friesche hoogeschool eene zekere beteekenis, eene beteekenis die naar verhouding grooter was dan die van de Leidsche. Vele van deze toekomstige geestelijken beoefenden meer de humaniora, de philosophie, de classieke en de Oostersche talen dan eigenlijk wel de theologie. Intusschen begon men in Zweden reeds spoedig bedenkingen te koesteren tegen de studiën van Zweedsche jongelieden aan de gereformeerde hoogescholen. In een schrijven aan den Rijksdag in het jaar 1634 klaagde Axel Oxenstierna er over, dat de Zweedsche jeugd toen bij voorkeur naar de Nederlandsche gereformeerde hoogescholen ging, naar Leiden, Amsterdam en Franeker, alsmede naar die in Engeland, Frankrijk en Zwitserland. De geestelijkheid vond het gevaar dan ook zeer groot; tot krachtige maatregelen of een verbod er tegen kwam het echter niet. Zooals in het vorige hoofdstuk bij de bespreking van Joh. Matthiae werd aangeduid, is het niet onwaarschijnlijk, dat zekere godsdienstige beroeringen in Zweden in de 17de eeuw in verband stonden met de bezoeken der Zweden aan de Nederlandsche hoogescholen[1)].

1) Is het toeval of misschien eene nawerking van de dagen van den calvinistischen hertog Carl (Karel IX), dat zoovele der Zweedsche theologische studenten in Nederland uit het bisdom van Karlstad kwamen, hetwelk een deel van diens hertogdom uitmaakte?

In de philosophische faculteit te Franeker verwierven, zooals we gezien hebben, enkele Zweedsche theologen den graad van magister. Het waren vooral de professoren Verhel en Dammius, die de Zweden tot zich trokken. Onder den eerste promoveerden verder nog Petrus Magni Vigius en Andreas Backius; onder den laatste Erasmus Johannes Huss en Daniël Petreus[1]. Van meer beteekenis dan deze was de hierboven genoemde Johannes Terserus Jr. Hij had zich als 'Johannes Elai' laten inschrijven op de Leidsche studentenrol in Juni 1635. Enkele weken later treffen we hem te Franeker aan. Daar studeerde hij gedurende vele jaren vooral in de classieke talen. In 1640 werd hij benoemd tot eloquentiae professor aan de pas opgerichte hoogeschool te Åbo. Het volgende jaar kreeg hij ondertusschen verlof weer naar Nederland te reizen 'om zijne boeken en andere behoeften' en keerde niet vóór 1643 terug. Op Terserus' studiën in Franeker maakt zijn promotor M. Wexionius-Gyldenstolpe eene toespeling in het geschrift 'Rota fortunae' 1647, in hetwelk hij Terserus aldus toespreekt: 'Quid stylo celebris valeas Upsala novit... Novit Dorpatum Franekeraque novit idipsum'[2].

1) Geen hunner is van groote beteekenis. Vigius, zoon van den predikant van Norra Vi, gaf zich in Nov. 1629 te Leiden aan en te Franeker in Mei 1631 en Mei 1632, den laatsten keer reeds gepromoveerd tot phil. magister; hij schijnt in Parijs te zijn overleden. E.J. Huss, die in 1630 te Leiden werd ingeschreven en een jaar later te Franeker, werd in Juli 1632 magister; hij gaf in 1650 te Göteborg eene Zweedsche vertaling uit van een der stichtelijke werken van Jos. Stegmann. Petreus promoveerde in Nov. 1632. Backius (of Bakius) uit Wermland werd in 1635 student in Upsala, in Sept. 1641 te Franeker en in Juli 1643 magister. In 1643 promoveerde nog in Franeker Joh. Bornaeus (predikantszoon uit Grebo?). Enkele der hieronder besproken juristen studeerden te Franeker ook in de philosophie.
2) Door zijne ongeregelde leefwijze werd T. voor de Finsche hoogeschool niet van zooveel nut als zijn aanleg beloofd had; hij overleed ook reeds in 1649. In hetzelfde jaar was er in Leiden verschenen een 'Epistola consolatoria ad Henr. Titium de obitu filii' door J. Elai Terserus; waarschijnlijk van dezen Terserus Jr.

Voor de studiën der Zweden werd ondertusschen de juridische faculteit in Franeker van oneindig meer belang dan de philosophische; in het overzicht dat wij nu hiervan zullen geven, treffen we enkele bijzonder uitstekende namen aan.

In 1628 werden met eenige maanden tusschenruimte ingeschreven Petrus Vigelius en Johannes Olai Dalek[arlus], de eerste als jur. candidaat, de laatste als phil. magister. Het jaar daarvoor was Vigelius in Leiden geweest en keerde in 1630 daarheen terug; in Februari van het volgende jaar gaf hij zich te Franeker aan, thans als jur. utr. doctorandus, en den laatsten Mei promoveerde hij openlijk onder prof. Reifenberg tot jur. doctor. Dadelijk na zijne terugkomst in Zweden maakte de regeering zich zijne kundigheden ten nutte: hij werd griffier bij het Hof van Åbo, waar hij tot assessor opklom, en werd onder den naam Ekenberg in den adelstand verheven. Hij werd daar een collega van Johannes Olai, meer bekend en beroemd onder den naam Stiernhöök. Deze was reeds lector in Westerås - evenals de bovengenoemde oudste Terserus - toen hij zijne studiereis naar Nederland, welke niet zijne eerste was, ondernam. Hij was toen eigenlijk aanvankelijk van plan geweest naar Engeland te gaan; maar het Hollandsche schip waarop hij de reis maakte, werd door een Spaanschen kruiser opgebracht en Johannes Olai en zijne reisgenooten werden gevangen genomen en naar Spanje gebracht. Hij werd spoedig uit de gevangenschap verlost en begaf zich daarna over Frankrijk naar Nederland en Engeland. Hij schijnt niet alleen Franeker te hebben bezocht, maar ook de Leidsche universiteit, doch moet daar slechts een korten tijd hebben vertoefd. Tehuis wachtte hem de benoeming tot assessor bij het Hof te Åbo (1630). Bij de oprichting van de Finsche universiteit tien jaren later werd hij de eerste juris professor aldaar. Nadat hij eenige jaren later was benoemd tot lid eener rechtskundige com-

missie, waarin ook zijne theoretische rechtskennis tot haar volle recht kwam, nam zijne academische werkzaamheid spoedig een einde; hij kreeg een drostambt en daarna de betrekking van Revisie-secretaris. Dat hij een der voornaamste kenners van de geschiedenis van het recht dier eeuw was - zij het dan ook niet haar 'eenige groote geleerde' - is algemeen bekend. Zijn werk 'de jure Sueonum vetusto' werd ook door de Nederlandsche geleerden bewonderd, zooals de van hun bewaarde brieven getuigen. Zijne voorliefde voor Nederland schijnt hij altijd te hebben behouden. Twee zonen zond hij er heen om te studeeren, zooals in het zevende hoofdstuk zal worden verhaald. Een derde, Olof Stiernhöök, die de rechtspraak voor hem waarnam, vergezelde hem in 1660, toen hij bij beroemde Nederlandsche geneesheeren hulp ging zoeken voor zijne toenemende zwakheid van gezicht. Deze zoon bleef een jaar in den Haag om zijn oom H. Appelboom bij diens correspondentie behulpzaam te zijn; hij stierf in hetzelfde jaar als zijn vader (1675).

Harald Appelboom, met wiens zuster Stiernhöök huwde, vertoefde ook een tijdlang in Franeker, ingeschreven als Haraldus Andreae in het midden van 1631. Hij bestudeerde echter waarschijnlijk meest nog de handelstoestanden in Zweedsche of Nederlandsche handelshuizen te Amsterdam. Hij deed ook een uitstapje naar Frankrijk; onder den laatstgenoemden naam[1)] komt hij namelijk voor in het register van de Luthersche kerk te Parijs. Na een bezoek in Zweden in 1641 vestigde hij zich als Zweedsch agent te Amsterdam, waar wij hem in het volgende hoofdstuk zullen terugvinden. Met de sieraden der Amsterdamsche hoogeschool, Vossius en Barlaeus, had hij waarschijnlijk reeds in zijn studententijd

1) In de eerste jaren na 1640, zoo niet eerder, noemde hij zich Appelboom; onder dezen naam verkreeg zijn vader in 1645 eene hernieuwing van den ouden adeldom van zijn geslacht.

kennis gemaakt; met den eerste en diens zoons correspondeerde hij; de laatste begroette hem met een vers, toen hij zich in 1645 met Susanna Rogeau in den echt vereenigde: ‘Si nimium gelida et rigida est tua Suecia, caute In Batavis astro fervidiore cales (enz.)’. Ook met Grotius had hij, waarschijnlijk reeds in Parijs, kennis gemaakt. In 1647 werd hij commissaris van den Zweedschen staat. Vier jaar later ging hij als resident naar den Haag als opvolger van Spieringk-Silfuercroen; daar bleef hij verder - met uitzondering van eene gezantschapsreis naar Engeland en nu en dan een kort verblijf in Zweden - tot aan zijn dood, laatstelijk in de hoedanigheid van envoyé (overl. 1674). Zachtmoedig en voorzichtig, beminnelijk en fijn beschaafd als hij was, verwierf hij zich zelf en Zweden vele vrienden[1)]; tot hen behoorde in de eerste plaats N. Heinsius, die, zooals bekend is, te gelijker tijd Nederlandsch resident te Stockholm was. Het was intusschen een moeielijke tijd voor een Zweedsch resident in Nederland, en Appelboom ondervond dikwijls tegenwerkingen ja zelfs beleedigingen; ook gaf de Zweedsche regeering hem niet altijd de noodige middelen om, zooals hij dat wenschte, de belangen van Zweden te bevorderen. Voor Zwedens betrekkingen met Nederland gedurende de 17de eeuw zijn weinigen van zooveel beteekenis geweest als Appelboom; ook voor de studiën van de Zweden aldaar was hij van veel steun en nut. Zijn naam zal derhalve in dit werk nog dikwijls voorkomen[2)].

1) In het later nader te bespreken reisalbum van P. Gangius schreef A. in 1662 het volgend motto: ‘Sit vulnus utcumque, dummodo non conscientiae’. In het album van den Nederlandschen officier Ph. Mulheussen (A.A. 347 in de Kon. Bibliotheek te 's-Gravenhage) schreef A. in 1653 zijn naam met een Latijnsch vers en het motto: ‘Innocens calliditas’.

2) In verschillende gedrukte werken vindt men verspreide aanteekeningen over A.; bijv. bij Ellen Fries, Erik Oxenstierna (1889), waar o.a. over zijn mogelijk huwelijk met eene dochter van L. de Geer wordt gesproken. Volgens het op blz. 20 genoemde werk van W. Berg was A. van 1653 tot 1657 burggraaf van Göteborg; het grootste deel van dien tijd bracht hij waarschijnlijk in Nederland door (verg. hoofdstuk VI). Behalve aan zijne officieele brieven, welke berusten in de Zweedsche en Nederlandsche rijks-archieven, kan hier worden herinnerd aan zijne brieven aan de Vossiussen, die men aantreft deels in de in 1691 gedrukte ‘Epistolae’ van G.J. Vossius (één brief van A. aan G.J.V., gedat. Upsala Apr. 1641, met dankzegging voor genoten welwillendheid, is eene getuigenis van het groote aanzien dat V. in Zweden genoot, en hetwelk A. blijkbaar nog meer zocht te bevestigen, en een relaas van A.'s indrukken van Upsala, waarover later); deels in de door de Remonstrantsche kerk in de Amst. B. gedeponeerde brievenverzameling van Is. Vossius (3 brieven van A. aan Is. Vossius gedat. Hamburg Febr. 1641 en Stockholm, April en Mei van hetzelfde jaar), en in de eigen brievenverzameling der Amst. B. (brief van A. aan Matthias V., gedateerd Upsala Sept. 1641, o.a. met groeten aan den boekdrukker Elsevier; benevens het concept van een brief van Is. V. aan A., ongedateerd, en het concept voor een brief van Matth. V., die in Juli 1641 voor zijn broeder politieke nieuwtjes enz. mededeelt). In Dederichs autographenverzameling in de Amst. B. bevindt zich een brief van A. aan Grotius gedat. Amsterdam, Mei 1643 (A. zendt eenige merkwaardige brieven van een onbekende hand, die hij in Dantzig uit Chemnitz had ontvangen, aan Grotius ‘qui non ita pridem summo cum applausu belli pacisque normam universo praescripsit’). Zie Aant. I. In de Linkpg B. bevinden zich van A. drie brieven aan Er. Emporagrius in Parijs uit 1643 en een uit 1644 aan H. Fleming, kapitein op de Zweedsche vloot (verslag doende van brieven van Grotius en graaf Hendr. van Nassau aan A.). Ten slotte treft men in de Leid. B. coll. Burm. fol. 6 a een twaalftal brieven aan van A. aan N. Heinsius, twee uit Amsterdam 1649, twee uit Göteborg 1664, de overige uit den Haag 1664-1665; de inhoud is deels van huiselijken, deels van politieken aard. Heinsius wordt in meer dan één brief bedankt voor zijne welwillendheid jegens A.'s zoon, waarschijnlijk Carl A., die Zweedsch hofjonker werd maar zich later in Nederland metterwoon vestigde evenals zijn broeder Otto Johan, die in Nederlandschen krijgsdienst trad. A. verdedigde warm de maatregelen zijner regeering, en wenschte dat de Nederlanders meer geneigd mochten zijn tot een verbond met Zweden, maar verzekerde, dat zoowel A. als Heinsius voortdurend ernstige ‘studia amicitiae inter principales nostros firmandae’ betoonden. Verg. ook boven blz. 8 en 12. Genoemde brieven zullen later meer dan eens in dit werk worden aangehaald.

In de geschiedenis van de Zweedsche rechtsgeleerdheid verdient ook Claudius Cloodt (Kloot) eene plaats, zij het ook niet eene zoo voorname als Stiernhöök. Hij werd in 1633 te Franeker ingeschreven en zal ook wel in Leiden hebben gestudeerd. Eenige jaren later vinden wij hem terug als stedelijk secretaris van Göteborg en ten slotte als burgemeester van Wenersborg. Op aansporing van Loccenius gaf hij in 1651

eene Latijnsche beschrijving van het Zweedsche strafrecht uit, en ook eene van het strafgeding; van beide werken zagen nieuwe oplagen het licht; zij waren, evenals het door Kloot in 1676 uitgegeven werk 'Lagfarenheetz Spegel', in hun tijd van veel belang voor het toenmalige recht[1]. - Een ander toekomstig burgemeester, t.w. J. Lithman in Örebro, is boven reeds genoemd onder de studenten in Franeker. Een tijdgenoot van hem was Erik Soop, later landdrost. Petrus Julius Coijett, zoon van den op blz. 32 genoemden Gillis Coijett Jr, gaf zich tegen het einde van 1635 te Franeker aan en ongeveer twee jaar later te Leiden, waar hij in 1639 eene juridische verhandeling moet hebben uitgegeven. Hij koos dezelfde loopbaan als Appelboom, de diplomatieke; later werkten zij dan ook veel samen. Coijetts latere vermeldenswaardige bezoeken aan Nederland zullen in het zevende hoofdstuk worden besproken. - Verscheidene andere juristen studeerden aan beide genoemde universiteiten, zooals bijv. Anders Anthelius, te Leiden in 1637, te Franeker in 1639 (daarna eenige jaren professor te Upsala, ten laatste raadsheer en in den adelstand verheven onder den naam Solenblomma); verder Erland Kafle, te Leiden in 1638, te Franeker in 1640 (later vice-president van het Hof van Göta); en nog anderen, wier namen reeds zijn genoemd of nog genoemd zullen worden. Tot de reeds besprokenen behoort Johan Rosenhane Sr, een van de weinige oud-adellijke Zweden, die in Franeker studeerden.

In Februari 1641 kwam Lars Banck naar Franeker; op hem komen we weldra terug. Terwijl hij eene lange reis naar het Zuiden ondernam vóór hij zich voor goed in deze Friesche academiestad vestigde, werd Franeker door enkele andere Zweedsche juristen bezocht, zooals door Gudmund Krok en Jonas Sundel, beide ingeschreven in het najaar van 1643.

1) Zie Aant. II achter dit hoofdstuk.

De eerste, die zich in 1633 onder de eerste studenten aan de universiteit te Dorpat had aangegeven, vertoefde vele jaren buitenslands; toen zijn vader Nils Krokius, bisschop van Wexiö, in Juli 1646 begraven werd, was Gudmund nog in Nederland ter voortzetting zijner studiën. Het jaar daarop kwam zijn broeder Anders Krok naar Nederland en liet zich te Utrecht inschrijven. Zij werden beide later drost; de jongste is de stamvader van het geslacht Gyllenkrok.

Sundel kwam naar Franeker tegelijk met vijf andere Zweden, waarvan drie als magister staan ingeschreven[1)]. Eerst was het geschiedenis en welsprekendheid waarin Sundel evenals andere Zweden bij professor Winshemius studeerde. Diens dood in het laatst van 1644 werd ook door de genoemde Zweden diep betreurd. Om daar uiting aan te geven en tevens getuigenis af te leggen van zijne onder Winshemius verworven kundigheden als 'eloquens' gaf Sundel toen in Franeker een 'Epistola in excessum Petri Winshemii' uit[2)]. Daarna schijnt Sundel tot de studie van de rechten te zijn overgegaan, en het volgende jaar voerde hij een dispuut 'de contractibus qui re perficiuntur'. Vervolgens ging Sundel naar Leiden en strekte misschien zijne reis nog wel verder uit. Na zijne

1) Dit waren Magnus Jonae Salemannus, Andreas Hofmannus en Jonas Callogaeus; de beide anderen waren Johannes J. Salemannus en Joh. Jonae Gothoburgensis. De gebroeders Saleman (of Salanus) waren de zonen van den vroegeren professor in Upsala Jonas Magni, toen bisschop van Skara; de oudste was reeds benoemd tot lector in het Grieksch aan het gymnasium in Skara, de jongste werd burgemeester van Upsala. Callogaeus werd lector aan het gymnasium van Göteborg en daarna predikant in Svenljunga. Hij ging als informator van zijn bloedverwant Joh. Jonae Gothob. naar Nederland in Oct. 1643 en schijnt tot Aug. 1645 in Franeker te zijn gebleven. Zijn discipel, die zich later Gothenius noemde, werd mettertijd predikant te Forshälla.

2) Evenals bovengenoemde Epistola van Terserus en een nog te noemen van Durell, beide in Leiden gedrukt, is deze Epistola van Sundel niet te vinden geweest, noch in de drie groote Zweedsche bibliotheken, noch in de bibliotheken van Kopenhagen, Leiden of den Haag. Zij zijn thans blijkbaar zeer zeldzaam.

terugkomst in Zweden kreeg hij in 1651 het professoraat in de welsprekendheid te Upsala, een ambt vóór hem door Freinshemius bekleed. Meer dan tien jaren was hij daar werkzaam[1] en werd toen gekozen tot secretaris van het Ridderhuis, welke betrekking hij tot aan zijn dood in 1675 vervulde.

Weldra kregen de Zweedsche juristen te Franeker een landgenoot tot leeraar; misschien hebben ook Sundel en zijne tijdgenooten onderricht van hem genoten.

Lars Gunnarsson Banck, een koopmanszoon uit Norrköping, behoorde tot eene familie, die zich zoowel in Zweden als in Nederland, maar nog meer in Engeland een goeden naam verwierf[2]. Over zijn geboortejaar is men het niet eens[3]; in 1629 kwam hij in Upsala en trad daar drie jaren later als redenaar op. Hij disputeerde in het openbaar onder Stalenus in 1633 en in 1635 onder L. Wallius 'de honesta delatione'. Met de tweede vrouw van den laatstgenoemde, Christina Luth, geraakte Banck op een al te intiemen voet[4], weshalve hij, om een schandaal te vermijden, het geraden achtte in 1640 Upsala te verlaten en eene buitenlandsche reis te ondernemen. Zijne leerlingen Gustaf en Pehr Sparre namen afscheid van hem met een 'Propempticon'. In October van genoemd jaar schreef hij zijn naam in het Leidsche

1) In de letterkunde heeft hij geringe sporen nagelaten. Als proeve van welsprekendheid gaf hij eene oratie uit over Jacob de la Gardie, van wien hij waarschijnlijk bescherming had genoten; zijne levensbeschrijving van Pontus de la Gardie en zijne rede bij de kroning van Karel Gustaaf bleven ongedrukt.
2) Een neef van hem werd in Zweden geadeld onder den naam Adlerstedt. Een of twee takken der familie staken naar Engeland over, waar verscheidene leden zich in het begin der 18de eeuw in den handel en de staatkunde onderscheidden; een verkreeg den titel van 'knight'. De beroemde natuurvorscher en maecenas Sir Jos. Bancks schijnt tot hetzelfde geslacht te hebben behoord.
3) Daarvoor wordt zoowel 1611 als 1619 genoemd; in het Leidsche register staat hij in 1640 ingeschreven als 23 jaar oud.
4) Wallius stierf in 1638, tot bisschop van Strängnäs benoemd; misschien kwam Christina Luth eerst als weduwe in zulk eene nauwe betrekking tot B. te staan; zij werd door het consistorie tot eene geldboete veroordeeld.

studentenregister[1)], maar was reeds in het begin van het volgende jaar in Franeker. Slechts enkele maanden daarna, in het laatst van 1641, kreeg Banck van den academischen senaat verlof tot het geven van private colleges in de philosophie en inzonderheid in de logica. Reeds een jaar later ondernam Banck eene groote reis naar Frankrijk, waar hij waarschijnlijk juris doctor werd[2)], en naar Spanje en Italië. In Rome bleef hij geruimen tijd en maakte zich daar zeer vertrouwd met de Italiaansche taal en toestanden. Hij woonde o.a. in September 1644 de kroning van paus Innocentius X bij. Na zijn terugkeer in Franeker gaf hij daarover in 1645 een boek uit, getiteld 'Roma triumphans', waarin hij ook den gang van zaken bij de verkiezing en de kroning der pausen in het algemeen beschrijft en den oorsprong van zekere ceremoniën van het pauselijk hof nagaat. Het boek werd opgedragen aan bisschop Joh. Matthiae: Banck zeide daarin de schandelijke overdaad en de verwijfde weelderigheid der pausen te willen aantoonen. De professoren Verhel en Fullenius, die Banck 'j.u.d. et orator eximius' noemen, voegden er gedichten bij om hem geluk te wenschen. In 1656 gaf Banck een nieuwen, vermeerderden en met belangwekkende kopergravures voorzienen druk van 'Roma triumphans' uit met eene opdracht aan den Frieschen stadhouder Willem Frederik van Nassau en aan de gedeputeerden van Friesland.

1) Anders Lindormsson Stråle (van Ekna), die tegelijk met B. te Leiden is ingeschreven, ging ook in hetzelfde jaar als hij naar Franeker. Stråle werd militair en stierf als overste bij de bestorming van Praag.

2) B. wordt in een, in drie talen uitgegeven afscheidsgeschrift van 1642 lib. art. magister en jur. utr. candidatus genoemd. Wanneer hij magister werd is niet met zekerheid bekend; in het afscheidsgeschrift uit Upsala wordt hij phil. cand. genoemd (zie Biogr. Lex., waar wordt opgegeven, dat hij in Franeker promoveerde). In het reeds genoemde werk van Boeles, dl. II blz. 195, wordt gezegd, dat hij als art. lib. mag. te Franeker kwam; misschien was hij dat in Leiden geworden, waar hij echter, evenals in Franeker, ingeschreven is als jur. stud.

Banck schijnt zich bij Franekers professorenkring zeer bemind te hebben gemaakt. Hierin werd hij dan ook gaarne als collega opgenomen, en toen hij in Februari 1647 tot buitengewoon hoogleeraar in de rechten, ter assistentie van Wissenbach, werd benoemd, ontving hij ‘a sinceribus amicis’ een klein geschrift ‘Applausus academici honori et famae D. Laurentii Banck’, verzen bevattende in het Spaansch, Italiaansch, Poolsch, Boheemsch, Hongaarsch, Latijn, Duitsch, Deensch, Zweedsch[1], Engelsch en Fransch - talen, die de bezongene alle schijnt te zijn machtig geweest; men bezit nog verscheidene Spaansche verzen van hem en hij gaf - waarschijnlijk om zijn inkomen te vermeerderen[2] - afzonderlijke ‘collegia italica’. In 1658 gaf hij ook een werk in het Italiaansch uit ‘Bizarrie politiche overo racolta delle piu notabili pratiche di stato nella christianità’, inhoudende politieke bescheiden, de meeste meegedeeld door twee Italiaansche vrienden en door een Duitscher, betreffende geheime besluiten der Jezuïeten, berichten van ambassadeurs enz., waarin allerlei voorkwam, dat voor Nederland en Zweden van belang was, inzonderheid eene schildering ‘Manifesto della Regina di Suecia’[3].

Banck's werkzaamheden als jur. professor omvatten eigenlijk staatsrecht en canoniek recht. Hij gaf eene menigte tractaten en disputaties uit over de privilegiën van krijgslieden, juristen enz., over het duel, over de Gouden Bul van Karel IV enz.[4].

1) Misschien van Gerhard Beurman (?), jur. stud., die zich in April van hetzelfde jaar liet inschrijven?
2) Zijn inkomen als professor bedroeg slechts 400 florijnen; het werd pas even voor zijn dood verhoogd tot 600. Het traktement van een gewoon hoogleeraar schijnt 800 à 1000 fl. te zijn geweest, maar steeg wel eens tot het dubbele dier som.
3) Het behandelt Christina's verhouding tot de Spaansche partij in Rome. De bewering als zou ‘Bizarrie politiche’ een satiriek geschrift zijn, schijnt een door den titel ontstaan, los vermoeden te wezen.
4) Kenschetsend voor den smaak van dien tijd - en ook voor Banck's luimigheid - is de titel van twee disputaties over een staathuishoudkundig onderwerp, die onder hem door een Duitsch edelman Dan. von Wegnern werden verdedigd, ‘De Bancciruptoribus’; zij werden in 1650 te Franeker opnieuw (als verhandelingen) uitgegeven met eene voorrede van Banck.

De aanspraken der pausen op wereldlijke macht waren vooral het voorwerp van Banck's onderzoekingen; nog met den indruk van Rome versch in het geheugen bereidde hij zich voor tot een uitvoeriger wetenschappelijk werk daarover; het kwam in 1649 uit[1)] onder den titel ‘De tyrannide Papae in reges et principes Christianos diascepsis’, met bijschriften van twee zijner ambtgenooten in Grieksche en Latijnsche verzen. De schrijver, die van groote geleerdheid en belezenheid blijk geeft, volgt van den beginne de pogingen van den pauselijken stoel om zich wereldlijke macht te verschaffen en van lieverlede de wereld ook in het staatkundige te kunnen beheerschen: dit wordt voor elk land afzonderlijk nagegaan, telkenmale met ontzegging dier aanspraken op alle punten. Banck's stijl is rijk aan krachtige uitdrukkingen, frisch en boeiend. Wanneer hij bijv. spreekt over het katholicisme in Zweden en over de schatting die uit dat land aan den pauselijken stoel werd opgebracht, roept hij (blz. 420), zich tot den toenmaligen Stedehouder van Christus richtende, uit:

1) Op het gegraveerde titelblad (dat den Paus voorstelt, door kardinalen omgeven, terwijl een knielende vorst zijne voeten kust, alles vergezeld van karakteristieke bijschriften) staat het jaartal 1647. In een brief van B. aan Salmasius 6/16 Juli 1648, nu in de Leid. B., coll. Pap. 7, spreekt de eerste na eenige fraaie zinnen aldus over zijn werk: ‘Et ni amicitia ac favore tuo indignum me judicares, ea qua par esset observantia, te tuamque erga litteratos humanitatem sollicitarem, ut carmen aliquod tractatui meo de Tyrannide Papae in Reges et Principes Christianos brevi lucem visuro subnectere placeret, quo nominis tui radijs lucem et vitam, quam sibi vix alias pollicetur, consequatur...’ Salmasius' naam zou zijn boek echter niet versieren. De voorrede er van is gedateerd Februari 1649. Het bevat ongeveer 700 blz. 12°, waarvan 100 worden ingenomen door eene bijlage van Laur. Valla, ‘Declamatio de falso credita et ementita Constantini donatione’. - Een exemplaar in de L.B. draagt G. Stiernhielms handteekening; deze vertoefde in Nederland in hetzelfde jaar waarin het boek uitkwam, zie hoofdstuk V.

> ‘Vellem, Innocenti Pontifex, qui hodie Sedi Romanae praees, ut vel per te, vel per nuncium tuum, Ecclesiae vectigal in Suecia tibi solvi exposceres, juro tibi, pejerares de tributo vel Petri denario tibi solvendo.’

Dat zijn trotsche woorden en in letterlijken zin heeft Banck, ten minste tot dusver, gelijk gekregen. Maar hoezeer dan geene schatting, een ‘schat’ zou het pausdom evenwel spoedig - tot Bancks groote ergernis - van Zweden machtig worden: en wel zijne koningin, Gustaaf Adolfs dochter. Juist aan haar had Banck zijn werk De tyrannide Papae opgedragen, waarin hij, zooals hij tot de koningin zegt, aangetoond had: ‘breviter fulgentissimum illud decus quo Majestas Politica splendet et quam enormiter tanto nitori insidiati sint Pontifices Romani’!

Bij wijze van bijlage tot dit groote werk gaf Banck in 1651 een lijst uit van de inkomsten en schattingen der Curie, ‘Taxa S. Cancellariae Romanae’, samengesteld uit vroeger uitgegeven lijsten en uit een handschrift, dat Banck in Rome had ontdekt. Deze uitgave, die ook voorzien is van commentaren van Banck, wordt als zeer belangrijk beschouwd en nog heden ten dage aangehaald. - Deze tegen den Paus gerichte werken van Banck kwamen natuurlijk op den katholieken ‘Index librorum prohibitorum’.

Banck, die altijd zeer aan zijn vaderland bleef gehecht, kreeg niet alleen Nederlandsche en Duitsche leerlingen, maar ook Zweedsche. Tot hen behoorde waarschijnlijk wel Daniël Planander (Plan), ten slotte assessor bij het Hof van Svea, en de op denzelfden dag als deze (11 October 1657) te Franeker ingeschreven Nils Natt och Dag, later assessor in het College voor het mijnwezen, Johan Funck, het laatst mijningenieur en directeur in Avesta[1)] en Nils Joensson (Rosenqvist), later

1) Deze, de zoon van een rijk koopman in Stockholm, kwam in 1653 naar Leiden, waar hij zich eerst in 1655 liet inschrijven; in het begin van 1658 was hij weer te Leiden. Waarschijnlijk bracht hij, later een der beste mijnkundigen van Zweden, gedurende zijn lang verblijf in Nederland ook een bezoek aan de Zuidelijke Nederlanden om den mijnbouw te bestudeeren.

luitenant; verder Lars Skytte (van Sätra), Jacob Norfelt en vele andere minder bekende Zweedsche juris studiosi[1)], zooals Israël Joachimsson Schult en Petrus Schult uit Stockholm, en ook Johan Schult. Deze laatste drie waren waarschijnlijk broeders; zij zijn ingeschreven aan de uiversiteit van Franeker tusschen 1650 en 1660, de eerstgenoemde ook in Groningen. Johan gaf zich op als ‘famulus dn. Banckii’.

Bancks betrekkingen met zijn vaderland werden dus niet afgebroken. Ook daar werden zijne werken gelezen. Zijn aanzien nam steeds toe, de verhouding tot zijne collega's was uitstekend. Den 13^{den} October 1662 maakte de dood een eind aan zijne aardsche loopbaan; zijn ambtgenoot in de faculteit W. Cup hield de lijkrede[2)].

Banck was, zooals zijn leven en zijne werken bewijzen, een eigenaardige, maar sprekende persoonlijkheid. Reeds in Upsala moet hij wegens zijne zonderlingheden bekend geweest zijn, en origineel bleef hij zijn geheele leven. Dat verhinderde hem evenwel niet om met helderen blik de ontwikkeling te volgen. Onvervaard was hij ook: ‘invidiam ubique spero, misericordiam vero semper metuo’, zei hij in de voorrede van zijn groot werk over de macht van den paus. In zijne

1) Lars Skytte, een broerszoon van den later te noemen geloofsverzaker Lars S., schijnt meest in Leiden te hebben vertoefd (1660-1662); hij schijnt op reis te zijn overleden. Jac. Norfelt, een zoon van bovengenoemden Lars Bohm en een stiefzoon van Is. Noraeus Norfelt, moet in 1662 in Helmstädt zijn gepromoveerd; hij schreef zich in September van hetzelfde jaar te Franeker in tegelijk met And. Fick als famulus; Norfelt stierf jong, evenals verscheidene van deze Zweden. Verschillende andere Zweedsche juris of politices studiosi van minder belang zijn in Banck's tijd te Franeker ingeschreven; sommige bleven ettelijke jaren in Nederland en bezochten ook Leiden of Groningen. Andere, zooals bijv. And. Wallwijk, komen later ter sprake.

2) Cup en twee andere hoogleeraren beredderden zijn boedel - B. was namelijk ongehuwd - en de magistraat van Norrköping werd van zijn dood verwittigd wegens de nalatenschap. Hij schijnt dus een tamelijk vermogen te hebben bezeten, hoewel zijne inkomsten gering waren.

eigenaardigheden lag echter niets afstootends; integendeel, beminnelijk en geestig als hij was verwierf hij zich vele vrienden. Zijn schertsende aard openbaart zich ook in zijne geschriften. Voegt men bij deze eigenschappen zijne tevredenheid, vlijt en geleerdheid, dan heeft men in het geheel een zeer aantrekkelijk beeld van dezen Zweedschen hoogleeraar aan de Friesche hoogeschool. In de geschiedenis van de wetenschap leeft zijn naam voort door Bayle, Niceron, Jöcher in de herinnering bewaard; in zijn vaderland is hij evenmin vergeten.

Na den dood van Banck werden de bezoeken van Zweden aan Franeker steeds zeldzamer; tien jaren en meer konden er verloopen zonder dat er daar één in de studentenregisters werd ingeschreven. Zeer weinige schijnen daar een eenigszins langeren tijd te hebben gestudeerd[1)].

Het was dus eigenlijk maar gedurende een tijdperk van dertig of veertig jaren, dat het Friesche athenaeum eenige beteekenis had voor de Zweedsche ontwikkeling. Maar die beteekenis is toch groot genoeg geweest om Franekers naam niet, zooals tot nu toe, zoogoed als onbekend te laten blijven in de geschiedenis der Zweedsche beschaving.

Aanteekeningen.

I (zie blz. 103). In de U.B. berusten enkele brieven van A. aan Joh. Matthiae, J. Leijonberg, J. Rosenhane, N. Gyldenstolpe en verscheidene aan E. Ehrensteen.

II (zie blz. 104). Zooals E. Wolff in net op blz. 44 genoemde werk aanwijst, verklaart Kloot zelf, dat hij zijn ‘Lagfarenheetz Spegel’ verbeterd heeft volgens Grotius' tractaat ‘Inleiding tot de Hollandsche Rechts-geleertheyd’.

1) Over Lampa en Kammecker zie boven blz. 97 vlg. Jonas Fornelius, die van 1659 tot 1661 in Franeker was, wordt in het 7de hoofdstuk vermeld; Sam. Skragge, die daar in 1684 med. doctor werd, in het 8ste, evenals J. Wallrave (1725 vlg.), Er. Schepperus en P. Lundman (1726), welke de laatste in Franeker ingeschreven Zweden waren.

Vierde hoofdstuk.

De Zeven volcken, alle uit eenen Duitschen stam, Bekennen dat hun heil, van Godt en Amsterdam, Gelijck een morgendau en zegen, neêr komt vallen.
Uit Vondels ‘Inwydinge van 't stadthuis 't Amsterdam’.

Amsterdams beteekenis. - Betrekkingen der stad met Zweden. - De Amsterdamsche hoogeschool. - Vossius en Barlaeus. - Betrekkingen tusschen de familiën Skytte en Vossius; Johan Skytte's drie zonen en zijn neef Lars studeeren in Amsterdam. - Axel Oxenstierna's bezoek in Amsterdam. - Karel Gustaafs verblijf aldaar. - Betrekkingen tusschen Barlaeus en de familie Oxenstierna. - Erik Oxenstierna's opvoedingsreis. - Handelsstudiën in Amsterdam. - J. Cabeliau en Chr. Ravius hoogleeraren aan de hoogeschool, later in Zweden. - De Zweden in Amsterdam vertoevend gedurende het laatste deel der 17de eeuw; geneesheeren; godsdienstige dwepers.

De stad aan den Amstel en het IJ, een Noordsch Venetië, rustende op door palen versterkte eilanden, was gedurende den Nederlandschen bevrijdingsoorlog opgeklommen tot de voornaamste handelsstad der jonge republiek, Haarlem en Dordrecht overstralende; weldra werd zij de voornaamste van de geheele wereld. Welk een levendig schouwspel van allerhande soorten van vaartuigen, ook van oorlogsschepen, boden niet haar havens en grachten aan! Welk eene menschenmassa van heinde en ver samengestroomd verdrong zich niet om de kantoren en pakhuizen der machtige handelsvorsten! Hoevele verschillende talen hoorde men er niet spreken in de herbergen en logementen!

Zweedsche zeelieden, kooplieden, studenten en reizigers van allerhande slag kon men gedurende de 17de eeuw in

Amsterdam aantreffen in een aantal dat nu en dan zeer aanzienlijk, en altijd veel grooter was dan thans. Met Göteborg werden voortdurend handelsbetrekkingen onderhouden; maar ook met Stockholm, Norrköping, Nyköping en andere Zweedsche steden. Schepen die op Zweden voeren, kon men bijna altijd aantreffen in de haven van Amsterdam. Vele reizigers van en naar Zweden kozen den zeeweg, die korter en goedkooper was, maar soms ook bezwaarlijker, dan de weg over land. - Het logement 'De Koninck van Sweden' herbergde voortdurend Zweedsche gasten, en het vlak bij de haven gelegen logement 'Stockholm' had in het laatst der eeuw een Zweedschen kastelein[1)].

Niet alleen de handelsdrukte en de zeevaart waren in Amsterdam een voorwerp van bewondering voor de vreemdelingen, ook wat instellingen en monumentale gebouwen betreft zocht de stad zich beroemd te maken Haar vele weldadigheidsgestichten en gasthuizen werden beroemd. Ook het prachtig ingerichte stadhuis, nu het koninklijk paleis, dat kort na het sluiten van den grooten vrede van 1648 werd gesticht en welks inwijding de groote Amsterdamsche dichter Vondel in een verheven gedicht bezong, werd door de burgers zelf voor een der merkwaardigste gebouwen der wereld gehouden.

Eene stad als Amsterdam was dus een der meest bezienswaardige steden van Noord-Europa. Een bezoek aldaar moest wel voor ieder leerzaam zijn en vooral voor hen, die zich wilden bekwamen voor staatsman of voor koopman. Weldra

1) In 'De Koninck van Sweden' nam in 1631 S. Rosenhane zijn intrek; het schijnt te hebben gestaan op den hoek van de Warmoesstraat en de Pijlsteeg (in Rosenhane's op blz. 83 vermelde biographie staat - waarschijnlijk verkeerdelijk gelezen - 'op die Van Morstraet'; L. Norrmans adres was in 1696 Kon. v. Sw. in de Pijlsteeg bij Diedr. de Snyder). 'Stockholm' was in de Kampersteeg gelegen; in 1683 heette de kastelein volgens M. Törnhielms dagboek Casper Herwech uit Göteborg; men betaalde daar 4 stuivers voor het nachtverblijf en 12 stuivers voor het eten per persoon.

werd Amsterdam bovendien een middelpunt voor de wetenschappelijke beschaving. De kunst stond daar in hoogen bloei, en kunstvaardigheid werd er goed beloond. Levendig werd de Amsterdamsche boekenmarkt, waar vooral de namen Elsevier en Blaeu schitterden. De voornaamste letterkundigen van het land woonden daar; op het nabijgelegen Muiderslot hield de dichter Hooft een letterkundig hof. Het nationale drama bloeide in Amsterdam; haar schouwburg was een der voornaamste van Europa. En toen richtte de stad eene hoogeschool op, die onder Vossius en Barlaeus een der voornaamste zetels van geleerdheid in het land werd.

De Zweden, die Amsterdam bezochten, vonden daar vele aanknoopingspunten; vandaar was immers eene menigte Nederlanders naar Zweden, vooral naar Göteborg, gegaan. Menigeen hunner onderhield nog levendige betrekkingen met Amsterdam. Ook hadden zich daar vele Zweden, voornamelijk kooplieden, gevestigd.

De voornaamste persoon, tot wien de Zweden zich onder de regeering van Gustaaf Adolf en van Christina konden wenden, was Louis de Geer. Door zijn toedoen werd Amsterdam de voornaamste markt voor Zweedsch ijzer en Zweedsch geschut. In het eerste hoofdstuk zijn zijne verdiensten jegens Zweden geschilderd. Hij vertoefde met ongelijke tusschenpoozen in Zweden, nu eens voor langer dan weer voor korteren tijd. Na 1628 woonde hij ongeveer drie jaar in Norrköping; ook was hij omstreeks 1635 een paar jaar in Zweden en wederom kort na 1640. In Amsterdam rustte hij in 1644 vloten uit tot hulp van Zweden. Het volgende jaar was hij weer in Zweden en werd door den rijkskanselier geraadpleegd over den vrede met Denemarken. Zijne laatste reis naar het land waarvoor hij zooveel gedaan had, maar dat ook zijn rijkdom en aanzien had toen toenemen, ondernam hij enkele maanden voor zijn dood in 1652.

Deze groote econoom en staatsman stelde levendig belang in de geestelijke ontwikkeling. Hij was zeer godsdienstig en ondersteunde op krachtige wijze zijne geloofsgenooten in de Palts, waarbij Henr. Alting hem behulpzaam was. De Slavische bijbelvertaling, die in de Nederlanden uitkwam, werd door hem bekostigd. Met vele Nederlandsche, Duitsche en Zweedsche geleerden stond hij in betrekking. Hij bevorderde o.a. de reis naar Italië van den later zoo vermaarden Gronovius. Een zijner dochters trouwde met prof. T. Andreae uit Groningen; eene kleindochter met prof. J. Trigland uit Leiden. Hij was bevriend met Duraeus, evenals met diens geestverwant Johannes Matthiae: voor de syncretistische beweging in Zweden bleef de Geer niet zonder beteekenis. Hij was het ook, die den beroemden paedagoog Amos Comenius overhaalde naar Zweden te komen (1642), waar deze door den rijkskanselier en Joh. Matthiae met veel onderscheiding werd behandeld, en uit welk land hij, ook nadat hij het aanbod om zich aldaar te vestigen had afgeslagen, ondersteuning genoot. Ook de Geer's zoon Laurens trad als beschermer van Comenius op toen deze zich ten slotte in Amsterdam metterwoon had gevestigd.

Deze Laurens de Geer van Osterby, die in Amsterdam het eigendom der familie ''t Huys met de hoofden' bewoonde, was gedurende meer dan tien jaren Zweedsch commissaris in die stad en werd na zijn dood (1666) opgevolgd door zijn zoon Gerard de Geer. Deze had, evenals zijn oom Emanuel de Geer, te Leiden gestudeerd; laatstgenoemde vestigde zich in Zweden, waar hij na zijn vader de werken van Löfsta overnam[1)].

1) E. De Geer gaf zich in 1645 te Leiden aan, Gerard in 1660 (overl. 1687) en diens zoon Ludwig de Geer in 1698 (overl. te Amsterdam in 1731). Willem de Geer (een zoon van Louis Jr, die o.a. een Nederlandsch regiment voor Karel XI oprichtte) is in 1694 in het Utrechtsche studentenalbum ingeschreven; hij bleef in die stad en werd kanunnik van St. Marie. Ludwig de Geer, die zich evenals de vorigen. 'amstelodamensis' noemde toen hij zich te Leiden aangaf (1672, 20 jaar oud), behoorde misschien tot een anderen tak der familie. - Ook twee kleinzonen van Louis de G., Carl en Wilhelm de Besche studeerden in Nederland (in Leiden 1670-1671, evenals hun neef Daniël de Besche).

De man, die Louis de Geer in de voordeelige ijzerzaken betrok, was Elias Trip, die gehuwd was met eene halfzuster van de Geer. Zij werkten dan ook grootendeels samen en met hen een oomzegger van Elias, Jacob Jacobsson Trip, wiens moeder ook eene halfzuster van de Geer was. Elias' zoon Adriaan, gehuwd met de Geers dochter Adriana, ging zelf naar Zweden, waar hij verscheidene jaren (1646-1653) in Norrköping woonde. Hem gelukte het de omvangrijke schuld van den Zweedschen staat aan het handelshuis Trip te regelen; in het jaar van zijne terugreis naar Nederland ontving hij den schenkingsbrief van eenige boerderijen in het noorden van Halland, welke de familie Trip tot in onze dagen gedeeltelijk heeft bezeten. Behalve geschut en andere ijzerwaren, die het huis de Geer en Trip uit Zweden naar Amsterdam zond, noemt een Zweedsch reiziger Sam. Pontin (1681) nog in het bijzonder de ijzeren grachtbalies, die door Trips bemoeiingen langs de anders gevaarlijke bruggen werden aangebracht[1)].

1) Zie over de familie Trip de op blz. 93 vermelde monographie. Adr. Trip vestigde zich ten slotte in Groningen. Ook een neef van zijn vader Pieter Cornelius T. dreef zaken op Zweden. Zijn eigen volle neven Louis en Hendrik Trip bouwden het 'Trippenhuis', dat later dienst heeft gedaan als rijksmuseum. De vorderingen van het huis Trip op den Zweedschen staat bedroegen in 1633 meer dan 1 ½ millioen gulden. In het handelsverdrag van 1645 tusschen Nederland en Zweden werd de vordering Trip in een afzonderlijk artikel ter sprake gebracht. In het genoemde familieboek wordt uitvoerig verslag gedaan van het beloop der schuldvordering op verschillende tijdstippen (de laatste vordering 'verliep op grond van verjaring' volgens eene gerechtelijke uitspraak van het jaar 1828). Tusschen 1680 en 1690 was Abraham Bex, geneesheer te Göteborg en tevens correspondent van den Nederlandschen resident in Zweden (zijn zwager Rumpf), 'inspector' van de goederen der familie Trip. Ten slotte werd in 1827 E.J. Potgieter, later zoo bekend als schrijver en dichter, naar Zweden gezonden om de zaken der familie Trip en de in de Zweedsche provincie Halland gelegen bezittingen te regelen; deze zijn sedert gaandeweg verkocht.

Behalve het huis van De Geer en het schoone door de gebroeders Trip gebouwde Trippenhuis trok het iets later gestichte ‘Grills Hofje’ de opmerkzaamheid der Zweedsche reizigers. Het was eene liefdadige instelling, gesticht door Anthony Grill - een kleinzoon van den in het eerste hoofdstuk genoemden Zweedschen muntwaardijn van denzelfden naam - en zijne vrouw, welke eene dochter was van Johannes Grill, den in Amsterdam gebleven broeder van den muntwaardijn. Het geslacht heeft daar tot in onzen tijd voortgeleefd.

Onder de kooplieden van Zweedsche geboorte in Amsterdam was vooral bekend Peter Trotzig, die zich daar ten tijde van de minderjarigheid van Christina gevestigd had. Hij kreeg ook opdrachten van den Zweedschen staat, eerst als ‘factor’, daarna als commissaris (1661). Enkele jaren later ging hij echter weer naar Zweden terug, waar hij in 1667 handelsburgemeester van Stockholm werd en weldra in den adelstand werd verheven onder den naam Trotzenfelt. Tenminste één zoon van hem bleef in Nederland, namelijk Martin Trotzig. Deze studeerde in Leiden (1667) en vestigde zich daar voorgoed onder den ouden naam Trotzig; hij ging eveneens tot de gereformeerde leer over.

Zwedens gezanten en diplomatieke agenten hielden dikwijls in Amsterdam verblijf. De eersten hadden natuurlijk hunne eigenlijke werkzaamheden in 's-Gravenhage, waar de Staten-Generaal vergaderden. Maar zij moesten zich niet zelden, voor leeningen en aanwervingen enz., naar de rijke handelsstad begeven, welker bestuurders dikwijls de beste staatslieden van Nederland waren en zelfs bijwijlen met diplomatieke zendingen naar het Noorden werden belast.

Maar de Zweedsche kroon had ook diplomatieke agenten die in Amsterdam verblijf hielden, zooals boven is aangeduid. Bovendien kwamen meermalen Zweedsche commissarissen met bijzondere opdrachten daar naar toe.

Cabeliau en v. Dijck, Salvius en P. Falck, die allen de hand hadden in de Nederlandsche immigratie in Göteborg, zijn reeds besproken; die kolonisatie ging hoofdzakelijk van Amsterdam uit. Eenige jaren later vertoefde daar Erik Larsson (von Lindöö, later) von der Linde, die evenals Louis de Geer directeur van den Zweedschen koper- en zouthandel was[1]. Peter Spieringk, later Siluercroen, van Norsholm vertoefde gedurende zijne zendingen naar Nederland van 1636 en later nog dikwijls in Amsterdam; nadat Camerarius in 1640 zijn ontslag had gekregen, woonde Spieringk als Zweedsch resident meest in Den Haag of dicht daarbij op Vijverstein bij Rijswijk[2]. Hij was in Nederland getrouwd; en toen hij kort na 1650 zijne waardigheid van resident neerlegde, werd die betrekking voorloopig door zijn stiefzoon Johan Philip Bommaert - Silbercroon waargenomen. Deze werd weliswaar zijn opvolger niet, maar kwam gedurende de volgende twintig jaren dikwijls in Nederland met bijzondere opdrachten of ter assistentie van den resident Appel-

1) E.v.d. Linde werd in 1628, 1633 en later naar Nederland gezonden. Zijne zonen Erik en Lorens schijnen beide ook wel eens in Nederland te zijn geweest. Het is waarschijnlijk de laatste, wiens naam we aantreffen in het boven op blz. 78 genoemde album van Oberhaupt, met den datum Amsterdam 10 Febr. 1649 en een Fransch devies. In de brievenverzameling van Is. Vossius (Amst. B.) vindt men een brief van L.v.d. Linde, geda teerd Lübeck 1651.

2) Omtrent Spieringk zie boven, vooral blz. 43. Verg. E.M. Fant, Hypomnemata ad historiam regis Gustavi Adolphi (Ups. 1811) blz. 8 vlg. Volgens v.d. Burg stierf hij in 1652 in Engeland. Een brief van hem aan Const. Huygens, gedateerd Norsholm 1639, berust in de Leid. B. coll. Hug. 37. Zijn stiefzoon bleef in Zweden en werd ten slotte opperdirecteur van den grooten zeetol; overl. in 1702. Van hem vindt men een brief aan Is. Vossius van het jaar 1652 in de Amst. B.

boom, dien hij echter in verschillende opzichten tegenwerkte. Appelboom's loopbaan is in vorige hoofdstukken in korte trekken geschilderd; tusschen 1642 en 1651 was hij de beste en beminnelijkste gids en gastheer voor de zich in Amsterdam ophoudende Zweden.

In Appelboom's tijd was ook Michel le Blon Zweedsch agent in Amsterdam; maar deze hield in dezelfde hoedanigheid dikwijls in Engeland verblijf. De dichter Vondel was zeer bevriend met hem en zijne familie. Van gewicht voor de Zweedsche diplomaten, evenals voor de staatsrechtelijke studiën der Zweden, werd ook Joachim de Wicquefort uit Amsterdam, een broeder van den bekenden schrijver van 'L'Ambassadeur', Abr. de Wicquefort, die te Parijs het Brandenburgsche hof vertegenwoordigde. Eerstgenoemde was gedurende verscheidene jaren de agent van hertog Bernhard van Weimar in de Nederlanden en werd in 1639 resident van Hessen-Kassel aldaar. Tusschen 1630 en 1640 woonde hij meest in Amsterdam. Hij stond op intiemen voet met Barlaeus; de brieven die zij elkaar hebben geschreven, van belang uit het oogpunt van stijl zoowel als van staatkunde, zijn afzonderlijk uitgegeven (Amsterdam 1696). Zoowel jongere Zweden, zooals de hieronder vermelde Carl Lilliecrona, als oudere, gelijk de uit zijn gevangenschap over Frankrijk en Nederland terugkeerende veldmaarschalk Gustaf Carlsson Horn, kregen van dezen Wicquefort onderricht in staatszaken[1)].

1) Verg. de brieven van Grotius aan Horn, afgedrukt in de op blz. 66 genoemde, in 1892 uitgegeven verzameling. Joach. de Wicquefort correspondeerde ook (door Appelboom) met de Zweedsche regeering tusschen 1651 en 1654. Ook de resident der Hanzesteden in de Nederlanden, de bekende Nederlandsche historicus Leo Aitzema, was eenigen tijd (1658) Zweedsch agent. - Na Appelboom werd Hendr. Martensson Zweedsch commissaris in Amsterdam, daarna Trotzig, Laur. en Ger. de Geer, die boven genoemd zijn, en gedurende de laatste tientallen jaren der 17de eeuw verscheidene geboren Nederlanders. Verg. Aant. I achter dit hoofdstuk.

De belangstelling van de Amsterdamsche ‘handelsvorsten’ in de wetenschappelijke ontwikkeling is reeds aangeduid. Hunne zonen kregen eene uitstekende opvoeding en deden uitgebreide educatie-reizen, hetgeen ook voor de Nederlandsche letteren van groot belang was. Weldra, omstreeks 1630, was men er op uit om het reeds bestaande gymnasium uit te breiden tot een ‘athenaeum illustre’, eene hoogeschool van ongeveer dezelfde soort als die, welke Gustaaf Adolf in Stockholm wilde stichten.

Het mocht aan het stadsbestuur gelukken aan de nieuwe hoogeschool twee van Nederlands meest beroemde mannen als leeraren te verbinden, Gerard Johan Vossius en Caspar Barlaeus, beide in 1631 tot hoogleeraar benoemd, de eerste in de kerkgeschiedenis, de laatste in de philosophie. Dit was eene vrijzinnige keuze: Vossius, de schrijver der geschiedenis van de leer van het pelagianisme, en vooral Barlaeus werden immers met leede oogen aangezien door de voorstanders van het heerschende strenge calvinisme. Nog vrijzinniger toonde zich de jonge hoogeschool door, kort na hare oprichting, den eens verbannen Hugo Grotius op plechtige wijze te ontvangen. Hij werd bij die gelegenheid met een statig gedicht verwelkomd door Vondel, die vroeger zijne gelukkige ontsnapping uit de gevangenis had bezongen en hem later nogeens zou begroeten, toen hij zich met Paschen 1645 op weg van Parijs naar Zweden in Amsterdam ophield. Ware aan Hugo Grotius nu (1632) een schitterend, officieel eerherstel te beurt gevallen, dan had hij bepaald wel gehoor gegeven aan den wensch zijner vele vrienden en bewonderaars, om in Amsterdam, misschien wel als professor, te blijven. Nu wendde hij zijn vaderland weder den rug toe en begaf zich naar Hamburg, waar de Zweedsche resident Salvius hem weldra overhaalde in Zweedschen staatsdienst te treden.

G.J. Vossius was in die dagen in zijn volle kracht. Als

auteur van verscheidene geschriften over rethorica en grammatica en van werken over de Grieksche en Latijnsche geschiedschrijvers had hij zich reeds een beroemden naam verworven; nu voegde hij er nieuwe werken van de eerstgenoemde soort aan toe, een leerboek voor de poëtica en een werk getiteld ‘de theologia gentili’, dat voor zijn tijd waarde heeft als eene der eerste pogingen op het gebied van werkelijke godsdienstgeschiedenis. De meeste dezer werken kwamen in verschillende oplagen uit, enkele zijn nog in onze eeuw herdrukt; ook in Zweden zijn ze druk gebruikt geworden.

Vossius had verscheidene zoons, die zich een naam in de letterkunde hebben verworven. Drie van hen zijn ook van belang voor de letterkundige betrekkingen tusschen Zweden en Nederland: Matthias, die een reeks van jaren bibliothecaris der Amsterdamsche hoogeschool was, Dionysius, die vóór zijn ouderen broeder denzelfden post bekleedde, en Isaäc, die het na Matthias deed, maar spoedig daarop (1648) Amsterdam verliet om in dienst der Zweedsche koningin te treden.

Barlaeus, die den laatsten tijd als ambteloos burger in Leiden had gewoond, was reeds toen bekend als een voortreffelijk Latijnsch dichter. In de letterkundige kringen van Amsterdam, vooral in dien van Hooft, een zwager van Barlaeus, werd hij beschouwd als de voornaamste dichter van die stad en waarschijnlijk ook van het land. Enkele zijner gedichten zijn reeds genoemd. Hij had ook aan Rutgersius geschreven toen deze in Leiden tot doctor was gepromoveerd, en op den dood van Rutgersius had hij een lang gedicht gemaakt met eene inleiding ‘ad Suecorum gentem: Gens Batavis sociata meis, cape foederis arrham’ enz. In een klein epigram op het portret van Gustaaf Adolf schreef Barlaeus:

> Se major Natura fuit, cum gigneret illum
> Et statuit posthac gignere nolle parem.

Plechtig was ook de ‘Tumulus’, dien hij ‘oprichtte’ ter herinnering aan den gevallen koninklijken held. Toen Barlaeus dat gedicht aan den rijkskanselier in Frankfort zond (1633), schreef hij in den begeleidenden brief, dat men nu in Zweden kon vinden ‘etiam apud exteros vivere virtutis Gothicae serios aestimatores’. Met de Zweedsche diplomaten in Nederland stond Barlaeus reeds van ouds op een vriendschappelijken voet. Hij was een groot vriend van Appelboom, en Camerarius zag hem gaarne bij zich aan tafel. Toen Barlaeus eens verhinderd was bij den laatstgenoemde ter maaltijd te verschijnen, zond hij ter verontschuldiging een gedichtje; hij maakt daarin geestige vergelijkingen tusschen het lot van den Zweedschen resident en van den Amsterdamschen professor: ‘Tu regna flectis ... me rudis juventutis cultura totum possidet. Ducum vox es, Ego vox docentis Amstelae’ enz. Zijn vroegeren leerling Johan Oxenstierna zag hij in 1634 als gezant terug; hij werd zelfs door dezen naar Den Haag genoodigd en ontving daar de belooning voor zijn ‘Tumulus’. Weldra zou Barlaeus ook in de gelegenheid zijn diens vader, den Zweedschen rijkskanselier, in Amsterdam te begroeten, waarover spoedig meer[1)].

1) Zie over Barlaeus (v. Baerle) eene reeks van artikelen van J.A. Worp in Oud-Holland 1886-'88. Hij overleed in Jan. 1648. Zijne Poemata verschenen in verschillende oplagen, compleet in twee deelen, Amsterdam 1645 en vlg.; een ‘Orationum liber’ ibid. 1652 (daarin zijn opgenomen twee voor de prinsen van Mecklenburg en Lüneburg 1640-'41 vervaardigde opstellen over de ‘methodus studiorum’ en de ‘methodus morum’). Een ‘Epistolarum liber’ werd in 1667 uitgegeven. Zijne briefwisseling met J. de Wicquefort is boven reeds genoemd. Over zijne betrekkingen tot J. Oxenstierna verg. boven blz. 84. De brief aan den rijkskanselier in 1633 (in afschrift in de Linkpng B. sign. B. f. 3) is eenigszins veranderd opgenomen in Epist. liber. In een brief aan een vriend (Petit) zegt B., dat J. Oxenstierna ‘met een gouden doek de tranen heeft gedroogd, die B. vergoot over den dood van Gustaaf Adolf’, hetgeen hij doet vergezeld gaan van deze gewaagde grap: ‘Sane haec ex Aquilone tempestas non fuit mihi gravis. Expediet Reges sic mihi saepe mori’. In Lunds B. bevindt zich een exemplaar van B.'s ‘Bogermannus elenkomenos’, Leiden 1615, met des schrijvers eigenhandige opdracht aan H. Grotius, ‘eruditorum huius seculi princeps’.

De Amsterdamsche hoogeschool werd in het begin van Januari 1632 feestelijk ingewijd; den eenen dag hield Vossius eene rede en den volgenden dag Barlaeus. Verscheidene Zweden volgden het onderwijs aan deze hoogeschool, waar Matth. Hortensius twee jaren later als professor in de wiskunde werd aangesteld. De studentenregisters van Amsterdam uit dien tijd zijn niet bewaard gebleven[1)]. Toch kan men uit andere bronnen bewijzen, dat verscheidene Zweden de lessen volgden van Vossius - die colleges gaf in 'historia' en 'politica' -, enkele ook die van den latinist Barlaeus, misschien ook wel van de tusschen 1640 en 1650 gedurende een korten tijd aangestelde professoren Jo. Cabeliau en Chr. Ravius, op welke wij hieronder zullen terugkomen.

Vossius ontving in zijn huis vele Zweden, die voor korteren of langeren tijd in Amsterdam vertoefden. De meeste hunner waren het zeker wel eens met Appelboom - om diens woorden uit een brief aan Isaäc Vossius van 1641 te gebruiken - 'aedes vestras templum mihi visum, patrem tuum oraculum omnis eruditionis, te fratresque sacrorum antistites'. In de door G.J. Vossius nagelaten brieven treffen we vele namen aan van jeugdige Zweden, die van hem welwillendheid hadden ondervonden. Tot hen behoorden Thure Nilsson Bjelke en diens 'leidsman' Joh. Graan, Ernst Joh. Creutz, Gustaf Carlsson Banér en diens leidsman Edm. Figrelius, en waarschijnlijk ook Magnus Gabriël de la Gardie. Enkelen werden bij Vossius aanbevolen door zijn vriend Loccenius in Upsala, bijv. Lars Skytte, Claes Stiernköld benevens diens praeceptor Eric Bröms[2)]. In den brief, dien Vossius in 1640

1) Zie het bij het 250ste jaarfeest in 1882 uitgegeven: 'Album academicum van het athenaeum illustre en van de universiteit van Amsterdam', dat slechts weinige studenten vóór 1799 kan opgeven en onder hen geen enkelen Zweed.

2) Verg. een brief van L. aan V. van Sept. 1634, afgedrukt onder de hieronder aangehaalde Epistolae van Vossius (L. betreurt daarin ook den dood van Vossius' zoon Dionysius). In een lateren brief, van Augustus 1638, verzocht L. Vossius, een antwoord mee te geven aan den student Daniël Jonae.

schreef als antwoord op een aanbevelingsbrief van den rijksraad Oxenstierna voor Joh. Graan, zegt hij, dat hij gedurende twintig jaren deels in Leiden, deels in Amsterdam in zijn huis jeugdige Zweden heeft ontvangen, en dat hij zich altijd bereid zal toonen de Zweedsche natie van dienst te zijn.

Bijna alle bovengenoemde Zweden studeerden ook in Leiden; de meesten schijnen daar langer vertoefd te hebben dan in Amsterdam; sommigen hebben misschien alleen een bezoek aan Vossius gebracht. Wij komen daarom in het volgende hoofdstuk op hen terug.

Enkele jongelieden hield Vossius echter gedurende bijna den geheelen duur hunner studiejaren in Nederland onder zijn toezicht. In de eerste plaats was dit het geval met de drie zonen van den rijksraad Johan Skytte, Johan, Bengt en Jacob Skytte[1].

Vossius was misschien wel persoonlijk bekend met Johan Skytte, die zooals bekend is, gedurende zijn verblijf in Nederland in 1618 in het belang van zijne geestverwanten was opgetreden[2]. In elk geval kenden de beide redenaars elkaar bij geruchte. In de eerste jaren na 1630 correspondeerden ze met elkander[3], en zij hebben elkaar ook eens persoonlijk ontmoet.

1) De oudste was geboren in 1612, Bengt in 1614 en Jacob waarschijnlijk één of twee jaar later (de opgave 1623 is stellig foutief); Johan overleed in 1636 als overste, Bengt in 1683 als oud-president van het gerechtshof van Wismar, Jacob als oud-landdrost in 1641. Vossius en Johan Skytte Sr waren evenouders (geb. 1577), laatstgenoemde stierf in 1645, Vossius in 1649.

2) Of beter van den godsdienstvrede; verg. boven blz. 71 en G.W. Vreede, Nederland en Zweden, 2de boek (Utrecht 1841).

3) In G.J. Vossii et claror. viror. ad eum epistolae coll. P. Colomesio I-II (2de uitg. Augsburg 1691) zijn acht brieven van V. aan S. en twee van S. aan V. afgedrukt; daarin bevindt zich ook het grootste gedeelte der hieronder aangehaalde briefwisseling tusschen de families Vossius en Skytte e.a. De dateering is helaas dikwijls onnauwkeurig; ook rijst er soms twijfel over welken der drie zonen van Skytte er sprake is.

In October 1624 hadden de drie gebroeders Skytte zich laten inschrijven aan de universiteit van Upsala, waar hun vader kort tevoren een leerstoel had opgericht voor de meest moderne wetenschappen in dien tijd, de politiek en de welsprekendheid. Het volgende jaar kwamen zij onder de leiding van den eersten bekleeder van dat professoraat Joh. Simonius, vroeger hoogleeraar in Rostock. De oudste broeder ondernam inmiddels in genoemd jaar eene buiten-landsche reis, die hij, opmerkelijk genoeg, naar Nederland richtte. Met een zekeren Petrus Doberus uit Westerås als 'inspector' liet Johan Skytte Jr zich in het midden van October 1625 aan de Leidsche universiteit inschrijven[1)]. In het laatst van dat jaar was hij echter weer in Upsala om tegenwoordig te zijn bij de installatie van Simonius, die de rijksraad Skytte met eene Latijnsche rede deed plaats hebben. In het begin van 1626 traden de drie broeders op met redevoeringen en verdedigden voor Simonius samen zes (politieke) proefschriften. In het volgende jaar zonden zij Latijnsche gelukwenschen aan den koning en de stenden naar aanleiding van dier samenkomst.

In 1627, na het overlijden van professor Simonius, werd diens zoon Wilhelm Simonius, toen jur. utr. licentiaat, de 'leidsman' der jonge Skyttes. Hij schijnt op een professoraat te Upsala gehoopt te hebben - hij gaf in genoemd jaar twee juridisch-politische verhandelingen over de monarchie uit - en tot op zekere hoogte viel dat bij de universiteit in goede aarde; de pogingen mislukten nochtans, en nu ging Simonius met Jacob en Johan eerst naar des rijksraads bezitting Grönsöö in Upland, daarna (1630) naar diens vrijheerlijk goed Duderhoff in Lijfland. Vandaar ondernam

1) Een bloedverwant Haqvin Skytte (van Sätra), later overste en landdrost, is in 1623 te Leiden ingeschreven. Een zekere Bengt Schut of Schutte komt in het Leidsche studentenregister voor in 1624 en in 1628.

het drietal, waarschijnlijk in het midden van het jaar 1630, eene buitenlandsche reis, en kwam toen ook in de Nederlanden, waar het vermoedelijk Bengt Skytte ontmoette.

Deze had in 1629 met zijn 'studiepraefect' Petrus Antonius den ambassadeur Jacob Spens naar Engeland vergezeld, waar de vijftienjarige Bengt Skytte, wegens zijns vaders verdiensten, tot ridder werd geslagen[1]. In October van hetzelfde jaar schreef hij zich tegelijk met zijn begeleider in het Leidsche studentenregister in. In Leiden schijnen toen ook Johan en Jacob omstreeks een jaar te hebben vertoefd; de laatstgenoemde trad daar in 1631 op met eene later in Amsterdam gedrukte redevoering ter eere van prins Frederik Hendrik van Oranje. Waarschijnlijk maakten ze daar kennis met Vossius' zonen, Matthias en Dionysius, die zich in 1628 aan de universiteit hadden laten inschrijven, maar die in het voorjaar van 1631 wel met hun vader naar Amsterdam zullen hebben moeten verhuizen. Daarheen gingen nu ook de jonge Skyttes. Bengt bleef er om het onderwijs te genieten van Vossius, die hem weldra ook bij zich in huis nam[2]. Johan en Jacob echter werden naar huis geroepen: zij moesten tegenwoordig zijn bij de inwijding van de nieuwe Lijflandsche

1) S. Rosenhane, die met dit gezantschap (verg. boven blz. 82) naar Engeland ging, zegt dat B. Skytte en Antonius met Spens weer naar Zweden teruggingen. In dat geval moeten zij dadelijk weer op reis zijn gegaan. - Het is mogelijk dat Johan en Jacob Skytte in 1630 op reis niet werden begeleid. Slechts ten naastenbij kan men hunne chronologie vaststellen met behulp van (behalve brieven van Vossius) eenige blieven, die zich in het Skytteanum te Upsala bevinden, gericht aan den rijksraad Skytte, welker inhoud mij door den kamerheer Erik von Ehrenheim te Grönsöö met bijzondere welwillendheid werd medegedeeld. Deze brieven zijn deels van Wilh. Simonius, gedateerd Grönsöö Oct. 1629 en Duderhoff Febr. 1630, betreffende de studiën der zoons Johan en Jacob, deels van laatstgenoemden uit dezelfde plaatsen en uit Dorpat Febr., Maart en Mei 1630. In den laatsten brief dringt Jacob er bij zijn vader op aan de belofte te vervullen om hem zijne buitenlandsche reis te laten ondernemen (in gezelschap van zekeren Abraham Sixtius).

2) Voss. Epist. I n°. 175 en n°. 177 hebben waarschijnlijk op Bengt betrekking.

universiteit, tot welker oprichting juist de gouverneur-generaal Skytte het initiatief had genomen. Hun ‘leidsman’ Simonius schijnt nog eenigen tijd aan de universiteiten van Franeker en Groningen te hebben vertoefd - hij kreeg een aanbevelingsbrief van Vossius aan professor Reifenberg te Franeker - eer hij naar Dorpat ging om de betrekking van assessor bij het Hof te aanvaarden, waar hij o.a. de collega werd van Stiernhielm en van Bengt Skytte's leidsman P. Antonius[1)].

Dionysius Vossius, die een evenouder was van Johan Skytte Jr, was uitgenoodigd met hem mee te reizen naar Lijfland. Hij werd daarin intusschen door allerlei omstandigheden verhinderd, voornamelijk door de vertaling in het Latijn van E.v. Reydt's Nederlantsche Oorloghen. De jeugdige Johan Skytte schreef intusschen trouw aan zijn vriend Dionysius: uit Hamburg en uit Lübeck zond hij hem (Aug. 1631) brieven, en nadat hij in Lijfland was aangekomen, schreef hij hem over zijne studie van Julius Caesar, die Dionysius hem had aangeraden; verder verzocht hij hem dringend tegen Maart van het volgende jaar naar Dorpat te komen; Dionysius moest zich maar wenden tot den Zweedschen koopman Rochus Pettersson te Amsterdam, die reeds door den rijksraad Skytte was ingelicht omtrent Dionysius'

1) Deze werd later Zweedsch resident in Moskou, is als Lofelt in den adelstand verheven, en stierf als handelsdirecteur te Wismar. - Vossius' ongedateerde brief aan Reifenberg bevindt zich in Voss. Epist. I n°. 176 (R. stierf in Aug. 1631); n°. 180 en 202 zijn gericht aan den rijksraad Skytte (ook zonder jaartal), de eerste bevat een lofspraak over diens zoon (Jacob) en diens leidsman Simonius, de laatste aan Jacob (?) meegegeven toen deze onverwacht spoedig naar huis terugkeerde, behelst woorden van lof ook voor Skytte's zoon Johan en eene dankzegging voor de uitnoodiging van Dionysius V., die toen niet op reis kon gaan, maar met des te meer ijver behulpzaam zocht te zijn bij ‘filii tui studia’ (waarschijnlijk van Bengt). Voss. Epist. I n°. 138 is een omstreeks 1631 geschreven aanbevelingsbrief van V. voor Jacob Skytte aan den beroemden geleerde Eryc. Puteanus te Leuven. Misschien heeft Jacob S. ook onder dezen gestudeerd?

reis en haar zou regelen. Zij zouden samen Moskou en andere noordelijke plaatsen bezoeken, hunne opwachting maken bij den Zweedschen koning, ‘qui virtute totum orbem in sui admirationem rapit’, en daarna zou Johan zijn vriend Dionysius ‘ad paternos lares’ vergezellen. Verder zou misschien Dionysius' ‘facilitas ad amicitiam summorum sub regimine suecico virorum’ hem eene opdracht of een aanbod van den Zweedschen staat kunnen verschaffen. Ook Simonius spoorde Dionysius herhaaldelijk aan naar Dorpat te komen; bij deze pogingen voegde zich ook Jacob Skytte. Deze beloofde, blijkbaar volgens opdracht van den rijksraad Skytte, dat Dionysius voor korteren of langeren tijd eene aanstelling als hoogleeraar aan de universiteit die toen in Dorpat werd opgericht kon krijgen, hetzij in de hoedanigheid van ‘honorarius’ of als lector in een vak van zijne eigene keuze[1)].

De rijksraad Skytte, die het pas gestichte gymnasium tot eene academie wilde uitbreiden, zooals men gedaan had met het athenaeum van Amsterdam, had op Dionysius Vossius het oog geslagen voor het professoraat in de geschiedenis en de welsprekendheid[2)]. Deze was, toen dit vereerend aanbod hem werd gedaan, nog geen twintig jaar oud; maar zijne gaven waren al duidelijk aan den dag gekomen in verschillende geschriften, en vooral was hij in de historie goed onderlegd. Het

1) In de Amst. B. bevindt zich een brief aan D.V. van Johan Skytte Jr, uit Dorpat Sept. 1631, twee brieven aan D.V. van Simonius, de eene geschreven gelijktijdig met dien van Johan Skytte, de andere (Nov. van hetzelfde jaar) gelijktijdig met een brief van Jacob S. aan D.V., welke later gedrukt is in Voss. Epist. II n°. 134.

2) Verg. Isaäc Vossius' voorrede voor M. Maimonides' De idololatria liber cum interpretatione latina et notis Dionysii Vossii, Amsterdam 1642. De rijksraad Skytte schijnt D.V. zelf over de nieuwe betrekking geschreven te hebben; daar immers heet het ‘ut in lingua ejus nationis exercitior ex archivis cognosceret antiqua Sueonum gesta; iisque cognitis etiam domi suae, si sic mallet, gentis fortissimae hiatoriam contexeret’.

schijnt ook het plan te zijn geweest, dat hij eene geschiedenis van Zweden zou schrijven, als wanneer hij de derde Nederlandsch-Zweedsche rijks-historiograaf zou zijn geworden. Zijne reis naar Lijfland werd intusschen vertraagd. De nieuwe academie werd in October 1632 ingewijd, en haar eerste ‘rector illustris’ werd Jacob Skytte; deze gaf in genoemd jaar eene verhandeling ‘de rebus publicis’ in het licht, welke verhandeling G. Lillie (Stiernhielm) met een gedicht begroette.

Johan Skytte Jr, die in den krijgdienst was getreden maar toch zijne studiën wilde voortzetten, ging weer naar Nederland om zijn vriend Dionysius op te zoeken, en om te trachten hem mee naar Lijfland te krijgen. Deze besloot dan ook tot de reis, nadat v. Reydt's Oorloghen in het voorjaar van 1633 waren voltooid, en de dag van vertrek was zelfs reeds bepaald. Maar een paar maanden eerder werd de jonge geleerde zwaar ziek, en stierf in October van hetzelfde jaar.

Niet alleen voor de verwanten van Dionysius, maar ook voor Johan Skytte was dit een zware slag; hij verijdelde tevens eene verwachting van Dorpats jonge universiteit. Johan Skytte, die van tijd tot tijd met zijn broer Jacob bij de familie Vossius schijnt te hebben gewoond - ‘ut totis diebus sit nobiscum’ schreef professor Vossius aan den rijksraad[1] - ondernam

1) Zie Voss. Epist. I n°. 315 (ongedateerd). Johan had toen gedurende zes maanden bij Vossius gegeten en zou weldra geheel in zijn huis worden opgenomen. V. prijst het, dat hij, die zich aan den krijgsdienst had gewijd, zijne studiën weer ging opvatten; bij deze studiën hielp ook Dionysius V. ter aanvulling van 's vaders ‘colloquia’. Bengt Skytte wordt eveneens geprezen. - Voss. Epist. II n°. 188 is een brief aan V. van Johan Skytte in Hamburg, van April 1634; belangrijk is wat deze bericht omtrent zijne ontmoeting met den legaat Salvius en over het aanbod van den Deenschen koning aan Grotius; met den laatste schijnt hij niet persoonlijk kennis te hebben gemaakt. Over zijn broeder Jacob en diens studiën in Amsterdam wordt ook gesproken; bij zijne terugkomst in de Nederlanden wilde hij met Jacob eene reis naar andere landen ondernemen; Bengt, toen in Duitschland, wilde ook naar Frankrijk.

nu alleen den terugweg in het voorjaar van 1634; hij had een brief bij zich van Vossius aan Grotius in Hamburg. Het volgende jaar kwam hij nog eens weer in de Nederlanden, ditmaal slechts op zijne doorreis naar Engeland, waarheen hij zijn vader vergezelde, en waar hij den titel verkreeg van koninklijk Engelsch kamerheer. Op zijne terugreis bezocht hij ook Vossius en kreeg van hem eene aanbeveling aan Axel Oxenstierna in Hamburg[1]. Waarschijnlijk door bemiddeling van dezen laatste kreeg hij toen een commando in Pommeren, waar hij tot overste opklom. Ook zijne loopbaan werd evenwel spoedig afgebroken: reeds in 1636 sneuvelde hij in eene schermutseling, nog geen vijf en twintig jaren oud. Het is roerend den brief te lezen, dien G.J. Vossius naar aanleiding hiervan aan Skytte's vader schreef: aan weinig personen had hij zich zoozeer gehecht als aan Johan Skytte Jr; na den dood van zijn eigen zoon Dionysius was hij nimmer zoo smartelijk getroffen als thans[2].

Bengt, de tweede zoon van den rijksraad Skytte, had van 1629 tot 1633 in den vreemde doorgebracht en een groot gedeelte daarvan bij Vossius in Amsterdam. Gedurende dit verblijf in de Nederlanden had hij te Leiden over Gustaaf Adolf eene openbare redevoering gehouden, die Boxhornius in 1635 liet drukken met eene opdracht aan den nog in Nederland vertoevenden broeder Jacob en eenige verzen van verschillende dichters op den koning. Deze rede was volgens den uitgever met grooten bijval ontvangen; daarin waren dan ook de daden van den onsterflijken held geschilderd ‘unica facundia ac singulari indicis acrimonia’. Van zijn vaders beteekenis voor de opvoeding van den koning

1) Zie Voss. Epist. I n°. 262 (vooral worden Johan Skytte's ‘commentationes de re germanica’ geprezen).

2) Zie Voss. Epist. I n°. 307, gedateerd Juli 1637 - dezelfde maand waarin Johan S. Jr met groote plechtigheid in Upsala werd ter aarde besteld.

maakte Bengt slechts terloops melding: zoowel Gustaafs grootheid als zijne eigen nederigheid verbood hem daarover in het breede uit te weiden. - Ook Bengt Skytte's ijver en vorderingen werden zeer door Vossius geprezen, vooral toen Bengt Nederland verliet om naar zijn vaderland terug te keeren[1]. Daar werd hij nu kamerheer bij de koningin. In het voorjaar 1634 treffen we hem intusschen weer buitenslands aan, namelijk in Duitschland; daarna vertoefde hij, volgens Boxhornius, in Frankrijk, Italië, Zwitserland 'en in andere Christenlanden'.

Na afloop van zijn rectoraat schijnt Jacob Skytte al spoedig Dorpat te hebben verlaten. In het voorjaar van 1634 was hij in Amsterdam toen Johan huiswaarts reisde. Ook hij had in Hamburg zijne opwachting gemaakt bij Grotius op weg naar Nederland; en in een brief van Juli 1634 bedankt hij dezen voor de vriendelijke ontvangst en voor de leerrijke gesprekken. Voornamelijk schijnt Jacob Skytte dezen beroemden man geraadpleegd te hebben omtrent eene verhandeling of redevoering 'de laudibus regni Sueciae', waarover ook Vossius spreekt in een enkele maanden later geschreven brief aan Grotius[2].

In het begin van 1635 schijnen de drie broeders hun vader te hebben ontmoet, die van de Zweedsche regeering de opdracht gekregen had om te trachten in de Nederlanden en in Engeland het na den slag bij Nördlingen geschokte vertrouwen in Zweden te versterken. In Maart kwam Vossius in de gelegenheid persoonlijk den rijksraad te ontmoeten,

1) Het is waarschijnlijk Bengt S. op wien gedoeld wordt in Voss. Epist. I n°. 188 uit Jan. 1633 (V. wenscht van zijne welwillendheid ook blijk te geven aan een anderen zoon van den rijksraad).

2) Zie Voss. Epist. n°. 234 van Aug. 1634; Jacob S. schijnt Grotius daar ook over te hebben geschreven (deze was toen te Frankfort). Zijn bovengenoemde brief aan G. bevindt zich in de Leid. B. coll. Pap. 2.

die zich toen eenige dagen in Amsterdam ophield. Daar ontmoette deze ook zijn neef Lars Skytte, die in den herfst van het vorige jaar in Amsterdam was gekomen om het onderricht van Vossius te volgen. Na een verblijf van ongeveer een maand in Den Haag ging de rijksraad met zijne zoons naar Engeland, waar nu ook Jacob tot ridder werd geslagen. Deze schijnt daarna weer naar Amsterdam te zijn teruggekeerd ter voortzetting van zijne studiën, terwijl de beide andere broeders het practische leven begonnen[1)]. Ook Lars Skytte bleef geruimen tijd in Nederland, ongeveer drie jaar; en zijn verblijf aldaar was niet zonder beteekenis voor de geestelijke ontwikkeling van den toekomstigen katholiek[2)].

1) Voss. Epist. I n°. 248 is een in haast door V. geschreven brief van 21 Maart 1635 aan (waarschijnlijk den jongsten Johan) Skytte, waarin hij zich beklaagt niet in de gelegenheid te zijn geweest den rijksraad bij zich aan huis te zien of behoorlijk afscheid van hem te nemen en de groeten te verzoeken aan hem en zijn broeder Jacob. Den 1sten Mei van hetzelfde jaar schreef de rijksraad, waarschijnlijk uit Londen, aan V. (Voss. Epist. II n°. 218), dat zijn zoon Bengt uit Engeland naar huis zou terugkeeren; hij dankte V. voor de vele diensten aan zijne drie zoons bewezen; ook de vorderingen van Lars zouden hem zeer verheugen. In Juni was de rijksraad in Stockholm. - Aan de Luthersche kerk te Leiden, in wier giftenboek ook Lars Skytte in 1635 staat ingeschreven, deed de rijksraad door zijn hofmeester Henr. Knop een gift van 6 rijksd. toekomen.

2) Uit Londen schreef Lars S. aan Vossius in Dec. 1638 (Voss. Epist. II n°. 272), zich verontschuldigend over zijn lang stilzwijgen; hij was, na een verblijf van een jaar in zijn vaderland, drie maanden tevoren in Engeland gekomen; nu zou hij naar Frankrijk gaan, verzocht Vossius om eene aanbeveling aan Grotius, en beloofde in het vervolg meer te zullen schrijven. In een brief aan Schefferus uit Rome 1664, met een anderen derg. brief gedrukt in Arckenholtz, Mém. concern. Christine enz. IV blz. 346 vlg., zegt L.S., dat hij de humaniora heeft beoefend onder leiding van Loccenius in Upsala, van Vossius in Amsterdam en van Grotius in Parijs, ‘oracula potius quam magistri litteraturae politioris’. Het is bekend dat L.S. na eene korte diplomatenloopbaan monnik werd en de laatste jaren in Rome woonde, een tijdlang toegevoegd aan het hof van Christina. Hij moet de Vereen. Nederlanden ‘het tehuis voor alle ketterijen’ genoemd hebben; eene anecdote over een godsdienstig dispuut tusschen L.S. en de vrouw van een Hollandschen boekhandelaar wordt aangehaald door C. Bildt in Hist. Tidskr. 1895 blz. 402. (Lars Skytte's daarin opgenomen biographie kan worden aangevuld met de hier gedane mededeelingen en met genoemden brief aan Schefferus, met Sven Ribbings reisjournaal in de U.B. sign. X 356 en andere stof in handschriften op Zweedsche bibliotheken).

Twee maanden later dan de rijksraad Skytte, kwam de Zweedsche rijkskanselier, op weg van Frankrijk naar Hamburg, in Amsterdam. In een brief aan de Zweedsche regeering uit Amsterdam den 22sten Mei 1635 beschreef hij zijne reis. De Staten-Generaal hadden twee schepen naar Dieppe gezonden om hem af te halen[1)], en hij was 'zeer honorifice gerecepteerd en gedimitteerd'. 'Hier in Holland bevind ik alle zaken te zijn besloten en ingericht ten beste van het gemeen'; de prins van Oranje had in die dagen reeds groote voordeelen op de Spanjaarden behaald.

In het gevolg van den rijkskanselier bevond zich de zoon van den resident Camerarius, Joachim, die, na in Leiden gestudeerd te hebben, in Zweedschen staatsdienst was getreden. Diens vader vergezelde den rijkskanselier ook toen deze zich van Den Haag over Leiden - waarover we in het volgende hoofdstuk zullen spreken - naar Amsterdam begaf. Hier werd de groote Zweed zeer gevierd, gelijk overal elders. Het stadsbestuur richtte een feestmaal aan waaraan Barlaeus eene redevoering hield; deze had ook eene vooraf gedrukte rede en een gedicht aan den rijkskanselier overgereikt[2)]. Oxenstierna kende natuurlijk ook den schrijver van den

1) Ter zijner ontvangst werd hem de Nederlandsche ceremoniemeester Joh. de Mortaigne tegemoet gezonden; diens zoon Barthold, die in Nederlandschen krijgsdienst was geweest, ging in 1655 in de Zweedsche lijfgarde over; in Zweden werd hij ten slotte vrijheer en luitenant-generaal.

2) Verg. Worps opstel in Oud-Holland 1887, blz. 110 vlg. Den brief met welken B. zijn 'Tumulus' (Sept. 1633) aan Axel Oxenstierna toezond, vindt men gedrukt in Reifferscheid's Quellen. In Barlaeus' briefwisseling met J. de Wicquefort, die in Mei 1635 in Hamburg was, komt deze reis van Oxenstierna op verschillende plaatsen ter sprake. - Van Vondel bestaat er een klein grafschrift op A.O., 'Vader des Vaderlands' (uitg. v. Lennep 6,373).

'Tumulus Gustavi Magni,' die een vriend van zijn zoon Johan was, zeer goed. Vossius, die ook bij het feestmaal tegenwoordig was geweest, schreef eenige weken later aan den rijkskanselier, dat de geheele stad van zijn lof weerklonk. Dit was in den boven reeds genoemden aanbevelingsbrief voor Johan Skytte Jr, een brief, die bewijst hoe hoog in aanzien de Amsterdamsche geleerde geacht werd te staan bij den Zweedschen rijksbestierder.

Nog een van Zwedens voornaamste mannen uit die eeuw bezocht ten tijde van Barlaeus en Vossius de groote handelsstad: het was de Paltsgraaf Karel Gustaaf, later koning van Zweden. Na een kort verblijf in Upsala ging de zestienjarige prins in den zomer van 1638 eene 'educatie-reis' ondernemen onder leiding van den landdrost Johan Rosenhane - die in Nederland had gestudeerd - en Bengt Baaz (Ekehielm). Zij namen hun weg over Denemarken en Hamburg en kwamen in het begin van Juli te Groningen, dat zij, evenals Franeker, haastig doortrokken. Van Harlingen staken zij naar Enkhuizen over, waar zij het beroemde kabinet van kunst en natuurlijke historie van dr. Paludanus bezochten, en kwamen ten slotte op den 7^{den} Juli in Amsterdam aan. De prins heeft zelf in zijn dagboek[1)] aangeteekend wat hij daar gedurende zijn verblijf van tien dagen zag en ondervond. Onder Louis de Geers leiding bezichtigde hij de havenwerken en liet zich door hem van de regeering der stad op

1) Dit is naar het Latijnsche origineel, dat slechts loopt tot het einde van genoemde Julimaand, gedrukt door E.M. Fant, Upsala 1786 vlg. (Eene Duitsche vertaling van het journaal, het laatst geraadpleegd door G. Björlin, gaat tot 3 Febr. 1640). Belangrijk voor Karel Gustaafs verblijf in Frankrijk zijn eenige brieven van Grotius in de in 1829 uitgegeven verzameling van gedrukte brieven, negen aan Johan Casimir (acht ervan in het Nederlandsch!) en zeven aan Karel Gustaaf. - In het laatst van 1638 vertoefde de Fransche koningin Maria de Medicis in Amsterdam, waar zij inzonderheid door Barlaeus werd verwelkomd.

de hoogte brengen. Op zekeren dag noodigde De Geer hem tot een maaltijd uit, en een anderen keer maakte hij met diens zoon (Laurens?) een uitstapje naar Haarlem en naar eene in de nabijheid gelegen buitenplaats. Ziekenhuizen en instellingen van liefdadigheid werden ook bezichtigd; en noch de kerk noch de schouwburg - de Fransche namelijk - werden verzuimd. Vervolgens bracht hij een bezoek aan het geleerde sieraad der stad, aan Vossius; diens zoon - waarschijnlijk Matthias, toen bibliothecaris - leidde hem rond door het universiteitsgebouw en de bibliotheek. Stellig maakten Jacob Skytte en andere Zweedsche studenten hunne opwachting bij hem; eens had hij eenige Zweedsche studenten bij zich ten eten, van wie hij noemt Gabriël Oxenstierna, toen student in Leiden.

Den 17^{den} Juli was de prins zelf in Leiden en bezocht daar den beroemden Daniël Heinsius. Reeds den volgenden dag was hij in Den Haag, waar hij bij Camerarius verschillende merkwaardigheden te zien kreeg en van hem inlichtingen ontving omtrent de Nederlandsche staatsinrichting. Prins Frederik Hendrik trof hij eenige dagen later in Bergen op Zoom aan, maar den 27sten zette hij uit Vlissingen de reis voort naar Frankrijk, het eigenlijke doel van zijne reis. Daar bleef hij omstreeks twee jaren; Lars Skytte en vele andere jongelieden vonden daar gelegenheid hunne opwachting bij den prins te maken; evenals deze vond hij een aangenamen gastheer en een voortreffelijken raadgever in Hugo Grotius, wiens geschriften hij vroeger had gelezen en in zijne reisbeschrijving aangehaald.

Misschien ondernam ook Jacob Skytte gedurende deze jaren de gewenschte reis naar Frankrijk. In 1638 was hij echter weer in Amsterdam, genoot daar Vossius' leiding en woonde in diens buurt. In dien tijd waren den rijksraad Skytte, misschien wel door terugkeerende Zweden, minder

gunstige berichten over zijn jongsten zoon en diens praeceptor Erastus ter oore gekomen. Hij schijnt zijn zoon een strengen brief te hebben geschreven, weshalve deze de bemiddeling van Vossius inriep. In een uitvoerig schrijven van December 1638 (Voss. Epist. I n°. 355) zocht Vossius den jongen Skytte en zijn mentor geheel van de grove beschuldigingen schoon te wasschen: noch hij noch iemand anders van de familie had Jacob Skytte ooit dronken gezien of ooit vernomen dat hij in lichtzinnig gezelschap verkeerde; zijn vader kon volkomen gerust wezen. - Eenige jaren later vinden we dit jonge mensch terug als vice-president van het Hof van Göta. Hij stond bij voortduring op een vriendschappelijken voet met den Amsterdamschen geleerde. In brieven aan den vader laat Vossius hem steeds groeten en hij trad ook nu en dan rechtstreeks in briefwisseling met zijn vroegeren leermeester.

Het was dus, zooals we gezien hebben, gedurende een tiental jaren, en misschien nog wel langer, dat G.J. Vossius invloed uitoefende op de ontwikkeling der zonen van den Zweedschen rijksraad Skytte. Die invloed was zonder twijfel van groote beteekenis; vooral de classieke ontwikkeling en de welsprekendheid, die zooals men weet Bengt en Jacob Skytte kenmerkten, zullen zij wel voor een groot deel aan de leiding van den Nederlandschen geleerde te danken hebben gehad. Bengt Skytte bevorderde dan ook of wilde althans de beschaving op groote schaal bevorderen; zijn ongestadige aard verhinderde hem evenwel als kanselier van de academie van Dorpat - een ambt, dat zijn vader vóór hem bekleedde - een eenigszins belangrijken invloed te oefenen en het plan uit te voeren, dat de keurvorst van Brandenburg op zijn aandringen had opgevat, te weten om eene groote academie te stichten van geleerden uit alle landen. Nog in zijne laatste levensjaren, toen hij na een rusteloos ronddolen zich in Zweden had gevestigd, hield hij zich met

wetenschappelijk werk bezig, bepaaldelijk met de samenstelling van een vergelijkend lexicon, dat Karel XI wilde laten uitgeven.

Op het karakter der Skyttes zal het verblijf in Amsterdam ook wel eenigen invloed hebben gehad, hoewel niet alle indrukken van de reeds toen om hare onzedelijkheid bekende groote handelsstad van goeden aard zullen geweest zijn. Bengt Skytte's ongedurigheid, onbetrouwbaarheid en lust tot intrigeeren zouden zich echter ook wel zonder den studietijd in Nederland hebben ontwikkeld. Zijn karakter heeft voor het overige eenige gelijkenis met dat van Vossius' zoon Isaäc. Merkwaardig genoeg deden deze beide later zoo bekende personen in de Zweedsche geschiedenis samen de reis, toen Bengt Skytte in het najaar van 1641 voor zijne gezondheid naar Frankrijk ging. Hij deed toen Amsterdam aan en kreeg daar een aanbevelingsbrief van zijn ouden leermeester Vossius aan Grotius mede[1)].

De rijksraad Johan Skytte stelde Vossius' vriendschap en welwillendheid jegens zijne zoons op hoogen prijs; hij kon zijne dankbaarheid daarvoor nooit op voldoende wijze uitdrukken, schreef hij. Stellig gaf hij daaraan uiting door ruime vergoedingen en milde geschenken. Ook Vossius van zijn kant kon de familie Skytte niet genoeg roemen, vooral het eerwaardig hoofd ervan, ‘magnus studiorum patronus’, zooals hij in 1634 aan Grotius schreef, toen hij dezen gelukwenschte dat hij in Zweden een nieuw vaderland had gevonden. In een anderen brief, gericht aan den beroemden Nederlander Er. Puteanus (v.d. Putte), Lipsius' opvolger in Leuven, aan

1) Zie Voss. Epist. I n°. 419; in n°. 446 wordt gesproken over Bengts bezoek aan Amsterdam; in II n°. 359 zegt J.S. Sr dank voor diens ontvangst en bericht de terugkomst van zijn zoon; Jacob S. voegde er toen brieven bij. - Met Jacob S. ging waarschijnlijk naar Zweden mee de geneesheer Durietz, dien de rijksraad Skytte tot professor te Upsala wilde benoemen.

wien hij een jongen Zweed Jacob Skytte aanbeval, die met bewondering Puteanus' geschriften had gelezen, voegde Vossius er bij, dat Skytte de zoon was van een waar maecenas, door wiens ijver bij de Zweden en hunne bestuurders ontwikkeling en geleerdheid werden aangemoedigd, zooals de stichting van de universiteit van Dorpat, de schenking van middelen ten behoeve van een hoogleeraarszetel in Upsala en het oprichten van scholen, tot zelfs in het 'Lapsche fabelland', bewezen.

Om het nageslacht te laten weten hoezeer de familie Skytte zich verdienstelijk had gemaakt jegens de familie Vossius (zoo schreef Vossius in een brief aan Skytte van Maart 1642) zou zijn zoon Isaäc - in eene voorrede van de door zijn broeder Dionysius bewerkte, maar eerst negen jaar na diens dood uitgegeven editie van Mozes Maimonides' boek 'de idololatria' - Skytte en zijne zoons met eere noemen, in het bijzonder Johan, met wien Dionysius zoozeer bevriend was geweest. Zulks geschiedde dan ook, en Skytte was daarvoor zeer dankbaar[1)].

Nog in het laatst van zijn leven ontving Vossius bewijzen van toegenegenheid en vertrouwen van de familie Skytte. De rijksraad was toen reeds vier jaren dood; maar Jacob, toen landdrost in Östergötland, schreef in Februari 1649 aan Vossius een brief, waarin hij zegt, dat hij zich nog dikwijls diens welwillende en uitstekende leiding herinnert, en daarom thans op zijne beurt Vossius verzoeken wil zijn jeugdigen

1) Zie Epist. Voss. I n°. 446 en II n°. 359. De voorrede van Isaäc Vossius is gedateerd Parijs 1 Nov. 1641 (hij was daar kort geleden met Bengt aangekomen). Op blz. 129 is de titel van het boek vermeld en van de opgaven in de voorrede gebruik gemaakt. Skytte's zonen, zegt I.V., bezaten alle drie schitterende verdiensten; de oudste van hen 'et consilio bonus, et manu promptus, omnibus ducis muniis expletis, fortiter occubuit; juvenis ob raram doctrinam, eamque virtutem bellicam, non Suecicis modo, sed exteris etiam annalibus celebrandus'.

zoon te ontvangen; en hij voegt er opmerkelijk genoeg bij, dat zijn zoon in het bijzonder naar Vossius en om diens wijsheid en geleerdheidswille naar Nederland wordt gezonden; onder de bescherming der jonge Koningin begon men anders in Zweden ook Apollo, en niet alleen Mars, te vereeren.

De met 'deugden en goeden aanleg begaafde' zoon, dien Jacob Skytte naar Vossius wenschte te zenden, kan wel niemand anders geweest zijn dan Gustaf Adolf Skytte, de later zoo treurig vermaarde zeeroover[1]. Hij ging waarschijnlijk na den dood van Vossius naar zijn vaderland terug; of misschien heeft dat sterfgeval ook wel de voorgenomen reis tegengehouden. Vijf jaar later werd hij aan de universiteit van Leiden ingeschreven. Hij behoorde tot de derde generatie der Skyttes die betrekkingen met Nederland aanknoopte. Zij brachten hem evenwel weinig nut aan. Eigenaardig genoeg was het juist wegens de plundering en het vermoorden der bemanning van een Nederlandsch schip, dat deze ontaarde kleinzoon van den rijksraad Skytte werd gevangengenomen en (in 1662) werd gefusilleerd. Welk een hoogst pijnlijken indruk dat maakte, leest men zelfs ook in de briefwisseling tusschen de Zweedsche en de Nederlandsche geleerden. -

Was Vossius vooral aan de familie Skytte verbonden, zijn collega Barlaeus stond in nauwe betrekking met de familie Oxenstierna. Wij hebben gezien hoe hij den grooten rijkskanselier zelf 'Atlas concussae Germaniae' begroette; wij hebben hem ook in vertrouwelijken omgang gezien met

1) In den boven aangehaalden brief van 1649 (Voss. Epist. II n°. 449) wordt hij opgegeven als 12 jaar oud (het jaartal 1643 in Anreps 'Ättartaflor' voor het huwelijk zijns vaders opgegeven is blijkbaar verkeerd). Toen hij zich in Febr. 1654 - hetzelfde jaar waarin zijn vader stierf - in het Leidsche studentenregister liet inschrijven (tegelijk met den Franschman Michel d'Amerval) gaf hij op 20 jaar oud te zijn.

diens zoon Johan en diens neef Gustaf; waarschijnlijk kwam hij ook in aanraking met Bengt en Gabriël, de zonen van Gabriël Oxenstierna, wier bezoek aan Nederland in het volgende hoofdstuk zal worden beschreven. Kort na 1640 zou Barlaeus in Amsterdam ook kennis maken met den jongsten zoon van den rijkskanselier, Erik genaamd.

Vele voorname Zweedsche jongelieden bezochten op hun doorreis in dien tijd Amsterdam. Hier toonde zich vooral H. Appelboom, Barlaeus' vriend, toen Zweedsch agent, zeer behulpzaam jegens hen, zooals b.v. jegens Axel Thuresson (Natt och Dag), Er. Gustafsson Leijonhufvud, Magnus Gabriël de la Gardie en Cl. Rålamb; met enkele hunner onderhield Appelboom voortaan briefwisseling; eveneens met professor Erik Emporagrius, die in het laatst van 1642 Amsterdam op weg naar Parijs schijnt te hebben aangedaan[1]. In den zomer van genoemd jaar hield nog een ander professor uit Upsala, die zijn ambt nog niet had aanvaard, in Amsterdam verblijf, n.l. Joh. Freinshemius, welke met zijne vrouw uit Duitschland op weg was naar Zweden. Vossius en Barlaeus ontmoetten hem daar, en de eerste gaf hem een brief mede aan Skytte, den kanselier der universiteit te Upsala, aan wien Freinshemius warm werd aanbevolen (Voss. Epist. I n°. 450). Zes jaren later zou Vossius op dezelfde wijze Schefferus in Amsterdam ontvangen.

1) In Nov. 1642 schonk Emporagrius 2 rijksd. aan de Luthersche kerk te Leiden. In 1641 was hij benoemd tot theol. professor te Upsala (later werd hij bisschop; de bekende tegenstander van Joh. Matthiae); hij schijnt naar Parijs te zijn gegaan om de studiën van M.G. de la Gardie te leiden. Over dezen en de andere bovengenoemde Zweedsche edelen meer in het volgende hoofdstuk. - In de Linkpng B. sign. B. f. 2 bevinden zich drie brieven van Appelboom aan Emporagrius in Parijs, gedateerd Maart en April 1643. Daaruit blijkt, dat A. correspondeerde met Axel Thuresson (toen kamerheer) en met Hambraeus ‘numquam satis laudatus’; Rålamb en Leijonhufvud worden in de brieven genoemd, eveneens ‘comes noster’ d.w.z. De la Gardie, en, in de eerbiedigste en hartelijkste bewoordingen, Grotius.

Het was in September 1643 dat Erik Oxenstierna te Amsterdam kwam. In 1635 had hij reeds, op elfjarigen leeftijd, te Upsala eene Latijnsche rede gehouden, en zes jaar later eene oratie over zijn oom den ‘rijkshofmeester’ Gabriël Oxenstierna; de tijd van zijn ‘illuster’ rectoraat was juist verstreken toen hij zijne educatie-reis ondernam. Zijn geleider was Magnus Durelius, die, evenals zijn vroegere leeraar Lars Canther, in Nederland gestudeerd had[1)].

In Amsterdam begon Erik Oxenstierna terstond les te nemen in paardrijden, in schermen en in de Spaansche taal[2)]. Maar hij bezocht ook de voornaamste hoogleeraren der universiteit, Vossius en Barlaeus. Vooral tot den laatste voelde hij zich aangetrokken; in zijne brieven naar huis roemt hij hem niet alleen als geleerde, maar ook als een beminnelijk man. Vossius had de beleefdheid zijn ‘Tractatus de vitiis sermonis et glossematis latino-barbaris’ (1645) op te dragen aan den hoogstbegaafden zoon van den Zweedschen rijkskanselier, waarvoor de schrijver een geschenk in geld ontving; drie jaar later zond hij Erik Oxenstierna met een vriendelijk be-

1) M. Durelius, later in den adelstand verheven onder den naam Durell, was een zoon van den burgemeester van Norrköping Nils Månsson ‘den groote’ (geb. 1617), werd in Sept. 1637 te Leiden ingeschreven met zijn bloedverwant Jesper Krusbjörn (broeder van de reeds genoemde Peter en Frans K.; ten slotte kamerraad); zij teekenden in voor een gift aan de Luthersche kerk in 1638 en 1639. Bij hun vertrek uit Leiden naar Parijs in 1639 liet D. een ‘Epistola’ drukken aan zijn leermeester Boxhornius (verg. blz. 105 noot 2). Op die reis werd ook Italië bezocht en Engeland, vanwaar D. in het gevolg van prins Willem van Oranje naar Amsterdam schijnt te zijn teruggekeerd. D. werd in 1646 Zweedsch agent in Helsingör en huwde daar met Brigitta v. Cracow, de dochter van den Nederlandschen resident; later landrechter in Halland, curator van de nieuwe hoogeschool van Lund en eindelijk landdrost in Kristianstad (overl. 1677).

2) E.O. woonde in een aanzienlijk logement aan den Singel, waar hij voor vijf personen 22 rijksd. per week betaalde. Verg. de op blz. 102 aangehaalde monographie van Ellen Fries, waaraan verscheidene der volgende opgaven zijn ontleend.

geleidend schrijven (Voss. Epist. I n°. 546) eenige toen uitgegeven geschriften.

In Nederland bestudeerde Erik Oxenstierna ook de handelstoestanden, evenals zijn broeder Johan en zoovele andere Zweedsche studenten. Hij kreeg daartoe onderricht, behalve van den Zweedschen resident Spieringk - Siluercroen, van Louis de Geer, die ook zijn bankier was, van den Zweedschen koopman Trotzig en van Appelboom. Met den laatste schijnt Magnus Durelius lang bevriend te zijn geweest[1)], en de jeugdige Oxenstierna had hem waarschijnlijk in 1641 te Upsala ontmoet en was het volgende jaar met hem in briefwisseling getreden; hij schijnt oprechte vriendschap voor dezen zijn beminnelijken en kundigen landsman te hebben opgevat.

Na Kerstmis 1643 ging Erik Oxenstierna naar Leiden, waar hij tot einde Maart van het volgende jaar bleef, en waar hij in het Romeinsche recht studeerde bij Vinnius en ook kennis maakte met Boxhornius en andere hoogleeraren[2)]. Door de Oranjes en de Boheemsch-Paltsische vorsten werd hij in Leiden en later in Den Haag met veel onderscheiding behandeld. In Den Haag, waar hij kwam te wonen

1) Verg. een brief van M.D. aan J.A. Messenius uit Amsterdam 1643 (nu in Coll. Palmsk. n°. XVI t. III p. II in de U.B.), waarin o.a. als het eenige nieuws op de boekenmarkt een chronologisch werk van Vossius wordt besproken. - Een brief van E.O. aan O. Laurelius (met vriendelijke dankzegging voor diens 'sacra colloquia') gedateerd Amsterdam 14 Nov. 1643, bevindt zich in B. f. 2 in de Linkpng B.

2) E.O. woonde o.a. eene anatomische les van prof. Valckenburg bij. Hij moet in Leiden (tamelijk bekrompen) gewoond hebben bij de weduwe van den lector Zaccheus (waarschijnlijk is hier de weduwe van professor Jacchaeus bedoeld). Zijn geheele verblijf in Nederland (ongev. 10 maanden) kostte 5000 rijksd.; in Leiden was het duurder wonen dan in de meeste academiesteden. E.O. zocht daar geld te krijgen voor de (in het volgende hoofdstuk te bespreken) jongelieden Kurck en Soop, die schulden hadden gemaakt. Aan de Luthersche kerk gaf hij - de eerste in het jaar 1644 - 10 ducaten 'mit sambt seinem Hoffmeister Magno Durelio'.

in het prachtige Mauritshuis - nu het bekende museum -, vertoefde hij tot Juli 1644, met uitzondering van eenige kortere reisjes, een b.v. met Appelboom van Amsterdam uit naar de noordelijke provincies. Na een jaar, in welken tijd hij het gewone bezoek aan Parijs en Italië had gebracht[1)], kwam hij in Amsterdam terug. Gedurende dit tweede verblijf te Amsterdam in 1645 woonde hij bij Appelboom; van Amsterdam ging hij vervolgens over Osnabrück naar zijn vaderland terug.

Het is merkwaardig dat een groot deel van de degelijke mannen, die later naast Erik Oxenstierna de ontwikkeling der Zweedsche handelsbetrekkingen zouden helpen bevorderen, juist nagenoeg gelijktijdig met hem - dat wil zeggen omstreeks het jaar 1640 - in de Nederlanden hebben gestudeerd. Van het Generaal Handelscollege, welks eerste voorzitter hij werd, hadden ook al de andere bij de oprichting daarin benoemde leden dáár het onderwijs genoten: P.J. Coijett, Chr. Bonde, Israël Forthelius-Lagerfelt, de rentmeester Joach. Potter en de secretarissen Joh. Risingh en Peter Dureel[2)]. De reeds genoemde Lars Canther[3)], die in 1650 in eene handelsaangelegenheid naar Nederland werd gezonden, werd daarna uitgekozen om tezamen met Axel

1) In Italië woonden E.O. en Durelius gelijktijdig met L. Banck de inhuldigingsfeesten bij van Paus Innocentius X (Sept. 1644).
2) Peter Nilsson Durelius, later in den adelstand verheven als Dureel, een halfbroer van Erik O.'s studieleider Magnus D. en een oomzegger van de heeren Kruse (Krusbjörn), werd in 1649 te Leiden ingeschreven; hij werd na Magnus D. landrechter in Halland, overl. in 1681. - Forthelius leidde, na E.O.'s reis naar Pruisen, als vice-president genoemd college, evenals E.O.'s particuliere zaken. Hij, Bonde en Coijett werden na elkaar met verschillende commercieele opdrachten naar Engeland gezonden om de Nederlandsche handelsheerschappij tegen te werken.
3) Laur. Cantherus, in 1635 te Leiden ingeschreven, later geadeld als Cantersten, overl. in 1658 in Thorn, twee jaren later dan zijn vroegeren leerling Erik Oxenstierna. Zijn zoon Carl Cantersten was tusschen 1682 en 1684 resident in de Nederlanden.

Oxenstierna en diens zoon Erik met den Nederlandschen gezant C. van Beuningen te onderhandelen. Gustaf Bonde en Sten Bjelke, beide later rijksschatmeester, en vele andere rijksraden die zich later op het gebied van den handel bewogen, hadden ook gedurende hunne educatie-reizen een of meer jaren in Nederland vertoefd. Ook kunnen we hier in herinnering brengen Joh. Weidenhain, in Erik Oxenstierna's tijd aangesteld bij de licenten in Riga, en And. Wallwijk, eenigen tijd Oxenstierna's secretaris op de gouvernementskanselarij in Reval. Op deze en andere voor den Zweedschen handel werkzame mannen, die zich, behalve voor hunne studiën in Leiden, waarschijnlijk ook in Amsterdam hebben opgehouden, zullen we in het volgende hoofdstuk terugkomen.

Voor de handelsstudiën vertoefden tusschen 1640 en 1650 te Amsterdam o.a. Joachim Potter, Lars Broman en Johan Claesson Risingh. De eerstgenoemde, zoon van een in Nyköping gevestigd Nederlandsch koopman, had eerst gedurende eenige jaren in Rotterdam het boekhouden geleerd; in 1644 kwam hij te Amsterdam, waar hij een tijdlang werkzaam was op het kantoor van den burgemeester Louis Trip, een der stichters van het Trippenhuis. Hij was later een twintigtal jaren aangesteld bij het Handelscollege, verkreeg den titel van commercieraad en werd in den adelstand verheven onder den naam Lillienhoff (overl. 1676).

Broman liet zich in November 1642 in het Leidsche studentenregister inschrijven, maar in het daarop volgend voorjaar was hij in Amsterdam, waar hij Appelboom's vriendschap genoot. Hij werd ook, waarschijnlijk door Appelboom, nader bekend met Barlaeus. Bij zijne terugkomst in Zweden in 1645 zond hij den Amsterdamschen hoogleeraar eene kaas - een niet ongewoon geschenk in die dagen. Toen Barlaeus spoedig daarop zijne Poemata uitgaf, zond hij als tegengeschenk een exemplaar daarvan aan Broman - toen syndicus in Göteborg -

met een grappigen brief, in welken hij den ‘levenden’ toestand beschreef waarin de kaas hem was geworden[1]. Broman, die later president (burgemeester) van Göteborg werd en daarna burggraaf van Malmö, had sedert zijn studietijd steeds belangstelling voor de letteren behouden; in 1664 liet hij namelijk in Amsterdam een nieuwen druk uitgeven van de toen zoo hoog geroemde verzamelingen ‘Epistolae virorum principum illustriumque’, welker eerste oplage, in Venetië gedrukt, zeer zeldzaam was geworden.

Johan Risingh had Sten Bjelke als ‘leidsman’ naar Nederland vergezeld, waar zij zich in Januari 1644 te Leiden lieten inschrijven en dus naar alle waarschijnlijkheid Erik Oxenstierna zullen hebben ontmoet. Met een stipendium eerst van M.G. de la Gardie en daarna van de koningin kwam Risingh in 1647 en in 1650 in Nederland terug om de handelstoestanden nader te bestudeeren. Daar verzamelde hij de stof voor zijne nationaal-economische werken - men heeft hem immers ‘den eersten Zweedschen nationaal-economischen schrijver’ genoemd -; hij nam daarin de Nederlandsche toestanden tot uitgangspunt, de Nederlanders als de beste leermeesters op handelsgebied schetsende en vooral het studeeren in Amsterdam aanbevelende. Met de Nederlanders, aan wie hij, evenals alle andere Zweedsche staathuishoudkundigen, de handelsheerschappij in het Noorden

1) Zie Barlaei Epistolar. liber blz. 945. De brief is gedateerd Sept. 1646. B. herinnert aan de ontmoeting in den vorigen zomer; hij bedankt voor de toegezondene vierkante kaas ‘istud munus scatens viventium myriadibus, quorum parens creditur esse Sol’; de Zweden hielden van het sterke óók op het gebied van kaas: ‘duplex ergo laus vestra, altera Marti sacra, altera dentibus’. In de daarbijgaande verzameling gedichten kon Broman den lof van Gustaaf Adolf en Oxenstierna lezen, evenzoo van zijn vriend Appelboom. - In Appelboom's brief aan Emporagrius van April 1643 ontvangt deze de groeten van Broman, wien het toen goed ging ‘et hoc melius, quod iam sit integer, sed sobrius, optatque ne aestate vicissim incalescat, atque totus inebrietur’. Broman, die evenals Potter en Risingh in den adelstand werd verheven, stierf in 1667.

trachtte te ontrukken, geraakte hij eenige jaren later in het scherpste conflict; dat gebeurde toen hij van 1654 tot 1655 als gouverneur in Nieuw-Zweden vertoefde, welke kolonie hij, na eerst eenige voordeelen op de Nederlandsche buren behaald te hebben, ten slotte in hunne handen moest laten[1)].

Ook gedurende de laatste helft der 17de eeuw zullen wel verscheidene Zweden in Amsterdam den handel hebben bestudeerd. Door de families De Geer, Trotzig e.a. bleven de betrekkingen tusschen die stad en Zweden steeds levendig, afgezien nog van de onmiddellijke vrachtvaart vooral op Göteborg. Vossius en Barlaeus waren er toen echter niet meer, en de Amsterdamsche hoogeschool had voor Zweden langer geene beteekenis. Nog twee harer hoogleeraren, tijdgenooten van genoemde professoren, moeten hier echter vermeld worden, niet zoozeer wegens hun belang voor de

1) Zie over J.C. Risingh's leven en geschriften (het meerendeel ongedrukt) een opstel van Ellen Fries in Histor. Tidskr. 1896. Verscheidene mededeelingen konden er nog aan worden toegevoegd: de in Dorpats studentenregister in Oct. 1635 onder 'Revaliae depositi' ingeschreven Johannes Claudi was waarschijnlijk J.C.R. (zijn oudere halfbroer van denzelfden naam, die in 1630 in Pommeren kwam en aldaar boekhouder op de kanselarij werd, studeerde niet aan eene universiteit; verg. de lijkrede van J. Fabricius gedrukt in Alt Stettin 1649; het door E. Fries aangehaalde gedicht, waarin '*ad* Pomoeria terra' voorkomt, moet verkeerd zijn afgedrukt). Johannes Claudii Risingh heeft den 4^{den} Mei 1640 in Upsala zijn naam geteekend in het album van zijn landsman S.P. Brasck, ter herinnering aan hunne jarenlange vriendschap en gemeenschappelijke studiën. In het Leidsche register gaf hij zich in 1644 op als zijnde 27 jaar oud. Aardig is het, dat R. ook het een en ander van het Nederlandsch schijnt te hebben opgevangen (verg. zijne adj. op: -lijck); een nieuw bewijs van den sterken invloed van Nederland op zijne ontwikkeling. - De in coll. Palmsk. berustende, in 1661 overgeschreven verhandeling 'Råd för en, som vistas i Holland och särdeles uti Amsterdam' zal wel van R. of van Appelboom zijn. - Toen R. op zijne terugreis uit Amerika in eene Nederlandsche haven kwam werden zijne kleeren, boeken en andere bezittingen (misschien wegens eene oude schuld?) in beslag genomen en in het openbaar verkocht; verg. een brief van R. ged. Stockholm Nov. 1663 (Leid. B. sign. XVIII 246 n.) aan N. Heinsius, door welken R. schadevergoeding zocht te verkrijgen voor hetgeen de Nederl. West-Indische Compagnie hem had berokkend. Hij werd daarna aangesteld bij het toldepartement en stierf in 1672.

studiën der Zweden aldaar, als wel omdat beiden later in Zweden werden aangesteld.

Het waren Johan Cabeliau en Christiaan Ravius (Rave).

Met Cabeliau's familie hebben we reeds kennis gemaakt. Omstreeks 1600 in Amsterdam geboren, werd hij als knaap door Karel IX opgemerkt en aangemoedigd zich aan de studiën te wijden, gelijk hij zelf vertelt. In 1619 gaf hij zich als student in Leiden aan, waar hij vijf jaar later juris doctor werd; hij werd bij die gelegenheid begroet in gelukwenschen o.a. van P. Cunaeus en Sibbr. Lubbertus; en Daniël Heinsius richtte naar aanleiding hiervan een gedicht tot Gustaaf Adolf: tot hem, die nu met het zwaard volken onderwierp, zond Holland - 'gens amica Phaebo, Nec victi tibi mittimus Batavi' - een jongeling 'toga nitentem, Quem sacro Themis imbuit sub antro' enz.

De jonge Cabeliau ging toen naar Stockholm, waar zijn vader aangesteld was bij de Rekenkamer. In 1626 trok hij de aandacht door eene verzameling brieven die hij daar in het voorjaar uitgaf, 'Epistolarum centuria prima', opgedragen 'ad invictissimum Gustavum Adolphum'. Het waren zijne eigene brieven uit de voorgaande jaren, die hij nauwgezet had verzameld - eigenlijk rhetorische oefeningen in den zoo gewilden briefstijl. Hij voegde er een 'liber adoptivus' bij, inhoudende gedichten, bijschriften en brieven van zijne vrienden.

Voor zijne hoffelijkheid jegens den koning ontving Joh. Cabeliau een gouden keten, eene gewone belooning in die dagen[1)].

1) Bij moederlijk versterf is deze keten in het bezit gekomen van Jhr Beeldsnijder; verg. een opstel in Oud-Holland over J.C. door E.W. Moes. In Reifferscheids Quellen is een brief afgedrukt van Dan. Heinsius aan J.C. te Stockholm 1626 (voornamelijk betrekking hebbende op de zaken van Rutgersius). Bij Arckenholtz, Mém. conc. Christine IV blz. 299 vlg. worden brieven meegedeeld van J.C. in Den Haag aan Gustaaf Adolf uit 1629 en aan A. Oxenstierna van 1630 en (uit Utrecht) van 1639. In de Provinciale Bibl. te Leeuwarden bevindt zich bij mss. n°. 515 eene portefeuille met brieven, geschreven tusschen 1625 en 1634, ook van J.C. Onder de brieven aan Meursius (Opera t. XI) zijn er verscheidene van J.C. 1633-1635 (daarin wordt gesproken van Jacob van Dijck, bij wien J.C. in Den Haag een tijdlang had gewoond, als 'literatorum summus aetate sua maecenas'). Hij woonde toen in Bremen, waar de zoon zijner zuster, Gustaf Gustafsson af Wasaborg, die in 1634 gekozen werd tot administrator van het bisdom Osnabrück, later landbezit kreeg. Verg. Aant. II achter dit hoofdstuk.

Zeker zal hij ook wel op een voordeeligen post in Zweden gehoopt hebben. Maar Gustaaf Adolf vond hem misschien wel te veeleischend en te ijdel. Hoe dit ook zij, de jonge Cabeliau ging weer naar Nederland terug, woonde weer een tijdlang in Leiden en vestigde zich vervolgens in Den Haag als advocaat. In 1631 gaf hij met eene opdracht aan Dan. Heinsius zijn tweede honderdtal brieven uit, benevens een ‘corrolarium epistolicum’. In de blufferige ‘literatorum amicorum series’, die J. Cabeliau hieraan toevoegde, worden eene menigte politieke of letterkundige grootheden opgenomen, zooals onder de Zweden Axel Oxenstierna, Abrah. Brahe, Gabr. Oxenstierna, J. Salvius, L. Camerarius, J. Loccenius en verder de in het tweede hoofdstuk genoemde J. Fegraeus (Figuraeus), Joh. en Reinier Leuhusen, met wie Cabeliau waarschijnlijk reeds gedurende hun studietijd in Leiden bekend was geworden.

Tusschen 1630 en 1640 deed Cabeliau herhaaldelijk pogingen om eene aanstelling te krijgen bij de eene of andere universiteit of aan een athenaeum, zooals in Leiden, in Dordrecht en in Utrecht. Vele Nederlandsche vrienden deden hun best voor hem, maar tevergeefs. Eindelijk, toen men in Amsterdam besloot aan de jonge hoogeschool aldaar een juridischen leerstoel op te richten, werd Cabeliau in 1640 op zeer voordeelige voorwaarden tot eersten bekleeder van dien zetel geroepen. Hij werd door Barlaeus in een gedicht welkom ge-

heeten. Ter eere van zijne ouders, die in hetzelfde jaar te Stockholm hun gouden bruiloft vierden, werden vele Latijnsche dichters in Nederland aangezocht feestzangen te vervaardigen.

Het is wel waarschijnlijk, dat Cabeliau nu ook enkele Zweden tot leerlingen kreeg. Maar zijn onderricht was noch voorbeeldig noch ordelijk; en in 1645 werd bericht, dat zelden of nooit iemand zijne colleges bijwoonde. Ook toonde hij geen ijver als juridisch schrijver. Het bestuur van de stad en van de hoogeschool was dan ook weldra van oordeel, dat zijn hoogleeraarschap van weinig nut was en besloot hem zijn ontslag te geven. Vóór den daartoe bepaalden dag, in het voorjaar van 1646, vroeg hij het echter zelf, en het werd hem terstond verleend met een jaar traktement extra.

Nu wilde hij zijn geluk weer in Zweden beproeven. Zijn vader was eenige jaren tevoren overleden; maar de jonge koningin ontving J. Cabeliau vriendelijk en schijnt hem kort daarop tot burgemeester van Göteborg te hebben laten benoemen. Die betrekking schijnt hij intusschen nauwelijks aanvaard of in elk geval maar zeer kort bekleed te hebben. In 1652 werd hij in den Zweedschen adel opgenomen; maar hij overleed reeds hetzelfde jaar en werd bijgezet in het familiegraf in de kerk op Riddarholm[1)].

'Eene ingrijpende rol', zegt Cabeliau's biograaf E.W. Moes, 'heeft de eerste professor in de rechtsgeleerdheid in Amsterdam dus niet gespeeld; toch verdient een man niet tot de vergetelheid gedoemd te worden, dien Vossius en Barlaeus onder hunne vrienden telden, en dien Salmasius in zijne brieven zoowel als op zijn colleges een "vir divinus" noemde!'

1) J.C. had een zoon, Gustaf Cabeliau, die in 1654 te Leiden in de rechten studeerde, maar reeds jong moet zijn gestorven. Diens zuster trouwde met P.v. Duyverlandt v. Rodin (volgens Anreps 'Ättartaflor' met P. Wehrhuysen), beide in Stockholm begraven tusschen 1680 en 1690.

Hetzelfde jaar waarin Cabeliau Amsterdam verliet, begon Christiaan Ravius daar colleges te geven. Deze was in 1613 te Berlijn geboren en was in 1636 te Wittenberg magister geworden. Daarna ging hij naar Nederland, en liet zich in Augustus 1637 te Leiden inschrijven. Hij studeerde daar in de Oostersche talen, vooral in het Arabisch, bij prof. Golius, maar knoopte ook vriendschappelijke betrekkingen met Salmasius aan. Eveneens werd hij in Amsterdam van nabij bekend met Vossius. Een of twee jaar later had hij gelegenheid van Engeland uit, waarheen hij zich had begeven, eene reis in het Oosten te maken. Onderweg bezocht hij in Parijs Grotius, bij wien Vossius hem had aanbevolen. In een brief uit Constantinopel van 1640 noodigde hij een van Vossius' zoons uit tot hem te komen en ter plaatse zelf de Oostersche toestanden en talen te bestudeeren. In het Oosten bleef Ravius tot het laatst van het jaar 1641. Hij keerde naar Londen terug met eene kostbare verzameling van omstreeks vierhonderd Oostersche handschriften, waarover hij mededeelingen deed aan zijn Hollandsche vrienden. Deze zocht hij in het voorjaar van 1643 op, en gaf toen aan sommige hunner en aan de Utrechtsche bibliotheek handschriften ten geschenke.[1)].

1) Verg. R.'s brieven aan Vossius en aan Salmasius, de eersten gedrukt in Voss. Epist. II, de laatsten (drie) aanwezig in de Leid. B. coll. Papenb. 7. R. beloofde aan Vossius' zoon Isaäc in een brief uit Londen Jan. 1642 een Oostersch handschrift. Golius kreeg later 51 handschriften, de Utrechtsche B. 2, de koning van Denemarken 2 enz. In 1648 had R. nog 295 manuscripten over; de meesten van deze gingen naderhand naar Upsala, waar zij door R., Schefferus, Norrman e.a. werden geraadpleegd. R. moet eerst in 1639 (niet in 1638) naar Constantinopel zijn gegaan, waar hij de leiding van den beroemden Pockock genoot. In een brief van J. Golius aan Vossius, gedateerd Leiden April 1642, beklaagt Golius zich, dat hij geen brief voor hem aan Ravius heeft kunnen meegeven. Uit Sorö schreef R. (evenals zijn broeder Joh. R.) aan Vossius in Mei van hetzelfde jaar. In Febr. 1644 schreef R. uit Utrecht aan Salmasius; evenzoo in het begin van 1648 uit Londen, waar hij voor niet bij den bisschop woonde. - In Meursii Opera t. XI bevindt zich een brief van R. uit Kopenhagen 1637. Zie verder de volgende noot.

Na een bezoek aan zijn broeder Johan Rave in Sorö keerde hij naar Nederland terug. In het begin van 1644 was hij in Utrecht, bezig met de studie der Oostersche talen. Hij gaf daar verscheidene geschriften uit en schijnt colleges te hebben gegeven aan de onlangs gestichte universiteit, maar er niet aan verbonden te zijn geweest als hoogleeraar. Twee jaar later vinden we hem in Amsterdam, zooals boven is gezegd. In 1647 werd hij daar werkelijk hoogleeraar, welke benoeming hij grootendeels aan Vossius had te danken; maar om de eene of andere reden trokken de vaderen der universiteit die benoeming weer in. Hij ging toen naar Engeland, waar hij zich de twee volgende jaren of in Londen of in Oxford ophield; verteld wordt, dat hij in de laatste plaats professor is geweest, maar het zal daarmede wel geweest zijn als in Utrecht. In Engeland echter ontving hij toch eene benoeming tot een werkelijk vast hoogleeraarsambt. Die benoeming gewerd hem uit Zweden, waarheen Christina hem in het begin van 1649 door middel van Freinshemius opontbood[1)]. Op weg naar Zweden vertoefde Ravius weer eenigen tijd in Amsterdam, waar hij door toedoen van Appelboom een jaar traktement (1000 imperialen) vooruit betaald kreeg, en waar hij volgens opdracht der koningin een stel Hebreeuwsche drukletters kocht. In het najaar van 1650 aanvaardde hij zijn professoraat in Upsala, dat - hoewel het consistorie zich er tegen verzette, omdat het

1) In de Linkpng B. mss. B. f. 3 bevinden zich verscheidene brieven aan. R. van bekende personen (sommige in afschrift); daaronder een brief van koningin Christina uit Oct. 1649 (met eene hernieuwde oproeping, daar de eerste brief onder weg verloren was geraakt) en drie brieven van Freinshemius Jan. 1649 tot Maart 1650 (de eerste, behelzende het voorstel van F. om R. een professoraat te geven, werd eerst naar zijn broeder J.R. ter verdere bezorging toegezonden; in Mei 1649 had de koningin R.'s brief met genoegen gelezen; in den laatsten brief wordt R. een spoedig welkom in Zweden toegeroepen). - In verscheidene andere brievenverzamelingen, vooral in die van Schefferus, treft men brieven aan van Chr. R. (bijzonder moeielijk te lezen).

buiten de formatie der academie viel, waar de eenige plaats in de Oostersche talen die daar bestond werd vervuld door Laurbergius - terstond van buitengewoon in gewoon werd veranderd. Ravius vervulde zijn ambt intusschen niet voorbeeldig. Hij bracht heele tijden in Stockholm door, waar hij ook in 1655 tot koninklijk bibliothecaris aangesteld werd. Eenige jaren later kwam Ravius weer in Upsala terug en bleef daar bijna een tiental jaren. Daar gaf hij nu verscheiden werken uit; zijn kennis en zijn vlijt kwamen natuurlijk aan de Oostersche vakken, vooral aan de studie van de bijbeltaal, in Upsala ten goede. Maar zijne eigenaardigheden en zijne ongeschiktheid om met zijne collega's om te gaan hadden natuurlijk een nadeeligen terugslag op zijn onderwijs. En hoe geleerd hij ook mocht zijn, toch gaven zijne werken blijk van gebrek aan critische scherpzinnigheid. In Upsala waren toen ter tijd vele knappe mannen, die dergelijke gebreken niet onopgemerkt konden laten. Zoo b.v. toen Ravius in 1669, in den vorm eener dissertatie uitgaf eene ‘Chronologia infallibilis de annis Christi ex solo veteri Testamento demonstratis... juxta ductum codicis ebraei numquam visum’, naar aanleiding waarvan de professor in de wiskunde Magnus Celsius, ook bekend als archaeoloog, optrad met eene wederlegging van de zonderlinge en wetenschappelijk onhoudbare beweringen van Ravius in een ‘disputatione publica non ita pridem habita apud nos’, zooals hun collega Schefferus aan Nic. Heinsius schreef[1]. Dat was te veel voor Ravius. Hij verliet Zweden, vestigde zich eerst te Kiel en werd daarna benoemd tot professor aan de universiteit van Frankfort a/O. (overl. 1677).

De Amsterdamsche hoogeschool schijnt door het niet be-

1) Sylloge epistolar. ed. Burman, t.V. blz. 145. De ‘Chronologia infallibilis’, waarvan het begin te Upsala verscheen, kwam verder te Kiel uit (1670).

houden van Ravius niet bijzonder veel te hebben verloren. Hoewel hij bepaald meer liefde voor de wetenschap bezat dan b.v. Cabeliau, was zijne arbeid toch voor geen der verschillende hoogescholen waaraan hij achtereenvolgens werkzaam was bijzonder vruchtbaar.

Nog een derde vertegenwoordiger van het internationale, onrustige, ingebeelde en prikkelbare geslacht van professoren wijdde zijne krachten aan Zweden en aan Amsterdam. Dat was Marcus Meibom, dien we zullen terugvinden in het hoofdstuk over de Nederlandsche geleerden aan Christina's hof, en in het hoofdstuk over den invloed der Nederlandsche philologie op de Zweedsche - op geen van beide plaatsen kan hij in een bijzonder gunstig daglicht uitkomen.

Voor het overige heeft de Amsterdamsche hoogeschool niet bijzonder vele uitstekende leeraren aan te wijzen; zij geraakte niet spoedig tot eenigen bloei, en eerst in onze dagen is er uit haar eene werkelijke universiteit geworden. Enkele Zweden moeten in het laatst der 17de en in het begin der 18de eeuw haar nog wel hebben bezocht. Een van Ravius' opvolgers, de orientalist Wilh. Surenhusius, telde ook Zweden onder zijne leerlingen, en we zullen zien, dat Er. Benzelius Jr en A. Norrelius met hem in letterkundige betrekkingen stonden.

Maar nog wel kreeg de Amsterdamsche hoogeschool beteekenis voor de Zweden die in de practische geneeskunde studeerden, waarop we in het achtste hoofdstuk zullen terugkomen. Amsterdam's chirurgijnsgilde genoot een grooten roep; de anatoom N. Tulp is niet alleen door de schilderij van Rembrandt, maar ook in de annalen der wetenschap beroemd. De physioloog Fr. Ruysch wordt dikwijls genoemd in de geschiedenis der Zweedsche geneeskunde; Swammerdam, Rau, Clericus e.a. lokten ook vele studenten naar de Amsterdamsche klinieken. Enkele Zweden vestigden zich zelfs

in Amsterdam als dokter; een hunner was Gerh. Hiddingh, die voor goed in Holland bleef, een ander de heelkundige Const. Soem Sr, leerling van Ruysch, die na twintig jaren in Amsterdam te hebben gepraktizeerd naar Zweden terugkeerde.

Voordat wij Amsterdam verlaten, moeten wij in herinnering brengen, dat deze stad in de laatste helft der 17de en ook nog in de 18de eeuw bezocht werd door een aanzienlijk aantal Zweedsche godsdienstige dwepers. Daar toch tierden allerlei verschillende sekten naast elkander; daar waren de verdraagzaamheid en de vrijheid van drukpers groot. De voormalige Zweedsche artillerie-officier de alchemist Anders Kempe, dokter in Hamburg en stadsphysicus te Buxtehude, liet in Amsterdam tusschen 1660 en 1680 zijne deels in het Zweedsch, deels in het Nederlandsch geschreven zonderlinge godsdienstige geschriften drukken. Zijn zoon de 'wonderdokter' Johan Kempe hield ook eenigen tijd in Nederland verblijf. In Amsterdam gaf de uit Zweden verbannen Eva Margaretha Frölich hare tegen de Zweedsche geestelijkheid gerichte 'deliria' uit. Daarheen nam in de 18de eeuw Erik Molin, de vervolgde aanhanger van den dwaalleeraar Dippel, zijne toevlucht; hij liet daar tusschen 1740 en 1750 zijne verweerschriften drukken en gaf godsdienstige geschriften, soms ook in Nederlandsche verzen, uit.

Hoog boven alle deze uitstekend en veel meer dan een godsdienstige dweper was de Zweedsche schrijver, die in den loop van eene halve eeuw in Amsterdam een groot deel zijner werken, deels op natuurwetenschappelijk, deels op godsdienstig gebied, in het licht gaf. Wij bedoelen Emanuël Swedenborg, die reeds in 1713 de Nederlanden, meer bepaald Utrecht, bezocht had, in 1721 te Amsterdam verscheidene kleinere natuurwetenschappelijke geschriften publiceerde, twintig jaar later vandaar en van Londen uit zijn groote Huishouding der

Dierenwereld - ‘Oeconomia Regni animalis’ - publiceerde, en ten slotte van 1763 tot 1771 - het jaar voor zijn dood - daar verscheidene van zijne voornaamste theosophische geschriften liet drukken. Met Antony Grill, een neef van den stichter van het Grills Hofje en op wiens kantoor in Amsterdam Molin geplaatst is geweest, stond Swedenborg in nauwe betrekking. Over zijn laatste verblijf in Amsterdam, kort voor 1770, toen hij bij een anderen Zweedschen koopman Joachim Wretman woonde, bestaan er belangrijke aanteekeningen van een burger dezer stad, Joh. Christ. Cuno (thans door Aug. Scheler uitgegeven). Ook in Nederland kreeg zijne theosophie aanhangers; en een van de voornaamste nieuwere schrijvers die Swedenborgs theologisch standpunt behandeld hebben, is een Nederlander, de ook in de Zweedsche litteratuur zoo welbekende J.J. van Oosterzee.

Aanteekeningen.

I (Zie blz. 120, noot). Vele van de Zweedsche agenten in Amsterdam hadden in opdracht, vooral onder de regeering van Christina, voor het slot te Stockholm boeken, kunstwerken e.a. ‘rariteiten’ aan te schaffen; zoo b.v. Spieringk - Siluercroen en zijn stiefzoon; vervolgens Le Blon, die in 1649 en volgende jaren uit Amsterdam schreef over door hem aangekochte rariteiten; Appelboom, die o.a. de bibliotheek van den oudsten Vossius moest aankoopen, en P. Trotzig, die in 1650 aan de koningin een schrijven zond over den aankoop van kunstvoorwerpen (dit alles volgens vriendelijke mededeeling van den archivaris Th. Westrin). In het Zweedsche rijks-archief bevinden zich ook brieven aan M.G. de la Gardie van de meeste der bovengenoemde Zweedsche agenten (uit het midden der 17de eeuw).

II (Zie blz. 149, noot). Johan Cabeliau zond in 1629 en 1631 uit Den Haag berichten aan de Zweedsche regeering. In het jaar 1632 vervulde hij eene zending in Duitschland voor de Zweedsche Scheepscompagnie. (Dit volgens welwillende inlichting van den archivaris Westrin).

Reifferscheid vermeldt (Quellen blz. 800) dat brieven van J.C. aan Salmasius te vinden zijn in de hofbibliotheek te Weenen.

In het stads-archief te Danzig vindt men drie brieven van J.C. aan Vinc. Fabritius (benevens brieven van Boxhornius, Barlaeus, Cunaeus, J. Fr. Gronovius, D. en N. Heinsius, J. en Chr. Rave, G. en M. Vossius enz.).

Vijfde hoofdstuk.

O longum formosa vale, vale incluta Leida, Urbs numquam nostris emoritura fibris.
And. Amsel tot Ol. Rudbeck.

Zweden en hunne studiën in Leiden ten tijde van koningin Christina. Professoren aan de hoogeschool; Salmasius, Boxhornius. - Het Cartesianisme. - Het studentenleven. - De Luthersche kerk te Leiden. - Johan Jespersson Kruus en zijne tijdgenooten daar ter stede. - De drie gebroeders Creutz. - Gabr. Oxenstierna en I. Forthelius (Lagerfelt). - Sam. P. Brasck en de educatie-reis der heeren v. Scheiding. - E. Figrelius (Gripenhielm). - Toekomstige diplomaten, krijgslieden, juristen en hoogleeraren in Leiden studeerende. - Ol. Verelius; G. Stiernhielms bezoek aan Nederland. - Leiden begint beteekenis te krijgen voor de vorming van Zweedsche geneeskundigen.

Het aantal Zweedsche studenten in Nederland nam in het tweede vierendeel der 17de eeuw steeds meer toe. Verscheidene, die de academies van Franeker en Groningen en de Amsterdamsche hoogeschool bezochten, zijn ter sprake gekomen in de beide vorige hoofdstukken. De academie te Utrecht, die in 1636 gesticht was, begon nu (sedert 1643) eenige Zweedsche studenten te krijgen; en evenzoo spoedig na hare oprichting (1648) de academie te Harderwijk. Verscheidene studenten in de laatstgenoemde plaatsen zullen hieronder vermeld worden. Eenigszins grootere beteekenis kregen deze plaatsen voor de studie der Zweden pas tegen het einde der eeuw, weshalve wij op deze later nog terugkomen.

De Leidsche universiteit was bij voortduring de voornaamste. Haar professorenkring werd steeds met de beste krachten aangevuld.

In de juridische faculteit was Cunaeus nog slechts weinige jaren werkzaam (overl. 1638). Haar voornaamste sieraad werd na diens dood Arnold Vinnius, nu nog beroemd als schrijver over Romeinsch recht; zijne ‘Institutiones juris’ werden door Loccenius in Zweden ingevoerd. Evenals hij werd ook Jacob Maestertius door Zweedsche studenten opgezocht.

De voornaamste leeraar in de politiek en de geschiedenis was bij voortduring Dan. Heinsius. Hij kreeg Marcus Zuerius Boxhornius naast zich, die reeds in zijn studietijd te Leiden met toekomstige Zweedsche professoren had omgegaan, zooals o.a. met Loccenius; en wij zullen zien dat hij een groot aantal Zweedsche studenten om zich heen schaarde. Men moet hem ook hebben gepolst of hij in Zweedschen dienst wilde overgaan. Zijn ‘Apologia pro navigationibus Hollandorum’ werd veel verspreid en placht gezamenlijk te worden uitgegeven met de Groot's ‘Mare liberum’. Dat hij in Leiden eene nieuwe uitgave der Grammatica van Joh. Matthiae bezorgde, is boven reeds vermeld. Gelijk Verelius in 1649 aan Stiernhielm schreef, wilde Boxhornius een werk op touw zetten ‘de gentis nostrae primordiis’, voor hetwelk eerstgenoemde hem inlichtingen zou verschaffen; maar dit plan werd waarschijnlijk door den dood verhinderd (1653).

Geheel gelijktijdig met Boxhornius was er te Leiden een ander in de ‘politiek’ en in de classieke talen nog vermaarder leeraar. Dat was de Franschman Claudius Salmasius (de Saumaise), die vooral door zijne Plinianae exercitationes, en later door zijne navorschingen over de Hellenistische taal naam heeft gemaakt. Op zeer voordeelige voorwaarden werd hij in 1631 te Leiden benoemd, waar men in hem een nieuwen Scaliger hoopte te vinden. Hij bezat verscheidene van diens eigenschappen - zelfs minder goede, zooals eene belachelijke verwaandheid - maar was meer ge-

leerd dan wel scherpzinnig. In weerwil van zijne onverdraagzaamheid en zijne kibbelarijen, met Heinsius b.v., werd hij door de curatoren der academie steeds met groote voorkomendheid behandeld; hoe hoog zij hem stelden bleek uit hun antwoord aan koningin Christina toen deze hem in Zweden wilde houden, waarover wij in het volgende hoofdstuk zullen spreken.

De beroemde orientalist Golius - met wien Heinsius ook niet overweg kon - leefde nog gedurende dit geheele tijdperk. L'Empereur, die ten slotte professor in de theologie werd, stierf in 1648.

Naast A. Vorstius en O. Heurnius hield Adr. Falkoburgus (v. Valckenburg) de eer der medische faculteit op. Na beide laatstgenoemden kwamen kort na 1650 J. Ant. v.d. Linden en J. Hornius (v. Horne), wier verdiensten voor de vorming van Zweedsche doktoren in het achtste hoofdstuk zullen geschetst worden.

Het onderricht in de toegepaste wiskunde, dat in de Nederlandsche taal gegeven werd en voor aanstaande ingenieurs bestemd was, werd in 1646 na den dood van Fr. v. Schooten voortgezet door diens gelijknamigen zoon.

De godgeleerdheid evenals de wijsbegeerte kreeg voor een groot deel nieuwe vertegenwoordigers gedurende dit tijdperk. Rivetus, die den titel van ‘professor honorarius’ kreeg, woonde toen ter tijd meestal in Breda; Thysius en Polyander stierven. Jacob Triglandius werd toen de krachtige verdediger der orthodoxie. Hij kreeg in 1641 naast zich den uit Genève geroepen Fr. Spanheim, beroemd als orthodox calvinist en in Zweden vooral bekend door zijn eerst in 1634 uitgegeven, sedert uitgebreiden en zelfs in het Nederlandsch vertaalden ‘Soldat suédois’, eene beschrijving van den Zweedsch-Duitschen oorlog. Na hem kwam in 1650 Coccejus, die in het derde hoofdstuk besproken is.

De wijsbegeerte werd thans gedoceerd door de twee zeer strijdlustige professoren Adr. Heereboort en Adam Stuart, laatstgenoemde een bekrompen supranaturalist, eerstgenoemde de eerste voorstander van het cartesianisme aan de hoogeschool. Cartesius, die omstreeks 1617 eenigen tijd in het leger van prins Maurits gediend had, had zich in 1629 metterwoon in Nederland gevestigd en bracht daar het grootste deel van zijn leven door, afwisselend in Amsterdam, Franeker, Utrecht en andere steden. Een tijdlang heeft hij gewoond op Endegeest dicht bij Leiden. Als mathematicus had hij reeds bij zijn eerste bezoek in Nederland groote aandacht getrokken; nu begon hij daar zijn philosophisch systeem te ontwikkelen, dat de voornaamste mededinger en ten laatste de overwinnaar van het scholastisch aristotelisme zou worden. Tegen de leer van Cartesius traden nu Triglandius en Stuart benevens Rivetus heftig op. In 1643 verordenden de curatoren van de universiteit officieel het systeem van Aristoteles. Niet alleen Heereboort, maar ook Cartesius zelf werd aangevallen (1647). De laatste achtte zich toen beleedigd, trad uit zijne afzondering te voorschijn en eischte van de curatoren eene openlijke rechtvaardiging. Die werd hem weliswaar niet gegeven, maar er werd verboden om aan de academie over Cartesius of zijne leer te spreken of te schrijven. Cartesius verliet Nederland en ging naar Zweden, zooals in het volgende hoofdstuk zal worden aangetoond. Zijne leer kreeg niettemin vele aanhangers, en in 1656 zagen de Staten-Generaal zich genoodzaakt om door middel van een plakkaat strenge afscheiding te bevelen tusschen de theologie en de philosophische bespiegeling, welke laatste haar gang mocht gaan, doch onder voorwaarde van geen inbreuk te zullen maken op het gebied der eerste - een plakkaat derhalve, dat overeenkwam met datgene, hetwelk enkele tientallen jaren later in Zweden werd uitgevaardigd. De

strijd ontbrandde echter opnieuw en vooral te Leiden. Onder de studenten, die over het algemeen partij trokken voor de nieuwe leer, vooral tegenover Stuart, waren er verscheidene, die later naar Zweden de wetenschap zouden overbrengen van de vernuftige philosophemen van Cartesius.

De Leidsche universiteit bleef voortdurend eene menigte studenten van allerlei soort tot zich trekken. Groot was het getal van vorstelijke en voorname jongelieden in Leiden, en niet zelden zag men er kleine hofhoudingen van adellijke personen met ‘famuli’ en ‘servi’ van verschillende nationaliteiten. Onder hen wekten nu en dan ook jonge Zweedsche heeren opzien; zij hadden soms, zooals Johan Jespersson Kruus, een gevolg bij zich van wel acht personen.

Dat de aanzienlijke studenten nu en dan optraden op eene overmoedige en lastige wijze, is reeds in het tweede hoofdstuk verhaald. Ook onder de andere studenten hadden kloppartijen dikwijls plaats, zelfs nu en dan duels, die weleens een doodelijken afloop hadden. De Zweden schijnen aan dergelijke handelwijzen niet vreemd te zijn geweest te oordeelen naar hetgeen we gelezen hebben in dagboeken gehouden aan, zij het al niet Nederlandsche, dan toch aan Fransche en Duitsche academies. Het maken van schulden was ook niets ongewoons, vooral niet bij adellijke jongelui, die op een grooten voet wenschten te leven. In dergelijke gevallen moesten dikwijls L. de Geer of de Zweedsche diplomatische agenten tusschenbeide treden.

Voor het zielenheil der vele naar Leiden stroomende Lutheranen werd zorg gedragen door eene eigen kerk met twee predikanten. Tot instandhouding van deze en van minder vermogende gemeenteleden hield men collectes en legde men vervolgens in 1634 een giftenboek aan. Naar de opgaven van dat boek te oordeelen, schijnen de Zweden zeer vrijgevig te zijn geweest, vooral in den eersten tijd. Het laagste

bedrag waarvoor men zich opgaf was een gulden; niet zelden gaf men een rijksdaalder, soms twintig a dertig gulden, en dat zoowel bij aankomst als bij vertrek[1)].

De eerste, die eene inschrijving in het giftenboek deed, was een Duitscher, graaf L. Chr. v. Solms, die voor dertig gulden teekende. Dat was in Juni 1634. De volgende drie waren echter Zweden. Met genoemden graaf schijnt Christer Carlsson Oxenstierna te hebben samengereisd; deze gaf te gelijker tijd vijfentwintig gulden en in Februari van het volgende jaar, ook juist te zelfder tijd als Solms, vijftien. Deze bloedverwant van den rijkskanselier heeft verder geen sporen in de geschiedenis nagelaten; men meldt van hem alleen dat hij 'jong stierf'[2)].

1) Het giftenboek der Luthersche kerk te Leiden, 'Gazophylacium heroum illustrium' enz., wordt nog bewaard (een afschrift met bijgevoegde opgaven uit de studentenrol, bezorgd door den vorigen bibliothecaris W.N. du Rieu, is in de Leidsche Bibliotheek aanwezig). Het is eene hoogst gewichtige bron voor de kennis van den tijd in welken er Zweden te Leiden vertoefden.

   Loopende tot het einde der 18de eeuw bevat het uit die eeuw weinig Zweedsche namen; de laatste Zweedsche bijdrage was van J.H. Burmeister adjunct aan de academie te Lund (zie hieronder); nog in 1764 zijn er enkele Duitsche vorsten in opgeteekend. - Een reizende Zweed, Mårten Törnhielm, wiens dagboek (bewaard in de U.B. sign. X 361) nog verder zal worden gebruikt in het zevende hoofdstuk, geeft verscheidene inlichtingen over de Luthersche kerk te Leiden. Aan het avondmaal (waaraan M.T. in Aug. 1683 deelnam) kreeg men een 'tessera communicantium', een ronden tinnen penning met een opschrift en het jaartal 1628, dat wel het inwijdingsjaar der kerk zal zijn. De ordinarius-predikant kreeg een traktement van 1000 gulden en vrij wonen; een hulpprediker werd ook door de gemeente bezoldigd. Deze werd bestuurd door twee Zweden, twee Denen en twee Duitschers. De kerk was klein, maar heel fraai, volgens Nederlandsche gewoonte met de zitplaatsen naar den preekstoel gericht; de studenten hadden vaste plaatsen vlak vooraan, hunne banken waren met groen bekleed en afgezet met zilveren franje.

2) De derde en vierde in het giftenboek der Luthersche kerk waren J. Chphr von Scheiding en Claes Slatte, die zich, evenals Chr. Oxenstierna, in Juni 1634 lieten inschrijven in het Leidsche studentenalbum. Beide studeerden de volgende jaren in Franeker en schijnen vervolgens naar Parijs te zijn gegaan. Slatte werd hofjonker; Scheiding, een oomzegger van den rijksraad Ph. v. Sch., die een 20 of 30 jaar vroeger deelgenomen had aan eene zending naar Nederland, werd kwartiermeester bij de artillerie.

Reeds een jaar vroeger dan Christer Oxenstierna had een andere jeugdige bloedverwant van den rijkskanselier zich aan de Leidsche universiteit laten inschrijven. Dat was de bovengenoemde Johan Jespersson Kruus (Cruus), die gedurende vele jaren een allereerste rol gespeeld heeft in de Zweedsche studentenkolonie aldaar. Deze was omstreeks 1614 geboren; hij was een zoon van Karel IX's onversaagden krijgsman, den rijken Jesper Mattsson van Harfvila, den rijksschatmeester, die tijdens Johan's jeugd stierf. De moeder Brita de la Gardie hertrouwde in 1631 met Gabriël Gustafsson Oxenstierna, een broeder van den rijkskanselier, die als een vader voor den jeugdigen Kruus zorgde. Tot ‘leidsman’ voor de educatie-reis van dezen werd de Sakser Johan Weidenhain gekozen, een degelijk man, die verder in Zweedschen dienst bleef.

Voorzien van aanbevelingsbrieven van zijn oom Jacob de la Gardie, maakte Johan Kruus in den zomer van 1633 niet alleen zijne opwachting bij den Zweedschen resident Camerarius, maar ook bij prins Frederik Hendrik in diens leger, alwaar hij zeer vriendelijk werd ontvangen[1)]. Tegen den herfst begaf hij zich naar Leiden, waar hij zich in September in het studentenalbum liet inschrijven met zijn zooeven genoemden leidsman, met een zekeren Cl. Ripius als ‘ab officiis’ bij Kruus, en met een gemeenschappelijken famulus Jo. Larsson. Later, in het voorjaar van 1636, vindt men als famuli van J. Kruus twee Franschen vermeld. Behalve Weidenhain had hij, tenminste in den beginne, nog een tweeden leidsman A. Bruchner. Vervolgens had hij nog verschillende bedienden bij zich.

Onder de professoren der universiteit zocht Kruus omgang

1) Verg. Wieselgren's De la Gardieska archivet IX blz. 121.

met Heinsius en vooral met Boxhornius, in wiens huis hij schijnt gewoond te hebben. Onder de leiding van Boxhornius oefende deze Zweedsche adellijke jongeling zich in welsprekendheid; hij bereidde zich spoedig voor tot eene groote openbare proef. Er moest eene rede worden gehouden over Gustaaf Adolf, wiens roem reeds in Nederland was verkondigd in proza of in poëzie door - zooals wij weten - Heinsius, Barlaeus, Winshemius en Bengt Skytte en verder door prof. J. Gebhardus te Groningen en anderen. Johan Kruus koos den begrafenisdag van den koninklijken held, den 12^{den} Juni 1634, voor het houden van zijne 'laudatio funebris'. Stellig waren verscheidene Zweden bij deze plechtigheid tegenwoordig. Deze rede werd zoowel door Heinsius als door Boxhornius in vleiende geschriften begroet.

Een paar maanden later richtte Boxhornius een nieuw geschrift tot den jongen Kruus toen hij dezen zijne uitgave van Cebes' Tabula opdroeg. In dit geschrift - hetwelk voor het meerendeel bestaat uit eene moraliseerende causerie volgens de mode van dien tijd, met voortdurende verwijzingen naar Socrates en Plato, maar dat van belang is voor de kennis van de groote vermaardheid van dezen Zweedschen edelman in Leiden - betuigt Boxhornius hem zijne vriendschap en zijne vreugde over het zien van den goeden aanleg en de vorderingen die Kruus in de studie maakte; en hij eindigt met eene lofrede over diens dapperen vader, zijn wijzen en edelen stiefvader en zijn beroemden grootvader van moederszijde (Pontus de la Gardie), en spreekt een zegenwensch uit voor hem en zijne leidslieden Weidenhain en Bruchner[1)].

Spoedig zou Johan Kruus in de gelegenheid komen om

1) Verg. Boxhornii Epistolae et Poemata, Amsterdam 1662; uit deze verzameling zijn verscheidene aanwijzingen voor het vervolg ontleend.

zijne opwachting te maken aan zijn bloedverwant en toekomstigen schoonvader Axel Oxenstierna, wiens bezoek aan Holland in het vorige hoofdstuk vermeld is. Op reis van Den Haag naar Amsterdam bleef deze namelijk een dag in Leiden stil, als wanneer deze stad hem een feestmaaltijd aanbood. Verschillende bekende Zweden waren toen te Leiden aanwezig. De zooeven besproken bloedverwant van den rijkskanselier Chr. Oxenstierna en enkele anderen, die het vorige jaar waren ingeschreven, waren misschien nog aan de universiteit evenals Johan Kruus. Gabriël Oxenstierna 'junior', waarschijnlijk een zoon van den rijksschatmeester, en andere Zweden die pas een paar jaren later zich lieten inschrijven, schijnen ook in Leiden te zijn geweest in Mei 1635 - misschien op weg naar Parijs. Zoo waren daar Olaus Samuelis, een zoon van prof. Samuel Andreae (Grubb) te Upsala, Åke Sparre en zijn leidsman Daniël Figrelius, vervolgens Axel Åkesson en Axel Thuresson, behoorende tot het geslacht Natt och Dag, met hun leidsman Johan Wijnblad, waarschijnlijk ook de gebroeders Gustaf en Seved Bååt[1)]

1) Ol. Samuelis had in het begin van 1634 Joh. Oxenstierna vergezeld op eene gezantschapsreis naar Engeland; hij liet zich in Juli van hetzelfde jaar te Leiden inschrijven, keerde in 1636 over Amsterdam huiswaarts, werd ten slotte drost en is in den adelstand verheven onder den naam Wallenstierna. Åke Sparre werd assessor in het hooggerechtshof van Svea (in Stockholm) (overl. 1641). D. Figrelius, die in Upsala had 'gedisputeerd', werd jur. dr. te Orléans in 1637 en in 1639 president der justitie te Norrköping, waar hij gedurende een schitterend tijdperk van die stad 25 jaren met grooten ijver werkzaam was; onder den naam Leijonstierna is hij in den adelstand verheven. In Utrecht liet hij in 1636 een feestgeschrift drukken 'Dialogus amoris sobrii' voor S. Rosenhane's bruiloft in Stockholm met Sparre's zuster Beata; F. trouwde later met eene andere zuster van Sparre. Axel Åkesson tot Göksholm liet zich te Leiden inschrijven in 1635 en 1637 (overl. 1642); hij werd kamerheer evenals Axel Thuresson, wiens vader reeds vermeld is als Leidsch student; deze studeerde te Leiden bij Boxhornius, die hem zijne 'Oratio de majestate eloquentiae romanae' toezond met een schrijven, waarin - na eene geleerde verhandeling over 'scire' en 'loqui' - Axel Thuresson's studielust in vriendschappelijke en loffelijke bewoordingen wordt geprezen. Op weg naar Parijs in 1641 passeerde deze weer (Amsterdam, zie boven blz. 141, en) Leiden, en schonk toen 20 gulden aan de Luthersche kerk (overleden als landdrost in 1647). Wijnblad werd particulier secretaris van den rijkskanselier, daarna secretaris des konings en is in den adelstand verheven. De drie laatstgenoemden hadden in 1635 te Leiden twee buitenlandsche famuli bij zich. De gebroeders Bååt, die een Franschen servus bij zich hadden, lieten zich in het midden van 1634 in het Groningsche studentenalbum inschrijven en een jaar later in het Leidsche; Gustaf B. stierf jong, Seved B. werd rijksschatmeester en kanselier van de universiteit van Dorpat.

en de reeds besprokene Johan Elai Terserus en Lars Canther.

Over het bezoek van den rijkskanselier aan Leiden bestaat er een verhaal, waaraan tot nog toe weinig aandacht geschonken is, van niemand minder dan Cl. Salmasius, die in een brief aan Jac. du Puy d.d. 1 Juni 1635[1] vertelde, dat hij niet naar Den Haag had behoeven te reizen om 'le grand chancelier' te zien, verder mededeelende dat:

> Son chemin s'adressant par cette ville, messieurs nos bourgmaistres l'ont traicté en passant, et m'ont faient l'honneur de m'inviter au festin qui fut lundy au soir où je le saluay. Il y coucha et en partit le landemin sur les onze heures aprez avoir veu ce qu'il y a icy de remarquable, la maison de ville et la peinture de Lucas de Leyde qu'on y monstre pour une merveille, le vieux bourg, l'auditoire de l'academie, le theatre anatomique et la bibliothèque, qui n'est pas grande chose. Il discourut, au souper, sur la deffaicte de l'armée espagnolle par nos François, et dict que le prince d'Orange, apréz avoir son armée avec la nostre, devoit aller chercher l'Espagnol pour l'attirer au combat...

Axel Oxenstierna onderhield zich nog met meer representanten der universiteit, van welke hij er verscheidene al kende. In het bijzonder werd door hem veel notitie genomen van Boxhornius - dit kwam waarschijnlijk wel door Johan Kruus -; in de levensbeschrijving van Boxhornius wordt verhaald, dat de rijkskanselier hem toen aangeboden heeft in Zweedschen dienst te komen, iets wat B. evenwel afsloeg hoe groot zijne voorliefde voor de Zweden ook was: 'illi

1) Gedrukt in Les Correspondants de Peiresc publ. par Ph. Tamizey de Larroque t. V (Dijon 1882) blz. 124 vlg.

septentrioni amorem praetulit patriae', zooals hij hierover sprekende placht te zeggen.[1)].

Johan Kruus had waarschijnlijk reeds toen zijne zinnen gezet op Carin, de dochter van den rijkskanselier, maar durfde aanvankelijk niet naar haar hand dingen. Hij wendde zich tot zijn stiefvader, en deze schreef - omtrent drie maanden na het bezoek van den rijkskanselier aan Holland - aan zijn broeder, om de boodschap voor den jongen Kruus over te brengen, dien hij aanbeval als 'van een goed humeur en vlijtig in zijne studiën'. Vijf jaar later kwam dit huwelijk dan ook tot stand.

Kruus zette inmiddels zijne studiën te Leiden voort, en gaf zelfs schriftelijk blijk van zijne vlijt en zijne talenten. In 1636 kwamen bij Elsevier van den toen zeer modernen Italiaan Virg. Malvezzi de politisch-historische geschriften uit 'Il Romulo' en 'Il Tarquinio superbo' door Kruus in het Latijn vertaald. Beide 'Princeps' en 'Tyrannus' werden in een afzonderlijk vers bezongen door Boxhornius, die zijn geliefden Kruus noemde 'voluptas gentis et decus tuae'. En in het volgende jaar verscheen een blijkbaar door dezen bezorgd deel redevoeringen over 'Gustavus Magnus'. Het bevatte, na twee mooie gedichten van Heinsius en Boxhornius, den 'panegyricus' van den eerstgenoemde, vervolgens de door Gustaf Gustafsson (v. Wasaborg) in Wittenberg gehouden rede over den slag bij Leipzig, dan twee andere in Duitschland verschenen oraties, vervolgens die van Gebhardus,

1) Uit Amsterdam zond Axel Oxenstierna den 24sten Mei 1635 100 rijksdaalders aan de Luthersche kerk te Leiden (dezelfde som gaf de gemeenteraad van Hamburg in 1637). Onmiddellijk aan deze inschrijving in het giftenboek voorafgaande staat 'Gabriel Oxenstierna junior' geboekt voor 10 rijksdaalders. Het zelfde jaar hebben de meeste bovengenoemde Zweedsche studenten voor 3 tot 15 gulden ingeteekend. Dit laatste bedrag werd door Joh. Kruus gegeven, die ook in het begin van 1636 de kerk bedacht met eene gift van 40 gulden.

Winshemius en B. Skytte en Kruus' eigen ‘Laudatio funebris’, ten slotte eene beschrijving van de plechtigheden bij de begrafenis van Gustaaf Adolf - ook afzonderlijk in Nederland verschenen - benevens eene opdracht van Kruus aan de jonge koningin Christina.

Na een verblijf van omstreeks vijf jaar aan de beroemde Hollandsche hoogeschool[1] - welk verblijf, met onderhoud voor negen personen, 3000 rijksd. per jaar gekost heeft - ging Kruus daar vandaan, maar nog niet naar zijn vaderland: hij moest eerst Parijs zien. Hier genoot hij veel welwillendheid van Grotius en diens familie, zooals blijkt uit een brief dien Kruus in Mei 1638 uit Lyon schreef[2]. Na een uitstapje naar Zwitserland, misschien ook naar Italië, keerde hij naar Zweden terug, alwaar stellig eene schitterende loopbaan den ontwikkelden en degelijken jongen man had gewacht indien hij had mogen blijven leven. Hij werd spoedig ‘kamerraad’ en werd later gebruikt als oorlogscommissaris. Maar reeds in 1644 werd hij door den dood uit zijn jonge leven weggerukt, evenals zoovele andere veelbelovende mannen in die dagen.

In hetzelfde jaar waarin Kruus te Leiden zijn gedenkschrift over Gustaaf Adolf uitgaf (1637), lieten zich vele opmerkenswaardige Zweden in het studentenalbum inschrijven. Claes Stiernsköld, de derde zoon van den boven besproken admiraal, gaf zich in Januari aan, tegelijk met Axel Åkesson voor den tweeden keer; als hun ‘ephorus’ vergezelde hen Erik Bröms en als famuli twee Franschen, een Duitscher en een Engelschman. Stiernsköld en Bröms hadden, toen zij

1) Zie Aant. 1 achter dit hoofdstuk.

2) Aanwezig in de Leidsche Bibl. XVIII n°. 749. Kruus zegt daarin dank voor de groote goedheid van Grotius en voegt er zijne groeten bij (in het Fransch, de brief is verder in het Latijn) aan de vrouw en dochter van Grotius. Een zoon van G. had Kruus naar Genève vergezeld. Na een uitstapje naar Avignon zou hij naar Parijs terugkeeren, waar Schmalz, de secretaris van den rijkskanselier, zich toen bevond.

in het najaar van 1634 op reis gingen, eene aanbeveling bij zich van Loccenius aan professor Vossius te Amsterdam. Ernst Johan Creutz en Thure Bielke met zijn leidsman Johan Graan kwamen ook hunne opwachting maken bij Vossius. In Februari 1637 liet Creutz zich te Leiden inschrijven tegelijk met zijne broeders Lars en Axel Creutz, Erik Kruse en Laur. Gringius. Alle deze studeerden verscheidene jaren in Nederland, sommige ook aan andere hoogescholen dan de Leidsche, zooals aan die van Amsterdam en Groningen. Bröms schijnt magister te zijn geworden en Graan werd juris doctor te Leiden[1)].

1) Stiernsköld en Bröms deden eene inschrijving in het giftenboek der Luth. kerk in het begin van 1635, evenals Lars en E.J. Creutz en Gringius, misschien wel op hunne doorreis naar Frankrijk; de eerste werd hofmaarschalk bij de koningin-weduwe (hij is bekend door eene schakerij), ten slotte landdrost; Bröms werd assessor in het Hof van Svea, en is in den adelstand verheven onder den naam Rosenhielm. De gebroeders Creutz en hun leidsman waren in Aug. 1635 te Groningen. Lars C. werd in 1638 assessor in het mijncollege, ten slotte admiraal (gesneuveld bij Öland in 1676 in den strijd tegen de Deensche en de Nederlandsche vloot). Axel C. is onbekend. Ernst Johan C. zette misschien zijne studiën voort bij Vossius in Amsterdam; in Sept. 1641 schreef hij uit Parijs aan dezen (Voss. Epist. II n°. 270) met dankbetuiging voor de betoonde welwillendheid en met groeten aan de familie Vossius; met Is. Vossius was C. toen in Parijs dikwijls samen. C. had een reisje in Italië gemaakt en was ook in Straatsburg geweest. Op zijne terugreis naar Zweden in het voorjaar van 1642 zocht C. in Amsterdam Vossius weer op en nam toen een brief van V. mee voor den rijksraad Skytte (verg. boven blz. 139). C. werd ten slotte president van het Hof van Åbo. Erik Kruse (vrijheer van Kaibala) werd ten laatste ‘generaal-luitenant’; hij staat nog in 1642 opgeteekend in het giftenboek der Luthersche kerk. Van Gringius (waarschijnlijk de zoon van een komminister uit Sköllersta; in de Leidsche studentenrol staat, klaarblijkelijk verkeerdelijk, Albertus G.) weet men weinig. (Lars G. disputeerde in 1626 te Upsala). Thure Nilsson Bielke, de laatste uit het adellijke geslacht B., schijnt van zijn bloedverwant den rijksraad Gabr. Oxenstierna aanbevelingsbrieven te hebben meegekregen aan Vossius, die in April 1640 in brieven aan dezen (zie boven blz. 124-125) B.'s en Graan's studiën prees, en Graan ‘een man van de uitnemendste zeden en kundigheden’ aanbeval voor eene plaats. Graan werd later landdrost (verg. De la Gardieska archivet IX blz. 87). Bielke werd later luitenant-kolonel (overl. 1647).

Gelijktijdig met deze vertoefden in Nederland P.J. Coijett, M. Durelius en meer reeds boven genoemden, vervolgens nog Gustaf Adolf van Raseborg en Falkenstein (Lewenhaupt). Deze nam echter spoedig dienst in het Nederlandsche leger en was tegenwoordig bij verscheidene krijgsgebeurtenissen, zooals bij Breda en Arras. Een jaar na hem (1638) liet zich te Leiden zijn broeder Carl Mauritz (Lewenhaupt) inschrijven, die zich ook spoedig aan den krijgsdienst wijdde. Zij werden beide veldmaarschalk.

De tradities der Oxenstierna's werden voortdurend op waardige wijze in Leiden opgehouden, en tusschen 1637 en 1639 door Gabriël Oxenstierna, een jongeren zoon van den rijksdrost. In 1637 aanvaardde hij zijne educatie-reis. Hij had in Leiden, behalve een Zweedschen famulus, als leidsman Israël Fordel (Forthelius) bij zich, zoon van den domproost te Linköping. De jeugdige Oxenstierna, die in 1636 te Upsala rector illustris was geweest, volgde de colleges van Heinsius en Boxhornius, was ook toehoorder bij Ad. Vorstius en maakte kennis met den te Leiden woonachtigen uitstekenden philoloog en dichter, den blinden P. Scriverius. Vooral voelde hij zich tot Boxhornius aangetrokken, evenals vele andere Zweden. En toen hij, na ongeveer anderhalf jaar in Leiden te hebben gestudeerd, in het begin van 1639 naar Frankrijk vertrok, richtte Boxhornius een van die sierlijke brieven tot hem, welke in dat tijdperk zoo gezocht waren. Boxhornius' ‘Epistola ad ... Gabrielem Oxenstiernium G.F.... in Galliam abeuntem, de peregrinatione ejus Batavica’ werd in hetzelfde jaar te Leiden ook afzonderlijk gedrukt tegelijk met een paar gedichten op dezen Zweedschen jonker. Een ervan was van den student Nicolaas Heinsius, een zoon van den professor, die in eenige disticha huldigde

> Arctoi spes summa poli, quem patria nobis
> Credidit, et magni pignoris instar habet (enz.).

Uit Parijs ontving de jonge Heinsius in Mei van datzelfde jaar een brief van Forthelius, die verzekerde dat de Zweden de aangenaamste herinnering aan hem hadden, en door grootere weldaden dan zij konden beschrijven ‘devinxit Oxenstiernium meum sibi parens tuus, et me propter eum’[1].

Nadat G. Oxenstierna en Forthelius in Parijs groote welwillendheid van Grotius hadden genoten[2] en een uitstapje naar Italië hadden gemaakt, keerden zij over Engeland en Nederland huiswaarts. Zij waren daarop beide eerst op het rijks-archief werkzaam, alwaar Forthelius in 1641 secretaris werd. Oxenstierna, die in 1640 tot kamerheer van de koningin benoemd werd, kreeg spoedig allerlei gewichtige opdrachten; in 1645 werd hij rijkskamerraad en in hetzelfde jaar was hij landmaarschalk bij den rijksdag. In het begin van 1647 werd hij echter door den dood weggerukt. Aan Forthelius werden ook verantwoordelijke posten toevertrouwd. Zoo werd hij in 1653 als buitengewoon gezant naar Engeland gestuurd, vanwaar hij met Whitelocke naar Zweden terugkeerde; en daarna werd hij, zooals boven gezegd is, Erik Oxenstierna's rechterhand in het generale handelscollege. Hij is de stamvader van het geslacht Lagerfelt.

Schitterend zijn de Zweedsche namen, die ons van 1639 uit de Leidsche studentenrol toeblinken: Gustaf Bielke tot Salestad, Svante Banér tot Djursholm, Erik Larsson Sparre

1) De brief is in de Leid. B. coll. Burm. F. 5; deze werd meegegeven aan een uit Parijs naar Leiden terugkeerenden landsman, die den wensch koesterde prof. Heinsius een bezoek te brengen. - Afzonderlijke exemplaren van Boxhornius' Epistola zijn zeer zeldzaam (een ex. in de Bibl. Thysiana te Leiden). - Zie over Oxenstierna's bezoek te Amsterdam bij prins Karel Gustaaf boven blz. 136. In het begin van 1639 gaf hij 30 gld. aan de Luth. kerk.

2) Verg. een brief van Forthelius aan De Groot gedat. Genua Sept. 1639 (in de Leid. Bibl. sign. XVIII n°. 749) en een anderen gedat. Venetië (waar zij den winter zouden doorbrengen) Nov. van hetzelfde jaar (in de Leid. Bibl. coll. Pap. 3).

tot Ulfåsa en zijn bloedverwant Axel Carlsson Sparre tot Sundby, benevens Gustaf en Christer Bonde, allen later rijksraden; vervolgens Svante Bielke, een broeder van Gustaf, en Lars Jespersson Kruus, Johan's broeder, van wien Weidenhain ook weer de leidsman was, beide later militairen; Carl Lilliecrona, naderhand drost enz.[1]. Weinige van deze Zweden schijnen langer dan een jaar in Leiden te zijn gebleven. Lars Kruus en Weidenhain keerden er echter terug - na het gebruikelijke verblijf in Frankrijk en eene reis in Italië - in het eind van 1642[2]. Daarentegen studeerde gedurende

1) Uit de jaren 1630 tot 1640 kunnen verder worden vermeld: Peter Gavelius, te Leiden in 1633, het volgende jaar jur. dr. te Orléans, later burgemeester van Stockholm (stamvader der geslachten von Gavel en Cronstedt); Peter Thesleff, van 1636 tot 1637 te Leiden, later 'lagman' - zeker rechterlijk ambtenaar - (stamvader van het geslacht Stiernstedt); Göran Ulfsparre, in 1637 te Leiden, militair, later landdrost van Kalmar, vrijheer van Broxvik; Albert Ratke (Svanenberg) van 1637 tot 1638 te Leiden, handelssecretaris te Bremen; Joh. Stålhandske, drost (hij hield bij de inwijding van de universiteit te Åbo in 1640 eene redevoering in het Nederlandsch), en Erland Kafle vice-president van het hooggerechtshof van Göta, beiden te Leiden in 1638; en uit 1639 Erik Galle (Rosensabel), ritmeester, en Gustaf Ekebom, burgemeester van Kristinehamn (zijn broeder Joël Ekebom, later stadsnotaris te Örebro, studeerde te Utrecht in 1645). Wexionius, Enander, Ausius e.a. zullen hieronder worden vermeld.

2) Zij hadden toen denzelfden famulus Lars Larsson bij zich, die in 1639 werd ingeschreven (misschien is hij de later onder den naam Lilliefelt in den adelstand verheven assessor bij het hooggerechtshof te Dorpat?). Ook Lars Kruus was vrijgevig jegens de Luth. kerk; bij schonk in het laatst van 1639 (gelijk met Weidenhain) 10 rijksd., in het begin van 1640 20 gld. en in het voorjaar van 1643 een zelfde bedrag. Ook een derde broeder Gustaf Jespersson Kruus studeerde te Leiden; hij is ingeschreven in Oct. 1640 gelijk met vijf andere Zweden, onder welke Erik Gustafsson Leijonhufvud (later kamerheer) en Nils Skunk (naderhand 'lagman'). Gustaf Kruus, die nog in Sept. 1642 te Leiden was (datum van zijne handteekening in het album van S. Brasck), werd militair, ten slotte landdrost. Ook Gustaf Larsson Kruus, een oomzegger van hem, kwam voor zijne studiën naar Leiden (1667-1668); hij nam dienst in het Fransche regiment van Königsmarck, vocht later mede in Hongarije en werd ten slotte kolonel. Weidenhain, a°. 1647 in Zweden in den adelstand verheven, werd belast met verschillende gewichtige commercieele en diplomatieke opdrachten, vooral in Lijfland en Polen. Hij stierf in 1666.

verschillende jaren in Holland Udde Ödell (Ödla), dien men in 1638, 1641 en 1643 in Leiden aantreft; hij werd naderhand landdrost in Finland.

Zelfs nog iets langer hielden zich in Holland op Erik Henriksson Fleming en zijn bloedverwant Herman Claesson Fleming. Zij schijnen zich echter in Leiden - waar zij zich tegelijk met Lars Fleming, een broeder van laatstgenoemde, in Augustus 1640 lieten inschrijven - minder aan de wetenschappen te hebben gewijd dan elders aan practische vakken; Erik vinden we namelijk bij de mijnen in de zuidelijke Nederlanden en Herman bij den scheepsbouw in Amsterdam. Naar Amsterdam, waar Herman Fleming kennis maakte met Appelboom, keerde hij een paar jaren later terug ten behoeve van toerustingen tot den Deenschen oorlog. Hij bracht het tot admiraal. Erik Fleming werd na zijne terugkomst assessor in het mijncollege, later rijksraad. In de geschiedenis der Reductie zijn deze twee goede bekenden. Lars Fleming werd ook rijksraad en was een tijdlang kanselier van de universiteit van Pernau.

In het begin van het jaar 1641 kwam de jonge Magnus Gabriël de la Gardie te Leiden met een groot gevolg, o.a. bestaande uit een Duitschen hofmeester, een Zweedschen leeraar, een wat ouderen Zweedschen famulus en een jongeren ‘pedissequus’ uit Amsterdam. Uit Leiden ondernam hij tochten om den Hollandschen vestingbouw en de krijgsoefeningen te bestudeeren. In Leiden genoot deze voorname edelman in de classieken onderricht van Boxhornius; deze droeg ook aan M.G. de la Gardie zijne in het voorjaar van 1643 verschenen uitgave van Tacitus op. De la Gardie hield toen in Frankrijk verblijf waar hij bijzonder welwillend ontvangen werd aan het hof en o.a. de vereerende opdracht kreeg om de koninklijke lijfwacht aan te voeren. Tevens studeerde hij in Angers en bezocht ook Saumur, waar zich

toen vele Zweden ophielden. In het laatst van 1643 werd hij naar zijn vaderland teruggeroepen om met de schitterendste ambten te worden bekleed[1)].

Iets later dan deze kwamen in den zomer van het jaar 1641 te Leiden twee jonge edellieden met hun gouverneur, die ook in Frankrijk De la Gardie zouden ontmoeten. Het waren Carl en Otto von Scheiding, wier oudere broeder Joh. Christopher ook aldaar gestudeerd had, en Samuel Petri Brasck, allen uit Oost-Gothland; zij hadden verscheidene jaren te Upsala gestudeerd, zooals gebruikelijk was, vóór hunne educatie-reis. Laatstgenoemde heeft een reisalbum nagelaten (Linkpg B. sign. B. 65) benevens eene korte autobiographie, door welke men in de gelegenheid is gesteld hun beider studiën en reizen te volgen; hij heeft op zijn album het volgende motto geschreven: ‘Ecquid prodest peregrinatio tua, o homo? qui apud exteros dilectus in patria invidia conflagras?’

Het was de rechtswetenschap die deze drie Zweden gedurende vijftien maanden te Leiden beoefenden. Vooral schijnen zij professor Maestertius te hebben gevolgd. Deze schreef in het album van Brasck zijn naam als eene getuigenis van zijne oprechte en onvergankelijke toegenegenheid voor dezen beminden leerling ‘sacrarum legum, omniumque politiorum literarum candidato insigni’. Na een privaat examen behaalde Brasck ook den graad van juris doctor te Leiden in het jaar 1642.

1) In het op blz. 78 genoemde album van Oberhaupt heeft, ongedateerd, M.G. de la Gardie zijn naam geteekend met eene vriendschapsbetuiging en het devies ‘Dans les armes mon los, En amour gist ma gloire, Et au ciel mon trésor’. - De la Gardie schijnt ook zijne opwachting te hebben gemaakt aan Vossius te Amsterdam; in brieven van Apr. 1641 verhaalt Appelboom uit Stockholm aan Is. Vossius, dat de rijksmaarschalk De la G. brieven aan diens vader schreef. Met Appelboom onderhield M.G. de la Gardie verder eene drukke briefwisseling tot aan A.'s dood toe.

Behalve eenige zooeven genoemde Zweden hielden in Brasck's tijd te Leiden verblijf: Mauritz Stake, Carl Carlsson Rosing en Johan Gyllenstierna, Johan Uggla, Lennart Bock, ingeschreven in 1641; vervolgens Claes en Nils Banér, Claes Rålamb, misschien ook Gabriël Grip en andere in 1642 ingeschrevenen. Sommige dezer hebben in Brasck's album geschreven. De meeste schijnen niet zoo lang in de Hollandsche universiteitsstad te zijn geweest als de Scheidings en Brasck. Eene uitzondering maken Lennart Bock van Näs, die zich liet inschrijven in 1641, 1643 en 1644 - hij werd echter later militair -, en de auscultant bij het Hof van Svea Carl Rosing, die ongeveer twee jaren in Leiden woonde en daar in 1643 juris doctor werd, gelijk even te voren Brasck. In diens album schreef hij den laatsten Augustus 1642 zijn naam benevens een Latijnsch en een Zweedsch vers. Brasck moest toen met zijne pupillen naar Frankrijk vertrekken. Daar bleven zij ongeveer een jaar, meest in Saumur, tezamen met Carl Lilliecrona en andere voormalige Leidsche studenten, voor lichaamsoefeningen en taalstudiën; zij maakten ook een uitstapje naar zuid-Frankrijk en Spanje[1)]. In November 1643 kwamen ze in Leiden terug,

1) Over het verblijf van vele der genoemde Zweden in Frankrijk en Italië zijn mededeelingen te vinden in het reisdagboek van C. Lilliecrona (U.B. sign. X. 353), dat in het Latijn geschreven is, maar van persoonlijker aard dan de meeste van dat soort die ik uit de 17de eeuw heb doorgelezen. Het begint met Januari 1642 te Lyon. In Mei van dat jaar ontmoette Lilliecrona in Venetië Lars Kruus en de gebroeders Bielke; van dezen eerste leende hij geld voor het koopen van boeken enz. Met hem en Weidenhain correspondeerde hij voortaan. Daarna bezocht hij Padua, en ging van daaruit weer naar Venetië voor de grootsche feestelijkheden op den 1sten Juni van dat jaar. Vervolgens keerde hij naar Frankrijk terug en bracht omstreeks een jaar in Saumur door, den aangenaamsten tijd van zijn leven. Zijne tafelvrienden waren de gebroeders Scheiding met Brasck, E. Leijonhufvud, N. Skunk, Cl. Rålamb enz. Verder vertoefden te Saumur nu en dan de graven Carl en Ludvig Lewenhaupt, de gebroeders Bielke, Gust. Cloodt von Jürgensburg, Maur. Stake e.a. De Zweedsche adel hield zich in Saumur meest bezig met vechten, dansen en paardrijden. Kostelijk is Lilliecrona's beschrijving van een uitstapje (in Oct. 1642) met vroolijke dames. In Nov. 1642 bracht M.G. de la Gardie uit Angers een bezoek aan Saumur; men bereidde hem een feest bij die gelegenheid. In Aug. van het volgende jaar bracht Gabr. Grip een dergelijk bezoek; toen werd in Saumur eene comedie-opvoering gegeven. In Maart 1643 hebben de Zweedsche, Duitsche en Deensche studenten daar een ridderspel opgevoerd. In het laatst van Aug. zagen zij de begrafenis van Richelieu in het naburige slot. Te Parijs, waar Lilliecrona in den zomer van 1642 bij Hambraeus gewoond heeft in Hôtel de Merli en waar hij in een door hem zelf levendig geschilderd duel geraakt is, trof hij terugkeerende uit Saumur in Sept. 1643 Axel Thuresson (verg. blz. 141) Cl. Rålamb e.a. aan. De gebroeders Scheiding en Brasck, die hun begeleidde, hadden in het voorjaar een uitstapje naar Spanje gemaakt; in Brasck's eigen biographie die verder droog is, merkt men een verkwikkelijk zuchtje op, als hij het grootsche natuurtooneel van Perpignan beschrijft, waar men langs de lachende kust reed tusschen de blauwachtige Middellandsche Zee en de met sneeuw bedekte Pyreneën - een in dien tijd zeer zeldzaam getuigenis van de door het natuurschoon teweeggebrachte indrukken.
De gebroeders Scheiding kozen de militaire loopbaan; Carl S. werd later landdrost. Maur. Stake 'stierf jong'. Rosing werd drost (in den adelstand verheven als Rosenstielke). Johan Gyllenstierna, 'de geleerde en welsprekende', werd president van het Hof van Svea en voorzitter van de groote wetscommissie (1675). J. Uggla werd ritmeester (overl. 1649), evenals Nils Banér Cl. Banér werd rijksjagermeester. Cl. Rålamb, de dappere en scherpzinnige voorvechter der Zweedsche aristocratie, werd een van Zweden's voornaamste staatslieden en juridische schrijvers. Grip (Gyllengrip), die in 1640 in Franeker is geweest en daarna in Leiden, werd assessor van het Hof van Göta.

alwaar zij nu een maandlang bleven, dan door de noordelijke provinciën naar Bremen reisden en vervolgens huiswaarts trokken. Brasck verkreeg onmiddellijk een lectoraat in de welsprekendheid te Linköping. Daar kwam hij tot het schrijven - en het met zijne leerlingen opvoeren - van een paar tooneelstukken, voor welke hij over het algemeen de motieven heeft ontleend aan zijne Hollandsche reis, zooals in het tiende hoofdstuk zal worden uiteengezet. Van zijn juridischen graad maakte hij geen gebruik; hij werd ten slotte geestelijke in de Clara-gemeente in Stockholm (overl. 1668).

Van 1640 tot 1645 vindt men verder onder bekende in Leiden studeerende Zweden: Knut en Gustaf Kurck, Gustaf

Lilliecrona, Gustaf Larsson Sparre, Sten Bielke, Carl en Gustaf Soop, allen later rijksraden; vervolgens Samuel Örn, zoon van den bisschop J. Bothvidi, later factor voor 's rijks kanongieterijen, en Carl Philip von Sack, naderhand landdrost, evenals Svante Larsson Sparre, een geleerd en welsprekend man[1].

Uit 1646 moeten in herinnering worden gebracht Gustaf Pehrsson (Natt och Dag) tot Haga en Edmund Figrelius. De leidsman van eerstgenoemde was Amund Nilsson Rystadius (of Palm), een leerling van Fornelius, die zich in Upsala in de voorafgaande jaren druk geweerd had met disputeeren, oreeren en verzen maken. Zij waren ook het volgende jaar te Leiden en bezochten Nederland weer op hunne tehuisreis (uit Parijs) in 1648. Daar knoopte Gustaf Pehrsson met Appelboom vriendschapsbetrekkingen aan[2].

E. Figrelius, die in 1642 in Upsala disputeerde, was als

1) Verscheidene dezer speelden eene gewichtige rol in de geschiedenis van koningin Christina, en zullen later verder worden besproken. G. Lilliecrona was een broeder van bovengenoemden Carl L.; Erik Oxenstierna, tegelijk met deze te Leiden, is in het vorige hoofdstuk behandeld. De gebr. Sparre werden (1644) vergezeld door Jacob Gavelius, later assessor bij het hooggerechtshof van Göta (stamvader der geslachten Lagercrantz en Lagerstedt). Sten Bielke werd door J. Risingh (zie hoofdst. IV) vergezeld; de gebroeders Soop, die zich in 1641 te Groningen lieten inschrijven en in 1644 te Leiden waren, door Nils Canther, later assessor van het mijncollege (geadeld als Canterhielm). Met de laatsten was gelijktijdig in Leiden Peter Claesson Prytz, naderhand 'justitieburgemeester' van Stockholm.

2) In de Lundsche Bibl. zijn Duitsche almanakken uit de jaren 1648-1654, in welke Gustaf Pehrsson de gewichtigste gebeurtenissen vermeld heeft; in Jan. 1648 vertrok hij uit Parijs en in Maart uit Amsterdam. Volgens de aanteekening correspondeerde hij gedurende dit en het volgende jaar met Appelboom. G.P. werd ten slotte rijkskamerraad (overl. 1694). Pas in de tweede helft der 17de eeuw schijnen leden van het geslacht Natt och Dag dezen familienaam vast te hebben aangenomen, zooals een oomzegger van G.P., de op blz. 110 vermelde Nils N.o.D. (Een bloedverwant Thure Thuresson, broeder van Axel Thuresson (zie blz. 165) later kamerheer, was van 1645 tot 1646 te Leiden). - Amund Rystadius werd lector in het Grieksch te Linköping, daarna geestelijke (overl. 1655).

leidsman van Gustaf Carlsson Banér naar de universiteit van Dorpat gegaan in 1645. In Juni 1646 reisden zij door de Zweedsche bezittingen aan de Oostzee naar Nederland, bekeken eerst Groningen en Franeker en daarna Amsterdam. Daar bestudeerde Figrelius de politieke en commercieele toestanden. In het helaas onvoltooide reisverhaal dat hij heeft nagelaten[1], en dat getuigt van scherpzinnigheid en opmerkingsgave, wordt het gedeelte over Nederland grootendeels in beslag genomen door een opstel 'Over den staat in de Vereenigde Nederlanden', welk opstel afgebroken wordt midden in een tamelijk uitvoerig verslag over 'De Bank van Amsterdam'.

In Amsterdam bezochten Figrelius en Banér professor Vossius en kregen van hem een aanbevelingsbrief aan Salmasius te Leiden 'illud literarum miraculum'[2]. Na eenigen tijd in Utrecht te hebben doorgebracht, gingen zij naar Leiden, waar zij in September 1643 in het giftenboek der Luthersche kerk teekenden (daarentegen niet op de studentenrol). Eene menigte boeken, waarvan verscheidene thans zeldzame, welke Figrelius gedurende deze jaren te Amsterdam en Leiden kocht, en die nu zijn terecht gekomen in de universiteitsbibliotheek van Lund, geven blijk van zijne groote belangstelling voor de letterkunde. In Parijs, waar Figrelius en Banér vervolgens heengingen, liet eerstgenoemde in 1648 in kopergravure een aan Banér opgedragen 'diagramma epicum de ultimo mundi die et vita aeterna' drukken. Toen zij twee jaar later in Zweden terugkeerden, werd Figrelius onmiddellijk professor te Upsala. Zeven jaar later werd hij bij de kanselarij geplaatst, geadeld (Gripen-

1) In de U.B. sign. X 354.

2) Verg. een brief van F. aan Vossius, gedat. Utrecht Sept. 1646 (Voss. Epist. II n°. 429), een brief, die door zijne sierlijkheid en tegelijkertijd levendigheid den toekomstigen redenaar verraadt. Zie Aant. II achter dit hoofdstuk.

hielm), benoemd tot gouverneur van den jeugdigen Karel XI, en werd ten slotte als rijksraad collega van zijn vroegeren leerling Gustaf Banér. Als directeur van de koninklijke bibliotheek (sedert 1661) en als een groot muntenkenner kwam Gripenhielm voortdurend in aanraking met vele, ook Nederlandsche geleerden. De Nederlandsche resident N. Heinsius was zijn vriend; door hem kwam hij in kennis met Graevius te Utrecht en met Gronovius te Leiden. Den eerstgenoemden verschafte hij toegang tot de in de koninklijke bibliotheek bewaarde handschriften van Meursius en ontving daarvoor van hem eene openlijke dankbetuiging. Graevius stelde, evenals andere Nederlandsche geleerden, op hoogen prijs het philologisch-archeologische werk van Gripenhielm 'De statuis illustrium romanorum', dat voor het eerst in 1656 te Stockholm is uitgegeven en naderhand ook in andere landen gedrukt is[1)].

De Zweedsche naam had nu in Nederland een goeden klank. Op Zweden kwam het eigenlijk neer bij de vredesonderhandelingen, welke toen in Osnabrück en Munster werden gevoerd. In Maart 1644 hield Joh. Oxenstierna zijn plechtigen intocht in Osnabrück. Hij en Salvius, ook Schering Rosenhane, resident te Munster, waren in Nederland goede bekenden; verscheidene Zweedsche studenten uit Leiden werden bij hunne kanselarijen geplaatst, zooals b.v. Andreas Wallwijk en Olof Wallius. De eerste studeerde onder Boxhornius en respondeerde op een van zijne 'dissertationes politicae de romanorum imperio'. Van Leiden, waar Wallwijk in Mei 1644 werd ingeschreven, begaf hij zich het

1) Verg. Graevius aan Heinsius 1668, Sylloge epist. t. IV. In de brieven van Heinsius komt Figrelius-Gripenhielm vaak voor. Een brief van den laatstgenoemde aan Heinsius in Juni 1664 (over een boek, dat G. van H. wilde leenen) is aanwezig in de Leid. B. coll. Burm. F. 5. Ook nadat Heinsius naar Nederland was teruggekeerd, werd de kennis onderhouden (door Schefferus). Gripenhielm stierf in 1675.

volgende jaar naar Franeker. Toen kreeg hij zijne aanstelling bij de kanselarij der legatie in Osnabrück; hij werd later hofraad en is in den adelstand verheven. Dezelfde loopbaan volgde een zoon van bisschop Wallius, Olof, die van 1645 tot 1646 te Leiden was; zijn adellijke naam Wallenstedt werd eigenlijk eerst bekend door zijn broeder Lars, die ook buitenslands heeft gestudeerd.

Johan Oxenstierna ontmoette in Osnabrück vele Zweedsche studenten, die op weg waren naar of van Nederland. Over zijn broeder Erik is reeds gesproken. Korten tijd later kwam een andere bloedverwant, Bengt Oxenstierna, zoon van den rijksschatmeester, de later zoo voortreffelijke staatsman. Na verscheidene jaren te Upsala te hebben gestudeerd reisde hij in 1644 om de Bothnische Golf door Finland, de Oostzee-provincies en Pommeren naar Nederland. Het volgende jaar staat hij te Leiden opgeteekend in het giftenboek der Luthersche kerk. Na het gebruikelijke bezoek aan Frankrijk en Italië keerde hij in 1647 naar Zweden terug, maar werd op zijn eigen verzoek aangesteld bij de kanselarij van het gezantschap te Osnabrück. Zes jaar later werd hij onder den Paltsgraaf Karel Gustaaf geplaatst bij het op het sluiten van den vrede volgende executie-congres in Neurenberg. Hoe hij als staatsman er naar streefde Zweden nader tot de Nederlanden te brengen, is reeds geschetst; zijn verblijf in Nederland als Zweedsch gezant en zijne verstandhouding met den Hollandschen staatsman en geleerde Gisb. Cuperus zal hieronder worden besproken.

Onder Bengt Oxenstierna werkte in Neurenberg Matthias Palbitzky uit Pommeren, die ook gelijktijdig met hem in Leiden was geweest. Zijn oudere broeder Friedrich had daar langen tijd doorgebracht onder leiding van Cunaeus. Na studiën in Danzig en in Sorö werd Matthias in 1642 in Zweedschen dienst aangesteld en werd terstond hofjonker bij de jonge

koningin. Een of twee jaar later kreeg hij verlof om eene langdurige buitenlandsche reis te maken. In Holland sloot hij o.a. vriendschap met Isaäc Vossius, met wien hij sedert briefwisseling onderhield. Van Leiden begaf hij zich naar Frankrijk en bracht vervolgens een paar jaren in het Oosten en in Rome door. In 1648 keerde hij over Frankrijk en de Nederlanden terug naar Zweden, vanwaar hij spoedig naar Neurenberg werd gezonden. Hij werd later voor vele gewichtige diplomatieke opdrachten gebruikt[1)].

Heel vele andere toekomstige Zweedsche diplomaten studeerden onder Christina's regeering in Nederland en in het bijzonder in Leiden. Zulke waren Jonas Kling (Klingstedt), Henrik Hoghusen, Carl Nilsson Tungel, Pehr Larsson Sparre, Curt Christopher von Königsmarck en Edvard Philipsson (Ehrensteen). Kling, Hoghusen en Tungel studeerden ongeveer twee jaar te Leiden. P. Sparre kwam eenige tientallen jaren later naar Nederland als Zweedsch afgezant; evenzoo Königsmarck, die ten slotte in Nederlandschen krijgsdienst trad en sneuvelde bij de belegering van Bonn (1673). Edv. Philipsson, die te Leiden was als leidsman van Paul en Augustin Khevenhüller, trad in den herfst van 1650 in Utrecht op met eene rede naar aanleiding van de kroning van koningin Christina. Tijdens zijne latere reizen in het Zuiden correspondeerde hij met N. Heinsius, dien hij misschien wel in Leiden ontmoet had. Evenals Königsmarck en Sparre werd Ehrensteen als gezant naar de Nederlanden gestuurd in de moeilijke tijden na 1670[2)].

1) Zie Aant. III achter dit hoofdstuk.
2) Kling, die te Leiden werd ingeschreven in 1646 en 1648, werd ten slotte landdrost. Een van zijn zoons, Gustaf Klingstedt, trad in Nederlandschen krijgsdienst. Hoghusen, wiens vader verscheidene malen 'commissaris' in Nederland was geweest, werd later drost, evenals de op denzelfden dag (12 Matt 1648) te Leiden ingeschreven Olof Gammal (Ehrencrona). Königsmarck kwam er in Maart 1650 gelijk met zijn jongeren broeder Joh. Fr. v. Königsmarck (die reeds in 1653 stierf); zij bleven te Leiden tot in het volgende jaar C.C.v.K. hield het volgende jaar te Straatsburg 'solennia vota' ter eere van de Zweedsche koningin. Hij staat in 1665 wederom opgeteekend in het giftenboek der Luth. kerk; hij was toen gouverneur in Bremen. De jonge heeren Khevenhüller, zoons van den rijksraad Paul K., den hofmaarschalk der koningin-weduwe, gingen op reis met Ed. Philipsson in 1648; zij hielden eenigen tijd verblijf te Brussel (waar E.P. van Verelius brieven ontving, verg. heironder), voordat zij, onmiddellijk na de gebroeders Königsmarck, in Leiden kwamen. Vandaar schijnen zij naar Straatsburg te zijn gegaan (onder de 'Bref till L. Norrman' in de Koninkl. B. is er een van Boeclerus te Straatsburg aan E.P. te Stockholm uit het jaar 1655). In 1652 waren zij in Italië (verg. twee brieven van E.P. in de Leid. B. coll. Burm. F. 6 a, en een in Burm. F. 8 aan Heinsius, die toen ook in Italië was). Augustin Kh. werd in 1653 bij Brussel doodgestoken; Paul Kh. sneuvelde in 1658 bij de belegering van Kopenhagen. Over F. Philipsson (Ehrensteen) meer in hoofdstuk VII. - Göran Gyllenstierna, later graaf van Björkssund, kwam iets later in Leiden; in Nov. 1651 schreef hij uit Utrecht aan Schefferus, dat hij van plan was den winter in Leiden door te brengen.

Ook te Leiden werd in 1650 eene openbare redevoering gehouden ter eere van de Zweedsche koningin. De schrijver van dezen 'Panegyricus ad populos, qui ex Germania pacis legibus in Reginae Christinae ditionem venere' was Erik Vitinghoff, die twee jaren vroeger aan de Hollandsche universiteit was gekomen. Later trad hij in den krijgsdienst, werd bij zijne tehuiskomst vaandrig en daarna hofjonker, maar stierf reeds in 1655. Het was een zeer aanzienlijk getal Zweedsche studenten, dat zich aan het oorlogsbedrijf wijdde; over het algemeen kregen de adellijke jongelieden in dien tijd eene dubbele opvoeding, civiel en militair. Naast C.C.v. Königsmarck moeten hier vermeld worden - met voorbijgaan van minder belangrijke - Nils Kagge, A.H. Wrangel en Lars Olofsson Laurelius (Lagersköld), naderhand kolonels, en Göran Sperling, veldmaarschalk. Sommige van deze toekomstige militairen beoefenden de mathematische wetenschappen, den vestingbouw enz. te Leiden; andere gaven zich op als juris studiosi[1)].

1) Naast de juistgenoemde diplomaten moeten onder de studenten te Leiden de volgende aanstaande juristen in herinnering worden gebracht: Johan Lenaeus (Clo), in 1647 te Leiden, ten slotte onderstadhouder in Stockholm; Axel Tott van Skedebo, in 1647 te Leiden, later landdrost; Elof J.son Terserus (Terser), te Leiden in 1648, te Harderwijk in 1649, commissaris van de Bank; Carl Isaksson Rothovius, van 1648 tot 1649 te Leiden, burgemeester van Falun; Johan J.son Sparre en zijn leidsman Jonas Böös (Gyllencrantz), 1649-1650 te Leiden, de eerste assessor van het handelscollege, de laatste landdrost.

De geleerde stand is ook aanzienlijk vertegenwoordigd geweest onder de Zweedsche studenten te Leiden gedurende Christina's regeering. Behalve de reeds besproken Joh. Elai Terserus, Chr. Ravius, A. Anthelius en E. Figrelius, moeten worden vermeld: Simon Svensson Kexlerus en Michael Wexionius (Gyldenstolpe), de eerste professor in de mathesis, de laatste in de staatkunde aan de hoogeschool te Åbo, vervolgens de orientalist Joh. Laurbergius, de graecus Henr. Ausius en de latinist Joh. Schefferus, alle drie te Upsala geplaatst; deze studeerden allen te Leiden tusschen 1630 en 1640; tusschen 1640 en 1650 de mechanicus Bengt Hedraeus, de historicus Z. Humerus, de medicus Sven Bröms, de mathematicus Joh. Jacobsson Bureus, de archaeoloog Olof Verelius, later professoren te Upsala; de philosoof Joh. Pratanus, professor te Åbo; en eindelijk van 1650 tot 1655 Lars Jacobsson Bureus historicus, Erik Odhelius Sr theoloog en Olof Rudbeck Sr doktor, eveneens professoren te Upsala.

Verscheidene van hen hadden hunne buitenlandsche reis als gouverneur gedaan. Zoo vergezelde Laurbergius b.v. graaf G.A. Lewenhaupt, Ausius de gebroeders Bonde; op gelijke wijze werd Göran Ulfsparre begeleid door Samuel Enander (1637) toen reeds lector in Linköping, later bisschop aldaar. Sommigen, zooals Odhelius en de reeds vroeger besproken Emporagrius, schijnen slechts een korter bezoek aan Leiden te hebben gebracht. Anderen bleven er langer. Hedraeus b.v. was te Leiden van 1641 tot 1644, en gaf gedurende dien tijd eene beschrijving uit van een nieuw

'Astrolabium geometricum'[1]. Ook Verelius bleef eenigen tijd in Holland, ofschoon niet zoo lang als Hedraeus, namelijk omstreeks anderhalf jaar. Zijn verblijf aldaar is bijzonder belangrijk, daar het samenviel met dat van een anderen beroemden Zweed, een geestverwant van Verelius en later zijn collega in het Oudheidkundig Genootschap.

Georg Stiernhielm was toen een man van omtrent vijftig jaar. Een twintig jaar vroeger was hij ook in Holland geweest, maar toen vertoefde hij er slechts op eene doorreis. Nu reisde hij er in het najaar 1648 rechtstreeks heen - hij was toen benoemd tot vice-president in het hooggerechtshof van Dorpat - met zijn oudsten zoon Johan Marqvard Stiernhielm. Deze had, evenals Verelius, vroeger te Dorpat gestudeerd, maar zou nu zijne studiën te Leiden voortzetten. Verelius had inmiddels de laatste jaren te Upsala doorgebracht en werd daar, door Axel Oxenstierna's aanbeveling, in het jaar 1648, toen hij ongeveer dertig jaar was, in de gelegenheid gesteld om eene reis te maken als leidsman van de jongelieden Jacob Spens en Axel Posse. Deze begaven zich eerst naar Utrecht, waar het hen echter niet aanstond, weshalve zij spoedig naar Leiden verhuisden. Daar zijn zij op de studentenrol opgeteekend in December; Johan Stiernhielm pas in Januari 1649.

Stiernhielm's naam was waarschijnlijk reeds toen bekend bij sommige Nederlandsche geleerden, die gezien of gehoord hadden van zijn in wording zijnd Gothisch woordenboek of zijn 'Magog Aramaeo Gothus'. Hij was ook van plan in Nederland 'te onderzoeken wat hem van antiquiteiten in re literaria van dienst kon zijn', zooals Erik Oxenstierna aan zijn vader schreef[2]. In Leiden bezocht hij de beroemdheden

1) Zijn leermeester was waarschijnlijk Fr. v. Schooten. Behalve aan andere Zweedsche leerlingen gaf deze tusschen 1640 en 1650 onderricht aan Hector Loffman, die ingenieur bij den vestingbouw werd. H.L. zond ook zelf twee zoons voor hunne studiën naar Leiden (1669).

2) Zie Ellen Fries' monographie blz. 337. Stiernhielm had het vorige jaar bij E. Oxenstierna te Reval gelogeerd en kreeg voor diens rekening boeken van de Elzeviers.

van de hoogeschool, Heinsius en Salmasius, Maestertius en Boxhornius, met wie hij aangename gesprekken voerde, en sedert de betrekkingen bleef onderhouden.

Nadat Stiernhielm goed en wel zijn zoon in Leiden bezorgd had, ging hij naar Amsterdam. Daar ontving hij een brief van Heinsius met een boek, dat Stiernhielm aan de koningin moest ter hand stellen; in zijn antwoord verzocht de Zweedsche geleerde zijne groeten aan Boxhornius en aan Heinsius' zoon Nicolaas. Dezen en ook Salmasius zou hij spoedig in Zweden ontmoeten. Maestertius zond aan Stiernhielm, waarschijnlijk op diens verzoek, eene opgave van de Leidsche professoren en hunne traktementen - misschien ter vergelijking met de Zweedsche. Koningin Christina dacht er toen al over om te trachten voor haar land den een of anderen Nederlandschen geleerde te verwerven; misschien had juist Stiernhielm in Holland wel eene opdracht van dien aard. Toen hij weer terug was, schreef hij (in Maart 1649) aan Salmasius, dat het de koningin behaagd had zijn groet te ontvangen, en dat zij gezegd had dat het haar genoegen zou doen, wanneer Salmasius zijn zoon naar Zweden zond - aangezien hij zelf nu eenmaal niet komen kon, hetgeen hij wel scheen te hebben gewild indien hij geweest ware ‘ea aetate’. Zijn zoon ging dan ook naar Zweden, en Cl. Salmasius verschafte zich zelf korten tijd later de gelegenheid daarheen te gaan, zooals wij zien zullen in het volgende hoofdstuk[1)].

1) In de U.B. coll. Palmsk. n°. XVI t. III p. II vindt men afschriften van brieven van Stiernhielm aan Heinsius uit Amsterdam Jan. 1649 (de opdracht van H., die hierin behandeld wordt, betrof misschien diens zoon, die spoedig naar Zweden ging) en ook van brieven aan Maestertius en Salmasius uit Stockholm Maart 1649. Ten behoeve van den eerstgenoemde moest S. door bemiddeling van N. Tungel (wiens boven besproken zoon Carl waarschijnlijk bij M. heeft college gegaan) bij de koningin pleiten ‘de novae dignitatis titulo’; de koningin placht altijd op eene werkelijk vorstelijke wijze aan de geleerden de hun toekomende eer te bewijzen. - Josias de Saumaise, de bedoelde zoon van Salmasius, trad in Zweedschen krijgsdienst en sneuvelde in den Poolschen oorlog onder Karel Gustaaf. - In het giftenboek der Luth. kerk te Leiden staat G. Stiernhielm ingeschreven 6/16 Jan. 1649 voor 4 rijksd.

In Holland had Stiernhielm verschillende oudheidkundige werken goed leeren kennen, welke den voorrang zochten te bewijzen van Nederland ten opzichte van den oorsprong der beschaving en in het bijzonder de prioriteit der Nederlandsche taal. De als geograaf aan de Leidsche universiteit boven besproken Cluverius had in diezelfde richting zoeken te bewijzen, dat zijn vaderland Pruisen recht had op den voorrang. Vooral tegen dezen richtte Stiernhielm zijne vaderlandslievende onderzoekingen. - Met Verelius had hij te Leiden ook zijne plannen besproken voor de Zweedsche taalzuivering en het tot stand brengen van eene Zweedsche leer der poëzie. Ook Verelius raakte hier zeer mee ingenomen en voelde zich gedrongen om, nog voordat Stiernhielm Holland verlaten had, hem hierover een uitvoerig, geestdriftig schrijven te sturen, waaruit dikwerf is aangehaald[1)].

Stiernhielm was niet in de gelegenheid om de plechtigheid bij te wonen - in Maart 1649 - waarmee de Westfaalsche vrede te Leiden gevierd werd; Verelius was de feestredenaar. Zijne rede werd daar ook gedrukt, versierd met een vers van Boxhornius. Dat was een tijd ‘insignis Suedorum imperii pace’, zooals deze laatste aan Munthelius schreef. De jonge

1) Gedrukt in Vereliana, ed. P. Schenberg, Linköping 1730. Onder de in deze verzameling afgedrukte brieven zijn er verscheidene aan Ax. Oxenstierna, den beschermheer van Verelius; vele aan Ed. Philipsson; een uit Parijs Febr. 1650 is aan Appelboom, wien V. bedankt voor al zijne welwillendheid. Reisindrukken, vooral uit Rome, geeft de in de Vereliana ook voorkomende ‘Peregrinatio Cosmopolitana’, eene boeiende, allegorisch-sociale vertelling. - De reisgezellen van Verelius, Spens en Posse, werden beide militair (kolonels); evenzoo Joh. Stiernhielm (een van zijn zoons werd kapitein in Nederlandschen dienst en zelfs een kleinzoon was eenigen tijd officier bij het Nederlandsche leger).

Zweedsche koningin werd in de gansche protestantsche wereld gevierd als eene vredesvorstin. De redevoeringen, die in Leiden en Utrecht ter harer eere werden gehouden bij de kroning in den herfst van 1650, zijn boven vermeld. Verelius, die toen te Parijs was, trad ook bij die gelegenheid met eene feestrede op.

Stiernhielm en Verelius kwamen later weinig in aanraking met de geleerden van Nederland. Hunne beste kennissen onder hen, Heinsius, Boxhornius e.a. stierven spoedig. Maar beiden hielden eene blijvende herinnering aan hun bezoek in Holland. Hunne werken werden ook in Nederland bekend; de richting, die zij voorstonden, werd daar echter niet altijd goedgekeurd, vooral niet door de philologen; en toen Stiernhielm zijn Ulfilas in de wereld zond, die door Fr. Junius Jr het eerst in Dordrecht was uitgegeven, wekte zijne arbeid bij velen misnoegen op. De Nederlandsche geleerden hebben evenwel, zooals ook zijne mathematische werken bewijzen, een merkbaren invloed op hem geoefend; ook in zijne verzen bespeurt men sporen van den invloed der Nederlandsche letterkunde. -

Ten slotte moet worden in herinnering gebracht, dat Leiden nu begon te worden gezocht door de Zweedsche medici. De eerste schijnt wel Anders Sparman (Palmcron) te zijn geweest, die daar in den nazomer 1633 aankwam en er ongeveer vijf jaar bleef. Toen hij in 1637 doctor werd, werd hij door Boxhornius in een gedicht bezongen. De reeds genoemde Sven Bröms, die Sparman's collega werd als lijfarts van de koningin, was voor zijne eigenlijke studiën in Italië geweest. Italië's roep als eerste land voor de medische studie begon nu echter door Nederland te worden verduisterd. Johan Munthelius (Lagercrona) volgde Sparman's voorbeeld; hij had zich in 1647 zoowel aan de hoogeschool van Leiden als aan die van Franeker laten inschrijven; twee jaren later

disputeerde hij aan de eerste ‘de scorbuto’; ook zijn doctorsgraad werd door Boxhornius bezongen. Munthelius werd weliswaar lijfarts van de koningin en van Karel Gustaaf, maar ging later over tot de studie van de rechten en werd assessor in het College van Reductie. De laatste jaren voor 1650 studeerden te Leiden ook Zach. Wattrang en P.L. Scallerus (Gripenflycht), die twee van de voornaamste leden werden van het in Stockholm opgerichte Collegium Medicum.

In den zomer van 1653 kwam Olof Rudbeck te Leiden; hij was met koninklijk stipendium op reis gegaan om aldaar zijne verklaring te demonstreeren van de lymphevaten, waarop wij in het achtste hoofdstuk terugkomen. Het verblijf in Leiden gaf hem nieuwe prikkels op allerlei wetenschappelijk gebied. Ook zijn mathematische en mechanische aanleg wekte daar de opmerkzaamheid; evenzoo zijne muzikale begaafdheid waarover de anecdote bestaat, dat hij eens in eene kerk te Leiden algemeen opzien veroorzaakte door zijne krachtige stem. Ongeveer een jaar bleef hij in Holland[1]. Een van zijne tijdgenooten aldaar, de Duitscher Andr. Amsel, later secretaris van de academie te Rostock, schreef hem vele jaren later (1662) een brief, waarin hij hun aangenaam samenzijn in Leiden herdacht - waar zij beiden bij een mr. De la Rue hadden gewoond - en de onverbreekbare vriendschapsbanden die zij daar gesloten hadden. De groote Hollandsche universiteit, die nu tot de voornaamste van Europa behoorde, werd door hare vroegere kweekelingen steeds in dankbare herinnering gedacht:

O longum formosa vale, vale incluta Leida,
Urbs numquam nostris emoritura fibris.

1) 1654, waarschijnlijk in het laatst van Mei, deed ‘Olaus Rudbeck’ eene inschrijving in het giftenboek der Luth. kerk; hij gaf 2 rijksd. samen met zekeren Joh. Palm (wellicht dezelfde, die later justitiepresident in Malmö werd, geadeld Gyllenpalm); geen hunner is in het Leidsche studentenalbum ingeschreven.

Aanteekeningen.

I (zie blz. 168). Kruus schijnt echter gedurende de jaren 1633-1637 niet onafgebroken in Leiden te hebben verblijf gehouden. In Mei 1636 moest hij (wellicht in verband met zijne verloving) naar Zweden en kreeg toen brieven mede aan den rijkskanselier van D. Heinsius, aan wien Kruus geweest was ‘summopere a magnifico parente commendatus’.

II (zie blz. 178, noot). Een brief van Figrelius aan Salmasius gedat. Den Haag Maart (1650?) treft men onder andere brieven aan S. in de Bibliothèque Nationale te Parijs aan (sign. Nouv. Acq. Fr. 3930) en is aangehaald door schrijver dezes in een opstel ‘Om de främmande lärde vid drottning Christinas hof’ in Histor. Tidskrift 1897 blz. 333.

III (zie blz. 181). Men zie over M. Palbitzky als lid van Ph. v. Zesen's ‘Teutschgesinnte Genossenschaft’ 1645 de verhandeling van schrijver dezes ‘Till belysning af de litterära förbindelserna mellan Sverige och Tyskland under 1600 talet’, Lund 1899 blz. 22. - Een brief aan M.P. van I. Vossius uit het jaar 1660 aangaande Flavius Josephus, is gedrukt in J. Serenius, Om Christendomens styrka, 2de opl. 158 vlg.

Zesde hoofdstuk.

> Beatum regnum... ubi priscam et primam excitare philosophiam via est apud aulam gratiae.
> J. Fr. Gronovius aan Schefferus.

Blik op Koningin Christina's vreedzame regeering. - Zij wordt ook door Nederlandsche dichters bezongen. - Haar geleerd hof en fijn beschaafde hofstaat. - De naar Upsala beroepen professoren. - Des Cartes komt uit Nederland naar Stockholm en sterft daar. - Salmasius wordt uit Leiden beroepen. - Isaäc Vossius wordt door toedoen van Joach. Camerarius aan Christina's hof geplaatst. Zijn strijd met Salmasius; hij valt in ongenade; Salmasius keert naar Nederland terug. - Nicolaas Heinsius wordt Latijnsch secretaris van Christina; zijne gedichten op het hof; zijne wetenschappelijke reis met Lucas Langermann. - Joh. Wullenius, H. Conring, Christina's geneesheeren. - De gebroeders Ludolphus in Nederland en Zweden. - De Fransche geleerden te Stockholm; S. Boschart. - Bourdelot en de ommekeer aan het hof. - Marcus Meibom en zijn tegenspoed. - Vossius, Heinsius en Langermann gaan weer naar Zweden terug. - Feestelijkheden bij den troonsafstand. - Christina's reis door Nederland. - Vossius ordent haar bibliotheek. - Heinsius richt heftige brieven tot haar. - Anslo en Vondel bezingen haar intocht in Rome. - Christina's latere betrekkingen met de Nederlandsche geleerden.

De eerste jaren van koningin Christina's eigen regeering zijn misschien wel de schitterendste in de Zweedsche geschiedenis. Naar buiten zijn zij van veel beteekenis door schitterende overwinningen, maar vóór alles door de twee eervolle vredes van Brömsebro en Osnabrück; met betrekking tot den inwendigen toestand door de grootsche vorderingen op het gebied der beschaving, door de mildheid, waarmee de jonge koningin wetenschap en kennis begunstigde, en door haar eigen vurig streven naar kennis.

Door heel Europa klonk de lof van de jonge geestige vorstin. Zij werd in alle talen geprezen als de zegerijke, maar vooral als de vrederijke. Zoo zong een van hare vele Nederlandsche panegyristen, de Leidsche professor Boxhornius, toen Christina na den Westfaalschen vrede werd opgenomen onder de Duitsche rijksvorsten:

> Inclyta quae bello, quae pace es inclyta; Lauro
> Cui juncta Augustas ornat oliva comas.
> Grata Tibi posito offertur Germania bello;
> Grataque se partim subjicit illa Tibi...

Ook in het Nederlandsch werd deze begaafde en geleerde koningin bezongen. De voornaamste dichter, Vondel, richtte verscheidene gedichten tot haar. Hij kreeg ook - waarschijnlijk omdat hij haar zijne in 1644 uitgegeven ‘Poezy’ had gestuurd - een zwaren gouden ketting met afhangende medaille, dien de koningin hem toezond door haar agent Le Blon. In zijn ‘dankoffer’ voor dit geschenk prees Vondel hare liefde voor de fraaie letteren; zij had den Helicon naar het noorden verplaatst, de negen Muzen hadden daar haar intrek genomen, Apollo stemde zijne lier aan haar hof: ‘zij bouwt den stoel der letteren in Zweden’. - In een sonnet stelde Vondel Christina voor als de belichaming van ‘de koningklijcke idea’ (Vondel uitg. v. Lennep 6, 164). Bij den grooten vrede maakte hij een epigram ‘terwijl ze den olijf in haere kroonen vlecht’. Op haar portret, door David Beck in 1653 geschilderd, maakte hij twee groote gedichten en een kleiner vers. Op dezelfde wijze had hij eenige jaren vroeger, na de bestorming van Praag, het portret bezongen van Karel Gustaaf door Sandrart geschilderd; hij had daarin de vermetelheid te zeggen, dat het schoonste veld hetwelk deze kon winnen, het hart der jonge koningin was.

‘De Zweedsche Pallas’ werd ook met lof bezongen door Vondel's tijdgenoot en geestverwant Reyer Anslo - van eene

oorspronkelijk Noorsche familie. Ook hij kreeg van de vorstin door Le Blon een gouden keten tot belooning. Met Le Blon was hij, evenals Vondel, zeer bevriend en aan hem heeft hij zijn drama ‘de Parysche Bruiloft’ opgedragen. - Op de latere gedichten van Vondel en Anslo op Christina komen wij in het einde van dit hoofdstuk terug.

Hoewel het dus niet alleen de classieke poëzie was die de geleerde koningin aanmoedigde, deed zij nochtans direct weinig voor de opkomst van eene nationale letterkunde bij de Zweden. Maar indirect werd hare belangstelling voor de fraaie letteren in den vreemde een gewichtige factor in de strooming, die thans de Zweedsche poëzie zou verheffen tot den rang van werkelijke kunstpoëzie. Voor die verheffing toch waren geschikte voorbeelden noodig; en het zich ten nutte maken daarvan werd in hoogen graad gemakkelijk gemaakt door Christina's talrijke buitenlandsche betrekkingen.

Een bepaald deel van die buitenlandsche betrekkingen zal in dit hoofdstuk behandeld worden: de verhouding der koningin tot de Nederlandsche geleerden en schrijvers. Sommige van de meest beroemde Nederlanders werden naar haar hof ontboden. Ook vele beroemdheden op ander gebied aldaar hadden hunne wetenschappelijke vorming gekregen in of stonden in andere nauwere verhouding tot Nederland. Wij achten het ons daarom tot een plicht eene schets te geven van haar geleerden kring in Zweden, en hoofdzakelijk stil te staan bij het Nederlandsche element daarin[1)].

1) Voor deze schildering is, behalve van brieven, vooral gebruik gemaakt van de bekende werken van Arckenholtz en Grauert; vervolgens van Ol. Kolmodin, Aula Reginae Christinae, Upsala 1791-1794, en van M. Weibull's kritiek der Mémoires de Chanut (Histor. Tidskr. 1889). - Tot de door Christina naar Zweden geroepen geleerden worden vaak Loccenius, Freinshemius en Grotius gerekend; zij kwamen echter allen in dienst van Zweden vóór dat zij meerderjarig was. Ook enkele dergenen die na 1644 naar Zweden waren gekomen werden ontboden door toedoen van anderen, en niet door de koningin zooals blijken zal.

‘Regina una instar omnium’ riep Nicolaas Heinsius uit in een brief uit Stockholm aan een vriend in Holland, J. Fr. Gronovius, toen deze hem had gelukgewenscht omdat hij in Zweedschen dienst was gekomen, evenals Vossius dat vroeger Grotius had gedaan. De belangstelling van de jonge koningin voor de letterkunde, had Gronovius geschreven, kon niet genoeg geprezen worden; een vorstelijk persoon, die zóó de waarde van studie begreep en de ‘fraaie vernuften’ zóó aanmoedigde, was er nooit eerder geweest; althans men had er geen gezien sedert de dagen van M. Antoninus - Julianus Apostata kon men niet meetellen ‘propter odium Christiani nominis’. Geheel overeenkomstigen lof leest men ook in een brief van Isaäc Vossius aan Appelboom.

Reeds in de eerste jaren van de regeering der koningin trad haar weetgierigheid en haar lust tot bescherming der wetenschappen op schitterende wijze aan het licht. ‘De republiek der geleerden’ had reeds toen uitnemende vertegenwoordigers in Zweden; wij brengen Stiernhöök en Stiernhielm in herinnering, Loccenius, Ausius en andere hierboven genoemde professoren te Upsala, en onder de dienaren der kanselarij den vroegeren professor te Upsala Mylonius-Biörenklou, die een van Grotius' beste Zweedsche leerlingen en een eerste maeceen was. Grotius zelf, die in het begin van het jaar 1645 zijn gezantschapspost te Parijs had verlaten, kwam toen naar Zweden - in het voorbijgaan Amsterdam aandoende, zooals boven vermeld is. In Zweden bleef hij echter thans slechts enkele maanden. Nadat hij een poosje bij het vredescongres te Söderåkra (Brömsebro) geweest was, verliet hij Zweden, maar bracht het, na eene hoogst moeielijke reis, slechts tot Rostock, waar hij in Augustus van hetzelfde jaar overleed[1)].

1) In de Linkpg B. sign. B. f. 2 bevinden zich eenige Fransche en Nederlandsche brieven aan G. in Juli 1645 geschreven, die waarschijnlijk eerst na zijn dood aankwamen.

In gansch Europa, maar vooral in Zweden en in Nederland, wekte de dood van dezen grooten man diepe verslagenheid. Caspar Barlaeus bezong hem - onder vele anderen - in een plechtig gedicht.

Tot de geleerden konden vele rijksraden en hooggeplaatste ambtenaren worden gerekend; ja, zelfs in de hofhouding vond men toen geleerde personen. Voor den hofdienst werden ongetwijfeld bij voortduring edellieden gekozen van den oudsten adel en de grootste beschaving, maar zij waren dikwijls te gelijker tijd de meest ontwikkelden. Zij behoefden zich wegens onkunde volstrekt niet te schamen tegenover de van elders geroepen geleerde beroemdheden. Zoo vinden wij in Christina's hofstoet, gedurende verschillende jaren, een verbazend groot aantal vroegere Leidsche studenten terug: drie bloedverwanten van den toenmaligen rijksmaarschalk Åke Axelsson (Natt och Dag), te weten zijn zoon Axel Åkesson en zijne oomzeggers Axel en Thure Thuresson; vervolgens uit een ouder geslacht Gustaf Bielke en Lars Fleming; dan de aanstonds na de meerderjarigheid der koningin aangestelde kamerheeren Gustaf en Carl Soop en Svante Sparre enz.[1]. Erik Oxenstierna, die een tijd opperkamerheer was, kreeg tot opvolger den jongen graaf Dohna, die in Nederland was geboren en opgevoed. En de oude Åke Axelsson werd als rijksmaarschalk opgevolgd door den zeer ontwikkelden beschermheer van alle wetenschappen Magnus Gabriël de la Gardie.

Een hof van geleerden in Ultima Thule, midden in het tot dusverre slechts door krijgsdaden bekende Zweden! Dat was een wonderlijk schouwspel voor Europa. En de verwondering veranderde in bewondering als men vernam, dat

1) Anderen zijn boven op blz. 175 en blz. 183 besproken. Ook onder de hofjonkers vinden we voormalige Leidsche studenten.

eene nog niet twintigjarige vrouw in een onlangs nog barbaarsch land, dat geloofd werd op zijn hoogst Amazonen te kunnen voortbrengen, de voornaamste philosofen, philologen, staatsgeleerden en geschiedschrijvers om zich verzamelde, op vorstelijke wijze hunne verdiensten beloonde, met hen sprak in de taal der geleerden, zich liet onderrichten door hen, en alras toonde in staat te zijn om hunne onderzoekingen te volgen, in hunne denkbeelden door te dringen en zelfs door hare vragen en tegenwerpingen hunne scherpzinnigheid op de proef te stellen.

Met dit ontwikkelde en geleerde hof, dat schitterde door eigen en vreemde genieën, was Stockholm op het punt van een der voornaamste middelpunten der beschaving te worden. Gedurende enkele jaren, tusschen 1644 en 1654, kon de stad ook op deze eer aanspraak maken. Het was ondertusschen de koningin zelf, die aan deze grootsche maar kunstmatige vlucht een einde maakte.

De buitenlandsche geleerden welke Christina's hof luister bijzetten, waren, behalve Schefferus en Ravius, die, hoewel te Upsala woonachtig, toch daartoe gerekend kunnen worden, Freinshemius en Boeclerus, Cartesius en Salmasius, Job en Georg Heinr. Ludolphus, Joachim Camerarius, Herman Conring, J. Wullenius, Marcus Meibom, Sam. Bochart benevens Isaäc Vossius en Nicolaas Heinsius, die allen in nauwe betrekking met Nederland stonden; daarenboven nog verscheidene anderen, meest Franschen, bovenal de medicus Bourdelot. Van deze geleerden werden sommige tot professor te Upsala aangesteld, andere tot directeur aan de koninklijke bibliotheek, welke de koningin bezig was tot eene der voornaamste bibliotheken van de wereld te maken, of benoemd tot hare lijfartsen, secretarissen of leermeesters.

Schefferus, Ravius, Freinshemius en Boeclerus waren Duitschers, maar stonden in nauwe betrekking met Nederland.

Over Chr. Ravius is reeds in het vierde hoofdstuk gesproken. Johannes Freinshemius had de aandacht der Zweedsche regeering tot zich getrokken door eene rede over Gustaaf Adolf, in 1632 in Den Haag in druk verschenen. Tien jaar later werd hij geroepen om het Skytteaansche professoraat te Upsala te bekleeden. Dit geschiedde toen hij in de lente van 1642 Vossius te Amsterdam begroette. Als redenaar en als vertaler van Tacitus, Livius en Curtius, bij welke twee laatste schrijvers hij belangrijke toevoegsels gaf, wekte hij algemeene bewondering, vooral bij de koningin, die hem (1647) als koninklijk bibliothecaris en rijksgeschiedschrijver naar Stockholm liet komen.

Tot opvolger van Freinshemius in Upsala werd eerst Boeclerus, professor te Straatsburg, aangezocht; maar deze verklaarde niet te kunnen komen en beval in zijne plaats een zijner leerlingen aan, den met Freinshemius bevrienden Johannes Schefferus, die het aanbod aanvaardde. Als student te Leiden was deze, op aanbeveling van Boeclerus, door Boxhornius voortgeholpen; daar had hij ook in het laatst van 1639 met zijn evenouder Nicolaas Heinsius kennis gemaakt, eene kennismaking, die zij in Zweden zouden vernieuwen en die van groot nut zou worden voor de Zweedsche geleerdheid[1)].

1) De zes deelen brieven aan Schefferus, die in de U.B. worden bewaard, vormen een der voornaamste bronnen voor de geschiedenis der Zweedsche geleerdheid; zij worden ingeleid door een brief van Boeclerus aan S. te Leiden, gedat. Straatsburg Oct. 1639. Boeclerus had van Boxhornius eene mededeeling gekregen over een in de Leid. Bibl. aanwezig handschrift, dat eerstgenoemde noodig kon hebben voor zijne uitgave van Corn. Nepos. Boxhornius, die op dat oogenblik te Middelburg was, beval aan S. den jongen Heinsius aan, ‘excitati imprimis et ad omnem humanitatem facti ingenii juvenis’, die S. het handschrift zou toonen. - Teruggekeerd in Straatsburg in 1640, naar aanleiding van zijn vaders dood, zette S. zijne studiën voort onder zijn bloedverwant Bernegger en onder Boeclerus. Hij kwam nu in aanraking met den Zweedschen agent te Straatsburg Fr. Mockel. Over de geschriften van S. die aldaar werden uitgegeven, zal in het negende hoofdstuk gesproken worden. - Boeclerus had hem aangespoord om op reis naar Zweden den philoloog J. Fr. Gronovius in Deventer een bezoek te brengen; dit bezoek had echter niet plaats. Pas verscheidene jaren later kwamen zij met elkander in aanraking, maar toen schriftelijk, zooals hieronder zal worden vermeld. Daarentegen bezocht S. den vriend uit zijn studietijd te Leiden Th. Bartholin te Kopenhagen, met wien hij ook sedert bleef correspondeeren. - De buitenlandsche correspondentie van Schefferus, van welke voor het vervolg veel zal worden gebruik gemaakt, is gecatalogiseerd door E.M. Fant in zijn ‘Minne öfver J. Schefferus’, Stockholm 1782. Zijne briefwisseling met N. Heinsius is (doch niet volledig) afgedrukt in deel V van Burman's Sylloge epistolarum.

Nadat hij het aanbod uit Zweden ontvangen had, reisde hij, evenals Freinshemius, eerst naar Holland, en hield in de lente van 1648 deels te Leiden, deels te Amsterdam verblijf om de geleerden aldaar te ontmoeten. In Stockholm aangekomen werd hij door Freinshemius aan de koningin voorgesteld, op welke hij een zeer gunstigen indruk maakte. Zij liet hem in haar eigen schip naar Upsala meegaan en was zelf bij zijne installatie tegenwoordig, die den 12^{den} Juli 1648 plaats vond met eene oratie van den toenmaligen patroon van het Skytteaansche professoraat Bengt Skytte, toen landdrost in Upsala.

Ondertusschen kwam Joh. Henr. Boeclerus toch naar Zweden. Het aanzoek vandaar werd herhaald; het was nu voor het professoraat in de welsprekendheid te Upsala, dat Anthelius-Solenblomma had neergelegd. Boeclerus ging er in 1649 heen. Slechts twee jaar was hij daar werkzaam; in 1651 ging hij namelijk als rijks-historieschrijver naar Stockholm in plaats van Freinshemius, die weer professor te Upsala was geworden. Spoedig daarna verlieten echter beiden het land waar zij zich waarschijnlijk niet genoeg gewaardeerd achtten. De een werd weer leeraar aan de universiteit te Straatsburg, de ander aan die te Heidelberg. De koningin liet geregeld, ten minste in den beginne, pensioenen aan hen uitbetalen. Ook op hunne nieuwe standplaatsen kregen zij verscheidene Zweedsche leerlingen[1)].

1) Het is bekend hoe weinig bemind Boeclerus in Upsala was; in een brief van Juli 1650 vertelde N. Heinsius aan Gronovius dat B., die hem pas bezocht had, het met zijne collega's niet kon vinden. Ook in Straatsburg gaven zijne overmoedigheid en zijn trots redenen tot onaangenaamheid. Voor Schefferus moet het verblijf van zijn ouden leermeester in Zweden niet onverdeeld genoegelijk zijn geweest. Hij steunde hem nochtans; zoo schreef hij ten behoeve van hen, die de colleges van B. over Grotius' 'de jure belli et pacis' volgden, een later in Amsterdam uitgegeven Index op dat beroemde werk. In de correspondentie van Schefferus zijn brieven van B. tot en met het jaar 1662. Soms kreeg S. berichten van B. door op reis zijnde Zweden; b.v. in Juli 1670 door G.A. Strömfelt. In Nov. 1672 schreef de geleerde Hamburger Mart. Fogelius aan S. over den dood van hun beider leermeester. - B. had in Zweden vier redevoeringen gehouden ter eere van Christina. Zijn door haar besteld werk over den Zweedsch-Deenschen oorlog van 1643 tot 1645 werd eerst na zijn dood uitgegeven (in een brief aan Biörenklou van Jan. 1666 geeft B. rekenschap van de geschiedenis van dit werk). Zie Aant. I achter dit hoofdstuk. - Freinshemius, wiens werkzaamheid voor de wetenschap te Upsala van grooter beteekenis was dan die van Boeclerus, stierf als professor te Heidelberg in 1660.

In hetzelfde jaar als Boeclerus (1649) gingen uit Nederland naar Zweden drie geleerden, die over Christina's hof nieuwen luister zouden verspreiden; de een bezat toen reeds wat de beide anderen spoedig zouden verwerven, t.w. eene Europeesche vermaardheid. Het waren Cartesius, Isaäc Vossius en Nicolaas Heinsius. Op de twee laatstgenoemden komen wij later terug. Renatus Cartesius of René des Cartes was toen een man van drie en vijftig jaar. Over zijn verblijf in Holland is in het vorige hoofdstuk gesproken. Daar had hij zijne werken in het licht gegeven die het meeste opgang maakten zoowel in de wiskunde en de natuurkunde als in de wijsbegeerte. Daar was ook een storm ontstaan tegen zijne (in theoretisch opzicht) van de gangbare christelijke leer afwijkende beschouwingen. De verandering, die zich in zijne levensomstandigheden opdeed door zijne benoeming in Zweden, was hem daarom stellig niet onwelkom.

Door zijn vriend Chanut, den Franschen minister te Stockholm, was Des Cartes in het jaar 1646 in letterkundige betrekking gekomen met Christina. De koningin gaf spoedig,

door Chanut, haar wensch te kennen door dezen beroemden geleerde eenige vragen op moreel-philosophisch gebied te zien opgehelderd; met practisch philosophische vragen zou deze zich anders liever niet hebben beziggehouden. Eerst was het de vraag over ‘le souverain bien de cette vie’, die Cartesius uiteenzette, in het bijzonder uit het oogpunt van de beschouwing der antieke philosofen. Hiervoor ontving de schrijver van de koningin eene dankbetuiging waarop hij in de sierlijkste bewoordingen antwoordde. Vervolgens zond hij haar twee andere verhandelingen, eene over de deugd en eene over de liefde; de laatste werd ingeleid met eene uiteenzetting van het verschil tusschen ‘l'amour intellectuable et raisonnable et celle qui est une passion’[1].

Des Cartes werd nu door de koningin in een streelend schrijven aangezocht naar Stockholm te komen. Hij besloot tot de reis en kwam in het najaar van 1649 in Zweden aan. Hij werd door Christina op allervriendelijkste wijze ontvangen. Zij haastte zich om zich de leerzame gesprekken van den beroemden philosoof ten nutte te maken, misschien wel met al te veel ijver: in de winterochtenden moest hij heel vroeg opstaan om haar te vijf uur in de bibliotheek onderricht te geven. Het klimaat was voor hem vermoedelijk ook, naar men zeide, te streng. Na Kerstmis van datzelfde jaar werd hij ziek. De koningin wilde op allerlei wijzen voor zijne verpleging zorgen. Zij zond hem haar hofdokter, Joh. Wullenius, een Nederlander uit Amsterdam,

1) In Des Cartes' Lettres I (Parijs 1667) is de verhandeling over het hoogste goed gedateerd Nov. 1647; in een oud afschrift, aanwezig in de Leid. B. sign. XVIII n°. 293 B., draagt zij het jaartal 1648. De verhandeling over de deugd is in een oud afschrift, Leid. B. cod. Perizon. 4°. 5, ook gedateerd 1648; de verhandeling over de liefde komt in dezen band achteraan, maar is wellicht ouder (volgens het opschrift werd het aan Christina toegezonden door Chanut). - De geschriften en correspondentie van Cartesius worden thans voor eene volledige uitgave bijeengebracht door professor Adam te Dijon.

die op dat oogenblik hoog in gunst stond. Ongelukkigerwijze had juist deze, zooals verteld wordt, reeds gedurende de philosofisch-theologische twisten in Nederland zich den tegenzin van Cartesius op den hals gehaald. Deze versmaadde daarom de voorschriften van Wullenius, en na weinige weken stierf hij op den 11^{den} Februari 1650, tot groot verdriet van de geleerde wereld en in de eerste plaats van zijne beschermvrouw de koningin.

Er wordt verteld, dat Des Cartes zich smartelijk getroffen voelde doordat de koningin zijn systeem niet geheel kon goedkeuren of begrijpen. Hierover is het nu moeielijk te oordeelen. Dat hij op hare beschouwingen heeft ingewerkt, en dat die invloed hare genegenheid voor het protestantisme niet versterkt heeft, is waar. - Ook zegt men, dat Des Cartes aan de koningin zijn landgenoot, den te Leiden tot professor aangestelden Salmasius, zou hebben aanbevolen. Ondertusschen schijnen zij elkaars tegenstanders te zijn geweest, en Salmasius had zich daarenboven, zooals we gezien hebben, reeds door Stiernhielm met de Zweedsche koningin in betrekking gesteld en misschien al reeds vroeger.

In den zomer van 1650 kwam Claud. Salmasius in Zweden[1)]. Hier trof hij verscheidene bekenden uit Leiden aan, zooals Ravius, die hetzelfde jaar in Zweedschen dienst trad, vervolgens Stiernhielm, Figrelius-Gripenhielm en andere Zweden; ook Nic. Heinsius en Is. Vossius. Met den vader van den eerstgenoemde stond Salmasius op een weinig vriend-schappelijken voet. Met de familie van den laatste was hij

1) In een vlak voor zijne reis aan Th. Bartholin geschreven brief uit Leiden, Mei 1650 (zie B.'s Epistolae medicae, Hafn. 1663 I blz. 430 vlg.), betuigt S. zijne dankbaarheid voor de uitnoodiging om op reis naar Zweden B. in zijne woning te komen bezoeken; evenwel hij zou B. slechts in der haast zien ‘quod non solus eo, sed cum conjuge, et praeterea festino’.

daarentegen zeer bevriend[1]; maar aan deze vriendschap kwam spoedig een einde, zooals wij zullen zien.

Isaäc Vossius, wiens vroegere betrekkingen met de Skyttes en andere Zweden in voorgaande hoofdstukken behandeld zijn, was misschien wel juist door Bengt Skytte, zijn reiskameraad naar Frankrijk in 1641, aan de koningin aanbevolen. In dezen Skytte bezat hij een voorspraak ‘tanquam columna non inclinatura’, zooals Joachim Camerarius aan hem schreef. In een brief aan Appelboom sprak Vossius zijne vreugde uit dat Christina zijn geringen naam had leeren kennen. De koningin drukte ook hare groote tevredenheid uit over zijne uitgave van de ‘Epistolae genuinae’ van den kerkvader Ignatius, waarvan de eerste uitgave in 1646 verscheen. In den herfst van het jaar 1648 werd hij naar Zweden geroepen[2].

Degene, die uit naam der koningin deze onderhandeling met Is. Vossius leidde, was Joachim Camerarius, een zoon van bovengenoemden resident[3], die waarschijnlijk reeds in Nederland kennis had gemaakt met Vossius, en die nu een

1) In de brievencollecties der Vossiussen, in de Amst. B. aanwezig, is een aantal brieven van Salmasius (aan I.V. uit de jaren 1638-1650). In Cl. Salmasii Epistolae, Leiden 1656, zijn verscheidene brieven afgedrukt van S. aan G.J. Vossius (de meeste dezer zijn aan Gronovius, enkele aan Grotius).

2) Aldus volgens een brief van J. Camerarius aan I.V., gedat. Stockholm Oct. 1648, aanwezig op de Amst. B. in de briefverzameling van I. Vossius, ald. in bruikleen van de Remonstr. kerk. Verg. ook gelijktijdige brieven van Freinshemius aan I.V., ter zelfder plaatse bewaard (gedrukt bij Arckenholtz IV blz. 237; verg. ook I blz. 268; benevens G.J. Vossius' brief aan Christina, Arck. II app. XIV). Van bovengenoemden brief aan Appelboom, op welken ook op blz. 193 wordt gedoeld, is het concept in de eigen verzameling der Amst. B. Zie Aant. II achter dit hoofdstuk.

3) J. Camerarius had als afgezant van de Keurpalts, met toestemming van Christina, het Westfaalsche vredescongres bijgewoond; hij bracht daarna een bezoek aan zijn vader te Groningen en ging toen naar Stockholm. In 1649 was hij bij den rijksdag tegenwoordig als Zweedsch edelman. Na een paar jaar ging hij weer weg. Hij stierf te Heidelberg in 1687. (De kostbare bibliotheek van Camerarius verbrandde bij de verwoesting van Heidelberg in 1693).

paar jaren in Zweden verblijf hield. Hij had van Vossius en diens vader brieven ontvangen, welke aan de koningin moesten getoond worden, en die haar zeer goed aanstonden. Camerarius kreeg daarop last Is. Vossius naar Zweden te ontbieden; hoe eerder hij kwam, heette het in den brief van Camerarius, des te aangenamer zou het der koningin zijn; bijzonder welkom zou hij zijn, als hij eenige vruchten kon meebrengen van zijne wetenschappelijke bemoeiingen: ‘in Regia vero Maiestate non minus exactum de ijs, quae ad rem literariam spectant, judicium, quam ijs omnino plurimum delectatur’.

In het begin van 1649 schijnt Vossius in Zweden te zijn gekomen. Hij zou daar de koningin in de Grieksche taal voorthelpen[1)]. Maar zeer spoedig moest hij weer op reis om de erfenis te regelen van zijn vader, die in Maart van datzelfde jaar overleden was. De koningin wenschte diens bibliotheek te koopen; en door toedoen van den zoon en van H. Appelboom is die ook voor de koninklijke bibliotheek aangekocht. Op kosten van deze ging Isaäc Vossius later naar Parijs. Daar deed hij reusachtige inkoopen van boeken[2)], en be-

1) Iets vroeger schijnt Joachim Gerdes uit Wismar eene dergelijke opdracht te hebben gekregen. Hij kwam in 1648 in Zweden (drie jaren vroeger schijnt, volgens Mollerus, in Stockholm zijne Duitsche vertaling te zijn verschenen van Cebes' Tabula en Epictetus' Enchiridion; nieuwe uitg. in 1663). Na een jaar of twee keerde hij echter naar Duitschland terug, waar hij zich verder, evenals vroeger, bezighield met persoonlijke navorschingen, ‘academische titels en ambten ontvluchtend’ (overl. 1668). Met de Nederlandsche geleerden in Zweden was hij bevriend. In 1656 schreef hij N. Heinsius, naar aanleiding van het overlijden van diens vader, een brief (aanwezig in de Leid. B. coll. Burin. 5), in welken hij H. ook hunne gesprekken in Stockholm over Epictetus in herinnering brengt.

2) Zie voor Vossius' inkoopen voor Christina: Arckenholtz I blz. 268 vlg. Een groot deel der bibliotheek van G.J. Vossius nam zij mee toen zij het land verliet; veel werd ‘in bewaring genomen’ door Isaäc V.; een gering deel is in Zweden gebleven (in de L.B. b.v. verscheidene boeken met de handteekening van Gerh. Vossius, waarschijnlijk daarheen geraakt met Gripenhielms verzameling). Het waren reusachtige sommen, die door I.V. voor het aankoopen van boeken werden besteed. Verg. de briefwisseling van I.V. met Joh. Holm (Leijoncrona) te Stockholm (b.v. een brief van dezen aan I.V. te Amsterdam gedat. Aug. 1650) en met Christina's bankier Bidal te Parijs (een brief van dezen uit Sept. 1650 is gericht aan I.V. te Stockholm; in Juli was I.V. nog in Parijs geweest volgens een brief van Heinsius aan Gronovius). Salmasius moet gezegd hebben, dat I.V. niet Christina's ‘bibliothecarius’ was, maar haar ‘bibliopola’. - Zie over aankoopen door Bidal ook Cl. Sarravii Epistolae, op. posthum. ad Christinam, Orléans 1654, op verschillende plaatsen. Zie Aant. III achter dit hoofdstuk.

zorgde aan de koningin te gelijker tijd afschriften van belangrijke handschriften. Hij stelde daar tot afschrijver een Zweedsch student Petrus Rezander[1)] aan, over wien hij al eerder gecorrespondeerd had met het geleerde parlementslid Cl. Sarrau.

1) P. Rezander had in 1648 toen Christina in Upsala was, eene in het Grieksch geschreven verhandeling verdedigd, naar aanleiding waarvan Freinshemius een gelukwensch schreef, uiteenzettende, hoe onder Christina's bescherming, 'cui nihil par esse nihilque secundum vere dixeris', de wetenschappen thans in Zweden bloeiden. R. schijnt twee of drie jaren in Parijs te zijn gebleven, waar hij samenwoonde met een oomzegger van Freinshemius (Abr. F., die op Christina's 24sten verjaardag ter harer eere te Straatsburg eene oratie heeft gehouden). Op den 1sten Jan. 1652 schreef R. uit Parijs een brief aan I.V. (deze brief is thans in de Amst. B.) sprekende over zijn werk en zeggende dat hij netter afschriften maken zal wanneer hij thuis is (hij doet ook de groeten van Abr. Freinshemius, die van plan was over twee maanden naar Zweden te gaan om zijn oom een bezoek te brengen - een tocht, die waarschijnlijk niet plaats vond ten gevolge van zijn ooms vertrek uit Zweden). R. had afschriften genomen van teksten van Olympiodorus, toevoegsels en scholia gemaakt op Plotinus en Alcibiades e.a. In de Leid. B. bevindt zich nog een dusdanig afschrift van Rezander's hand, in prachtband met het naamcijfer der koningin, daarheen geraakt met de verzameling van Is. Vossius. - In een brief van Cl. Sarrau, Parijs Maart 1650, aan Is. Vossius te Stockholm, afgedrukt in M. Gudii et C. Sarravii Epistolae ed. P. Burman, Leiden 1711, zegt Sarrau: 'Veniat ergo ille Upsaliensis descriptor, qui opes nostras vobiscum communicet'. Daarin wordt ook gesproken over het opzien dat Christina's geschenk aan S., een gouden ketting, gewekt heeft, welk geschenk door Vossius schijnt te zijn uitgelokt. S. was behulpzaam bij het inkoopen van boeken in Parijs. In Mei 1651 stierf hij echter (de in de vorige noot genoemde, aan Christina opgedragen verzameling brieven van Sarrau eindigt met een schoonen brief van de koningin aan zijne weduwe). - In brieven aan Vossius in het najaar 1651 uit Parijs geschreven, noemde Heinsius Rezander een 'bonus juvenis', maar 'van een melancholieken aard'. Zie Aant. IV achter dit hoofdstuk.

Deze had ook met Salmasius brieven gewisseld over de letterkundige bezigheden van de koningin; en Christina zelf had hem de eer aangedaan van hem brieven te schrijven. Isaäc Vossius keerde ondertusschen in den nazomer over Amsterdam naar Zweden terug. Daar was korten tijd vroeger Salmasius, die ook door Is. Vossius groeten van Christina ontvangen had, uit Leiden aangekomen.

Salmasius genoot nu groote bekendheid niet alleen als philoloog, maar ook als politicus. Zijne verdediging van Karel I van Engeland en van de zaak der monarchie, en zijn strijd met Milton in geschriften, welke juist toen in Nederland het licht zagen, werden daar niet in alle kringen met goedgunstige oogen aangezien. Maar in Zweden wekte dit optreden van hem algemeene waardeering.

De koningin bewees den Fransch-Nederlandschen geleerde zeer bijzondere welwillendheid; zij scheen zijn kennis en zijn omgang op hoogen prijs te stellen. Salmasius had anders eene hoogmoedige natuur; maar het is niet onwaarschijnlijk, dat zijn trots en zijne scherpe aanmerkingen de koningin juist vermaakten. Aan Salmasius werd aangeboden in het paleis te komen wonen, en ziekelijk als hij was, genoot hij daar de beste verpleging. Op een keer toen hij door ziekte gedwongen werd het bed te houden, kreeg hij zelfs bezoek van de koningin, die hare vertrouweling Ebba Sparre had meegebracht. Christina vond, zooals het verhaal luidt, den geleerde lezende in een minder stichtelijk boek; zij verzocht hare gezellin hardop uit dat boek voor te lezen, en vermaakte zich kostelijk, evenals zij zelf Salmasius waarschijnlijk vermaakte, over de verlegenheid, die de jonge dame bij gewaagde uitdrukkingen aan den dag legde.

Een persoon als Salmasius zou, denkt men zoo, goed overweg hebben gekund met Isaäc Vossius; beide waren, ondanks alle geleerdheid, libertijnsche naturen. Maar zij hadden over

onderscheidene persoonlijke en wetenschappelijke zaken verschil van opvatting. En zoo werden alle vriendschappelijke betrekkingen afgebroken door eene hevige ruzie, die de rust aan het hof van Christina ernstig verstoorde.

Salmasius' vroeger vermelde zoon Josias, die in Zweedschen krijgsdienst was getreden, had zich toen hij in geldnood verkeerde tot Vossius gewend en van dezen een voorschot gekregen; maar toen hij dat moest terugbetalen, kon of wilde hij niet. Vossius probeerde toen het geld van den vader los te krijgen. Deze bedankte daarvoor. Vossius nam daar geen genoegen mee, maar hield steeds dringender aan. Salmasius vond zich toen genoodzaakt bij de koningin zijn beklag over Vossius te doen. Christina beproefde alles in der minne te schikken, maar toonde zich jegens Vossius weinig toegeeflijk. Deze werd hierdoor verbitterd en dreigde Salmasius door een geschrift te schande te zullen maken, hetgeen de koningin intusschen zeer kwalijk opnam. Vossius, wiens afgeperste verontschuldigingen geen genoegzame voldoening werden gevonden, viel in ongenade. Na Freinshemius was hij koninklijk bibliothecaris geworden; hij is echter niet lang in die betrekking werkzaam geweest, want hij schijnt het hof verlaten te hebben in den herfst van hetzelfde jaar (1651). In het begin van het volgende jaar vinden we hem te Amsterdam, waar hij bijna onafgebroken bleef tot het voorjaar van 1653[1)].

Salmasius trad als overwinnaar uit dien twist te voorschijn. Hij stond bij de koningin in voortdurende gunst. Hij was ondertusschen nog verbonden aan de Leidsche universiteit, welker curatoren zijn traktement hadden verhoogd om hem te behouden; hij had slechts een tijdelijk - waarschijnlijk

1) In 1651 verscheen te Leiden de tweede uitgave van G.J. Vossius' 'De historicis graecis', door Is. Vossius aan Christina opgedragen. - J.P. Silfvercroon heette in Maart 1652 Is. Vossius in Nederland welkom 'in dese qvartiren' (brief gedat. Vijverstein, thans in de Amst. B.).

eenjarig - verlof gekregen om het Zweedsche hof te bezoeken. Christina wilde hem echter daar houden. Den laatsten Mei 1651 schreef zij aan de curatoren der Leidsche academie een brief waarin zij haar wensch te kennen gaf, dat zij Salmasius nog een tijd te Stockholm zouden laten[1]. Zij gaven echter niet toe; hoffelijk maar beslist antwoordden zij, dat zij Salmasius spoedig in Leiden terug verwachtten. In September verliet deze dan ook Stockholm. De koningin beproefde meermalen hem te bewegen daar terug te keeren, en wel zoo spoedig als hem zulks mogelijk was; in Juli 1652 schreef hij daarover aan zijn Deenschen vriend Th. Bartholin, en als reden waarom hij geen gehoor gaf aan Christina's roepstem noemde hij het Zweedsche klimaat waaraan hij niet gewend kon raken, en ‘Suecica ingenia’, die hem weinig aanstonden[2]. In Leiden verbeterde zijne gezondheid er echter geenszins op, en in den zomer van het jaar 1653 overleed hij te Spa. De brief, dien Christina bij deze gelegenheid aan zijne weduwe schreef, is beroemd geworden en is dikwijls aangehaald als bewijs van de groote liefde der koningin voor de wetenschap en hare beoefenaars[3].

1) ‘Praesertim cum toto illo tempore, quo hic egit, iniqua valetudine sit conflictus,’ voegt de koningin er bij. Deze brief is aanwezig in het curatorenarchief der Leidsche universiteit (een afschrift ervan in de Leid. B.). - In den hieronder vermelden brief aan Bartholin spreekt S. over zijne ‘debilitas, quam morbus chronicus in Suecia contractus fecerat’.
2) ‘Ingenia Danica’ daarentegen ‘longe magis arrident sive eruditionem spectes sive genium ipsum ad litteras et quicquid politos homines facit propensum’. En over het klimaat zegt S. vervolgens: ‘si similis esset vestro, non dubitarem quo vocat, incomparabilis illa Regina, protinus ire’. 't Is moeielijk niet te gelooven dat S. zich wou indringen bij de toongevers in Denemarken. Op weg naar Zweden schijnt hij zijne opwachting te hebben gemaakt bij den Deenschen koning, aan wien hij later brieven en boeken zond. - De nu aangehaalde brief aan Bartholin is afgedrukt in diens Epistolae medicae I blz. 485 vlg.
3) Christina verwijt de weduwe, dat deze de nagelaten manuscripten van Salmasius heeft verbrand, hetgeen ‘un sacrilège’ was. Dit was echter geschied volgens den op zijn doodsbed uitgesproken wensch van den overledene. - Het origineel van dezen brief is in 1887 op eene groote autographen-verkooping in Parijs verkocht voor 202 frs.; zie Est. Charavay's keurige beschrijving van ‘Lettres autographes comp. la collection de M. Alfred Bovet’, waar deze brief ook staat afgedrukt. Zie Aant. V. achter dit hoofdstuk.

De voornaamste vriend van Vossius in Christina's geleerden kring was de iets jongere Nicolaas Heinsius (Heins), een zoon van den Leidschen professor. Hij had Christina's streelende opmerkzaamheid getrokken door zijne Latijnsche verzen, die nog heden ten dage om hunne sierlijkheid worden bewonderd. Reeds op jeugdigen leeftijd had hij een loflied ter eere van de koningin gemaakt. Naderhand zond hij haar op aanraden van Vossius in Mei 1649 eene nieuwe, aan Christina opgedragen uitgave van zijne in Parijs en Padua uitgegeven gedichten. Heinsius werd daarop naar Zweden ontboden, en kwam daar in het laatst van hetzelfde jaar aan. Hij werd aangesteld als 'minister et ab epistolis latinis secretarius' van de koningin. In brieven aan vrienden en bloedverwanten gaf Heinsius, evenals Vossius, zijne bewondering te kennen voor de begaafde koningin. Zij van haar kant was zeer ingenomen met den jongen Hollander, zooals zij verklaarde in een brief aan zijn vader Dan. Heinsius, die aan zijn zoon een schrijven voor de koningin had meegegeven; nu kon, schreef de koningin, de beroemde professor van zijn eigen zoon vernemen, welk eene hooge waarde zij aan de wetenschap hechtte en hoe zij de beoefenaars daarvan wist te beloonen[1)].

1) Deze brief van Jan. 1650 is gedrukt bij Arckenholtz I blz. 276 vlg. De brieven, die hieronder worden aangehaald zonder bijzondere opgave van bronnen, zijn of te vinden bij Arckenholtz of in Burman's Sylloge epist. Deze verzameling bevat in deel III de hoogst gewichtige briefwisseling van N. Heinsius met J. Fr. Gronovius en met Is. Vossius, en in deel V zijne briefwisseling met Schefferus en met de koningin. De origineele concepten van het meerendeel der brieven van Heinsius aan Christina zijn te vinden in de Leid. B.; zij wijken op verscheidene punten af van Burman's tekst. Het concept van een - aan dezen onbekenden - brief van Heinsius aan Christina is in de Utrechtsche B. (hij is gedateerd Rome 31 Maart 1652 en handelt over Heinsius' studiën over Ovidius). Door deze correspondenties kan men zeer nauwkeurig de lotgevallen van N. Heinsius volgen. In den op blz. 59 vermelden brief van Dan. Heinsius aan Ax. Oxenstierna spreekt hij over de uitvoerige buitenlandsche reis, die zijn zoon volgens opdracht der koningin zal ondernemen. In den op blz. 193 vermelden brief van Gronovius aan H. (Sept. 1649) wordt deze (toen te Amsterdam) gelukgewenscht met zijn gaan naar Zweden; G. verzoekt de groeten aan Vossius, Freinshemius, Boeclerus en Loccenius. Zie Aant. VI achter dil hoofdstuk.

Gedurende den gelukkigen tijd dien N. Heinsius nu aan Christina's hof tot Februari 1651 doorleefde - met uitzondering van een kort verblijf in Leiden in den voorzomer van 1650 - bracht hij haar vaak in Latijnsche verzen hulde. Hij bezong haar portret, hij prees haar als ‘pacatrix Germaniae’ en als ‘magna musarum nutrix’, hij droeg haar met een vers zijn Claudianus op, evenals later zijn Virgilius; hij zong haar op haar geboortedag toe evenals - waarschijnlijk bij eene voorstelling in de ‘Leeuwenkuil’ - wanneer ‘leo in arena cum aliis feris ter quaterve commissus pugnam pertinaciter detrectat’ enz. Evenals Stiernhielm dat met Zweedsche verzen deed, moest N. Heinsius met Latijnsche verzen de feesten der koningin opluisteren. Toen het ballet ‘Le vaincu de Diane’, waarvoor Stiernhielm den voortreffelijken Zweedschen tekst ‘Then fångne Cupido’ had geschreven, ter eere van de koningin-weduwe in het paleis van Stockholm werd gegeven in het eind van 1649, maakte Heinsius op Christina, die de rol van Diana vervulde, een vers, dat aldus eindigde:

> At tu, per populos quam laudibus aequa paternis
> Fama triumphali vectat opima rotâ,
> Quam leve, tot bello gentes, Augusta, subactae;
> Vincere si Superos jam tibi ludus erit!

Bij het kroningsfeest der koningin in het eind van het jaar 1650 dichtte Heinsius een uitvoerig lofgezang ‘Christina Augusta’; ook zijn vader schreef bij die gelegenheid een

'poematium', hetwelk afzonderlijk te Stockholm gedrukt is in 1650[1].

In den aanvang van 1651 ondernam N. Heinsius, volgens opdracht der koningin, eene reis, waarvan Parijs, maar in het bijzonder Italië het doel was: hij moest haar zeldzame handschriften bezorgen of er afschriften van laten maken, en uit haar naam zich in betrekking stellen met de eerste geleerden van Europa. Het jaar 1651 bracht hij gedeeltelijk door in Leiden, gedeeltelijk in Parijs, waar hij o.a. Rezander ontmoette, en vervolgens ging hij naar Italië. In de lente van 1652 was hij te Rome en begaf zich vervolgens naar Florence, waar hij in de rijke bibliotheek verscheidene afschriften en studiën maakte.

Als amanuensis had hij, op aanbeveling van Vossius en met toestemming der koningin, een jong student meegenomen: Lucas Langermann uit Hamburg, een bloedverwant van Vossius en Gronovius, die in Nederland in de philologie gestudeerd had. Deze had Christina's gunst verworven door eene rede, welke hij op haar kroningsdag in Tübingen gehouden had. Van Parijs vergezelde hij Heinsius naar Italië en vervolgens naar Zweden[2].

Het was eene bijzonder prettige reis voor beide jongelieden. Voor Heinsius werden de kennissen die hij toen maakte van groote beteekenis voor zijne gansche wetenschap-

1) Genoemde gedichten van N. Heinsius op Christina vormen het eerste boek van zijne 'Silvae', voor welke hij het voorbericht schreef in Parijs Sept. 1651.

2) In de brievencollecties der Vossiussen in de Amst. B. zijn brieven aanwezig van L.'s vader Laur. Langermann Jr in Hamburg uit 1650 en volgende jaren en van Lucas L.; deze was in het begin van 1651 te Tübingen en in den herfst te Parijs. In Sept. 1653 schreef hij uit Amsterdam aan Is. Vossius te Stockholm; hier ontmoetten zij elkander in de volgende maand. - In de Leid. B. coll. Burm. F. 5 zijn twee brieven van Lucas L. aan Heinsius, benevens (in concept) drie brieven van Heinsius aan hem. Onder de Poemata van Heinsius is een gedicht te Florence geschreven aan L., die een uitstapje naar Napels had gemaakt. - Zie Aant. VII achter dit hoofdstuk.

pelijke werkzaamheid; tot hen behoorden Ott. Falconieri en Carlo Dati, twee der voornaamste geleerden van Italië; aan den eerste moest hij uit naam der koningin een gouden keten ter hand stellen.

Door zulke wetenschappelijke tusschenpersonen als N. Heinsius en Is. Vossius won Christina vele nieuwe bewonderaars, die door gedichten, redevoeringen of opdrachten[1] haar hunne hulde brachten, iets wat zij goed placht te beloonen.

Heinsius hield de koningin door brieven voortdurend op de hoogte van zijne werkzaamheden[2]. Zij had alle reden om hierover tevreden te zijn, en gaf ook in genadige brieven hare ingenomenheid te kennen. De stoffelijke belooning die zij hem toegezegd had werd hem echter niet zoo nauwkeurig uitbetaald; zelfs Heinsius' eigen voorschotten op reis werden niet geregeld, indien zelfs in het geheel al, vergoed[3].

1) De koningin nam niet maar van den eerste den beste opdrachten aan: was een schrijver haar onbekend, dan liet zij door hare agenten inlichtingen inwinnen omtrent zijne beteekenis en zijn naam (zoo b.v. door Appelboom over een zekeren Berlinghoven te Rotterdam in 1649).
2) Over H.'s letterkundige vondsten op zijne reis wordt b.v. rekenschap gegeven in M.v. Celse, Bibl. reg. Stockholmensis historia, en in v.d. Aa, Biogr. Woordenboek XI, 1, blz. 441 vlg.
3) Van het eind van 1653 af bevatten H.'s brieven verzoeken om uitbetaling van voorgeschoten gelden. In Febr. 1654 vaardigde Christina te Upsala eene schuldbekentenis ‘pensionis loco’ van 5227 imperialen aan Heinsius uit, ‘quorum solutionem ob alias nunc faciendas impensas, in commodius tempus prorogare atque differe placuit’ (afgedrukt in Sylloge epist. V, blz. 774; het origineel bevindt zich in de Leid. B. coll. Burm. F. 9). In Mei van datzelfde jaar schreef H. aan Gronovius eene jeremiade over deze zaak (en over zijne plannen voor de toekomst; zie Syll. epist. III, blz. 330 vlg.). Ook nog na 1660 schreef H. aan de koningin over zijne vordering. Burman, die hierin aanleiding vond om Christina hevige beschuldigingen te doen, werd door Arckenholtz en Kolmodin (deels op zwakke gronden) bestreden. Grauert houdt het er voor, dat Heinsius nooit volledig betaald is (H.'s rekeningen bevatten ook de vorderingen van zijn oom J. Rutgersius). H. verstond stellig niet de kunst om zich zoo te doen betalen als Vossius, die een gedeelte van Christina's kostbaarste boeken en manuscripten als goede prijs behield. Door Silfvercroon kreeg H. echter in 1655 van de koningin een partij boeken, die in hare bibliotheek over was. In 1666 kocht zij, misschien om H. te helpen, zijne bibliotheek en penningverzameling in Stockholm, en wilde het meeste daarvan onmiddellijk betalen (zie den brief aan S. Bååt, Arckenholtz I blz. 286 vlg.). In alle geval heeft H. zich ten slotte toch niet door de koningin verongelijkt gevoeld; hij bleef de grootste toegenegenheid voor haar koesteren, zooals verderop zal worden meegedeeld.

Ook met andere Zweden onderhield Heinsius op reis briefwisseling. Hij zond vriendelijke brieven met aanbieding van zijne dienstvaardigheid aan den rijkskanselier, aan den rijksraad Salvius en aan den rijksmaarschalk M.G. de la Gardie[1]. Voor Schefferus, dien hij zooals bekend is zoowel in Nederland als in Zweden ontmoet had, volbracht hij opdrachten. Over zijne briefwisseling met Edv. Philipsson is reeds gesproken. - Vroeg in het voorjaar van 1653 verliet Heinsius Florence en begaf zich over Venetië, Zwitserland en Duitschland naar Nederland, waar hij te Leiden zijn ouden vader ging opzoeken. Pas in October van dat jaar was hij in Stockholm terug.

Gedurende het eerste verblijf van Vossius en Heinsius in Zweden waren eenige tot dusverre niet vermelde Nederlanders of vroeger in Nederland gestudeerd hebbende buitenlandsche geleerden voor langer of korteren tijd aan het hof

1) De concepten der brieven van Heinsius aan al dezen (en aan den Franschen minister Chanut) zijn aanwezig in de Leid. B. coll. Burm. F. 5. In de collectie-Oxenstierna in de R.A. zijn drie brieven van H. aan Axel O., een uit Leiden van het jaar 1651 en twee uit Florence 1652-1653 (een is afgedrukt bij Arckenholtz, twee bij Reifferscheid; in den brief uit Leiden wordt o.a. gesproken over Milton's geschrift tegen Salmasius, wier strijd dikwijls behandeld wordt in brieven uit die jaren. Het is niet zonder belang te weten, dat Salmasius geloofde dat N. Heinsius Milton zou hebben voorzien van schandaleuze berichten omtrent S. en diens vrouw). - In een brief van H aan M.G. de la Gardie (waarschijnlijk uit Leiden) wordt aan dezen de groete gedaan van Dan. Heinsius en Boxhornius. - In de Utrechtsche B. bevindt er zich onder H.'s concepten een aan ‘Oxenstiernio filio’, een brief van rouwbeklag bij den dood van den rijkskanselier; met hem, zegt H., ‘patronum ego perdidi incomparabilem’. Zie voor H.'s briefwisseling en verhouding tot J. Wullenius noot 2 op blz. 212.

geweest. Het waren J. Wullenius, Herman Conring en de gebroeders Ludolphus.

Johan Wullenius (van Wullen) heeft weliswaar minder naam gemaakt dan de andere hier genoemde Nederlanders, maar hij verdient vermeld te worden om zijne betrekking tot Christina en tot Heinsius. Hij was in Amsterdam geboren en studeerde in de medicijnen te Leiden[1)] omstreeks 1630. Later schijnt hij in zijne geboortestad te hebben gepraktizeerd en daar ook bevriend te zijn geraakt met P. Trotzig; vermoedelijk als een gevolg van deze kennismaking ging hij naar Zweden (omstreeks 1649). Daar werd hij lijfarts van de koningin; in die betrekking is hij boven vermeld bij het overlijden van Cartesius. Met eene dochter (of zuster?) van hem raakte N. Heinsius in intieme betrekking, die hiermede eindigde, dat zij, ondanks protesten van Heinsius, door een Hollandsch hooggerechtshof verklaard werden wettelijke echtgenooten te zijn[2)].

1) Op de Leidsche studentenrol is in 1628 een Joh. Wullen amstelodam. ingeschreven, en in 1629 Jo. a Wullen amstelodam.

2) Margaretha v. Wullen wordt vermeld in Nederlandsche bronnen (b.v. in Jan ten Brink's monographie 'Dr. Nicolaas Heinsius junior. Eene studie over den hollandschen schelmenroman der 17de eeuw', Rotterdam 1885) als de dochter van een Lutherschen predikant in Stockholm. Deze 'Zweedsche Phryne' was echter eigenlijk eene Hollandsche. Heinsius schijnt haar ondertusschen in Stockholm te hebben leeren kennen. In zijne brieven wordt dr. Wullenius dikwijls genoemd in de eerste jaren na 1650. Onder de concepten van Heinsius welke aanwezig zijn in de Leid. B. coll. Burm. F. 9 zijn sommige (doorgeschrapte) aanteekeningen, waar men een paar regels namen kan onderscheiden van personen aan wie H. blijkbaar schrijven moest: 'Broochio, Wullenio, Gronovio, Vossio, Patri, Goesio, Reginae' vervolgens 'Wullenio, Holmio, Geraldo, Capellano, Fermeio, Er. Puteano, com. Magno'. In verscheidene brieven naar Stockholm, b.v. aan Bourdelot in 1652, heet het 'salveas Wullenium'. Spoedig werd de verhouding tusschen H. en de familie Wullenius minder goed. In (een concept voor) een brief (uit 1653?) aan een 'myn heer' wordt gesproken van 'de list en godvergeten bedroch van Margit Wullen'. Deze ongelukkige verbintenis werd een bron van groot verdriet voor Heinsius. - Marg. Wullen was of eene zuster van W. of eene dochter uit een vroeger huwelijk. W. trouwde (hertrouwde?) in 1652 met Anna Trotzig, zuster van P. Trotzig en weduwe van D. Kock, en kreeg bij haar in 1653 te Stockholm eene dochter Anna v. Wullen. Deze trouwde met den lateren landdrost P. Snack, wiens twee zoons uit zijn vorig huwelijk naar Nederland gezonden werden, de een (Olof) als student in 1676, de ander (Erik) als officier in 1688; de laatste werd katholiek en ging naar Rome, evenals zijn hieronder besproken bloedverwant Nic. Heinsius Jr. - Wullenius (minder juist Weules of Weulen genoemd) stierf te Stockholm in 1658.

Als lijfarts van Christina werd ook Herman Conring uit Oost-Friesland aangesteld, die door toedoen van Adler Salvius in 1650 naar Zweden kwam. Hij had ook te Leiden gestudeerd tusschen 1620 en 1630, en maakte later niet alleen als geneesheer maar ook als staathuishoudkundige naam; vooral werd zijn werk over het oude recht bij de Germanen beroemd. Aanvankelijk scheen het hem in Zweden goed te bevallen en dacht hij er over daar te blijven, zooals Heinsius aan Gronovius schreef. Maar na een jaar of twee keerde hij naar Duitschland terug, waar hij als professor in Helmstädt groot aanzien genoot - ondanks zijne gebreken op moreel gebied - en het voorwerp was van de belangstelling van vele vorsten. Voor Christina maakte hij een geschrift over Zweden's recht ten opzichte van Bremen. Karel Gustaaf riep hem in 1658 naar Zweden, maar hij sloeg dit aanbod af. Tegen Zweden trad hij later in het belang van Denemarken op. Met Zweedsche geleerden, b.v. met Schefferus, bleef hij echter in voortdurende betrekking[1)].

Gelijktijdig met Conring hielden in Zweden de gebroeders Georg Henrik en Job Ludolphus (Leutholf) uit Erfurt verblijf. Zij hadden oude betrekkingen zoowel met Nederland als met Zweden. De eerste was met een ouderen broeder naar Leiden gegaan in 1639, een jaar waarin zoovele voorname en geleerde Zweden aldaar vertoefden. Wellicht knoopte hij reeds toen de betrekkingen aan, die hem enkele jaren later eene

1) Een brief van H.C. aan Stigzelius en Terserus, in 1653 geschreven op aandringen van G. Calixtus, is gedrukt in de Sv. Mercurius 1758 blz. 1021 vlg.

plaatsing verschaften in de Zweedsche gezantschapskanselarij te Munster bij den resident S. Rosenhane, die van dat oogenblik af de beschermer werd van de gebroeders Ludolphus.

De jongste broeder Job werd in 1645 student te Leiden. Waarschijnlijk maakte hij reeds daar kennis met N. Heinsius, met wien hij later brieven wisselde. Twee jaar later kwam Georg Henrik daar ook, vergezeld door een Zweedschen 'servus'[1]. In 1648 deed S. Rosenhane Holland op weg naar Parijs aan; hij nam toen de beide broeders Ludolphus mee daarheen, den oudsten als zijn secretaris, den jongsten als gouverneur voor zijne kinderen. Uit Parijs dacht Job Ludolphus het volgende jaar 'suasu parentum et patroni mei Oratoris suecici permissu', zooals hij aan Heinsius schreef, een tocht naar Italië te ondernemen, waar hij o.a. onderzoekingen zou doen voor de geschiedenis van de Zweedsche geleerdheid. De reis schijnt echter dezen keer te zijn afgesprongen. Rosenhane had zich als gezant Mazarin's ongenade op den hals gehaald en werd ijlings teruggeroepen. De gebroeders Ludolphus vergezelden hem in den herfst 1649 naar Zweden.

In Zweden woonden de gebroeders Ludolphus of op Rosenhane's landgoed Tistad, waar deze nu een tijdlang teruggetrokken woonde, of in Stockholm. Hier schijnen zij zeer vriendelijk te zijn ontvangen, zoo b.v. door den ouden rijkskanselier, dien zij buiten bezochten, en door de koningin. Het schijnt Georg Henrik Ludolphus te zijn geweest, die in 1650 te Stockholm den stoot gaf tot wetenschappelijke bijeenkomsten, over welke de koningin ten tijde van Cartesius

1) Zijn naam was Magnus Nilsson, en hij was waarschijnlijk aangesteld door G.H.L. in Zweden, waarheen deze vermoedelijk met Rosenhane uit Munster gekomen was. - Job L. is in 1648 opnieuw ingeschreven op de Leidsche studentenrol.

al zou gedacht hebben. De jonge Ludolphus bracht nu te weeg, dat de vele aan het hof verzamelde geleerden elkander op bepaalde dagen voor wetenschappelijke gesprekken in de bibliotheek der koningin ontmoetten. Later (1652-1653) kwam onder het voorzitterschap van Bourdelot eene ‘academie’ tot stand. Dergelijke academies werden toen ter tijd, op voorbeeld der Italianen, op verscheidene plaatsen gesticht; in Stockholm waren weliswaar de beste gegevens voor zulk eene instelling aanwezig, maar de onderneming leed spoedig schipbreuk. Niet eene wetenschappelijke academie, maar wel eene schitterende orde - de Amaranthenorde - werd het doel van Christina's bemoeiingen.

Job Ludolphus, die zich zou ontwikkelen tot een van de beroemdste taalvorschers zijner eeuw, met het AEthiopisch tot hoofdvak, verliet in het begin van 1651 Zweden, naar het schijnt in gezelschap van N. Heinsius en den jongen Silfvercroon. Enkele jaren later kreeg hij een aanbod van Karel Gustaaf om gouverneur te worden bij diens zoon Gustaf Carlsson; hij nam evenwel dit aanbod niet aan, maar stelde zich in plaats daarvan van tijd tot tijd beschikbaar ten dienste van de Saksische hertogen. Met eene opdracht van den hertog van Gotha kwam hij in 1675 in Zweden terug. Verscheidene Zweedsche geleerden bezochten hem in de volgende tientallen van jaren te Frankfort a/M., waar hij eerst in 1704 overleed[1)].

1) De gewoonlijk voorkomende opgaven over Job Ludolphus kunnen worden verbeterd en aangevuld door eenige brieven aan Heinsius, aanwezig in de Leid. B. coll. Burm. F. 5. In Jan. 1649 schreef J.L. uit Parijs over zijne Italiaansche reis, tevens zijne diensten aanbiedende in Italië, evenals die van zijn broeder in Parijs. ‘Rogavit me nuper amicus de Olai Magni archiepiscopi Upsaliensis sepulcro, et quibus libros suos reliquerit’; hieromtrent wilde hij navorschingen doen en verzocht H. mee te deelen wat hij over deze zaak wist. Na zijne terugkomst uit Italië zou J.L. in plaats van zijn broeder secretaris worden bij Rosenhane. In Juli van hetzelfde jaar bericht J.L., dat Rosenhane Parijs zal verlaten, maar dat hij zelf onzeker is of hij in Parijs zal blijven ‘negotiis Reginae conficiendis’ of op reis gaan naar Italië, waar hij vurig naar verlangt. In Sept. van dat jaar schrijft hij uit Havre de Grâce, dat hij nu heeft besloten Rosenhane naar Zweden te vergezellen; daar bood hij zijne diensten aan H. aan en verzocht dezen hem door Appelboom of Spieringk brieven toe te zenden; hij doet de groeten van Bochart. - J.L.'s veel besproken reis naar Rome, waar hij den grond schijnt te hebben gelegd voor zijne studiën in het AEthiopisch - tot nasporingen over Ol. Magnus schijnt hij niet gekomen te zijn - werd waarschijnlijk ondernomen toen hij in 1651 Zweden verliet. Reeds het volgende jaar werd hij ondertusschen aangesteld in Saksischen dienst. - Het zeggen dat J.L. reeds op Tistad aan zijn AEthiopisch woordenboek werkzaam was, schijnt te worden betwijfeld. Hij was daar trouwens heel kort. In een brief, gedat. Tistad Jan. 1651, bespreekt J.L. zijn aanstaand vertrek uit Zweden: hij zou slechts te voren de kopermijnen in Falun gaan bekijken - een gewoon uitstapje voor vreemdelingen in dien tijd - ‘ut ita nihil ultra hoc in regno agendum habem’.

Georg Henrik Ludolphus bleef in Zweden, maar schijnt in 1652, ontevreden over den veranderden toon aan het hof, het land te hebben verlaten; hij werd burgemeester van zijne geboortestad Erfurt.

Ja, de toon aan Christina's hof was inderdaad na het vertrek van Heinsius veranderd! Zoowel de tijdgenooten - en juist Heinsius - als de nakomelingen hebben dit gewoonlijk toegeschreven aan Bourdelot. Deze erkend bekwame, maar wat de middelen betreft weinig nauwgezette Fransche geneesheer, die op aanbeveling van Salmasius in het begin van 1652 naar Zweden kwam en onmiddellijk daarop werd benoemd tot lijfarts van de koningin, heeft stellig zeer grooten invloed op haar gehad; maar die invloed was noch onbeperkt, noch in allen deele schadelijk. In verscheidene gevallen bewees Bourdelot de koningin trouwens meer dienst als uitvoerder dan als ontwerper. Hij scheen lichte lectuur aan te moedigen in plaats van zwaren wetenschappelijken kost. Christina begon zich toen ook meer aan het vermaak te wijden dan aan de studie. De geleerden beklaagden zich hierover zeer, en gevoelden er zich weinig over gesticht te moeten deelnemen aan balletten en vertooningen. De koningin

had zich echter werkelijk te voren overspannen door onvermoeid studeeren; zij had uitspanning noodig, en het was misschien wel Bourdelot's verdienste dat hij dit inzag.

Ondertusschen stonden ook gedurende de twee laatste regeeringsjaren van Christina verscheidene geleerden van groote verdienste aan haar hof in de gunst. Daartoe hoorden zelfs een paar Franschen en Portugeezen, die toen de Nederlanders en de Duitschers schenen te zullen verdringen. Vooral moeten we herinneren aan Samuël Bochart, een gereformeerd predikant te Caen, beroemd door zijn kennis van de bijbelsche archaeologie. Hij had ook te Leiden gestudeerd onder Erpenius (tusschen 1620 en 1630) en was een kennis van Vossius, Heinsius en J. Ludolphus. De eerstgenoemde schijnt door tusschenkomst van Sarrau te hebben gepoogd om Bochart diens in wording zijnd werk ‘De animalibus Biblicis’ aan de koningin te doen opdragen. In 1650 stelde Vossius zijn vriend Bochart in schriftelijke betrekking met de koningin[1)]. Bochart werd daarop herhaaldelijk naar Zweden geroepen. Vergezeld van zijn leerling, den later zoo beroemden Pierre Daniel Huet, begaf hij zich ook inderdaad op weg. Tot Halmstad reisden zij samen met Vossius, die hoopte naar het hof te mogen terugkeeren; maar deze kreeg daar last om weer op reis te gaan met eene opdracht van de koningin. In Stockholm aangekomen, probeerde Bochart op allerlei manier de koningin te bewegen om zijn vriend

1) Brieven van Bochart aan Vossius sedert het jaar 1646 zijn te vinden in de Amst. B. Christina's briefwisseling met B. is voor het grootste deel afgedrukt bij Arckenholtz (het origineel van sommige harer brieven is in de Leid. B.). De koningin erkent, dat het Vossius was, die haar opmerkzaam had gemaakt op B.'s geschriften, welke zij zeer bewonderde. In brieven van Maart 1652 (niet bij Arckenholtz; het orig. in de Leid. B. coll. Pap. I b) geeft zij hare vreugde te kennen over B.'s besluit om naar Zweden te komen; zij verzoekt hem - in voortreffelijk gekozen bewoordingen, zonder pretentie, en te zelfder tijd allervriendelijkst - de schoone Grieksche taal niet te misbruiken door er haar loftuigingen in te zeggen voor eigenschappen die zij niet bezat.

Vossius weer in genade aan te nemen. Dat duurde echter nog eenigen tijd[1].

Bochart vond Christina voor 't overige ‘très admirable’, zooals Vossius hem haar beschreven had. Hij kreeg den sleutel van de koninklijke bibliotheek, welke was ‘belle et beau soutenue’; maar niet dan met ongelooflijke moeite kon men er vinden wat men zocht, aangezien de meeste boeken op den grond of ongeordend in kasten lagen.

Bochart trof in Stockholm vele andere Franschen aan, namelijk Gabr. Naudée, Mazarin's vroegeren bibliothecaris, die het vorige jaar (1651) met Vossius gecorrespondeerd had en ook in letterkundige betrekking stond met professor Heinsius te Leiden[2], R.T. du Fresne, dan Ant. de Courtin

1) In den brief aan Bochart van Mei 1652 verzocht de koningin B. aan Vossius te willen meedeelen, dat hij in Holland moest blijven om nadere orders af te wachten ‘pour un plus long voiage’. De secretaris P. Apelman, die Bochart van Halmstad naar Stockholm had vergezeld, schreef in het eind dier maand aan Vossius te Amsterdam (deze brief bevindt zich nu in de Amst. B., evenzoo de volgende), dat de vrienden van V. moeite deden ‘pour vous remettre dans les bonnes graces de nostre bonne Reyne’, en onder hen vooral Joh. Holm (Leijoncrona), de invloedrijke rentmeester der koningin, diegene onder V.'s vrienden aan het hof, welke het meeste ‘compassion de vostre malencontre’ had. Holm zou met de door Apelman meegebrachte brieven van V. aan de koningin voor den dag komen, als zij was ‘en fort bonne humeur’. In een P.S. voegt Apelman hier bij, dat Holm hem juist komt berichten, dat Bochart op zijne audiëntie gelegenheid heeft gevonden om V.'s brieven aan te bieden, die zij ‘fort agréable’ had gevonden. V. zou nu dus bepaald worden teruggeroepen. Zoo hoopte Bochart ook, die hierover in Juni aan V. schreef (evenals Apelman nog eens in Augustus). Salmasius stond echter nog tusschen V. en Christina; deze had middelerwijl geantwoord ‘commodissime et sapientissime ad suas satis protervas’. Nog in Mei van het volgende jaar sprak Bochart ten gunste van Vossius bij de koningin tegen Salmasius (verg. Arckenholtz I blz. 236); laatstgenoemde stierf inmiddels spoedig daarop; Vossius was toen in Stockholm teruggekeerd. Zie Aant. VIII achter dit hoofdstuk.

2) Verg. G. Naudaei Epistolae, Genève 1667. In een brief aan Gassendi (Nov. 1652) verhaalt N., dat hij en Du Fresne nu bij Bourdelot eten en het er uitstekend hebben. Op dat oogenblik waren zij, evenals Bochart, niet geriefelijk ingekwartierd; maar op het slot zouden vertrekken voor hen in gereedheid worden gebracht.

en Urbain Chevreau[1)], beide laatstgenoemden later aangesteld in dienst van Karel Gustaaf. Gelijktijdig vertoefde aan het hof een jong in Nederland opgevoed Duitsch geleerde Marcus Meibom, een bloedverwant van Henr. Meibom vader en zoon, de beroemde geneesheeren en geschiedvorschers te Helmstädt. Hij had reeds aandacht getrokken door eene in Amsterdam uitgegeven verzameling ‘Antiquae musicae scriptores septem’. Christina stelde hem aan bij hare bibliotheek, waarvan Naudée op dat oogenblik in plaats van Vossius directeur was.

Meibom schijnt in het oogloopend zelfgenoegzaam en pedant te zijn geweest zoo jong als hij was (ongeveer 22 jaar). Dat was waarschijnlijk de reden voor Bourdelot om hem belachelijk te maken op eene opzienbarende wijze. De geschiedenis is te grappig en te teekenend voor den toestand aan het hof dan wat we haar hier niet nog eens zouden vertellen. De koningin gaf aan Meibom haar verlangen te kennen, dat hij, die de muziek der ouden zoo in den grond kende, haar een begrip daarvan zou geven door het een of andere stuk uit te voeren; men zou dan, op voorstel van Bourdelot, eene classieke voorstelling geven en een ‘tripudium’ opvoeren. Het moest eene echte renaissance-voorstelling worden. Naudée zou den daarbij behoorenden dans uitvoeren; Meibom zou den zang voor zijne rekening nemen. Ongelukkigerwijze was Meibom's stem verre van behagelijk, ofschoon hij dat zelf niet inzag. Alles was gereed, Meibom's ijdelheid gestreeld en de koningin voorbereid op een heerlijk schouwspel. De

1) Chevreau, de schrijver van het aan het hof opgevoerde ballet ‘Les Liberalitez des dieux’, evenals van een ballet ter gelegenheid van Karel X's bruiloft, was weliswaar geen dichter van naam, maar toch geenszins een ‘obscuur personage’; hij had reeds voor 1640 in Parijs aandacht getrokken als schrijver van verscheidene drama's, later gaf hij romans, brieven en gedichten uit. Hij had een zelfstandigen aard en was volstrekt geen gelukzoeker, zooals zoovele andere vreemdelingen aan Christina's hof.

voorstelling had plaats, waarschijnlijk in de groote tooneelzaal van het paleis en voor een talrijk en schitterend publiek. Naudée's dans schijnt niet slecht te zijn geweest; de groote aandacht was eigenlijk gericht op Meibom's zang. De uitwerking daarvan moet onbeschrijfelijk koddig zijn geweest. De toeschouwers, met Christina aan het hoofd, kunnen moeilijk het lachen laten. Bourdelot lacht als een Mephistofeles en fluistert de koningin eene hatelijke opmerking toe. Daar vallen den ongelukkigen zanger plotseling de schellen van de oogen. Buiten zichzelf van woede rent hij van het tooneel af regelrecht op Bourdelot, den verleider en verrader toe. Een oorvijg klinkt! Men denke zich de veranderde stemming: ergernis en toorn, die zich mengen met de nog niet bedaarde vroolijkheid.

Na dit schandaal kon Meibom zich gevoegelijk niet meer aan het hof vertoonen. Hij verliet spoedig Stockholm[1]. In Kopenhagen, waar hij eenige jaren vertoefde en koninklijk bibliothecaris werd, gaf hij o.a. een boek uit ‘de proportionibus’, hetwelk hij gezegd wordt in Zweden te hebben gemaakt. In de eerste jaren na 1660 schijnt hij weer terug te zijn gekomen bij Christina, die toen in Rome was en hem weer aan hare bibliotheek moet hebben geplaatst. In 1668 was hij in Amsterdam en werd daar aan de hoogeschool aangesteld tot professor in de geschiedenis en de welsprekendheid, gelijk in het vierde hoofdstuk gemeld is. Langer dan twee jaar duurde echter deze aanstelling niet. Daarna bleef hij als particulier in deze stad wonen, zich bezig houdende met wetenschappelijk werk en gewikkeld in kibbelarijen, vooral met Schefferus, waarover in het negende hoofdstuk zal gesproken worden[2].

1) Heinsius verhaalt in een brief aan Gronovius van Dec. 1653, dat M. Zweden verlaten had, omdat hij ontevreden was dat hij slechts den titel ‘sub-bibliothecarius’ droeg.
2) Meibom wijdde zich aan het bestudeeren van de scheepvaart bij de Ouden, waarover Schefferus vroeger had geschreven. Men zegt, dat hij zich ten slotte geruïneerd heeft door practische - of beter gezegd onpractische - pogingen om den antieken scheepsbouw te doen herleven. Zie Aant. IX achter dit hoofdstuk.

In het jaar 1653 verdwenen vele dezer laatstelijk opgenoemde sterren van den geleerden horizon van het Zweedsche hof. Bochart, die zich niet behagelijk gevoelde in het gezelschap van Bourdelot, en aan het Zweedsche hof slechts vrienden ‘d'aujourdui et d'hier’ bezat, verliet het hof in Juli 1653, alswanneer hij en Naudée in het gevolg van den Franschen minister Chanut vertrokken[1)]. Bourdelot was even vroeger vertrokken. Daarentegen kwamen Heinsius met Langermann en Vossius terug, welke laatste eindelijk in genade was aangenomen en thans weer het opzicht kreeg over de bibliotheek der koningin.

Nog hield de koningin den geleerden staat in stand. Zij voerde voortdurend eene schitterende hofhouding, welke men leert kennen uit het bekende dagboek van den Engelschen gezant Whitelocke. In den herfst van 1653, toen het hof in Upsala was, gingen Vossius, Heinsius en Langermann daarheen. Laatstgenoemde hield daar op den verjaardag der koningin eene rede[2)]. Schefferus trad ook als redenaar voor

1) Bochart correspondeerde uit Caen, waarheen hij terugkeerde, voortdurend met Christina en met Vossius, vooral toen deze in de Spaansche Nederlanden vertoefden. B. gaf in brieven aan Vossius zijne groote verwondering te kennen over Christina's afstand. - Schefferus gaf na B.'s dood (1667) diens ‘dissertatio epistolica de quaestione num AEneas umquam fuit in Italia’ uit, vertaald uit het Fransch in het Latijn, Hamburg 1672; herdrukt in eene nieuwe oplage van B.'s ‘Geographia sacra’. Tegen dit laatstgenoemde grootsche werk, dat het eerst in 1646 verscheen, schreef Stiernhielm later zijn Anti-Bochartus (handelend over den voorrang der Zweedsche taal boven de Fenicische). - B.'s ‘Hierozoicon’ in 1663 uitgegeven, werd in de volgende eeuw gecompleteerd door een ‘Hierobotanicon’ van den Zweed O. Celsius.

2) In een brief aan Schefferus van Oct. 1653 (U.B. coll. Scheff.), die uit Stockholm werd verzonden met Langermann, verzoekt Heinsius Schefferus hen in Upsala een verblijf te willen bezorgen in de nabijheid van het slot. In Juni 1654 bedankt Langermann S. voor de betoonde welwillendheid. L. ging toen waarschijnlijk naar Hamburg. Hij werd daar, naar het schijnt op Christina's bijzondere aanbeveling, in 1656 ‘kanunnik’; overl. in 1686.

het hof op, en wel bij een herinneringsfeest dat de koningin gaf ter eere van haar gestorven vriend Salmasius. De spreker had daar, natuurlijk om de koningin aangenaam te zijn, Salmasius' verdiensten overmatig opgehemeld. Over den indruk, welken dit bij de Nederlandsche geleerden teweegbracht, schreef Heinsius aan Gronovius: ‘Vossii bilem movit haec dicacitas, mihi risum’; hij liet zich zeer onvriendelijk over Schefferus en diens wetenschappelijke werkzaamheid uit - waarvan hij later de eerste was om ze te prijzen! - maar voegde er in een postcriptum bij, dat hij bezoek had gehad van Schefferus, die zijne verontschuldigingen kwam aanbieden over zijne ‘dicacitas’.

Middelerwijl heerschte aan Christina's hof toch niet meer dezelfde stemming als vroeger: ‘in aula non id est literis nunc pretium quod fuit olim’, klaagde Heinsius in den juist aangehaalden brief. De troonsafstand scheen thans op handen te zijn, hetgeen niet alleen vele Zweden, maar ook buitenlandsche geleerden, zooals Heinsius en Vossius, met onrust waarnamen. Zij zouden hunne betrekkingen aan het Zweedsche hof wel verliezen; maar zij zouden korten tijd later andere en nog voordeeliger posten krijgen.

De plechtigheden bij den afstand in het begin van Juni 1654 werden ook door geleerden en dichters opgeluisterd. Schefferus moest weder houden eene ‘oratio valedictoria... Christinae, post admirandam abdicationem, valetudinis causa ad exteros profecturae...’, zooals de titel luidde. Loccenius, die nu en dan op Christina's feesten verschenen was, maakte een klein vers, en Heinsius schreef een statig gedicht.

Met een schitterend gevolg begaf de koningin zich, enkele dagen na haar troonsafstand, uit Stockholm over Denemarken naar Hamburg. Daar ontsloeg zij het grootste deel van haar glansrijken stoet, tot welken o.a. behoorden Carl Soop en graaf Dohna, die naar Zweden terugkeerden. In manskleeren

zette zij vervolgens de reis voort met een gevolg, waarin o.a. Gust. Lilliecrona, de jonge Silfvercroon, Is. Vossius en dr. Wullenius werden opgemerkt.

Aanvankelijk had men gedacht dat Christina, na een verblijf in de badplaats Spa, eenigen tijd in Nederland zou gaan wonen. Dit geschiedde echter niet; en zij sloeg zelfs de grootsche ontvangst af, die de Staten-Generaal haar wilden bereiden wanneer zij in het land kwam[1]. Zij wenschte incognito te reizen. Evenwel kon zij zich toch niet het genoegen ontzeggen om in het land zelf een paar van Nederland's beroemdheden te leeren kennen.

Toen zij in het einde van Juli de Nederlandsche grenzen overschreed, maakte zij een haastig uitstapje naar Deventer, welks geleerd sieraad de beroemde, vaak genoemde philoloog J. Fr. Gronovius was, een vriend van Loccenius, van Heinsius en spoedig ook van Schefferus. De koningin kende hem uit brieven; hij had aan haar zijne in 1653 te Amsterdam verschenen uitgave van Statius opgedragen, en in deze opdracht een sierlijken uitleg gegeven van het opschrift eener medaille, dat Christina aan M. Antoninus ontleend had. Met Zweden stond Gronovius ook in betrekking door verschillende jonge Zweden, die aan het Deventersche athenaeum onder hem studeerden; onder hen moet bijzonder vermeld worden Eric Appelgreen, die in 1655 Christina naar Rome vergezelde[2].

1) Misschien was Christina minder vriendelijk jegens de Nederlanden gestemd naar aanleiding van de praatjes, die daar toen over haar de ronde deden, en waarover zij (1653) beklag indiende bij de Staten-Generaal. Later zou zij nog eens eene dergelijke klacht tot de Nederlanden richten, toen naar aanleiding van de daar verspreide geruchten over de hoven te Rome.

2) In de Leid. B. coll. Gronov. 55 is het concept aanwezig voor een brief van G. aan Christina (met eene opdracht?), eveneens voor brieven aan Ax. Oxenstierna, Lucas Langermann e.a. In een brief aan Schefferus (U.B. coll. Scheff.) Maart 1653 - waar G. betreurt, dat S., die hij toen tot zijne vreugde gehoord had aan Loccenius verwant te zijn, niet in de gelegenheid was geweest op zijne reis naar Zweden zijn weg over Deventer te nemen - noemt G. zekeren jeugdigen Bureus, zoon van bisschop B., als zijn leerling (waarschijnlijk is dit de op blz. 183 genoemde Lars B.). In Mei 1654 deelt G. mede, dat ‘Appelgreenii’, die hem de Zweedsche geschiedenis van Loccenius gebracht hadden, vlijtig aan het studeeren waren. Een van hen was waarschijnlijk Eric Appelgreen. Deze liet zich in Juli 1654 te Leiden inschrijven en was dus niet in Deventer toen de koningin daar doorkwam, maar kwam er later terug (verg. brieven van Gronovius aan Schefferus Febr. 1655, toen de Appelgreens op reis zouden gaan). Van Rome keerde E.A. spoedig naar Zweden terug; hij werd gevolmachtigde van de rijksbank en stierf in 1701 (hij heeft eene romantische liefdesgeschiedenis gehad; hij schaakte nl. zijne aanstaande vrouw, eene juffrouw Drakenhjelm, uit een klooster te Aken; over haar doet Urb. Hiärne belangrijke mededeelingen in zijn dagboek uit 1667, U.B. sign. D. 701). - Ook andere Zweedsche studenten in Nederland behalve Appelgreen schijnen hunne opwachting te hebben gemaakt aan Christina te Antwerpen of te Brussel (b.v. Joh. Funck, N. Kagg, P. Bonde enz.). - Te oordeelen naar Gronovius' brieven schijnt hij van Christina een pensioen uit Bremen te hebben gekregen.

Christina kwam eensklaps op een avond in den donker bij Gronovius, en hij werd genoodzaakt den ganschen nacht in gesprekken met de weetgierige koningin door te brengen. Toen den volgenden morgen het nieuws van hare aanwezigheid zich in de stad verspreidde, wilde de overheid een feest voor haar aanrichten. Maar zij vertrok zonder daar op te wachten.

Over Amersfoort ging zij naar Utrecht. Daar bezocht zij de beroemde, veelzijdig begaafde juffrouw Anna Maria Schurman, wier schilderstukken, teekeningen, gravures, handwerken en gedichten zij bewonderde[1].

Haastig reisde Christina nu over Gorkum en Breda naar Antwerpen, waar zij in het begin van Augustus 1654 aan-

1) Men kan nog vele van A.M. Schurman's werken bekijken, b.v. in het Friesche museum te Leeuwarden. - De koningin schijnt enkele brieven te hebben gewisseld met de dichteres, die in haar tijd het voorwerp der opmerkzaamheid was van het geleerde en ontwikkelde Europa bijna evenzeer als m.lle Scudéry (met wie Christina ook in letterkundige betrekking stond); de Zweedsche dichteres S.E. Brenner placht later met haar te worden vergeleken. Er wordt dikwijls over haar gesproken in de brieven der geleerden. Haar overgaan tot de gevoelens van den Franschen dweper Labadie, dien zij een tijdlang volgde, wekte groote verwondering en beklag.

kwam en tot het eind van dat jaar bleef. In Antwerpen voerde zij, evenals het volgende voorjaar in Brussel, een statig hof[1] en ontving bezoeken van vele hooggeplaatste personen. Onder deze noemen we Appelboom, den Zweedschen resident in den Haag, die daarenboven van een correspondent uit het gevolg der koningin nauwkeurige berichten ontving over hetgeen er bij haar voorviel en daarvan rapporten zond aan de Zweedsche regeering[2]. Ook Chanut, toen Fransch minister bij de Staten-Generaal, maakte haar zijne opwachting. En Bourdelot kwam uit Frankrijk naar haar toe; ze had toen echter, zooals zij verklaarde, volstrekt geen behoefte aan dokters, weshalve hij spoedig zijn afscheid kreeg. Evenzoo verliet haar Wullenius, die naar Zweden terugkeerde.

Naast de genoegens werden, hoewel steeds zeldzamer, de studiën onderhouden. Vossius, die zoowel te Antwerpen als te Brussel aan haar hof vertoefde, hield zich bezig met het ordenen van hare bibliotheek of beter gezegd met het gedeelte ervan dat zij daarheen had meegenomen; men beweert anders, dat hare verzamelingen, die voor haar vertrek waren ingepakt en verzonden, regelrecht naar Italië waren doorgestuurd. Het was waarschijnlijk in Antwerpen, misschien ook reeds in Zweden, dat Vossius, met of zonder goedvinden der koningin, zich verscheidene van hare kostbaarste kunstschatten en manuscripten toeëigende, o.a. den onschatbaren ‘Codex argenteus’. Vossius genoot overigens toen met volle teugen de genoegens van het hofleven. De ernstige studie werd meer op den achtergrond geschoven.

1) Zie hierover La reine Christine de Suède à Anvers et Bruxelles (door C. Burenstam), Brussel 1891. In Nederland is eene geïllustreerde beschrijving van Christina's ‘Reyse... 1654-1660’ verschenen (2 uitg. Amsterdam 1661).

2) Ter gelegenheid van Maria Eleonora's dood werd door Zweden Gustaf Larsson Sparre in den voorzomer van 1655 om rouwbeklag te doen naar Christina gezonden, die toen te Brussel was; hij had ook eene opdracht aan de Staten-Generaal.

Somtijds verstoorden schreeuwende wanklanken het door Christina in de Spaansche Nederlanden op touw gezette blijspel. Een dusdanige kwam van haar in Zweden achtergelaten secretaris Heinsius. Door den troonsafstand der koningin zag hij vele verwachtingen in duigen vallen, zooals hij in brieven aan zijne Nederlandsche vrienden en aan Christina zelf te kennen gaf. Hij schijnt in Zweedschen dienst te hebben willen blijven; maar men was daar, bij den slechten toestand der financiën waarin het land door de verkwisting van de koningin geraakt was, niet bijzonder genegen om voortdurend de door haar naar Zweden geroepen vreemden te blijven onderhouden. Hij kreeg echter eene toevallige opdracht van diplomatieken aard voor de Staten-Generaal in Stockholm uit te voeren. Met weemoed overdacht hij nochtans wat Christina's hof had kunnen worden, en met toorn herinnerde hij zich Bourdelot's invloed, aan welken hij den ommekeer in den gedachtengang der koningin toeschreef en den aanvang der volgende gebeurtenissen, evenals van zijne eigen tegenspoeden, het uitstellen van het betalen zijner reis enz. enz. In deze gemoedsstemming schreef hij in den aanvang van het jaar 1655 aan Christina een brief, waarin hij, na verteld te hebben dat ‘a dura necessitatis lege et tristissimae imminentis inopiae metu persuasus sum ut ad alios transirem dominos’, uitbarstte tegen ‘scurri et terrae filii Bourdelotii’, wien hij de slechtste eigenschappen toeschreef; hun eenige ‘studium’ was op het valsche goud gericht geweest enz.

Christina was natuurlijk hoogst verontwaardigd over een dergelijken brief: ‘Heinsius behandelt mij alsof ik het domste creatuur van de wereld was’, riep zij uit. Maar zij vergaf hem naderhand, eene edelgezindheid aan den dag leggend, die niet zeldzaam was bij deze bijzondere vrouw.

In den herfst van 1655 vertrok Christina uit Brussel en

ging over Duitschland naar Italië[1]. Haar overgang tot de katholieke kerk, die in de Spaansche Nederlanden was voorbereid, geschiedde openlijk te Innsbrück, waar zij haar nieuwe geloofsbelijdenis aflegde voor Lucas Holstenius, den geleerden prelaat, toen bestuurder der Vaticaansche bibliotheek, reeds in zijne studiejaren bekend met vele Zweden, en later van groot nut voor de Zweedsche en vooral voor de Nederlandsche geleerden.

In het concert van welsprekendheid en poëzie, dat werd aangeheven naar aanleiding van Christina's plechtigen intocht binnen Rome, hoorde men ook Nederlandsche stemmen. Zij kwamen van de reeds genoemde dichters Vondel en Anslo. Deze beiden, die vroeger doopsgezind waren geweest, hadden ook de katholieke leer aangenomen, de eerste reeds kort na 1640, de laatste omstreeks 1650. Anslo woonde thans te Rome; Christina betaalde op vorstelijke wijze zijn ‘Papier voor goud’. Vondel, die in een streelend gedicht haren afstand en hare reis bezongen had: ‘Wat Noortstar gunt ons nu haer licht’, enz., en in een weinig aantrekkelijk epigram optrad tegen ‘de lastervaerzen Koninginne Christine in het aenschijn gespogen’, zond haar thans een uitvoeriger gedicht over haar ‘inkomste te Rome’, haar vergelijkend bij de

1) Haar vergezelde o.a. G. Lilliecrona, die aan de Zweedsche regeering verslag van de reis deed; hij wordt ook genoemd in de op blz. 108 vermelde, door Banck uitgegeven ‘Bizzarie politiche’; als resident in Denemarken ontving hij in 1667 Christina in Helsingör; hij werd ten slotte rijksraad en kanselier van de universiteit te Lund. J.P. Silfvercroon was eerst haar schatmeester en voerde later in Zweden opdrachten voor haar uit. De op blz. 218 (noot 1) besproken P. Apelman, bekend door zijn liefdesavontuur met de zuster van S. Rosenhane, werd later rentmeester der koningin (hij gaf in die betrekking dikwijls aanleiding tot klachten). Erik Appelgreen is zooeven vermeld. Een harer secretarissen te Rome, Davison, die in 1658 naar Zweden werd gezonden, maar niet door Karel X ontvangen werd omdat hij katholiek was geworden, had ook waarschijnlijk in Nederland gestudeerd (een Zweed W. Davison is in 1648 te Utrecht ingeschreven).

koningin van Scheba. In 1657 droeg hij met een vers zijne dichterlijke bewerking van David's psalmen aan haar op.

Christina vergat hare geleerde vrienden niet - d.w.z. de buitenlandsche - en kwam met vele van hen in aanraking op hare reizen naar het Noorden[1)]. Verscheidene ontving zij in Rome. Aanbeveling van hare vrienden gold bij haar veel. Zoo mochten b.v. twee jonge Nederlanders, Conr. Ruysch en Rob. Goesius, hare welwillendheid genieten ten gevolge van brieven van Heinsius. Ez. Spanheim, een zoon van prof. Spanheim Sr te Leiden, zelf professor in Genève waar hij in 1651 eene redevoering hield ter harer eere, mocht gebruik maken van hare verzamelingen toen hij bezig was aan zijn groot werk ‘De praestantia et usu numismatum antiquorum’ (Rome 1664), hetwelk aan de koningin werd opgedragen. - Hare manuscripten werden gebruikt door vele navorschers, zoowel door Zweedsche, als Schefferus en J. Columbus, als door Nederlandsche, als daar waren Vossius, Heinsius en Th. Ryckius[2)].

Christina correspondeerde voortdurend met Vossius en Heinsius. Den eerste had zij in de Nederlanden laten blijven; hij ging later naar Engeland en kreeg daar een zeer voordeelige plaats - of beter gezegd pensioen - als kanunnik te Windsor. Christina schijnt bijzonder groote toegeeflijkheid

1) Toen zij in 1666 Italië verliet, schijnt zij er over te hebben gedacht in Nederland te gaan wonen. Zij wisselde in dien tijd brieven met de Staten-Generaal. Zij stond ook voortdurend in verbinding met den resident Appelboom, en hield zelf gezanten in den Haag tot nog na 1680. Hare pogingen echter om in het jaar 1668 P. de Groot, zoon van Hugo Grotius, tot Hollandsch buitengewoon gezant in Zweden te krijgen, om voor haar bij de Zweedsche regeering als bemiddelaar op te treden, mislukten.

2) Over dezen meer in het 9de hoofdstuk. In de aan Christina opgedragen uitgave van Steph. Byzantinus' ‘De urbibus’, door R. in 1684 uitgegeven, werden de noten van Lucas Holstenius ingevoegd, welke noten deze (in 1661 overl.) benevens andere letterkundige schatten aan de koningin bij testament had vermaakt.

te hebben gehad voor dezen libertijn, die gewaagde commentaren op Catullus schreef. Zij doorzag zijn karakter wel, maar vond hem zoowel geleerd als geestig. Zijn arbeid volgde zij met groote belangstelling. In 1659 had hij een merkwaardig werk uitgegeven ‘De vera aetate mundi’, dat scherp werd nagevorscht door de theologen - ook de theologen uit Upsala werden door Heinsius aangezocht hun oordeel daarover uit te spreken. Verschillende tegengeschriften zagen het licht. Vossius verdedigde zich uitstekend. De vijandigheid was echter van vele kanten krachtig. Christina, die op reis naar Stockholm in 1661 Heinsius ontmoette, deelde aan dezen hare spijt mee dat Vossius in strijd was geraakt met de theologen. Vossius, wien dit ter oore kwam, zond haar van zijn boek eene nieuwe uitgave toe met eene bijgevoegde verdediging van de tijdrekening der Zeventig Overzetters. In den brief waarin zij hem voor dit geschenk haar dank betuigt[1)], verklaart zij, dat zij met hare ontboezeming tegen Heinsius alleen gemeend had, dat Vossius had kunnen ‘employer les talens de vostre érudition en quelque matière plus agréable, qui vous n'eust pas attiré cette sorte des gens, qui me semblent tres dangereux... neanmoins cette question est trop haute pour moi’. Nog in 1688, het jaar voor den dood van Vossius en van Christina, zond hij haar boeken; de koningin verzocht in haar antwoord daarop om zijne geschriften en om hetgeen de letterkundige wereld kon verwachten uit zijn vaders rijke nalatenschap. Ook zegt men, dat Christina er over gedacht heeft Vossius aan te moedigen haar geschiedenis te schrijven en dat zij hem voor dat doel een ontwerp heeft toegezonden; voor een dusdanig werk

1) Gedat. Hamburg 31 Dec. 1661 (de dateering bij Arckenholtz I blz. 274 is verkeerd); het origineel is te vinden in de autografenverzameling Diderich in de Amst. B. (welke ook twee andere door Christina onderteekende brieven uit 1644 en 1657, die niet bij Arckenholtz zijn opgenomen, bezit). Zie Aant. X.

zou Vossius echter niet de geschikte man zijn geweest.

Heinsius, die na den dood van zijn vader in 1655 naar Nederland terugkeerde en in het volgend jaar secretaris werd van de stad Amsterdam, kreeg weer eene diplomatieke zending naar Zweden, thans als resident (1661-1671). Het was op weg daarheen dat hij, zooals zooeven werd aangestipt, Christina in Halmstad ontmoette. Op haar volgende reis naar het Noorden kocht zij van hem zijne verzamelingen in Stockholm. Zijne uitgave van Virgilius, Amsterdam 1676, zond hij haar met een mooi gedicht toe, in hetwelk hij met vreugde betuigt:

> Nunc fovet augustis Regina penatibus altrix,
> Inque clientela nos jubet esse sua.

Voor zijne uitgave van Valerius Flaccus, gepubliceerd in 1680, maakte Heinsius gebruik van een aan Christina toebehoorend handschrift. Voortdurend en tot het allerlaatst dacht hij met onverminderde genegenheid aan haar; dit getuigde zijn vriend J.G. Graevius, die volgens Heinsius' wensch, diens laatste groeten aan Christina overbracht[1].

Geen van de vroeger bij Christina aanwezige Nederlandsche geleerden is voor de Zweedsche ontwikkeling van grooter beteekenis geweest dan Nicolaas Heinsius. Op hem komen wij daarom nog eens terug als er sprake zal zijn van den invloed der Nederlandsche taalwetenschap op de Zweedsche.

1) Hij stierf 7 Oct. 1681. De Heinsius, van wien Christina in brieven uit Aug. 1682 vertelt dat hij praatjes uitstrooit over den bisschop van Munster (Arckenholtz IV blz. 36), kan niet onze N.H. zijn geweest, maar diens gelijknamige zoon. Deze schijnt in 1656 in den Haag te zijn geboren; hij ging met zijne moeder Marg. Wullen in 1665 naar Stockholm, veroorzaakte later zijn vader groote zorgen en moest in 1677 wegens doodslag uit Holland vluchten. Na eenigen tijd begaf hij zich naar Rome, wist zich bij Christina aangenaam te maken en schijnt - waarschijnlijk om den wille van zijn vader - te zijn benoemd tot haar lijfarts (hij werd katholiek). Als romanschrijver neemt hij in de geschiedenis der letterkunde eene belangrijke plaats in.

Aanteekeningen.

I (zie blz. 197, noot 1). In Reifferscheid's Quellen zijn 2 brieven afgedrukt van Boeclerus aan Axel Oxenstierna en 4 aan M.G. de la Gardie (ook in een dezer uit 1662 wordt het werk over den Zweedsch-Deenschen oorlog besproken) en vervolgens verscheidene brieven aan B. van andere geleerden. De verzameling brieven aan hem in de stedelijke bibliotheek te Hamburg is bijzonder belangrijk van inhoud.

II (zie blz. 201, noot 2). De genoemde brieven van Camerarius en Freinshemius aan Isaäc Vossius zijn thans door Harald Wieselgren afgedrukt in ‘Drottning Kristinas bibliothek och bibliothekarier före hennes bosättning i Rom’, Vitterhets-Historie och Antiqvitets-akademiens handlingar N.F. 13:2 (1901), bijl. 2 en 1.

III (zie blz. 202, noot 2). In het aangehaalde werk van H. Wieselgren wordt op verschillende plaatsen gesproken over den aankoop van boeken voor rekening van Christina door Vossius en Heinsius, b.v. op blz. 25, 29 vlg., 32, 49 (over de ongerijmdheden in verscheidene prijsopgaven van boeken), 71 vlg. - Wieselgren heeft ook in (bijlage 6) afgedrukt den brief van Holm aan Vossius uit 1650.

IV (zie blz. 203, noot 1). Over Rezander zijn enkele mededeelingen te vinden in het genoemde werk van Wieselgien, in hetwelk ook (bijl. 5) een briefvan R. aan Is. Vossius uit 1651 is afgedrukt.

V (zie blz. 206, noot 3). In de op blz. 189 genoemde handschriftenverzameling in de Bibliothèque Nationale te Parijs bevinden zich onder de brieven aan Salmasius 19 van Bourdelot, 6 van Bochart, 56 van Alex. Morus enz.

VI (zie blz. 207, noot 1). De brieven van koningin Christina aan D. Heinsius van Jan. 1650 zijn ook afgedrukt in Reifferscheid's Quellen. - N. Heinsius schijnt gedurende de afwezigheid van I. Vossius het beheer over de bibliotheek der koningin te hebben gevoerd.

VII (zie blz. 209, noot 2). In de stedelijke bibliotheek te Hamburg bevinden zich vele verhandelingen die betrekking hebben op Lucas Langermann, in het bijzonder eene groote verzameling brieven aan hem van N. Heinsius (16), Graevius (10), I. Vossius (5), J. Fr. Gronovius (5) e.a.

VIII (zie blz. 218, noot 1). Bochart, die met Huet Salmasius in Leiden had bezocht op hunne reis naar Zweden, schreef aan dezen uit Stockholm, dat hij daar vond ‘peu de choses qui me divertissent’. B. wendde zelfs pogingen aan om de verbittering tusschen S. en I. Vossius bij te leggen maar hij vond den eerstgenoemde onverzettelijk. Toch schijnen Salmasius en Bochart steeds elkander met respect te zijn blijven behandelen. S. deed zelfs moeite om B. eene aanstelling tot professor in Leiden te bezorgen, waarvoor B. echter bedankte. Verg. het opstel van schrijver dezes in Histor. Tidskrift 1897, blz. 334 vlg.

IX (zie blz. 220, noot 2). In een brief aan Salmasius van Oct. 1652 (verg. Histor. Tidskr. 1897 blz. 333) zegt Bourdelot, dat hij, om Salmasius genoegen te doen, aan de koningin Meibom tot onderbibliothecaris heeft aan de hand gedaan. - Of M. naar Christina in Rome is gegaan, schijnt niet zeker te zijn; men vindt vermeld, dat hij ‘haar opontbod naar Rome afsloeg’. Hij is te Amsterdam overleden in 1711.

X (zie blz. 229, noot 1). H. Wieselgren - die I. Vossius tracht vrij te pleiten o.a. van de beschuldiging van zich op onrechtmatige wijze den Codex Argenteus te hebben toegeëigend - heeft in zijn aang. werk bijl. 11 verscheidene brieven afgedrukt aan en van I.V.; aan hem b.v. van H. Valesius 1651, H. van Born (secretaris van Vossius in Stockholm) 1652, M. Dureel 1652, Bochart 1652 (2 stuks) en 1653, N. Heinsius 1655 en J. Chapelain 1667; en van hem aan Bochart 1652, Christina 1653, 1660 (2 stuks) en 1668, en Chapelain 1671.

Zevende hoofdstuk.

Felix, multorum mores qui vidit et urbes, Hic poterit Patriae commoda ferre suae.
Uit Mårten Törnhielm's reisjournaal 1683.

Blik op de studiën der Zweden in Nederland ten tijde van de Karels (X, XI en XII). - Leiden wordt bij voortduring door vele Zweden bezocht, vooral tusschen 1660 en 1670. - De voornaamste professoren aldaar; J. Fr. Gronovius; de cartesiaansche twisten. - Zweedsche herinneringsfeesten te Leiden. - P. Hoffwenius, J. Fornelius, J. Gartman bekwamen zich in Nederland. - S. Pufendorf behaalt daar zijn eersten roem als schrijver; zijne Zweedsche leerlingen te Leiden. - Johan Rosenhane en Folcher Uhr en hunne tijdgenooten te Leiden en te Amsterdam. - Toekomstige diplomaten (N. Eosander, S. Agriconius, Gabr. Oxenstierna e.a.) studeeren te Leiden. - Sven Ribbing's indruk van Holland. - De Zweedsche heeren in Breda 1667-1668. - De Zweedsche studenten in Nederland tusschen 1670 en 1680; hunne betrekkingen met de diplomaten bij de groote vredesonderhandeling. - De Zweden beginnen de Utrechtsche universiteit te bezoeken. - Urban Hiärne's reizen in Holland. - Uit Sam. Pontin's dagboek. - Mårten Törnhielm en zijne makkers te Leiden en te Utrecht. - Het oordeel over de toestanden aan de Nederlandsche universiteiten van Er. Odhelius Jr, J.A. Bellman en J. Moraeus. - De bezoeken der Zweden verminderen. - De laatste Zweedsche studenten in Leiden.

Met koningin Christina had de Zweedsche wetenschap haar voornaamsten steun verloren; en de geldelijke toestand van het land liet nu het verstrekken van rijke ondersteuningen voor educatie- en studiereizen niet toe. Toch beproefde, wat betreft zulke ondersteuningen, vooral het regentschap van Karel XI de tradities op te houden; en Magnus Gabriël de la Gardie bleef, zoo ver en zoo lang hij kon, de vrijgevige bevorderaar van de hoogere ontwikkeling. Van de groote beteekenis welke buitenlandsche reizen voor die ontwikkeling hadden

was men steeds levendig overtuigd. Juist om zijn vaderland het best te kunnen dienen moest men in andere landen inzichten en ervaring opdoen: ‘Hectores domi nascimur, Ulysses foris evadimus’. En voor de vorming van het karakter waren zulke reizen van groot gewicht; men was het met Lipsius eens, dat ‘humiles istae et plebeiae animae domi resident, et affixae sunt suae terrae’; want ‘een wakkere zin en een hoog gemoed begeert niet als een slak te worden opgesloten in zijn huis’ - om enkele der vele gevleugelde woorden over reizen te gebruiken, waarmee Mårten Törnhielm zijn interessant dagboek inleidt, hetwelk wij hieronder nader zullen leeren kennen.

Nog in het laatste gedeelte der 17de eeuw en zelfs nog in het begin der 18de eeuw waren de Nederlandsche universiteiten en hare geleerden van groote beteekenis voor de vorming van Zweden. Vooral betrof dit het taalonderzoek en de geneeskunde; over deze beide vakken zullen wij in de twee volgende hoofdstukken spreken. Maar ook in andere takken van wetenschap, van politieke en sociale beroepen werden in de tweede helft der 17de eeuw Zweedsche leerlingen opgeleid aan de Nederlandsche hoogescholen. Het is over deze, dat wij hier het een en ander zullen mededeelen.

De Vereenigde Nederlanden bezaten sedert het midden der eeuw, behalve Amsterdam's ‘athenaeum illustre’ en andere op universiteiten gelijkende gymnasia, vijf volledige hoogescholen of universiteiten: in Leiden, Franeker, Groningen, Utrecht en Harderwijk. In Franeker en Groningen, welker academies in het derde hoofdstuk zijn geschilderd, nam het bezoek der Zweden steeds af; op laatstgenoemde plaats wordt slechts een enkele Zweedsche naam aangetroffen na het midden der eeuw, op eerstgenoemde wordt hun aantal op twintig a dertig geschat. Harderwijk kreeg in de 17de eeuw zeer weinig Zweden - op de rol aldaar zijn er vóór

het jaar 1700 slechts zeven ingeschreven. De Utrechtsche universiteit werd drukker bezocht; voor de studiën der Zweden kreeg deze echter eigenlijk pas in de laatste twintig jaren der eeuw eenige beteekenis, weshalve wij op haar later zullen terugkomen[1)].

De universiteit te Leiden was en bleef de voornaamste en de door Zweden meest bezochte. Tusschen 1650 en 1660 neemt men weliswaar eene verslapping in dat bezoek waar; maar de volgende tien jaren vormen wederom een glanstijdperk voor de studiën van Zweden in die beroemde Hollandsche stad der wetenschap, en hun aantal was zelfs tusschen 1670 en 1690 bijzonder groot. Veelzeggend is het ook, dat in een in 1682 uitgegeven werk van J. Rolott student in Upsala 'De professoribus academicis', waarin alle universiteiten van Europa besproken worden, die te Leiden, naast die van Upsala en Åbo, de uitgebreidste vermelding krijgt.

De studie der classieken stond voortdurend zeer hoog te Leiden. Weliswaar stierven tusschen 1650 en 1660 drie van de uitstekendste vertegenwoordigers der taalwetenschap aldaar, namelijk Salmasius, Boxhornius en Heinsius. Maar

1) Verg. voor Utrecht en Harderwijk boven blz. 157. Sommige Zweedsche studenten aan deze academies zijn boven vermeld, zooals J. Ekebom, And. Krok en J. Bureus te Utrecht, O. Ursinus en E. Terser in Harderwijk. Verder kunnen vermeld worden Erik Bring (Gyldenbring), in 1645 te Utrecht, later extra-ordinarius-assessor in het hooggerechtshof van Svea; David Gyldenklow, in 1647 te Utrecht, in 1648 te Leiden, ten slotte luitenant-kolonel; Petrus Tetius (Teet), die gelijk met zijn ouderen broeder Joh. Tetius in Sept. 1648 te Leiden werd ingeschreven, in Dec. van dat jaar naar Harderwijk ging, waar hij ook in Juni 1649 werd ingeschreven, en het volgende jaar in Utrecht was (beide broeders stierven jong); vervolgens Jo. Falck, in 1651 in Harderwijk (misschien wel de J.F., die in 1670 koninkl. bibliothecaris werd, maar later werd afgezet; overl. in 1720). Zooals reeds is opgemerkt, vertoefden vele Zweden in Utrecht - evenals aan de andere universiteiten - zonder zich te laten inschrijven op de studentenrol (b.v. de op blz. 181 genoemde Ed. Philipsson, die in 1650 te Utrecht eene oratie hield).

toen kreeg de universiteit ter vergoeding een van de aller-voornaamste mannen in die wetenschap vóór onzen tijd, n.l. Johann Friedrich Gronovius, oorspronkelijk uit Hamburg, maar, zooals reeds verhaald is, beroemd geworden als leeraar aan het Deventersche athenaeum, hetwelk hij in 1658 verliet om den leerstoel voor Grieksch en geschiedenis aan de Leidsche hoogeschool te gaan vervullen. Daar bleef hij tot zijn dood in 1671 werkzaam. Bij de studenten was hij meer dan de meeste leeraren bemind. Ook bij zijne collega's stond hij niet minder goed aangeschreven; maar hij had zich ook tot levensregel gesteld, zooals hij in 1660 aan Schefferus schreef, nooit ‘ob aliquas diversas in studio opiniones cum collegis litigare’ - een stelregel, welke in die strijdlustige dagen hoogst ongewoon was voor een geleerde. Het aantal Zweedsche studenten dat, met aanbevelingen van Schefferus, het onderricht van Gronovius kwam volgen was zeer groot; belangwekkend is hetgeen hij hierover in 1670 aan zijn vriend uit Upsala schreef:

> Quid dicam de florentissima et studiosissima juventute nationis vestrae? quorum nemo duntaxat usus disciplina tua huc accedit (veniunt autem quotidie frequentes vel domo peregrinationem ingressi vel ea confecta domum repetituri et nemo in his, qui non te doctore censeri gaudet) quin me compellet, laetissimis etiam de te meritis impleat, ad te mandata poscat et auferat, alterum nostrorum se non novisse, nisi ambos novit, arbitretur.

Acht jaar na den dood van J. Fr. Gronovius werd zijn zoon Jacob Gronovius professor te Leiden, eerst in het Grieksch, toen in de welsprekendheid, en ten slotte (1703) ‘geographus’ der hoogeschool (overl. 1716). Nevens hem waren werkzaam Theodoor Ryckius (de Rijcke), reeds in het vorige hoofdstuk besproken (overl. 1690), Jacob Perizonius (Voorbroek), die in 1693 uit Franeker beroepen werd (overl. 1715) en Petrus Burman Sr, in 1696 professor (overl. 1741). Deze beoefenden zoowel de taalwetenschap als de geschiedenis,

maar staan als philologen verre beneden den ouderen Gronovius, over wien wij in een volgend hoofdstuk uitvoeriger zullen spreken. Burman komt meer roem toe als verzamelaar en uitgever dan als geleerde; zijne ‘Sylloge epistolarum’ is eene onwaardeerbare bouwstof voor de geschiedenis van de geleerdheid en de geleerden. Eerst tegen het midden van de volgende eeuw zouden de classieke studiën te Leiden een nieuwen bloeitijd intreden door Tiberius Hemsterhuis.

De Leidsche universiteit kon zich in het laatste deel der 17de eeuw niet op zoovele leeraren in de ‘politiek’ en in het staatsrecht beroemen als in het eerste; en evenmin in de rechtswetenschap. Schotanus, Vinnius en Maestertius stierven tusschen 1650 en 1660, en Ant. Thysius in 1665. Zweedsche leerlingen kregen niettemin verscheidene hunner opvolgers, zooals Abr. Beeckerts van Tienen, Alb. Rusius - die eerst in plaats van J. Cabeliau aan de Amsterdamsche hoogeschool leeraar in de rechten was geworden -, Joh. Fr. Böckelmann, in 1670 uit Heidelberg beroepen, Ant. Matthaeus, de derde Nederlandsche professor van dezen naam, in 1673 uit Utrecht beroepen, en Joh. Voetius, de vertolker van Grotius.

De professoren van de theologische faculteit waren niet van bepaalde beteekenis voor de Zweedsche studenten, maar wel voor het universiteitsleven in zijn geheel. Behalve Coccejus waren hier werkzaam Joh. Hoornbeek, Steph. le Moyne en Fr. Spanheim Jr. Laatstgenoemde, een zoon van den in het vijfde hoofdstuk behandelden theoloog en een broeder van den pas besproken Ezechiël Spanheim in Genève, behoorde tot de voornaamste leeraren van de universiteit en werd als schrijver over kerkgeschiedenis beroemd; hij bestuurde ook op eene uitstekende wijze de universiteitsbibliotheek, voor welke gedurende zijn tijd de verzamelingen van Is. Vossius, hoewel na uitvoerige processen, werden verkregen.

Tusschen 1680 en 1690 kwamen in de theologische faculteit nieuwe krachten door Jac. Trigland Jr, gehuwd met eene oomzegster van Louis de Geer, en Joh. van Marck, een niet onwaardig opvolger van Spanheim in het professoraat der kerkgeschiedenis.

Nog gedurende tientallen van jaren werd de academische wereld in opschudding gebracht door cartesiaansche twisten. In Leiden waren, evenals in de andere universiteitssteden, de theologen over het algemeen felle tegenstanders van de leer van Cartesius; eene uitzondering maakten echter de twee theologische professoren Abr. Heijdanus (v.d. Heijden) en Chphr Wittichius, die, hoewel zij vrome mannen waren, veel verdrietelijkheden ondervonden omdat zij zich aan het Cartesianisme aansloten. Vooral gold dit voor Heijdanus, die eerst, in 1660, werd aangevallen door Hoornbeek en Coccejus, en later, in het jaar 1676, in weerwil van zijnen ouderdom en zijne verdiensten, zelfs uit zijn professoraat werd ontslagen, toen hij in eene brochure gewaagd had de onverdraagzame verordening der curatoren te critiseeren, welke op strenge wijze de philosophie van Aristoteles gebood en die van Cartesius verbood.

Ex professo werd Cartesius' systeem vertegenwoordigd door Arnold Geulincx, die zelfstandige wijzigingen aanbracht in de leer van dezen meester, maar in Leiden slechts vier jaren werkzaam kon zijn (overl. 1669); verder door Burch. de Volder[1)] en Theodoor Granen (Krane). Laatstgenoemde, die in 1670 professor in de wijsbegeerte was geworden,

1) Deze, die in hetzelfde jaar als Cranen professor werd, koos ook een ander vak, namelijk (1682) de mathesis. Evenals zijn voorganger Chr. Melder, bewees De Volder groot nut door het onderricht in de practische wiskunde en de mechanica; stellig hebben verscheidene Zweden zijne leiding genoten. Acht jaar na zijn dood (1709) werd de beroemde W.J. 's Gravesande gekozen om den leerstoel in de mathesis te vervullen.

werd in 1673 hevig aangevallen door Spanheim en werd toen van de wijsbegeerte overgeplaatst bij de medicijnen.

In de medische faculteit, die ook het natuurwetenschappelijk onderricht verzorgde, waren de voorgangers van Cranen geweest de in het vijfde hoofdstuk genoemde J.A.v.d. Linden (overl. 1664) en J. Hornius (overl. 1670). Franc. de le Boe Sylvius stierf ook spoedig (1674), en Cranen zelf verhuisde in 1687 naar Berlijn als lijfarts van den keurvorst van Brandenburg. Zijn tijdgenoot Charles Drelincourt, de zoon van een beroemd Fransch theoloog en schrijver, bleef echter (overl. 1697) en vormde tezamen met Gov. Bidloo, vele uitstekende doktoren, onder welke vooraan staat Herman Boerhaave, het voornaamste sieraad der Leidsche universiteit gedurende de eerste helft der achttiende eeuw. Met zulke leeraren als de juist vermelde, werd de Leidsche medische faculteit eene der beroemdste van de wereld; ze werd dan ook bezocht door leerlingen van heinde en ver. Enkele Zweedsche aanstaande doktoren die te Leiden studeerden, zijn reeds in het vijfde hoofdstuk besproken; verschillende anderen zullen in dit hoofdstuk genoemd worden. Maar de invloed van de Leidsche universiteit op de vorming van Zweedsche medici zal als geheel in het volgende geschilderd worden.

Onder de korte, aan oorlogen rijke regeering van Karel X was het aantal Zweden, dat zich jaarlijks op de Leidsche studentenrol liet inschrijven, niet groot; het grootste getal dat toen werd bereikt was tien in het jaar 1656; maar reeds in 1660 werd het zestien, en nadat het de volgende jaren op en neer ging, klom het in 1668 tot twee en twintig, om daarna weer gaandeweg te verminderen.

De Zweedsche studenten te Leiden waren gewoon om daar meer of minder openlijk hunne nationale feesten te vieren. Twee Zweedsche gedachtenisvieringen trokken tusschen 1650 en 1660 de opmerkzaamheid; zij hadden plaats ter

eere van den grooten Zweedschen rijkskanselier, die slechts een paar maanden na Christina's vertrek uit Zweden het aardsche verliet, en voor diens zoon en opvolger, den voormaligen Leidschen student Erik Oxenstierna, die twee jaren na zijn vader overleed. Over den eerste werd in 1655 eene ‘oratio funebris’ gehouden door Sven Franc, die reeds vier jaren vroeger aan de Leidsche universiteit was ingeschreven, en die later een degelijk en gezien ambtenaar werd[1)]. Een minder bekend Zweedsch student Martin J. Bostelius, die in Augustus 1656 was ingeschreven, hield het volgend jaar in Mei eene redevoering ter gedachtenis van Erik Oxenstierna.

Sommige tijdgenooten van Franc en Bostelius te Leiden, zooals Joh. Funck en Gerh. Hiddingh, zijn boven vermeld, andere waren Göran Johansson Ulfsparre, Anders en Johan Stiernhöök en Petrus Lenaeus (Clo). Laatstgenoemde, een zoon van den aartsbisschop Lenaeus en broeder van een vroeger besproken Leidsch student, werd in den herfst van 1656 ingeschreven op de studentenrol, maar schijnt spoedig daarop zich naar Deventer te hebben begeven om daar het onderwijs van Gronovius te volgen, aan wien hij van Schefferus eene aanbeveling bezat; Gronovius prees de begaafdheid en het gedrag van Lenaeus in brieven aan laatstgenoemde. Evenals zoovele andere reizende Zweden bezocht Lenaeus later Parijs en ook Italië[2)].

1) Franc had, voor zijne reis, in Stockholm reeds naam gemaakt deels door een geschrift over de opvoeding van een vorst volgens Tacitus, deels door een commentaar op eenige hoofdstukken van Plinius' Historia naturalis. Zijne redevoering over Axel Oxenstierna werd in 1655 bij Elsevier gedrukt. Hij werd geplaatst bij het commissariaat in Koerland; later is hij in den adelstand verheven en hofraad geworden; overl. in 1674.

2) Verg. de briefw. van Schefferus in de U.B. (in deel V appendix bevindt zich het concept van een brief van Schefferus aan Gronovius over Lenaeus uit Oct. 1656). P. Lenaeus staat ingeschreven in het stamboek der Luth. kerk te Parijs. Een brief van hem aan J. Paulin-Olivecrantz gedat. Venetië Jan. 1660 is gedrukt in Nya Sv. Bibliotheket I. 1 blz. 289. P.L. stierf in Upsala in 1667 ‘na thuiskomst van zijne reizen’. - Göran Ulfsparre werd later overste. - De gebroeders Stiernhöök, die in Leiden van 1656 tot 1657 vertoefden, werden bekwame ambtenaren en waren bekend om hunne geleerdheid en belezenheid. Johan S., die belast werd met diplomatieke en commercieele zendingen, vertoefde gedurende den zomer van 1665 weer in Holland. In Sv. Bibliotheket II blz. 186 vlg. zijn twee brieven van hem gedrukt, een gedat. Amsterdam Juli 1665 aan zijn vader en een gedat. Stockholm Oct. 1665 aan zijn broer Anders (toen assessor in het hooggerechtshof te Dorpat); in den eersten brief verhaalt hij van een merkwaardig uitstapje met zijn oom Appelboom naar Fr. Junius te Dordrecht, wiens uitgave van Ulfilas J.S. mee naar huis nam. Zie over het bezoek van den ouden Stiernhöök en zijn jongeren zoon Olof in Holland boven blz. 101. Johan S., die in 1665 secretaris werd van het algemeene handelscollege (en als zoodanig in 1673 werd opgevolgd door zijn broeder Olof), bracht het tot vice-president van dit college; overl. 1730.

Gedurende de volgende jaren genoten verschillende toekomstige Zweedsche professoren hunne vorming aan Nederlandsche hoogescholen en in het bijzonder te Leiden; het waren P. Hoffwenius, J. Fornelius, J. Gartman, S. Pufendorf, F. Uhr en S. Skunk.

De twee eersten kwamen in den nazomer van 1658 naar Leiden - in denzelfden tijd dat bisschop Joh. Matthiae drie zoons voor de studie daarheen zond[1]. Petrus Hoffwenius had reeds twee verhandelingen in Upsala uitgegeven toen hij door een koninklijk stipendium zijne Hollandsche studiereis kon ondernemen. In Leiden studeerde hij bijna twee jaren in de medicijnen; buitendien moet hij daar ook natuurkundig onderwijs genoten hebben en zich hebben vertrouwd gemaakt met het systeem van Cartesius, waarvan zijn ‘Parec-basis’ naderhand op eene opzienbarende wijze zou getuigen.

1) Johan, Gustaf en Nils Ollieqvist bleven tot half Juni 1660 in Leiden. Volgens hun vaders wensch bezochten zij vóór alles de openbare en private colleges van Gronovius, waarover deze aan Schefferus schreef. De oudste, die langen tijd bij Calixtus, een vriend zijns vaders, in Helmstädt vertoefde, is beide als theologisch en als historisch schrijver bekend; hij werd volgens Mollerus kanunnik in Hamburg ‘ad usque annum 1667’, maar moet waarschijnlijk kort daarna in Parijs zijn overleden. Gustaf O. werd commissaris van de bank, Nils drost.

Evenals zijn aanstaande collega Rudbeck verwierf hij de genegenheid van professor Hornius. In het jaar 1660 behaalde hij den doctorsgraad; hij wekte toen in Leiden tevens vleiende bewondering door een kunstmatig skelet, dat hij vervaardigd en voorzien had van verschillende gekleurde ijzerdraden, die aderen, slagaderen, zenuwen en weivaten 'sibi mutuo ut in homine fieri solet, implexa', zooals Ol. Borrichius uit Leiden in 1661 aan Th. Bartholin schreef[1].

Gedurende een jaar of vier ongeveer vertoefde Jonas Fornelius in Nederland, met uitzondering van een kort bezoek aan zijn vaderland in den zomer van 1660. Reeds een jaar vroeger had hij in Leiden den philosophischen doctorsgraad behaald met eene 'dissertatio uranographica'; daarna studeerde hij tweemaal gedurende korten tijd aan de universiteit te Franeker. Als een waardig opvolger van Hedraeus werd hij bij zijn terugkeer in zijn vaderland tot professor in de wiskunde te Upsala benoemd en werd daardoor de collega van zijn vader Lars Fornelius, die, zooals we reeds weten, ook in Holland gestudeerd had. Hij gevoelde eene bijzondere voorliefde voor Holland, zooals Schefferus aan Nic. Heinsius schreef; door den laatstgenoemde stond hij voortdurend in betrekking met de Nederlandsche geleerden, en op aanraden van Heinsius deed hij eenige ook in Holland opzien barende waarnemingen, over welke wij in het volgende hoofdstuk zullen spreken[2].

1) Dit 'sceleton ferreum' werd in de verzameling van Hornius aangetroffen en was waarschijnlijk voor diens rekening door Hoffwenius vervaardigd; verg. een brief van Borrichius gedrukt in Bartholini Epistolae medicae III blz. 393. - Hoffwenius had waarschijnlijk door prof. v.d. Linden de leer van Cartesius omhelsd: v.d. Linden wordt in genoemde briefwisseling geschilderd als een Cartesiaan in merg en been, die van oordeel was, dat het cartesiaansche systeem overeenkwam met de nog overal geldende leer van Hippocrates. Toen Hoffwenius ten tweeden male eene inschrijving deed in het giftenboek der Luth. kerk, in Juni 1660, was het als 'M.D. iter in Gallias maturans'. Het volgende jaar werd hij benoemd tot professor te Upsala; hij stierf in 1682.

2) In het giftenboek der Luth. kerk staat hij voor den tweeden keer opgeteekend in het begin van 1660, ditmaal als 'abiturus'; in Oct. van dit jaar schreef Gronovius aan Schefferus om te bedanken voor een aan F. meegegeven brief. Te Franeker werd F. zoowel in Aug. 1659 (als phil. magister) ingeschreven als in Juli 1661. In Mei van het volgende jaar deed hij weer eene schenking aan de Luth. kerk. In Juli 1663 deelt Schefferus aan Heinsius mee, dat Fornelius tweemaal in Holland geweest is 'Leidaeque publicos honores impetravit'; in April van dat jaar was hij buitengewoon professor te Upsala geworden, in 1664 werd hij gewoon professor. Hij wordt geschilderd als zeer eigenaardig, nu en dan al te 'vlug en vermetel'; hij stierf in 1679.

Langer nog dan Fornelius studeerde Johan Gartman in Holland waar hij in het laatst van het jaar 1659 aankwam. Hij legde zich toe op de rechten en moet in Leiden eene verhandeling ‘de poenitentia legali’ hebben geschreven. Nadat hij ongeveer vier jaren te Leiden vertoefd had - vanwaar hij een uitstapje naar Parijs schijnt te hebben gemaakt - ging hij in den herfst van 1664 naar Franeker. Drie jaar later stelde Magnus Gabriël de la Gardie hem tot zijn bibliothecaris aan, en in 1670 werd hij professor in het Romeinsche recht te Upsala, waar hij tot zijn dood werkzaam bleef (1684).

In het jaar 1660, toen Hoffwenius, Fornelius en Gartman nog in Leiden waren, was het aantal Zweedsche studenten aldaar grooter dan sedert 1648 ooit het geval was geweest. Van bijzonder belang is eene kleine schaar met haar aanvoerder Samuel Pufendorf, een Sakser van afkomst, maar die in Jena magister geworden was en in het voorjaar 1658 als gouverneur en secretaris aangesteld was bij den Zweedschen minister P.J. Coijett in Kopenhagen. Met diens familie was hij daar bij het uitbreken van den Deenschen oorlog in hetzelfde jaar gevangen genomen en pas na acht maanden weer in vrijheid gesteld. Hij had daarna in Zweden en in Denemarken verblijf gehouden en schijnt met Coijett, die eene diplomatieke zending in Holland had, in den herfst van 1659 op reis te zijn gegaan als leidsman voor diens

dertienjarigen zoon Julius Wilhelm Coijett en diens, eveneens zeer jonge, stiefzoons Peter en Mårten Trotzig. Terwijl de gezant Coijett in den Haag verblijf hield - waar hij bij de onderhandelingen werd terzijde gestaan door Nic. Heinsius - schijnt Pufendorf met zijne leerlingen in Amsterdam te hebben vertoefd, alwaar een oom van de heeren Trotzig woonde, de dikwijls genoemde koopman P. Trotzig. Daar gaf Pufendorf nog in hetzelfde jaar (1659) een geschrift uit tegen den Deenschen staatsman Gunde Rosencrantz. In Leiden, waar hij zich in 1660 op nieuwjaarsdag met zijne leerlingen heen begaf, redigeerde Pufendorf zijne aan den keurvorst van de Palts opgedragen ‘Elementa juresprudentiae universalis’, waarin hij op vernuftige wijze de leerstellingen van Grotius uiteenzette. Dit werk - dat een voorlooper is van zijne groote werken op staat- en zedekundig gebied welke in 1672 en volgende jaren te Lund werden uitgegeven - werd in hetzelfde jaar in den Haag gedrukt, waarschijnlijk met hulp van den gezant Coijett. Aan dezen droeg Pufendorf uit Leiden in Juli 1660 J. Lauremberg's Graecia antiqua op, welk werk hij, voorzien van kaarten, te Amsterdam in 1660 liet uitgeven. Op Coijett's kosten kon Pufendorf ook in Amsterdam het volgende jaar een van Meursius' nagelaten werken ‘Miscellanea Laconica’, waartoe Coijett hem het handschrift verschafte, het licht doen zien; in de voorrede wordt diens liefde voor de letterkunde geprezen; de opdracht, gedateerd Leiden 30 Maart 1661, was aan O.W. Königsmarck, toen Zweedsch gezant in Engeland.

Het was dus in Holland en door Zweedsche ondersteuning dat de groote Pufendorf voor het eerst opmerkzaamheid wekte op letterkundig gebied. Hij bleef in Leiden met zijne leerlingen tot den herfst 1661[1)]. Toen werd hij door den

1) Zij schreven zich in het giftenboek der Luth. kerk in als ‘discessuri’ in Sept. 1661. - J.W. Coijett werd later vice-president van het gerechtshof te Wismar; Peter Trotzig, die in Oxford den graad van magister behaalde, werd majoor, en Mårten T. werd landdrost.

keurvorst van de Palts tot professor te Heidelberg benoemd. Daar bleef hij echter slechts weinige jaren. Ten gevolge van zijne onbewimpelde critiek zoowel over wereldsche als geestelijke machten werd het 't best geoordeeld dat hij Heidelberg verliet; hij nam derhalve gaarne een professorenzetel te Lund aan, kwam daar in 1668 en werd er het voornaamste sieraad dezer universiteit gedurende het eerste tijdperk van haar bestaan. Met Holland en de Nederlandsche geleerden stond hij steeds in nauwe betrekking. Verscheidene van zijne geschriften werden in het Nederlandsch vertaald of verschenen bij volgende uitgaven in Nederland; en hij begaf er zich zelf nog eens heen voor het drukken van een werk. Het was niet meer of minder dan zijn groot werk over de Zweedsche geschiedenis gedurende de jaren 1630-1654, dat zou gedrukt worden te Utrecht[1)].

Kort na 1660 vertoefden voor hunne studiën in Nederland eenige jonge Zweedsche edellieden, die reeds in Upsala,

1) Het verscheen daar in 1686. - Aanvullingen voor Pufendorf's levensbeschrijving, die op vele punten nog onvolledig is, kan men zich verschaffen uit de brieven van de Nederlandsche geleerden, Schefferus, Boeclerus e.a. Boeclerus verhaalt in Dec. 1667 (deze brief is in de Linkpng B. f. 3), dat P. met goedvinden van den keurvorst in Lund is beroepen, en doet belangrijke mededeelingen omtrent P.'s politiek geschrijf. In de U.B. coll. Scheffer. bevinden zich zes belangrijke brieven van P.; de eerste in 1665 uit Heidelberg meegegeven aan E. Benzelius, de volgenden uit Lund en uit Stockholm 1669-1678. In Sylloge epistolar. ed. Burman wordt P. dikwijls genoemd; in Cuperus' correspondentie (Haagsche koninkl. B.) eene enkele maal. In Mei 1684 schreef J. Columbus aan Cuperus, dat P. naar Holland zou gaan om zijn geschiedkundig werk te laten drukken. P. nam uit Stockholm, eenige Meursiana daarheen mede, die zouden worden uitgegeven. Graevius, professor te Utrecht, droeg in 1685 aan P. zijne uitgave op van de Themis Attica van Meursius met loffelijke bewoordingen over het werk dat P. ter perse had en den wensch uitsprekende, dat ‘De regibus Laconicis’ van Meursius spoedig door hem zou worden gepubliceerd (hetgeen ook geschiedde). In 1687 verscheen in Utrecht eene Nederlandsche en eene Fransche vertaling van P.'s Inleiding tot de geschiedenis der Europeesche staten. Zie Aant. I achter dit hoofdstuk.

waar zij onder leiding van Schefferus hadden gestaan, vriendschap schijnen te hebben gesloten. Het waren Johan Rosenhane, Peter Wrede, Lars Skytte, Gudmund Bohm, Philip Stiernsköld en Peter en Nils Bagge. De vier eerstgenoemden lieten zich in November 1660 op de Leidsche studentenrol inschrijven, de anderen kwamen daar iets later.

Johan Scheringsson Rosenhane, wiens oudere broeders - Axel en Bengt - Job Ludolphus tot leidsman hadden gehad, had tot zijn eigen informator den jeugdigen student Folcher Uhr uitgekozen, die in den beginne door de familie Rosenhane met den nek werd aangezien, maar, na een schitterend examen van Johan in tegenwoordigheid van de gebroeders Ludolphus, bij het vertrek van dezen ook werd aangesteld tot leidsman voor de oudere broeders. Toen deze in 1658 Upsala verlieten, hield Johan eene openbare redevoering - dit was zijne derde oratie - 'de peregrinatione'; en aleer hij zelf twee jaren later zijne educatie-reis ging ondernemen, disputeerde hij onder Schefferus 'de prudentia senatoria'. Door Schefferus, bij wien hij en Uhr tien jaren hadden verblijf gehouden, werden zij aan Gronovius te Leiden aanbevolen, en aan dezen werd Johan Rosenhane ook gerecommandeerd door Lucas Langermann in Hamburg, dien hij aan het begin van zijne reis opzocht[1]. Hij gaf zich ook in Leiden veel moeite, zooals hij in April 1661 aan

1) Verg. een brief van Langermann gedat. 30 Nov. 1660 aan J.R. te Leiden met groeten aan Gronovius; deze brief bevindt zich, evenals de hieronder aangehaalde aan J.R., in de U.B. sign. E. 517. J.R.'s autobiographie is gedrukt in S. Loenbom's Anecdoter D. II St. 2 (blz. 41-117). - In den hierboven aangehaalden brief van April 1661 aan Schefferus verhaalt R., dat Gronovius, die toen rector was, in groote moeilijkheden verkeerde aangezien het bestuur der stad Leiden dreigde de academische privileges te beperken; liever dan toe te geven wilden hij en de overige professoren de academie naar Haarlem of Delft verplaatsen. - J.R. en Uhr woonden te Leiden op het Rapenburg dicht bij de academie, bij zekeren Heinr. Brandes, die verscheidene malen staat ingeschreven in het giftenboek der Luth. kerk. Zie Aant. II achter dit hoofdstuk.

Schefferus schreef, vooral ter wille van Gronovius' ‘conversatione’, volgde diens colleges over Tacitus en oefende zich bij dezen ook in het schrijven van Latijn. En Gronovius bevestigde in brieven aan zijn zooeven genoemden vriend te Upsala, dat Rosenhane en Uhr vlijtig zijne colleges volgden. Rosenhane nam ook les in talen en in wiskunde, vooral in de ‘architectura civilis et militaris’; zelfs zocht hij de beste exerceermeesters van Leiden op.

In den zomer van 1661 vestigden Rosenhane en Uhr zich, na een kort verblijf in den Haag, in Amsterdam. Hier zou eerstgenoemde zich inwerken in handelstoestanden, die voor een toekomstig ambtenaar zoowel van algemeen als van bijzonder nut konden zijn, zooals zijn oom Johan hem uit Stockholm schreef; zijn broeder Axel, die toen met Bengt in Parijs was, wenschte hem er geluk mede te kunnen wonen in eene stad, die zooveel belangrijks voor Zweden bezat ‘praeter jucunditatem et rerum artificialium curiosas observationes’. Rosenhane zelf vond anders, zooals hij aan Schefferus schreef, dat men in Leiden eene rijke wereldkennis kon opdoen door den omgang met de vele beroemde mannen en de van alle zijden toestroomende vreemdelingen. Laurens de Geer, wiens zoon Gerhard hij waarschijnlijk in Leiden ontmoet had, schijnt hem te hebben bekend gemaakt met het handelsleven, evenals vermoedelijk ook wel Peter Trotzig, die daar ter plaatse Schering Rosenhane's factor schijnt te zijn geweest. Voor zijn vader moest Johan tijdens zijn geheele verblijf in Nederland - vooral in Amsterdam - verschillende aankoopen doen van meubelen en stoffen, kopergravures, gipsen beelden en schilderijen - o.a. van de drie zoons ‘de portretten in fraaije lijsten’ - glas en porselein, zaden en bloembollen, globes, microscopen, kaarten en boeken[1)].

1) De memorialen over deze zaken door Schering Rosenhane opgesteld, worden bewaard in de U.B. sign. E. 517, en zijn bijzonder belangrijk voor de geschiedenis van beschaving en kunst. De vader schreef zelden iets anders dan deze droge mededeelingen; eens echter gaf hij een toevoegsel waarin hij J.R.'s eleganten stijl prees en zijne tevredenheid uitte omdat deze Nederlandsch en Fransch leerde. Op de brieven van de oudere broeders had de vader, zooals Bengt R. aan Johan schreef, allerlei aan te merken; zij hadden zich op reis naar Duitschland, Italië en Frankrijk ook niet in de Latijnsche stijlleer geoefend, maar hoopten zulks op hunne terugreis in Leiden te doen, hetgeen echter niet geschiedde. Schering R.'s Memorialen hebben dienst gedaan bij een opstel van M.B. Swederus in Svenska Trädgårdsföreningens Tidskrift 1886. - Axel en Bengt R. schreven gedurig aan hun broeder vooral uit Parijs; opmerkelijk is het dat, toen hun vader hun raad inwon voor de educatie-reis van den vierden broeder Göran, zij van de Duitsche academies alleen Straatsburg aanbevalen en niet Helmstädt, Heidelberg of Tübingen, en dat zij verder afrieden Göran naar Frankrijk te zenden ‘varias ob rationes’. Deze Göran Rosenhane deed in 1668 eene inschrijving in het giftenboek der Luth. kerk te Leiden (hij stierf als kolonel in 1667). Zie Aant. III achter dit hoofdstuk.

In Amsterdam, waar Johan Rosenhane bij Reinert Lampe woonde in de Warmoesstraat ‘in de Baal Pampier’, ontmoette hij verscheidene reizende landgenooten. Zoo o.a. graaf Claes Tott, die gezant in Frankrijk was geweest en dien Johan's oudere broeders in Parijs hadden begroet[1]. Deze, die met Kerstmis van het jaar 1661 in Londen waren geweest, keerden in het voorjaar van 1662 door Nederland huiswaarts en troffen toen Johan in Amsterdam aan. De gebroeders Bagge, die zich met hun leidsman Johan Pontinus te Leiden hadden laten inschrijven in Mei 1661, vertoefden in den herfst van dat jaar in Amsterdam, maar vertrokken spoedig naar Italië[2]. Lars Skytte verliet Leiden ook spoedig, maar deed Amsterdam slechts aan op weg naar Franeker, waar hij ongeveer een jaar schijnt te hebben gestudeerd[3].

1) Als page vergezelde hem Er. Jul. Meck, wiens hand aangetroffen wordt in verscheidene Nederlandsche werken in de L.B.
2) Nils Bagge onderhield briefwisseling met Rosenhane uit Parijs in Sept. 1663 en later in Zweden. Hij werd hofmaarschalk bij Ulrica Eleonora Sr; Peter B. bij Hedvig Eleonora. Pontinus was tusschen 1665 en 1670 koninkl. bibliothecaris maar werd later bankcommissaris.
3) Hij deed een gift aan de Luth. kerk te Leiden in het begin van 1661 en in Mei 1662. Gudm. Bohm, ‘nobilis’ (niet bij Anrep, Ättartafl.), staat voor een gift geboekt in het begin van 1661. Deze beiden schreven aan J. Rosenhane van Kongsbro brieven in het eind van 1663 naar aanleiding van Schering R.'s dood. Skytte, een oomzegger van den geloofsverzaker van denzelfden naam, schijnt in 1677 ‘op zijne reizen’ gestorven te zijn.

De jonge vrijheer Peter Wrede schijnt met zijn vriend Rosenhane van Leiden naar Amsterdam te zijn gereisd. Hier werd hij echter na Kerstmis 1661 door eene hevige koorts aangegrepen en stierf in het begin van het volgende jaar; in zijne laatste oogenblikken waren Rosenhane 'cum suo Folchero' bij hem. Ook Rosenhane werd in het eind van dat jaar in Amsterdam ziek, maar beterde spoedig. Zijn vriend Stiernsköld, die met zijn leidsman Olof Figrelius in den zomer van 1661 uit Zweden naar Amsterdam was gegaan, moest daarentegen voor zijne ongesteldheid de badplaats Vianen op de Duitsche grenzen bezoeken; in Augustus 1662 kon hij zich pas in het Leidsche studentenalbum laten inschrijven; als een goed leerling van Schefferus bezocht hij Gronovius, terwijl Figrelius, een volgeling van Rudbeck, zich voorbereidde voor zijn medischen doctorsgraad. Dezen verkreeg hij na eene in October 1663 verdedigde verhandeling, die hij had opgedragen aan den vader van zijn leerling, den landdrost Claes Stiernsköld. De jonge Philip stierf omstreeks een jaar later te München[1)]. Johan Rosenhane, die in het

1) Sommige brieven van Philip Stiernsköld aan J. Rosenhane bevinden zich in bovengenoemde verzameling; in de U.B. coll. Scheff. zijn er acht aan Schefferus, bij wien Ph. S. in Upsala gewoond had. Daar had hij reeds eene proeve van bekwaamheid gegeven door in 1661 onder Schefferus te disputeeren 'de preparamentis politici' volgens Tacitus. In een hoopvollen brief aan zijn ouden leermeester gedat. Vianen Febr. 1662 zegt hij, dat deze maand 'Violas, narcissos aliosque flores producens jucundissimum veris tempus brevi adfuturum sperare jubet'. In Vianen trof hij verscheidene Zweden aan, zooals Axel Örnehufvud en de gebroeders Gabriël en Carl Falkenberg, deze laatsten gelijktijdig met Stiernsköld ingeschreven (zie over hun verblijf te Upsala in 1657 een opstel van J. Böttiger in Meddelanden från Nordiska Museet 1891-1892; Gabriël F. werd koninkl. raad en graaf, Carl werd landdrost). Stiernsköld schijnt den scheepsbouw in Holland te hebben bestudeerd; onder meer-Zweden wordt van hem melding gemaakt door Gronovius in een brief aan Schefferus van Sept. 1663. Olof Figrelius, die na terugkeer in zijn vaderland in Falun dokter bij de mijnen werd, overleed enkele jaren na zijn leerling (1671).

laatst van 1662 Amsterdam verliet en daarna in den Haag eenigen tijd het Nederlandsche staatsrecht bestudeerde, hield in het voorjaar van 1663 in Parijs verblijf, daarop in Lyon en keerde vervolgens door Duitschland naar Amsterdam terug, vanwaar hij in October van dat jaar de terugreis naar zijn vaderland aanvaardde. Hij werd dadelijk in de gelegenheid gesteld gebruik te maken van zijne in Holland verworven kennis van den handel, doordat hij in 1664 assessor werd in het handelscollege - hetzelfde jaar waarin Uhr professor in de welsprekendheid te Upsala werd[1] - werd verder gebruikt in verscheidene gewichtige zendingen en werd ten slotte president van het gerechtshof van Wismar (overl. 1710).

Enkele der genoemde Zweden ontmoetten op hunne reizen Samuel Monsson Agriconius en zekeren jongen vrijheer Erik Haraldsson Stake met diens leidsman Petrus Gangius, een domineeszoon uit Gangnef. Laatstgenoemde had een ‘album itineris’ aangelegd waarin, volgens het gebruik, eerst in Upsala de geleerde en voorname heeren hun naam zetten; dit diende later tot aanbeveling op reis[2]. In het begin van October

1) Uhr wordt in J. Rosenhane's autobiographie als een voortreffelijk mensch geschilderd en door R. als een vader beschouwd. Slechts twee of drie jaren was hij in Upsala werkzaam (overl. 1667). In de letterkunde heeft hij weinige sporen nagelaten. Een brief van hem uit het jaar 1666 bevindt zich in afschrift in de U.B. sign. G. 322.

2) Aanwezig in de Linkpng B. sign. B. 78. Onder de beroemde Zweedsche namen treffen we dien van Ol. Rudbeck aan; deze schreef er, in Maart 1662, hetzelfde motto in, dat hij dertig jaren later in het album van Er. Benzelius Jr schreef: ‘Invida nobilitas virtutis comes’. - In Utrecht gaven zich in het voorjaar van 1663 aan: A. Örnehufvud, Caspar Palmcron en Sam. D. Westhius (geen dezer ingeschreven in het Utr. studentenalbum). In Parijs namen Joh. Pontinus en Sam. Skunk in Sept. 1663 afscheid van G., met wien zij alleraangenaamst waren samengeweest. In Jena, waar G. tweemaal schijnt te hebben gedisputeerd, kreeg hij gezelschap aan Er. Benzelius Sr; in Helmstädt schreef o.a. Herman Conring in het album van G., en in Wittenberg Abrah. Calovius (in het voorjaar van 1664). Na terugkeer in zijn vaderland werd G. bevorderd tot lector te Westerås, later werd hij proost in St. Tuna; hij was een hooggewaardeerd man, overl. in 1707. - Erik Stake, die zich in 1664 in het stamboek der Luth. kerk te Parijs inschreef, was in Juli 1665 weer te Leiden; hij studeerde in de wiskundige wetenschappen; hij stierf in 1672 als kapitein-luitenant. - S. Skunk, een der beste leerlingen van Ausius, was sedert 1667 professor in het Grieksch, later in de theologie te Upsala; hij stierf in 1685.

1662 werden Stake en Gangius op de Leidsche studentenrol ingeschreven. Den laatsten Februari van het volgende jaar bewees de toenmalige rector der universiteit prof. Beeckerts v. Tienen aan Gangius de eer van zijn naam in diens album te schrijven; een week later schreef Olof Figrelius er een herinneringsregel voor den eigenaar in, toen deze naar Frankrijk zou vertrekken. In gezelschap van een paar andere Zweden - Carl Falkenberg en diens leidsman Sam. Skunk - reisden Stake en Gangius eerst naar Utrecht, waar zij verscheidene landgenooten ontmoetten. In den Haag had Gangius zijne opwachting gemaakt bij den Zweedschen minister Appelboom, die ook in zijn album schreef. Na een kort verblijf in Engeland, alwaar Agriconius hen gezelschap hield, gingen zij naar Frankrijk, waar Erik Stake een of twee jaar bleef, terwijl Gangius naar Duitschland ging om daar eenige academies te bezoeken. Hij werd ten slotte predikant, terwijl zijn leerling in den militairen dienst trad.

Ter zelfder tijd als Samuel Agriconius (Åkerhielm) studeerden in Nederland twee andere toekomstige diplomaten, Nils Eosander (Lillieroth) en Matthias Edenberg[1)]. Laatst-

1) S. Agriconius gaf zich te Leiden aan in Oct. 1662. Hij ontmoette P. Stiernsköld in Sept. 1663 in Amsterdam, waar hij waarschijnlijk evenals J. Rosenhane en anderen, in de handelspolitiek studeerde; hij was toen vermoedelijk op zijne terugreis uit Parijs. Zie over zijn verwantschap met de familie Hartzen boven blz. 25. Hij werd later staatssecretaris en stierf in 1702. - N. Eosander, die te Leiden in Dec. 1662 werd ingeschreven, vertoefde ook een tijdlang in Parijs, waar hij later als gezant terugkeerde; hij stierf in 1705 als koninkl. raad, graaf, en kanselier van de academie van Pernau. - M. Edenberg, die in April 1667 voor de tweede maal te Leiden werd ingeschreven (en in het giftenboek der Luth. kerk zoowel in 1665 als 1666 staat aangeteekend), werd legatie-secretaris, maar bracht zijne laatste jaren in teruggetrokkenheid door; hij stierf in 1709. Zijne papieren berusten in de Koninkl. B.

genoemde, die in September 1663 naar Leiden kwam, bracht ongeveer vier jaren in Nederland door, voor het meerendeel in Leiden, maar ook eenigen tijd (1664) in Franeker. Alle drie kwamen in Nederland terug met politieke opdrachten van de Zweedsche kroon; evenzoo Gabr. Thuresson Oxenstierna, die met zijn broeder Thure Oxenstierna een jaar of twee in Leiden vertoefde[1)].

1) In Oct. 1663 schreef N. Heinsius uit Stockholm aan Gronovius over de aanstaande reis der gebroeders Oxenstierna naar Leiden; hij wees op de verdiensten van hun grootvader Gabriël Gustafsson jegens Nederland. Hun ooms Gustaf en Gabriël zijn boven besproken als Leidsche studenten. In Dec. 1663 werden zij op de Leidsche studentenrol ingeschreven. Later vertoefden zij geruimen tijd in Frankrijk. De oudste broeder Gabriël diende eenigen tijd bij de Engelsche vloot, maar werd later diplomaat, was vele jaren gezant bij Willem (III) van Oranje, later in Weenen, ten slotte gouverneur van Zweibrücken; hij stierf in 1707. Thure O. werd overste, stierf in 1675. - Ook werden aan Gronovius in 1663 Johan Leijoncrona en Carl Gustaf Durell aanbevolen, de eerste door Heinsius, de laatste door Schefferus. Leijoncrona, een zoon van den machtigen hofintendant Joh. Holm, werd vergezeld door Nils Rubenius, die in Upsala grondige studiën had gemaakt, voordat hij zich op zijne vijf en twintigjarige omzwerving begaf; van Leiden, waar zij in Febr. 1663 werden ingeschreven, begaven zij zich naar Parijs; vandaar keerde Leijoncrona na een jaar of twee huiswaarts en schijnt toen weer eenigen tijd in Upsala te hebben doorgebracht; later werd hij militair; hij stierf in 1675. Over Rubenius, die verscheidene malen naar Nederland terugkeerde, meer in het negende hoofdstuk. - Over C.G. Durell schreef diens vader Magnus D. in Aug. 1663 aan Schefferus, dat deze van Gronovius moest zien gedaan te krijgen, dat zijn zoon ‘an seinem Tische oder aber doch zum wenigsten durch desselben Beforderung bey einem andern vornehmen und berühmten Professore kommen möge’. In Harderwijk hield C.G. Durell van 1664 tot 1665 te zamen verblijf met Bengt Ribbing; in 1665 deden zij eene inschrijving ten behoeve van de Luth. kerk te Leiden. Durell werd militair en stierf in 1676 aan wonden, die hij verkregen had in den slag bij Lund. Ribbing stierf als overste in 1722. - In 1663 vertoefden ook in Leiden Johan Carlberg, later (1665) magister te Leipzig, ten slotte bisschop van Göteborg, en Gustaf Lohrman, de zoon van den justitie-burgemeester van Upsala en een zwager van Olof Rudbeck. Lohrman keerde spoedig naar zijn land terug, disputeerde onder Rudbeck in Maart 1664 over de ‘Horticultura nova Upsaliensis’, ging het volgend jaar weer op reis als de leidsman van zekeren jeugdigen Erik Langman, volgde te Leiden het onderwijs van Rudbeck's vriend Hornius en zond aan den plantentuin te Upsala gewassen en zaden; hij werd in 1667 med. dr. te Leiden, ondernam daarop eene reis naar Frankrijk en Italië, werd bij zijne terugkomst in 1670 assessor in het handelscollege, ging in 1672 over tot het Collegium medicum, welks president hij werd, en stierf in 1694. - Anders Spole, later professor in Upsala, was in 1664 te Amsterdam en te Leiden, en ontmoette later in Parijs o.a. de gebroeders Oxenstierna.

Welken indruk deze beroemde stad der wetenschap toen ter tijd op een Zweedsch student maakte, kan men opmaken uit de aanteekeningen in een dagboek, hetwelk Sven Sevedsson Ribbing heeft nagelaten[1)]. Met Jacob Parmander, zoon van den burgemeester van Linköping, die reeds eenmaal in Holland geweest was, reisde hij in October 1663 over Denemarken den grooten postweg langs naar Hamburg en verder naar Nederland. Eerst kwamen zij in Groningen met de 'trekschuit, waarmee de reizen in Holland het gemakkelijkst geschieden' en toen over Edam, 'waar de beste Hollandsche kaas gemaakt wordt', naar Amsterdam. Hier troffen zij Ribbing's knecht Thomas aan, die met de grootere bagage regelrecht over zee was gestuurd; ten gevolge van de heerschende pest gingen zij echter dadelijk daar vandaan en den 7^{den} November 'kwam ik met Godes hulp veilig in Leiden, waar ik van plan was om eenigen tijd te blijven voor talen en lichaamsoefeningen want op die plaats bloeien zij het meeste en om diezelfde reden houden zich daar vele vreemdelingen op.' De midden in Holland gelegen goedge-

1) Zijne 'Voyages' zijn aanwezig in de U.B. sign. X 356 (achterin vindt men familieaanteekeningen, die meest door zijne vrouw Christina Leijonsköld zijn gemaakt). R. werd na zijne thuiskomst in 1666 kamerheer, daarna ritmeester, maar is reeds in Mei 1673 gestorven (naar men zegt in een duel). - Parmander schijnt onder leiding van J. Gartman van 1659 tot 1660 in Leiden te zijn geweest, hij ging later naar Parijs. Op de Leidsche rol staat hij weer vermeld in Jan. 1664 (te gelijk met de Oxenstiernas); Ribbing is echter niet ingeschreven.

bouwde en bevestigde stad, die niet alleen voor wetenschappelijke doeleinden maar ook om hare uitstekende weefsels door vele vreemdelingen werd bezocht, werd natuurlijk een voorwerp van bewondering voor de jonge Zweden. ‘De stad lijkt een lusthof’ door hare vele plantsoenen; vooral wordt het Rapenburg geroemd waar de academische gebouwen zijn. Die gebouwen evenals andere bezienswaardigheden, zooals de kerken en de liefdadigheidsinstellingen, werden bekeken; de bibliotheek en de boekdrukkerij van Elsevier werden met groote belangstelling in oogenschouw genomen, maar nog meer de Anatomie met hare kostbare verzamelingen en hare wijd en zijd beroemde snijkamer. Deze wekte steeds de bewondering van de reizende Zweden op; zij had een amphitheater en eene draaibare snijtafel; eene ontleding van een geheel menschelijk lichaam had daar minstens éénmaal in het jaar plaats, ‘waarvoor vele nieuwsgierige personen uit vreemde oorden samen kwamen’. De plantentuin was ook de moeite waard bekeken te worden. De oude burcht, welks ommegang reeds toen eene publieke wandelplaats was, deed denken aan ‘den Trojaanschen burcht’ - eene opmerking, die men ook aantreft in reisboeken van andere Zweden. Buiten de stad lagen mooie ‘tuinen’, en men maakte uitstapjes naar Leiderdorp en andere plaatsen. Over Leiden's aantrekkelijkheden zegt Ribbing ten slotte:

> Er zijn vele kaatsbanen, en de Maliebaan is buitengewoon fraai. Summa, men kan niets voor zijn lust en vermaak wenschen, dat men hier niet grootendeels vinden kan, en wat gezelschap betreft, daar is ook geen gebrek aan, want iedere twee uur op een dag komen en gaan trekschuiten naar den Haag, Amsterdam en de andere plaatsen in Holland.

Sven Ribbing maakte ook uitstapjes naar den Haag, en later ook naar Amsterdam. Ook verzuimde hij niet de Nederlandsche staatsregeling te leeren kennen en teekende de hoofdpunten daarvan op. In Februari 1664 vertrok hij echter reeds weder naar Parijs, dat het eigenlijke doel van

zijne reis was - hij moest namelijk hoveling en militair worden. Na daar anderhalf jaar te zijn geweest ging hij naar Italië, waar hij koningin Christina bezocht en vele belangrijke kennissen maakte[1]. Vandaar keerde hij huiswaarts; zijne educatie-reis had meer dan twee jaren geduurd.

Na 1665 vinden wij weer een aantal bekende namen in het studentenalbum der Leidsche universiteit. Nederland werd toen ook bezocht door vele Zweedsche staatslieden met hun schitterend gevolg. De politieke verhouding tusschen beide landen, die vijandelijk geweest was gedurende de laatste jaren van Karel Gustaaf's regeering, werd nu, in weerwil van de Fransche betrekkingen van M.G. de la Gardie, steeds vrienschappelijker; en zoo werd Zweden als bemiddelaar gekozen tusschen Nederland en Engeland op het vredescongres te Breda. Uit naam van Zweden werden daarheen gestuurd P.J. Coijett, die zich enkele jaren vroeger van eene weliswaar minder goed gelukte zending naar Holland gekweten had, verder de vrijheer Göran Fleming[2] en de veldmaarschalk graaf Dohna.

Toen deze hooge heeren in het begin van 1667 naar Holland kwamen, waren er te Leiden verscheidene Zweedsche studenten, zooals Matth. Edenberg, de gebroeders Gustaf en Carl Gyllenstierna met hun gouverneur Peter Grau, en Bengt Gyllenanckar met zijn mentor Jonas Drysander. Bij

1) O.a. met pater Laur. Skytte. Ribbing trof op zijne reis vele Zweden aan, in Italië b.v. Pehr Liedeman, die van 1662 tot 1663 te Leiden gestudeerd had (later hofraad werd), en op zijne terugreis in Gottorp Gustaf en Carl Gyllenstierna, die hieronder vermeld zullen worden.

2) Toen deze in 1666 in Londen verblijf hield, kreeg hij brieven van Eric Lindeman (Lindsköld), die de leidsman was van Gustaf Carlsson, een pupil van Fleming en een natuurlijken zoon van Karel X; zij vertoefden toen in den Haag en daar ontwaakte G. Carlsson's liefde voor Holland, welke hem een twintig jaren later er toe bracht zich daar voor goed te vestigen. De schrijver bezit over G. Carlsson eenige aanteekeningen uit Holland, die later zullen worden gepubliceerd.

hen sloten zich spoedig Gyllenanckar's broeder Henrik Gyllenanckar met zijn leidsman Petrus Torinius aan, vervolgens Erik Soop en Martin Nordeman benevens Gustaf Grundel-Helmfelt[1)] met vele in 1667 ingeschrevenen, en ten slotte in Januari 1668 Gustaf Larsson Cruus en Anders Norcopensis.

Gedurende dezen tijd hadden de vredesonderhandelingen in Breda plaats. Toen in Juli 1667 de gezant Fleming daar zijnen intocht hield ‘pompa qua par est’, zooals Bengt Gyllenanckar aan zijn voormaligen leermeester Schefferus schreef, werd die plechtigheid stellig door meer Zweedsche studenten bijgewoond. In het gezelschap van den gezant merkte men op Axel Gyllenanckar - een jongeren broeder van den zooeven genoemden Bengt - en Gust. Fr. von Schwalch, die daarop in Februari 1668 in Leiden kwamen studeeren. Treurig genoeg stierven alle drie de Zweedsche gezanten op dezen tocht, Coijett en Fleming te Breda, de eerste in Juli, de laatste in September 1667, en Dohna, die in Januari 1668 naar Engeland was gegaan, werd in Mei van hetzelfde jaar grafwaarts gedragen.

In Augustus 1667 hadden de Zweedsche studenten te Leiden bezoek gehad van hun landsman, den zes en twintigjarigen Urban Hiärne, die huisdokter was bij graaf Tott, den gouverneur van Riga, en thans van dezen toestemming verkregen had om zekeren overste Jac. Stael naar Aken en Nederland te vergezellen[2)]. In Amsterdam, waar zij eenige

1) Zie Aant. IV achter dit hoofdstuk.

2) Dit alles volgens Hiärne's autobiographie, welke in de Kon. B. is te vinden en volgens het in de U.B. sign. D. 701 aanwezige reisdagboek, dat gedeeltelijk is voorzien van gekleurde teekeningen. Hij en Stael woonden te Amsterdam in de Warmoesstraat bij Jac. Kuhne. H. was Stael behulpzaam bij het inkoopen van boeken enz.; de bekende boekhandelaar en uitgever Joh. Blaeu vond H. ‘valde mitis et probus’. H. woonde eene Hollandsche tooneel-voorstelling bij en een ‘saltatio mirifica Pantalonade’. - De maagaandoening (zie den tekst) bezorgde H. zich bij een avontuur met een paar beschonken jongelui te Leiden.

weken doorbrachten, ontmoette Hiärne op zekeren dag Carl Gyllenstierna en Peter Grau, welke laatste verhalen deed over hunne landgenooten in Leiden. Den volgenden dag ging Hiärne daarheen en zocht zijn vriend Torinius op. Met dezen bekeek hij de Anatomie en den hortus botanicus en maakte zijne opwachting aan professor Hornius, 'is Rudbeckio omnino dissimilis homo, admodum humanus' teekent hij in zijn dagboek aan. Nadat Hiärne weer een paar weken in Amsterdam was geweest scheidde hij van Stael en keerde naar Leiden terug. Met Torinius en Nordeman bracht hij daarop eenige over het algemeen aangename dagen door - eene plotselinge maagaandoening werd spoedig door den beroemden prof. De le Boe Sylvius genezen (met 'jalappe'!). Op een 'dies satis splendore amabilis' kwam hier het gesprek op het cartesianisme, dat nu steeds meer aanhangers won en dat Hiärne in Upsala al wel had hooren bespreken. Zijn bezoek aan Leiden was dezen keer van zeer korten duur; maar Hiärne zou nog eens weer in Holland terugkomen.

Bengt Gyllenanckar, die al verscheidene jaren vroeger omtrent zijne buitenlandsche reis raad had ingewonnen bij Johan Rosenhane toen deze in Amsterdam woonde, studeerde te Leiden van 1666 tot 1667 vooral onder Gronovius, bij wien hij waarschijnlijk inwoonde. Beiden stonden in bijzonder levendige briefwisseling met Schefferus; en niet alleen Gronovius, maar ook Gyllenanckar stelde veel belang in de geschriften die Schefferus onder handen had. Hij vertelde aan Schefferus wat de geleerden dachten van het fragment van Petronius, dat deze korten tijd geleden van commentaren had voorzien; en in de nieuwe uitgave van Phaedrus welke de professor uit Upsala voorbereidde, sloeg de vroegere leerling, zoo jong als hij was, veranderingen en verbeteringen voor. Zijn eigenlijke vak was anders de rechtsgeleerdheid,

maar ook naderhand, toen hij als ambtenaar in Stockholm verblijf hield, correspondeerde hij met Schefferus over diens werk en over de betrekkingen met Nederland - een schoon voorbeeld voorwaar van de zucht naar algemeene ontwikkeling door welke de Zweden uit de 17de eeuw zich hoe langer hoe meer kenmerkten, en die door hunne Hollandsche studiën in zoo hooge mate werd bevorderd[1].

1) In de U.B. coll. Scheff. t. V bevinden zich tien brieven van B. Gyllenanckar aan Schefferus (waarvan er zeven zijn geschreven gedurende G.'s reis in 1667 en vlg. jaren). In 1668 was hij te Parijs samen met zijn vriend Gust. Gyllenstierna (over Parijs schreef hij aan Schefferus: 'Urbs vitaque communis satis placet'). Twee jaar later werd hij aangesteld bij het hooggerechtshof van Svea, van hetwelk hij ten laatste vice-president werd; hij stierf in 1696. Zijne broeders Hendrik en Axel stierven op jeugdigen leeftijd (een van hen was in 1669 te Parijs volgens een brief aan Schefferus van Gideon Rålamb, die eenigen tijd in Holland doorbracht, waarschijnlijk voor handelsstudiën); een vierde broeder Carl Mauritz G. werd kapitein in Nederlandschen dienst en is in 1692 in Holland gestorven. - J. Drysander werd koninkl. bibliothecaris; hij stierf in 1679. - P. Torinius (of Torin) disputeerde te Upsala in 1666 en werd daarop tot math. lector te Göteborg benoemd, maar kreeg eerst een jaar verlof voor buitenlandsche studiën; in 1679 kreeg hij opnieuw vergunning voor eene buitenlandsche studiereis, alswanneer hij ten tweeden male naar Nederland ging en in Augustus 1680 werd ingeschreven op de Leidsche studentenrol; een paar jaren later stierf hij (de globes, welke hij aan het gymnasium te Göteborg ten geschenke aanbood, had hij zich vermoedelijk in Holland aangeschaft). - De gebroeders Gyllenstierna, zoons van bovengenoemden Erik G. van Ulaborg, hadden eerst aan de Heidelbergsche universiteit gestudeerd voordat zij in Leiden kwamen (ingeschreven in Febr. 1667). Carl G. werd reeds in 1668 kamerheer bij de koningin-weduwe, later president van het hooggerechtshof van Svea en kanselier van de universiteit van Åbo; hij stierf in 1722. Gustaf G. werd in 1669 kamerheer, daarna president bij het hof van revisie; hij stierf reeds in 1672. P. Grau (of Grå) werd drost en is met den naam Fredenhjelm in den adelstand verheven; hij is overl. in 1707 (een zijner zoons vocht mee in het Nederlandsche leger en sneuvelde bij Namen). - Erik Soop, wiens vader Carl S. boven besproken is, vergezelde met zijn informator M. Nordeman in het voorjaar van 1663 zijn oom den rijksraad Gustaf S. naar Hamburg; zij hielden zich vervolgens aan verscheidene Duitsche academies op, en gingen in 1666 naar Italië en daarop naar Parijs. In de lente van 1667 gingen zij naar Holland (in Juni van dat jaar te Leiden ingeschreven); maar Nordeman, die benoemd werd tot math. professor aan de nieuwe hoogeschool te Lund, moest in het laatst van dat jaar over Amsterdam huiswaarts keeren en kwam op het juiste oogenblik voor de inwijding der academie aan; hij stierf in 1684 (zie over zijn in de L.B. aanwezig stamboek het Biogr. Lex.). Erik Soop werd militair, ten slotte gouverneur van Riga; overl. in 1700. - G. Kruus trok mee ten strijde zoowel in het Zweedsche als in andere legers, werd ten slotte overste, en stierf in 1692. And. Norcopensis, een burgemeesterszoon uit Norrköping, werd reeds in 1667 benoemd tot professor te Upsala, daarna tot informator van prins Karel (XII), in den adelstand verheven met den naam Nordenhielm en benoemd tot staatssecretaris; een beroemd Latijnsch redenaar; gest. in 1694. - G. Fr. von Schwalch, die hofjonker is geweest, stierf in 1734.

De jeugdige Helmfelt, wiens vader Simon Grundel onder Spieringk in Holland was werkzaam geweest tusschen 1630 en 1640, trok in Juni 1668, eerst zeventien jaar oud, de aandacht door twee te Leiden gehouden redevoeringen over ‘ratio status Barbarorum’, die door Elsevier in datzelfde jaar gedrukt werden. Het volgende jaar disputeerde hij in het volkenrecht ‘de occupatione’. Tot de elf talen, die hij heette machtig te zijn, behoorde ook het Nederlandsch. Op zijne verdere reizen werd hij in Engeland met het lidmaatschap der Royal Society vereerd. Ongelukkigerwijs zou zijne schitterende begaafdheid niet lang aan zijn vaderland ten goede komen: reeds twee jaren na thuiskomst van zijne uitgestrekte reis stierf hij (1674) als assessor in het gerechtshof van Wismar.

In het jaar 1668 is het aantal Zweden in Leiden op zijn minst 30 a 40 geweest[1)]. Ook gedurende de volgende jaren

1) Behalve de 22 die dat jaar op de studentenrol staan ingeschreven, waren er ook nog eenige van het vorige jaar; daarenboven komen in het giftenboek der Luth. kerk nog in het jaar 1668 zes andere Zweedsche namen voor. - Hier kunnen bovendien vermeld worden Herm. Gabr. Rothlieb, later Zweedsch resident in Hamburg; Harald en Gustaf Strömfelt, vroegere leerlingen van Schefferus, welke genoten ‘singularem diligentiam consultissimi Gronovii quam adversus omnes tuis [Schefferi] literis instructis testatur’, maar al spoedig naar Straatsburg gingen om te studeeren onder Boeclerus; Harald later landdrost, Gustaf ‘ekonomiståthållare’ in Lijfland; Georg Berel, later professor in Upsala (overl. 1676); Joh. Walkendorf van Ellinge, die zich ‘suecus’ noemde; dan nog Bengt Rudberg, naderhand domproost in Linköping. Drie andere toekomstige geestelijken studeerden de navolgende jaren te Leiden n.l. Samuel Schult (of Schultenius), in 1670 ingeschreven en aldaar magister geworden in 1671 na eene ‘disputatio heliographica’, later predikant in het bisdom Westerås (een uitstekend wiskundige aan wien het math. professoraat in de wiskunde te Åbo moet zijn aangeboden), en Math. Fundahn en Joh. Ingelotz ingeschreven in 1671, predikanten in het bisdom Lund. Elias Tillandz werd in 1670 te Leiden med. dr. evenals het volgend jaar Petr. Roshemius (ingeschreven in 1669); Bromelius zal hieronder vermeld worden; op de Zweedsche medici te Leiden komen wij in het volgende hoofdstuk terug. Evenals Schult studeerde in de wiskunde Lars Malmenius (Söderhielm), die bij terugkeer in zijn vaderland ‘mathematicus regius’ en later drost werd. - In Leiden overleed in 1672 een Zweedsch student Gustaf Stake, een broer van bovengenoemden Erik S.; hij werd tegelijk met zijn jongeren broeder Johan Stake ingeschreven in Jan. 1670.

kwamen daar vele Zweedsche studenten, in weerwil van den weinig aanlokkelijken toestand aldaar. In 1669 heerschte er gedurende een gedeelte van het jaar de pest; niet minder dan zes professoren, onder welke dr. Hornius, stierven bij deze epidemie. En daarop brak de oorlog met Frankrijk uit, waarin op zekeren keer in 1672, toen de stad in onmiddellijk gevaar scheen te zijn, de studenten de wapenen opvatten om aan hare verdediging deel te nemen, aangevoerd door Chr. Melder, wiskunstige en ingenieur. - De dood van Gronovius, in het laatst van 1671, was een merkbaar verlies voor de in Leiden studeerende Zweden. N. Heinsius was inmiddels uit Stockholm naar Nederland teruggekeerd, en vele jonge Zweden - zooals Fr. von Schantz en C.G. Paykull - kwamen hem met boodschappen van Schefferus bezoeken. Deze zond nu verscheidene zijner kweekelingen ook naar Jo. Georg. Graevius, die van Deventer, waar hij zijn leeraar Gronovius had opgevolgd, naar Utrecht was verplaatst als professor in de welsprekendheid en de politica (overl. 1703).

Utrecht's universiteit begon, zooals boven is aangeduid, sedert 1670 meer te worden gezocht door Zweden, ofschoon niet zoo heel velen zich in het studentenalbum lieten inschrijven. De leidende geest was daar gedurende de eerste tientallen van jaren Gisb. Voetius (overl. 1676), een streng

calvinist. Ook in Utrecht werd de leer van Cartesius vervolgd; hare aanhangers, zooals de botanist Regius, werden verhinderd te leeren ‘secundum ductum Cartesii’. De voornaamste philosoof was Gerh. de Vries, een bijzonder strijdlustig man, later theologisch professor (overl. 1705); het was zijn broeder, de schrijver Simon de Vries, die Pufendorf's Inleiding vertaalde. In de philologie kreeg, behalve Graevius, Joh. Leusden, een bijzonder ijverig orientalist en bijbelonderzoeker, vele leerlingen (overl. 1699). Zijn zoon Rud. Leusden werd professor in de medische faculteit, wier sieraden vóór hem Jac. Vallan en Joh. Münnicks waren geweest. Tegen het einde van die eeuw promoveerden jaarlijks omstreeks 20 med. doctoren te Utrecht, onder de Zweden b.v. Dan. Daalhemius in 1670 en Abr. Bex in 1680. Onder de professoren in de natuurwetenschap in het begin van de volgende eeuw daar ter stede zou P. van Musschenbroek een grooten naam maken en ook door Zweden worden gezocht.

In den verwoestenden krijg, die tusschen 1670 en 1680 Europa verdeelde, poogde Zweden, voordat het onherroepelijk zelf er in gemengd werd, de rol van bemiddelaar te spelen. Eerst werd graaf C.C.v. Königsmarck naar Nederland gezonden, die echter al spoedig in dienst trad bij het Nederlandsche leger, en daarop Pehr Larsson Sparre[1)] en Edv. Philipsson Ehrensteen. Van deze was Sam. Agriconius gezantschapssecretaris en Matth. Edenberg ‘premier gentilhomme’. Het vredescongres was eerst te Aken bijeengeroepen (1672), maar werd spoedig verplaatst naar Keulen. Daar ontmoetten de afgezanten ook graaf Tott uit Parijs. In de

1) Hij werd vergezeld door zijn oomzegger Thure Sparre, die in Nederlandschen krijgsdienst trad en evenals Gustaf Crusebjörn, student te Leiden in 1670, vaandrig werd bij de lijfwacht van den prins van Oranje; Sparre heeft zich in den oorlog bijzonder onderscheiden. Eric Soop, zooeven besproken, streed ook in het leger der verbondenen.

Zweedsche gezantschapskanselarij gaf o.a. Gust. Hammarin (Hammarberg), die in 1673 als student te Leiden werd ingeschreven, zijne eerste proeve van bekwaamheid in de diplomatieke loopbaan, evenzoo Claes Fleming, boven besproken als Groningsch student. Een jong student uit Straatsburg, Elias Obrecht, werd in Keulen bij deze gelegenheid aangenomen tot informator voor de zoons van Ehrensteen. Twee Zweedsche dokters maakten ook deel uit van dat gezantschap, namelijk Olof Bromelius, die Sparre en Ehrensteen vergezelde en zich den tijd ten nutte maakte om in 1673 te Leiden den doctorsgraad te behalen, en Urban Hiärne. Deze laatste had zich in den herfst van 1669 de gelegenheid verschaft om eene buitenlandsche reis te ondernemen, ging toen eerst naar Engeland en daarop naar Frankrijk. Daar werd hij med. doctor in Angers en woonde vervolgens ongeveer drie jaren in Parijs, zoowel praktizeerend als studeerend, o.a. bij Bourdelot. Hij ontmoette daar zijn meester graaf Tott wiens huisdokter hij was en wien hij in 1673 naar Keulen vergezelde. Graaf Tott stelde zich hier ook onder behandeling van Bromelius. Hiärne maakte gedurende dit verblijf kennis met den Nederlandschen geneesheer van het gezantschap dr. Helvitius, van wiens vaardigheid en kundigheden hij ‘zoo groot nut als nergens anders op zijne geheele reis’ genoot. Met Claes Fleming ging Hiärne van Keulen naar Utrecht waar zij Kerstmis vierden[1)]. Hier kreeg Fleming van Graevius de opdracht om bij terugkeer in zijn vaderland boeken aan Schefferus ter hand te stellen.

1) Twee zoons van Figrelius-Gripenhielm, waarschijnlijk Nils en Johan (de eerste hofraad in 1674, de tweede in 1675), gingen ook van Keulen naar Utrecht mee. Hun leidsman schijnt Nils P.son Wolff (Stiernberg) te zijn geweest, die vroeger al eene buitenlandsche reis gemaakt had, en reeds een paar jaren professor te Lund was geweest; later professor in Upsala; zeer vertrouwd met de Nederlandsche taal en bekend met Nederlandsche geleerden; overl. in 1694.

Na een kort verblijf in Leiden reisde Hiärne over Amsterdam en Groningen naar Hamburg en vervolgens naar Stockholm, waar hij zich toen, evenals de eveneens in 1674 teruggekeerde Bromelius, als dokter vestigde en spoedig grooten naam verwierf. - Het vredescongres mislukte inmiddels. Ehrensteen, die in den zomer van 1674 naar den Haag reisde, beproefde te vergeefs eene oorlogsuitbarsting te voorkomen[1]. Pas een paar jaar later toen een nieuw congres te Nijmegen[2] bijeenkwam, waar Zweden Bengt Oxenstierna en J. Paulin Olivecrantz heen zond, kwamen er betere vooruitzichten voor den vrede van Europa in het zicht.

Verschillende opmerkenswaardige Zweden vertoefden aan de Nederlandsche hoogescholen in de laatste dertig jaren der 17de eeuw; zij kwamen er echter niet meer in groote scharen, maar meer afzonderlijk verspreid[3]. Ondertusschen

1) Ehrensteen, een jurist en leerling van Maestertius, die gedurende deze jaren vele memorialen en politieke nota's schreef (sommige in Holland gedrukt 1673-1675), had daar reeds in 1655 een staatkundig geschrift doen verschijnen en trad in 1657 met eene 'declamatio' op naar aanleiding van de onrechtvaardige handelwijze der Staten-Generaal jegens Appelboom. Eene menigte geschriften tegen E. en Zweden (b.v. 'Het Zweedsche bedrog' 1676) zagen nu in Holland het licht. Verg. ook De la Gardieska archivet XII blz. 101 vlg. en Ehrensteen's autobiographie, gedrukt in Loenboms Anecdoter, I st. 5-6. In de U.B. sign. E. 545d is een dagboek van Oct. 1676 tot Febr. 1677 in den Haag gehouden door E.'s zoon Carl en door den vader verbeterd; 22 Oct. 1676 vierde E. daar de bruiloft zijner dochter Margaretha met zijn gezantschapssecretaris N. Gyldenstolpe 'volgens Zweedsche zeden en gewoonten' met maaltijden en danspartijen. Gyldenstolpe werd naderhand Zweedsch minister in den Haag. Ehrensteen stierf in 1686 als koninkl. raad.
2) Hier was Sam. Agriconius weer gezantschapssecretaris. In de kanselarij was ook Olof Snack werkzaam, die in Maart 1677 als student te Leiden was ingeschreven. De dichter Samuel Columbus vertoefde ook te Nijmegen in het laatst van 1678. Van diens broeder prof. J. Columbus had S. Hasselboom in 1677 brieven voor Heinsius meegebracht. - Onder de Zweedsche studenten te Leiden gedurende deze jaren moet nog herinnerd worden aan Richard Gedde (Ehrenborg) en Anders Wetterhamn (Riddermarck), beiden later te Lund professor. G. Peringer, L. Norrman e.a. bezochten toen ook Nederland.
3) Twee groote groepen, die der geneesheeren en die van de beoefenaars der taalwetenschap, zullen in de twee volgende hoofdstukken worden behandeld.

bestaan er uit deze jaren een paar uitvoerige verhalen en oordeelvellingen van reizende Zweden over de toestanden aan de Nederlandsche universiteiten, en het gewichtigste daaruit zal hier tot slot van het algemeene overzicht van de studiën der Zweden in Nederland worden medegedeeld.

Samuel Pontin, een zoon van den bisschop Magnus Pontin, had na zijne studiën te Upsala en te Åbo, op ongeveer twee en twintigjarigen leeftijd eene buitenlandsche reis gemaakt; hij kwam in het laatst van Januari 1681 naar Holland en bezocht eerst Amsterdam. Daar stelde hij zich op de hoogte van de maatschappelijke toestanden, en in zijn reisboek[1)] deelt hij recht belangrijke beschouwingen mede over de zeden en gewoonten der Nederlanders. Hij vond hun

1) In de U.B. sign. X 360. Bij het spreken over de groote onzedelijkheid in Amsterdam roept Pontin uit: ‘Miseranda urbs, quae tantam reipublicae pestem favet!’ Bij de opvoeding van de kinderen vond hij den Nederlander veel te achteloos. Met betrekking tot zindelijkheid zegt hij, dat men niet eens op den grond mocht spuwen, maar op de met zand bestrooide vuurplaat. Sprekende over de Nederlandsche kerken geeft P. er zijne afkeuring over te kennen, dat men het plaatsen van beelden van afgestorvenen er in toeliet, terwijl men er geen godsdienstige schilderijen duldde. Trouwens men zei immers: ‘aureus est Batavo deus’. De eenige jaren vroeger opgetreden Fransche dweper Labadie en Anna Maria Schurman worden ook door P. besproken; eerstgenoemde had te Leiden drie uur aan één stuk gepreekt, maar nochtans grooten aanhang gekregen. De toen ter tijd in de Fransche kerk te Leiden optredende prediker prof. Spanheim was een streng en barsch man. Over sommige professoren worden minder gunstige verhalen gedaan; over Böckelman, die in dat jaar gestorven was, deelt P. verscheidene merkwaardigheden mede. - In den Haag woonde P. in April een gecostumeerden optocht bij. Van de politieke personen behandelt hij vooral den raadpensionaris Fagel - zeer bevriend met Ehrensteen, B. Oxenstierna e.a. Zweden -, die bij het volk niet bemind was, en op wien een straatlied wordt meegedeeld. Als afzonderlijk aanhangsel volgt in P.'s reisbeschrijving een in dergelijke geschriften vaak voorkomend opstel over de staatsregeling der Nederlanden. - Samuel Pontin staat niet ingeschreven op de Leidsche studentenrol, daarentegen wel zijn iets later in dat jaar daar aangekomen broeder Gabriël Pontin (later notaris in Stockholm). Onder de Zweedsche studenten in Leiden moet vooral worden melding gemaakt van Isaäc Cronström, die later in het Nederlandsche leger tot de hoogste rangen opklom.

aard kalm en bedachtzaam: ‘zij hebben eerder karnemelk dan bloed in hunne aderen’. Toch hield het volk van spelen en vertooningen; dat zag hij b.v. toen jonge meisjes optraden als ‘meibloemen’ of ‘pinksterbloemen’. Op de jaarmarkten - hij woonde een kermis in Leiden bij - ging het warm toe: ‘viris immixtae mulieres canebant, saltabant, vociferabant’. De Nederlanders hielden ook van tooneel-voorstellingen; van eene opvoering die Pontin zag, beviel hem het best het laatste deel, een Naspel, waarin een peripathetisch en een cynisch philosoof eene samenspraak hielden. - Verder bewonderde hij de zindelijkheid in Holland, maar vond die bijna hinderlijk. De Hollanders leken hem goed te wonen en zich goed te kleeden, maar schraal te eten. Men kan in Holland zuinig leven, zegt hij, ‘en desondanks worden geëerd;... wie wil leeren huishouden en sparen laat die naar Holland gaan’.

Nederland was weliswaar beroemd om zijne vele geleerden, maar hun aantal was nu verminderd, merkt Pontin op: Grotius, de Vossiussen, Barlaeus, Gronovius Sr en nog vele sterren der wetenschap waren weg. Enkele waren er echter nog in Leiden en in Utrecht, en hen ging Pontin opzoeken.

In Leiden, waar hij den 29sten Januari aankwam, bleef hij vier maanden. Hij vond deze stad de prettigste van Holland. Hare bezienswaardigheden beschrijft hij op dezelfde manier als Sven Ribbing. Hij merkte op, dat het bestuur der bibliotheek tot stelregel had aangenomen, dat slechts dure boeken behoefden te worden aangekocht, de goedkoope kon ieder voor zich koopen: ‘idem consilium beatum Schefferum Upsaliensibus dedisse audivi’, voegt hij hier bij. Alle negentien professoren te Leiden worden door Pontin opgesomd, en bij sommige maakt hij opmerkingen. Van de juristen bekleedde Böckelman, met wien Pontin interessante gesprekken had, eene eerste plaats. Melder was een bijzonder

knap ingenieur vooral voor den sluisbouw, in welken de jonge Zweed zeer veel belang stelde. Van de theologen was Le Moyne de beste; zij waren overigens verdeeld in twee partijen die elkander bestreden: de Voetianen en de Coccejanen. Officieel heerschte in de philosophie de leer van Aristoteles, maar feitelijk werd deze verdrongen door die van Cartesius. Zelfs was het wel voorgekomen, dat een professor die Aristoteles' leer was toegedaan door de studenten van den katheder gejaagd en met noten en appelen was gegooid.

Na een bezoek aan den Haag, waar Pontin veel vriendelijkheid genoot van den Zweedschen minister Gyldenstolpe, ging hij naar Utrecht. Deze stad was in den laatsten oorlog bijna verwoest door de Franschen, maar de academie was spoedig weer in bloei geraakt. Graevius was helaas op dat tijdstip niet tehuis. In plaats van hem bezocht Pontin den orientalist Leusden. Met dezen raakte hij echter in een heftig twistgesprek toen Leusden beweerde, dat de Zweden slechts door Frankrijk's hulp een eenigszins schappelijken vrede hadden kunnen verkrijgen. De jonge Zweed viel daarop de politiek der Staten-Generaal aan, gispte het onbetrouwbaar optreden van deze enz.; maar Leusden leidde, zeer verstandig, het gesprek in eene andere richting.

In het einde van Mei ging Pontin twee maanden naar Engeland en later weer naar Nederland, maar reisde toen den Rijn op tot Straatsburg - overal nauwkeurige en echt belangrijke waarnemingen doende. Na den terugkeer in zijn vaderland werd hij lector te Linköping in 1683 en daarop predikant te Wadstena (overl. 1712); hij is de stamvader van het geslacht ‘af Pontin’.

Nog nauwkeuriger en voor een deel van groot belang zijn de aanteekeningen, die Mårten Knutsson Törnhielm heeft nagelaten omtrent zijn verblijf in Holland, zoowel als

over zijne geheele buitenlandsche reis; ze zijn vervat in een sierlijk dagboek, dat er haast uitziet als een officieel verslag[1)].

In het voorjaar van 1683 moest de twintigjarige Törnhielm in gezelschap van zijn iets jongeren neef Arvid Hägerflycht met een gemeenschappelijken gouverneur, den dertigjarigen leeraar Olof Moberg, van Göteborg op de galjoot meegaan, die den revisie-secretaris Joh. Svanhielm naar Holland bracht voor eene politieke zending. Na een kort verblijf in Amsterdam kwamen de Zweedsche studenten den eersten Mei in Leiden aan en lieten zich den volgenden dag bij den rector in het universiteits-album inschrijven. Onder hunne landgenooten troffen zij in Leiden aan Jonas en Olof Linnerius - de eerste naderhand bisschop van Lund - en Herman Molitor, die reeds in 1680 te Leiden den medischen doctorsgraad had behaald, maar eenige jaren in Holland was gebleven, deels studeerend, deels praktizeerend. Deze Molitor paste Törnhielm op, toen hij een tijdlang te Leiden met de koorts lag. Verder ondervonden Törnhielm en zijne metgezellen welwillendheid van den te Leiden woonachtigen Mårten Trotzig, die een zwager was van den pas genoemden Svanhielm, welke in 1683 Leiden weer tweemaal bezocht.

1) In de U.B. sign. X 361. De zeereis van Göteborg was bijzonder lastig en duurde drie weken (zij kostte met kost inbegrepen 19 rdr. specie per hoofd); zij wordt levendig door Törnhielm beschreven. In Amsterdam woonden zij bij Casp. Herwech op 'Stockholm', evenzoo bij hunne terugkomst in 1685 (zij betaalden daar ieder 4 Holl. stuivers p. dag en 12 st. p. middagmaal). In Leiden - waar zij op het Rapenburg woonden en voor twee kamers ongeveer 6 rdr. 16 öre koper in de week betaalden - aten zij bij den Franschen taalonderwijzer P. de Coux (zoowel toen als in 1685); daar waren vele dischgenooten van verschillende nationaliteiten; zij betaalden ieder (p. week) een dukaat d.i. zeven rdr. koper voor een maaltijd. Bij de inschrijving werd een halve rdr. betaald. Van de studentenvoorrechten trof Törnhielm het meest dat der vrijheid van den wijnaccijns. Onder de merkwaardigheden in de verzamelingen der Anatomie noemt T. 'een model van de huizen die in Noorwegen van hout worden gebouwd.' - In Utrecht woonde T. o.a. eene plechtige promotie in de Domkerk bij.

Uit Leiden maakte men uitstapjes naar Katwijk en naar den Haag. In den Haag preekte Moberg op een Zondag bij den gezant Gyldenstolpe; op een anderen keer gebruikten zij het middagmaal bij den gezant, die ‘eene voortreffelijke tafel had en een grooten staat voerde’.

In het einde van Augustus reisden de drie Zweden naar Utrecht, eene stad voor de aanzienlijken, met mooie kerken - ook de Luthersche was grooter en beter nog dan die te Leiden - en met mooie omstreken. In het logement waar zij hun intrek namen, bij zekeren Johan Strang in de Nobelstraat, en waar een keurige tuin was waarin zij ‘plaisir’ hadden, troffen zij nu en dan landslieden aan. Nils Dalheim - die in 1685 professor te Lund werd - woonde een heel jaar met hen samen; daarna kwam zekere Olof Bergius met een Franschen leerling. Slechts vluchtig was o.a. de kennismaking met de medici Joh. Fahlström, Joh. Tranaeus en Lars Micrander, die een tijdlang in Leiden vertoefd hadden en nu naar Frankrijk gingen om den doctorsgraad te behalen; van den laatstgenoemde werd Moberg een paar jaren later een collega als professor in Dorpat.

In Utrecht zetten Törnhielm en Hägerflycht zich met ernst aan de studie. Eerstgenoemde koos zich een leeraar in de Fransche taal en begon ook de wijsbegeerte te beoefenen onder prof. de Vries, die den jeugdigen Zweed zeer aanmoedigde. Den 19^{den} November maakte Törnhielm ‘zich bekend bij de academie’ door het bestrijden van eene mathematische verhandeling. Hij was zelf ook klaar met eene philosophische dissertatie ‘de origine societatis civilis’, die de Vries zoo goed aanstond ‘dat hij daarin niet verbeteren of veranderen wilde... en geen rooden duit van mij wilde aannemen voor zijne moeiten, maar mij op de beste wijze thuis bij zich onthaalde’. Den 21sten November vond de verdediging plaats. Bij den professor kwamen eerst de

schrijver, de twee gewone opponenten en twaalf studenten bijeen, die daarop twee aan twee in optocht naar de academie trokken, met twee cursores die zilveren scepters droegen voorop. Aan de groote menigte toehoorders werden exemplaren van het proefschrift uitgedeeld. Aan weerskanten van den stoel van den respondent plaatsten zich de cursores, die ook het sein gaven voor het slot, als 'het uur verstreken was'. In dezelfde volgorde als te voren trok men daarop naar Törnhielm's woning, waar hij de opponenten en anderen, daaronder de beide Luthersche predikanten, op wijn en gebak onthaalde. - In April van het volgend jaar disputeerde Arvid Hägerflycht 'de majestate ejusque juribus', waarbij Törnhielm 'extra' opponeerde.

In het einde van Augustus 1684 verlieten de drie Zweden Utrecht en trokken den Rijn op, onder verschillende recht pikante avonturen, naar Stuttgart en Tübingen, waar zij eenigen tijd bleven en daarop naar Straatsburg gingen[1)]. Na een reisje naar Frankrijk en Engeland in den zomer van 1685 kwamen zij in het einde van Juli van dat jaar in Leiden terug, waar zij toen een maand bleven en opnieuw gastvrijheid genoten van M. Trotzig. In September waren zij weer in Zweden, waar Törnhielm en Hägerflycht de

1) Hägerflycht's opvliegende natuur bezorgde hem op reis veel moeilijkheden, vooral in Tübingen (waar zij bij den beroemden A. Osiander woonden). In Straatsburg ontmoetten zij o.a. M. Rubenius, die gelijk met hen in Holland geweest was als informator van een jongen (Franschen) graaf M. Sparre; zij zagen hem in Parijs weer, waar (in Juni 1685) eene menigte bekende Zweden verblijf hield. Op hunne terugreis woonden zij in Hamburg eene opvoering bij van de schoone opera 'Alceste'. Levendig is de beschrijving, die Törnhielm geeft van het genoegen dat zij hebben gehad bij bloedverwanten op Skåne. T. werd 'hauptmann' van de koningin-weduwe op Svartsjö. Hij was een groot verzamelaar van boeken, kunstwerken en curiositeiten, die hij bewaarde in een museum op Malmvik dicht bij Stockholm; hij stierf in 1723, bezongen door zijne vriendin mevrouw Brenner. Hägerflycht werd kamer-raad; stierf als titulair landdrost in 1751. Moberg overleed in 1705.

loopbaan van civiel ambtenaar betraden, terwijl hun leidsman Moberg rector werd van de Clara-school in Stockholm en later theologisch professor te Dorpat.

In het jaar 1687 vertoefden opnieuw zeer vele Zweden te Leiden, vooral aanstaande medici, zooals Joh. van Hoorn en Lars Roberg, die daar verscheidene jaren studeerden; vervolgens Eric Odhelius Jr en Olof Rudbeck Jr; ook echter anderen zooals Johan Preuss (Ehrenpreuss), later hoofd-directeur der belastingen, Henrik Lilliestierna, ten slotte auditeur-generaal, Jacob Henrik Hildebrand, die in Nederland terugkwam als gezantschapssecretaris bij graaf Lillieroth[1)], benevens Nils Petraeus, die de geestelijke loopbaan koos. De brieven waarin sommige hunner, n.l. Odhelius en Petraeus, aan hunne vrienden in hun vaderland mededeelingen deden van hunne indrukken over Leiden, zijn nog aanwezig. Odhelius, die in 1683 zijne eerste buitenlandsche reis ondernam, schreef gedurig aan zijn leermeester Urban Hiärne[2)]. Na bezoeken aan vele Duitsche academie's en mijnen en eene reis door Frankrijk en Engeland, kwam hij in het eind van 1686 naar de Nederlanden. In Maart van het volgend jaar was hij te Leiden. ‘Ik vind de studiën in deze stad levendiger dan ergens anders’, schreef hij aan Hiärne, ‘en wil mij hier wat op de wiskunde toeleggen. In de medicijnen wordt bij Heerman in materia medica iets tot stand gebracht, maar de andere pro-

1) J.H. Hildebrand, die met zijn broeder Anders H. (welke reeds in 1691 stierf) in Nederland vertoefde, trouwde daar later met eene dame uit Vlaanderen; naderhand werd hij assessor in het hooggerechtshof van Wismar. Een derde broeder Carl Hildebrand werd in 1701 te Leiden ingeschreven. Hun vader was koopman in Göteborg, getrouwd met Maria S. Amya, van Nederlandsche afkomst.

2) De brieven zijn gedrukt in Sv. Bibliotheket II blz. 256-328. Odhelius werd in 1687 m. dr. te Reims, in 1688 ‘bergmeester’; hij ging in 1690 weer op reis en deed in April 1692 Amsterdam aan (ontmoette daar de doktoren J. Lindelius, J. Fr. Below en Joh. Olderman (Cronstedt), die allen vrij lang in Nederland gestudeerd hadden, en ook Th. Ihre). Zie Aant. V achter dit hoofdstuk.

fessoren zijn geheel en al otio dediti. Senguerd en Volder zetten nu en dan hunne experimenta publica voort, sed hoc rarum tum ob professorum vacationes, tum ob privatam negligentiam. Marggraf is hier onlangs gestorven, en publiceerde korten tijd te voren een onbeschaamd scriptum tegen Le Morts Chymiam, getiteld Ignorantia le Mortii, en ik geloof, dat hij drie jaren lang satyricos gelezen heeft, om uitdrukkingen te verzamelen; veel slechter dan Gronovius antwoordde Vossius in het vorige jaar'. In een lateren brief, uit Amsterdam geschreven in Mei van dat jaar, spreekt hij over het aanzien der Zweedsche geleerden in Nederland: 'Hier buiten weet men geen anderen geleerde uit Zweden te noemen dan Olof Rudbeck, maar in Duitschland en Engeland zijn ze vrijwel bekend met den naam van Mijnheer den Doctor [Hiärne]. Pufendorf is extraneus en wordt buitendien boven allen voorgetrokken'. Indien Odhelius eenige philologen ontmoet had, dan hadden die hem waarschijnlijk ook Norrman genoemd en de toen overleden Loccenius, Schefferus, Brunnerus en J. Columbus. Met Norrman, die ook in Holland gestudeerd had, onderhield diens leerling N. Petraeus briefwisseling en schreef hem o.a. uit Amsterdam in October van dat jaar: 'In Hollandia literarum studia mascula tractantur, et philosophia viros habet Graevios, Gronovios, Leusdenios'. Ondertusschen konden de geleerden hier - zooals elders - twisten over kleinigheden, en Petraeus bracht in dit opzicht den bovenbedoelden heftigen strijd tusschen Jac. Gronovius en Is. Vossius in herinnering betreffende den loop van eene rivier in Azië[1)].

In vroolijker kleuren worden de toestanden te Leiden een tiental jaren later geschilderd door Johan Arndt Bellman,

1) N. Petraeus, die spoedig naar Parijs ging, was in den winter 1688-1689 weer in Holland (in 1689 schreef hij in het giftenboek der Luth. kerk te Leiden in); hij stierf toen hij juist benoemd was tot predikant van Köping in 1702. Brieven aan Norrman zijn aanwezig in de U.B. sign. G. 191.

de grootvader van den dichter, die daar in de lente van 1698 aankwam. Hij beschrijft[1] de stad op dezelfde wijze als de vroeger genoemde Zweedsche dagboekschrijvers: ‘Urbs haec tota ad delectandum composita mirum quantum hoc vernali tempore animum meum afficit. Ego vero Musis hisce, earumque et antistibus et alumnis valde gratulor non solum sedis suae amoenitatem summam, sed et in... urbe otium dulcissimum maximumque’; en hij roemt Spanheim en Gronovius en de ‘humanitatem’ van Perizonius, gelijk later de professoren te Utrecht Leusden en De Vries.

Maar bij Johan Moraeus, die zes jaren later in Nederland reisde, treft men weer minder aangename indrukken omtrent de wetenschappelijke toestanden daar aan dan bij Odhelius en Petraeus. De professoren, schreef hij uit Leiden aan zijn bloedverwant Er. Benzelius Jr, liggen hier voortdurend met elkander overhoop, ‘doordat sommige zich houden aan de philosophie van Cartesius, sommige aan de peripathetische’ - dus de oude, meer dan vijftigjarige strijd! Vervolgens kibbelden Gronovius en Perizonius met elkander ‘over een enkel Grieksch woord, waarover zij reeds verscheidene jaren

1) In brieven aan L. Norrman, U.B. sign. G. 191 (8 stuks). Twee brieven van J.A. Bellman aan Er. Benzelius Jr - die toen ter tijd ook op reis was en onmiddellijk na Bellman in Nederland kwam (zie het volg. hoofdst.) - bevinden zich in de Linkpng B.; een brief van J.A.B., gedat. Parijs 1699, is afgedrukt in Nya Sv. Bibliotheket I: 2 blz. 62 vlg. Bellman was adjunct aan de academie, toen hij in Jan. 1698 eene buitenlandsche reis ging ondernemen met zekeren jongen graaf Herman Claesson Fleming. Met de groeten van Norrman, die anderhalf jaar te voren in Holland was geweest (zie het volg. hoofdst.), bezocht B. de Nederlandsche geleerden (ook den rabbijn Dav. Pinna te Amsterdam). Jammer genoeg was het leven in Nederland te duur, en na drie maanden ging B. naar Engeland, vandaar naar Spanje, toen naar Zuid-Duitschland en vervolgens naar Parijs (hij bewonderde deze stad zeer, maar onder de academische werken daar kwamen niet slechts ‘proba’ maar ook ‘falsa’ uit). Daar gewerd hem de benoeming van professor te Upsala in de plaats van Lagerlöf. Onder de vele talen, die B. machtig was, behoorde ook de Nederlandsche.

getwist hadden'. En zelfs Moraeus' eigen leermeesters, de geneeskundigen, twistten met elkander: 'sommige hielden zich aan Castejus, sommige aan Hippocrates' enz. Professor Bidloo, wiens groote Anatomie onlangs was verschenen, had eene dissertatie uitgegeven met een polemiek tegen de beschouwing over 'existentia spirituum animalium; maar niemand wil hem ter wille zijne beschouwing aannemen, en [hij] ziet zelf geen spiritus animales, behalve wanneer hij goed beschonken is', voegt de briefschrijver er hatelijk bij. 'In summa: alle boekwinkels zijn vol van scommata en leelijke twistgeschriften'[1].

Het was misschien wel dus gesteld, dat aan het eind der eeuw de wetenschappelijke levendigheid aan de beroemde Nederlandsche hoogeschool bezig was te verstijven tot droog formalisme. Doch spoedig werd daar nieuw leven gewekt, vooral op geneeskundig en natuurwetenschappelijk gebied door Boerhaave.

De reden waarom de Zweedsche studenten niet meer zoo dikwijls voor hunne studiën naar de Nederlanden reisden lag anders niet juist hierin dat de Nederlandsche universiteiten

1) Verscheidene brieven van J. Moraeus van 1704-1705 aan Er. Benzelius zijn in de Linkpng B. aanwezig; een staat gedrukt in Nya Sv. Bibliotheket I: 1 blz. 303 vlg. - Het is mogelijk, dat Moraeus bij zijne beoordeeling van de wetenschappelijke betrekkingen onder den invloed verkeerde van de ergenis die hij gevoelde omdat men in Nederland zelden zei: 'iets gunstigs omtrent de onzen' d.w.z. over de Zweedsche oorlogspolitiek. Anders koesterde men daar, volgens andere getuigen, groote bewondering voor Karel XII. 'Dezelfde Hollander', schreef M. Bromelius in 1701 uit Leiden aan Er. Benzelius, 'die overigens een zelfzuchtig creatuur is, om niets anders gevend dan wat geld kan verschaffen, heeft op allerlei wijzen getoond dat deze berichten [over den slag bij Narva, die ook door de Zweden te Leiden gevierd is] hem aangenaam waren; in Amsterdam zingen de kinderen er op straat liedjes over; hier in Leiden is er een gelukwensch in Hollandsch rijmdicht, zeer schoon met kopergravuren versierd...' Verscheidene gedichten ter eere van Karel XII en zelfs van Magnus Stenbock zijn in Nederland verschenen; de daden van den koning werden ook geschilderd in sommige daar uitgegeven geschiedkundige werken.

door andere begonnen te worden overvleugeld. De studie-reizen van de Zweden namen over het algemeen af. Het is reeds opgemerkt, dat zuinigheid hierin eene groote rol speelde, en dat men in het tijdperk der Karels niet langer zoo vrijgevig was in het verleenen van gelden voor buitenlandsche reizen. Maar hierbij moet worden vermeld, dat men daarentegen veel deed tot aanmoediging van de studie in Zweden zelf. Reeds in de dagen van Gustaaf Adolf en Christina had men krachtige toebereidselen gemaakt om - niet het minst geholpen door de op de buitenlandsche studie-reizen opgedane ervaring - het Zweedsche onderwijs te verheffen. Toen Harald Appelboom in 1641 zijn vaderland bezocht en aan zijn geachten vriend professor Vossius te Amsterdam met trots den vooruitgang van zijn vaderland op verschillend gebied schilderde, kon hij van de studiën in Upsala getuigen: 'Video otia haec et pretia etiam esse literis qualia in pacatissima republica sub optimo magistratu poni solent'. Enkele jaren later schreef Erik Oxenstierna uit Leiden, dat men volgens zijne meening in Upsala bijna even goede vorming in de humanistische vakken kon genieten als in den vreemde. Wij herinneren ook aan hetgeen Jacob Skytte aan Vossius schreef over het opbloeien der studiën in Zweden (zie blz. 139). Ten tijde van de Karels schoot dit Gustaviaansche zaad op. Nieuwe universiteiten waren opgericht in Åbo en Dorpat; de laatste, welke in verval was geraakt, werd hervormd, en eene vierde werd in Lund gesticht. Hierbij kwam nog, dat de academie van Greifswald toen binnen de Zweedsche grenzen lag en daarom bijzonder werd aangemoedigd.

Voor de studie in sommige wetenschappen moest men echter steeds buitenslands gaan, en velen gingen toch nog op reis op grond van het algemeene nut der educatie-reizen. Zoo vindt men te Leiden, te Utrecht en ook te Harderwijk verschillende Zweden die aldaar studeerden zelfs onder de

laatste regeeringsjaren van Karel XII[1]. Het streven der Zweden naar ontwikkeling overwon alle hinderpalen; en men verwonderde zich er wel over - zooals Joh. Rothman in 1714 uit Leiden aan Urban Hiärne schreef - dat er toen kon gedacht worden aan studeeren in Zweden, ‘waar Mars zoo lang had geregeerd’.

Aanteekeningen.

I (zie blz. 245, noot 1). Door bemiddeling van zijn broeder Esaias Pufendorf werd Samuel P. in Zweedschen dienst aangesteld; Esaias P. huwde later met eene zuster van de heeren Trotzig. In Oct. 1661 zijn deze laatsten met J.W. Coijett ingeschreven aan de Heidelbergsche universiteit, en den 9^{den} Nov. staat aangeteekend ‘Samuel Puffendorff, et civis academicus et professor extraordinarius juris gentium et philologiae factus’. In Nederland had hij o.a. kennis gemaakt met Spinoza, hetgeen hij echter minder aangenaam vond. - De brieven van S. Pufendorf aan Schefferus zijn nu, met enkele andere geschriften van hem, uitgegeven door O. Malmström ‘Samuel Pufendorf och hans arbeten i Sveriges historia’ Lund 1899. In Reifferscheid's Quellen vindt men een brief van Boeclerus aan M.G. de la Gardie uit Oct. 1669, waarin B. laatstgenoemde verzoekt op te treden tegen den Lundschen professor wegens diens voor B. beleedigende geschriften.

II (zie blz. 246, noot 1). Een brief van J. Rosenhane te Leiden aan Lucas Langermann te Hamburg bevindt zich in Langermann's belangrijke brievenverzameling, aanwezig in de stedelijke bibliotheek van Hamburg (het antwoord op dezen brief was het boven aangehaalde schrijven van L. in Nov. 1660).

III (zie blz. 247, noot 1). In A. Hahr, David von Kraft och den Ehrenstrahlska skolan (Upsala 1900), wordt op blz. 14 een portret besproken van Göran Rosenhane, dat de handteekening zou dragen van J. Ovens, een leerling van Rembrandt, die een paar jaren in Zweden heeft doorgebracht en in 1656 zich

1) Uit den tijd van Karel XII moeten hier in herinnering worden gebracht: Ol. Celsius, later professor te Upsala; Lars Tammelin, ten slotte bisschop van Åbo; Chr. König, de geleerde rechtskundige (‘lagman’); Erik Wrangel, rijksraad (van hem stamt waarschijnlijk de thans in Nederland bloeiende tak van het geslacht Wrangel van Lindeberg (von Wrangel auf Lindenberg) af; ook een tak van het Zweedsche geslacht Creutz is naar Nederland gegaan); graaf C.G. Piper, J. Malmström, A. Norrelius, H. Benzelius e.a. professoren en J.J. Vult (von Steijern), president. Verg. boven blz. 52 noot 1 en blz. 162 noot 1.

in Amsterdam vestigde. Daar heeft hij waarschijnlijk dit portret van G.R. geschilderd; misschien heeft Ovens ook het portret der drie oudere broeders Rosenhane geschilderd, over hetwelk in den tekst gesproken wordt.

IV (zie blz. 256). Gustaf Helmfelt verdedigde onder professor Beeckerts v. Tienen zijne verhandeling ‘de occupatione’.

V (zie blz. 270, noot 2). Nagenoeg gelijktijdig met Odhelius vertoefde in Nederland Nicodemus Tessin Jr, de toekomstige bouwmeester van het slot te Stockholm. Uit diens reisbeschrijvingen heeft G. Upmarck in Oud-Holland 1900 uitgegeven ‘Ein Besuch in Holland 1687’.

Achtste hoofdstuk.

In praxi felix, in docendo totus, ut fere universam Europam in suam sectam pellexerit.
A. von Haller over Fr. de le Boe Sylvius.

Overzicht van den Nederlandschen invloed op de Zweedsche ontwikkeling en in 't bijzonder op de studiën aan de universiteiten. - Indrukken uit Nederland worden bij de Zweden waargenomen in de theologische en philosophische letterkunde, evenzoo in die van het staatsrecht en der rechten. - Zweden's historiographische en kartographische betrekkingen met Nederland. - De Nederlandsche wiskundigen worden in Zweden bestudeerd; Zweden leveren materiaal voor in Nederland uitgegeven astronomische en andere werken. - Plantentuinen worden volgens Nederlandsch model aangelegd. - De bloei der Zweedsche geneeskunde ten gevolge van den invloed van Nederland. - Nederlandsche doktoren in Zweden. - Rudbeck en Hoffwenius richten, naar Leidsch model, het medisch onderricht in Zweden in. Zij zenden hunne leerlingen naar Nederland. - De medische studiën te Upsala, Åbo en Lund worden geleid door leerlingen van de Leidsche faculteit. - De oprichting van het Collegium medicum in Stockholm; de voornaamste leden daarvan waren in Nederland gepromoveerd. - De latere studiën te Leiden en het doctoraat in Harderwijk.

In de voorgaande hoofdstukken hebben wij eene historische afbeelding gegeven van de levendige letterkundige betrekkingen tusschen Zweden en Nederland, vooral met het oog op de academische studiën der Zweden en de komst van Nederlanders in Zweden, en daarmee hebben we om zoo te zeggen het uiterlijk bewijs geleverd van den invloed der Nederlandsche beschaving op de Zweedsche. Onder de vreemde landen, van welke Zweden's ontwikkeling op verschillend gebied invloed heeft ondervonden, moet in de 17de eeuw Nederland vooraan staan of ten minste onmiddellijk na Duitschland. Op het gebied van handel en zeevaart

stonden de Zweden ontegenzeggelijk in de levendigste betrekking met Nederland. Sterk was ook Nederland's invloed op de afzonderlijke takken van het staatsleven, evenals op de wetenschap en op de kunst; ook de godsdienstige en letterkundige ontwikkeling van de Zweden was niet geheel zonder invloed van Nederland geschied, hoewel Duitschland hierin grooter aandeel had. De Duitsche universiteiten moeten nog zelfs in de 17de eeuw te zamen op een grooter aantal Zweedsche studenten hebben kunnen bogen dan de Nederlandsche; maar de invloed van de laatstgenoemde hoogescholen was ingrijpender en in zekere opzichten beslist sterker dan die der eersten.

Dit hoofdstuk en het volgende zullen den Nederlandschen invloed op de Zweedsche geestelijke ontwikkeling in zijn geheel doen zien, en daarmede ook het innerlijke van de letterkundige betrekkingen aantoonen.

Laten wij echter ook hier met een statistisch overzicht beginnen!

Aangezien de universiteiten wel beschouwd mogen worden als de maatstaf voor de ontwikkeling, is het van belang na te gaan, in welke mate hare leiders en leeraren de studiën in Nederland volgden of wetenschappelijke betrekkingen in dat land bezaten. In de voorafgaande schildering hebben we verscheidene - misschien wel het meerendeel - der kanseliers genoemd zoowel van de universiteit te Upsala als van die te Dorpat en te Lund in de 17de eeuw[1)]; en van de professoren een groot aantal. Wat de professoren te Upsala betreft; die voor de wetenschappelijke werkzaamheid der Zweden gedurende die eeuwen van het grootste gewicht

1) Namelijk voor Upsala: J. Skytte, Ax. Oxenstierna, M.G. de la Gardie, B. Oxenstierna; voor Dorpat-Pernau: J. en B. Skytte, G. Bonde, S. Bååth, St. Bielke, L. Fleming en Lillieroth; voor Lund: behalve den curator Durell (en Walkendorff), Cl. Fleming, G. Lilliecrona en E. Lindschöld.

waren, zoo hadden omstreeks veertig hunner gestudeerd aan Nederlandsche hoogescholen en vele hunner hadden daar hunne werkelijke ontwikkeling verkregen. Onder hen, die vóór 1640 werden aangesteld vindt men weliswaar slechts vijf leerlingen van eene Nederlandsche universiteit, maar van die tusschen 1640 en 1660 (omstreeks 30) nagenoeg de helft; daarna neemt hun aantal af[1]. Maar behalve diegene, die bepaald leerlingen aan Nederlandsche universiteiten waren geweest, stonden vele andere professoren te Upsala - zooals Freinshemius, Boeclerus, M. Brunnerus, J. Columbus, J. Bilberg, El. Obrecht - in betrekking met Nederlandsche geleerden.

Ook naar Dorpat[2] en Åbo werden verscheidene personen beroepen die hunne vorming hadden genoten of althans eenigen tijd gestudeerd hadden aan Nederlandsche hoogescholen. Bijzonder opmerkenswaardig is het, dat ongeveer de helft van de beoefenaars der wetenschap, die bij de oprichting

1) Behalve de voor korteren tijd aangestelde adjuncten Enstadius, L. Petri, A. Sepelius en anderen studeerden in Leiden de volgende latere professoren te Upsala: vóór 1620 J. Stalenus, tusschen 1620 en 1630 J. Matthiae, Loccenius, I. Bringius, L. Fornelius; tusschen 1630 en 1640 Brunnius, C. Lithman, Ausius, Anthelius, Schefferus, Ravius, Laurbergius; tusschen 1640 en 1650 Hedraeus, Humerus, S. Bröms, Sundel, J. Bureus, E. Figrelius, Verelius, (Emporagrius); tusschen 1650 en 1660 L. Bureus, (Odhelius), Dan. Lipstorpius (uit Lübeck, werd te Leiden in 1652 ingeschreven als ph. mag. en in 1656 als jur. cand., werd jur. prof. te Upsala c. 1660, maar reisde in 1667 naar Nederland), Rudbeck Sr, Jon. Fornelius, Hoffwenius, Gartman; tusschen 1660 en 1670 Uhr, Wolf-Stiernberg en A. Spole (alle niet ingeschreven), Skunk, A. Norcopensis, Berel; tusschen 1670 en 1680 P. Lagerlöf en G. Peringer (beide niet ingeschreven); tusschen 1680 en 1690 Drossander, Norrman en Salenius (alle drie niet ingeschreven), Roberg, Rudbeck Jr; tusschen 1690 en 1700 Olderman, Ol. Celsius en Bellman (alle niet ingeschreven), Er. Benzelius Jr (na 1700 P. Martin, J. Malmström, A. Norrelius, J. Wallrave, N. Rosén, Linnaeus).

2) Zie over het beroepen van Dion. Vossius hoofdst. V. Na de wederoprichting van de universiteit in 1688 werden daarheen beroepen de vroegere Leidsche studenten Moberg, Micrander, Trana en Braun.

der Finsche hoogeschool werden aangezocht om daar onderricht te willen geven, in Nederland gestudeerd had; bij de plechtigheden ter gelegenheid van de inwijding werd zelfs eene redevoering in het Nederlandsch gehouden[1]. - Ook een groot deel, zij het al niet de helft, van de eerst aangestelde leeraren aan de academie van Lund had zijne wetenschappelijke vorming verkregen aan de een of andere Nederlandsche universiteit, en aan deze evenals aan de andere Zweedsche academies werden altijd, vooral voor het medisch professoraat, vakkundigen beroepen die in Nederland wetenschappelijke vorming hadden genoten[2].

Thans willen wij een blik werpen op de verschillende takken der geestelijke ontwikkeling om te trachten den Nederlandschen invloed en den aard daarvan na te gaan.

Op godsdienstig gebied heeft het Zweedsche volk het meest

1) Door J. Stålhandske; zie blz. 172 noot 1. De bovenbedoelde, tot zes van de 11 professoraten aan de academie beroepenen waren J. Olai Dalek. (Stiernhöök), M. Wexionius (Gyldenstolpe), de gebroeders Terserus, Kexlerus en Regelius. Later kwamen daarheen Tillandz, Braun, Tammelin, Wallerius, Hielm (en in de 18de eeuw Elfving, Spöring, J. Gezelius de jongste, P. Tigerstedt en eindelijk C.A. Clewberg), allen vroeger student te Leiden.

2) Van de 19 eerste professoren aan de Lundsche universiteit waren de volgenden leerlingen van de Leidsche academie: Rostius, Wichmand (in 1638 en 1642 te Leiden), Cassius (in 1634 te Leiden), Nordeman, Pufendorf, Sack (in 1664 te Leiden), benevens Spole en Wolf-Stiernberg, later in Upsala beroepen. In een brief van D.M. Frisius aan Schefferus van Mei 1666 wordt gezegd: ‘de subeundo munere academico in nova Scanensi haud pridem Gudium monui’; de Holsteiner Marqu. Gudius - later bibliothecaris in Gottorp - zou een van de voornaamste sieraden der academie zijn geworden; met dezen grooten philoloog en verzamelaar correspondeerden vele geleerden, ook Zweden. N. Rubenius schijnt ook ter sprake te zijn gekomen voor een professoraat te Lund. Van de latere professoren te Lund moeten als vroegere studenten in Nederland genoemd worden: Gedde-Ehrenborg, Wetterhamn-Riddermarck, Dalheim, Below, Ihre, Döbelius (en uit de 18de eeuw Nehrman-Ehrenståhle, H. Benzelius, Harmens en ten slotte Burmester). - Ook kan er hier aan herinnerd worden, dat het meerendeel der directeurs en beheerders van de koninklijke bibliotheek na Freinshemius - en vóór hem reeds L. Fornelius - tot en met M. von Celse in betrekking stonden tot de Nederlandsche geleerden.

onder invloed van Duitschland gestaan. Enkele groote theologen of stichtelijke schrijvers uit de middeleeuwen waren echter Nederlanders: vooraan staat onder hen Thomas a Kempis, diegene van alle schrijvers uit de middeleeuwen, die nog heden ten dage in protestantsche landen het meest gelezen wordt; zijn werk over de Navolging van Christus is sedert het midden der 17de eeuw in vele verschillende vertalingen en in eene menigte oplagen in Zweden uitgekomen. In die eeuw werden ook sommige godsdienstige werken van den Rotterdammer Erasmus in het Zweedsch vertaald, evenals soortgelijke geschriften van dezen en genen theoloog uit lateren tijd, zooals b.v. Danaeus. Ook de theologische werken van Grotius werden in Zweden gelezen; stellig ook andere van meer beslist gereformeerde schrijvers. Verschillende Zweedsche toekomstige bisschoppen en theologische professoren en een aanzienlijk aantal aanstaande predikanten zijn boven vermeld als studenten in Nederland. Zelfs al beoefenden zij daar bij voorkeur de uitlegkunde, welk vak toen evenals nu zoo bijzonder hoog stond aan de Nederlandsche hoogescholen, toch moeten verscheidene Zweedsche studenten blijvende indrukken ontvangen hebben van de zuiver theologische studiën aldaar. Hierop is gewezen bij het bespreken van Johannes Matthiae en de Zweedsche theologen te Franeker; ook Terserus had vermoedelijk in Nederland gestudeerd. De komst van Nederlanders in Zweden deed daar eveneens de belangstelling in de gereformeerde leer toenemen - al verscherpte die ook tegelijkertijd den tegenstand van de streng luthersche geestelijkheid tegen alle ‘syncretisme’. Het grootsche plan van Duraeus om de protestantsche kerken, en in het bijzonder die van Engeland, te vereenigen met die van de drie Noordsche rijken - een plan, dat in het begin van de volgende eeuw weer te berde werd gebracht - werd door Grotius toegejuicht, en zelfs Axel Oxen-

stierna schijnt eenigen tijd hiervoor gewonnen te zijn geweest. Dit plan leed weliswaar schipbreuk, maar de aanraking met de gereformeerde Nederlanders heeft er toch stellig in zekere mate toe bijgedragen om den theologischen blik bij de Zweden te verruimen.

Van groote beteekenis voor eene meer verdraagzame opvatting dan die van het heerschende orthodoxisme en het scholastieke aristotelisme werd in Zweden, evenals elders, Cartesius' werkelijk philosophisch systeem, hetwelk van Nederland uitging. Enkele Zweedsche professoren in de philosophie hadden daar gestudeerd, maar veel grooter invloed dan deze, die voor het meerendeel de oude sleur volgden, kregen de medici, die met Hoffwenius aan het hoofd, de eerste aanhangers van de nieuwe richting waren - in Zweden evenals in Nederland. De philosophische strijd had in Zweden nagenoeg hetzelfde verloop als daar. Bilberg, die na Hoffwenius moedig optrad voor het cartesianisme, stond ook met Nederlandsche geleerden in betrekking[1)]; en in Nederland gevormd was M.G. Block, een van de allervoornaamste voorvechters van de algemeene verlichting bij de Zweden. Onder den invloed van deze beiden stond weer And. Rydelius, de voornaamste en tegelijk zelfstandigste Zweedsche representant van het cartesianisme.

Op het gebied van de practische wijsbegeerte, in het

1) B.v. met G. Cuperus omstreeks 1685 (verg. verscheidene brieven in de Haagsche Kon. B. coll. Cup. 2. 12). Bilberg zond zijne dissertaties aan Cuperus en ontving diens Harpocrates enz. Zij wisselden ook brieven over natuurwetenschappelijke onderwerpen (b.v. over het voorkomen van de aardbeiplant). Cuperus wenschte Zweden geluk met het bezit van een opvoeder voor de jeugd als B. was; maar B. beklaagde ‘sterilem hanc arenam’ en riep (in Nov. 1687) uit: ‘O felicem vestram Rempublicam, quae non tantum a Philosophis regitur, sed eosdem in abundante sinu enixissime fovet et educat solaque fere cultiores literas postliminio videtur reduxisse’. - In Finland wordt het cartesianisme het eerst bespeurd onder de med. professoren Braun, Wallerius en Hielm. De op blz. 275 genoemde Chr. König, die in 1699 in Nederland was en in 1702 te Leiden werd ingeschreven, toont in zijne ‘Lärdomsöfningar’ den invloed van genoemde leer.

bijzonder voor de studie van den staat en de samenleving, werden de onderzoekingen van de Nederlandsche geleerden ook voor de Zweden van de grootste beteekenis. Lipsius' 'Politica' werd ook in Zweden gelezen en op de colleges behandeld. En de stellingen van Grotius over staatswetenschap en ethiek werden, reeds gedurende diens leven, van de katheders der Zweedsche hoogescholen verkondigd. Teekenend is het, dat gedurende den eersten studietermijn van de academie te Åbo, toen Johannes Olai (Stiernhöök) in een der beide auditoria college gaf 'de jure Sueonum vetusto', M. Wexionius in het andere Aristoteles' ethiek 'ex ductu H. Grotii' verklaarde. Over Grotius werd niet alleen college gegeven door de professoren in de practische wijsbegeerte en in de staatkunde, maar ook door die in de geschiedenis en in de welsprekendheid; tusschen alle deze vakken waren de grenzen namelijk niet vastgesteld, en de overheid zag niet ongaarne, dat van verscheidene leerstoelen - ook van den juridischen - belangstelling werd geschonken aan het in die dagen belangrijkste leervak: politiek, d.w.z. volkenrecht, staatsrecht en de leer der samenleving. 'Politiek' werd in Upsala door Loccenius, Boeclerus en Schefferus onderwezen[1)], evenals door de geschiedkundigen Humerus, Figrelius (Gripenhielm) en L. Bureus, en door de juristen Bring, Anthelius en Gartman - alle deze voorgelicht door Grotius of andere Nederlandsche schrijvers, die zij gedurende hunne studiën in Nederland hadden leeren kennen. En aan de jeugdige Zuidzweedsche universiteit zou juist de leer van Grotius hare voornaamste ontwikkeling verkrijgen door Pufendorf, wiens voorstelling van het volkenrecht en de ethiek spoedig

1) Zie over Schefferus' Index aan Grotius boven blz. 197 noot 1. Schefferus rangschikte zelf Grotius' leerstellingen in bepaalde theses tot een 'nucleus', die, oorspronkelijk opgesteld voor G.A. de la Gardie, later (1693) te Stettin gedrukt werd.

op vele plaatsen zelfs die van den meester zou verdringen.

Wat Nederland gedaan heeft voor de vorming van Zweedsche diplomaten is boven reeds meermalen aangeduid. Dit land was namelijk - zoo al niet voor de diplomatie, dan toch voor de diplomatieke gedachtenwisseling op schrift, evenals in het algemeen voor politieke vlugschriften - voor die dagen de pers van den dag - het beloofde land. Het meerendeel van de Zweedsche diplomaten en beoefenaars der handelspolitiek had daar gestudeerd; verscheidene, met Grotius vooraan, kwamen oorspronkelijk daar vandaan. Het zijn ook in hooge mate de indrukken van Holland en van de daar gangbare beschouwingen, die in politieke en commercieele opzichten den blik hebben uitgebreid en vrijere opvattingen hebben geschonken aan de Zweedsche staatslieden, in de eerste plaats aan den grooten Rijkskanselier zelf.

Op de Zweedsche handelswetgeving heeft het Nederlandsche rechtswezen voortdurend ingewerkt; dit kan ook in kleinigheden worden waargenomen op verscheidene plaatsen, vooral in de stedelijke verordeningen van Göteborg. Het Zweedsche zeerecht bevatte ook Nederlandsche bestanddeelen; een van zijne voornaamste vervaardigers was een Nederlander, Henr. de Moucheron, die in 1665 president van het admiraliteitshof werd. Door zijn werk ‘de jure maritimo’ had Loccenius de grondslagen voor eene zeewetgeving gelegd. Hij had, evenals vele andere rechtsgeleerde schrijvers uit de 17de eeuw, Stiernhöök, Cl. Rålamb en Cl. Cloodt, in Nederland gestudeerd; dit land kreeg in ruil van Zweden een niet onbeduidend schrijver op het gebied van kerkelijk en keizerlijk recht, n.l. L. Banck. De opvatting van het Romeinsche recht, welke in Zweden ingang vond en niet zonder invloed bleef op de ontwikkeling van het Zweedsche recht, was tot eene merkbare hoogte door Nederlandsche leermeesters ingevoerd. - Ook in andere takken van de Zweedsche

wetgeving dan de bovengenoemde, heeft in de 17de eeuw de Nederlandsche invloed zich doen gelden. In juridisch evenals in andere opzichten droeg stellig de Nederlandsche geleerdheid bij tot het afwerpen van de ketenen der scholastiek.

Ook voor de geschiedschrijving van Zweden heeft Nederland zekere beteekenis gehad. De daar uitgegeven gezantschaps- en oorlogsverslagen en de vele politieke geschriften, evenals de historische kopergravures en kaarten hebben Zweden een rijk materiaal verschaft. En Nederlanders hebben ook in Zweedsche bronnen gewerkt, zelfs in de officieele staatsstukken. Reeds Johan III had aan zijn hof een Nederlandschen historicus, Jacob Typotius uit Diest in Brabant, die in 1578 door Pontus de la Gardie naar Zweden werd getroond, maar daar leelijk behandeld is. Hij gaf redevoevoeringen uit ter eere van Johan III en Sigismund en schreef later (omstreeks 1600) in Praag zijn bekend merkwaardig verhaal over Zweden en zijne oorlogen, dat in 1608 door And. Bure, op last van Karel IX, in het Zweedsch vertaald is[1]. De beschrijving van Gustaaf Adolf's daden door Narsius, in verzen - en slechte verzen - geschreven, maakte weinig opgang, hoewel zij zeer getrouw moet zijn. Noch D. Heinsius noch Dion. Vossius kwamen tot het schrijven van de geschiedenis van dezen grooten koning - evenmin als Boxhornius tot het maken van een verhaal van Zweden's oudste geschiedenissen, hetgeen hij van plan was geweest, - en Grotius, wien in 1634 weer verzocht werd om deze opdracht uit te voeren welke men aan Heinsius niet had willen geven,

1) In de Leid. B. coll. Pap. 2 bevindt zich een brief, gedat. Stockholm 1595, van Typotius aan Oldenbarneveldt. ‘Amore captus patriae’ verheugde T. er zich over, dat het de jonge Nederlandsche republiek zoo goed ging door O.'s wijze raadgevingen; diens naam was ook in Zweden beroemd; O. moest T. aan de verdere staatslieden in Nederland aanbevelen. T. verdedigt ten slotte zijn schrijverij en zegt in een toevoegsel: ‘Offert tibi orationes meas duas D. Doctor Justus [Lipsius?]’.

kon haar niet op zich nemen. Maar van de ‘Sweedsche Oorloghen’ werden in Nederland grootere en kleinere schilderingen uitgegeven, b.v. van zekeren B.L. in Dordrecht in 1631, om niet te spreken van den ‘Soldat suédois’ van den Leidschen professor Spanheim, welk werk in Zwitserland het licht zag. Gustaaf Adolf was ook een door Nederlanders gewild onderwerp voor gedichten, meer of minder romantische vertellingen en drama's; en evenals hij, vele andere Zweedsche vorsten[1)], vooral Karel XII. Over de oorlogen van dezen verschenen reeds gedurende zijn leven in Nederland, zooals in het vorige hoofdstuk verhaald is, historische schetsen.

De vaderlandsche geschiedschrijving in de richting van Stiernhielm en Rudbeck was weliswaar zelfstandig patriotisch in Zweden, maar toch verkeerde zij onder invloed van die van andere landen, in het bijzonder van de Nederlandsche. Voorgegaan door verschillende philologen, die den voorrang der Nederlandsche taal zoowel in ouderdom als ontwikkeling hadden getracht te bewijzen, was daar te lande door Emmius en anderen eene phantastische methode van geschied-constructie in zwang gebracht. Rudbeck overtrof ongetwijfeld alle buitenlanders in driestheid en spitsvondigheid. Zijne Atlantica werd ook in de Nederlanden bewonderd, zooals boven is aangeduid, en elk nieuw deel verwekte daar groote belangstelling. Maar de resultaten van zijne, evenals van Stiernhielm's, onderzoekingen wekten ook bij velen twijfel op, en vooral de exacte philologen vonden spoedig onnauwkeurigheden in zijne bewijsvoeringen. Toen verwierf eene ijverige detailvorsching als die van den penningkundige El. Brenner, meer onverdeelde waardeering[2)].

1) Tot hen behoort natuurlijk ook koningin Christina. Een geïllustreerd verhaal over hare eerste reis is boven op blz. 225 noot 1 vermeld. Eene beschrijving van haar ‘Quartieren te Romen’ kwam te Keulen uit in 1687.

2) Verg. b.v. Cuperus' briefwisseling op verschillende plaatsen (Haagsche Kon. B. coll. Cup. 2. 12). Zie over de bewondering, die Rudbeck's Atlantica opwekte, verscheidene van de in zijne ‘Testimonia’ I-III afgedrukte brieven en Odhelius' uitspraak, aangehaald hierboven blz. 271. Bayle wisselde met Cuperus brieven over de Atlantica (verg. b.v. een brief van C. aan Rumpf, afgedrukt in Sv. Bibliotheket III blz. 370). Uit de brieven van Cuperus, evenals uit die van Heinsius, kan men echter opmaken, dat velen Rudbeck's ‘curae’ beschouwden als ‘tumultuariae’, welke woorden eens door Schefferus gebezigd werden in een brief aan Heinsius over Stiernhielm's Ulfilas. Kenschetsend zijn Bilberg's uitingen over Rudbeck in een brief aan Rumpf (afschrift in de Haagsche Kon. B. coll. Cuper. 2. 12; Bilberg zendt in 1689 deel II van de Atlantica benevens twee runenstaven en eene Lapsche toovertrom voor Rumpf of diens Hollandsche vrienden): ‘Ex omnibus ille collegit, inque unam formam redegit... Ille certe laboriosus est admodum, et curis hisce fere totus incumbit’.

De verdiensten der Nederlanders als ontdekkingsreizigers[1)] en als geografen zijn algemeen bekend. In de 17de eeuw waren hunne kaarten de voornaamste; in het bijzonder werden overal hunne hydrografische atlassen - de 'Zeespiegels' of 'Zeefakkels' - gebruikt. Eerst door deze kaartwerken kreeg Europa eene volledige beschrijving en geografische voorstelling van Zweden. Dit geschiedde door de bekende uitgeversfamilie Blaeu, die in 1649 de toestemming der Zweedsche regeering verkreeg om kaarten van Skandinavië en in het bijzonder van Zweden uit te geven, welke bewerkt zijn door den eersten kartograaf van Zweden en den grondvester van de Zweedsche landmeetkunst, And. Bure. Zijn 'Orbis arctoi descriptio' met de daarbij behoorende kaart (van 1626) was reeds vroeger in Nederland uitgegeven met hulp van H. Soterus, zooals boven gemeld is. De groote atlas van Blaeu, waarin ieder blad over Zweedsch gebied is opgedragen aan een van de eerste Zweedsche groote heeren, verscheen kort na 1660 te Amsterdam en opende een nieuw tijdperk[2)].

1) Reeds vroeg maakten zij onderzoekingstochten in de poolstreken. Al voor 300 jaren trachtten zeelieden uit Amsterdam eene noordoostelijke doorvaart te vinden; en eene dergelijke expeditie van Nederlanders in 1669 kreeg bescherming van de Zweedsche regeering (verg. een opstel van A. Hammarskjöld in Historisk Tidskrift 1887).

2) Kaarten van Zweden waren in Nederland reeds in het begin der 17de eeuw uitgegeven, door Adr. Veen geteekend (voor Jod. Hondius' uitgave van Mercator's atlas) e.a.; kaarten van de Oostzee waren uitgegeven door W.J. Blaeu in zijn 'Groote Zeespiegel' 1624 enz. Een zoon van dezen Blaeu, dr. Jo. Blaeu, bij wien Hiärne (zie boven blz. 256 n. 2) kaarten zag van Ol. Rudbeck over Upland en Westmanland, was getuige van het verbranden van die kostbare drukkerij in 1672. - Bure's tekst werd verscheidene malen herdrukt, gedeeltelijk aangevuld met W. Wexionius-Gyldenstolpe's Descriptio Sueciae. Reeds vóór die van Bure was de beschrijving van het Noorden door Olaus Magnus in Nederland herdrukt en in 1665 uitgegeven in Nederlandsche vertaling, evenzoo in 1682 Schefferus' Lapponia. - In het omstreeks 1700 te Amsterdam uitgegeven plaatwerk 'Paradisus oculorum' had een gedeelte betrekking op Zweden. In 1706 verscheen te Leiden eene beschrijving van het Zweedsche gebied 'Deliciae sive amoenitates', vervaardigd door den Harderwijkschen professor R. Hermannides (die in 1671 te Amsterdam eene beschrijving had uitgegeven van Zweden's Duitsche provincies). Zie Aant. I.

Bure's kaarten werden ook gereproduceerd door Janssonius[1], N. Visscher, Fr. de Witt en andere kaartendrukkers te Amsterdam; in den atlas van Justus Danckert moet ook gebruik zijn gemaakt van Er. Dahlberg's kaarten (1682).

Voor eene nieuwe uitgave van den grooten atlas der Blaeus stelde J. Blaeu Jr zich in 1688 in betrekking met den orientalist Joh. Sparfvenfelt; van dezen kreeg hij kaarten van het noordelijkste Europa en Siberië, van welke Sparfvenfelt zich het meerendeel eenige jaren vroeger gedurende zijn verblijf te Moskou schijnt te hebben verschaft, maar van welke er twee zijn geteekend door den toenmaligen chef van de Zweedsche landmeters Carl Gripenhielm[2].

1) Deze, wiens groote atlas begon te verschijnen in 1649, liet er ook eene beschrijving bijvoegen van de 'Urbes Septentrionales', die voorzien werd van een voorbericht en een sonnet van Boxhornius (misschien geschiedden de nasporingen van dezen in Zweden's oude geschiedenis voor rekening van Janssonius).

2) In de Linkpng B. bevinden zich onder Sparfvenfelt's brieven, sign. B. f. 33, negen stuks van J. Blaeu gedat. Amsterdam 1688-1695 en een daar in Juni 1689 opgesteld contract. Het was door den lettergieter Kis, dat J. Blaeu Jr in het begin van 1688 kennis kreeg aangaande de orientalistische onderzoekingen van J.S., Toen bood B. zich dadelijk aan om de geschriften van S. uit te geven (zijne kaarten over Azië, Siberië en Rusland, eene verhandeling over Moscovië enz.). S. die op zijne eerste langere reis in Nederland vertoefd had, waar hij te Nijmegen B. Oxenstierna had bezocht, ging daar weer heen in den zomer van 1689, toen hij met B. het contract over de kaarten maakte. Voor Gripenhielm's twee kaarten van Siberië en Rusland betaalde B. 250 gulden en voor 14 andere kaarten met tekst, die uit Stockholm zouden gezonden worden, zou S. 1750 gld. ontvangen (dit bedrag werd gaandeweg betaald gedurende S.'s verdere reis; het laatste kreeg hij te Madrid, vanwaar hij met B. correspondeerde over Spaansche kaarten). - Van het werk dat S. over de Gothische munten op touw zette, vooral van de Gothen in Spanje, welker opschriften op Noordsche runen moeten hebben geleken, had G. Cuperus vernomen door Rumpf en schreef daarover in 1695 aan den abbé Nicaise (de brief is afgedrukt in de in 1743 uitgegeven 'Lettres de critique' van Cuperus, waarin Brenner en andere Zweedsche geleerden ook eene enkele maal besproken worden, b.v. hunne studie van de runen in een brief aan La Croze 1712). S. trad later met Cuperus in briefwisseling, verg. verschillende brieven in de Haagsche Kon. B. coll. Cuper. 2. 12, waarin melding wordt gemaakt van S.'s ethnographische onderzoekingen over de Aziatische volken en het vertrek der Gothen uit Skandinavië. S. verhaalde aan Cuperus (1698), dat hij Blaeu mededeelingen had gedaan over de aardrijkskunde van Rusland; Cuperus hoopte vurig, dat S.'s groot werk spoedig zou verschijnen - dit gebeurde helaas nooit! - en schreef aan S. (in Sept. 1697): 'Peccabis certe, si ea diutius premis, et peccabis non modo in doctos, verum etiam *εἰς τους πολιτικους*'.

In de jaren 1694 en 1698 werd Nederland bezocht door den hydrograaf Werner von Rosenfelt, wiens kaarten van de zeeën rondom Zweden in Amsterdam gedrukt werden, zoowel in eene Zweedsche, als in eene Engelsche en eene Nederlandsche uitgave[1]. - Ruim twintig jaren later zou Ph. J.v. Strahlenberg's kaart van Siberië, eerst uitgegeven te Leiden in 1726, opnieuw bij de geleerden van Europa den roem bevestigen van de Zweedsche geografische onderzoekingen.

De meerderheid van de Nederlanders als ingenieurs is reeds meermalen aangetoond; ook in de theorie waren zij de Zweedsche wiskundigen tot voorbeeld. Het instrument-maken werd in de Nederlanden al van oudsher ijverig beoefend. In het begin der 17de eeuw werd daar de eerste verrekijker gemaakt, volgens sommigen door Zach. Janssen, die ook den

1) Verg. een opstel van Joh. Ax. Almqvist in Samlaren 1896 blz. 92 vlg. en 113 vlg.

samengestelden microscoop uitvond. Dit laatstgenoemde opzienbarende instrument werd naderhand verbeterd door den bekwamen Ant. v. Leeuwenhoek.

De wiskundige geschriften van R. Gemma uit Friesland, gedurende de eerste helft der 16de eeuw professor te Leuven, S. Stevin, den boven besproken ingenieur, en Adr. Metius, professor te Franeker, werden in Zweden gelezen en in toepassing gebracht; evenzoo de werken van de Leidsche wiskundigen Snellius, vader en zoon, en v. Schooten, vader en zoon, onder wie vele Zweden studeerden. De oudste v. Schooten was de leeraar van Christiaan Huygens, den beroemdsten Nederlandschen mathematicus uit de 17de eeuw, die den telescoop verbeterde, de slingerwetten bepaalde en gewichtige ontdekkingen deed op het gebied der wiskunde, meetkunde, gezichtkunde en sterrenkunde.

Het meerendeel der in Zweden op den voorgrond tredende beoefenaars van de wiskundige wetenschappen in de 17de eeuw had zich gevormd in of blijvende indrukken ontvangen van Nederland; zoo b.v. de wiskundigen ex professo Hedraeus, J. Bureus, Jon. Fornelius en Spole te Upsala, Nordeman en Wetterhamn te Lund, Kexlerus te Åbo, en daarenboven Stiernhielm en Rudbeck, de lectoren Buddaeus en Torin, de predikant Schultenius en de koninklijke mathematicus Malmenius[1].

Hedraeus is van zeer groot nut geweest voor de Zweedsche

1) Sommige dezer zijn behandeld door F.W. Hultman in een reeks artikelen over de geschiedenis der Zweedsche wiskunde, verschenen in het Tidskrift för matematik och fysik I-V (1868 vlg.). Stiernhielm nam op voorgang van Stevin het tiendeelig stelsel aan, evenals Kexlerus. Stiernhielm maakte ook gebruik van de werken van W. Snellius, A. Metius, den jongeren v. Schooten en ook van Hedraeus; van laatstgenoemde kreeg hij ook zijne meetinstrumenten. Leerlingen van Metius in Franeker waren Kexlerus en Buddaeus, beide degelijke schrijvers, evenals Schultenius. Verscheidene der bovengenoemden waren uitgevers van almanakken. Zie Aant. II achter dit hoofdstuk.

geleerdheid deels door het stichten van eene instrument-makerij en door het oprichten van het eerste groote Zweedsche observatorium - alles volgens Nederlandsche voorbeelden, hoewel op kleine schaal en meest op eigen kosten; deels door het opleiden van uitstekende wis- en sterrenkundigen zooals M. Celsius en anderen. Jonas Fornelius, die ook een leerling van hem geweest is en later zijn opvolger werd, had eveneens in Nederland instrumenten leeren vervaardigen. Door N. Heinsius kwam hij, evenals Rudbeck, in kennis met Chr. Huygens - uit wiens naam Heinsius van het begin der 17de eeuw af de Zweedsche mathematici tot sterrenkundige en weerkundige waarnemingen aanmoedigde[1] - en met den te Leiden geschoolden sterrenkundige J. Hevelius uit Danzig en den verbannen Pool Stan. Lubienietzki. Beide laatstgenoemden hielden zich ijverig bezig met de komeet van het jaar 1664. Hevelius gaf er in 1665 eene beschrijving van[2], en Lubienietzki bracht van alle zijden eene menigte waarnemingen bijeen voor zijn groot 'Theatrum cometicum', dat te Amsterdam verscheen (1667-1668). Het eerste deel hiervan bevat als pars V 'communicatio Holmio-Heinsiana', d.w.z. de brieven van N. Heinsius aan den schrijver over de komeet, en als pars VI eene 'communicatio Upsaliensis'. Deze laatste bestaat zoo goed als geheel uit een opstel van

1) Verg. Sylloge epistolar. (in Nov. 1662 schreef Heinsius naar Upsala uit naam van Huygens over het luchtverschijnsel dat in Upland waargenomen was vóór Karel Gustaaf's krijgstocht). In de brieven van Heinsius aan Huygens wordt Rudbeck vaak genoemd. De correspondentie van Huygens wordt op het oogenblik te Haarlem op de voorbeeldigste wijze uitgegeven (in de Oeuvres complètes d. I-VIII zijn de brieven tot 1684 afgedrukt).

2) Rudbeck kreeg deze (evenals een boek van Graevius handelende over bijgeloovige voorstellingen over kometen) door Heinsius, die met Hevelius in briefwisseling stond. Een brief van Schefferus aan Heinsius (uit 1666) betrekking hebbende op Hevelius is gedrukt in de door J.P. Kohlius in 1731 uitgegeven 'Deliciae epistolicae', waarin zich ook een brief bevindt van Rudbeck aan Hevelius.

Rudbeck, voorzien van eene menigte door hem geschetste en door G. Gerritz in Nederland gegraveerde afbeeldingen[1].

Spole, de opvolger van Fornelius, had op zijne buitenlandsche reizen, waarschijnlijk in Parijs, Huygens ontmoet. Deze stelde zich in 1681 weer in betrekking met Spole naar aanleiding van eenige in Januari van dat jaar waargenomen bijzonnen; over deze deden zoowel Spole als Bilberg - Rudbeck werd verhinderd door zijne 'plurima divertissimaque studia et negotia' - waarnemingen, die aan den grooten Nederlandschen geleerde werden toegezonden[2].

1) Rudbeck had, als gewoonlijk, zich dadelijk ijverig aan de waarneming van de kometen gezet; hij wilde uit andere landen getuigenissen verzamelen, die de kanselier hem verschaffen zou. Met het opstel voor Lubienietzki - die feitelijk dit verzamelwerk volbracht - kwam R. echter niet zoo spoedig gereed; een ontwerp had hij (in de lente v. 1665) verbrand, maar hij beloofde later (door Schefferus) te trachten het zich weer te herinneren en opnieuw den inhoud op te zullen teekenen. Naar aanleiding hiervan schreef Heinsius aan Schefferus: 'Nollem vir accuratissimus in lucubrationes suas tam ferociter ac iracunde saevisset'. Aan Huygens schreef Heinsius in Jan. 1666, dat Rudbeck zijn 'epistola erudita' aan Lubienietzki gereed had, maar voegt er bij: 'Lente admodum confecit, ut fieri ab his amat, qui solent *πολυπραγμονεῖν*. Nam et rei herbariae impense studet et anatomicis, et aliis praeter haec negotiis is idem Rudbeckius'. - R. gaf zijn geschrift in Aug. 1665 uit handen, maar zijn uitgever legde hem later verschillende vragen ter beantwoording voor; de figuren werden in Nov. van datzelfde jaar naar Amsterdam gezonden. R. had, zooals hij in zijn Epistola vertelt, geconfereerd met zijne collega's Fontelius, Celsius en Jon. Fornelius. Van laatstgenoemde bevinden zich in de Leid. B. coll. Burm. F. 6a en F. 8 twee brieven aan Heinsius aangaande waarnemingen van kometen in Dec. 1664 en Apr. 1665. - Lubienietzki, die om zijne sociniaansche denkwijze genoodzaakt werd Polen te verlaten, schijnt ondersteuning te hebben genoten van Zweden; verg. verschillende brieven aan hem, thans aanwezig in de Leid. B. coll. Pap. 2, van C.G. Wrangel, C.C.v. Königsmarck (die in 1668 schrijft over eene uitdeeling van L.'s groot werk onder de voornamen in Zweden en de onkosten daarvan) e.a. Andere brieven aan L., het meerendeel van N. Heinsius, 1665-1672, zijn afgedrukt in de door J. Brandt in 1715 te Amsterdam uitgegeven Epistolae celebr. virorum. Onder Heinsius' gedichten is er een aan L. Deze vertoefde meestal in Hamburg, waar hij in 1675 overleed.

2) Deze onderhandelingen geschiedden door den Nederlandschen minister in Stockholm Rumpf, professor J. Columbus in Upsala en G. Cuperus in Nederland. Exemplaren van door Spole en Bilberg geschreven brieven aan Columbus over de bijzonnen zijn te vinden in de Haagsche koninkl. B. coll. Cuper. 2. 12. Bilberg's brief is vrij droog en kort. Spole daarentegen, die er teekeningen bijvoegt over den stand van de bijzonnen ten opzichte van de zon, deelt veel mee over luchtspiegelingen, meteoren en kometen (hij gaf hierover ook in die dagen geschriften uit) en zegt o.a., dat hij in Parijs een merkwaardigen meteoor heeft gezien 'quod praelio ab ill: mo Hugenio editum'; hij verzocht door middel van Rumpf zijne groeten aan Huygens, Piccard en Cousin, 'quorum familiaritate usus sum, partim Bononiae, partim Parisiis, partim insula Huena maris Balthici'. Toen Spole korten tijd later eene onderzoekingsreis naar Lapland ging ondernemen, bood hij aan om Huygens van het resultaat op de hoogte te stellen. Zie Aant. III achter dit hoofdstuk.

Het nieuwe licht dat door Newton over de mathematische wetenschappen verspreid werd, wisten de Nederlanders zich spoedig ten nutte te maken. Twee zijner Nederlandsche leerlingen werden ook voor de Zweedsche geleerdheid van beteekenis, namelijk de reeds in het vorige hoofdstuk genoemde 's Gravesande en Musschenbroek; eene verhandeling van den laatste werd door M. Triewald, ook een leerling van Newton, opgenomen in zijne voor de physische studie in Zweden zeer belangrijke ‘Föreläsningar’.

Het ontluiken der botanische wetenschap heeft Zweden voor een groot deel te danken aan het verkeer met Nederland. Het was na een verblijf in dat land, dat Ol. Rudbeck den plantentuin in Upsala aanlegde, van welken de botanische studie in Zweden is uitgegaan; door Lohreman en anderen werden zaden en planten uit Nederland daarin aangebracht, en werd tot de verzorging daarvan zelfs een Nederlandsche tuinman aangesteld. Ook Tillandz, de eigenlijke grondvester van de studie der natuurwetenschappen en der medicijnen in Finland, had de groote liefhebberij voor zijne vakken in Nederland gekregen; daar had hij ook een herbarium in drie deelen bijeengebracht; ook was hij van plan om in Åbo een botanischen tuin in te richten. Uit Nederland was het

ten slotte, dat de hervormer der natuurwetenschap, de Zweed Linnaeus, aan de wereld zijne onderzoekingen en ontdekkingen zou mededeelen.

Meer dan een van de reeds genoemde takken van wetenschap was in Zweden die der geneeskunde een loot van den Nederlandschen stam.

Het was in Zweden tot het midden der 17de eeuw nog treurig gesteld met ziekenverpleging en geneeskunde. Hoe moeilijk het was de Zweden het nut te doen inzien van de geneeskunde en de waarde ervan te doen erkennen, is genoegzaam bekend.

Weliswaar waren er in de 16de eeuw verschillende doktoren en chirurgen in Zweden en vooral aan het hof. De meeste hunner waren echter vreemdelingen, gelijk nog in het eerste deel der 17de eeuw. Een groot aantal van deze buitenlandsche dokters kwam uit Nederland of had daar zijne opleiding genoten. Zoo was, gelijk uit publieke bescheiden van 1538 blijkt, zekere Henrik van Diest geneesheer van Gustaaf I; en Willem Lemnius, zoon van den beroemden natuuronderzoeker dr. Levin Lemnius in Nederland, werd aangesteld bij Erik XIV en kwam later in dienst van Johan III. Dr. J. Narssius deed er meer dienst als dichterlijk geschiedschrijver dan als geneesheer; maar ten tijde van Gustaaf Adolf werd de geneeskunde in Stockholm o.a. uitgeoefend door Petrus Schotanus uit Friesland, en in Göteborg door Pieter van Naaltwijck uit Brielle. In Göteborg werden van toen af altijd doktoren aangetroffen van Nederlandsche afkomst, hetgeen niet te verwonderen is; zoo b.v. George Hottinga, stadsgeneesheer in het midden der 17de eeuw, en Abraham Bex, die, zooals boven gezegd is, ook correspondent was der Nederlandsche regeering en gemachtigde der familie Trip in Göteborg. Christina's lijfartsen Wullenius en Conring zijn eveneens reeds vroeger besproken. In Stockholm waren in

de laatste helft der 17de eeuw ook werkzaam de chirurgijn Erik Schnack (Sneckenberg), zoon van een daar woonachtigen Nederlander, en And. Wallant (Odendal), vroeger praktizeerend geneesheer in Amsterdam, ten slotte lid van het Zweedsch Collegium medicum[1)].

Lang had Zweden eigen geneeskundig onderricht ontbeerd. Eerst ten tijde van Gustaaf Adolf kreeg de universiteit te Upsala een leeraar in de medische faculteit n.l. Joh. Chesnecopherus, die eerst werd opgevolgd door den orientalist Kirstenius en later door Ol. M. Stenius. Noch deze noch Joh. Franckenius, de bekleeder van het spoedig ingestelde tweede professoraat in de medicijnen, waren bijzonder ervaren in de geneeskunde maar hielden zich meer bezig met theoretische vraagstukken, die vaak geheel buiten het gebied lagen der eigenlijke geneeskunde of der ontleedkunde. Franckenius, die het meest belang stelde in de pharmacologie, vond zich echter ten laatste (omstreeks 1640) genoodzaakt secties te doen - iets dat langen tijd een voorwerp van afkeer was van het bijgeloovige volk. En ook Stenius, die de eerste Zweedsche cartesiaan schijnt te zijn geweest, wendde pogingen aan om een meer doeltreffend onderwijs in de medische wetenschappen te geven. Zij brachten echter over het algemeen

1) P.v. Naaltwijck is in 1620 te Leiden ingeschreven en moet daar in 1631 een hippologisch werk hebben uitgegeven. Bex, die gereformeerd was en die gehuwd was met eene dochter van Ant. Grill, werd in 1678 te Utrecht ingeschreven, werd daar in 1680 m. dr., werd te Leiden ingeschreven in 1682; zie over hem boven de noot op blz. 118 en v.d. Burg, Gezantschappen (op verschillende plaatsen), ook nog W. Bergs Samlingar till Göteborgs historia I. In deze schildering wordt trouwens natuurlijk gebruik gemaakt van P.J. Bergius' opstel over Stockholm (1758) en Sackléns Läkarehistoria. - Karel Gustaaf's lijfarts Joh. Costerus (v. Rosenburg), die later in Russischen dienst trad, had te Leiden gestudeerd (ingeschreven in 1643). E. Schnack, die later ‘bergmeester’ werd, was de lijfbarbier van Karel Gustaaf. Wallant was in 1677 te Utrecht m. dr. geworden en kwam na 1680 naar Zweden (een vurig cartesiaan).

weinig tot stand, evenmin als Durietz en Sv. Bröms, die in de praktijk weliswaar bekwaam waren, maar die voor het ambt van hofdokter dat van leeraar er aan gaven. Eerst door Rudbeck en Hoffwenius werd er een grootere schrede gedaan voor de verbetering van de opleiding van medici in Zweden. Zij studeerden oorspronkelijk onder Stenius, maar hadden hetgeen zij werden in waarheid aan den invloed van Nederland te danken.

Gedurende de vorige eeuwen was Italië het voornaamste land geweest voor de medische wetenschap. Vooral in Padua hadden vele bewoners van het Noorden, ook Zweden, gestudeerd en nog werd de faculteit aldaar door die landslieden bezocht, zooals b.v. door Bröms. Naast de Italiaansche universiteiten genoten de Fransche groote vermaardheid wegens het medische onderwijs. In dit opzicht stond Frankrijk ook in de 17de eeuw hoog; toch werd dit land - en werden vooral de klinieken te Parijs - door de Zweden meer voor de practische studie dan voor de theoretische bezocht. Het was in waarheid Nederland, dat Italië's mantel opnam, en Leiden werd de opvolgster van Padua.

Het medische onderricht in Leiden dankte zijn ontstaan aan J. Heurnius, die het op dezelfde wijze trachtte in te richten als hij het in Padua had gezien. Eerst echter zijn zoon Otto Heurnius en diens collega E. Schrevelius slaagden er in omstreeks 1630 in het Leidsche ziekenhuis eene kliniek te openen, die van onschatbare beteekenis werd voor de ontwikkeling der gansche medische studie[1)]. In verband met deze kliniek werden anatomische onderzoekingen gedaan op de in het ziekenhuis gestorvenen, en in

1) Behalve van verscheidene werken van Jul. Petersen, is hier gebruik gemaakt van Theoder Puschmann, Geschichte der medicinischen Unterricht, Leipzig 1889, en van Heinrich Haeser, Lehrbuch der Geschichte der Medicin, bd II, Jena 1881.

een daar ter plaatse aanwezige apotheek leerden de studenten het bereiden van geneesmiddelen. De kliniek te Leiden werd later hooggehouden door mannen als Alb. Kyper, Fr. de le Boe Sylvius enz. tot Boerhaave, den meest vermaarden geneesheer uit de eerste helft der 18de eeuw, toe. De le Boe Sylvius is de representant van het eerste groote bloeitijdperk der medische faculteit te Leiden, en Boerhaave die van het tweede. Het meerendeel der andere op den voorgrond tredende medische professoren in Leiden is in het vijfde en zevende hoofdstuk besproken.

Alras werden ook klinieken opgericht in Utrecht en in de andere universiteitssteden, ook in den Haag en vóór alles in Amsterdam. In Utrecht, waar het cartesianisme, voorgestaan door de medici, den weg gebaand had voor vrijere denkbeelden, werd het medische onderwijs gedurende de laatste twintig jaren der 17de eeuw geleid door den anatoom Jac. Wallan en den botanicus Joh. Münnicks, den opvolger van den beroemden Regius. Van de Haagsche doktoren is Helvitius vermeld wegens zijn invloed op de vorming van Urban Hiärne; de uitstekende obstetricus Hendr. v. Deventer kreeg eveneens invloed op de Zweedsche geneeskunde. In Amsterdam stond de ziekenverpleging hoog, vooral in het laatste deel der 17de en ook in de volgende eeuw. Van heinde en ver, en ook uit Zweden, stroomden menschen daarheen om door de beroemde doktoren aldaar te worden behandeld. Men kon, zooals S. Pontin in 1681 in zijn dagboek verhaalt, hen daar zien rondrijden in wagens met het opschrift ‘Medicyn’. Niet alleen de klinieken, maar ook de chirurgische gilden in Amsterdam waren beroemd; zij waren van heel wat meer beteekenis dan de ‘barbiersgilden’ van Duitschland en Zweden en werden ook van belang voor het onderwijs. De anatoom Tulp is reeds in het vijfde hoofdstuk genoemd; eveneens de wegens hunne ontdekkingen op

medisch en physiologisch gebied bekende Swammerdam en Ruysch; laatstgenoemde was een bekend verzamelaar van anatomische preparaten. Hij werd, evenals de handige operateur J.J. Rau, die later Bidloo's opvolger in Leiden werd, door vele Zweedsche leerlingen gezocht.

In de geschiedenis der medische en natuurwetenschappelijke ontdekkingen staan de Nederlanders in het eerste gelid. Dit hangt samen met hunne uitvindingen van nieuwe instrumenten en methoden van onderzoek. Zoo maakte Leeuwenhoek's verbetering van den microscoop zijne ontdekkingen op biologisch gebied, vooral omtrent de laagste diervormen, mogelijk.

Een uitvinder, hoewel op een ander medisch veld, was ook de Nederlander J.B. van Helmont, die in de eerste helft der 17de eeuw te Brussel werkzaam was. Van hem ging een van de eerste krachtige aanvallen uit tegen de traditioneele, op Hippocrates' leer gegronde medische opvatting, die toen dreigde te verstijven in eene dogmatieke letterknechterij. Evenals Paracelsus wilde v. Helmont eene nieuwe, op de chemie gebaseerde methode in de medicijnen invoeren, en het was met betrekking hierop dat hij vele gewichtige vondsten deed. In De le Boe Sylvius kreeg de chemiatrie later haar voornaamsten representant in Nederland.

In het begin van de 17de eeuw schijnen de weinige Zweden, die zich aan de toen nog zoo weinig hooggeschatte geneeskunde wijdden, meestal - naast Padua en Montpellier - Helmstädt en Basel te hebben bezocht. In Leiden kwamen de eerste Zweden tusschen 1630 en 1640; het waren And. Sparman (Palmcron) en Ol. Regelius. Gedurende het volgende tiental jaren kwamen er enkele meer[1)], maar eerst na 1650 kreeg

1) Het waren Sv. Bröms, Munthelius, Scallerus, Wattrang en Åke Silfversparre (1646, alleen ingeschreven in het giftenboek der Luth. kerk; hij was volgens Anrep's Ättartaflor ‘een hooggeleerd medicus’). Scallerus en Wattrang behaalden omstreeks 1650 den med. doctorsgraad te Angers. - Te Leiden studeerden ook tusschen 1640 en 1650 Nicolaus Boneti en iets later Ezechias Sureau, die waren aangesteld bij koningin Christina, evenals Wullenius en Conring, zij het ook voor korteren tijd. Boneti, ‘helvetus a Ringelberg’, schreef zich in Oct. 1645 (36 jaar oud) in als ‘Ser. Reginae Sueciae et Saxoniae inferioris Germaniae archiater’. Sureau is niet ingeschreven vóór Mei 1662, toen als ‘med. lic. et medicus honorarius Reginae Sueciae’ (Arckenholtz noemt hem ‘chirurgien de la reine’ en zegt dat hij een Franschman geweest is, die tusschen 1640 en 1650 te Stockholm verblijf hield; op de Leidsche studentenrol wordt hij ‘gouda-batavus’ genoemd, misschien had hij zich in Gouda gevestigd). In 1662 werd ook zijn zoon Daniël Sureau ‘stockholmiensis’ ingeschreven (nog eens weer in 1669).

de vorming van Zweedsche medici haar grooten stoot uit Nederland.

Hoe de drie en twintigjarige Rudbeck, die in 1652 had gedisputeerd over den twintig jaren vroeger door Harvey ontdekten bloedsomloop, op een door Christina toegestaan stipendium in den zomer van 1653 op reis ging naar Leiden, is in het vijfde hoofdstuk meegedeeld. Het was van hieruit dat hij - evenals Linnaeus achttien jaar later - de wetenschappelijke wereld in kennis zou brengen met zijne nieuwe ideeën. Hij nam daarheen mee zijne even te voren gedrukte verhandeling over ‘ductus hepatici aquosi et vasa glandulorum serosa’ d.w.z. over de weivaten van de lever en het verdere lichaam, die hij ontdekt had toen hij de onderzoekingen van den jeugdigen doctor van Montpellier Pequet voortzette en thans, bijna gelijktijdig met den Deen Th. Bartholin, beschreef. Bartholin was reeds lang in Leiden goed bekend en bezat daar vele vrienden met wie hij briefwisseling onderhield; tot hen behoorde professor Hornius. Deze, evenals Vorstius en v.d. Linden, werd echter nu door Rudbeck opgezocht, en het was Rudbeck, die het eerst voor de geleerden te Leiden de lymphe-vaten demonstreerde, waardoor hij na Harvey een van de grootste bressen maakte in het toen nog algemeen geldend systeem van Galenus. Gedurende

Rudbeck's verblijf in Nederland gaf een leerling van v.d. Linden, Sibold Hemsterhuis, later dokter te Leeuwarden, eene verzameling opstellen uit, ‘Messis aurea’ getiteld, over de laatste ontdekkingen op anatomisch gebied. Daarin werd ook afgedrukt Bartholin's werk over de lymphe-vaten, welken naam deze het eerst er aan gaf; en daarin maakte deze er aanspraak op dat hem de prioriteit van die ontdekking toekwam. Rudbeck, die vroeger dan Bartholin de beteekenis had ingezien van genoemde vaten, kreeg ook zijn met teekeningen versierd geschrift daarover - dat veel wetenschappelijker was dan dat van Bartholin, maar iets later was verschenen - afgedrukt in de verzameling van Hemsterhuis; deze ontleende juist haar sieraad aan de ‘tabulae Rudbeckianae’; Rudbeck voegde er ook een brief aan den uitgever bij, in welken hij zijn prioriteitsrecht volhield. Door M. Bogdan, een van Bartholin's leerlingen, werd Rudbeck toen hevig aangevallen. Spoedig echter had hij een bijtend en zeer uitvoerig geschrift gereed, dat in Leiden gedrukt werd onder toezicht van Hemsterhuis en waarvan spoedig eene nieuwe oplage verscheen.

In eene latere verhandeling kon Rudbeck, tot staving van zijne meening en zijn recht, een brief van Hornius mededeelen. Met dezen stond hij reeds van Upsala uit in betrekking[1)]; zij wonnen elkanders raad in over nieuwigheden

1) Verg. vier brieven van Hornius aan R. van 1657 tot 1666, gedrukt in diens Testimonia, evenals een brief van Hemsterhuis uit 1657 (de verzameling van dezen is in 1659 te Heidelberg herdrukt). Daarin worden ook R.'s betrekkingen met Vorstius en v.d. Linden aangestipt. (Enkele dezer brieven werden naar Zweden gezonden door den koopman Trotzig.) In Bartholin's Epistolae medicae, die brieven aan B. bevatten van Bourdelot, N. Heinsius, Hornius e.a., luidt het in een brief van den laatstgenoemde uit Aug. 1654 met betrekking tot de lymphe-vaten: ‘Tu primus nobis autor existis, quamquam fatendum est, D. Rudbeckium omnium primo ea mihi demonstrasse. Is nunc in Sueciam profectus est’, en meer van zeer groot belang voor den strijd. Hornius wilde ondertusschen het nieuwe inzicht over de chyl-vaten verdedigen tegen Bartholin's tegenstander, den beroemden Parijschen anatoom Riolan. - In 1657 schreef Hornius aan Rudbeck, dat Bartholin het zeer kwalijk had genomen, dat R. in zijn verdedigingsgeschrift een brief van H. had laten invloeien. Bartholin liet nu de brieven, die hij vroeger van H. had gekregen, afdrukken en legde die in zijn voordeel uit, maar H. was niet ‘bilinguis’; Harvey, dien hij kortelings bij een bezoek te Londen ontmoet had, vond ‘non ex aequo et bono tecum egisse hominem’. Rudbeck's verhouding tot Bartholin werd gaandeweg echter vriendschappelijker; laatstgenoemde spreekt op verschillende plaatsen waardeerend over R. (prees b.v. in 1666 R.'s ‘horticultura’). Een niet onbelangrijke bijdrage tot de geschiedenis van de ontdekking der lympke-vaten vindt men in de door Ol. Figrelius onder Rudbeck in 1661 verdedigde verhandeling ‘de sero ejusque vasis’ (daar wordt ook gesproken over de waarnemingen van Hoffwenius in Nederland). Zie voor het oordeel van tijdgenooten over dien strijd Mollerus. De bedoelde oudere geschriften van Rudbeck en Bartholin zijn door Robert Tigerstedt behandeld in zijn opstel ‘Om lymfkärlens upptäckt’ 1885.

op het veld der medische wetenschappen en zonden elkaar boeken toe. Hornius bedacht ook den botanischen tuin van Upsala met plantenzaden en spoorde Rudbeck krachtig aan om met zijne physiologische en anatomische geschriften voort te gaan en zijn in wording zijnd werk ‘de nova animalium fabrica’ enz. uit te geven. Rudbeck bleek ook in den beginne, als professor in de medicijnen en de plantenkunde, te beantwoorden aan de verwachting die zijne Nederlandsche vrienden van hem koesterden. Met zijn gewonen ijver en zijne energie baande hij een nieuwen weg voor het geneeskundig onderricht in Zweden. Hij bouwde aan de Gustaviaansche academie het bekende anatomische theater, waarvoor hij een beroemd voorbeeld had aan dat te Leiden; hij vervaardigde zelf de anatomische instrumenten, hij liet boeken uit Nederland komen, en hij kocht een huis aan voor laboratorium en apotheek. Naar zijn leerstoel stroomden de studenten in scharen toe, terwijl vóór hem slechts een enkele zich aan de medische studie had gewijd. Aan verscheidenen verschafte hij stipendia en zond hen naar Leiden om zich in hunne studiën te bekwamen, en Hornius was hem dankbaar voor het

vertrouwen dat hij daardoor aan de Nederlandsche medische wetenschap betoonde. Nog in 1666 hoopte genoemde geleerde, dat Rudbeck uit zou geven ‘quae in Anatome habes rara et credo dignissima’, zooals hij schreef. Maar - toen was Rudbeck's belangstelling op een ander gebied overgegaan; hij werd, zooals Hvasser het zoo scherp heeft uitgedrukt, ontrouw aan zijne eerste liefde; zijn tijd werd alras in beslag genomen door geschiedkundig-oudheidkundige geschriften, en door de vele academische bezigheden en oneenigheden. Zooals boven reeds is gezegd, genoot de schrijver der Atlantica ook voortdurend in Nederland groote vermaardheid, maar in andere kringen dan in de medische.

Ondertusschen kon Rudbeck zich zonder al te veel gewetenswroeging terugtrekken uit het medische onderwijs; dat werd toch op de uitstekendste wijze hoog gehouden door zijn collega Petrus Hoffwenius, ‘den Zweedschen Hippocrates’, zooals hij reeds bij zijn overlijden (1682) genoemd werd. Den naam van ‘vader en grondvester der Zweedsche geneeskunde’ heeft hij gekregen van zijn geestdriftigen bewonderaar Israël Hvasser, die in welsprekende taal de beteekenis heeft geschilderd van Hoffwenuis vooral voor de Zweedsche medische opleiding, eene beteekenis waarin ‘geen professor van Upsala, zelfs Linnaeus niet, met hem kan worden vergeleken’; reeds Bartholin prees hem als ‘inter prosectores Europae clarissimos exterorum ad se studia allicientes’. Wij weten reeds, dat Hoffwenius zijne eigenlijke opvoeding in Nederland had ontvangen; daarheen zond hij ook - evenals Rudbeck - nagenoeg al zijne begaafde leerlingen om vooral in de daar gegeven wordende klinieken hunne medische opleiding te voltooien[1)].

1) Van Rudbeck's leerlingen zijn Ol. Figrelius en G. Lohrman, beide med. doctoren te Leiden, boven besproken; tot hen behoorde ook Gustaf Casimir Garliep (von der Meulen) uit Gripsholm, die in 1661 in Leiden kwam en daar in 1662 disputeerde; later werd hij buitengewoon professor te Frankfurt a/O en ten laatste kon. Pruisisch archiater (een brief van hem uit 1682 is afgedrukt in Rudbeck's Testimonia). De leerlingen van Hoffwenius, n.l. de reeds genoemde P. Roshemius, Tillandz, Daalhemius, Ol. Bromelius, Bex, Molitor en Skragge, behaalden eveneens in Nederland hun doctorsgraad. Velen hunner bleven daar verscheidene jaren, vooral Molitor (welke zich eerst in 1680 liet inschrijven als ‘suecus’, niet ‘hassus’!), die daar ging praktizeeren en vele landgenooten te behandelen kreeg, zooals b.v. in 1683 Törnhielm (zie boven blz. 266) en in 1686 Rubenius (zie Bergius' Tal blz. 162). Evenzoo J.M. Ziervogel, den bekenden uitgever der eerste Zweedsche pharmacopee, die, na minstens drie jaren te hebben gestudeerd, doctor werd te Leiden in 1679, in hetzelfde jaar als de apotheker Chr. Heraeus. Joh. Lindelius vertoefde deels te Leiden, deels te Utrecht, deels te Amsterdam van 1687 tot 1692; hij werd in 1690 te Utrecht m. dr. (zijne verhandeling ‘de vipera’ prijkt o.a. met een gelukwensch van den toen in Utrecht aanwezigen Zweedschen orientalist M. Rönnow). Broen, Braun, Roberg, Rudbeck Jr en J.v. Hoorn, allen in Nederland gepromoveerd, worden hieronder behandeld. Verscheidene van Hoffwenius' leerlingen vertoefden wel eenigen tijd in Nederland, maar behaalden elders hun doctorsgraad; zooals U. Hiärne (die niet evenals Hoffwenius een volgeling van Hippocrates werd, maar chemiatricus gelijk De le Boe Sylvius), J. Svensson Rothman (die venia docendi te Oxford verkreeg), de op blz. 268 besprokene Fahlström, Micrander en Tranaeus (zie over deze in Nederland Sacklén I blz. 67) benevens Odhelius Jr en Dan. Lindelius (broeder van den pas genoemden Joh. Lindelius, schonk als ‘medicus’ in 1686 aan de Luth. kerk te Leiden een gift, werd m. dr. te Reims evenals vele der laatstelijk genoemden).

Ook Hoffwenius' leerling en opvolger And. Drossander had in Nederland gestudeerd en wel van 1681 tot 1682, maar hij was te Reims doctor geworden. Hij wijdde zich echter, evenals Rudbeck, voornamelijk aan andere dan de uitsluitend medische studiën. Iets beter werd het met Drossander's opvolger Lars Roberg, die de tradities van Hoffwenius in stand poogde te houden. Na bijna tien jaren buitenslands te hebben doorgebracht, waarvan hij den meesten tijd in Leiden was geweest maar ook Engeland en Frankrijk bezocht had, werd hij in 1693 aan genoemde universiteit medisch doctor[1]. Hij koesterde eene levendige belangstelling voor

1) Het jaartal van zijne buitenlandsche reis 1685 is foutief, evenals 1689 voor zijne promotie. Op de Leidsche studentenrol is hij ingeschreven in Juli 1684 en zijne disputatie (waarvan een exemplaar in de Leid. B.) draagt het jaartal 1693. In het giftenboek der Luth. kerk staat hij zoowel in 1684 als in 1689 opgeteekend ('Lauris de Roberg' kwam toen waarschijnlijk uit Frankrijk). Na zijn eerste verblijf in Leiden (in welken tijd bij het ongeluk had zijn been te breken, tengevolge waarvan hij kreupel werd) moet hij te eeniger tijd naar Zweden zijn gegaan.

zijne wetenschap en bezat een helderen blik op de gebeurtenissen in de natuur; maar ten gevolge van zijn eigenaardig humeur heeft hij gedurende de vijftig jaren die hij als leeraar is werkzaam geweest niet zoo'n grooten invloed geoefend als men van hem had kunnen verwachten. Hij legde ondertusschen den grondslag voor het academisch ziekenhuis in Upsala, waar klinisch onderwijs werd ingevoerd; hij schreef, gedeeltelijk volgens Nederlandsche bronnen, de eerste Zweedsche anatomie, en hij leidde ten slotte de eerste medische doctors-promotie te Upsala. In den beginne werd hij bijgestaan door Olof Rudbeck Jr, die eerst de plaatsvervanger van zijn vader en later diens opvolger werd. Hij was eenigen tijd met Roberg in Nederland tezamen geweest, hoewel hij daar niet zoo heel lang vertoefd had. Na daar een paar jaren te hebben gestudeerd o.a. in Amsterdam maakte hij kortere reizen naar Engeland en Duitschland, maar keerde naar Nederland terug en behaalde in Augustus 1690 in Utrecht den doctorsgraad[1)]. Meer dan tot de eigenlijke geneeskunde voelde hij zich aangetrokken tot de natuurwetenschappen, in het bijzonder tot de botanie - hij nam ook uit Nederland zaden en planten mee voor den botanischen tuin in Upsala. Inmiddels bracht zijne belangstelling in de archaeologie er ook hem ten slotte toe zijn gewone vak te laten loopen.

1) Ol. Rudbeck Jr deed zijne Nederlandsche reis te samen met Joh. Lindelius; zij studeerden een tijd onder Ruysch in Amsterdam. In Sept. 1687 werd R. op de Leidsche rol ingeschreven en hij komt in dat jaar in het giftenboek der Luth. kerk voor evenals in 1689 (toen eerst in Augustus ‘in Angliam iturus’, vervolgens in October ‘ex Anglia reversus in Germaniam profecturus’). In zijne disputatie ‘de fundamentali plantarum notitia rite acquirenda’ bevindt zich een bijschrift in Engelsche verzen door een zekeren J. O[lderman?] S[uecus?] ‘in Angliam brevi abiturus’, gedat. Leiden van dat jaar.

Eerst met N. Rosén, die Rudbeck's spoedig door den dood weggerukten veelbelovenden adjunct P. Martin opvolgde, en met C. Linnaeus, alle drie leerlingen van de Leidsche universiteit kreeg het medische onderwijs in Upsala weer geheel zijne vroegere degelijkheid. Wij bevinden dan ook dat tijdens hun professoraat de Zweden niet buitenslands behoefden te gaan om eene medische opleiding te krijgen.

Evenals in Upsala hadden de meeste leeraren in de faculteiten van Åbo en Lund zich in Nederland bekwaamd. De eerste noemenswaardige geneesheer in Finland was Tillandz, wiens studiën in Nederland reeds zijn besproken; hij richtte zoowel een anatomisch theater in zijn eigen huis in, als een laboratorium. Zijn opvolger Lars Braun had waarschijnlijk eerst in Parijs gestudeerd voor dat hij in 1688 te Leiden en het volgende jaar te Utrecht werd ingeschreven. In Mei 1689 disputeerde hij te Utrecht ‘de sudore’, eene verhandeling waarin ook Zweedsche medische werken zooals die van Rudbeck Sr en Hiärne worden aangehaald, en die was opgedragen aan Braun's beschermer And. Sparrfelt, toen commandant in Breda, en voorzien was van een gelukwensch van den Zweedschen veldprediker Er. Graan, die op dat oogenblik - vermoedelijk voor zijne studie - in Leiden verblijf hield. Op dat tijdstip waren er vele Zweden in Nederland; verscheidene waren er heengegaan met de Zweedsche troepenmacht voor de verbonden mogendheden, maar een groot getal, waarvan misschien wel het meerendeel uit medici bestond, was daarheen gegaan met studieplannen. De toekomstige professor te Åbo Nils Wallerius studeerde evenals Braun gedeeltelijk in Leiden, gedeeltelijk in Utrecht (1694-1699); gedurende dezen tijd gaf hij in Leiden, op aanraden van zijn vroegeren leermeester Hiärne, ‘tentamina chymica’ uit over de gezondheidsbronnen van Aken, een geschrift, waarvan in 1715 eene nieuwe oplage verscheen. Hij werd

ten laatste in Utrecht doctor na eene geleerde verhandeling ‘de mammis’ waarvoor de Leidsche professor Dekker een gelukwensch geschreven heeft[1]. Ook Petrus Hjelm, de opvolger van Wallerius, vertoefde toen, doch gedurende korteren tijd, in Nederland. In Nederland studeerden ook de twee andere medische professoren van de universiteit van Åbo gedurende de eerste helft der 18de eeuw P. Elfving en H. Spöring; laatstgenoemde, een werkelijk uitnemend geneesheer en geleerde, hield daar evenals Wallerius verscheidene jaren verblijf.

De eerste medische professoren van de universiteit te Lund, n.l. de Deen Wichmand en de Duitschers Rostius en Sack, waren kweekelingen van de Leidsche universiteit. Evenzoo Jacob Fredrik Below, die in 1691 te Utrecht doctor werd, en J.J. Döbelius, die echter den medischen graad behaalde in zijne geboortestad Rostock, en uit de volgende eeuw G. Harmens en de adjunct D. Fr. Kehler[2].

In ruil voor de universitaire opleiding van medici welke Zweden van Nederland ontving, leverde Zweden - zij het vergelijkenderwijs ook geringe - krachten aan de Leidsche universiteit. Een tijdgenoot van Molitor, die eenigen tijd in Leiden praktijk uitoefende, zekere Johan Broen van Kongelf moet reeds in 1678 te Leiden een geschrift hebben uitgegeven en daar in 1683 gedisputeerd hebben ‘de somno et somnifero

1) In Nederland sloot Wallerius vriendschap met Lars Tammelin, zijn toekomstigen collega en zwager, die reeds voor zijn vertrek (1698) benoemd was tot math. professor te Åbo. W. ontmoette daar ook E. Benzelius Jr en kwam door dezen in kennis met de professoren Graevius in Utrecht en Surenhusius in Amsterdam; verg. brieven aan E. Benzelius (in de Linkpng B.) van den laatste uit 1699 en van M. Bromelius, Leiden 1701, en Henr. Sike, Utrecht 1701 (W. schijnt een aantal boeken in Utrecht te hebben achtergelaten).

2) Van de med. professoren te Dorpat zijn reeds genoemd behalve L. Braun, die spoedig van daar naar Åbo werd beroepen, L. Micrander (Liljestolpe) en J. Trana (Transköld), die echter voornamelijk in Frankrijk schijnen te hebben gestudeerd.

opio', en twee jaren later een boek hebben gepubliceerd 'de duplici bile veterum', dat evenals de disputatie opgedragen was aan zijn leermeester Cranen, wiens cartesiaansche beschouwingen hij volkomen deelde. Broen schijnt een tijd praktijk te hebben uitgeoefend in Amsterdam, waar trouwens ook de Zweden Hiddingh en Soem zich gevestigd hadden, maar in 1694 kreeg hij de opdracht in Leiden onderwijs te verstrekken daar hij tot lector in de medicijnen aan die universiteit werd benoemd. In die betrekking kreeg hij zeker ook wel Zweedsche leerlingen. In het volgende jaar verscheen zijn werk 'Animadversiones in H. Regii praxin medicam'. Lang schijnt het Broen niet vergund te zijn geweest in Leiden werkzaam te zijn; vermoedelijk was hij reeds in 1703 overleden - het jaar waarin zijne verzamelde 'opera medica' in Rotterdam het licht zagen. Tot zijn opvolger als medisch lector werd niemand minder dan Herman Boerhaave benoemd. Op Broen is het volgende vers gemaakt, dat getuigt van den naam dien hij had verworven:

> Broenius en Suecus, rationis acumine sanae,
> Cartesii ut suboles, intima qui penetrat:
> Inter Leidenses medicos quoque gloria prima,
> Non secus ac Craanen, urbis et orbis amor[1)].

Behalve door de leeraren aan de universiteiten werd de geneeskunde in Zweden voornamelijk gerepresenteerd door

1) Verg. Siegenbeek II, blz. 274 en Sacklén II, 2 blz. 542 (volgens Stiernman). Broen stamde af van een oorspronkelijk Nederlandsch geslacht, evenals Hiddingh. B.'s vader was ambtenaar in Kongelf, zijn oom Marcus P. Broen koopman in Amsterdam. B. werd te Leiden ingeschreven in Febr. 1680 en in Apr. 1681. Hij schijnt zijne laatste jaren in Engeland te hebben doorgebracht, waar hij is gestorven. - De Marcus Broen uit Kongelf, die van 1686 tot 1687 te Leiden in de medicijnen studeerde, was vermoedelijk J.B.'s broeder en bleef misschien ook in Nederland, evenals C. Pelt en andere Zweedsche geneesheeren (onder de ouderen b.v. Regelius, in de 18de eeuw ook Tib. Kiellman, in 1735 ingeschreven te Leiden, in 1739 daar m. dr. geworden, ten slotte geneesheer in Suriname).

het corps der Stockholmsche geneesheeren, hetwelk in 1663 een Collegium medicum had opgericht dat in 1688 werd gereorganiseerd. Dit kreeg spoedig het hoogste gezag in de medische aangelegenheden van het rijk buiten de universiteiten, en door hetzelve werden nu en dan in Stockholm cursussen in practisch onderwijs gegeven zoowel voor medische studenten als voor vroedvrouwen. Bij het nagaan van zijne geschiedenis - zijne medeleden zijn door Sacklén geschilderd - bemerkt men al spoedig, hoeveel ook deze instelling, die de voornaamste geneesheeren van het land in zich sloot, te danken heeft aan de Nederlandsche klinieken en snijkamers. Van de daarin tot het jaar 1750 verkozen leden, vijftig in getal, hadden minstens veertig aan Nederlandsche universiteiten gestudeerd[1)] en ook bijna al zijne presidenten, te beginnen met Wattrang tot den eerst in 1795 gestorven Abr. Bäck.

Wij willen thans nog stilstaan bij drie der voornaamste leden van het Collegium medicum en tevens uitnemendste geneesheeren van Stockholm welke in de 17de eeuw in Nederland gestudeerd hebben. Johan van Hoorn, of von Horn, zooals

1) Bijna al deze veertig zijn op de studentenrol ingeschreven (echter niet Tranaeus en enkele andere bovengenoemden en Carl Below, die van 1694 tot 1697 te Leiden, Utrecht en Amsterdam was en H. Grim, die overigens een tijd in Nederlandschen en dienst was, vervolgens C. Alstrin, H. Kammecker, J.G. Geringius en P. Lundberg). De meeste leden van het Collegium medicum in de 17de eeuw zijn reeds door ons besproken; hierbij kan nog vermeld worden J.A. Friderici uit Meissen, die in 1660 te Leiden werd ingeschreven en in 1665 daar den doctorsgraad verkreeg; na Wattrang werd hij president van het Coll. med. - Behalve de leden van het Collegium medicum en de medische universiteitsleeraren hadden 20 a 30 andere aan het hof of in kleinere steden aangestelde geneesheeren (vóór 1750) in Nederland gestudeerd. Tot hen behooren Skragge, lijfarts van Karel XII, de mijndoctoren Ol. Figrelius, Fahlström en Moraeus, de stadsgeneesheeren in Göteborg Bex, And. Lundelius (op reis gegaan in 1693, te Leiden ingeschreven in 1695, daar gedisputeerd in 1696, gaf in Amsterdam in 1697 een runenkalender uit), Kellander en Boethius. De provinciale geneesheer in Småland Joh. Jos. Constantius, te Rome geboren, moet in Leiden den doctorsgraad hebben verkregen (een zekere Josephus Constantius romanus Ling. Ital. Magister staat daar in 1673 als phil. stud. ingeschreven).

hij als Zweedsch edelman heette, stamde af van den in het eerste hoofdstuk behandelden Nederlander Paridon v. Hoorn. Door zijn vader, die in Stockholm handel dreef, werd hij eerst in 1679 naar het Dordrechtsche athenaeum gezonden, maar hij ging na een paar jaar naar Leiden om in de medicijnen te studeeren. Na een kort bezoek aan zijn vaderland in 1682 vertoefde hij eenigen tijd in Amsterdam en daarna weer in Leiden. Toen begaf hij zich in het begin van 1687 naar Engeland en vandaar spoedig naar Parijs, waar hij omstreeks twee jaren bleef voor obstetrische studiën. In Mei 1689 liet hij zich opnieuw te Leiden inschrijven en begon toen te arbeiden aan zijn academisch proefschrift ‘de partu praeternaturali’. In het laatst van Juni 1691 werd dit ‘zonder praeses geventileerd’ en daarop werd v. Hoorn door zijn ouden leermeester Drelincourt tot doctor bevorderd. In zijn vaderland na eene twaalfjarige omzwerving teruggekeerd werd hij praktizeerend geneesheer in Stockholm en legde daar de eerste grondslagen voor een degelijk onderricht voor vroedvrouwen. Als medisch schrijver behoorde hij tot de allervoornaamsten in Zweden, en zijne obstetrische werken werden zelfs in Nederland - en nog meer in Duitschland - gebruikt[1)].

1) Zie over J.v. Hoorn een opstel van A.O. Lindfors in: Upsala Läkareförenings förhandlingar, Ny följd I, 1 (1895). Verscheidene data die betrekking hebben op H.'s studiën in Nederland kunnen hier nog bijgevoegd worden. In Sept. 1681 werd te Leiden ingeschreven Johannes van Hoorn holmiensis, 20 jaar, med. stud. In hetzelfde jaar staat hij aangeteekend in het giftenboek der Luth. kerk; eveneens in Jan. 1687 als ‘iter facturus in Britanniam’. H. disputeerde niet in 1690 maar in 1691 (ex. van zijn proefschrift zijn aanwezig in de L.B. en de Leid. B.) De verhandeling is opgedragen aan H.'s zwager Phil. Pelt, die in 1683 ingeschreven was op de Leidsche studentenrol als jur. stud.; deze was misschien wel een broer van Carl Pelt, den zoon van een Nederlandschen koopman in Stockholm en m. dr. in Harderwijk in 1706 (bleef waarschijnlijk in Nederland evenals Broen); Petrus Pelt, die in 1703 Broen's Opera medica uitgaf, was wellicht een bloedverwant. - Gelijktijdig met v. Hoorn vertoefden verscheidene Zweedsche medici te Leiden: Molitor, Roberg, Rudbeck Jr, J. Lindelius, Braun enz. - De in 1708 door H. uitgegeven ‘Memorabilia’ bevatten, volgens Lindfors, eene uiteenzetting van de opvatting van de Nederlandsche school met betrekking tot de verloskunde. In zijn leerboekje ‘Siphra och Pua’ (1715) blijkt dat H. eenigermate den invloed van H.v. Deventer heeft ondervonden; dit boek is in 1753 in het Nederlandsch vertaald.

Als stadsphysicus van Stockholm werd v. Hoorn in 1708 opgevolgd door den geleerden en bekwamen Olof Winge. Deze was enkele jaren na v. Hoorn naar Nederland gereisd en had in 1696 te Utrecht den doctorsgraad behaald met een aan Urban Hiärne opgedragen proefschrift ‘de lacte’.

Ten slotte ging Magnus Bromelius, zoon van den bovenbesproken Olof Bromelius, naar Nederland om de medische studiën te beoefenen en doctor te worden. In April 1698 werd hij te Leiden ingeschreven. Na een kort bezoek aan Engeland in 1700 disputeerde hij tweemaal pro exercitio, de eene maal professor Bidloo's lievelingsthema ‘de non-existentia spirituum’ verdedigend. Ook moet Bromelius de leiding van den jongen Boerhaave hebben genoten. Zijn medischen doctorsgraad behaalde hij echter in Reims (1703); maar op zijne terugreis bleef hij weer eenigen tijd in Nederland om in Amsterdam het practisch onderwijs van Ruysch te volgen. Een tijdlang deed Bromelius dienst als medisch adjunct in Upsala, maar ten slotte werd hij voorzitter van het Collegium medicum.

Met Olof Bromelius hebben we reeds eene nieuwe eeuw betreden. In de eerste helft dier eeuw gingen de Zweedsche toekomstige medici voort met naar Nederland te reizen om hunne eindopleiding en den doctorsgraad te verkrijgen. De medici vormden zelfs het grootste gedeelte van de daar aanwezige Zweedsche studenten in de 18de eeuw. Een kort overzicht van de latere medische studiën der Zweden in Nederland moet hier worden gegeven om daarmee de schildering van den Nederlandschen invloed op de medische wetenschap in Zweden te besluiten.

Te Franeker en Groningen kwam slechts een enkele Zweedsche medische student; een paar meer kwamen er te Utrecht[1]. Leiden's medische professoren genoten thans den grootsten roep, en vele leerlingen stroomden uit andere landen toe naar Bidloo, Albinus, Dekker, Le Mort en Boerhaave - aan al deze vijf droeg de jonge veelbelovende P. Martin (een neef van Ol. Rudbeck Jr en tot diens opvolger bestemd) zijne in 1710 'geventileerde' verhandeling op. Verreweg het meerendeel der Zweedsche medici die in de eerste veertig jaren der 18de eeuw in de gelegenheid waren buitenslands te gaan studeeren - en dat waren de meesten vooral gedurende de eerste jaren van den 'Vrijheidstijd', toen het land zoozeer behoefte had aan nieuwe krachten ook op dit gebied - bezocht ook Leiden. Maar opmerkenswaardig is het dat slechts een gering aantal - niet eens het vierde deel - van de veertig Zweden die in genoemden tijd in Nederland den doctorsgraad behaalden, dien graad in Leiden verkregen; de meesten, zes en twintig in getal, in Harderwijk[2]. Wat

1) Skragge, die van 1682 tot 1684 te Franeker studeerde en door prof. Matthaeus senior bevorderd werd tot doctor 'subita disputatione publica de paralysi', is reeds vermeld. Jac. Wallrave was in 1725 te Franeker (toen ook te Leiden) en in 1726, en gaf daar zoowel eene medische als eene juridische verhandeling uit. Er. Schepperus en P. Lundman werden daar ook in 1726 ingeschreven; de laatstgenoemde behaalde in Harderwijk den doctorsgraad, de eerste te Leiden in 1733 (bleef in Nederland). In Groningen werd Gabr. Holsten in 1702 m. dr. (had ook in Leiden gestudeerd). In Utrecht promoveerden na Daalhemius, Vallant en Bex, Braun, J. Lindelius, Rudbeck Jr, J. Fr. Below, O. Winge en N. Wallerius benevens P. Elfwing (1702) en ten slotte in 1704 J. Sjöbergh en A. Holtzbohm (Rudbeck's teekenaar), beiden later provinciale geneesheeren.

2) Zie over de hoogeschool te Harderwijk Herm. Bouman, Geschiedenis van de voormalige Geldersche Hoogeschool I-II, Utrecht 1844-1847. Gedurende de laatste tientallen jaren van de 17de eeuw werd het onderwijs daar gedeeltelijk door den oorlog, gedeeltelijk door oneenigheden met de Nijmeegsche hoogeschool gestoord. Tusschen 1690 en 1700 lieten zich echter ongeveer 50 studenten jaarlijks inschrijven en meer dan 20 promoveerden er (onder deze in 1693 Boerhaave). Verschillende vreemdelingen, vooral Duitschers uit Westfalen, studeerden daar. In 1701 liet zich de eerste Zweedsche med. stud. M.G. Block inschrijven. De laatste van de bovengenoemde 26 medici was Jonas Kruse, die in 1737 m. dr. werd. Nevens de medici is slechts deze en gene Zweed (b.v. Sv. Hedström phil. cand. 1735) in de 18de eeuw te Harderwijk ingeschreven. - In het provinciaal archief te Arnhem wordt tegenwoordig het voormalige universiteitsarchief van Harderwijk bewaard; daar heeft Schrijver dezes uit studentenrollen en promotieboeken aanteekeningen gemaakt, die gezamenlijk op eene andere plaats zullen worden gepubliceerd. Zie Aant. IV.

hier wel de oorzaak van geweest is? De leeraren van de medische faculteit in Harderwijk E.W. Westenberg, T.J.v. Almeloveen, B. de Moor en Joh. de Gorter waren weliswaar knappe en vlijtige lieden, maar zij konden zich geenszins meten met hunne collega's in Leiden, zelfs niet eens met die in Utrecht. Te Leiden stond het onderwijs in alle opzichten hooger. Maar het was daar duur leven voor de arme Zweden. Moraeus schreef in 1704 aan Er. Benzelius met betrekking tot de medische colleges in Leiden dat zij ‘groot geld kosten, hoewel zij zeer noodig [zijn] en op een geheel andere manier dan in Upsala gegeven worden.’ Natuurlijk waren ook de eischen in Harderwijk geringer dan aan de andere universiteiten. Men behoefde er de lessen niet bij te wonen, en het examen dat aan de disputatie voorafging was vrij gemakkelijk. Slechts zeer kort plachten de Zweedsche studenten dan ook in Harderwijk te vertoeven; zij hadden gewoonlijk hun proefschrift kant en klaar bij zich, toonden het aan de professoren en lieten het vervolgens ijlings drukken. Slechts enkele dagen verliepen er tusschen de inschrijving en de promotie. Tijd voor studeeren schijnen de Zweedsche studenten zich slechts hoogst zelden in Harderwijk gegund te hebben; gestudeerd werd, zoowel vóór als na de disputatie te Harderwijk, in Leiden. De medische faculteit van Harderwijk munt dientengevolge meer uit als eene doctorenfabriek dan als eene inrichting voor onderwijs. Zoo kwam b.v. Magnus Gabriël Block daar den 23sten

Augustus 1701 aan en was reeds den 30sten gereed om te disputeeren. Iets dergelijks had drie jaren later plaats met J. Chphr Heijne (Nordenheim), en in 1706 met Joh. Linder (Lindestolpe), die later een jaar in Leiden studeerde[1], evenals ook Joh. Stensson Rothman[2] en anderen, tot Nils Rosén en Carl Linnaeus. Het voorbeeld van dezen laatste toont duidelijk aan hoe het met het promoveeren in Harderwijk gesteld was: drie dagen nadat hij in Nederland was aangekomen ging hij daarheen, liet zich den volgenden dag (18 Juni 1735) inschrijven aan de universiteit als med. cand., deed dadelijk examen, kreeg den 19den zijn in Zweden geschreven proefschrift nagezien van professor De Gorter terug, maakte onmiddellijk werk om het gedrukt te krijgen, verdedigde het den 23sten en verliet den daarop volgenden dag de stad!

Linnaeus, de aanstaande schoonzoon van Moraeus, behoort tot de laatste wetenschappelijke Zweden die door in Nederland uitgegeven geschriften opmerkzaamheid gewekt hebben, maar

1) J. Linder werd op de Harderwijksche rol ingeschreven op den 22sten Sept. 1706 en disputeerde reeds den volgenden dag ‘de venenis’, een meer dan gewoon degelijk werk, dat later in Duitschland herdrukt is. In Oct. van dat jaar deed hij eene inschrijving in het giftenboek der Luth. kerk te Leiden. Zijn collega Chr. Ström, die zich in Nederland o.a. de samenstelling van Leeuwenhoek's microscoop had eigen gemaakt, disputeerde op denzelfden dag als Linder, maar had te voren twee a drie jaren onder Boerhaave gestudeerd. In 1707 gaf hij in Leiden een geschrift uit over ‘Ratiociniorum Mechanicorum in medicina usus vindicatus’. Op den geldelijken kant van het doctoraat in Harderwijk wordt een blik gegeven door de aanteekeningen in het promotie-register over Ström en Linder, dat deze n.l., nadat zij met eede hunne armoede bezworen hadden, niet meer behoefden te betalen dan 100 gulden ieder. Jacob Ludeen is zelfs (1712) gratis gepromoveerd wegens zijne armoede. En later is Ove Leopold in 1720 honoris causa tot doctor bevorderd zonder examen te hebben afgelegd, nadat hij getuigenissen had overgelegd dat hij in Zweden al gepraktizeerd had.

2) Deze behaalde den doctorsgraad te Harderwijk in Dec. 1713, en reisde daarop onmiddellijk naar Leiden (ingeschreven in Maart 1714). Hij schijnt in 1714 de eenige in Leiden studeerende Zweed te zijn geweest. Vanwege Hiärne stelde hij boeken aan Boerhaave e.a. ter hand (Hiärne's Xylobalsamus artificialis is in 1719 te Amsterdam uitgegeven door A. Norrelius).

hij is stellig tevens degene die daar de grootste aandacht heeft getrokken. Gedurende de drie jaren welke hij in Leiden, Amsterdam en vooral op den Hartekamp, welks ‘hortus Cliffordianus’ hij onsterfelijk heeft gemaakt, doorbracht, ontwikkelde hij eene onvermoeide letterkundige werkzaamheid. Hij had daar ‘meer geschreven, meer nieuws ontdekt en de Botanie meer hervormd dan iemand te voren in zijn geheele leven had kunnen doen’, zooals hij zelf zeide. Uit Nederland liet hij zijne eerste opzienbarende werken het licht zien, ‘Systema naturae’, ‘Genera plantarum’ enz.; maar dat was hem slechts mogelijk door de medewerking van Nederlandsche geleerden, zooals van Boerhaave, den Leidschen regent Joh. Fr. Gronovius, den Leidschen professor A.v. Roijen en den Amsterdamschen Joh. Burman - die op de meest belangelooze wijze behulpzaam waren bij de uitgave van Linnaeus' geschriften -, en met beschermers als Clifford en Lawson. Zij waren het, die ‘den eigenlijken grond voor Linnaeus' wereldberoemdheid’ legden, zegt diens laatste biograaf Th. M. Fries. Linnaeus smaakte ook in Leiden ‘het genoegen om zelf als leerling aan eene zoo groote Academie zijn eigen principia en fundamenta in het publiek te hooren behandelen, terwijl de studenten elkander hem, die de theorie had opgebouwd, aanwezen’. Maar hij deed stellig ook voor zijne wetenschappelijke studiën, en in het bijzonder voor zijne medische kennis, vruchtbare indrukken op gedurende zijn verblijf in Nederland[1)].

1) Over dit verblijf zie men afd. VI van de voortreffelijke ‘Bidrag till en lefnadsteckning öfver Carl von Linné’, die Th. M. Fries bezig is uit te geven. Over de Nederlandsche reis van Linnaeus, evenals over zoo veel andere dingen in zijne levensgeschiedenis, zijn tot nog toe vele onjuistheden in de biographieën ingeslopen. Bouman, de geschiedschrijver van de Harderwijksche universiteit, zegt, dat L. daar kwam om prof. De Gorter te hooren; maar uit bovengenoemde data blijkt, dat zulks nauwelijks het geval heeft kunnen zijn. Bouman beweert ook, dat L. daar aankwam in gezelschap van zijn landsman (Ingel) Fahlstedt; hij reisde echter met Cl. Sohlberg (deze is in Juli 1735 te Leiden ingeschreven en bezat middelen om daar te promoveeren). Linnaeus werd op de Leidsche studentenrol ingeschreven den 3^{den} Sept. van datzelfde jaar ‘honoris ergo’. In een vriendenrol (thans aanwezig in de Haagsche kon. B. sign. A A 204), aangelegd door Joh. Bartsch (die in plaats van L. de door Boerhaave aangeboden plaats van dokter in Suriname aannam), en in hetwelk Boerhaave het eerst zijn naam heeft gezet, heeft ook L. geschreven in Leiden d. 2/10 1737: ‘Vivas memor mei, qui vivo memor Tui! in Testimonium perennis memoriae Amico suo intimo et unico, dum Surinamenses adiret Floras, adponere voluit Carolus Linnaeus, med. doct. et ac. Imp. nat. Curios, Soc’.

Van den aanvang der Zweedsche geneeskunde - over eene Zweedsche geneeskunde kan men moeielijk spreken vóór het midden der 17de eeuw - tot ver in de 18de eeuw was dus het medische onderwijs aan de Nederlandsche universiteiten van de grootste beteekenis voor Zweden: het grootste en het beste deel van de Zweedsche medische leeraren, praktizeerenden en schrijvers had in Nederland gestudeerd.

Voor de Zweedsche geleerden bleef Nederland gedurende de geheele achttiende eeuw een vaak bezocht ontwikkelingsoord, hoewel weinige hunner na Linnaeus zich lieten inschrijven in de registers der academies. Naar Nederland ging de jonge veelbelovende zoöloog Artedi, die daar op treurige wijze om het leven kwam; zijn beroemd geworden Ichthyologia werd intusschen door toedoen van zijn vriend Linnaeus in Leiden uitgegeven. Verscheidene leerlingen van Linnaeus gingen daar studeeren; hij kreeg ook vele leerlingen onder de Nederlanders zelf, een hunner was een zoon van zijn promotor, Daniël de Gorter, naderhand ook professor in de plantenkunde, een van Linnaeus' levensbeschrijvers. Het was uit Nederland en met Nederlandsche ondersteuning, dat Thunberg zijne bekende merkwaardige reis naar Zuid-Afrika, Oost-Indië en Japan ondernam. Zoowel hem als Linnaeus had men in Nederlandschen dienst willen houden, maar zij gaven er de voorkeur aan, tot eere van Zweden, hun geboorteland nuttig te zijn.

Aanteekeningen.

I (zie blz. 287, noot 2). Genoemde J. Blaeu Jr droeg zorg voor den aankoop van boeken voor verschillende personen, b.v. voor koningin Christina.

II (zie blz. 290, noot 1). Hedraeus was een leerling geweest van den in het eerste hoofdstuk besproken Nederlander J.v. Rodenberg. H. gaf in 1643 te Leiden een geschrift uit over ‘Het geometrische astrolabium en het quadrant’; zie hierover E.M. Dahlin, Bidrag till de matematiska vetenskapernas historia i Sverige före 1679, Upsala 1875. Daarin wordt ook melding gemaakt hoe J. Laurbergius, eigenlijk een orientalist, in 1657 te Upsala een klein geschrift uitgaf ‘de usu utriusque globorum’, hetwelk hij opgeteekend had ‘ex praelectionibus Viri cujusdam rarae eruditionis’ [Fr. v. Schooten Sr?] te Leiden 1638.

III (zie blz. 292, noot 2). In Huygens' Oeuvres deel VIII zijn nu de brieven gedrukt van Bilberg en Spole, volgens afschriften in de Leidsche Bibl. Daarin worden ook twee brieven meegedeeld aan Rumpf van Columbus (Jonas Columbus, die genoemd wordt in de noot op blz. 327 van dat werk, was de vader van Johannes Columbus!).

IV (zie blz. 312, noot 1). Nog in het laatste deel der 18de eeuw behaalde nog wel deze en gene Zweed den medischen doctorsgraad te Harderwijk, b.v. C.B. Rutström in 1793.

Negende hoofdstuk.

> Joannis Schefferi merita summa in studiosam juventutem patriae, adeoque universam rempublicam literariam nemo ignorat, nisi qui literas ignoret.
> J. Hadorph.

Blik op de ontwikkeling der classieke philologie in Nederland. - De oudere Zweedsche philologen, leerlingen van de Nederlandsche universiteiten. - J. Schefferus' groote beteekenis voor de taalwetenschap in Zweden. - Zijne betrekkingen met de Nederlandsche geleerden; zijne philologische werken komen met hunne ondersteuning tot stand: zijne Phaedrus-uitgave, de eerste in Zweden uitgekomen critische tekstuitgave; zijne 'editiones principes' van Arrianus en Mauritius; zijne bewerking van het fragment van Petronius; zijne tweede uitgave van Pacatus; zijn boek over 'militia navalis veterum' en het onwaardig gedrag der Elseviers; strijd met Meibom; zijne uitgaven van Hyginus, Justinus en Julius Obsequens. - J. Columbus, Schefferus' geestelijke erfgenaam; zijne betrekking met G. Cuperus, de uitgave van Lactantius' 'de mortibus persecutorum'. - M. Brunnerus en zijne uitgave van Palaephatus. - L. Norrman; zijne uitgave van de werken van Aristides enz.; zijn plan om in Nederland eene verzameling Grieksche grammatici uit te geven lijdt schipbreuk. - Rubenius, Obrecht en andere Zweedsche philologen. - Er. Benzelius Jr's betrekkingen met Nederlandsche geleerden. - De invloed van Nederland op de Oostersche studiën der Zweden.

Misschien is de invloed van Nederland op Zweden in alle takken van beschaving wel het grootst geweest op het gebied der medicijnen. Maar toch is er nog eene andere wetenschap op welke de Nederlandsche betrekkingen veel invloed hebben geoefend. Dat is de taalwetenschap. Haar schepper in Zweden is Joannes Schefferus, en hij, evenals de onmiddellijk na hem komende Zweedsche philologen, werkte inderdaad onder invloed van Nederland of in gedachtenwisseling met

Nederlandsche geleerden. Aangezien dit blad in de geschiedenis der Zweedsche beschaving nog onbeschreven, maar een zeer groot materiaal voor het beschrijven er van aanwezig is, kan een heel hoofdstuk - het onderhavige - daaraan gewijd worden.

Evenals op het gebied der geneeskunde waren de Nederlanders op dat der philologie de opvolgers geworden van de Italianen; de vermaardheid die deze laatsten genoten hadden gedurende de 15de en 16de eeuw, ging gedurende de 17de eeuw op de eersten over.

De classieke talen waren in de Nederlanden, evenals in Zweden, ijverig bestudeerd reeds sedert de middeleeuwen - het geval trouwens bij alle beschaafde naties. Het Latijn was nog steeds de internationale taal; Latijn te spreken en te schrijven was een vereischte voor al wat geleerd was. Doch terwijl het Latijn in de middeleeuwen slechts het voorwerp was geweest van eene formeele en tamelijk oppervlakkige studie, kwam door het humanisme de classieke ontwikkeling zelf in het hoogste aanzien. De Romeinsche letterkunde en de Romeinsche oudheden werden nu zorgvuldig onderzocht, en men begon zijne navorschingen zelfs uit te breiden tot het Grieksch, dat in de middeleeuwen verwaarloosd was geworden, en tot de gedenkteekenen der Grieksche beschaving.

Deze taalwetenschappelijke onderzoekingen werden ook in de hand gewerkt door de hervorming, die het bestudeeren van de Heilige Schrift in de oorspronkelijke talen van groot belang maakte. De grondvester van de tekstcritiek op het Nieuwe Testament was tevens de voornaamste humanist ten noorden van de Alpen: Erasmus uit Rotterdam, de grootste geleerde van zijn tijd. Hij was het, die den genadeslag gaf aan het ‘monnikenlatijn’; hij ijverde er ook voor om de uit Italië overgewaaide overmatige bewondering voor Cicero

binnen paal en perk te houden. Zoowel zijne godsdienstige geschriften en practisch-philosophische werken, als zijne uitgaven van Aristoteles, Seneca en andere classieke schrijvers droegen vruchten in Zweden.

Van het vaderland van Erasmus gingen steeds opwekkingen op taalwetenschappelijk gebied uit; de Leidsche universiteit werd spoedig in dit opzicht de toongeefster. De beroemdste taalgeleerden bekleedden daar de professorenzetels, zooals reeds verhaald is. De geestige Justus Lipsius bevorderde in hooge mate de tekstcritiek, en hij gaf in zijne commentaren een goed voorbeeld van volledigheid[1)]. Lipsius leidde de opmerkzaamheid op de oudere Latijnsche schrijvers, en hij vormde zelfs zijn stijl naar den hunnen. Zijne aanhangers, die, in tegenstelling met de Ciceronianen, oversloegen tot archaïsme, overdreven echter den ‘stylus Lipsianus’, welke ook vrij gekunsteld en gezocht werd in hunne navolging van de puntige kortheid bij Sallustius, Seneca en Tacitus. Zulke aanhangers werden in de gansche beschaafde wereld gevonden, maar vooral in Duitschland en in Nederland. Hier muntten Baudius en Dan. Heinsius uit als de voornaamste stylisten; als commentatoren staan zij niet zoo hoog. Van groote scherpzinnigheid getuigen de door J. Rutgersius aan Gustaaf Adolf opgedragen ‘Variae lectiones’, maar de schrijver hiervan heeft, zooals wij weten, zich niet lang aan de philologie kunnen wijden. Bijzonder verdienstelijk als uitgever was P. Scriverius, die ook zoowel in het Latijn als in het Nederlandsch gedichten maakte. In de classieke poëzie stonden de Nederlanders, in weerwil van hun in den grond nuchter prozaïsche natuur, zeer hoog en in vergelijking hooger dan in het proza. Grotius wordt geprezen als de voornaamste

1) Bij hetgeen hier volgt is voor een deel gebruik gemaakt van Lucian Müller, Geschichte der klassischen Philologie in den Niederlanden, Leipzig 1869.

Latijnsche dichter. Barlaeus genoot in zijn tijd de grootste waardeering in Nederland. Ook Boxhornius werd hooggeacht; wat de wetenschap betreft was hij anders een oncritisch compilator.

Behalve oefeningen in stijlleer en tekstcritiek werd aan de Nederlandsche universiteiten veel werk gemaakt van de studie der antiquiteiten. Een cursus in de classieke oudheden was inbegrepen in het voor alle studenten gemeenschappelijk propaedeutisch onderwijs. Als vlijtige verzamelaars brachten de Nederlanders ook op dit grensgebied der philologie voortreffelijke werken tot stand. Behalve Lipsius, de in chronologie voortreffelijke Scaliger en de geograaf Cluverius benevens Scriverius en Salmasius, muntten hier onder de ouderen uit Meursius en J.G. Vossius, die ook op het gebied van de literatuurgeschiedenis de ijverigste verzamelaars waren. De geleerde en scherpzinnige polyhistor Vossius was stellig de grondigste kenner van de Latijnsche prosodie en metriek en een uitnemend grammaticus en lexicograaf; hij hield zich ook bezig met de Grieksche letterkunde, gelijk zulks nog meer deed Meursius, wiens archaeologische werken gedeeltelijk door Zweedsche bemiddeling konden worden uitgegeven.

Verscheidene der genoemde groote Nederlandsche taalgeleerden hebben, vooral door hunne tekstcritische uitgaven van de classieken, veel bijgedragen tot de ontwikkeling der taalwetenschap; vooral hebben zij zich verdienstelijk gemaakt wat betreft de beoordeeling van de bijzondere waarde der schrijvers ten opzichte van hun taal. Ondertusschen was de methode niet altijd de beste, en de tekstcritiek dwaalde af in kleinigheden. Dikwijls werden hunne uitgaven ontsierd door de meest uiteenloopende commentaren, van alle mogelijke kanten er bij gesleept, niet zelden van ‘politieken’ aard. Ook waren de oratorie-colleges aan de universiteiten van meer gewicht dan de studie van de schrijvers zelf. Interessant

is in dit opzicht een brief van J. Fr. Gronovius aan Schefferus (van 1658): hij had een paar jaar vroeger een gesprek gehad met Boxhornius, die vond dat het voornaamste belang van het onderwijs gelegen was in de ‘collegia oratoria’ en de meening van Gronovius niet had goedgekeurd, dat in de eerste plaats de classieke schrijvers zelf en de besten van hen - eerst Cicero, dan Terentius, dan Livius enz. - moesten gelezen worden en taalkundig en ook historisch en oudheidkundig verklaard worden. Boxhornius had voorspeld, dat Gronovius met een dergelijk onderricht geen enkelen leerling krijgen zou. Maar gelukkig voor de taalwetenschap werd zijne voorspelling niet bewaarheid.

Na eene verslapping van een twintig jaar van het philologische onderzoek in Nederland werd het juist door Gronovius opnieuw aangewakkerd. Zijne uitgaven, b.v. van de twee Seneca's, maakten veel opgang. Hij bezat de grondigste kennis ook van de latere, christelijke schrijvers, vooral van de kerkvaders. Ook over Latijnsche dichters maakte hij fijne opmerkingen, maar zijn eigenlijk gebied waren de prozaschrijvers. De dichters kregen hun geestigen tekstcriticus in Nic. Heinsius, die zich door diplomatieke zendingen niet liet afschrikken van zijne studie in de classieken. Hij is, volgens L. Müller, in het gemak waarmee hij conjecturen maakt ongeevenaard; op zijne uitgaven van Virgilius, Ovidius, Claudianus en Prudentius berust werkelijk nog heden ten dage de critiek. Met smaak en sierlijkheid en met de grootste gemakkelijkheid schreef hij zelf ook Latijnsche verzen.

Onder de leerlingen van Gronovius neemt Ryckius eene zeer geachte plaats in; lager stonden Abr. Berkelius en anderen. Gronovius' zoon Jacob heeft zich vooral verdienstelijk gemaakt door de uitgave van het groote verzamelwerk ‘Thesaurus antiquitatum graecarum’ (Leiden 1697-1702); gelijk Graevius - een van de beste stylisten van zijn

tijd en een uitstekend oordeelkundige over de redevoeringen van Cicero - door het uitgeven van ‘Thesaurus romanarum antiquitatum’ (Utrecht 1694-1699) en de door zijn leerling P. Burman voortgezette groote verzameling geschriften over Italië's oudheden en geschiedenis. Perizonius, die zich ook aan de Grieksche studie wijdde, bezat misschien grootere begaafdheid dan de meesten, maar hij heeft geen opgang gemaakt. Eerst Tib. Hemsterhuis werd degene die de Grieksche studie deed herleven; pas hij, Ruhnken en Wyttenbach vormden een nieuw tijdperk in de geschiedenis der Nederlandsche philologie; deze was anders in de 18de eeuw op weg geweest om te worden overvleugeld door de Duitsche.

Niet eerder dan ver in de 17de eeuw werd de taalstudie in Zweden eene wetenschap[1]. Daar waren de aanvoerders mannen als Loccenius, L. Fornelius, Ausius, Figrelius-Gripenhielm en de onder Christina daarheen ontboden vreemdelingen. Hoe nagenoeg alle deze oudere Zweedsche vertegenwoordigers van de classieke philologie, aan de universiteiten zoowel als in de hoofdstad, hunne opleiding in Nederland hadden genoten of in nauwe betrekking stonden tot de Nederlandsche geleerden, is uit de voorafgaande beschrijving gebleken. De eerste, die de taalstudie in Zweden op gelijke hoogte bracht met de geleerdheid in de andere landen en haar langen tijd daarmede gelijken tred heeft doen houden, was Joannes Schefferus. Hij is ook de eerste philoloog in Zweden, wiens zuiver taalkundige werken het eigendom zijn geworden van de geleerde wereld in het algemeen. Zijne geschriften, grootendeels tot stand gekomen door gedachten-

1) Voor het volgende zijn enkele opgaven ontleend aan Olof Plantin, Hellas sub Arcto, Wittenberg 1736; Er. M. Fant, Historiola litteraturae graecae in Suecia, Upsala 1775-1784; Joh. A. Wåhlberg, De poetis in SvioGothia latinis, Upsala 1739-1740; en C.J. Lundvall, Om Romerska vältaligheten vid Upsala universitet under 17:e och 18:e seklerna (in Vitt., H. & A. Akademiens Handl. d. 16, 1841).

wisseling met de Nederlandsche geleerden, moeten daarom hier eerst behandeld worden.

Van Schefferus' studiën in Nederland en zijne vriendschap met Boxhornius, J.G. Vossius, Dan. en Nic. Heinsius, met welken laatste hij van 1651 af correspondeerde, hebben wij hierboven verslag gedaan, evenals van zijne aankomst in Zweden en zijne verhouding tot koningin Christina. Met verschillende philologen, vóór allen met Gronovius, kwam hij daarna in kennis, doch schriftelijk, want hij maakte geen reizen buitenslands, maar bleef trouw op zijn post, te weten het Skytteaansche professoraat, dat hij in 1648 aanvaardde op zeven en twintigjarigen leeftijd en tot zijn dood in 1679 bekleedde. Zijne voornaamste werkkracht ontwikkelde Schefferus in Zweden; hij knoopte daar de intiemste betrekkingen aan, en hoewel hij zich steeds ‘argentoratensis’ bleef noemen, was hij in zijn onderzoek zoo Zweedsch als de beste: zijne werken over Upsala, over Lappland, over de Zweedsche schrijvers - de nog in gebruik zijnde ‘Suecia literata’ - behooren tot de beste geschriften, die de Zweedsche cultuurgeschiedenis van de 17de eeuw bezit. Ook was hij die universiteitsleeraar, die bij de eigen zonen van het land misschien het meest in trek was. Het waren Zweden's eerste mannen die hunne zoons of pupillen[1)] aan hem aanbevalen, en als deze hunne educatie-reis zouden gaan ondernemen kregen zij vaak brieven van hem mede aan de Nederlandsche geleerden, vooral aan Gronovius, waarvan boven verscheidene voorbeelden zijn gegeven. Weinige academische leeraren in Zweden hebben ook zóó veel voor het onderwijs gedaan als Schefferus; een boven dit hoofdstuk als motto aangehaald getuigenis over zijne groote beteekenis voor de universiteit

1) Enkele van de meest bekenden dezer worden opgenoemd door E.M. Fant in ‘Minne öfver J. Schefferus’ blz. 11 (noot 13).

van Upsala is afgelegd door J. Hadorph in zijne opdracht van Schefferus' 'Breviarium politicum Aristotelis', voor welker uitgave hij vijf jaren na des schrijvers dood zorg droeg.

Getrouw aan de voorschriften van het Skytteaansche professoraat hield Schefferus zoowel rekening met de 'politiek' als met de 'welsprekendheid', die hoofdzakelijk moesten beoefend worden ten nutte van de adellijke jongelieden. Zijne colleges over de classieke schrijvers doorspekte hij vaak met politieke opmerkingen, en hij gaf een cursus zoowel over Aristoteles als over Grotius, zooals boven reeds is opgemerkt. Hij hield ook oefeningen in de welsprekendheid en moest dikwijls ook zelf als orator optreden, hoewel hij volgens C.J. Lundvall niet een van de voornaamste redenaars in Zweden was, maar moet zijn overtroffen door Freinshemius en zelfs door Loccenius en Verelius, om niet te spreken van Norcopensis en andere latere Zweden; het 'uitleggers-Latijn' was stellig schadelijk geweest voor zijn eigen stijl. Dit verhinderde niet dat hij een goed leidsman voor de jongelui was ook in de stijlleer; zijn oorspronkelijk als proefschrift uitgegeven boek 'de stylo' beleefde, vermeerderd met een 'gymnasium styli', vele drukken in Zweden en andere landen, in den loop van de eerste zeventig jaren althans[1)].

1) Gronovius, die pas in 1656 in Hamburg bij een zijner broers, die hoewel militair toch geletterd was, dit werk van Schefferus zag, prees het herhaalde malen. Tot wegwijzer in stijlleer en welsprekendheid gaf S. in 1670 'pro-gymnasmata' van eenige Grieksche rhetoren uit (nieuwe uitg. 1680). - Belangwekkend zijn S.'s kleine paedagogische opstellen 'de generosi nobilisque informatione literaria' (1678) en 'Consilium de studiis in philosophia practica et historica recte instituendis' (opgenomen in het in 1684 uitgegeven Breviar. polit. Aristot.). Op bijna ieder gebied worden daar bij voorkeur Nederlandsche schrijvers aanbevolen. (Merkwaardig is de lof over de waarde van de moedertaal in het eerste opstel blz. 18. In het laatste wordt o.a. aanbevolen Barclay's Argenis en D. Heinsius' Laus Asini). - Verschillende Nederlandsche schrijvers komen voor in het bij Curio in 1669 ten nutte van de jeugd uitgegeven boek met de 'karakters' van Theophrastus enz., waar Schefferus eene voorrede voor schreef. Het begon met D. Heinsius' gedicht over Theophrastus. De vroeger aan Dion. Cato toegeschreven disticha moralia, die er bijgevoegd zijn, worden gevolgd door de korte uitlegging van Erasmus en door de Grieksche vertaling van Jos. Scaliger benevens aanteekeningen; de opinie van deze autoriteiten, merkt Schefferus in de voorrede op, was hem meer waard dan het geringschattende oordeel dat hij Boxhornius over genoemde disticha had hooren vellen. Scaliger's Grieksche vertaling van Publ. Syrus' mimijamben wordt ook meegedeeld met diens noten en D. Heinsius' epigramma benevens Erasmus' besnoeiingen en verklaringen. Ten slotte volgt P. Scriverius' tekst van Cato. - In Schefferus' in datzelfde jaar verschenen uitgave van 'Konun-gastyrelsen' met Latijnsche vertaling werd het gedicht van N. Heinsius op Karel XI's dertienden verjaardag opgenomen.

Hoewel Schefferus dus voornamelijk uitblonk als de groote opvoeder, heeft hij desniettemin op wetenschappelijk gebied werken van blijvende waarde tot stand gebracht. Zijne historische en litteratuur-historische geschriften zijn zooeven genoemd; de philologische waren van niet minder groote beteekenis, en dat niet alleen die over de realia, welke de classieke oudheden behandelden - over de wijze van reizen te land en te water van de Ouden, over hunne schilderkunst, over hunne philosophie enz. - maar ook de tekstcritische[1)].

1) Ook in de oudheidkundige werken komen taalkundige aanmerkingen voor op zoowel Grieksche als Latijnsche schrijvers. Schefferus' tekstcritiek strekte zich over een groot gebied uit, doch het verdient opmerking dat hij zich bij voorkeur met schrijvers bezighield van wier historische of cultuurhistorische of zedekundige mededeelingen hij onmiddellijk nut kon trekken. Van de Grieksche schrijvers had hij enkele jongere gekozen: Flavius Arrianus (diens Tactica en diens schildering van den onder Hadrianus gevoerden oorlog met de Alanen), AElianus (ook een Italiaan, leefde eene eeuw later, schrijver van ‘Variae historiae’) en den oost-romeinschen keizer Mauritius (diens Strategicon); aan welke schrijvers over de krijgskunde hij dacht toe te voegen Basilius Patricius (leefde onder Constantinus Porphyrogenitus en schreef ‘Naumachica’). Van de werken van Latijnsche schrijvers gaf S. met commentaren uit de fabelen van Phaedrus, de aan C.J. Hyginus toegeschreven mythologische fabels, een fragment van Petronius, vervolgens Justinus' uittreksel uit de algemeene geschiedenis van Pompejus Trogus, Jul. Obsequens' Wonderteekenen (volgens Livius) en Lat. Drepan. Pacatus' redevoering over Theodosius (uit 389 na Chr.), benevens enkele gedeelten uit brieven van Plinius, Curtius e.a. Hij bereidde ook uitgaven van en commentaren op Cicero's ‘de officiis’ en ‘de legibus’ en op den geschiedschrijver Eutropius voor. Uit een ‘politiek’ oogpunt gaf hij commentaren op Livius' eerste boek, evenals op Tacitus' ‘Vita Agricolae’ (de laatste commentaar niet uitgegeven).

Reeds in Straatsburg had Schefferus verscheidene werken uitgegeven, deels van oudheidkundigen, deels van tekstcritischen aard, zooals ‘de varietate navium’ en ‘Agrippa liberator sive de novis tabulis’ (wetten over schuldvermindering) en eene uitgave van AElianus met noten, waaruit de bekendheid van den uitgever met de Nederlandsche geleerden genoegzaam blijkt. Nadat hij in Upsala was gekomen bezorgde hij eerst (1651) eene uitgave van Pacatus' veelomvattende en levendige schets van keizer Theodosius met taalkundige en ‘politieke’ opmerkingen. Het meest hield hij zich echter bezig met de antiquiteiten. Als de schoonste vrucht hiervan verschenen in 1654 zijn vier boeken ‘de militia navali veterum’[1]. In dit rijk geïllustreerde en van een Latijnschen en een Griekschen index voorziene werk over de scheepvaart bij de Ouden, dat zoowel de vreugde als het verdriet van zijn leven werd, is de verhandeling ‘de varietate navium’ herdrukt, die ook de eer genoot te worden opgenomen in Jac. Gronovius' boven besproken ‘Thesaurus’. Van de moderne schrijvers waren voor dit werk meest Nederlanders geraadpleegd: Erasmus, Douza, Grotius, Meursius, D. Heinsius, Scaliger en zeer in het bijzonder Salmasius. - Twee jaar later gaf Schefferus een kleiner geschrift uit van archaeologischen inhoud ‘de antiquorum torquibus’. Daarin worden vermeld, behalve sommige van de juist genoemde schrijvers, B. Vulcanius, G.J. Vossius en meer Nederlanders, en een paar mondelijke mededeelingen van Schefferus' collega Ravius. Dit geschrift over de halskettingen werd overgedrukt in Graevius' ‘Thesaurus’, waarin ook ‘Agrippa liberator’ is opgenomen.

1) Dit werk werd 8 Jan. van dat jaar aan de koningin opgedragen. De uit Nederland beroepen Jansonius bezorgde het drukken er van, dat schijnt te hebben plaats gevonden in Schefferus' huis in Upsala, waarheen letters en eene pers uit Stockholm werden gebracht.

Bijzonder veel was er Schefferus aan gelegen om dit werk in Nederland verspreid te krijgen. Gaarne hoorde hij wat N. Heinsius en Gronovius daarvan zeiden, en met hun oordeel kon hij tevreden zijn. Gronovius, die met genoegen zijne uitgave van AElianus had gelezen, had, zooals hij aan Schefferus schreef, zijn 'militia navalis' formeel 'verslonden'; iederen keer, schreef hij in een anderen brief, dat hij dit werk herlas, werd hij 'doctior et hoc ipso laetior'; voor de leerlingen van Gronovius moesten verscheidene exemplaren van dit werk worden aangeschaft. Aan Gronovius droeg Schefferus ook zijn geschrift op over de halskettingen 'in pignus et monumentum observantiae'. Gronovius zond als tegenbeleefdheid aan zijn vriend in Upsala zijne uitgaven van Statius, Livius e.a., zijn beroemd werk over de sestertiën enz.; en hij vroeg Schefferus ook om diens opinie over plaatsen bij Isidorus, Sallustius, Vellejus en andere schrijvers met welke hij bezig was[1].

Van Gronovius' oordeel en raad had Schefferus ook het grootste nut, vooral voor de uitgave van Phaedrus, waarmee hij kort na 1660 bezig was. Zij voerden hierover eene drukke briefwisseling. Ook N. Heinsius vatte belangstelling voor Schefferus' arbeid op; hij zond dezen zijne talrijke aanteekeningen op Phaedrus, die zij later bespraken, en hij verschafte hem ook - van den geleerden Franschman Em. Bigot, toen een 'juvenis literatissimus' - de kantteekeningen in een Phaedrus handschrift gemaakt door den voor enkele jaren

1) In de U.B. coll. Scheff. bevinden zich 16 brieven van Gronovius, de meeste van groot belang, sommige van veel gewicht voor de levensgeschiedenis van dezen uitnemenden en edelen man. Uit die brieven is boven meermalen aangehaald. - Door allerlei bezigheden werd G. in het briefschrijven verhinderd (verg. ook Schefferus' briefwisseling met Heinsius b.v. van het jaar 1662). Met zijne aanteekeningen op Phaedrus ging meer dan een jaar heen (zij werden gedeeltelijk in brieven, gedeeltelijk op een afzonderlijk papier medegedeeld, dat nu is opgenomen in coll. Scheff. deel V). - Gronovius zond ook aan S. bijdragen voor de aangevangen uitgave van Cicero's 'de officiis'.

overledenen Fr. Guyet. Heinsius belastte zich zelfs met voor hem overeenkomsten te treffen met den universiteits-boekdrukker Curio[1)], die zich toen ter tijd meestal in Stockholm bevond. Zoo verschenen in het begin van 1663 'Phaedri fabularum aesopiarum libri quinque cum annotationibus J. Schefferi'. Schefferus sprak in het bijzonder zijn dank uit voor de hulp, die hij van N. Heinsius en Gronovius had mogen ondervinden. Hunne noten werden onder den tekst aangehaald, met nauwgezette vermelding hunner namen bij elk afzonderlijk; Heinsius had anders belangeloos en wel verklaard, dat zijne opmerkingen niet zooveel te beteekenen

1) De brieven van Heinsius over Phaedrus zijn afzonderlijk overgeschreven aanwezig in de Leid. B. coll. Perizon., 4° 111. In de U.B. coll. Scheff. zijn deze brieven in het origineel en vele andere van H. (omstreeks 60 in getal), welke niet gedrukt zijn door Burman (die in Sylloge epistolar. deel V 157 tusschen H. en S. gewisselde brieven mededeelt). De brievenverzameling van Schefferus, die verkocht werd op eene verkooping in 1749 en zoo in de U.B. terechtkwam, was aan Burman niet bekend, die er echter toch door Er. Benzelius Jr onderzoek naar schijnt te hebben laten doen; verg. een brief van Benzelius aan Burman van Sept. 1726, aanwezig in de Leid. B. coll. Burm. 4° 23. - Heinsius kwam in het midden van 1661 weer in Stockholm en hernieuwde door een vriendelijken brief in datzelfde jaar de kennis met Schefferus; hij bracht voor dezen groeten en een boek van Gronovius mee. Zijn eigen werken zond hij ook aan S. Zoodra als deze in Stockholm kwam, schreef H., moest hij een bezoek brengen aan het verblijf van den Nederlandschen minister. S. gaf dan ook spoedig gevolg aan deze uitnoodiging, en in Nov. van datzelfde jaar schreef H. aan Gronovius, dat S. bij hem gegeten had in gezelschap met P.J. Coijett en Gripenhielm en dat zij bij die gelegenheid op de gezondheid van Gronovius gedronken hadden (Sylloge epistolar. deel III blz. 464). In de brieven, gewisseld tusschen de Nederlandsche geleerden, wordt S. dikwijls genoemd en altijd op eene loffelijke wijze. Heinsius was voor hem, gelijk voor vele andere Zweden, de voornaamste tusschenpersoon bij de buitenlandsche geleerden. Hij deelde S. letterkundige nieuwtjes mee van Ez. Spanheim, Falconieri en Dati, Bigot, M. Gudius e.a. Met verscheidenen bracht hij S. in schriftelijke betrekking. Met den Nederlandschen geleerde R.H. Schelius (Scheele), uitgever van de aan Hyginus toegeschreven verhandelingen 'de castrametatione' enz., die door zijne landgenooten zeer hoog geacht werd, zou Heinsius in 1662 hem in kennis brengen; Schelius stierf echter nog in hetzelfde jaar.

hadden, dat zijn naam er bij vermeld behoefde te worden. Guyet's tamelijk beknopte noten werden in een afzonderlijk aanhangsel opgenomen.

Met deze uitgave van Phaedrus, de eerste tekstcritische editie van een classieken schrijver die van Zweden uitging, oogstte Schefferus veel roem, en zeker niet het minst bij de Nederlandsche geleerden, b.v. bij Graevius, die van den uitgever een exemplaar van den tweeden druk (uit 1667) ten geschenke ontving. Hoewel het werk met de Phaedrus-uitgaven van Tan. Faber en van Freinshemius om den voorrang strijden moest, beleefde het vele drukken tot in de volgende eeuw toe[1)].

Het jaar na zijn Phaedrus zag het werk van Schefferus Over de wijsbegeerte van Pythagoras het licht, een der eerste in Zweden uitgekomen werken over de geschiedenis der philosophie. Het was op verzoek van koningin Christina dat hij deze samenvatting van het oude ‘Italiaansche’ systeem ontworpen had. Hierover had hij reeds in 1654 brieven gewisseld met Gronovius, die toen in zijn antwoord de woorden uitsprak welke wij als motto boven het zesde hoofdstuk geplaatst hebben. Hij correspondeerde ook over dit zijn werk met Heinsius en met Bigot. En toen het eindelijk in

1) In de latere drukken werden eenige nieuwe aanteekeningen ingevoegd b.v. van M. Gudius (deze correspondeerde o.a. met den geleerden Italiaan A. Magliabechi over S.'s Phaedrus-uitgave; verg. M. Gudii... Epistolae, Leiden 1711, I blz. 65). In de noten van Schefferus wordt o.a. Meursius aangehaald en Figrelius-Gripenhielm. De derde druk verscheen in 1673 in Hamburg (Heinsius bedankt daarvoor in een brief van Aug. 1673 uit den Haag); minstens twee oplagen verschenen er later in Hamburg en een in Leipzig (1693). - Tanaquil Faber, professor in Saumur, die vroeger eene Phaedrus-editie had uitgegeven, werd zonder reden - zooals Heinsius opmerkte - boos op Schefferus. Faber gaf onmiddellijk (1664) eene nieuwe oplage; over deze liet zich Schefferus in zijne voorrede voor zijn eigen tweeden druk vriendelijk en nobel uit. Van de noten van Schefferus is gebruik gemaakt in verscheidene latere edities, zelfs nog in die welke door L. Havet in 1895 te Parijs is uitgegeven.

1664 het licht zag en hij het naar Rome[1] had gezonden, smaakte hij de voldoening van Christina's biechtvader L. Skytte een schrijven te ontvangen overvloeiend van dankbaarheid en vreugde hierover, dat dit werk over de oudste philosophie van Italië juist uitgegaan was ‘ex collegio isthoc nostro Skyttiano’.

In 1664 gaf Schefferus in Upsala uit Arrianus' Tactica sive de acie instituenda (met diens ‘de bello adversus Alanos’) en Mauritius' Ars militaris, beide ‘editiones principes’. Aan den Griekschen tekst voegde hij eene Latijnsche vertaling toe benevens noten van zichzelf en van anderen. Evenals bij zijn vorig werk ondervond hij hierbij veel nut van de verzamelingen van den Vaticaanschen bibliothecaris L. Holstenius; uit deze kreeg hij namelijk den uit vier Italiaansche codices saamgelezen tekst voor Mauritius; ook van Holstenius' ‘notae in margine’ maakte hij gebruik. Verder werden hier aangehaald Lipsius, Meursius, Rutgersius, Salmasius en anderen, benevens Gronovius, ‘cui omnes litterae elegantiores debent plurimum’. Mauritius was ook nagezien door Heinsius en door Bigot. Aan deze beiden had Schefferus nog meer verplichting wegens Arrianus: door tusschenkomst van Heinsius verkreeg hij namelijk van Bigot den tekst voor dezen schrijver in een prachtig afschrift, uit een Milaneeschen codex gemaakt[2].

1) Vandaar had hij voor zijn werk bijdragen ontvangen uit L. Holstenius' rijke verzamelingen over de geschiedenis van de classieke wijsbegeerte (zie daarover ‘Leben des gelehrten Lucae Holstenii’ Hamburg 1723), die door toedoen van koningin Christina ter beschikking van Schefferus werden gesteld.

2) Dit afschrift was voorzien van noten van eene onbekende hand (‘margo libri Bigotii’). Oorspronkelijk zou S., volgens de voorrede, een tekst krijgen door F. Uhr, die zich gedurende zijne reis belast had met het overschrijven van eene door een amanuensis van H. Valesius gemaakte kopie; deze was echter slecht en S. maakte met ingenomenheid gebruik van Bigot's voortreffelijk afschrift. - Bij Arrianus wordt op een paar plaatsen eene vermoedelijk mondeling door M. Brunnerus aan Schefferus geuite meening aangehaald. Daar, evenals bij Mauritius, worden vele laat-classieke schrijvers aangehaald, in het bijzonder Leo, verder van de nieuweren Th. Bartholin en enkele Franschen en Nederlanders. In coll. Scheff. d. V worden eenige aanteekeningen op Mauritius aangetroffen door Gronovius gemaakt en gedeeltelijk gebruikt door S. - Deze uitgave van Schefferus werd later gebruikt door N. Blancard voor eene in 1683 te Amsterdam gedrukte uitgave van Arrianus (waarin ook nagelaten aanteekeningen van Salmasius).

Schefferus' groote belangstelling in de philologie spreekt misschien wel het duidelijkst uit den ijver waarmee hij de bewerking van een pas ontdekt fragment van Petronius ter hand nam. Het was gevonden in de stad Trau in Dalmatië en de tekst werd in 1664 uitgegeven in Padua. Reeds in de vorige lente had Heinsius aan zijn vriend in Upsala over die vondst geschreven en zoo gauw zulks mogelijk was, verschafte hij dezen, door Gronovius, den gedrukten tekst. Schefferus onderzocht dien nauwkeurig en kwam tot het resultaat, dat het gevonden fragment hetwelk de voornaamste episode bevat uit wat men tot nog toe kent van Petronius' zedenschildering, namelijk Trimalchio's gastmaal, echt moest zijn. Hij schreef hierover een opstel, voorzag den tekst van noten en gaf het geheel in 1665 in Upsala uit. Op vele plaatsen maakt hij hierin, behalve van citaten van oudere Nederlandsche philologen, gebruik van de aanteekeningen die Heinsius op den kant van zijn exemplaar gemaakt had, eveneens van hetgeen Gronovius hem meegedeeld had ‘docte ac sagaciter ut omnia’, ‘verissime ingeniosissimeque sicut solet’.

Ondertusschen was Gronovius niet overtuigd van de echtheid van dit fragment. Dat deed Schefferus verdriet, die meende dat de ander hem voor lichtgeloovig aanzag. Maar Heinsius wist die mismoedigheid te verdrijven[1]. Schefferus'

1) H. gaf S. de verzekering van Gronovius' welwillende gezindheid en zei, dat deze niet S. had bedoeld maar een anderen philoloog. Vele Nederlandsche geleerden deelden echter Gronovius' twijfel, zooals S. ook door B. Gyllenanckar uit Leiden moest hooren. Het gevoelen van S. werd verdedigd door den ouden geneesheer en philoloog Th. Reinesius in Leipzig, die echter geloofde, dat het fragment gedeeltelijk was geïnterpoleerd; het dateerde dan ook uit het laatst der middeleeuwen. Reinesius bezorgde in 1666 een nieuwen druk, waarin het opstel van Schefferus over den schrijver en de noten van S. herdrukt werden. S. zond twee jaar later uit Upsala een ‘Appendix notarum’ de wereld in en gaf in zijne ‘Lectiones academicae’ (Hamburg 1675) een ‘notarum in Petronii fragm. Tragur. specilegium’, waarin hij de nieuwe, naar hetzelfde handschrift gemaakte tekstuitgave aanhaalt, die in 1670 te Amsterdam was uitgegeven. Dat enkele geleerden, onder welke ‘eximius unus’ [Gronovius], het fragment beschouwden ‘velut Itali figmentum’ betreurde S., maar het was hem een troost dat vele andere geleerden zijne meening waren toegedaan. - S. kreeg in het voorjaar van 1677 een brief van J. Boschius, die hem verzocht zijn oordeel te willen zeggen over B.'s uitgave; in enkele punten had B. aanleiding gevonden van het gevoelen van S. af te wijken.

opinie over de echtheid van het fragment werd versterkt door vele andere geleerden, ook Nederlandsche, zooals door J. Boschius, die later Petronius' Satyricon met noten uitgaf. De nakomelingen hebben ook Schefferus over het geheel gelijk gegeven; hij heeft de eer de eerste commentator te zijn van ‘Trimalchio's gastmaal’. Met zijne beschouwingen omtrent de betwiste plaatsen is ook rekenschap gehouden in latere uitgaven van Petronius.

Gronovius koesterde bij voortduring veel belangstelling voor Schefferus' philologische werken. Het volgende bestond in een nieuwen druk van Pacatus' Panegyricus. Voor dat werk had de uitgever drie nieuwe handschriften geraadpleegd: het eerste kreeg hij van N. Heinsius, wiens vader eene uitgave van Pacatus bezorgd had; de twee andere kon hij verkrijgen door de aan twee Italiaansche codices ontleende uitlegkundige noten, welke I. Vossius overgeschreven had bij de geleerde gebroeders Du Puy (Puteanus); deze noten had Schefferus gekregen door middel van zijn ‘amicus singularis’ Lucas Langermann. Ook in de aanteekeningen op deze uitgave, die in 1668 verscheen, was Schefferus verheugd te kunnen aanhalen wat ‘summus Gronovius’ van oordeel was[1]. In latere zoowel in Nederland als in Duitschland verschenen

1) Vier bladzijden met aanteekeningen op Pacatus, door Gronovius geschreven, zijn te vinden in coll. Scheff. d. V (S. schijnt niet alle te hebben gebruikt).

uitgaven van classieke panegyristen is gebruik gemaakt van de noten van Schefferus op Pacatus.

Voor zijne noten op Pacatus verwierf Schefferus veel lof o.a. van J.G. Graevius, met wien hij omstreeks 1668 door Gronovius[1)] in betrekking geraakte. Met het grootste genoegen had Graevius het hem toegezonden boek van Schefferus over de Pythagoreesche philosophie gelezen, en hij gaf ook verder lucht aan zijne bewondering voor diens werken, b.v. over het in 1669 in Neurenberg verschenen 'Graphice sive de arte pingendi', een klein belangrijk geschrift waarin de schrijver voor een groot deel uitgaat van en steunt op de classieke schrijvers, en in het bijzonder op Plinius. Graevius noemde Schefferus zelfs openlijk 'compellatione amabili', te weten in zijne in 1667 verschenen uitgave van Hesiodus. In den brief waarin Schefferus naar aanleiding hiervan zijn dank betuigt, verzoekt hij Graevius hem bijdragen te willen geven voor een werk dat hij toen juist onder handen had over de 'res vehicularis' der Ouden. Dit werk verscheen in 1671 te Frankfort a/M. en bevatte ook als bijvoegsel een opstel over de voertuigen bij de Ouden van den Italiaanschen humanist Pyrrho Ligorio, een opstel, waarvan Heinsius op zijne reis in Italië door Lucas Langermann een afschrift had laten nemen, en dat thans, twintig jaar later, door Schefferus werd uitgegeven in het Italiaansch, benevens in eene door Cl. Arrhenius bewerkte Latijnsche vertaling. 'De re vehiculari' genoot spoedig levendigen bijval, en Graevius kon in

1) Negen brieven van S. aan Graevius 1668-1674 bevinden zich in de Kopenhaagsche kon. B. benevens een ongedateerd ontwerp voor een brief van G. aan. S. (waarschijnlijk uit 1668); een ander ontwerp (vermoedelijk uit 1669) is in de Leid. B. coll. Burm. F. 5. In coll. Scheff. is nog maar één brief van G. aan S. (uit Jan. 1671). - In de briefwisseling tusschen G. en Heinsius, afgedrukt in Sylloge epistolar. deel IV, wordt S. op verschillende plaatsen genoemd.

een brief aan Schefferus meedeelen, dat o.a. de geleerde Gudius het geprezen had[1)].

Het jaar 1671 was voor Schefferus een droevig jaar. Wel kreeg hij zijn pas genoemd archaeologisch werk uitgegeven, evenals de ook buiten Zweden beroemde 'Memorabilia Sueticae gentis', maar de hoop op den nieuwen druk van 'Militia navalis' werd geringer en hij had over dit werk vele moeilijkheden, zooals aanstonds zal verhaald worden. Vervolgens verliet N. Heinsius in dat jaar Zweden en met hem verloor Schefferus den besten bemiddelaar voor 'literaria cum amicis colloquia et commercia nostra', zooals hij aan Graevius schreef. Hij gevoelde zich na het vertrek van Heinsius als in eene woestijn; zij trachtten echter door eene vlijtige briefwisseling het persoonlijke verkeer te vervangen[2)]. Ten slotte verloor

1) Het prijkte met een gedicht van Morhof, den bekenden professor in Kiel, die in levendige betrekking stond met de Nederlandsche geleerden, en nu en dan bezoeken aan Nederland bracht en S. daar vandaan berichten bracht. - S. had Graevius verzocht te onderzoeken of de Elseviers genegen waren 'De re vehiculari' uit te geven, zooals zij beloofd hadden omtrent de nieuwe oplage van 'Militia navalis'; dit geschiedde echter niet; over Schefferus' breuk met de Elseviers hieronder meer. - P. Ligorio, die in de 16de eeuw leefde, had in handschrift een werk nagelaten 'de familiis romanis', uit hetwelk Langermann het bovengenoemde opstel liet overschrijven. Koningin Christina legde veel belangstelling voor dit werk aan den dag en wenschte dat het geïllustreerd zou worden uitgegeven.

2) In de correspondentie van Heinsius komen vele belangrijke opgaven voor omtrent zijn verblijf in Zweden als resident; niet zelden worden, ook in brieven aan Schefferus, de politieke toestanden aangeroerd. Verscheidene malen bracht H. bezoeken in Upsala, b.v. in den zomer van 1663, toen hij met Deensche en Brandenburgsche gezanten naar Kopparberg werd genoodigd, en in het begin van 1664, toen hij de installatie van Schefferus als rector magnificus bijwoonde. Het jaar 1667 en de helft van het volgende jaar bracht H. met verlof in zijn vaderland door. In 1669 kreeg hij opdracht van zijne regeering om naar Rusland te gaan om een oorlog met Zweden te verhoeden; op deze reis - die besproken wordt b.v. in een brief aan Ez. Spanheim, gedat. Narva Sept. 1669 (Sylloge nova epistolar. d. V, Neurenberg 1760) - werd H. zeer ongesteld en leed na dien tijd voortdurend aan jicht en podagra. Hij zag zich ten slotte genoodzaakt, wegens zijne gezondheid, zijn ministerspost te verlaten (in Jan. 1671), en verbleef verder meestal in den Haag en op badplaatsen. - P. de Groot, de Nederlandsche buitengewone gezant, bezocht in Juni 1669 Upsala en was zeer dankbaar voor de hem daar door Schefferus bewezen opmerkzaamheid. De betrekking tusschen S. en Heinsius werd later onderhouden deels door den secretaris H. Cletcher, deels door den na H. in 1674 tot resident benoemden C.C. Rumpf, die ook was 'literis humanioribus imbutus', zooals H. aan S. schreef. Zie Aant. I achter dit hoofdstuk.

Schefferus in den herfst van datzelfde jaar zijn vriend Gronovius, die toen overleed.

Gronovius had de laatste jaren getracht de firma Elsevier in Amsterdam, die in 1668 op zich had genomen den nieuwen druk van ‘Militia navalis’ van Schefferus ter perse te leggen, te bewegen die uit te geven. Twee jaren later kwam het ten slotte aan het licht, dat de Elseviers die belofte wenschten in te trekken, waarvoor zij allerlei uitvluchten verzonnen. Uit naam van Schefferus eischte Gronovius het handschrift terug, waarbij vele teekeningen behoorden alsook Basilius Patricius' ‘Naumachica’, die er bij gevoegd zou worden. Na velerlei gehaspel kreeg Gronovius het - hij en vooral Heinsius waren zeer verontwaardigd over de onwaardige handelwijze der Elseviers[1] - en hij deed moeite, evenals Graevius en

1) De eigenaar van de zaak der Elseviers in Amsterdam was toen Daniël E., die als compagnon was aangenomen door zijn ouderen bloedverwant Lodewijk E. (overl. c. 1670). In 1668 had Bengt Gyllenanckar onderhandeld met dezen, die in hetzelfde jaar door Silfvercroon den jongere handschrift en teekeningen ontvingen. In het volgende jaar onderhandelde Graevius voor Schefferus over Basilius' ‘Naumachica’. Toen S. in 1670 Daniël E. tot het drukken aanspoorde, wendde deze eerst voor, dat hij niet kon beschikken over een geschikten zetter; later liet hij door Gronovius aan S. antwoorden, dat hij op eene verkooping van Jansonius een grooten voorraad van den vorigen druk had opgekocht, welke nog niet was uitverkocht. S. begreep inmiddels, dat E. oorspronkelijk juist eene nieuwe bewerking der stof had gewenscht om een gebruik te hebben voor de teekeningen (misschien de clichés) van den eersten druk. E. schijnt verder zeer onheusch met het handschrift van Schefferus te hebben gehandeld, daar hij het heeft laten gebruiken door Nicolaas Witsen, die bezig was met een Nederlandsch werk over den scheepsbouw, en die er allerlei uit heeft overgenomen (verg. S.'s briefwisseling met Morhof 1672). - N. Heinsius, die sedert 1666 met S. gecorrespondeerd had over de nieuwe oplage van ‘Militia navalis’, berichtte hem in Febr. 1671, dat een andere Elsevier, Pieter E., hem (H.) bedrogen had bij de uitgave van Meursius' verhandeling ‘De Cypro’ enz. Graevius vond evenwel later voor genoemde verhandeling een drukker. Zie Aant. II achter dit hoofdstuk.

Ryckius, om Schefferus een anderen uitgever te bezorgen. Gronovius had zelf aan dit werk bijgedragen door enkele aan Schefferus toegezonden aanteekeningen, terwijl deze hem wederkeerig hielp bij nieuwe uitgaven van Statius, Gellius en andere schrijvers. Intusschen maakte de dood spoedig een einde aan het samenwerken van deze vrienden[1].

Door professor Ryckius had Schefferus middelerwijl opheldering gekregen omtrent eene zaak, die hij meende dat de verklaring gaf van de eigenlijke reden van de belofteschennis der Elseviers: Marcus Meibom, ons bekend van de vroolijke muziekopvoering aan Christina's hof, die nu in Amsterdam woonde ook nog nadat hij ontslagen was van zijn professoraat aan de hoogeschool aldaar, had zich juist met de borst toegelegd op Schefferus' lievelingsvak - de studie van de scheepvaart en den scheepsbouw bij de Ouden - en zou daar thans een werk over uitgeven. Hierdoor werden, zooals Schefferus geloofde, de Elseviers afgeschrikt van het drukken eener nieuwe uitgave van zijn ‘Militia navalis’. Een uitgever voor zijn boek ‘De fabrica triremium’ kreeg Meibom toen echter niet. Het verscheen evenwel in 1671 en verwekte groote, maar weinig vleiende belangstelling. Op overmoedigen en opgeblazen toon behandelde Meibom de gevoelens van oudere schrijvers over het vraagstuk; hij had de aanmatiging om eene menigte ‘errores’ toe te dichten aan Scaliger,

1) De laatste brieven van Gronovius aan S., in het bijzonder een uit Juli 1670, ademen dezelfde toegenegenheid en onverminderde achting, die G. vroeger aan den dag gelegd had. Over G.'s dood - in de armen van Ryckius - spreekt Heinsius in een brief aan S. De zoon Jacob Gronovius, die ook behulpzaam was geweest bij de onderhandelingen met de Elseviers, zette de briefwisseling met S. voort, aan wien hij zich om zijns vaders wille zoo nauw verbonden voelde.

Casaubonus en andere ‘summates in re literaria’, zooals Heinsius aan Schefferus schreef, en ontzag zelfs Gronovius niet. Vooral werd Schefferus' oudere werk op verschillende plaatsen door hem aangevallen. Deze kon de reden van dien onnoodigen aanval niet begrijpen; hij kende Meibom slechts van naam: ‘fortasse factus est Apollo, postquam telonia exercere in Dania desiit’, zei hij sarcastisch.

In alle stilzwijgendheid maakte Schefferus eene verdediging gereed; en in 1672 verscheen er in ‘Eleutheropolis’ een verweerschrift in den vorm van ‘Constantini Opelii[1)] epistola de fabrica triremium Meibomianarum’, eene critiek, die totaal vernietigend was.

De vrienden van Schefferus waren voortdurend in de weer om hem in de gelegenheid te stellen een nieuwen druk van ‘Militia navalis’ te kunnen uitgeven. Graevius had daarover eens gesproken met een anderen boekdrukker in Amsterdam Waesberg, die nu in plaats van de Elseviers de letterkundige agent van Schefferus werd. Ondertusschen wilde Schefferus zijn handschrift voor eene grondige omwerking terughebben en hij kreeg het[2)] in den herfst van 1672. In 1677 sloeg

1) S. koos misschien wel dezen schuilnaam naar aanleiding van zijn naam (Schäfer = opilio). ‘De opilione’ wilde hij ook een werk noemen, dat zich eveneens zou bewegen op het gebied der classieke oudheden. Van dit werk maakt hij gewag in brieven aan Cuperus (1676-1677). Het verscheen echter nooit. - Dat S. de schrijver was van bovengenoemde Epistola ‘tibi soli confiteor’, schreef hij aan Heinsius; persoonlijk wilde hij niets te maken hebben met zoo'n ‘vanissimus auctor’, door wiens ruwe en waardelooze geschriften S. verklaarde weinig te worden getroffen. Heinsius, die in Duitschland was geweest, ontmoette Meibom op zijne terugreis (voorjaar 1673); M. had toen overmoedig gesproken over C. Opelii Epistola, die hij verklaarde gemakkelijk te kunnen weerleggen. De indruk, dien H. van M. had gekregen, was blijkbaar verre van behagelijk. Weinig hoog stond M. ook bij Jac. Gronovius aangeschreven, die nog in 1677 aan S. schreef over ‘superbissimus ille triremis, quae numquam fuit, fabricator’. Zie over M. boven blz. 219 vlg. en de noten op blz. 220.

2) Door toedoen van Fr. v. Schantz, zijn aanstaanden schoonzoon, die in den herfst van 1671 op reis was gegaan en toen een brief van S. aan Heinsius had meegenomen. Deze had van Gronovius het manuscript van S. in bewaring gekregen. - Met H. en Graevius correspondeerde S. in die dagen over zijn ‘Lapponia’, verschenen te Frankfurt a/M in 1673 en later vertaald o.a. in het Nederlandsch, zooals boven gemeld is.

Heinsius voor, het werk in Duitschland te laten uitgeven; Schefferus scheen daar ernstig over te denken, maar bij zijn leven is het niet meer geschied - en ook later niet, zooals wij zoo dadelijk zullen zien.

Bij genoemden uitgever Waesberg (en bij G. Schultz in Hamburg) verscheen in 1674 Schefferus', van commentaren voorziene uitgave van Hyginus' mythologische fabelen en poëtische astronomie, opgedragen aan N. Heinsius, met wien de uitgever van 1662 af over Hyginus gecorrespondeerd had. In de opdracht - waarvoor Heinsius in een sierlijken brief in Februari 1675 zijn dank betuigde - spreekt Schefferus over hun langdurige en trouwe vriendschap, van den tijd af dat zij elkander ontmoetten aan Christina's hof ‘id est conventu quasi quodam et comitio ingeniorum praestantissimorum, quotquot paene aluit orbis Europaeus’.

Aan de uitgave van Hyginus, dien veelbetwisten Latijnschen schrijver, die vroeger verscheidene malen in Nederland was uitgegeven en behandeld, werden als een bijzonder aanhangsel noten en emendaties toegevoegd en een opstel over den schrijver door Thom. Muncker, rector te Delft, die door Waesberg in betrekking was gesteld met Schefferus. Muncker, wiens brieven aan Schefferus uit het laatst van 1673 aantoonen welk een eerbied de geleerde wereld koesterde voor dezen Zweedschen professor, gaf later Hyginus uit, en wel in het eerste deel van zijne ‘Mythographi’, Amsterdam 1681, door welke verzameling Muncker zich grooten roem verwierf. De commentaar van Schefferus wordt door Muncker doorloopend aangehaald en is zelfs door de philologen van onze dagen nog niet vergeten.

Schefferus kwam gedurende zijne laatste levensjaren in kennis met twee andere jongere philologen in Nederland, Abr. Berkelius en Gisb. Cuperus. Met den laatstgenoemde onderhield hij briefwisseling van 1675 af, toen Cuperus in October met een allervriendelijksten brief het letterkundig verkeer tusschen hun beide opende. Zij zonden voortaan boeken aan elkander, en Cuperus vroeg aan zijn hooggeschatten vriend te Upsala om inlichtingen aangaande archaeologische vraagstukken[1].

Schefferus had nu uitgaven onderhanden van Justinus en Jul. Obsequens. Deze ondervonden vertraging, deels door de nalatigheid van de buitenlandsche drukkers, deels door de woelige oorlogstijden in welke vele van Schefferus' zendingen verloren raakten. 'Justinus cum notis Joannis Schefferi' verscheen te Amsterdam en Hamburg in 1678 - ten minste dit jaartal staat op het titelblad; de opdracht aan Lindsköld is gedateerd Februari 1676. Schefferus nam hier in de aanmerkingen noten op van Gronovius, Graevius en anderen. Naar aanleiding van eene Engelsche uitgave, die Schefferus pas nadat zij gedrukt was te zien kreeg, voegde hij er (in Augustus 1678) een 'auctarium' aan toe. De eigen conjecturen van Schefferus werden zeer stout gevonden, maar vaak treffend. Graevius, die in 1683 Schefferus' noten opnam in een nieuwen druk van zijne vroegere uitgave, noemt hem in de voorrede 'decus Germaniae, quae edidit, et Sueciae, quae fovit, qui et ipse vivus mihi fuit conjunctissimus'. Van de aanteekeningen van Schefferus is ook in latere uitgaven

1) In de Haagsche Kon. B. coll. Cuper. 2, 12 bevinden zich zoowel ontwerpen voor drie brieven van C. aan S. (slechts twee ervan zijn aanwezig in de U.B. coll. Scheff.) en een concept aan diens zoon Peter Scheffer, als twee brieven van J.S. en twee van Peter S. aan C. - Schefferus prees zeer C.'s in 1676 uitgegeven Harpocrates. Hij zond C. zijn boekje over de drie in Skåne gevonden gouden bracteaten (Stockh. 1675). C. deed S. o.a. vragen over eene amulet met ringen, afgebeeld in zijn brief van Maart 1678.

gebruik gemaakt; Abrah. Gronovius liet zelfs in zijne uitgave, Leiden 1719, Schefferus' voorrede afdrukken[1].

Jul. Obsequens' verhaal van eene menigte wonderteekenen, waargenomen onder verschillende Romeinsche regeeringen, verscheen, met commentaren van Schefferus en met het toevoegsel van Corn. Lycosthenes, in Amsterdam in het jaar 1679[2]. Schefferus zelf heeft waarschijnlijk dit werk niet voltooid gezien: hij stierf namelijk in Maart van dat jaar. In een weemoedig schrijven aan Heinsius in 1677 had hij daarover ook gezegd: 'Fortasse lucem videbit numquam, sicut accidit aliis meis, in primis de Militia Navali libris, magno et pudore et dolore meo'.

Zijne vrienden koesterden de hoop om de nagelaten werken van den onvermoeiden Schefferus voor de pers gereed te doen maken door diens schoonzoon en leerling Johan Columbus. Deze was na L. Fornelius in 1673 poeseos professor geworden en vervulde zoo de plaats, die zijn vader, de Latijnsche dichter Jonas Columbus, vroeger bekleed had. Zoowel Heinsius, Graevius als Cuperus, aan welke Columbus de laatstgedrukte werken van Schefferus gezonden had evenals de ter eere van hem geslagen medaille, spoorden den schoonzoon ijverig aan om te zorgen voor het uitgeven van de nog niet gepubliceerde geschriften van den overledene. Enkele dezer verschenen weliswaar[3], maar niet die welke voor de Neder-

1) Behalve de boven beschreven volledige uitgave zag in Hamburg eene uitgave het licht met enkel den tekst van Justinius en een index van Freinshemius door Schefferus voltooid (een ex. daarvan in de U.B.). De volledige uitgave, die eerst na den dood van Schefferus schijnt te zijn klaar gekomen (in 1680 zond J. Columbus S.'s 'auctarium' aan Heinsius), is nu zeer zeldzaam (een ex. in de Kopenhaagsche Kon. B.).

2) Het werd echter in Stockholm gedrukt (opgedragen aan Bengt Skytte en gedat. Mei 1678). Ook in de tekstcritische noten van dit werk worden meestal Nederlandsche philologen aangehaald (benevens Freinshemius en Bochart).

3) 'De insignibus... regni Sueciae', dat het jaartal 1678 draagt, schijnt pas in 1680 te zijn gereed gekomen; in een brief uit April 1680 aan Heinsius deelt Columbus mee, dat daarin enkele platen overbleven die in koper moesten gegraveerd worden. Over dit werk, evenals over zijn 'Suecia literata', had Schefferus melding gemaakt in brieven aan zijne Nederlandsche vrienden. In Maart 1681, toen Rumpf de ter eere van S. geslagen medaille aan H. zond (verg. een brief in de Utrechtsche B. sign. 991), had hij van Columbus de twee genoemde werken gekregen, die ook aan H. moesten gestuurd worden. Cuperus bedankte in April 1682 voor de toegezonden boeken.

landsche philologen van het meeste belang waren, zooals ‘De opilione’ en de nieuwe bewerking van ‘Militia navalis’. Over het laatste werk schreef Cuperus, die zich in 1680 in verbinding had gesteld met Columbus, dikwijls aan dezen; Cuperus bemoeide zich gaarne met het vraagstuk van de scheepvaart bij de Ouden, en hij heeft aanteekeningen nagelaten, die bijvoegsels en opmerkingen bevatten op Schefferus' werk. Dit bleef echter onuitgegeven, hoewel ook Graevius veel gelegen was aan de uitgave ervan en hij nog in het laatst der eeuw brieven daarover wisselde met de Zweedsche geleerden[1)]. In zijn grooten ‘Thesaurus’ (deel XII) nam hij

1) Namelijk met N. Rubenius in 1688 en L. Norrman in 1697 (zie hieronder). Het betrof de laatste maal dit, dat de erfgenamen van S. aan Graevius, ter invoeging in diens Thesaurus, de nagelaten aanteekeningen van Schefferus ‘de re navali’ enz. zouden toezenden. De erfgenamen toonden zich echter onverschillig en onbereidvaardig. Hierover beklaagde zich Columbus reeds in 1683 in een brief aan Graevius. (In dezen brief, die thans met een anderen ongedateerden van C. aan G. bewaard wordt in de Kopenhaagsche Kon. B., betuigt C. zijn dank voor de Justinus-uitgave van G. en voor een boek, hem toegezonden uit naam van den overleden Heinsius; C. zou het met eerbiedige liefde bewaren bij zijne kostbaarste zaken; ten slotte zegt hij dan G.: ‘Vale, vir summe, animumque illum in Schefferi nomen ac domum serva’). Ook Cuperus schreef, na Columbus' dood, naar Zweden over S.'s letterkundige nalatenschap, namelijk aan den zoon Peter S. De aanteekeningen van Cuperus op Schefferus' ‘Militia navalis’ bevinden zich in de Haagsche Kon. B. coll. Cup. 27. - Graevius had vroeger met S. briefwisseling gevoerd over diens uitgaven van Cicero de legibus en van Eutropius; zij waren ondertusschen nog onvoltooid bij den dood van Schefferus. Daarentegen was Schefferus gereed gekomen met een nieuwen commentaar op AElianus (over de tweede uitgave van 1662 was hij zeer ontevreden geweest), die uitgegeven werd door J. Kühn in Straatsburg in 1685 en opgedragen was aan Bigot, die door bemiddeling van Heinsius voor dit werk aan S. excerpten had gegeven, welke deels door B. zelf, deels door Gudius gemaakt waren. Gronovius en Cuperus hadden zeer veel belangstelling voor deze nieuwe uitgave aan den dag gelegd; laatstgenoemde wordt ook in de noten van Kühn's editie aangehaald.

onderwijl de pseudonieme Epistola van Schefferus tegen Meibom op, vlak achter diens daar tevens herdrukte werk.

Columbus had zich intusschen door eigen werk verdienstelijk gemaakt op philologisch gebied. Met N. Heinsius, met wien hij sedert het begin van 1674 in betrekking stond, had hij gecorrespondeerd over Valerius Flaccus en hem enkele aanteekeningen gezonden voor de uitgave, die Heinsius van dezen dichter onderhanden had. Heinsius stelde ook levendig belang in de zedekundige bespiegelingen van een onbekenden Griekschen schrijver over eenige Homerische vertellingen omtrent de avonturen van Ulysses, welke door Columbus zouden worden uitgegeven. Ze verschenen ook in Stockholm in het jaar 1678 met eene Latijnsche vertaling en aanteekeningen, en wekten ook de ingenomenheid van Cuperus en Graevius. In de uitvoerige noten worden aangehaald D. Heinsius, de beide Vossiussen, Graevius en anderen, en met den grootsten lof op verschillende plaatsen N. Heinsius[1]. Een nieuwe druk van deze uitgave van Columbus zag in 1745 in Leiden het licht.

Na den dood van Heinsius, die hem diep trof, stond Columbus het drukst in briefwisseling met Gisb. Cuperus, magistraatspersoon te Deventer en afgevaardigde ter Staten-Generaal. Zij

1) In de voorrede vermeldt C., dat hij Heinsius zijne jeugdige proeve over Valerius Flaccus toegezonden heeft. C.'s noten op dezen schrijver werden later door den vlijtigen Burman opgespoord. Er. Benzelius, die in Zweden zou trachten ze machtig te worden, antwoordde in den op blz. 328 noot 1 genoemden brief, dat zij waren verdwenen, daar C.'s nalatenschap reeds lang geleden onder de erfgenamen verdeeld was. Met zijn boven aangehaalden brief van Apr. 1680 zond C. aan Heinsius o.a. zijn werk toe ‘Incerti scriptoris Graeci fabulae aliquot Homericae de Ulixis erroribus ethice explicatae’. Elf andere brieven van C. aan H. bevinden zich in de Leid. B. coll. Burm. F. 9; zij zijn (hoewel onvolledig) uitgegeven door Burman in Sylloge epistolar. d. V met 4 brieven van H. aan C. In E.M. Fant's Historiola zijn een paar brieven van C. (aan Heinsius en Obrecht) aangehaald.

kregen spoedig een gemeenschappelijk belang, een gemeenschappelijken arbeid: namelijk het commenteeren van een werk van den kerkvader Lactantius over de Christenvervolgers ‘de mortibus persecutorum’ - het laatst uitgegeven in Parijs in 1679 door Baluze - waarover Columbus reeds met Heinsius brieven had gewisseld, en voor hetwelk ook Graevius belangstelling toonde. Het zou nu door Columbus worden uitgegeven op verlangen van bisschop Gezelius in Åbo, uit wiens drukkerij verscheidene Grieksche en Latijnsche werken, in het bijzonder voor paedadogisch en godsdienstig gebruik, het licht hadden gezien. In 1682 begon Cuperus aan Columbus uitvoerige verklaringen op Lactantius te zenden, vooral van archaeologischen inhoud, waarover de professor zijne groote ingenomenheid betuigde. Aan Cuperus droeg Columbus dan ook ‘L. Caelii Firmiani Lactantii de mortibus persecutorum liber cum notis Johannis Columbi’ op, dat in 1684 in Åbo gedrukt werd. In de opdracht, die gedateerd is 30 Juni 1684, betuigt de uitgever zijn dank aan Cuperus voor al zijn hulp en alle raadgevingen. In de voorrede, die eenige getuigenissen van bekende geleerden bevat, vindt men uittreksels terug uit brieven van Heinsius en Cuperus aan Columbus. En in de noten worden nauwgezet de aanmerkingen aangehaald, die door Cuperus in zijne brieven zijn meegedeeld. Onder meer andere philologen wordt vooral Gronovius dikwijls aangehaald.

Het was Columbus echter niet gegeven zelf aan zijn Nederlandschen vriend zijn werk toe te zenden; hij stierf in Augustus van dat jaar vóór dat het was afgedrukt. Cuperus was diep geschokt door het bericht van het overlijden van Columbus: welk een groot verlies voor hem, voor alle vrienden van den afgestorvene, voor de gansche republiek der geleerden! riep hij uit in een brief aan den minister Rumpf. En aan P. Scheffer, diens zwager, schreef hij den schoonsten

lof over Columbus' ‘morum suavitas, ingenii felicitas et humanitas singularis’; op waardige wijze had de overledene de voetstappen gedrukt van zijn schoonvader Schefferus[1]. Met eene voorrede van Cuperus werd later (1692) in Utrecht een nieuwe druk uitgegeven van Lactantius' werk, waarin de noten van Cuperus en Columbus zijn opgenomen. De levensbeschrijvers van Cuperus, Niceron e.a., hebben niet vergeten melding te maken van zijne samenwerking met den jeugdigen professor uit Upsala; zij plegen dezen en Perizonius te beschouwen als de naaste leerlingen van Cuperus. In een gedicht over Columbus schreef L. Norrman, doelende op diens philologischen arbeid:

> Gronoviis hae te carum fecere, Cuperisque
> Artes, Graeviadisque Heinsiadisque tuis,
> Scheffero generum...

Columbus liet eenige meer of minder voor den druk gereed

1) In de Haagsche Kon. B. coll. Cup. 2. 12 bevinden zich van Columbus 16 brieven aan Cuperus en 4 aan Rumpf (een ervan in afschrift) en van Cuperus in concept 13 brieven aan Columbus (benevens 3 van Rumpf aan Cuperus). De brieven door Cuperus aan Rumpf geschreven na den dood van Columbus bevinden zich in afschrift in de U.B. coll. Gyldenstolp. Enkele van deze brieven zijn belangrijk uit een biografisch oogpunt. Columbus schijnt in nauwe betrekking te hebben gestaan met Rumpf's familie. Een paar brieven van Cuperus zijn zeer lang, vooral de eerste (zonder datum). Cuperus ontving deels van Rumpf, deels van Columbus zelf diens gedichten geschreven op koninklijke en andere feestdagen (Rumpf zond aan Cuperus ook Karlstens medailles enz.). P. Scheffer vermaakte Cuperus uit naam van zijne zuster, de weduwe van Columbus, 8 exemplaren van het boek. Aan bisschop Gezelius, die met eerbiedige liefde den druk van het boek had voltooid, schreef Cuperus een minzamen brief (in April 1686, concept in coll. Cup.). In de voorrede en in de noten wordt een brief aangehaald van Cuperus aan Const. Huygens Jr en sommige daarin meegedeelde teekeningen (verschillende soorten van kruisen) afgedrukt. In de noten wordt ten slotte aangehaald Cuperus' in 1683 uitgegeven ‘Apotheosis Homeri cum explicatione gemmae Augusti’, die door hem aan vele Zweden toegezonden was. In brieven aan J. Bilberg in Upsala en aan Ez. Spanheim en andere geleerden (verg. Sylloge nova epistolar., Neurenberg 1760) bespreekt Cuperus het werk van Columbus. Het werd vermeld in de Acta eruditorum en in Bayle's Nouvelles en gebruikt in eene Parijsche uitgave in 1690.

zijnde werken en aanteekeningen na. Zoo had hij Latijnsche hymnen verzameld, die in de oude Kerk gebruikt werden, waarover hij in het begin van 1684 aan Cuperus schreef; zij schijnen voornamelijk van Prudentius te zijn geweest. Vervolgens had hij aanteekeningen gemaakt op Attische lexicographen, vooral op Moeris Atticista. Het plan om dezen uit te geven had hij van zijn ouderen collega Martin Brunnerus overgenomen.

Deze verdienstelijke man, die bij de nakomelingschap het meest bekend is als godgeleerde, was eerst professor in het Grieksch geweest, alvorens hij (1666) overging tot de theologische faculteit (overl. in 1678). Onder invloed van Schefferus had hij met vrucht de philologische studiën beoefend; zijn oordeel wordt dan ook op verschillende plaatsen aangehaald in de werken van den laatstgenoemde en van Columbus. Hij schreef goede Grieksche verzen en gaf eene reeks van breedvoerige verhandelingen uit over de wetten van Charondas. Buitenslands werd zijn naam vooral beroemd door eene tekstcritische uitgave van een kosmogonisch werk - toegeschreven aan den Griekschen volgeling van Aristoteles Palaephatus - ‘de incredibilibus historicis’ met Latijnsche vertaling te Upsala in 1663 gedrukt. Voor deze uitgave bezigde hij, behalve eene door Tollius in 1648 te Amsterdam uitgegeven editie, een door Ravius uit Konstantinopel meegebracht handschrift, dat een beteren en minder geïnterpoleerden tekst bevatte dan het door Tollius gebruikte. Brunnerus voegde er ook noten en een goeden index aan toe. Eene nieuwe oplage, voor welke Heinsius en Bigot door Schefferus belang werd ingeboezemd, kwam niet tot stand bij Brunnerus' leven; maar in de Frankfortsche uitgave van 1685 werden bijna al zijne aanteekeningen opgenomen en ook verder heeft men daar rekening mede gehouden. De Grieksche tekst werd in 1802 te Åbo (door P. Kraft) herdrukt.

Zoodra Palaephatus was verschenen, schonk Brunnerus zijne belangstelling aan Moeris Atticista evenals aan een anderen laat-Griekschen lexicograaf, Thomas Magister, de laatste vroeger reeds uitgegeven, de eerste nog onuitgegeven. Over de uitgave hiervan schreven Brunnerus en Schefferus aan Heinsius[1], en deze stelde zich in betrekking met Is. Vossius en met Bigot. Door den eerstgenoemde zou het vergelijken met tot dusverre niet gebruikte handschriften van Thomas Magister geschieden; laatstgenoemde zond in 1664 een afschrift van een handschrift dat Moeris' woordenboek bevatte. Brunnerus schijnt later zijn plan te hebben uitgebreid, waarover hij in 1674 aan Norrman schreef, maar door zijne theologische bezigheden werd hij vermoedelijk belet het uit te voeren. Hij schijnt toen het werk te hebben overgelaten aan Columbus. Deze vatte het met ijver op en schreef in 1679 daarover aan Heinsius. Deze liet twee jaren later bij zijn sterven aanteekeningen op Moeris na, die met zijne verdere letterkundige nalatenschap aan Graevius in handen kwamen, en voor welker opzending naar Upsala Cuperus zich moeite gaf. Columbus schijnt echter reeds spoedig het plan om Moeris uit te geven te hebben opgegeven, en wilde, zooals hij in Mei 1683 aan Graevius schreef, dezen den tekst met zijne eigen aanteekeningen ter uitgave toezenden; ‘sequetur etiam alter, Orion, si verum est nomen, Thebanus’, voegt hij er bij.

Het plan van Brunnerus en Columbus zou evenwel enkele jaren later vol ijver worden opgevat door een jongen Zweed-

1) In de Utrechtsche B. sign. 998 bevinden zich 2 brieven van B. aan Heinsius, gedat. 1663, en in concept 5 brieven van dezen aan B., gedat. 1663-1669 (de dateering van 4 dezer brieven is echter klaarblijkelijk verkeerd; het moet resp. 1663 en 1664 zijn in plaats van 1668 en 1669). B. wordt op verschillende plaatsen in de briefwisseling tusschen Heinsius en Schefferus besproken (verg. vooral een brief in coll. Scheff. van Apr. 1664). Verg. ook de briefwisseling tusschen Heinsius, Vossius en Gronovius, afgedrukt in Sylloge epistolar. deel III.

schen philoloog. Het was Lars Norrman, een leerling van Brunnerus, die ook onderricht genoten had van Schefferus en Columbus. Met hen, evenals met Lagerlöf, Obrecht en andere philologen, voerde Norrman reeds als student eene geleerde briefwisseling[1]. In Augustus 1679 werd hij door een stipendium (van de familie Oxenstierna) in de gelegenheid gesteld eene buitenlandsche reis te ondernemen. Na zijne Oostersche studiën in Hamburg onder Edzardus, in Kiel onder Wasmuth en in Danzig onder Goddeck, wiens groote hoogachting en toegenegenheid Norrman won, ging hij naar Amsterdam om bij de geleerde joden daar ter stede kennis op te doen van de Hebreeuwsche antiquiteiten. Vooral had hij veel aan den rabbijn Dav. Pinna, met wien hij verder in voortdurende betrekking bleef. Ten gevolge van ongesteldheid werd hij ondertusschen genoodzaakt reeds na een verblijf van een paar maanden Amsterdam te verlaten

1) In de U.B. sign. G. 191 zijn aanwezig 5 brieven aan N. van. Schefferus 1674-1676 (o.a. over de beschrijving van Lapland), 5 van Brunnerus 1674-1676 (en 2 kortere mededeelingen) benevens 10 van Columbus (de meeste ongedateerd, een paar uit 1679-1681); vervolgens 8 brieven van Lagerlöf 1675-1694 (blijk gevend van groote vriendschap en vertrouwelijkheid), 1 van O. Odhel (N. woonde toen in Nov. 1679 bij Edzardus in Hamburg), 1 van O. Celsius, 2 van N. Petraeus (een boven op blz. 271 aangeh.) benevens enkele van Peringer en Bellman e.a. en 1 brief van Rumpf 1691. In de Kon. B. coll. 'Bref till Laur. Norrmannus' bevinden zich 3 brieven van Rumpf aan N. 1691-1693 benevens uittreksels uit 3 br. van Cuperus aan Rumpf 1690-1695; verder 6 brieven van Cuperus aan N. 1691-1697 (het ontwerp van deze is aanwezig in de Haagsche Kon. B. coll. Cup. 2. 12, benevens 7 brieven van N. aan C.); vervolgens 3 van Graevius 1696-1697, en 1 van Gronovius, van Leusden, van Pinna en van A.v. Oostbroek (die in 1702 uit Amsterdam dank zegt voor N.'s vriendelijkheid jegens hem in Upsala). In de Kopenhaagsche Kon. B. zijn 3 brieven van N. aan Graevius 1693-1696. In de Linkpng B. sign. B. f. 2 bevinden zich 7 brieven van N. aan Er. Benzelius Sr. Een brief van N. aan Obrecht uit 1676 is gedrukt bij Fant, Historiola II blz. 55 vlg. - Norrman werd in 1651 geboren, werd in 1668 student te Upsala, vertoefde vele jaren op zijn familiegoed Norrby in Södermanland en op Fiholm, het buitengoed der Oxenstierna's. Hij stierf in 1703 kort na zijne benoeming tot bisschop in het bisdom Göteborg.

en naar zijn vaderland terug te keeren. Nadat hij eenigen tijd secretaris was geweest bij M.G. de la Gardie, werd hij in 1682 buitengewoon professor in de Oostersche talen te Upsala en later (1685) gewoon professor in het Grieksch.

Zijne philologische schrijversloopbaan betrad Norrman eigenlijk pas in 1687, toen hij eenige Grieksche geschriften uitgaf van den ten tijde van Hadrianus levenden rhetor AElius Aristides. Zij verschenen eerst in den vorm van verhandelingen in genoemd jaar en in het volgende en bevatten ten deele de redevoeringen van Aristides tegen de sophisten en tot Achilles, ten deele zijne twee boeken ‘artes oratoriae’. Aan den Griekschen tekst voegde Norrman eene Latijnsche vertaling met korte aanteekeningen toe. Den tekst voor de beide redevoeringen had hij ontleend aan een handschrift, dat Cl. Rålamb uit Konstantinopel had meegebracht. Hij verkeerde in den waan dat ze voor den eersten keer werden uitgegeven, maar naderhand bleek, dat ze reeds in de 16de eeuw waren gepubliceerd. Dit belette evenwel niet dat Norrman's uitgave opgang maakte, zooals men kan opmaken uit de briefwisselingen tusschen Zweedsche en Nederlandsche geleerden uit die dagen, en hieruit dat ze is gebruikt geworden bij latere uitgaven b.v. in die van S. Jebb (1722-1730).

In 1690 gaf Norrman eenige laat-Grieksche geschriften in het licht over de rhetorische figuren en oratorische kunstgrepen, welke waren geschreven door Alexander Sophista en Phaebammon - door Norrman het eerst op naam gesteld - en van Minucianus. Ook hier werden noten aan toegevoegd, in welke onder de moderne schrijvers in het bijzonder G.J. Vossius en Schefferus worden aangehaald.

De vier volgende jaren onderhield Norrman zijne leerlingen over een Griekschen schrijver uit de middeleeuwen, Thomas Magister, anders ook wel Theodulus Monachus genoemd. Uit den zooeven genoemden codex van Rålamb gaf

hij namelijk voor het eerst de lofrede van hem over Gregorius Nazianzenus, benevens diens orationes gratulatoriae en epistolae, uit.

Norrman was ook van plan om eene uitgave te bezorgen van Thomas Magister's zooeven genoemd lexicalisch werk, voor hetwelk hij reeds door Brunnerus en Columbus gunstig gestemd was. Bij den Nederlandschen resident Rumpf had hij aangehouden om door diens toedoen inlichtingen te krijgen omtrent de handschriften van Thomas en andere Grieksche grammataci, die zich konden bevinden in de Nederlandsche bibliotheken, vooral in de thans in Leiden gekomen bibliotheek van Vossius. Rumpf bracht hem dan ook (1690) in betrekking met Cuperus, die door den eerstgenoemde de in Zweden uitgegeven werken van Norrman en andere schrijvers van naam placht te ontvangen, en die zijne groote erkentenis uitdrukte over de uitgaven van Norrman. Op Cuperus, die op allerlei manieren Norrman's navorschingen zocht aan te moedigen en zich aanbood om hem de daartoe benoodigde philologische en historische werken te verschaffen, stelde deze nu al zijn vertrouwen: ‘In te itaque in te, vir maxime, fugientium literarum stator adsertorque unice, spes nostrae omnes, post Deum Opt. Max., sistae sunt’ is eene ontboezeming, die Norrman slaakt in een brief van Juli 1691. Voorzeker kon hij de verwachtingen van Cuperus niet beantwoorden, zooals hij zegt in een volgenden brief: ‘O quam falleris, vir optime, qui alios ex ingenio tuo metiris’.

Ondertusschen had eene nieuwe uitgave van Thomas Magister's taalkundigen arbeid kort geleden in Nederland het licht gezien, t.w. te Franeker in 1690, door N. Blancard bezorgd. Deze editie, welke Norrman in het daarop volgende jaar door Rumpf gewerd, verijdelde evenwel zijn plan geenszins om een uitvoeriger werk uit te geven dat verscheidene ‘Atticisten’ bevatte, zooals Moeris, Thomas, Moschopulus en

anderen. Reeds in 1691 had hij Moeris met zijn eigen aanteekeningen en die van Columbus voor de pers gereed[1)]. Hij verlangde er nu naar om door een bezoek aan de voornaamste buitenlandsche geleerden en bibliotheken de verwezenlijking van zijn grootsch plan naderbij te komen. Weliswaar werd hij in den aanvang van 1694 benoemd tot professor in de theologie, maar hij verkreeg onmiddellijk daarop verlof voor eene buitenlandsche reis. Deze reis was echter van korten duur: in Wittenberg aangekomen zijnde werd hij ziek en moest, zoodra zulks mogelijk was, na eene afwezigheid van slechts enkele maanden, naar Upsala terugkeeren. Twee jaren later echter, in den zomer van 1696, werd hij door eene koninklijke toelage weer in de gelegenheid gesteld eene buitenlandsche reis te ondernemen[2)].

1) Hij wilde het aan zijn weldoener Cuperus opdragen, maar deze bedankte voor die vriendelijkheid, zeggende, dat er genoeg personen in Zweden waren, aan wie Norrman meer verplicht was zoo'n opmerkzaamheid te bewijzen. Norrman, die vroeger geklaagd had dat Zweden geen land was voor geletterden - weinige werken verschenen er, en degene die uitkwamen kregen weinig lezers; de toestand der drukkerijen was ook slecht - antwoordde daarop, dat Zweden geen 'Mecenates Peireskiosque' bezat [hier wordt eene toespeling gemaakt op den geleerden en milden Peiresc, wiens briefwisseling op blz. 166 noot 1 is besproken]; met weinigen was N. bekend en de meesten keken den geleerde met minachting aan; hij had trouwens altijd de drempels der grooten vermeden. - Ondertusschen bezat N. werkelijke beschermers, zooals Cl. Rålamb, N. Gyldenstolpe en vele leden der familie Oxenstierna; aan Bengt O. droeg hij de verzameling van Thomas Magister's redevoeringen en brieven op (in Febr. 1694, 'in procinctu longinqui ad exteros itineris'), en aan Gyldenstolpe zijn Alexander (Gyldenstolpe wordt in een brief van Obrecht aan Cuperus van 1697 afgeschilderd als de eenige aanzienlijke in Zweden, die toen steunde 'literae humaniores': 'vel solus fugientes hinc Musas remorari queat'). Cuperus, die N. gaarne aan eene betrekking wenschte te helpen waar diens geleerde verdiensten naar waarde konden geschat worden, schreef hem in Jan. 1693, dat zoodra in Leiden een professoraat in het Grieksch open kwam, hij hem ten zeerste daarvoor zou aanbevelen, er aangaande het geloofsverschil bijvoegende: 'Nec apud me saltem obstarent tibi B. Lutheri dogmata quippe cujus imitatores et aemulos nos fratres et amicos apellamus'.

2) Hij was onderwijl bezig geweest met het uitgeven van de Griekschorthodoxe geloofsbelijdenis, naar een in 1662 te Leiden gedrukten tekst, met Latijnsche vertaling en aanteekeningen; dit werk verscheen in 1695 in Leipzig. Hij wisselde er brieven over met Cuperus, en deze prees, in een brief aan Rumpf, N.'s Latijnsche vertaling.

Thans ging hij regelrecht naar Nederland. In het begin van October kwam hij er aan, en uit Amsterdam schreef hij dadelijk aan zijn vriend Cuperus te Deventer over zijne reis en het doel ervan: hij moest boeken aankoopen, en hij moest met boekdrukkers onderhandelen over het uitgeven van de Atticisten; in Amsterdam was hij op bezwaren gestuit, en hij verzocht Cuperus derhalve hem met zijn invloed ter zijde te staan. Cuperus antwoordde onmiddellijk, zijne vreugde betuigende over Norrman's aanwezigheid in Nederland, en de hoop uitsprekende, dat Norrman zijne terugreis over Deventer zou kiezen, ‘quia spem mihi facis, ut te amplecti meque satiare erudito colloquio tuo possim’. Cuperus gaf Norrman den raad zich te wenden tot de boekdrukkers te Leiden of te Utrecht, waar Gronovius en Perizonius alsook Graevius hem hun voorspraak konden geven. Deze brief van Cuperus, in welken Norrman's letterkundige verdiensten op den voorgrond worden gesteld en zijne werken worden opgenoemd, kon op zichzelf als aanbeveling dienst doen. Norrman volgde deze raadgeving.

Met Graevius stond Norrman reeds van vroeger in betrekking; zij waren dan ook gewoon om elkaar door reizende Zweedsche studenten brieven en boeken te doen toekomen. Nu vernam de Utrechtsche professor van Ol. Winge, dat Norrman te Amsterdam was en dadelijk gaf hij daarop aan Winge, die daar heen ging, een schrijven mee: ware hij niet door bezigheden verhinderd, dan zou hij zich haasten Norrman te begroeten, schreef Graevius, ‘tanto tui desiderio flagro’; in den naam van alle godinnen der wetenschap verzocht hij in plaats daarvan Norrman naar Utrecht te komen, ‘quo nihil accidere poterit optatius et desideratius’.

Eerst bracht Norrman echter een bezoek aan Leiden. Daar zocht hij Perizonius en Jac. Gronovius op. Laatstgenoemde, die vroeger, b.v. door M. Rönnow in 1691, de groeten verzocht had aan Norrman ‘amantissimis verbis’, werd zijn gastheer. Ondertusschen ondervond Norrman eene groote teleurstelling in Leiden: de bibliotheek der Vossiussen was ten gevolge van een proces, dat de erfgenamen met de universiteitsbibliotheek hadden, nog in langen tijd niet toegankelijk voor het publiek, zelfs niet eens voor geleerden.

Na een hupschen brief van Leusden, aan wien Norrman en hun wederzijdsche vriend de rector Uppendorff te Riga geschreven hadden over Norrman's reis, en een vriendelijk schrijven van Graevius, die ter zelfder tijd aan een boekhandelaar schreef over het uitgeven van Norrman's Atticisten, begaf Norrman zich naar Utrecht. Hier vertoefde hij vervolgens een paar weken en genoot er groote welwillendheid van de geleerden. Een drukker kreeg Norrman er echter niet, en toen hij zich bij zijn terugkeer in Amsterdam bedrogen zag door een anderen boekdrukker (Bohm), verloor hij allen moed, wachtte den uitslag niet af van Gronovius' onderhandelingen te Leiden - waarover deze hem in een schertsenden brief van dankbetuiging over zijn bezoek daar ter plaatse geschreven had -, maar besloot onmiddellijk huiswaarts te keeren ‘abjecta in praesens omni editionis spe’, zooals hij 15 November aan Graevius schreef, van wien hij den vorigen dag afscheid genomen had.

Op zijne terugreis bracht hij eenige aangename uren bij Cuperus in Deventer door. Met genoegen dacht deze langen tijd later nog terug aan dit ‘colloquium, quod tecum in museo meo habui de variis quae ad elegantiorem doctrinam spectant rebus’. Cuperus bleef er voortdurend bij hem op aandringen toch zijn plan omtrent de Atticisten niet te laten varen en zich ter wille van de theologie niet geheel af te

keeren van de philologie; evenzoo Graevius, van wien Norrman dadelijk na thuiskomst een brief ontving. Graevius had blijkbaar evenals Gronovius verwacht, dat Norrman weer bij hun zou aankloppen als de onderhandelingen met de boekdrukkers in Amsterdam schipbreuk leden. Al te haastig had hij zich laten afschrikken door eenige tegenspoeden; een uitgever zou er stellig wel te vinden zijn, met volle vertrouwen kon hij 'cum prima hirundine' zijn werk zenden aan Graevius, schreef deze hem in Januari 1697. Van den rabbijn Dav. Pinna ontving hij het volgende jaar brieven met hetzelfde aanbod; Pinna zou gaarne Norrman's opdracht aanvaarden, 'an hoc dignus sum?' voegde hij er nederig bij. Norrman schijnt te hebben verzuimd Pinna een bezoek te brengen gedurende zijn tweede verblijf in Amsterdam; nu had hij echter door J.A. Bellman zijne groeten aan Pinna laten doen. Door Bellman lieten ook Perizonius en Gronovius hunne groeten aan Norrman overbrengen, die ook door hen werd aangespoord zijne philologische studiën voort te zetten. Bellman kon ook aan Norrman meedeelen, dat Fr. Spanheim kort geleden 'perhonorifice' dezen Zweedschen geleerde vermeld had.

Middelerwijl namen de herderlijke en theologische bezigheden Norrman veel in beslag. Steeds zeldzamer kregen de Nederlandsche vrienden iets van hem te hooren. Zijne letterkundige belangstelling was evenwel onverflauwd[1)], en hij werd algemeen beschouwd als een van Zweden's voornaamste geleerden, misschien wel de allervoornaamste; hij had bijna alle uitgegeven Grieksche schrijvers gelezen en er aanteekeningen op gemaakt, en ook in de Hebreeuwsche antiquiteiten

1) In het begin van het jaar 1698 kreeg hij ook het bestuur over de universiteitsbibliotheek. Voor rekening van deze correspondeerde hij o.a. met Joh. Leyendecker (verscheidene brieven van 1698 tot 1700 in de U.B. sign. G. 191), die eenigen tijd gezantschapspredikant was bij Rumpf en daarenboven in boeken schijnt te hebben gehandeld.

was hij bijzonder goed thuis. De Atticisten bleven inmiddels rusten. Norrman's noten daarop of althans een deel ervan kwamen echter later tot haar recht: zijn leerling Er. Benzelius Jr, die ook met de Grieksche grammatici bezig was, zond de aanmerkingen op Thomas' taalkundig werk van Norrman en van zich zelf aan den geleerden J. Chr. Wolff in Hamburg, die het plan opvatte ze uit te geven, maar daarin door den dood werd verhinderd; later kwamen ze naar Leiden, waar J.S. Bernard ze met verschillende elders verzamelde noten opnam in zijnen in 1757 uitgegeven nieuwen druk van Blancard's editie, zooals professor F.v. Oudendorp in het voorbericht meedeelt[1)].

Ook de overige Zweedsche voorstanders der philologie ten tijde van Norrman stonden in betrekking met de Nederlandsche geleerden: zoo b.v. Nils Rubenius, die verscheidene malen en gedurende verscheidene jaren achtereen in Nederland vertoefde ten slotte in Zweden benoemd tot censor librorum, een oud vriend van Ryckius en in briefwisseling met Graevius[2)]; vervolgens Columbus' opvolger Petrus Lagerlöf,

1) In Acta eruditorum was in 1695 verteld, dat Norrman ‘indices et animadversiones in veteres grammaticos aliosque scriptores’ gereed had. Eene nieuwe oplage van Blancard's Thomas-uitgave zag in 1698 het licht. Er. Benzelius Jr schijnt ook te hebben gedacht over eene uitgave van Thomas, te oordeelen naar een brief aan B. van. den Duitschen philoloog J.H. Lederlin, gedat. Amsterdam 1701 (de schrijver van dien brief geeft ook zijne groote bewondering over Norrman te kennen, met wien hij gaarne in letterkundige betrekking zou komen). - Boven is op verschillende plaatsen gebruik gemaakt van de bekende bibliographieën van J.A. Fabricius en van de nieuwere werken van Grässe, Teufel, Bernardy, Bergk, Sittl en anderen.

2) Rubenius (verg. boven blz. 252 noot 1, 269 noot 1 en 302 noot 1) was in Upsala zeer in de gunst geraakt van Schefferus (in coll. Scheff. deel V app. bevindt zich het ontwerp van een aanbevelingsbrief van S. voor R. ter verkrijging van een stipendium). Hij werd later aanbevolen voor opvolger van Schefferus door prof. Ryckius, met wien hij waarschijnlijk reeds had kennis gemaakt gedurende zijn eersten studietijd in Leiden. (Een brief van Rubenius aan Ryckius gedat. Parijs Febr. 1680 is aanwezig in de Leid. B. sign. 885; hij betuigt daarin zijn dank voor twee brieven, doet de groeten van den geleerden Valesius (Valois) e.a., vertelt dat Agriconius resident is geworden in Denemarken, en verzoekt of de brief aan R. mag worden doorgezonden aan den gezant Lillieroth). Agriconius (Åkerhielm) deed ook moeite om Rubenius eene betrekking te bezorgen in zijn vaderland; zij bleven steeds met elkander in briefwisseling (2 brieven van R. aan A. gedat. Leiden Juli en Oct. 1686 zijn gedrukt in Bergii Tal blz. 162 vlg.). R. schijnt voor het meerendeel in Frankrijk te hebben gewoond, maar hij maakte ook reizen in Spanje, Italië en Engeland. Naar Nederland keerde hij in 1683 terug (gaf zich in Sept. op de studentenrol op als 32 jaar oud, en in 1687 als 30 jaar, daarentegen in 1663 als 34 jaar! Die opgaven zijn natuurlijk voor het grootste deel verkeerd; R. moet in 1632 geboren zijn). De jonge graaf Sparre, dien R. toen tot informator strekte, schijnt ‘van bedorven zeden’ te zijn geweest; in Juni 1684 schreef R. uit Leiden aan Gyldenstolpe, den Zweedschen gezant in den Haag, (de brief is in de U.B. coll. Gyldenstolp.), om zijn beklag te doen over S., die niet geregeld zijne mathematische studiën volgen wilde, maar ‘tegen de ons expres gegeven orders in’ naar den Haag was gereisd (Magnus Larsson S. trad later in Franschen dienst en werd de stamvader van het Fransche grafelijke geslacht S.). R. vertoefde ook met zijn leerling in Amsterdam, vermoedelijk ook in Utrecht, waar ze bij Graevius schijnen te hebben gewoond; aan dezen schreef R. uit Parijs in Juni 1686 (die brief is, evenals twee latere, thans in de Kopenh. Kon. B.; een brief van Graevius aan R. van Mei 1688 onder de brieven aan Norrman in de Zweedsche Kon. B.). R. had toen voor G. orders uitgevoerd in Straatsburg (bij J. Kühn). In Leiden was hij weer in het voorjaar van 1686 en het volgende jaar. Hij studeerde toen in de rechten en moet ook een aanbod gekregen hebben voor een jur. professoraat in Åbo, maar dat hebben afgeslagen (over zijn beroep naar Lund zie men boven blz. 280 noot 2). R. was eigenlijk philoloog, en zijne kundigheden in de classieke en oostersche talen wekten overal bewondering. Ten gevolge van zijne benoeming bij de pas ingestelde censuur, die een scherpzinnig en belezen man vereischte, begaf hij zich eindelijk in het laatst van 1687 op weg naar zijn vaderland, na een bezoek te hebben gebracht aan Graevius in Utrecht. Hij had toen den jeugdigen Christoffer Leijoncrona, een broeder van R.'s eersten leerling in Nederland, bij zich. In een brief aan Graevius, uit Stockholm in Jan. 1688 geschreven, doet R. verslag over zijne thuisreis en over zijn interessant bezoek aan Kopenhagen, waar hij de

die op zijne buitenlandsche reis (c. 1679) o.a. N. Heinsius

bibliotheek had bekeken en bij Borrichius twee handschriften had gezien van Cicero's epist. familiar. Van dit werk zou Graevius eene uitgave bezorgen, en daarvoor collationeerde R. twee handschriften die bewaard werden in de Kon. bibliotheek in Stockholm, over welke hij het opzicht zou krijgen. Als censor doorliep R. toen Pufendorf's Historia van Karel X en de redevoeringen van Schefferus, die diens zoon scheen te willen uitgeven. R. sprak ook over de overige nagelaten geschriften van Schefferus, welke hij zou trachten uitgegeven te krijgen; verder over de werken van Norrman, Rudbeck en Arrhenius en over de numismatische verzamelingen van Brenner en Keder, welke laatste R.'s ‘contubernalis’ was. Graevius, die aan R. boeken en brieven toezond (door den Leidschen boekhandelaar v.d. Aa), deelde R. zijn plan mede om den grooten Thesaurus enz. uit te geven. Heel spoedig echter (in Febr. 1689) werd aan Rubenius' werkzaamheid door den dood een einde gemaakt.

en Graevius bezocht en ook Cuperus kende; dan J.A. Bellman, boven besproken; ten slotte Schefferus' landsman en opvolger Elias Obrecht, die te Utrecht (1682) Graevius opzocht en later, door N. Gyldenstolpe, in briefwisseling trad met Cuperus, in wiens werk over de Gordiani hij levendig belang stelde[1)];

1) Zie over Obrecht's aanstelling bij Ehrensteen boven blz. 262. Na zijne benoeming tot Skytteaansch professor ging hij in 1682 eene buitenlandsche reis ondernemen en begaf zich toen naar Nederland. Daar hield hij in Utrecht verblijf, waarschijnlijk ook in Leiden en Amsterdam alsook bij Ehrensteen's schoonzoon, den gezant Gyldenstolpe in den Haag (verg. een brief van O. aan dezen, gedat. Utrecht Febr. 1683, thans aanwezig in de U.B. coll. Gyldenstolp.; die brief handelt hoofdzakelijk over het koopen van boeken). In een brief aan Norrman van Jan. 1697 toont Graevius O. te kennen. Deze, die in 1694 universiteits-bibliothecaris werd en daarna onder Gyldenstolpe een tijdlang het opzicht had over de kon. bibliotheek in Stockholm, kreeg bij G. te zien het in 1697 door Cuperus uitgegeven boek over de keizers met den naam Gordianus en schreef toen aan C. (die brief is thans in de Haagsche Kon. B. coll. Cup. 2. 12) om zijne bewondering te kennen te geven over dat werk, er enkele eigene opmerkingen over de geschiedenis van de Gordiani bijvoegende. In een lang schrijven (nu in de U.B. sign. G. 360a) van Febr. 1698 antwoordde C., met vreugde dit ‘literarum commercium’ aanvaardende, op O.'s ‘erudita et pergrata epistola’. Deze brief had aanleiding gegeven tot zeer veel onderzoek; C. zet breedvoerig zijne beschouwingen over den tijd der regeering van de Gordiani uiteen en stelt O. ook eenige vragen (over eene plaats bij Herodianus). Obrecht kreeg echter dit schrijven van Cuperus nooit in handen: hij was een maand te voren overleden. - Met Gyldenstolpe wisselde Cuperus niet alleen brieven over politieke zaken, maar ook ‘de rebus ad promovendas bonas artes pertinentibus’. In de U.B. coll. Gyldenstolp. bevinden zich 3 brieven van C. aan G. uit 1683-1686 (en in uittreksel 2 van C. aan Rumpf uit 1684-1686); in concept bevinden zich in coll. Cup. Haagsche Kon. B. vier brieven uit 1686-1697 (in het Latijn en het Fransch), daar ter plaatse ook 1 van G. aan C. gedat. Stockholm 1688 (in het Latijn). Cuperus kende ook Ehrensteen en B. Oxenstierna, aan wien hij boeken zond, en dien hij in 1684 bedankte voor de toeschietelijkheid in zake de Meursiaansche handschriften (in coll. Cup. concept van een brief hierover ook aan den bibliothecaris Falck; daar ook het concept van brieven van C. aan B. Oxenstierna in 1689 en 1697).

en misschien ook Obrecht's opvolger, de eerste Zweed van geboorte die het Skytteaansche professoraat heeft bekleed, Joh. Upmarck (Rosenadler), die ook op zijne reizen waarschijnlijk Nederland heeft bezocht. Geen enkel dezer heeft echter uitgeblonken als taalkundige, maar allen deden het als taalkunstenaren; ten minste geldt dat voor de vier professoren, Lagerlöf namelijk als dichter, de overige als redenaars.

Tot de genoemden, hoe groote ‘latinisten’ zij ook mogen genoemd worden, behoorde ook niet Norrman's geestelijke erfgenaam Erik Benzelius Jr. Gedurende de laatste drie jaren der zeventiende eeuw maakte deze reizen in Europa en vertoefde dan meestal aan Duitsche universiteiten. In Mei 1699 kwam hij in Utrecht. Hier schreven in het interessante nog bewaarde reisalbum van Benzelius o.a. de professoren G. de Vries, Leusden en Graevius. Laatstgenoemde gaf ‘hanc amoris tesseram’ met het motto: ‘si vis amari, ama’. Van hem ondervond deze jonge Zweed - evenals vroeger zoovele van zijne landgenooten - bijzondere welwillendheid. Norrman's aanbeveling had ook veel uitwerking op Graevius, die Benzelius, Norrman's leerling, had bewonderd - schreef hij aan diens vader, den aartsbisschop Benzelius - ‘voor ik hem had leeren kennen’. In Utrecht maakte hij ook kennis met een Engelschen geleerde, H. Sike, later professor in Canterbury, die een mooi Latijnsch vers in zijn album schreef, en met wien hij later brieven wisselde over Arabische handschriften enz.

Van Utrecht uit maakte Benzelius uitstapjes naar Harderwijk - waar twee professoren, Meijer en Almeloveen, hunne namen in zijn album schreven - en waarschijnlijk ook naar Deventer om Cuperus op te zoeken, dien hij uit Utrecht een brief geschreven had waarin hij hem ‘magnus meus patronus’ betitelde en de getuigenissen van Brenner en van anderen aanhaalde om aan te toonen hoe bekend de Deven-

tersche regent en diens geschriften in het Noorden waren. Daarop begaf Benzelius zich in het midden van Juli naar Amsterdam. Daar ontmoette hij o.a. den Zweed N. Sternel, die kort geleden in Parijs was samengeweest met J.A. Bellman. In Amsterdam sloot Benzelius ook vriendschap met den orientalist Wilhelm Surenhusius, die bezig was met het groote verzamelwerk 'Mischna' uit te geven, en die later professor in het Hebreeuwsch werd aan de hoogeschool te Amsterdam. Surenhusius nam op zich voor Benzelius boeken te koopen - zij schreven elkander voortdurend hierover en over wetenschappelijke kwesties - en verwees hem naar verscheidene Engelsche geleerden, aan welke Benzelius veel zou kunnen hebben. Voordat hij in September naar Engeland ging bracht hij een bezoek aan Leiden, waar hij in het bijzonder prof. J. Gronovius opzocht.

Op reis naar zijn vaderland bracht Benzelius weer eenigen tijd te Amsterdam door, in October en November 1700. Na zijne terugkomst schreef hij aan zijne nieuw verworven vrienden, b.v. aan Graevius, om zijn dank te betuigen voor alle genoten welwillendheid en verslag te geven van zijne letterkundige plannen. Deze betroffen allereerst de uitgave van eenige homiliën van Chrysostomus, welke hij had overgeschreven uit een codex in de Bodleyaansche bibliotheek. Het eerste deel er van verscheen in den vorm van eene disputatie onder Norrman's presidium in 1702. Tot het uitgeven van de nagelaten werken van Norrman heeft Benzelius - die nog tusschen 1720 en 1730 daarover correspondeerde met prof. P. Burman te Leiden - het helaas nooit gebracht; het is hem trouwens evenmin mogen gelukken veel van zijn eigen philologische geschriften uit te geven[1)].

1) Van het herinneringsalbum van Benzelius - een 'nobilissima Philotheca', zooals Adam Rechenberg het noemde - schijnt geen gebruik te zijn gemaakt door zijne levensbeschrijvers; het bevindt zich in de Linkpng B. sign. B. 59. In Zweden hadden voor zijn vertrek daarin o.a. geschreven Obrecht, Sparfvenfelt (in acht talen), mevrouw Brenner (in zes talen) en haar man Elias B. (eene Latijnsche sententie en iets in runen). In Duitschland werd er in geschreven door mannen als Edzardus, H. Meibom, O. Mencke, A.H. Francke, Job. Ludolphus enz. - M. Bromelius bracht ten behoeve van Benzelius een bezoek aan Graevius en moest doen blijken dat 'mijnheers manuscripten hem ter hart gingen' (verg. boven blz. 306 noot 1). In de Kopenhaagsche Kon. B. is een brief van B. aan Graevius gedat. Upsala Juni 1702. In de Linkpng B. bevinden zich vele brieven aan B. uit Nederland; een van H. Sike, Utrecht Juni 1701, schijnt te zijn meegegeven aan een broeder van B. (wellicht Jacob? deze maakte anders eene buitenlandsche reis van 1707 tot 1709, op welke hij Surenhusius in Amsterdam een bezoek bracht). De brieven van Moraeus zijn boven blz. 273 besproken. Door hem, evenals door Joh. Schult, die in 1703 eene reis maakte door Engeland en Nederland, stond B. in verbinding met Surenhusius, die ook brieven aan B. schreef (verscheidene brieven in de Linkpng B. uit 1699-1708). Aan Cuperus moest B. een brief ter hand stellen van den grooten muntenkenner, den Duitscher G. Tenzel. B.'s bovenbedoelde brief aan C. gedat. Utrecht Mei 1699 bevindt zich in de Haagsche Kon. B. coll. Cup. 4°, 25. Jac. Gronovius (niet 'de wijdvermaarde J. Fr. Gronovius'!) evenals zekere mr. Modée in Amsterdam, hadden B. aangeraden een bezoek te brengen aan graaf A.G. Arnstedt Schwarzburg, voor wien B. groote munteninkoopen in Nederland schijnt te hebben gedaan. B.'s bezoek bij Gronovius schijnt niet heel gelukkig te zijn geweest: hij had het ongeluk zich minachtend uit te laten over Gronovius' geleerden vriend Magliabechi en noemde als zijn zegsman Sparfvenfelt; hierover schreef G. verontwaardigd aan M. een brief, die is afgedrukt bij Arckenholtz I blz. 338 in de noot. (A.'s twijfel over de betrouwbaarheid van Gronovius schijnt mij niet gerechtvaardigd; Gronovius wordt weinig, en nooit met toegenegenheid of bewondering in de geschriften van Benzelius genoemd). B.'s brief aan Burman in 1726 is boven besproken; in de Linkpng B. zijn vier brieven van Burman uit de jaren 1723-1731.

Het Latijn en het Grieksch vormden gedurende dezen tijd het voornaamste gebied der taalstudie. Naast deze begon men onderwijl de Semitische talen te beoefenen en wel voornamelijk de taal van het Oude Testament, en zulks met een theologisch oogmerk. Eerst in de laatste helft der 17de eeuw kreeg Zweden meer beteekenis op het gebied der Oostersche talen. De Nederlandsche philologen Erpenius, Golius, Leusden, Perizonius en Surenhusius waren ook hierin de leermeesters voor de Zweden, zij het al niet in dezelfde

mate als de Duitschers Edzardus en Wasmuth, de Engelschen Pockock en Lightfoot enz.

Het meerendeel der beste Zweedsche orientalisten had dan ook althans eenigen tijd in Nederland[1] vertoefd. We hebben reeds genoemd Jonas Hambraeus, J.E. Terserus Sr en meer anderen, die uit een theologisch oogpunt de Semitische taal beoefenden, en de professoren Laurbergius en Ravius, Norrman en E. Benzelius Jr, alsook Rubenius en Sparfvenfelt[2].

Bij dezen kunnen we nog Joh. Buskagrius, den opvolger van Ravius, voegen en Uno J. Terserus, die ook in Nederland schijnen geweest te zijn, en Gustaf Peringer (Lillieblad). Laatstgenoemde, een van de beste Zweedsche orientalisten, moedigde evenals Ravius de studie der handschriften aan; hij liet zelfs nieuwe Hebreeuwsche typen uit Nederland komen[3]. Peringer's opvolger (1696) de uitstekende Joh. Palmroot was gedurende zijne jarenlange buitenlandsche reizen ook in Nederland geweest; hij had anders voornamelijk Duitsche betrekkingen aangeknoopt. Daarentegen verkreeg

1) Voor het volgende zijn enkele aanteekeningen ontleend aan E. Hydrén, De fatis literaturae orientalis in Suecia, 1755, en aan een opstel van K.U. Nylander in Ny Sv. Tidskrift 1889.
2) Over zijne Oostersche onderzoekingen correspondeerde Sparfvenfelt met Cuperus (in coll. Cup. bevinden zich 2 brieven van S. aan C. 1695-1698; in de Linkpng B. sign. B. f. 33 zijn er 2 van C. aan S. en een uittreksel uit een brief van C. aan den Nederlandschen gezant v. Heeckeren). Op zijne reis in 1689 leerde S. o.a. den geleerden Jezuïet D. Papenbroek in Antwerpen kennen (brieven in Linkpng B.).
3) In de U.B. sign. G. 191 zijn enkele brieven van P. aan zijn vader in Strengnäs, een van deze is gedateerd Amsterdam Dec. 1677; P. was toen van plan eene reis te maken naar Engeland, waar Pockock toen nog leefde, en aan wien hij aanbevelingen gekregen had van een professor uit Leiden. Na een bezoek aan Parijs en aan Italië gaf hij in 1680 in Altdorf twee talmudische handschriften uit; hij was van plan vervolgens een in 1681 in Amsterdam uitgegeven Hebreeuwsch werk in het Latijn te vertalen enz.; hij stierf als censor librorum in 1710.

Daniël Lundius, die in 1703 den professoralen zetel in de Oostersche talen te Upsala kwam vervullen, meer bekendheid in Nederland. Hij studeerde kort na 1690 onder Dav. Pinna en andere rabbijnen in Amsterdam en gaf in 1694 te Utrecht een ‘Liber Talmudicus de iejuniis’ uit met eene voortreffelijke Latijnsche paraphrase en geleerde en veelomvattende noten. Dit geschrift is in 1699 herdrukt in deel II van Surenhusius' ‘Mischna sive totius hebraeorum juris, rituum, antiquitatum... systema’, en maakte den uitgever dr. Lundius beroemd, ‘qui Misnae sententiam nostro judice quam clarissime exposuit’.

Dezelfde eer, die dit werk van Lundius te beurt viel, oogstte ook een door Magnus Rönnow in 1690 te Utrecht uitgegeven talmudisch geschrift ‘de aestimationibus’, dat met Ronnöw's Latijnsche vertaling werd afgedrukt in deel V van het verzamelwerk van Surenhusius. Rönnow had in 1689 gelegenheid gevonden eene reis naar Nederland te maken, waar hij ging studeeren onder Leusden en Graevius, van wier welwillendheid hij gewag maakt in een brief aan zijn beschermer Norrman. Ook met J. Gronovius in Leiden maakte Rönnow thans kennis, en toen hij in 1691 naar zijn vaderland was teruggekeerd, kreeg hij van dezen een brief met verzoek in Leiden terug te keeren en daar onderricht te geven in de Oostersche talen. Hiervan kwam echter niets, en Rönnow, die het bijzonder ver in de Semitische geleerdheid moet gebracht hebben, dwaalde door zijn eigenaardig humeur en zijne ongeregelde leefwijze steeds verder van den wetenschappelijken arbeid af[1)].

1) Drie brieven van R. aan Norrman 1690-1691 zijn aanwezig in de U.B. sign. G. 191; een brief van Gronovius uit 1691 is gedrukt bij Wåhlberg blz. 44. In het jaar 1709 bezocht R. opnieuw Nederland en vertoefde toen meest in Utrecht. Hij werd ten slotte assessor in het archief v. oudheden, maar verliet deze betrekking en ging naar Engeland, waar hij in armoede gestorven is in het jaar 1735.

Later werd Nederland bezocht door Olof Celsius, J. Helin, G. Wallin en G. Celsing, door de uit het Oosten terugkeerende M. Eneman en H. Benzelius, door A. Norrelius, die, evenals Celsius, aldaar in de 18de eeuw vele geschriften in het licht gaf, en ten slotte door den grootsten Zweedschen orientalist uit die eeuw C. Aurivillius[1)].

De Nederlandsche invloed op de studie van het Oostersch bij de Zweden was dus zeer belangrijk en zeer langdurig, al kon ze niet worden vergeleken met den invloed op de classieke studiën.

Ook voor de kennis van het 'oud-Gothisch', d.w.z. de taal van Ulfilas, werkten ook Nederlanders, in het bijzonder Fr. Junius Jr, zeer bevorderlijk[2)]. En we kunnen hier ten slotte nog bijvoegen, dat hun voorbeeld stellig van nut is geweest voor de studie en de beschaving van de Zweedsche moedertaal. Zoo had b.v. Abrah. v.d. Myle vergelijkingen gemaakt tusschen de Nederlandsche en de Latijnsche, Grieksche en Perzische talen, evenals later de school van Rudbeck met betrekking tot de Zweedsche. En Coornhert met andere leden van de kamer 'In Liefde bloeyende' streefden, evenals

1) Celsius bezocht Leiden op zijne buitenlandsche reis in 1696 (brief daarover aan Norrman in de U.B. sign. G. 191). Als professor in de Oostersche talen gaf hij in 1719 in Upsala een nieuwen druk van Leusden's 'Synopsis Chaldaica' uit en liet in 1726 te Leiden drukken 'Abbatichim sive Melones AEgypti' Wallin, later bisschop, was te Utrecht en te Leiden in 1709. Eneman bezocht Cuperus te Deventer in 1714 en beloofde dezen de opschriften te zullen meedeelen die hij in het Oosten had verzameld en andere daar gedane ontdekkingen (verg. Celsius' brief aan Bignon, Lettres de critique blz. 337). Helin, later kon. bibliothecaris, Celsing naderhand hofkanselier en H. Benzelius, ten slotte aartsbisschop, werden te Leiden respect. ingeschreven in 1704, 1715 en 1718. Norrelius, later bibliothecaris in Upsala, studeerde na 1716 een jaar of drie vier in Nederland en gaf in 1720 te Amsterdam twee geschriften in het licht over Hebreeuwsche realia (brieven uit Amsterdam en Leiden 1716-1719 aan E. Benzelius in de Linkpng B.). Aurivillius hield verblijf te Amsterdam en te Leiden in 1744.

2) Zie Aant. III achter dit hoofdstuk.

later Stiernhielm en diens tijdgenooten in Zweden, er naar ‘hunne moeders taal weder in haar oude ere te brenghen, ende haar kleed, dat van zelfs ryckelyck was ende cierlyck, vande onnutte lappen ende vuyle brodderyen te suyveren’, d.w.z. te ontdoen van de vele uit andere talen overgenomen woorden en vormen[1)].

De geestelijke wisselwerking tusschen Zweden en Nederland is weliswaar sedert het eind der 17de eeuw en vooral sedert het midden der 18de eeuw ontzaggelijk verminderd. Toch moeten echter in wetenschappelijke opzichten deze beide landen steeds voeling met elkander hebben gehouden, en het is volstrekt niet volkomen waar wat een Zweedsche reisbeschrijver in Nederland zegt, dat sedert Linnaeus' tijd ‘ten minste wij Zweden Holland niet gezocht hebben als het land van belofte voor de wetenschap’. Nog zeer kort geleden hebben Zweedsche doktoren[2)] daar in Utrecht gestudeerd, en ten opzichte van de taalwetenschap, waarin de Nederlanders steeds bijzonder hoog staan, is b.v. hun groot in wording zijnd woordenboek niet zonder invloed gebleven op het Zweedsche[3)].

1) Onder heel dezen levendigen invloed van de Nederlandsche beschaving heeft het Zweedsch ongetwijfeld eene menigte woorden ontleend aan de Nederlandsche taal. Moeielijk is het thans uit te maken welke woorden uit die taal of uit andere Nederduitsche tongvallen zijn gekomen. Een aantal woorden thuisbehoorende op het gebied van het zeemansleven hebben de Zweden stellig uit Nederland gekregen en eveneens namen van bepaald daarvandaan gehaalde waren, b.v. ‘klinkers’. Dat de Nederlanders ook ten opzichte van den landbouw - evenals de Duitschers - een goed voorbeeld aan de Zweden hebben gegeven, daarvan getuigt nog het woord ‘holländeri’ enz.
2) J.E. Widmark, thans professor in de oogheelkunde te Stockholm, en G.A. Nordman, docent in hetzelfde vak te Helsingfors, kwamen aldaar voor eenige jaren het onderwijs van Donders en Snellen Sr volgen. [Vert.].
3) Zie hiervoor Th. Hjelmqvist, Modern Lexikografi, Lund 1896. [Vert.].

Aanteekeningen.

I (zie blz. 334, noot 2). Buiten de boven aangehaalde ongedrukte brieven van Heinsius (aan Schefferus, Langermann e.a.) moet hier nog gewezen worden op die, welke aanwezig zijn in het Zweedsche Rijks-Archief (aan M.G. de la Gardie e.a.) en in het stedelijk archief te Danzig (28 brieven aan Vinc. Fabricius).

II (zie blz. 335, noot 1). Er was een paar malen sprake van, dat de Elseviers een eigen boekhandel in Zweden zouden oprichten, namelijk in 1644 een boekwinkel in Upsala en in 1652 eene drukkerij in Stockholm. Verg. H. Wieselgren's bovengenoemd werk blz. 75.

III (zie blz. 362). H. Wieselgren toont in zijn aangeh. werk, blz. 55 vlg. en 78 aan, dat men I. Vossius dankbaarheid verschuldigd is omdat hij verhinderd heeft dat Ulfilas meegevoerd werd naar Rome en omdat hij dien aan zijn bloedverwant Fr. Junius vereerde. - Degene die De la Gardie op de hoogte bracht van de aanwezigheid van Ulfilas in Dordrecht, moet S. Pufendorf zijn geweest. Aan De la Gardie droeg Junius ook zijne uitgave op (verg. een brief van Appelboom uit Nov. 1664 aan Ehrensteen, in het Zweedsche Rijks-archief). De la Gardie, die volgens eigen opgave, in 1662 den ‘Codex argenteus’ heeft ingelost tegen 400 rksd., schijnt te hebben bijgedragen ten behoeve van de uitgave daarvan. Ondertusschen zou Junius in 1665 van de Zweedsche regeering een keten krijgen ter waarde van 200 dukaten en eene medaille ter waarde van 100 rijksd. Volgens bevelen aan de rekenkamer in 1668 zou Junius eene ‘recognitie’ in geld van 400 rijksd. specie krijgen; maar in een brief aan datzelfde college van Aug. 1669 beklaagt Appelboom er zich over, dat er niets van geld bespeurd was, hetgeen des te verdrietiger was aangezien Junius 60 exemplaren van zijn kostbaar werk gezonden had om aan het Zweedsche hof uit te deelen. (Deze inlichtingen zijn welwillend verstrekt door den archivaris Th. Westrin). In datzelfde jaar, n.l. in 1669, kwam de Codex argenteus aan de universiteitsbibliotheek van Upsala.

Tiende hoofdstuk.

> Kennis van uitheemsche spraecken vordert niet weinigh, en het overzetten uit vermaerde Poëten helpt den aenkomende Poeet, gelijck het kopieeren van kunstige meesterstucken den Schilders leerling.
> Uit Vondel's 'Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste'.

Blik op de ontwikkeling der Nederlandsche letterkunde; hare hooge vlucht bij den aanvang der 17de eeuw; hare voornaamste beoefenaars in die eeuw; haar invloed op de letterkunde van Duitschland en van Denemarken. - De invloed van de Latijnsche poëzie in Nederland op die in Zweden; de inwerking van Nederland op het drama in Zweden; Brasck, Hiärne. - De Nederlandsche fraaie letteren beginnen in Zweden beoefend te worden; de liedjes-literatuur; de didactische richting. - Indrukken van Nederland bij Langman, Stiernhielm, Columbus en bij epigrammendichters. - De vertalingen van Cats door Lucidor en door Keder. - Het moraliseerend gedicht in Nederland en de invloed daarvan op de Zweedsche letterkunde; Spegel, Granatenflycht enz. Latere bewerkingen van Cats en anderen. - Afnemende bekendheid met de Nederlandsche fraaie letteren; de letterkundige wisselwerking tusschen Zweden en Nederland in onze dagen.

De Nederlandsche letterkunde heeft, vooral gedurende hare vroegste tijdvakken, veel en velerlei gemeen met de Duitsche. De taal zelve is trouwens ook een tak van het Nederduitsch, en sommige schrijvers worden zoowel tot de eene als tot de andere literatuur gerekend. Dit is het geval met den eersten naam in de Nederlandsche dichtkunde, Hendrik van Veldecke, die in het laatst der 12de eeuw verscheidene lyrische gedichten maakte, eene Servatius-legende op rijm zette en den Franschen 'Roman d'Eneas' bewerkte. Hij was in Limburg geboren en schreef oorspronkelijk in het dialect van die streek, maar zijne betrekkingen tot het

Kleefsche hof waren oorzaak dat zijn invloed het grootst is geweest op de Duitsche letterkunde[1)].

Zeer vroeg werden in de Nederlandsche letterkunde de meeste en de voornaamste heldendichten der Fransche trouvères opgenomen, ook die, welke van Frankischen, Bretonschen, Oosterschen of classieken oorsprong waren. Sommige van die berijmde romans zijn thans slechts alleen in het Nederlandsch over. Verscheidene bleven lang als volksboeken in stand en kunnen in dien vorm hebben ingewerkt op de letterkunde van andere Germaansche volkeren. Een paar epische motieven werden later in dramatischen vorm behandeld; aldus de eerst uit het Latijn bewerkte Thisbe-sage. Door Fransche tusschenkomst kwam, evenals het meerendeel van deze romantische verhalen, ook de dierensage in Nederland; daar viel ze, in rijm behandeld, bijzonder in den smaak en ging vandaar over in het Nederduitsch en zoo in andere Germaansche talen.

Een paar van de Bretonsche en classieke romans werden ingelijfd bij het Nederlandsch onmiddellijk na het midden van de 13de eeuw door den Vlaming Jacob van Maerlant. Deze ijverige dichter liet ook eene menigte beschrijvende, godsdienstige en zedekundige gedichten na, in welke een vrijzinnige geest doorstraalt. Zoowel de lyrische poëzie als het epos werden toen door het didactische element overheerscht. Een van Maerlant's voornaamste volgelingen was Jan Boendale, schrijver van den ‘Leken-Spiegel’; een ander was de rijmkroniek-schrijver Melis Stoke. Dichters als Hein van Aken, bewerker van den ‘Roman van de Roos’, en Dirc Potter v.d. Loo, schrijver van ‘Der Minnen Loep’,

1) Behalve van het werk van Jonckbloet en van L. Schneider's Geschichte der niederländischen Litteratur (Leipzig 1887), is voor het hier onmiddellijk volgende gebruik gemaakt van Jan ten Brink, Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde, Amsterdam 1895 vlg.

zijn er een bewijs van, dat men in Nederland ook in het laatst der middeleeuwen goed meeging met de letterkundige stroomingen.

Wat de liedjespoëzie betreft werden zekere motieven reeds vroeg in Nederland behandeld en gingen misschien wel van daaruit naar de andere landen. Bijzonder geliefd waren, en zijn nog, 'Het daghet in den Oosten', later gedramatiseerd door Bredero, 'Ic stont op hoghe berghen', liedjes over Hillebrandt, over de geduldige Helena enz. Ook werden er gildeliederen, dansliedjes en meizangen gezongen. Echt Nederlandsch waren de 'geuzenliederen', die ontstonden gedurende den oorlog tegen het Spaansch geweld.

Met betrekking tot het drama werden verscheidene mysteriën en moraliteiten in de Nederlandsche taal overgebracht; enkele mirakelspelen waren van inheemschen oorsprong. Het drama werd bijzonder aangemoedigd door 'Kamers van Rhetorica', letterkundige gilden, die van het einde der 14de eeuw tot in de 17de eeuw zich bezighielden met allerlei soort van dichtkunde, hoofdzakelijk met moraliseerende onderwerpen; een dezer gilden is reeds in het slot van het vorige hoofdstuk vermeld, het Amsterdamsche met het devies 'In Liefde bloeyende'. In deze kamers bloeide vóór alles de klucht, die, in weerwil van alle grofheid, eene didactische strekking had, en waaruit de Nederlandsche zin voor zoowel het nuttige als voor het komische aan den dag trad. De voornaamste harer dichters was M. de Castelein, in de eerste helft der 16de eeuw, schrijver van een 'Const van Rhetoriken', eene rijmleer die Franschen invloed verraadt. Op de door de 'rederijkers' ingerichte tooneelen werden het eerst de stukken opgevoerd van de voornaamste Nederlandsche tooneelschrijvers: Bredero, Vondel en Hooft.

Bij deze middeleeuwsche gilden deed zich in de 16de eeuw een streven naar classicisme gelden. De renaissance had,

zooals we zagen, reeds spoedig Nederland bereikt. De groote humanist Erasmus kreeg ook op het gebied der fraaie letteren invloed; beroemd werden zijne de dwaasheid geeselende ‘Colloquia familiaria’, en vooral zijn aan Th. Morus opgedragen ‘Laus stultitiae’, waarin in het bijzonder de monniken worden belachelijk gemaakt. Deze geschriften werden nog in de 18de eeuw in Zweden met verrukking gelezen, toen eene Zweedsche vertaling van ‘De Lof der Zotheid’ verscheen; sommige van de godsdienstige en zedekundige werken van Erasmus werden in de 17de eeuw in de Zweedsche taal ingelijfd - door P. Johannis Gothus en Hambraeus - zooals boven is aangeduid. Erasmus' jongere tijdgenoot Wilh. Gnaphaeus (de Volder) schreef o.a. het spoedig zeer populaire drama Acolastus in Terentiaanschen stijl. Hij werd nagevolgd door den rector Corn. Schonaeus, die, voor opvoedkundig gebruik, onder den naam ‘Terentius Christianus’, eene verzameling blijspelen uitgaf, en door Jac. van Zevecote en anderen. Grooten bijval oogstten ook de nabootsingen der satiren van Erasmus n.l. de ‘Satyra menippea’ van P. Cunaeus, ‘Laus asini’ van D. Heinsius en ‘Momenta desultoria’ van C. Huygens. Het laatstgenoemde gedicht werd uitgegeven door Barlaeus, wiens eigen Latijnsche gedichten boven zijn genoemd. Eveneens zijn besproken P. Scriverius, een leerling van Schonaeus; D. Heinsius, wiens ‘Herodes infanticida’ op grond van het met het christelijk onderwerp vermengde mythologische element een letterkundigen strijd deed ontstaan; H. Grotius, schrijver van het treurspel ‘Christus patiens’, van den zoowel Vondel als Milton inspireerenden ‘Adamus Exul’, van Sophompaneas, verschillende emblemata enz.; ook N. Heinsius, Christina's sierlijke dichter.

De eerste navolgers van Erasmus in de Nederlandsche volksletterkunde waren Marnix, Coornhert en Spieghel.

Ph. v. Marnix, heer van Sint Aldegonde, schreef in den geest van Rabelais zijn ‘Byenkorf der H. Roomsche Kercke’ (1569), die al spoedig werd vertaald in andere talen, o.a. in het Duitsch door Fischart. Als een warm aanhanger van den Prins van Oranje, wordt aan Marnix de vervaardiging toegeschreven van het voornaamste geuzenlied ‘Wilhelmus van Nassouwe’, dat thans het Nederlandsche volkslied is[1)]. Gedurende zijne gevangenschap in 1573 en volgende jaren zette hij de psalmen Davids in Nederlandsche verzen over - gelijk enkele tientallen jaren later C. C: son Gyllenhielm in het Zweedsch! Dirck Coornhert, die ten deele kan worden vergeleken met Montaigne, schreef over theologische en zedekundige onderwerpen, gaf vertalingen uit classieke en moderne werken en schreef zinnespelen. Hendrik Spieghel schreef gelegenheidsgedichten en maakte eene zedeleer in verzen, den ‘Hart-Spieghel’; reeds in het vorige hoofdstuk is meegedeeld, dat hij als lid van ‘de Oude Kamer’ streefde naar het zuiveren der taal van al wat vreemd was, een purisme, dat bijna tot het belachelijke oversloeg. Spieghel's vriend, Roemer P. Visscher, die onder invloed stond van Marot en Ronsard, schreef verschillende gedichten, meest kleine verzen en epigrammen, waarin hij zijn zin voor ‘kluchtige kortswijl’ toonde, en eene groote verzameling ‘Sinne-poppen’ d.w.z. zinnebeeldige versjes. Dergelijke verzamelingen van zinnebeelden met korten berijmden tekst waren bijzonder geliefd in Nederland, waar er in de 16de en 17de eeuw talrijke soortgelijke uitkwamen deels in het Latijn deels in het Nederlandsch.

Verscheidene der genoemde Latijnsche dichters maakten ook Nederlandsche verzen. Zoo schreef Daniël Heinsius, die de mythologische stof ook in humoristischen geest verwerkte, ‘Het sterfhuys van Cupido’, ‘Hymnus van Bacchus’, her-

1) Zie Aant. I achter dit hoofdstuk.

derszangen, zinnebeelden enz. Jacob v. Zevecote schreef ook herdersliederen, b.v. het bruiloftsvers ‘Phyllis ginck het buyten spelen’, en zinnebeeldige verzen en ook Nederlandsche tooneelspelen; uit het Latijn van D. Heinsius vertaalde hij ‘Verachting des Doots’ en droeg die op aan zijn ‘liefsten broeder Rutgersi’, d.w.z. den Zweedschen gezant.

Door deze dichters werd de Nederlandsche poëzie in het begin der 17de eeuw eene volledig ontwikkelde kunstpoëzie. Zij schreven regelmatige alexandrijnen - dit deed reeds J.v.d. Noot in het laatst der 16de eeuw - en voerden vele andere verssoorten in, die in Italië en Frankrijk waren gevormd. De liedjes van deze landen en zelfs van Engeland waren ook zeer bekend in Nederland en men vindt, vooral bij de eerstvolgende schrijvers, eene menigte van daar ontleende wijzen en melodieën terug. Vooral kregen de Fransche schrijvers, en onder hen in het bijzonder Ronsard en Salluste du Bartas, groote beteekenis voor de Nederlandsche fraaie letteren. Laatstgenoemde werd door het gansche beschaafde Europa, of althans door de protestanten, beschouwd als het hoofd der geestelijke dichters. Van Marot ondervond ook de Nederlandsche letterkunde invloed; zijne psalmen Davids werden zelfs ook in de Nederlandsche gereformeerde kerken ingevoerd. Verscheidene vertalingen zijn hiervan verschenen, o.a. eene van D. Camphuyzen, die ook andere ‘stichtelijcke rymen’ schreef. Marnix en A. de Hubert hadden eveneens de psalmen bewerkt; Vondel, Hooft en Westerbaen desgelijks, en Wilh. v. Haecht gaf eene dergelijke verzameling uit naar Luthersche dichters gevolgd.

Het geestelijk zwaartepunt in Nederland was nu, zooals wij hebben gezien, van de zuidelijke naar de noordelijke provinciën verhuisd. Leiden werd het middelpunt voor de wetenschappelijke studiën, en in Amsterdam bloeide de volksliteratuur en het drama. De Amsterdamsche burgers

waren door reizen en studiën zeer ontwikkeld. Het was bij dit burgerlijke element, dat het duidelijkst aan het licht trad de nationale zucht tot het practische en het nuttige, die de liefde voor de werkelijkheid wakker hield, een gezond realisme, niet zelden gekruid door geest, hoe zeer dan ook gekluisterd aan de didactiek. Dit burgerlijk element was het, dat het ijs brak voor de renaissance in letterkunde en kunst. Velen van de wegbereiders voor dien nieuwen tijd waren kooplieden, b.v. Coornhert, Spieghel en Visscher. Visscher en zijn kring werd het middenpunt voor het letterkundige leven in Amsterdam. Tot dien kring behoorden in de eerste plaats zijne dochters, de beminnelijke, begaafde en geleerde Anna en Maria (Tesselschade) Roemers; ook behoorde er toe Hooft, die na Visscher's dood (1620) het middelpunt werd van het geletterde leven in Amsterdam, zooals in het vierde hoofdstuk is vermeld.

Pieter Corneliszoon Hooft (overl. 1647), zoon van een aanzienlijk koopman en drost van Muiden, had reizen gemaakt in Frankrijk en in Italië en was door en door bekend geraakt met de letterkunde van die landen. Reeds in 1598 had hij, op zeventienjarigen leeftijd, een drama geschreven ‘Achylles en Polyxena’, en hij schreef daarna over een nationaal onderwerp het treurspel ‘Gerard van Velsen’ (1613), en ‘Baeto of de oorsprong der Hollanderen’, in hetwelk hij door geheimzinnige tooneelen, geestverschijningen, droomgezichten en dergelijke toont onder invloed te staan van Seneca. Zijn ‘Warenar’, eene bewerking van Plautus' Aulularia, werd ook beroemd. Verder vertaalde hij een blijspel van P. Aretino, en schreef het herdersspel Granida in den stijl van Guarini en Tasso en misschien met indrukken uit Sidney's Arcadia. In 1611 gaf hij eene verzameling zinnebeelden in alexandrijnen in het licht en enkele minnezangen en sonnetten. Sonnetten placht hij ook toe te voegen aan

zijne bruiloftsgedichten. In onberijmde hexameters vertaalde hij een der satiren van Juvenalis. Overigens nam hij ten opzichte van de versmaat grooter vrijheid dan zijne tijdgenooten. Ten slotte heeft hij, in navolging van Marnix en Coornhert, het Nederlandsch proza gevormd door zijn werk over de Nederlandsche Historiën van 1555-1587.

Invloed van zuideuropeesche, inzonderheid Spaansche poëzie legt zoowel Th. Rodenburg als G.A. Bredero (overl. 1618) in zijne tooneelstukken aan den dag. Laatstgenoemde, die aan zijne voortreffelijke bewerkingen, b.v. van Terentius, eene Amsterdamsche locale kleur gaf, schreef tragicomedies met comische intermezzo's in den trant van Shakespeare en kluchten; in zijn ‘Klucht van de Koe’, volgens eene oude volksvertelling, schildert hij b.v. een tooneel in een herberg even trouw als Jan Steen op het doek. Ook sommige van zijne liedjes, die vaak op Fransche wijsjes zijn gezet, werden populair. In zijne bruiloftsgedichten brengt hij dikwijls de oude mythologie te pas, maakt er daarenboven woordspelingen in en laat ze nu en dan eindigen met een wensch voor de vruchtbaarheid van het huwelijk.

Met Bredero stichtte Sam. Coster, die in zijne treurspelen invloed vertoont van het Engelsche gruweldrama, de ‘eerste Duytsche Academie’ als eene oefenschool voor de Nederlandsche taal en letteren. Bij Bredero sloot zich ook Jan Starter aan, de schrijver van tragi-comedies, boerenkluchten en liedjes, en het eerst bekend geworden door een uitstekend bruiloftsvers aan Erik Brahe, heer v. Knutstorp.

Dramaticus was ook de koopman Joost van den Vondel (1587-1679), die in 1612 zijn schrijversloopbaan begon met eene tragi-comedie ‘Het Pascha’, handelend over Israël's bevrijding uit Egypte. Het onderwerp was ontleend aan Du Bartas' groot scheppingsgedicht (2de Sepmaine); en daaraan ontleende hij ook de stof voor zijne dichterlijke beschrijvingen

van Abraham's offer, Salomo's heerlijkheid en de helden van het Oude Testament. Voorts schreef hij talrijke gelegenheidsgedichten, waarvan wij boven voorbeelden hebben gegeven, verder patriottische verzen, b.v. de ‘Geuse Vesper’, en hekeldichten, in het bijzonder tegen de orthodoxe calvinisten enz. Als tooneelschrijver wordt hij echter het hoogst gesteld; hier volgde hij weliswaar dikwijls Seneca na en ook Fransche dichters, vooral Garnier, maar hij is toch zichzelf en neemt, zoo al niet door zijne compositie dan toch door zijn grootsch pathos en zijne voortreffelijke behandeling van den vorm, eene zeer voorname plaats in de geschiedenis der wereldliteratuur in. Het eerst maakte hij naam door zijn polemisch-tendentieusen Palamedes (1625). Maar het meest algemeen bekend werd zijn ‘Gysbreght van Aemstel’, die in 1638 in de nieuwe schouwburg te Amsterdam werd opgevoerd; gedurende 40 jaren werd dit stuk meer dan honderd keer gegeven en het werd in het Duitsch en het Fransch vertaald. Nog heden ten dage worden daarin - in weerwil van de anachronismen en hoewel niet zoozeer de hoofdpersoon als wel de stad Amsterdam is ‘de drager van de tragische idee van het stuk’ - bewonderd de heerlijke vorm, de schoone alexandrijnen en de meesterlijke reien, de teekening van afzonderlijke personen, in het bijzonder van de trouwe Badeloch, benevens het aangrijpende slot, als Rafaël zich op de wolken vertoont. Evenwel wordt een van Vondel's laatste treurspelen ‘Lucifer’ (1654) beschouwd als hooger te staan in grootsch pathos, een pathos, dat nu en dan, vooral in de schildering van het paradijs in het eerste deel, dat van Milton overtreft. Onder Vondel's verdere tooneelspelen moet melding worden gemaakt van de Jozefs-trilogie, welks eerste deel, handelend over Jozef als rijksbestierder, vertaald is uit Grotius' ‘Sophompaneas’. Ten slotte heeft Vondel ook een blijspel geschreven in herderlijken trant, ‘De Leeuwendalers’.

Vondel wordt beschouwd als Neerland's grootste dichter; zijne gedichten worden nog algemeen gelezen, en nu en dan verschijnen er nieuwe prachtuitgaven van. Na Vondel wordt gewoonlijk Hooft het hoogst op prijs gesteld en vervolgens Huygens. Hunne tijdgenooten dachten er evenwel anders over; en meer populair dan een hunner en van grooter invloed op de buitenlandsche poëzie was Jacob Cats (1577-1660). Hij was een heel andere natuur dan Vondel: Cats de dichter van de lang uitspinnende, beschouwende didactiek, Vondel de dichter van het pathetische drama; Cats orthodox, Vondel separatistisch; Cats een rijk en gevierd staatsman, Vondel een vaak met geldelijke moeilijkheden kampend koopman.

In navolging van R. Visscher gaf Cats verscheidene verzamelingen ‘Sinne- en minnebeelden’ uit, benevens epigrammen en andere zedekundige gedichten. In het een of ander oud-testamentisch verhaal vond hij dikwijls aanleiding tot het schrijven van uitvoerige vertellingen in verzen. Hij zette zijn onderwerp verbazend breed uiteen in gelijkmatige, twee aan twee rijmende alexandrijnen en doorspekte de geschiedenissen met beschouwingen, en de beschouwingen met geschiedenissen - alles verstandig, vol zedekundige lessen, netjes, met zich en zijne geleerdheid ingenomen, streng kerkelijk, maar niet ontbloot van smakelooze zinnelijkheid. Zijn grootste werken zijn het ‘Houwelyck’ en de ‘Trouringh’, beide over de vrouw en het huwelijk. In het eerste, dat in 1625 in zijn geheel verscheen, houdt hij eerst eene beschouwing over het meisje - ‘Maechdenplicht’ - in den vorm van gesprekken tusschen Anna en Phyllis, dan over de verloofde (‘Vryster’) in gesprekken tusschen Sibille en Rosette, en vervolgens over de christelijke huisvrouw. Dit derde onderdeel wordt ingeleid door twee kleinere gedichten, het een eene ‘korte afbeelding van een goed huisvader’, het tweede een

‘Vrouwen-Voordicht’, welks samenvattende schildering van een goed echtgenoot: ‘Niet al te soet, niet al te suer. Niet al te sacht, niet al te stuer’ enz. zeer populair geworden is; het gedicht over de huisvrouw zelf is in vier onderdeelen gesplitst: bruid, vrouw, moeder en weduwe. Het in 1637 uitgegeven werk ‘'s Werelts begin, midden, eynde, besloten in den Trouringh’ - dat gedeeltelijk in het Latijn vertaald is door Barlaeus - begint met een verhaal over het eerste huwelijk (Adam en Eva) en behandelt vervolgens ongeveer twintig voorbeelden van verschillende soorten van huwelijken, deels ontleend aan den bijbel, deels aan de geschiedenis, en eindigt met een lang gedicht over het ‘geestelijk huwelijk’ van Gods Zoon.

Cats gaf verscheidene andere zedekundige gedichten uit; de laatste, zooals ‘T'samensprake tusschen de Doodt en een Oudt man’ en de zelfbiographie ‘Tachtig jarigh Leven’, kwamen tot stand op het schoone Sorgvliet dicht bij den Haag, waarheen de dichter zich had teruggetrokken. Van zijne verdere gedichten moeten worden vermeld eene uitvoerige herdersklacht, Galathea (‘Daphnis op een Meye-nacht’), en een kleiner half-humoristisch gedicht over een onderwerp dat reeds de dichters bij de Ouden gaarne behandelden: eene klacht over de macht van den liefdegod, ‘Cupido verlooren en uytgeroepen’ (‘Het weeligh boefje Venus kint, Het slimste guytje dat men vint’ enz.), een tegenhanger van D. Heinsius' ‘Sterfhuys van Cupido’.

De didactische poëzie van ‘Vader’ Cats werd zeer hoog gesteld, maar voornamelijk door de lagere klassen. Menigeen leest nog in deze dagen zijn Cats, en van verscheidene zijner gedichten verschijnen nieuwe oplagen. Hij kreeg ook navolgers; een hunner was Arn. Hoogvliet, die in een langdradig gedicht de geschiedenis van ‘Abraham de Aartsvader’ uiteenzette.

Tot denzelfden maatschappelijken kring als Cats behoorde Constantijn Huygens Sr (overl. 1687), die zeer nauw in betrekking stond met het vorstenhuis van Oranje. Hij schreef zeer gemakkelijk, maar nu en dan al te pittig en te zinrijk; daarenboven had hij behagen in woordspelingen en paradoxen, Marinisme en Euphuïsme. Reeds in 1618 trok hij de aandacht door een herdersdicht in renaissance-stijl ‘Doris’. Daarna gaf hij epigrammatische gedichten uit, een volksblijspel ‘Tryntje Cornelis’, voortreffelijk wat betreft de schildering der zeden, maar vaak al te plat, vervolgens bijbelsche zedekundige gedichten en sonnetten over de ‘Heilighe Dagen’, en ten slotte verscheidene omvangrijke beschrijvende gedichten, zooals ‘Batava Tempe’ - een humoristisch vers over het Voorhout -, het satirieke ‘Costelyck Mal’ en eene beschrijving van zijne buitenplaats Hofwyck.

Een beschrijvend dichter in den trant van Huygens was Jac. Westerbaen; een goed epigram- en bijschriftenvervaardiger was Gerard Brandt. ‘Zinnebeelden’ werden ook gepubliceerd door Jan van der Veen, die ook raadsels op rijm, liederen en herderlijke bruiloftszangen schreef. Gelegenheidsdichters waren de reeds genoemde R. Anslo en Jan Vos; laatstgenoemde maakte ook naam als tooneelschrijver, namelijk door een bloedig drama in Engelschen stijl ‘Aran en Titus’, een tooverdrama ‘Medea’ en de schuine ‘Klucht van Oene’, voor welke hij het onderwerp ontleend heeft aan Soet's ‘Jochem Jool, ofte jalourschen Pekelharingh’. Beschrijvende gedichten werden vervaardigd door J. Antonides, die zijn ‘Ystroom’ een mythologisch karakter gaf, en Jer. de Decker, die naar aanleiding van Westerbaen's dichterlijke vertaling van Erasmus' ‘Lof der Zotheid’, in een uitvoeriger gedicht bezong den ‘Lof der Geldsucht (1667). Tot de jongeren behoorde ook de begaafde Joan Luiken, die schoone gedichten over de liefde maakte en in idyllischen trant een

‘Buitenleven’ schreef, dat aan Opitz denken doet: ‘Geluckig mensch, wien 't is gegeven, By 't vreedzaam en onnozel vee’ enz.

Het Fransche classicisme trad met Andries Pels het eerst te voorschijn. Het eerste drama van dezen, ‘Didoos dood’ met zijn tusschenspel ‘Julphus’ (1668), had weliswaar nog niet het standpunt van het volkomen classieke drama bereikt, maar spoedig nam hij Boileau ten voorbeeld en bewerkte in het Nederlandsch de ‘Ars poetica’ van Horatius (1677). Hij was een werkzaam lid van het in 1669 gestichte letterkundige gezelschap ‘Nil volentibus arduum’, dat later door meer dergelijke gevolgd werd.

Door genoemd gezelschap werd de tooneelletterkunde buitengewoon verrijkt, en daarin waren evenals in den Nederlandschen roman bijna alle richtingen uit dien tijd vertegenwoordigd. Treurspelen en opera's werden opgevoerd in den in het jaar 1665 verbouwden schouwburg te Amsterdam. Vroeg bespeurt men ook den invloed van Scarron en Molière. De onderwerpen haalde men overal vandaan; zij zijn b.v. terug te vinden bij Boccaccio en andere schrijvers uit de middeleeuwen. Sommige waren echte volksblijspelen, zooals het zangspel ‘Klucht van Pekelharing in de Kist’ en ‘Klucht van Iemant en Niemant’ door Izaäk Vos. Andere, zooals ‘Studente Leven’ (1684), waren meer moraliseerend dan wel dramatisch. Treur- en blijspelen werden geschreven ook door jhr. J. van Paffenrode. Als blijspeldichter was het meest bemind Thomas Asselyn, die tusschen 1680 en 1690 o.a. eene voortreffelijke schildering van het volksleven in Amsterdam - ‘Jan Klaasz’ - in drie stukken vervaardigde. Er is in Asselyn veel dat denken doet aan Holberg, den voornaamsten blijspeldichter van het Noorden, en deze verdient ook vergeleken te worden met P. Langendijk, die in 1715 ‘Krelis Louwen’ uitgaf, dat al spoedig in het Fransch en het Duitsch vertaald werd, en ‘De Wiskunstenaars of 't gevlugte Juffertje’.

Uit dit vluchtige overzicht van de Nederlandsche letterkunde tot omstreeks 1700 is gebleken, hoe dit land zich voortdurend moeite gaf gelijken tred te houden met de letterkundige ontwikkeling van de groote beschaafde landen, en dat de renaissance vergelijkenderwijs gesproken daar reeds vroeg doordrong. Bij den aanvang der 17de eeuw stonden de fraaie letteren in Nederland ver boven die der overige Germaansche landen; geen wonder dus, dat deze ook in dit opzicht levendigen invloed van Nederland ervoeren. In Duitschland geven vooral de Silezische scholen van dezen invloed blijk[1]. De 'vader' van de Duitsche poëzie, Martin Opitz, kon zelfs aan D. Heinsius getuigen, dat 'Eure Poesie der meiner Mutter sey'; hij vertaalde vele van Heinsius' gedichten en onderging ook den invloed van den dichter Grotius en naderhand van Cats. P. Flemming en Rist hebben in erotische en andere liederen de Nederlandsche dichters nagebootst. Hoffmanswaldau en Lohenstein studeerden te Leiden enz. De meeste dankbaarheid is Gryphius, vooral voor zijne treurspelen, aan de Nederlanders verschuldigd en in het bijzonder aan Vondel. Voor hunne taalkundige bemoeiingen namen Harsdörffer en vooral Ph. v. Zesen, de leider van 'die Deutschgesinnte Genossenschaft' in Hamburg, voorbeelden uit Nederland; v. Zesen bracht meermalen bezoeken aan Nederland, en waarschijnlijk geraakte hij reeds daar in kennis met Matthias Palbitzki, aan wien hij later grooten dank verschuldigd was.

Met Denemarken stond Nederland in de levendigste be-

1) De invloed der Nederlandsche letteren op de Duitsche is nog niet genoegzaam beschreven. Een kort overzicht er van vindt men in J.P. van Capelle, Bijdragen tot de Geschiedenis der wetenschappen en letteren in Nederland, Amsterdam 1821; nieuwere bijdragen zijn geleverd door R.A. Kollewijn, in het bijzonder in 'Über den Einfluss des Holländischen Dramas auf Andr. Gryphius', Amersfoort z.j., en door J. Bolte; verg. ook Karl Dissel, Philipp von Zesen und die Deutschgesinnte Genossenschaft, Hamburg 1890.

trekking, en de beschaving van laatstgenoemd land heeft in aanzienlijke mate invloed uitgeoefend op die van het eerstgenoemde[1]. Ook de Nederlandsche dichters werden in Denemarken bekend; velen hunner bezaten daar vrienden; sommige, b.v. Vondel, bezochten ook Kopenhagen, en een Nederlandsch schilder en dichter C.v. Mander, schrijver van een loflied op de tabak, had zich daar gevestigd. Toch is het verwonderlijk, dat er geen grootere invloed van de Nederlandsche poëzie op de Deensche kan worden opgemerkt. De Denen werden, evenals de Zweden, meestal door Duitsche tusschenkomst op de hoogte gebracht van de letterkundige stroomingen in Europa. Eigenlijk is Cats de eenige, die in Denemarken navolging heeft gekregen. S. Terkelsen was zijn voornaamste vertolker; deze bewerkte en localiseerde de Galathea van Cats, vertaalde twee stukken uit den Trouringh, en uit het Houwelyck het gedeelte over ‘het christelijcke huiswijf’; het laatste, dat bijzonder getrouw gevolgd is, werd in 1675 na Terkelsen's dood uitgegeven. Nog eens zijn eenige gedeelten uit Cats' Trouringh in het Deensch vertaald, namelijk in het begin der 18de eeuw door V. Helt, misschien wel door Duitsche bemiddeling.

Door Duitsche tusschenkomst werden ook de Zweden in kennis gesteld met verscheidene vruchten van de Nederlandsche fraaie letteren. Op die wijze werd reeds het gedicht over Reintje den Vos in de Zweedsche taal ingevoerd. Zoo bleef het voortdurend gaan; en vooral in de 17de eeuw moeten de Zweden vaak door Duitsche bewerkingen kennis genomen hebben van Nederlandsche dichterlijke pennevruchten, hetgeen evenwel moeilijk tot in kleinigheden is aan te toonen.

1) Dit heeft nog niet tot onderwerp gestrekt voor een meer grondig onderzoek. Voor zoover de fraaie letteren betreft is de vraag behandeld door J. Paludan in ‘Renaissancebevaegelsen in Danmarks literatur’ (1887) en in ‘Danmarks literatur mellem reformationen og Holberg’ (1896).

De onmiddellijke invloed van de Nederlandsche letteren op de Zweedsche was nochtans niet van zoo geringe beteekenis als men tot nog toe gedacht heeft; het is deze invloed, dien wij thans in het laatste hoofdstuk van onze schildering op het spoor zullen trachten te komen.

Dat de nieuwlatijnsche poëzie, in welke de Nederlanders zooals we weten uitmuntten, van zeer grooten invloed geweest is op de nationale letterkunde der verschillende landen, is dikwijls erkend; maar de vraag is nooit volkomen onderzocht[1]. Wat Nederland betreft, is die invloed boven eenigermate aangeroerd. D. Heinsius en Grotius waren de voornaamste dichters. Dat zij in Zweden zeer bekend en ook gelezen zouden worden was natuurlijk. Nog S.v. Triewald b.v. vertaalde een epigram van Grotius. Ook de Latijnsche letterkunde in Zweden verraadt indrukken van dezen te hebben ontvangen. Bij P. Lagerlöf bespeurt men hetzelfde, evenals ook invloed van D. Heinsius[2]. Ook Barlaeus werd in Zweden nagevolgd; de Latijnsche dichter G. Lithou, die in de eerste helft der 18de eeuw leefde, wordt in aflevering 25 van het tijdschrift 'Thet svenska Nitet' (a^{o} 1738) beschuldigd van zulk eene al te getrouwe navolging:

> Barlaeus önskad' blott att kallas få en skugga
> Af stora Claudian, men Lithou, som jag sir,
> Rent af Barlaeus sjelf och ej hans skugga blir[3].

En om deze bewering te staven worden in een noot de

1) De Latijnsche renaissance-poëzie begint thans het onderwerp te worden voor grondige onderzoekingen vooral in Duitschland, b.v. van J. Bolte, Max Hermannus e.a.
2) Verg. Wåhlberg's verhandeling blz. 29 noot. In een in de U.B. aanwezig exemplaar van P. Schyllberg's Prodromus deliciarum suecor. poet. heeft S. Älf op een paar plaatsen in Lagerlöf's gedichten overeenkomstige plaatsen bij Heinsius aangewezen.
3) Barlaeus wenschte slechts een schaduw genoemd te kunnen worden Van den grooten Claudianus, maar Lithou, zooals ik zie Wordt geheel en al Barlaeus en niet zijn schaduw.

overeenkomstige plaatsen van de beide dichters meegedeeld.

Op dramatisch gebied werd de invloed niet slechts van de classiek-Latijnsche maar ook van de nieuw-Latijnsche letteren van bijzonder groot belang. Seneca en Terentius dienden tot voorbeeld in verscheidene treur- en blijspelen, en zij werkten op de volksletterkunde gedeeltelijk onmiddellijk, gedeeltelijk door hunne navolgers in de Latijnsche taal. In Nederland hadden de Zweedsche studenten tooneelstukken van beide soorten, zoowel classieke als nieuw-classieke zien opvoeren, en nu en dan trachtten zij later dergelijke voorstellingen in hun vaderland te doen plaats hebben. Van oudsher waren antieke tooneelstukken aan de universiteiten gegeven tot oefening van de jongelui in de taal. Nu liet men er ook nieuwe, in het Latijn geschreven stukken opvoeren. Van Lars Fornelius wordt door den betrouwbaren Schefferus, een tijdgenoot van hem, verhaald, dat hij verscheidene tooneelstukken geschreven heeft, o.a. over onderwerpen uit de AEneis van Virgilius, die hij echter, hoewel zijne vrienden hem verzocht hadden ze uit te geven, voor zijn dood aan de vlammen prijs gaf. Boeclerus schreef in 1648 een feeststuk ‘Augurium pacis’, en ook andere professoren te Upsala schijnen door hunne leerlingen nieuw-classieke stukken te hebben laten opvoeren. J. Columbus b.v. schreef herderszangen in den vorm van samenspraken, die door studenten gespeeld of gedeclameerd werden; hij liet ook in zijn laatste levensjaar (1684) door een leerling eene verhandeling verdedigen ‘de fructibus ex veterum comoediarum lectione percipiendis’.

De tooneelstukken der Nederlandsche humanisten waren in Zweden goed bekend. Vooral was dat het geval met ‘Terentius Christianus seu Comoediae sacrae’ van Corn. Schonaeus, eene verzameling bijbelsche stukken in moraliseerenden trant en met comische tooneelen, benevens de daar als een nieuw deel bijgevoegde profane drama's. Deze christelijke

tooneelstukken in den stijl van Terentius worden veel aangetroffen in de Zweedsche bibliotheken, en op de drukkerij van Gezelius te Åbo zijn vijf er van in 1670 herdrukt ‘ten dienste der jeugd’. Waarschijnlijk werden zij ook in de oorspronkelijke taal opgevoerd. Een van de bijgevoegde profane stukken, ‘Vitulus’, dat zijn stof ontleende aan een zeker oud volksverhaal - van een boer, die bij zijne vrouw onder de pantoffel zit, naar de markt wordt gestuurd om de huid van een kalf te verkoopen, maar door en door ‘bedot’ wordt - werd vertaald in het Zweedsch door den rector van de school te Nyköping, Chphr Moraeus, die het vermoedelijk in 1685 door zijne leerlingen liet opvoeren. Het origineel is getrouw gevolgd, maar de samenspraak is aanmerkelijk uitgebreid[1].

Ook in het meer zelfstandige Zweedsche schooldrama neemt men Nederlandschen invloed waar. Vooral geldt dit bij Samuel Petri Brasck, lector in de welsprekendheid en de poëzie te Linköping. Over zijne reis met de twee jongelieden v. Scheiding is reeds op blz. 174 vlg. gesproken. Anderhalf jaar na zijne terugkomst, op St. Pietersmis (29 Juni) 1645, liet Brasck door zijne leerlingen een tooneelstuk opvoeren ‘Om then förlorade sonen eller een oförfaren vandringsman’ (Over den verloren zoon of een onervaren reiziger), waarin - zooals G. Ljunggren reeds heeft aangetoond - indrukken van des schrijvers reis de overhand hebben. De strekking van het stuk is niet, dat iemand zal ‘nu tänkia här At vandra olofligit är; Ty ther aff kan man vist bekomma Tusendt nyttor, frögder och fromma. Theraff läres förfaarenheet, Sampt seeder, språk och höfligheet’[2], voor zooverre namelijk

1) Verg. E. Wrangel, Det carolinska tidehvarfvets komiska diktning, blz. 111 vlg.
2) ‘nu denken hier, Dat reizen ongeoorloofd is; Want daarvan kan men stellig verkrijgen Duizenderlei nut, genoegens en dienstigheden. Daardoor wordt verkregen ervaring, En zeden, talen en beleefdheid’.

de jonge reizigers steeds God voor oogen hebben en begeleid worden door een man, ‘som them rätta kan’ (die hen terecht helpen kan). Maar is zulks niet het geval, dan komen zij licht ‘in ongelegenheid en ongeluk’ en worden smadelijk bedrogen. Aldus ontwikkelt de schrijver in den epiloog de zedekundige politiek van het stuk. In het algemeen is de bedoeling, evenals in de bijbelsche gelijkenis van den verloren zoon, aan te toonen waar een jeugdig reiziger door het leven zich voor in acht moet nemen, maar te gelijker tijd - de ‘theologische’ leering - dat redding mogelijk is, zelfs als wij ‘ons verontreinigd hebben door zonde, schande en laster’.

Het onderwerp ‘de verloren zoon’ is dikwijls behandeld in het humanistische drama[1]. De inkleeding, die Brasck volgde, komt het meest nabij aan den boven genoemden ‘Acolastus’ van Gnaphaeus, dien hij misschien in Nederland had leeren kennen. Hij volgde echter zijn voorbeeld op zeer vrije wijze; het tweede en derde bedrijf hebben slechts enkele motieven van Gnaphaeus, in het vierde vinden we de laatste tooneelen terug uit diens tweede bedrijf en uit het derde, en het vijfde is samengesteld uit de twee laatste van Gnaphaeus. Hetgeen Brasck zelfstandig heeft bijgevoegd is het belangrijkste, en het is juist daarin dat men indrukken van zijne reis bespeurt. In het eind van het eerste bedrijf, nadat Acolastus toestemming van zijn vader gekregen heeft om op reis te gaan naar vreemde landen, geeft deze hem op reis drie bedienden mee, en een dezer zendt de zoon ‘ijlings naar den schipper, Die met zijn schip in Bråvijk ligt, En zich naar Holland wil begeven’[2]. De schipper Jan Pietersson,

1) Ook Nederlandsche tooneelstukken komen er over dit onderwerp voor, b.v. een in 1630 gedrukt, vervaardigd door W.D. Hooft; in dit stuk is het onderwerp veel meer genationaliseerd dan bij Brasck.
2) Brasck had ook op een Nederlandsch schip van Norrköping naar Amsterdam gevaren (in Juni 1641).

een Nederlander, verschijnt dan en er wordt over den tocht gesproken. Acolastus probeert af te dingen als Jan Pietersson eischt ‘daertigh rijksdaler’ - Brasck laat hem Hollandsch spreken -; maar Acolastus weet zich slecht te redden aangezien hij geen vreemde talen machtig is. Zijne poging om Hollandsch te spreken: ‘Jagh skall ju gebba twintigh daler’ enz., moet bij de toeschouwers groote vroolijkheid hebben opgewekt. Het tweede bedrijf speelt in Amsterdam. Hier brengt Acolastus eerst een bezoek aan een op den Singel wonend koopman, Clas Dirckson, aan wien hij een wissel heeft. Om zoo spoedig mogelijk geld te krijgen - de wissel kon eerst ‘två månadt nae sicht’ worden betaald, zooals Clas Dirckson zegt - moet hij aan dezen twee stuiver op iederen gulden afstaan d.w.z. 200 per 1000. Nadat Acolastus op deze manier is bij den neus genomen, laat hij door zijn bedienden leermeesters halen, die hem onderricht moeten geven in het schermen, dansen, paardrijden en in de Fransche taal gedurende de acht maanden die hij voornemens is in Amsterdam te blijven. Deze blufferige heeren, ‘monsieur Jochim’, ‘monsieur Jacques’ enz., hebben geen bijzonder Nederlandsche trekken. Voor doctor Sporck, die aan Acolastus onderwijs in de rechten zal verstrekken, had Brasck echter misschien wel een Nederlandsch voorbeeld. Sporck geeft eene uitvoerige beschrijving van zichzelf, hoe hij in Padua gedisputeerd heeft ‘de hereditate’ enz., en snoeft:

> I mine lectionibus
> Har jagh uthlärt utrumque jus
> Att mina collegia
> Hållas för the bästa wij här ha.
> .....
> Een ondh saak kan jagh göra godh,
> Even så en godh tvert emoot.

Dergelijke personen, die genoeg thuis waren in ‘politiek geknoei’ om te kunnen misbruik maken van ‘utrumque

jus', werden er genoeg gevonden in Nederland. Brasck zelf anders had te Leiden in de rechten gestudeerd onder uitstekende leermeesters, inzonderheid Maestertius. Hij laat intusschen den jeugdigen jonker Acolastus spoedig genoeg krijgen van alle tijdverdrijf, en doet hem het besluit opvatten Amsterdam eerder te verlaten dan bepaald was, maar niet om zich te begeven naar de geleerdheid in Leiden, maar om de genoegens en verstrooiingen van Frankrijk op te zoeken. Daar had Brasck zelf ook van leeren meepraten, en het is niet onmogelijk, dat verschillende voorvallen in het derde en het vierde bedrijf beelden zijn van avonturen waaraan Brasck de Zweedsche edellieden had zien deelnemen, b.v. in Saumur, waarvan Carl Lilliecrona in zijn dagboek ons verschillende interessante kijkjes heeft gegeven.

Ook de overige dramatische stukken die S. Brasck door zijne leerlingen te Linköping liet opvoeren zijn misschien wel vruchten van zijne buitenlandsche reis; hij heeft er ten minste buitenlandsche voorbeelden voor gebruikt. 'Mars Germanicus Victus' is wellicht daarvan het meest zelfstandige; maar dergelijke allegorische gelegenheidsstukken waren reeds langen tijd in andere landen vertoond, in Nederland b.v. bij den aanvang van het twaalfjarig bestand in 1609. - Tooneelen uit de Handelingen der Apostelen waren al sedert de middeleeuwen, in het bijzonder in Frankrijk, opgevoerd. In de Nederlanden kwamen zij ook vroeg voor. Vele van zulke 'spelen van sinnen' zijn bewaard gebleven, b.v. een dat in 1592 te Dordrecht gedrukt is, in hetwelk het derde, vierde en vijfde hoofdstuk van de Handelingen der Apostelen gedramatiseerd zijn; de verzen zijn knuppelverzen en de geest is over het algemeen protestantsch, evenals bij Brasck. Onmogelijk is het niet, dat Brasck in de Nederlanden dergelijke apostelspelen gezien had en ze later nagebootst heeft in 'Acta et martyria apostolorum'. Brasck maakte ook een

verloren geraakt tooneelspel ‘Josephus venditus’ - een bijzonder geliefd onderwerp zoowel van oudere als van jongere Nederlandsche tooneelschrijvers[1)].

Ook in de dramatische werken, door welke men in Upsala ten tijde van Karel XI pogingen deed om het Zweedsche tooneel te doen opleven en het tot een hooger peil op te heffen, vindt men invloeden van de Nederlandsche humanisten. Dit geldt zelfs ‘de eerste classieke tragedie’ in het Zweedsch, Urban Hiärne's ‘Rosimunda’. Reeds in zijne jeugd voelde Hiärne zich aangetrokken tot het humanistische classieke drama, en hij had zich toen gevormd door het spelen van de tooneelstukken van Schonaeus.

De tragische geschiedenis van Alboin en Rosimunda had verschillende Nederlanders opgewekt tot eene dramatische behandeling. Jacob Struys b.v. schreef in het Nederlandsch een treurspel ‘Alboinus en Rosimonda’, dat in 1631 te Amsterdam gedrukt werd; hierin traden behalve de hoofdpersonen ‘twee jaghers’ Felix en Bierhaen op, en het alexandrijnsche vers werd hier en daar afgebroken door zangen. Het was echter geenszins een Nederlandsch drama waaraan Hiärne zijn opzet ontleende, maar een Latijnsch, namelijk ‘Rosimunda’ in 1621 geschreven door een vriend van D. Heinsius, den reeds genoemden Jac. v. Zevecote. Hiärne volgt diens voorbeeld tamelijk nauwgezet in de eerste bedrijven met de koren; het laatste wijkt meer af. Enkele tooneelen heeft Hiärne weggelaten en weer andere heeft hij er bijgevoegd. Zijn dialoog is zeer zelfstandig geschreven; toch volgt hij zijn voorbeeld getrouw in sommige tooneelen, zooals in bedrijf I tooneel 2, bedrijf II op verschillende plaatsen, in bedrijf III tooneel 2, in bedrijf IV zoowel Nobilis' redevoering (bij Zevecote: ‘Quiccumque regno fidit

1) Zie Aant. II achter dit hoofdstuk.

et falsa boni, deceptus umbra' enz.) en het tooneel tusschen de schimmen van Cunimundus en Alboinus. Wel moet erkend worden dat Hiärne over het algemeen zijn onderwerp dramatischer behandelt dan Zevecote, door in tegenstelling met dezen b.v. Alboinus op het tooneel te laten sterven, maar dat kon hij wel bij andere Nederlandsche schrijvers gevonden hebben, b.v. bij J. Struys, die hem ook misschien wel ten voorbeeld heeft gediend bij de ingevoegde zangen[1]. Hiärne's in het stuk ingevoegd comisch tusschenspel met zijn 'Pickelhäring' is ongetwijfeld ook geen navolging van Zevecote, maar hij kan daarentegen hier het nationaal Hollandsche drama gevolgd hebben, waarin 'Pekelharing' een vaak voorkomende figuur is.

In deze comische tusschenspelen, die nu en dan zelfstandig werden opgevoerd, en in de, ook in den Leeuwenkuil - de tooneelzaal bij het slot te Stockholm - opgevoerde naspelen, 'nachspel', waarvan er nog enkele over zijn, mag men over het algemeen misschien een invloed van het Nederlandsche tooneel waarnemen. 'Pickelhäring' komt trouwens ook voor in Celsius' 'Disa', en 'Putzdrummel' is ook een door en door Hollandsche figuur.

Met het Nederlandsche volksdrama raakten de Zweden zoowel op hunne reizen als in hun vaderland bekend; niet zelden werd hun land namelijk bezocht door Nederlandsche tooneelspelers. De eerste maal dat men daarvan hoort spreken is ten tijde van koningin Christina; de troep, die toen Zweden bezocht - en welks voorstelling in Mei 1653 de

1) Het onderwerp, dat gekozen was door Hiärne's tijdgenoot Anders Wollimhaus (Leijonstedt), n.l. 'Dido', was ook welbekend in Nederland, waar het b.v. behandeld was door J.v.d. Does; enkele tooneelen bij dezen (in het tweede en derde bedrijf en in het slot van het stuk) schijnen overeen te komen met de Zweedsche bewerking; de beide schrijvers kunnen mogelijk wel hetzelfde voorbeeld hebben gehad.

koningin ‘niet zeer behaagde’ -, bleef daar wellicht nog eenigen tijd. In de volgende tientallen van jaren hoort men verscheidene malen over Nederlandsche tooneelspelers spreken. Zij traden in 1662 in Leipzig op, in Kopenhagen en waarschijnlijk ook in Zweden. Men gaf treurspelen van Vondel, maar ook kluchten uit het volksleven; in een gedicht van den Deenschen dichter Bording in 1663 heet het: ‘Jeg heller på Comoedie-Leeg Vil höre Pikkelhering’ (Ik wil liever in het komediespel luisteren naar Pekelharing) - vermoedelijk, zooals J. Paludan opmerkt, onder den indruk van het optreden van het Nederlandsche gezelschap. In 1666 verscheen zoo'n troep onder leiding van Joh. Baptista in Stockholm; hij kreeg zelfs een staatstoelage, en het in den Leeuwenkuil opgerichte tooneel werd door dien troep ingewijd in den aanvang van het jaar 1667 met een proloog van Hendr. Jordis in zes ‘veranderinghen’, waarna eene tragi-comedie werd opgevoerd en het geheel besloten werd met een epiloog. Over dit optreden van een Nederlandschen troep, welke op die wijs eene zekere rol gespeeld heeft in de geschiedenis van het Zweedsche tooneel, getuigt ook het in 1667 uitgegeven geschrift ‘Stockholms Parnass ofte Inwijdingh van de koninclycke Schouwburg’.

Nog tot in het laatst van 1674 schijnt Baptista in Zweden te zijn gebleven; of wellicht had hij - en dit is waarschijnlijker - verschillende reizen gemaakt en was zoo na 1670 weer naar Zweden teruggekeerd. Korten tijd na 1680 werd daar een nieuw Nederlandsch gezelschap aangetroffen. De uitvoering van een tooneelstuk dat toen, in 1681, door de Nederlandsche tooneelspelers in Stockholm zou worden gegeven, werd door den Nederlandschen resident Rumpf belet. Hij deelde zijne lastgevers in een brief van Juni 1681[1)] mede,

1) In het Rijks-archief in den Haag is deze brief van Rumpf te vinden, evenals vele van later datum, waarin verhaald wordt van de aan het Zweedsche hof gehouden balletten en gastmalen en over het optreden van latere tooneeltroepen in Stockholm. Zie Aant. III achter dit hoofdstuk.

dat genoemde troep, die laatstelijk uit Denemarken kwam en dagelijks met toenemend succes speelde, aangekondigd had, dat hij zou opvoeren ‘de Haegsche Tragoedie van de beyde gebroeders de Witten’, maar dat Rumpf hun zijn wensch had te kennen gegeven, dat zij zouden afzien van de opvoering van dit aanstoot gevend tooneelstuk en niet verder daaromtrent zouden ‘aenplacken’; anders zou de minister gemakkelijk bij de Zweedsche regeering een officieeel verbod weten te bewerken. De tooneelspelers antwoordden beleefd, dat zij zich naar 's ministers wensch zouden schikken, hoewel vroeger J. Baptista's troep het stuk had mogen spelen zonder eenige inmenging van den toenmaligen Nederlandschen minister[1]. Zij gaven nu in plaats daarvan ‘een ander Romynsche stuck, twelck sy in haere gedruckte Biljetjes voorgaeven door d'overleden heer Jean de Witt gereymt te syn’, merkt Rumpf op. De Nederlandsche tooneelspelers redden aldus hun figuur tegenover het publiek op een zoowel listige als grappige wijze: op het eerste aanplakbiljet toch had gestaan ‘Tragedie ofte Broedermoort, *van* Jan en Cornelis de Wit’, en thans gaven zij voor, dat het treurspel niet *over* maar *door* de De Witten was geschreven!

Na dien tijd hoort men niet meer van Nederlandsche tooneelspelers in Zweden, hoewel het niet onwaarschijnlijk is, dat b.v. de troep die onder leiding van Jac. v. Ryndorp

1) Dat was waarschijnlijk de plaatsvervangende minister Cletcher (verg. boven blz. 335). Het tooneelstuk over den moord op de gebroeders De Witt was ook in Denemarken opgevoerd; waarschijnlijk was het ‘Tragoedie ofte Broeder-moort, van Jan en Cornelis de Wit, geschiedt den 20. van Ooghstmaendt 1672 binnen 's Gravenhage’ (een ex. gedrukt in Antwerpen z.j. bevindt zich in de Kopenhaagsche universiteitsbibliotheek); het bestaat uit vijf bedrijven en is geschreven in alexandrijnen.

in 1703 in Kopenhagen optrad, ook getracht heeft de gunst van het Zweedsche publiek te winnen.

Dat in Zweden tooneelstukken in het Nederlandsch konden worden opgevoerd en bijval verwerven, is het beste bewijs, dat men daar in die eeuw genoemde taal kende en verstond. Door de voortdurende studiereizen werd die kennis in hooge mate bevorderd. Gustaaf Adolf en Christina verstonden bepaald de moedertaal van de Nederlanders[1]; Johan Casimir voerde met Grotius briefwisseling in het Nederlandsch, en voor de Karels moet deze taal niet vreemd geweest zijn. S. Columbus verhaalt in zijn Målroo eene aardigheid over een gesprek van C.G. Wrangel met een Nederlandschen koopman; dergelijke voorbeelden kunnen bij menigten worden aangehaald, en hierboven is meermalen melding gemaakt van Zweden, die de Nederlandsche taal volkomen meester waren. Voor het meerendeel werd ze door de Zweden aangewend voor practische doeleinden, maar men kon er toch ook niet buiten bij de beoefening der Nederlandsche fraaie letteren.

Hoe bekend verschillende Nederlandsche dichters in Zweden waren, bemerkt men reeds door vele uiterlijke getuigenissen, zonder nog te spreken van de aanwezigheid hunner dichtwerken in Zweedsche bibliotheken[2]. Sommige hunner ston-

1) Zie Vondel 7, 146: Christina van Zweden... die... ook 't Nederduitsch kent.

2) Het getal der Nederlandsche schrijvers in de Zweedsche bibliotheken aanwezig is in vergelijk zeer gering; van Cats zijn er echter een aantal oude uitgaven, zoowel van afzonderlijke werken als van ‘alle de Werken’; verder komen voor: Bredero, Huygens, Vondel (afzonderlijke drama's), Camphuyzen, v.d. Veen, De Decker en enkele anderen, benevens een paar liederboeken en verzamelwerken. Veel rijker vertegenwoordigd zijn de Latijnsche dichters, vóór allen Grotius, D. Heinsius, Barlaeus en N. Heinsius. - In verband hiermede kan worden opgemerkt, dat ‘de grootste Elzevierverzameling, die bij weten ooit heeft bestaan’, thans in het bezit is van dr. G. Berghman te Stockholm, die ook heeft uitgegeven eene ‘Etude sur la bibliographie Elzevirienne’ 1883. - Onder de handteekeningen in de Nederlandsche dichtwerken, welke zich in de Zweedsche bibliotheken bevinden, merken we naast Gripenhielm, J.E. Meck en diens vrouw Magna Brita Dureel (wier moeder eene Nederlandsche was) op: M.G. de la Gardie, Christina Rosenhane, Charlotta Axelsdotter Sparre, Jacob Spegel (zoon van Haqvin Spegel), J.v. Düben (vertaler van Boileau), C.G. Tessin, A. Horn, A.A.v. Stiernman, J.H. Lidén (die op zijne reizen in Holland in 1769 vele werken aankocht), M. Benzelstierna en Ulrica Eleonora de jongere, die o.a. evenals v. Düben, de groote folio-uitgave van Cats, Amsterdam 1726, bezat. Zie Aant. IV achter dit hoofdstuk.

den zooals we weten in betrekking met vorstelijke personen of Zweedsche staatsambtenaren; vóór allen D. Heinsius, maar ook Vondel, Bredero enz. Ook niet zelden worden zij aangehaald in Zweedsche schrijvers. Als Ol. Wexionius b.v. in zijn 'Melancholie' zijne letterkundige verstrooiingen opnoemt, vermeldt hij, naast Opitz en Gryphius, 'wat Ronsard, C a t z en Guarini schrijven'. En Johan Thun leidt zijne groote Parentatie van Karel XII in met eene verontschuldiging over zijne onwaardigheid: 'Een Orpheus, Bartas, H e y n s , die bedreven Skalden waren, zij moesten op dit oogenblik hier in mijn plaats staan'[1)].

De Nederlandsche liedjespoëzie moet bij de Zweden vooral door het zeevolk bekend geworden zijn. Het is niet onmogelijk, dat reeds middeleeuwsche volksliedjes in Zweden gekomen zijn over Nederland. Gedurende vroegere eeuwen werden ook gedrukte Nederlandsche liederboeken, met titels als 'Lusthof' 'Helicon' en dergelijke, in Zweden verspreid. Door zoodanige bemiddeling moeten verschillende Italiaansche en Fransche melodieën, die in Nederland vroegtijdig werden gezongen, ook daarheen zijn gekomen, b.v. 'La Grideline', 'Courant La Reyne' enz. Eene enkele maal kan men eene rechtstreeksche overbrenging van een liedje uit het Nederlandsch in het Zweedsch met zekerheid bepalen; zoo staat nog een in sommige streken van Zweden en Finland ge-

1) Zie Aant. V achter dit hoofdstuk.

zongen vers met het refrein: ‘Min man han är rester till hoj’ (Mijn man die is er om hooi), duidelijk onmiddellijk in verband met een Nederlandsch versje: ‘'t Was een Vroutje van Amersfoort’, dat wordt aangetroffen in een in 1675 gedrukt liederenboek[1]. - Een liederendichter die zijn stof uit Nederland heeft, is Tönnes Langman, van wien men bezit een in 1648 - onder ‘Three sköna Elskogz Wijsor’ - gedrukt ‘Daphnis om en Sommarnatt’ enz. Dit liedje schijnt een tamelijk sterk verkorte, in strophen afgedeelde bewerking te zijn van het bovengenoemde lange gedicht van Cats ‘Galathea of Herders Minneklagt’, hetwelk ook door Terkelsen, hoewel getrouwer, is nagevolgd[2]. Onwaarschijnlijk is het ondertusschen niet, dat Langman zijn lied gemaakt heeft naar eene bestaande, strophische - Nederlandsche of Duitsche - omwerking van het gedicht van Cats.

Invloed van studie in het Nederlandsch neemt men waar bij ‘den vader van de Zweedsche dichtkunst’ zelf, Georg Stiernhielm. Zijne taalgeleerdheid toont genoegzaam zijne bekendheid met het Nederlandsch aan. In ‘Hercules’, over welk gedicht hij met Verelius in Nederland (1648-1649) gesproken had, komt eene enkele maal een Nederlandsch woord voor of uitdrukkingen die ons aan Nederland herinneren. De Nederlandsche dichters hadden zich trouwens reeds vroeger dan hij gewaagd aan de ongerijmde hexameters. Ook uit andere gedichten blijkt Stiernhielm's bekendheid

1) Verg. een opstel van E. Wrangel in Samlaren 1894 blz. 68 vlg. en zie Kalff, Lied i.d. Middeleeuw. 421. De stof - van een geestelijke, die te vaak bezoeken brengt bij de vrouw van een boer en daarom ten slotte door den boer mishandeld wordt - komt b.v. voor in een Franschen fabliau ‘Le pauvre clerc’, waarvan later een tooneelstuk is gemaakt ook in Nederland (‘Eene Clute von Playerwater of van den man diet water haelde’).

2) Zie voor de vergelijking bij J. Paludan in Samlaren 1897 blz. 96-101. Langman's gedicht bevat 21 achtregelige coupletten; het gedicht van Cats bestaat uit 2400 regels.

met de Nederlandsche taal, vooral in den politieken ‘Discursus Astro-poeticus’, waarin, in den vorm van samenspraken in vermakelijke macaronische hexameters, de houding van Europa tegenover Zweden geschilderd wordt bij de verovering van de Skånsche provincies. Onder anderen wordt hierin Argonavis (de Nederlanden) om hulp verzocht door Neptunus (Denemarken), maar de eerste antwoordt afwijzend: ‘Hout, mein freeindt, t'is quaet mar wat sol ich helfen in winter’ enz. Inzonderheid is het echter een van Stiernhielm's kleinere gedichten, dat zijne bekendheid met de Nederlandsche fraaie letteren verraadt. Het is ‘Harmskrift öfver den hängde Astrild’: ‘Ach jämmer, ach, hvad seer jag här? Här hänger lille Astrild kär’ enz., dat onderteekend is met den door den schrijver verzonnen Zweedsch-Nederlandschen naam ‘Astgram Kannitmer’. Het dichtst hebben we dit gedicht verwant bevonden aan het bovenbesproken vers van Cats ‘Cupido verlooren en uytgeroepen’. De omstandigheden van den liefdegod zijn weliswaar in deze twee gedichten verschillend: bij Cats is hij verdwenen en wordt opgespoord, bij Stiernhielm wordt hij gehangen en bespot; maar de hoofdinhoud - de klacht over zijne blinde heerschappij - is dezelfde, en wordt bij beiden dikwijls in dezelfde bewoordingen uitgesproken. Stiernhielm bedient zich ook van dezelfde versmaat als Cats. 't Is wel mogelijk, dat hier een Duitsche vertaling tusschen beide in staat. Stiernhielm's gedicht wordt ook door een klein Duitsch versje gevolgd ‘Über Astgram Kannitmers Klagschrift’. In ieder geval schijnt het gedicht van Cats op de eene of andere wijze de aanleiding te zijn geweest tot dat van Stiernhielm.

Samuel Columbus, die Stiernhielm dicht nabijkwam, een broeder van den in het vorige hoofdstuk behandelden Joh. Columbus, bestudeerde ook de Nederlandsche letteren. In zijne gedichten geeft hij echter, evenals zoo vele andere

Zweden uit die eeuw, voornamelijk blijk van invloed van de Duitsche letterkunde. Op zijne langdurige buitenlandsche reis hield hij ondertusschen eenige maanden in Nederland verblijf (in den winter van 1678 op 1679). In zijn ‘Ordeskötsel’ (Woordverzorging) bevindt men, dat hij goed op de hoogte is van de Nederlandsche taal en de Nederlandsche taalzuiveraars; hij doet verkortingen in de Zweedsche taal aan de hand volgens Nederlandsche voorbeelden, b.v. ‘t'Upsala’ zooals ‘t'Amsterdam’; hij maakt opmerkingen over Nederlandsche woordvormen, zooals ‘vrijage’ en derg., en haalt eene enkele maal de opinie van zijn leermeester Stiernhielm daarbij aan[1)]. In het opschrijfboek van Columbus (in de U.B.) treffen we verscheidene Nederlandsche wetenswaardigheden aan; o.a. vermeldt hij een paar Nederlandsche kinderspelen en kinderrijmen, soms alleen met den Nederlandschen en den daarmede overeenkomstigen Zweedschen naam, b.v. ‘Schoentje verbergen, mussla Sko’. Een uitvoerig episch-lyrisch gedicht in verscoupletten, ‘Uytverkoren Lamm liefste lief van waerden’ enz., heeft hij daarin eveneens opgeteekend. Cats, die ook in Ordeskötseln wordt aangehaald, werd opgenomen in de door Columbus in den herfst van 1678 te Parijs aangelegde boekenlijst. Ook heeft hij in zijn aanteekenboek een pittig ‘bon-mot’ van Bredero, ‘gut Hollandsk Poet’, overgeschreven. Eenige drama's, zooals Hooft's Warenar, J. Vos' Klucht van Oene en Paffenrode's blijspelen, komen er ook in voor; evenzoo v.d. Veen's ‘Adams Appel

1) Van belang is zijn in Ordeskötseln geveld oordeel over het nut der Nederlandsche kolonisten: ‘Zoo hebben de Zweden kunsten geleerd, maar ook groot leergeld betaald. Hun room is afgeschuimd door Duitsche lepels en hunne vette soppen dienen eveneens tot lekkernij voor de Nederlandsche magen’; en waarschijnlijk wel met het oog op I. Vossius voegt C. er bij, dat de door Christina naar Zweden ontboden geleerden ‘meer getracht hebben haar Archief, Bibliotheek, en Kas te plukken, dan daar te lande scholen en wetenschappen te planten’. Zie Aant. VI achter dit hoofdstuk.

met Sinnebeelden en Liedken'. Als opschrift boven woordspelingen gebruikte Columbus ook het Nederlandsche woord 'Poppe'. Hoogstwaarschijnlijk hebben de in Nederland zoo gebruikelijke verzamelingen epigrammen en zinnebeelden invloed gehad op de 'opschriften' van Columbus, Wexionius en Arosell.

Lars Johansson 'Lucidor' had ook waarschijnlijk bezocht 'Thet rijke Nederland, som man mäd skiäl kan akta för värdens lilla värd'[1)], zooals hij zong ter eere van den veldmaarschalk Lor. v.d. Linde (1672). Lucidor verstond ook de kunst Nederlandsche verzen te maken, en laschte er een paar van in tusschen zijne verzen in verschillende talen, aan den magistraat van Stockholm (1671) en anderen. Ook zijne kennis van Cats is voldoende gebleken uit zijne vertaling van een gedeelte uit het Houwelyck, het eerste, dat eene samenspraak behelst tusschen Anna en Phyllis 'over de plicht van eene maagd', zooals Lucidor of de voltooier van deze vertaling N. Keder het stuk betitelt. Deze vertaling is echter niet volkomen getrouw, en de verschillende karakters in de samenspraak worden in den Zweedschen tekst beter volgehouden, voornamelijk doordat het slot veranderd is: de wijsneuzige Anna krijgt daar het laatste woord, in plaats van zooals bij Cats de meer levendige, recht op het doel afgaande, maar ten slotte van toon veranderende Phyllis. Lucidor, die de eerste replieken heeft weggelaten, heeft ook de samenspraak in het midden en bij het eind ingekort en laat daar Anna uitvoeriger hare gedachten uiteenzetten. Daar wordt echter ook de tekst van Cats niet streng woordelijk gevolgd, maar toch worden zijne motieven opgenomen ook in Anna's laatste redeneeringen, b.v. dat van Memnon

1) Het rijke Nederland, dat men met recht mag houden voor 's werelds kleine wereld.

en van den visch Cephal. De versmaat is dezelfde als in ‘Cupido verlooren’[1]. Overigens is het stuk volkomen Catsiaansch: langdradig, wereldlijk verstandig en plat.

Lucidor's vriend Nils Keder - de ook in Nederland bekende penningkundige - geeft ook in een paar van zijn eigen gedichten blijk van den invloed van Cats. Tenminste schijnt hij diens ‘Christelyck Huyswyf’ te hebben gelezen en inzonderheid het gedeelte ‘Vrouwe’, toen hij eene beschrijving gaf van ‘eene zedige vrouw’ in een bruiloftsgedicht (1690) en vervolgens van ‘een verstandig man’ in een ander vers. Deze gedichten zijn beschrijvend en bespiegelend in echt Nederlandschen stijl en missen niet de gaarne door de Nederlanders aangewende goedmoedigheid. Cats' ‘Vrouwe’ is ondertusschen veel uitvoeriger dan Keder's tegenhanger; de bovengenoemde gedichten welke aan ‘Huyswyf’ voorafgaan, die over den man en de vrouw, zijn daarentegen korter en treffender. Wat den inhoud aangaat kan aan de gedichten van Keder ook niet zekere Zweedsche locale kleur ontzegd worden.

Ook treft men sporen aan van beoefening van Cats bij Haqvin Spegel. Deze zeer belezen man noemt in zijne voorrede van ‘Guds verk och hvila’ de voornaamste nationale dichters op, en vermeldt dan onder andere Nederlanders in het bijzonder Heinsius, maar ook Cats, Huygens en Vondel. Van beide eersten maakt hij ook - naast Baudius, de Douza's en Barlaeus - in hetzelfde gedicht gewag waar er sprake is van poëeten, die aangevuurd werden door de kracht van den wijn. Het gedicht van Heinsius ‘Lofsanck van Bacchus’ wordt ook op verschillende plaatsen aangehaald. Een naamgenoot van Heinsius, Zacharias Heyns, had, voor Spegel, in

1) Dit ‘Samtal mellan Anna och Phillis’ werd afzonderlijk uitgegeven in Norrköping in 1759, volgens Apelblad nagezien door Per Granbeck.

het Nederlandsch vertaald het scheppingsgedicht van Du Bartas (De eerste Weeke, Zwolle 1616); Spegel kende deze vertaling en maakte er afzonderlijk in zijne voorrede melding van - daarentegen niet van de iets later door W.v.d. Botzelaer uitgegevene. Intusschen moet Spegel niet veel gebruik gemaakt hebben van den tekst van Z. Heyns, tenzij hier en daar voor eene enkele vertolking van het gemeenschappelijke origineel; Arreboe was zijn onmiddellijk voorbeeld. Zoowel in ‘Guds verk och hvila’ als in de ‘Paradisen’ geeft Spegel blijk van ook met de Nederlandsche wetenschappelijke geschriften en de taal daarvan bekend te zijn[1]. Het waren waarschijnlijk eigen indrukken van zijne studiereis, die Spegel er toe brachten om in ‘Thet öpna Paradis’ sprekende over de vruchtbaarheid en de schoonheid van de aarde uit te roepen:

> Dok tycker jag mäst om then lund vid Gravenhag,
> Ther folcket talas vid hvar liuslig sommardag,
> Hälst när then store Tour skal giöras, ty tå vankar
> Stort sälskap, som sig tit från många städer sankar...[2].

En vervolgens wordt op den kant aangehaald het bovengenoemd beschrijvend gedicht van Const. Huygens ‘Costelyck Mal’. - In ‘Thet återvunna Paradis’ heeft Spegel op één plaats gebruik gemaakt van D. Heinsius' lofzang over Christus. En Cats is op verschillende plaatsen aangehaald. Zoo worden diens ‘Emblemata moralia’ op een paar plaatsen in ‘Guds verk och hvila’ genoemd; en een gedeelte uit ‘Gronthouwelyck’, de eerste afdeeling uit ‘Trouringh’, is door Spegel

1) Hij noemt b.v. bij de schildering van den zesden scheppingsdag verscheidene Nederlandsche namen van visschen op. Van de Nederlandsche natuurkundigen worden aangehaald Leeuwenhoek, De le Boe Sylvius, Bidloo, J. Ray e.a. en van de philologen Bon. Vulcanius, Vossius en Barlaeus.
2) Toch houd ik het meest van het Haagsche bosch, waar de menschen iederen mooien zomerdag te vinden zijn, vooral wanneer de groote wandeling wordt gemaakt, want dan vertoont zich daar een groot gezelschap, dat van verschillende plaatsen daarheen stroomt.

gebruikt in het slot van ‘Thet öpna Paradis’. Dit stuk beschrijft de eerste ontmoeting tusschen Adam en Eva, waarbij Spegel Adam laat uitroepen:

> Välkommen vare tu, Gudz skiöna Mästerstycke...
> Välkommen liuffsta vän! min siäl, mitt kött och blod!
> Min skatt! mitt halfva lif! min lust så stor som god! etc.

Bij Cats heet het hier:

> Ik hiet u wellekom; o wensch van myn gedachten,
> Myn Ziel, myn ander ik, daar op myn zinnen wachten,
> Ik hiet u wellekom, o lust van myn gepeis! enz.

Evenals Vondel ontleende Spegel voor zijne langere, beschrijvende gedichten - niet alleen voor ‘Guds verk och hvila’ - motieven aan Du Bartas' ‘eerste en tweede scheppingsweek’. Hij volgde ook Vondel's voorbeeld, toen hij Salomo's wijsheid en heerlijkheid beschreef; echter volgde Vondel hierin veel nauwgezetter dan Spegel het Fransche voorbeeld.

In hunne voorliefde tot het beschrijvende, in vereeniging met het redeneerende en het moraliseerende, stonden de Zweden gedurende de 17de eeuw den Nederlanders zeer nabij. Deze trek wordt teekenend teruggevonden b.v. bij de dichteres Brenner[1)]; evenzoo bij Didrik Granatenflycht. Laatstgenoemde toont in zijn eerste groote gedicht ‘Penningens beröm och last’ (1698) te staan onder den invloed van Jeremias de Decker, wiens ‘Lof der Geldzucht’ boven is aangehaald. De Decker's gedicht, hetwelk meer dan vijf maal grooter is dan dat van Granatenflycht, bevat slechts den voorgewenden lof van den gouddorst en het goud, welke

1) De dichteres Brenner verstond en schreef zelfs Nederlandsch. In het reisalbum van E. Benzelius Jr schreef zij het volgende versje:

> Die staegh in 't duyster leit en wroet
> Dat is een linkert of een bloet.

Men placht, om de dichteres te vleien, haar te vergelijken met de geleerde Nederlandsche Juffrouw A.M. Schurman.

wordt ten beste gegeven door de godin ‘Geldzucht’ zelf. In het Zweedsche gedicht, dat evenals het Nederlandsche een korten proloog bevat, wordt daarentegen het geld toegesproken, en wordt daar meer gelaakt dan geprezen. De Decker zet op breedsprakige wijze uiteen hoe het geld huwelijken en vriendschap tot stand brengt, staten sticht, eer en aanzien verschaft enz. Bijna al deze punten worden - doch slechts zeer in het kort - door Granatenflycht aangestipt; verschillende bijzonderheden stemmen ook overeen, zooals het te berde brengen van de denkwijze der oude wijsgeeren (Democritus en Heraclitus), van Crassus, Croesus, Midas enz. De Zweedsche dichter schijnt dus bekend te zijn met - en zijn ‘onderwerp ontleend te hebben’ aan - het Nederlandsche dichtwerk; misschien was hem zulks slechts mogelijk door eene Duitsche vertaling[1)].

Ook bij latere beschrijvende, beschouwende en zedepreekende Zweedsche dichters, zooals O. Kolmodin, W. Kruse en A. Nicander, meent men samenhang te kunnen opmerken met de Nederlandsche dichterlijke richting[2)]. Zeker heeft deze ook invloed uitgeoefend op het Zweedsche gelegenheidsgedicht sedert het midden der 17de eeuw, inzonderheid in zulke stukken, waar de andere zijde van genoemde rich-

1) De druk, door schrijver dezes van de Duitsche vertaling gezien, droeg echter het jaartal 1703 (gedrukt in Hamburg).

2) Kolmodin was van plan, evenals Vondel, de bijbelsche helden in verzen te beschrijven. Nicander heeft in zijne dichterlijke bewerking van de Spreuken Salomo's een voorganger in bovengenoemden J.v.d. Does; een rechtstreekschen invloed behoeft men echter niet aan te nemen, Nicander volgde namelijk den ‘grondtekst’. Deze vertegenwoordigers der didactische richting kozen trouwens gaarne, evenals Huygens, Vondel e.a., de een of andere ‘bybel-stof’. - Over Werner von Rosenfelt heeft Joh. Ax. Almqvist in Samlaren 1896 het vermoeden uitgesproken als zou hij allerlei, in het bijzonder ‘Om landtlefvernes beröm’, aan het Nederlandsch hebben ontleend. Het heeft schrijver dezes echter niet mogen gelukken zulks te ontdekken; Rosenfelt kende weliswaar de Nederlandsche fraaie letteren - hij noemt in een gedicht ‘Heintz en Catz’, maar hij schijnt meer onder invloed te hebben gestaan van de Duitsche.

ting: het goedmoedige, plat-schertsende, humoristische tot zijn recht kwam. Ook de humoristisch-bespiegelende gedichten, over de tabak b.v., die bij de Zweden geliefd werden, zijn misschien naar Nederlandsch model ontstaan. De verzamelingen van invallen, opschriften en dichterlijke grappen, die gedrukt werden onder de titels ‘Koddige Opschriften’, ‘Apollo's Marsdrager’ en derg., werden ook in Zweden gelezen en gebruikt; aan de ‘Koddige Opschriften’, ontleende b.v.S.v. Triewald wel eens een epigram.

In de 18de eeuw, toen Nederland op politiek en commercieel gebied steeds meer van Zweden verwijderd geraakte, werden ook de letterkundige betrekkingen steeds geringer. Nederland had zijn letterkundig glanstijdperk gehad in de 17de eeuw, daarna viel eene algemeene verslapping te bespeuren.

Nog Ulrica Eleonora de jongere las Nederlandsch, en tot de vorstelijke personen werden verzen in die taal gericht, b.v. door Anton Hockstedt uit Alingsås in 1728 en door Jan de Broen te Stockholm in 1736. Een enkelen keer werden in de 18de eeuw vertalingen uit het Nederlandsch geleverd, maar zij waren meest van godsdienstigen of didactischen aard. Zoo verscheen in 1730 een stichtelijk boek ‘En Christens beredelse till sin Döds-Stund, föreställd uti tvenne Samtal; thet ena är emellan Döden och en Gammal Man, thet andra är emellan Kroppen och Siälen’, eene getrouwe maar in proza geschreven vertaling van twee gedichten van ‘then vidtberömde’ J. Cats[1]. Ook andere stichtelijke werken alsmede vertellingen uit het volksleven werden in

1) Als bewijs van diens populariteit kan ook worden vermeld, dat in een handschrift, ingebonden in een ex. van H. Müller's Danck-Altar (Rostock 1669), dat schrijver dezes bezit, onder overgeschreven Duitsche en Zweedsche stichtelijke gedichten (van S. Columbus e.a.) een aantal verzen wordt aangetroffen uit Cats' ‘Tachtig jarige bedenckinge’ en een ‘Avontliedt’.

de 18de eeuw en in het begin der 19de eeuw uit het Nederlandsch in het Zweedsch overgebracht. Maar over het geheel genomen was het aantal hiervan gering.

Eerst in onze dagen begint men weer in de Zweedsche letterkunde voortbrengselen van de Nederlandsche over te nemen, als van H. Conscience, J.v. Lennep, A. Opzoomer, J. ten Brink, C. Vosmaer, L. Couperus en andere roman- en novellenschrijvers. Eerst in deze eeuw heeft het Nederlandsche publiek gelegenheid gekregen in zijn eigen taal de gedichten van Zweedsche skalden te lezen. Joh. Meerman gaf in 'Eenige Berichten omtrent het Noorden en Noord-Oosten van Europa' (1804-1806) o.a. eene vertaling van Kellgren's Gustaaf Wasa. Bellman is ook bekend geworden in Nederland. Tegnér is vertaald geworden door A.C. Holtius en anderen. Aan zijne interessante beschrijvingen van Zweden heeft E.J. Potgieter vertalingen toegevoegd uit gedichten van Geijer en anderen. J.O. Wallin's 'Dödens Engel' is in den oorspronkelijken versvorm in het Nederlandsch overgebracht door J.M. Hoogvliet. En in den laatsten tijd is men in Nederland bekend geworden met Runeberg[1)], Strindberg, 'Ernst Ahlgren', P. Hallström, Mathilda Malling, Selma Lagerlöf, Ahrenberg e.a.

Door deze letterkundige vruchten, door eveneens vertaalde geschiedkundige geschriften van Fryxell en anderen, door reisbeschrijvingen van G. Keller, Quarles van Ufford enz. schijnt de letterkundige betrekking tusschen deze beide landen opnieuw te kunnen worden aangeknoopt. De historische samenhang is echter misschien al te lang geleden afgebroken geweest.

Ja, de kloof tusschen den gang der ontwikkeling in elk van deze landen heeft zich zóó verbreed, dat op vele punten het

1) Zie b.v.A.S.C. Wallis (A. Opzoomer), Zweedsche Poëzie. Eene Studie in Nederland 1879, II. [Vert.].

vroegere innige verband tusschen beide vergeten is geraakt. Dat weer in herinnering te brengen is de taak geweest van het werk dat thans besloten wordt, en dat voornamelijk de meer geestelijke, de letterkundige zijde der beschaving behandeld heeft. En in dit opzicht is Zweden ontegenzeggelijk de ontvangende en Nederland de gevende partij geweest. Het is derhalve slechts een tol der gerechtigheid die betaald wordt, een ‘dank’ der historie dat geuit wordt, wanneer een Zweed tracht te schilderen de letterkundige betrekkingen tusschen Nederland en zijn vaderland.

Aanteekeningen.

I (zie blz. 369). Het Wilhelmus was ook in Zweden welbekend, ofschoon misschien wel het meest in de Duitsche vertaling; vele volksliedjes uit de 17de en 18de eeuw worden op de wijze van het Wilhelmus gezongen. Een vers op Gustaaf Wasa, van hetwelk een druk bestaat uit het jaar 1626, staat aangegeven als te moeten gezongen worden op de wijze van het Wilhelmus.

II (zie blz. 386). Het is niet onwaarschijnlijk, dat Brasck bij zijn Jozefs-drama Grotius ten voorbeeld heeft gehad.

III (zie blz. 388, noot 1). Uit deze brieven zijn mededeelingen gedaan in een opstel ‘Bidrag till svenska dramatikens historia från utländska källor’ in Samlaren 1900. - De tragi-comedie welke opgevoerd werd bij de inwijding van de koninklijke schouwburg in ‘Lejonkulan’, Febr. 1667, heette ‘Orondates en Statira’, en was eene bewerking naar J. Magnon. Jan Baptist (van Fornenburgh), met wien Jilles Noseman en Triel Parker reisden, schijnt nog eens weer naar Zweden te zijn teruggekeerd in 1681. Op dat tijdstip werd Stockholm ook bezocht door een Nederlandschen troep van Jakob Sammers, en het zal die troep wel geweest zijn, die het treurspel over de gebroeders de Witt heeft willen opvoeren. Deze troep noemde zich in Duitschland ‘Hollandsche und bey Ihr K.M. in Schweden engagirte Compagnie Comedianten’. Verg. Johannes Bolte, Das Danziger Theater (1895). - Bij feestelijkheden aan het Zweedsche hof, die, volgens de gewoonte van dien tijd, vaak een meer of minder dramatisch karakter hadden, werden nu en dan Nederlandsche kleederdrachten en gebruiken nagebootst. Zoo b.v. in een ‘waardschap’ in 1692, waarbij het maal werd opgedragen als in eene Nederlandsche herberg en waarbij een uithangbord in de zaal het opschrift droeg ‘In 't Lecker-Beetje’.

IV (zie blz. 390, noot 2). Ook gedurende de 18de eeuw handelden de Zweedsche boekhandelaren vaak over Amsterdam. Zoo b.v. de bibliophiel vrijheer J.G.

Sack van Bergshammar. - Onder de geleerden die betrekkingen met de Nederlanden onderhielden kan bovendien genoemd worden de grootste Zweedsche taalvorscher uit de 18de eeuw Johan Ihre. Hij vertoefde kort na 1730 in Nederland. Hij vatte o.a. het werk van Fr. Junius op over Ulfilas' taal, waarin zijne nasporingen beroemd werden. Ook in zijne vrije politieke beschouwingen schijnt hij indrukken van de Nederlanden te hebben ontvangen.

V (zie blz. 391). De eerste Zweed, bij wien men in druk aantreft eene opzettelijke aansluiting bij de regelmatige, op het accent gegronde metriek, die in het begin der 17de eeuw door D. Heinsius en anderen was ingevoerd in de Nederlandsche dichtkunst en spoedig daarop in de Duitsche werd overgenomen, was Anders Sparman (Palmcron). In de voorrede van zijn in 1642 uitgegeven ‘Sundhetzens Spegel’, een medisch en practisch-philosophisch werk met hier en daar ingevoegde verzen van allerlei soort, meestal alexandrijnen, zegt hij: ‘denk, dat niemand vóór mij nog in onze taal daarover [t.w. over de metriek] eenige praecepta heeft gemaakt, noch ook heb ik iemand zien beproeven op zoodanige wijze te schrijven: maar ik heb in acht genomen zoodanige manier als de Duitschers, Hollanders, Engelschen etc. in hunne verzen hebben gevolgd, dat er geen enkele lettergreep te veel of te weinig zal zijn, elke moet het rechte accent hebben...’ Zooals boven op blz. 187 is meegedeeld, had Sparman verscheidene jaren in Nederland doorgebracht en was hij in 1637 te Leiden gepromoveerd, bij welke gelegenheid hij als gelukwensch een gedicht ontving van Boxhornius.

VI (zie blz. 395, noot 1). S. Columbus schijnt reeds in 1677 naar Nederland te zijn gegaan, in welk jaar hij N. Heinsius bezocht. - Johannes Bolte heeft in Euphorion V, 729 aangetoond, dat Columbus voor zijn gedicht ‘Pfeilverwechslung des Todes und der Liebe’ - van hetwelk A. Wennström (Samlaren 1900) een Zweedsch pendant gevonden heeft in een vroeger eveneens door C. vervaardigd bruiloftsgedicht - waarschijnlijk het motief ontleend heeft aan Cats (uit het verhaal van de schoone Rhodope).

Register op de voornaamste in dit werk voorkomende persoonsnamen.

A.

Aertsen (Rycx), Lambr. 39.
Agriconius, S. Zie Åkerhielm.
Aitzema, L. 120.
Aken, H.v. 366.
Åkerhielm, S. 25, 250, 251, 261, 263, 355.
d'Albedyll, C.L. 28.
Albinus, B. 311.
Almeloveen, T.J.v. 312, 357.
Alting, H. 68, 92, 116.
Alting, J. 92.
Amama, S. 94.
Amija Jr, D. 25.
Anckarcreutz, fam. 17.
Anckarhielm, M. 18, 27.
Anckarstierna, C. 16.
Anckarstierna, D. 17, 18.
Andreae, H. Zie Appelboom.
Andreae, O.S. Zie Wallenstierna.
Andreae, T. 116.
Anslo, R. 191, 192, 227, 376.
Anthelius, A. Zie Solenblomma.
Antonides, J. 376.
Antonius, P. Zie Lofelt.
Apelman, P. 218, 227.
Appelboom, H. 5, 8, 12, 26, 39, 65, 101-105, 112, 119-125, 141-148, 152, 156, 173, 177, 186, 193, 201, 202, 210, 216, 225, 228, 241, 251, 263, 274, 364.
Appelgreen, E. 223, 224, 227.
Arents, J.v. 33.
Arminius, J. 63.
Arosell, C. 395.
Artedi, P. 315.
Asselyn, T. 377.
Aurenius, B. 97, 98.
Aurivillius, C. 362.
Ausius, H. 183, 193, 279, 322.
Aveelen, J.v.d. 42.

B.

Bååt, G. 165, 166.
Bååt, S. 165, 166, 211, 278.
Bååt, St. 82, 83.
Bäck, A. 308.
Backius, A. 99.
Bäfvervelt, P. Canutius, 26, 92.
Bagge, P. en N. 246, 248.
Banck, L. 95, 104-113, 144, 227, 284.
Banér, C. 72-76.

Banér, Cl. en N. 175, 176.
Banér, G. 124, 178-180.
Banér, J.G. 15.
Banér, S. 171.
Baptista, J. 388, 389, 402.
Barlaeus, C. 24, 60, 63, 66, 84, 101,

115, 121-125, 134, 135, 140-143, 145-151, 156, 164, 194, 265, 320, 368, 375, 380, 390, 396, 397.
Bartas, G.S. du, 370, 372, 391, 397, 398.
Bartholin, Th. 197, 200, 206, 299, 300-303, 331.
Bartsch, J. 315.
Baudius, D. 57, 319, 396.
Beaumont, S.v. 6.
Beck, D. 40, 191.
Beeckerts v. Tienen, A. 237, 251, 276.
Beeldsnijder, 148.
Bellman, J.A. 271, 272, 279, 353, 356, 358.
Below, C.F. 308.
Below, J.F. 270, 280, 306, 311.
Benzelius Sr, E. 245, 250, 347.
Benzelius Jr, E. 154, 272, 273, 279, 306, 312, 328, 342, 354, 357-363, 398.
Benzelius H. 275, 280, 362.
Benzelius J. 357.
Berel, G. 259, 279.
Bergh, Ol. 27.
Bergius, O. 268.
Berkelius, A. 321, 339.
Bernard, J.S. 354.
Bertius, P. 63, 75-78.
Besche, C.D. en W. de, 117.
Besche, Gerh. de, 37.
Besche, Sr, G. de, 36.
Besche, Jr, G. de, 37.
Besche, H. de, 37.
Besche, W. de, 36.
Beuningen, C.v. 145.
Beurman, G. 108.
Bex, A. 117, 261, 294, 295, 303, 308, 311.
Bidloo, G. 239, 273, 298, 310, 311, 397.
Bielke, G. 171, 175, 194.
Bielke, St. 81, 88.
Bielke, St. 145, 146, 177, 278.
Bielke, Sv. 172.
Bielke, T. 79, 80.
Bielke, T.N. 124, 169.
Bilberg, J. 279, 282, 287, 292, 293, 316, 344.
Billichius, L. 87.
Biörenklou, M. 193, 198.
Blaeu Sr, J. 256, 287.
Blaeu Jr, J. 288, 289, 316.
Blaeu W.J. 288.
Block, M.G. 282, 312.
Blomaert, T. 32.
Blon, M. le, 120, 156, 191, 192.
Blutherus, G.B. 96, 97.
Bochart, S. 195, 217-222, 232, 340.
Bock, L. 175.

Bockelman, J.F. 237, 264, 265.
Boe Sylvius, de le. Zie Sylvius.
Boeclerus, J. 48, 182, 195-199, 208, 231, 245, 259, 275, 279, 283, 381.
Boendale, J. 366.
Boerhaave, H. 239, 273, 297, 307, 310-316.
Boethius, J. 308.
Bogerman, J. 63, 93.
Bohm, G. 246, 248.
Bohm, L. 81, 92.
Boij, W. 36, 37, 39.
Bologna, Giov. da, 38.
Bom, J. 79.
Bonde, C. 144, 172, 183.
Bonde, G. 145, 172, 183, 278.
Boneti, N. 299.
Bontius, W. 62.
Böös, J. Zie Gyllencrantz.
Born, H.v. 232.
Bornaeus, J. 99.
Boschius, J. 332.
Bostelius, M. 240.
Botzelaer, W.v.d. 397.
Bourdelot, 195, 215-222, 225, 226, 232, 300.
Bourg, De, 33.
Boxhornius, M.Z. 86, 88, 131, 132, 142, 143, 156, 158, 164-174, 179, 185-189, 191, 196, 211, 235, 285, 288, 320, 323, 325, 403.

Brahe, N. 79.
Brandt, G. 376.
Brasck, S. 147, 172, 174-177, 382-386, 402.
Braun(ersköld), L. 279, 280, 282, 303, 305, 306.
Breda, L.v. 42.
Bredero, G.A. 24, 58, 367, 372, 390, 391, 394.
Brederode, R. van, 6.
Brenner, E. 269, 286, 289, 356, 357, 359.
Brenner, mevrouw, 224, 359, 398.
Bring, E. Zie Gyldenbring.
Bringius, I. 88, 279, 283.
Brink, J. ten, 401.
Broen, J. 306-310.
Broen, M. 307.
Broen, fam. de, 30.
Broen, J. de, 400.
Broman, L. 26, 145, 146.
Bromelius, M. 273, 306, 310, 359.
Bromelius, O. 262, 263, 303, 310.
Bröms, E. Zie Rosenhielm.
Bröms, S. 183, 187, 279, 296, 298.
Bronckhorst, E. 62.
Brotz, J. 86.
Brunnerus, M. 271, 279, 330, 345-350.
Brunnius, E. 87, 88, 279.
Buddaeus, N. 96, 290.
Bure, A. 87, 285, 287.
Bure, A. 79, 80.
Bureus, J. 183, 279, 290.
Bureus, L. 183, 224, 279, 283.
Burg, A.v.d. 45.
Burgersdijk, F.P. 61.
Burman, J. 314.
Burman, P. 236, 237, 322, 342, 358, 359.
Burmester, J.H. 162, 280.
Buskagrius, J. 360.

C.

Cabeliau, A. 4, 20, 22, 23, 45, 58, 119.
Cabeliau, G. 150.
Cabeliau, J. 23, 45, 71, 90, 124, 148-152, 156, 237.
Callogaeus, J. 97, 98, 105.
Camerarius, J. 134, 195, 201, 202, 231.
Camerarius, L. 4, 6, 59, 65, 67-70, 119, 134, 136, 149.
Camphuyzen, D. 370, 390.
Camphuyzen, G. 40.
Cantherhielm (Canther), N. 177.
Canthersten (Cantherus), L. 5, 142, 144, 166.
Carlberg, J. 252.
Carolstadius, L. 71.
Carlsson, G. 13, 15, 215, 255.

Cartesius (Des Cartes), R. 160, 161, 195, 198-201, 214, 238, 261, 266.
Casaubonus, 337.
Cassius, C. 280.
Castelein, M. de, 367.
Cats, J. 374-380, 390-401, 403.
Celse, M.v. 280.
Celsing, G. 362.
Celsius, M. 153, 291, 292.
Celsius, O. 221, 275, 279, 347, 362.
Chapelain, J. 232.
Chesnecopherus, J. 295.
Claesson, Joh. 33.
Claeszoon, Aris, 38.
Clericus, 154.
Cletcher, H. 38, 335, 389.
Clewberg, C.A. 280.
Clo, J. 183.
Clo, P. 240.
Cloodt, C. 26, 103, 104, 112, 284.
Clusius, C. 56.
Cluverius, P. 61, 186, 320.
Coccejus, J. 94, 159, 237, 238.
Coijett, F. 28.
Coijett, Sr, G. 32.
Coijett, Jr, G. 32, 104.
Coijett, J.W. 244, 275.
Coijett, P.J. 4, 28, 60, 104, 144, 170, 243, 244, 255, 256, 328.
Columbus, J. 228, 245, 263, 271, 279, 292, 340-351, 381.

Columbus, S. 263, 390, 393-396, 400, 403.
Comenius, A. 116.
Conring, H. 195, 212, 213, 251, 294.
Conscience, H. 401.
Constantius, J. 308.
Coornhert, D. 362, 368-373.
Coster, S. 372.
Costerus, J. Zie Rosenburg.
Couperus, L. 401.
Cranen, T. 238, 307.
Creutz, A. en L. 169.
Creutz, E.J. 124, 169.
Creutz, fam. 275.
Cronhawen, fam. 17.
Cronstedt, J. 270, 279, 304.
Cronström, I. 15, 264.
Cruus. Zie Kruus.
Crusebjörn. Zie Krusbjörn.
Cunaeus, P. 56, 61, 63, 69, 84, 94, 148, 156, 158, 368.
Cuno, J.C. 156.
Cup, W. 95, 111.
Cuperus, G. 245, 282, 286, 287, 289, 292, 339-353, 356-361.
Cuypercrona, P. 4.

D.

Daalhemius, D. 261, 303.
Dalheim, N. 268, 280.
Dammius, D. 94, 96, 99.
Danaeus, L. 56, 80, 281.
Davison, W. 227.
Decker, J. de, 376, 390, 398.
Dederichs, S. 41.
Dekker, T. 306, 311.
Dennick, Fr. 30.
Deventer, H.v. 297, 310.
Diest, H.v. 294.
Dijck, J.v. 4, 20, 22-25, 40, 57, 90, 119, 149.
Dijkman, Jac. 34.
Döbelius, J. 280, 306.
Doberus, P. 126.
Does, J.v.d. 387, 399.
Dohna, P.C. zu, 4, 38, 68, 69, 194, 255.
Donders, F.C. 363.
Doort, J.v. 40.
Dou, Ger. 40.
Douza, J. 55, 326, 396.
Drenteln, C.L.v. 28.
Drelincourt, C. 239, 309.
Drossander, A. 279, 303.
Drysander, J. 255.
Düben, J.v. 391.

Dureel, M. 232.
Dureel, P. 144.
Durell, C.G. 252.
Durell, M. 105, 142-145, 170, 252, 278.
Duren, A.v. 35.
Duyverlandt v. Rhodin, P.v. 150.

E.

Edenberg, M. 251, 252, 261.
Ehrenborg, R. 263, 280.
Ehrencrona, O. 181.
Ehrenpreuss, J. 270.
Ehrensteen, E. 5, 112, 181, 182, 186, 235, 261-265, 356, 364.
Ehrenstrahl, D. 38, 41.
Eijck, A.v. 27.
Ekebom, G. en J. 172.
Ekenberg, P. 100.
Elfving, P. 280, 306, 311.
Elliger, O. 39.
Elsevier, D. en L. 335.
Elsevier, P. 336.
Emmius, U. 91, 286.
Emporagrius, E. 103, 141, 146, 183, 279.
Enander, S. 183.
Eneman, M. 362.
Enstadius, P. 72, 279.
Episcopius, S. 63, 66.
Erasmus Roterodamus, 80, 281, 318, 319, 325, 326, 368, 376.
Ernst, H. en F. 95.

Erpenius, P. 61, 217, 359.
Erskein, C.G. 14.

F.
Fabricius, L. 4.
Fabricius, V. 156, 364.
Fagel, 264.
Fahlström, J. 268, 303.
Falcoburgus, A. 143, 159.
Falck, J. 235, 356.
Falck, P. 5, 21, 24, 58, 71, 73, 119.
Falck, S. en T. 96.
Falkenberg, G. en C. 249, 251.
Fegraeus, J. Zie Strömfelt.
Fick, A. 111.
Figrelius, D. Zie Leijonstierna.
Figrelius, E. Zie Gripenhielm.
Figrelius, O. 189, 249, 250, 301, 302.
Fleming, Cl. 92, 262, 278.
Fleming, E. 173.
Fleming, G. 255, 256.
Fleming, H. 95.
Fleming, H. C: son, 103, 173.
Fleming, J. 85.
Fleming, L. 173, 194, 278.
Folchonius, O. 97.
Fornelius, J. 112, 241-244, 279, 290, 291, 292.
Fornelius, L. 88-91, 177, 242, 243, 279, 280, 322, 340, 381.
Forthelius, I. Zie Lagerfelt.
Franc, S. 240.
Fredenhielm, P. 255, 258.
Freinshemius, A. 203, 231.
Freinshemius, J. 48, 141, 152, 192, 195-199, 201, 203, 205, 208, 279, 280, 324, 329, 340.
Friderici, J.A. 308.
Frisius, D.M. 280.
Frölich, E.M. 155.
Fullenius, B. 94, 107.
Funck, J. 110, 111, 224.
Fundahn, M. 260.

G.
Galle, E. Zie Rosensabel.
Gammal, O. Zie Ehrencrona.
Gangius, P. 102, 250, 251.
Gardie, G.A. de la, 283.
Gardie, J. de la, 106.
Gardie, M.G. de la, 45, 48, 124, 125, 141, 146, 156, 173, 174, 176, 194, 211, 231, 233, 243, 255, 275, 278, 348, 363, 391.
Gardie, P. de la, 106, 285.
Garliep, G.C. 302-303.

Gartman, J. 241, 243, 253, 279, 283.
Gavelius, J. 177.
Gavelius, P. 172.
Gebhardus, J. 164, 167.
Gedde, R. Zie Ehrenborg.
Geer, G. de, 4, 116, 120, 247.
Geer, Laur. de, 4, 116, 120, 247.
Geer, L. de, 4, 9, 17, 27-32, 102, 115-120, 135, 136, 143, 161, 238.
Geer, Jr, L. de, 116.
Geer, M. de, 30.
Geer, W. de, 116.
Gemma, R. 290.
Gerdtsson, Gerdt, 33.
Gerdtsson, H. Zie Sjöhielm.
Geulincx, A. 238.
Gezelius Sr, J. 343, 344, 382.
Gezelius Jr, J. 280.
Gnaphaeus (de Volder), W. 368, 383.
Goesius, R. 228.
Goetheris, A. 5.
Golius, J. 61, 151, 159, 359.
Gomarus, F. 62, 63, 91.
Gorter, D. de, 315.
Gorter, J. de, 312-315.
Gothenius, J. 97, 98, 105.
Gothus, P.J. 368.
Graan, J. 124, 125, 169.
Graevius, J.G. 60, 179, 230, 231, 245, 260-264, 266, 271, 306, 321, 326, 329, 333-343, 346, 351-362.

Granatenflycht, D. 398, 399.
Granbeck, P. 396.
Grau, P. Zie Fredenhielm.
's Gravesande, W.J. 238, 293.
Grill Sr, A. 32, 295.
Grill Jr, A. 118, 156.
Grim, H.N. 28, 308.
Gringius, L. (A.) 169.
Gripenflycht, P.L. 188, 298.
Gripenhielm, C. 288, 289.
Gripenhielm, E. 60, 93, 124, 177-180, 200, 202, 279, 283, 322, 328, 329.
Gripenhielm, N. en J. 262.
Grönberg, A., J. en P. 74.
Gronovius, A. 340.
Gronovius, J. 236, 271, 272, 321, 326, 336, 337, 351-354, 358, 361.
Gronovius, J.F. 89, 156, 179, 193, 197, 201, 207-211, 220, 222-225, 231, 236, 237, 240, 243, 246, 247, 249, 257, 260, 265, 271, 272, 321-325, 327-344, 346.
Gronovius, Jr, J.F. 314.
Grooth, fam. 19.
Grooth, Anth. 32.
Groot, P. de, 228, 335.
Grotius, C. 62.
Grotius, H. 4, 9, 24, 29, 50, 56-59, 63-67, 72, 77, 80, 81, 96, 102, 103, 112, 121, 123, 130-137, 138, 141, 151, 158, 168, 171, 192, 193, 198, 201, 228, 237, 265, 281, 283-286, 319, 324, 326, 368, 378, 380, 390, 402.
Grootjohan, fam. 19.
Gucht, v.d. 44.
Gudius, M. 280, 328, 329, 334, 341.
Gyldenbring, E. 235.
Gyldenklow, D. 235.
Gyldenstolpe, M. 99, 183, 280, 283, 288.
Gyldenstolpe, N. 112, 263, 266, 268, 350, 355, 356.
Gyllenanckar, A. en H. 256, 258.
Gyllenanckar, B. 255-258, 331, 335.
Gyllenanckar, G. 83.
Gyllencrantz, J. 183.
Gyllengrip, G. 176.
Gyllenhielm, C. 369.
Gyllenkrok, A. 105.
Gyllenpalm, J. 188.
Gyllenstierna, E. 74, 76-79.
Gyllenstierna, G. 182.
Gyllenstierna, G. en C. 255, 257, 258.
Gyllenstierna, J. 175, 176.
Gyllenstierna, J. en S. 79.

H.

Hadorph, J. 324.
Haecht, W.v. 370.
Hagen, fam. v.d. 19.
Hägerflycht, A. 267-270.

Hambraeus, J. 79, 80, 141, 176, 368.
Hammarberg (Hammarin), G. 262.
Harmens, G. 280, 306.
Hartzen, J. 25.
Hedraeus, B. 183, 184, 242, 279, 290, 316.
Hedström, S. 312.
Heeckeren, v. 360.
Heereboort, A. 160.
Heerman, 270.
Heijdanus, A. 238.
Heijden, J.v.d. 43.
Heijne, J.C. Zie Nordenheim.
Heinsius, D. 23, 56-61, 63, 65, 84, 90, 136, 148, 149, 156, 158, 159, 164, 167, 170, 185, 189, 207, 208, 211, 285, 319, 323-327, 342, 368-371, 375, 378, 380, 386, 390, 391, 396, 397, 399, 403.
Heinsius, Sr, N. 12, 58-61, 65, 89, 102, 103, 147, 153, 156, 170, 171, 179, 181, 185,

193, 195, 196, 198, 200, 202, 203, 207-218, 221-224, 226, 228-233, 242, 243, 252, 260, 287, 291, 292, 300, 321, 323, 325, 327-347, 355, 364, 368, 390, 403.
Heinsius, Jr, N. 213, 230.
Heirmans, fam. 17.
Helin, J. 362.
Helmfelt, G. Grundel, 256, 259, 276.
Helmont, J.B.v. 298.
Helsingus, M. 56.
Helt-Stockade, de, 40.
Helvitius, 262, 297.
Hemsterhuis, S. 300.
Hemsterhuis, T. 237, 322.
Heraeus, C. 303.
Hermannides, R. 288.
Heurnius, J. 296.
Heurnius, O. 62, 159, 296.
Hevelius, J. 291.
Heyns, Z. 396, 397.
Hiärne, U. 224, 256, 257, 262, 263, 270, 271, 275, 288, 297, 303, 305, 310, 313, 386, 387.
Hiddingh, G. 155, 307.
Hielm, P. 280, 282, 306.
Hildebrand, A., C. en J.H., 270.
Hockstedt, A. 400.
Hoecke, J.v.d. 44.
Hoffman, A. 105.
Hoffwen, L.v. 36.
Hoffwenius, P. 241-244, 279, 282, 296, 301-304.
Hoghusen, H. 181.
Hoghusen, J. 5, 15.
Hollendare, Per, 43.
Holm, J. Zie Leijoncrona.
Holmberg de Beckfelt, fam. 28.
Holmstock, T. 98.
Holsten, G. 311.
Holstenius, L. 76, 227, 228, 330.
Holtius, A.C. 401.
Holtzbohm, A. 311.
Hommius, F. 63.
Homodaeus, J. 93.
Homodaeus, Th. 93.
Hooft, P. 115, 122, 367, 370-373, 374, 394.
Hooft, W.D. 383.
Hoogvliet, A. 375.
Hoogvliet, J.M. 401.
Hoorn, J.v. 270, 303, 308-311.
Hoorn, P.v. 4, 19, 45, 309.
Hoornbeek, J. 237, 238.
Horn, C. 73-79, 81, 88.
Horn, G. Carlsson, 120.
Horn, G. Chr.: son, 72, 74, 76, 78, 81.

Horn, G.E.: son, 81-86.
Horn, S. 81.
Hornius (v. Horne), J. 159, 239, 242, 253, 257, 260, 299-302.
Hortensius, M. 124.
Hottinga, H. 294.
Huet, P.D. 217, 231.
Huffue, v.d. 36.
Hulthenius, J. 82.
Humerus, Z. 183, 279, 283.
Hunterus, Jac. 72-78.
Hunterus, Joh. 72, 73, 77.
Huss, E.J. 99.
Huygens, Chr. 290-294.
Huygens, Const. 119, 368, 374, 376, 390, 396, 397.
Huygens, Jr, Const. 344.

I.

Ihre, J. 403.
Ihre, T. 270, 280.
Indebetou, fam. 19, 30.
Ingelotz, J. 260.
Insen (Insenstierna), fam. 19.

J.

Jaccheus, 143.
Janssen, Zach. 289.
Janssonius, 288, 335.

Johansson, L. Zie Lucidor.
Jonae, D. 124.
Jordaens, 39, 40.
Jordis, H. 388.
Junius Sr, F. 56, 63.
Junius Jr, F. 187, 241, 362, 364, 403.

K.

Kafle, E. 104, 172.
Kagg, N. 224.
Kagge, N. 182.
Kammecker, W. 97, 98.
Kampen, N.G.v. 2.
Keder, N. 356, 395, 396.
Kehler, D.F. 306.
Kellander, D. 308.
Keller, G. 401.
Kempe, A. en J. 155.
Kevenbringk-Rhensköld, fam. 18.
Kexlerus, S. 183, 280, 290.
Khevenhüller, A. en P. 181, 182.
Kiellman, T. 28, 307.
Klingstedt (Kling), J. 181.
Klodt, C.G. 13.
Klöker, D. Zie Ehrenstrahl.
Kock-Cronström, fam. 32.
Kock, M. 32.
Kolmodin, O. 399.
König, C. 275, 282.
Königsmarck, C.C.v. 13, 181, 182, 261, 292.
Königsmarck, J. Fr. v. 181, 182.
Krafft, D.v. 41, 42, 45, 275.
Krok, A. Zie Gyllenkrok.
Krok, G. 104.
Krusbjörn (Kruse), F. 76, 78.
Krusbjörn G. 13, 261.
Krusbjörn J. 142.
Krusbjörn (Kruse), P. 72, 76-79.
Kruse, E. 169.
Kruse, J. 312.
Kruse, W. 399.
Kruus, G. J: son, 172.
Kruus, G. L: son, 256, 259.
Kruus, J. 161, 163-169.
Kruus, L. 172, 175.
Kuyl, Joh. 33.
Kuylenstierna, fam. 33.
Kurck, G. en K. 143, 176.
Kyper, A. 297.
Kyronius, N. 28.

L.

Lagercrona, J. 187, 188, 298.
Lagerfelt, I. 27, 144, 171.
Lagerlöf, P. 272, 279, 347, 354, 357, 380.
Lagersköld, L. 182.
Lampa, P. 97, 98.
Langendijk, P. 377.
Langermann, L. 209, 221, 223, 231, 246, 275, 332-335, 364.
Langman, E. 253.
Langman, T. 392.
Larsson v.d. Linde, fam. 19.
Laurbergius, J. 153, 183, 279, 316, 360.
Laurelius, L. Zie Lagersköld.
Laurinus, L. 97, 98.
Leeuwenhoek, A.v. 290, 298, 397.
Leijonberg, J. 112.
Leijoncrona, C. 355.
Leijoncrona, Sr, J. 203, 212, 218, 231, 252.
Leijoncrona, Jr, J. 252.
Leijonhufvud, E. 141, 172, 175.
Leijonstedt, A. 387.
Leijonstierna, D. 165.
Lemchen, fam. 30.
Lemnius, L. 71, 294.
Lemnius, W. 294.
l'Empereur, C. 61, 159.
Lennep, J.v. 401.
Leopold, O. 313.
Leuhusen, J. 70, 72-75, 92.
Leuhusen, R. 70-77, 149.
Leusden, J. 261, 266, 271, 272, 347, 352, 357, 359, 361.
Leusden, R. 261.

Lewenhaupt, A.L. 15.
Lewenhaupt, C.E. 15.
Lewenhaupt, C.M. 170.
Lewenhaupt, G.A. 8, 170, 183.
Lewenhaupt, G.M. 14.
Leyendecker, J. 353.
Lidén, J.H. 391.
Liedeman, P. 255.
Liliecrantz, J. 85.
Lillie, A. 79.
Lillie, G. Zie Stiernhielm.
Lillieblad, G. 263, 279, 360.
Lilliecrona, C. 120, 172, 175, 176, 385.
Lilliecrona, G. 177, 223, 227, 278.
Lilliefelt, L. 172.
Lilliehöök, O. 81.
Lillienhoff, J. 27, 144, 145.
Lillieroth, N. 5, 15, 251, 270, 278, 355.
Lilliestierna, H. 270.
Lilliestolpe, L. 268, 279, 306.
Lilliesträm, J. 79.
Linde, E.v.d. 4, 28, 119.
Lindelius, D. 303.
Lindelius, J. 270, 303, 304.
Lindelius, L. 97, 98.
Linden, A.v.d. 159, 239, 242, 299, 300.
Linder, J. Zie Lindestolpe.
Lindestolpe, J. 313.
Lindsköld, E. 255, 278.
Linnaeus (Linné, C.v.), 279, 294, 299, 305, 313-316, 363.
Linnerius, J. en O. 267.
Lipsius, J. 56, 79, 138, 234, 283, 285, 319, 320, 330.
Lipstorpius, D. 279.
Lithman, C. 97, 279.
Lithman, J. 97, 104.
Lithou, G. 380.
Loccenius, J. 58, 88, 89, 103, 124, 133, 149, 158, 169, 192, 193, 208, 222, 223, 271, 279, 283, 284, 322, 324.
Lofelt, P. 128.
Loffmann, H. 184.
Lohreman, G. 252, 253, 293, 302.
Lönen, Gil. v. 43.
Lothigius, J. 97.
Lubbertus, S. 93, 148.
Lubienietzki, S. 291, 292.
Lucidor, L.J. 395, 396.
Ludeen, J. 313.
Ludolphus, G.H. 195, 213-217.
Ludolphus, J. 195, 213-218, 246, 359.
Luiken, J. 376.
Lundberg, C.A. 28.

Lundelius, A. 308.
Lundius, D. 361.
Lundman, P. 112, 311.
Lydebla. Zie d'Albedyll.
Lydius, M. 93.

M.

Maerlant, J.v. 366.
Maestertius, J. 158, 174, 185, 237, 263, 385.
Magliabechi, 359.
Magnon, J. 402.
Magnus, O. 216, 288.
Malmström, J. 275, 279.
Malmenius, L. Zie Söderhielm.
Mander, Karel v. 43.
Mandern, C.v. 379.
Marck, J.v. 238.
Marggraf, 271.
Marnix, Ph. v. 368-373.
Marot, C. 370.
Martensson, H. 120.
Martin, P. 279, 305, 311.
Massberg-Marderfelt, fam. 18.
Matthaeus Sr, A. 311.
Matthaeus A. 237.
Matthiae, J. 74, 76, 86, 88, 98, 107, 112, 116, 141, 158, 241, 279, 281.
Meck, E.J. 248, 391.
Meerman, J. 401.
Meibom, M. 154, 195, 219, 220, 232, 336, 337, 342.
Meijer, 357.
Melder, C. 238, 260, 265.

Metius, A. 96, 290.
Meulen, Corn. v.d. 41.
Meursius, J. 59, 60, 63, 75, 88, 89, 149, 179, 245, 320, 326, 330, 336.
Micrander, L. Zie Lilliestolpe.
Mijtens, M. 22.
Mijtens, M.I. 41, 42.
Millich, Nic. 38.
Minuit, P. 27.
Moberg, O. 267-270, 279.
Modee, fam. 18.
Molin, E. 155, 156.
Molinaeus, P. 56.
Molitor, H. 267, 303, 306.
Moll, T. de, 33.
Moor, B. de, 312.
Moraeus, C. 382.
Moraeus, J. 272, 273, 312, 313.
Mörner, C. 79.
Mörner, G.A. 79.
Mort, J. le, 271, 311.
Mortaigne, fam. de, 18.
Mortaigne, B. de, 134.
Mortaigne, J. de, 134.
Moucheron, H. de, 27, 284.
Moyne, S. le, 237, 266.
Mulheussen, Ph. 102.
Muncker, T. 338.
Münnichhofen, H. 45.
Münnicks, J. 261, 297.
Munthelius, J. Zie Lagercrona.
Musschenbroek, P.v. 261, 293.
Myle, A.v.d. 362.

N.

Naaltwijk, P.v. 294, 295.
Narssius, J. 28, 66, 67, 285, 294.
Natt och Dag, A. T: son, 141, 165, 176, 177, 194.
Natt och Dag, A. Å: son, 165, 168, 194.
Natt och Dag, G. P: son, 177.
Natt och Dag, N. 110.
Natt och Dag, T. A: son, 71.
Natt och Dag, T. T: son, 177, 194.
Neef, fam. De, 19.
Nettelbladt, C. 93.
Nicander, A. 399.
Nicodemi, J. Zie Lillieström.
Nilsson, M. 214.
Noot, J.v.d. 370.
Noot, T.v.d. 4.
Noraeus, I. Zie Norfelt.
Norcopensis, A. Zie Nordenhielm.

Nordeman, M. 256-259, 280, 291.
Nordenheim, J.C. 313.
Nordenhielm, A. 256, 259, 279, 324.
Nordman, G.A. 363.
Norfelt, I. 26, 92, 111.
Norrelius, A. 154, 275, 279, 313, 362.
Norrman, L. 65, 114, 151, 263, 271, 272, 279, 341, 344, 346-362.
Noseman, Jilles, 402.

O.

Obrecht, E. 48, 262, 279, 347, 350, 356, 359.
Odendal, A. 295.
Odhelius Sr, E. 183, 279.
Odhelius Jr, E. 270-273, 276, 303.
Ödla, U. 173.
Olai, Joh. Zie Stiernhöök.
Olderman, J. Zie Cronstedt.
Olliequist, J., G. en N. 241.
Oostbroek, A.v. 347.
Oosterzee, J.J.v. 156.
Opzoomer ('Wallis') A. 401.
Örn, S. 177.
Örnehufvud, A. 250.
Oudendorp, F.v. 354.
Ovens, J. 45, 275, 276.
Oxenstierna, A. 6, 7, 10, 17, 19-22, 29, 57, 59, 64, 65, 80, 81, 98, 131, 134, 144, 145, 149, 165-168, 184, 186, 208, 223, 240, 278, 281, 282.
Oxenstierna, B. 8, 13, 14, 141, 180, 231, 263, 264, 278, 288, 350, 356.

Oxenstierna, C. 162, 163, 165.
Oxenstierna, E. 10, 141-147, 171, 177, 184, 185, 194, 240, 274.
Oxenstierna, G. Gabr: son, 136, 141, 142, 170, 171, 252.
Oxenstierna, G. Gust: son, 163, 252.
Oxenstierna, G. T: son, 5, 252.
Oxenstierna, Gust. 84, 85, 141, 252.
Oxenstierna, J. 5, 57, 83-86, 123, 135, 141, 143, 179, 180.
Oxenstierna, T. 252.

P.

Paffenrode, J.v. 377, 394.
Palbitzki, M. 180, 181, 189, 378.
Palm, J. 188.
Palmcron, A. 187, 298, 403.
Palmcron, C. 250.
Palmroot, J. 360.
Paludanus, 135.
Panten, Caspar, 37, 38.
Papenbroek, D. 360.
Parker, T. 402.
Parmander, J. 253.
Paulin Olivecrantz, J. 240, 263.
Paykull, C.G. 260.
Peiresc, 166, 350.
Pels, A. 377.
Pelt, C. en Ph. 307, 309.
Peringer, G. Zie Lillieblad.
Perizonius, J. 236, 272, 322, 351-354, 359.
Petraeus, D. 99.
Petraeus, N. 270-273, 347.
Petri, L. 82, 279.
Philipsson, E. Zie Ehrensteen.
Philipstadius, L.N. 96.
Pinna, D. 272, 347, 353, 361.
Piper, C.G. 275.
Plan, D. 110.
Polyander, J. 63, 159.
Pontin, G. 264.
Pontin, J. 248, 250.
Pontin, S. 117, 264-267, 297.
Posse, A. 184, 186.
Posse, J.H. 28.
Potgieter, E.J. 118, 401.
Potter, J. Zie Lillienhoff.
Potter v.d. Loo, D. 366.
Pratanus, J. 183.
Preis, J.F. 5, 16.
Preuss, J. Zie Ehrenpreuss.
Prowost, Th. 39.
Prytz, P.C. 177.
Pufendorf, E. 275.

Pufendorf, S. 42, 48, 52, 60, 241, 243-246, 261, 271, 275, 280, 283, 355, 364.
Puteanus (v.d. Putte), E. 128, 138, 139, 332.
Pynacker, C. 62, 95.

Q.

Quarles v. Ufford, 401.

R.

Rålamb, C. 141, 175, 176, 284, 348, 350.
Rålamb, E. 79-82.
Rålamb, G. 258.
Ratke, A. Zie Svanenberg.
Rau, J. 154, 298.
Ravius, C. 124, 148, 151-157, 195, 196, 200, 279, 326, 345, 360.
Ray, J. 397.
Rees, J. du, 25.
Regelius, O. 88, 280, 298, 307.
Regius, H. 261, 297, 307.
Reifenberg, J. 94, 100, 128.
Reuter, K. 85, 87.
Rezander, P. 203, 209, 231.
Ribbing, B. 252.
Ribbing, S. 253-256, 265.
Riddermarck, A. 263, 280, 290.
Risingh, J. 144-148, 177.
Rivetus, A. 64, 159, 160.
Roberg, L. 270, 279, 303, 304.

Rodenberg, Joh. v. 34, 316.
Rodenburg, Th. 372.
Roijen, A.v. 314.
Rolander, L. 97.
Rönnow, M. 303, 352, 361.
Ronsard, P. de, 369, 370.
Rosén v. Rosenstein, N. 279, 305, 313.
Rosenadler, J. 357.
Rosenburg, J.v. 295.
Rosenfelt, W.v. 289, 399.
Rosenhane, G. 66, 248, 275.
Rosenhane, Sr, J. 83, 104, 112, 135.
Rosenhane, Jr, J. 50, 246-252, 275.
Rosenhane, S. 50, 65, 78, 80, 82, 83, 114, 127, 179, 214-217, 227, 247, 249.
Rosenhielm, E. 124, 168, 169.
Rosenqvist, N.J. 111.
Rosensabel, E. 172.
Rosenstielke, C. 92, 93, 176.
Roshemius, P. 260, 303.
Rosing, C. Zie Rosenstielke.
Rostius, C. 280, 306.
Rothlieb, H.G. 259.
Rothlöben, J.M. 303.
Rothman, J. Stensson, 275, 313.
Rothman, J. Svensson, 303.
Rothovius, C. 183.
Roy, Arent de, 36.
Rubenius, N. 252, 269, 280, 303, 341, 354-357, 360.
Rudbeck Sr, O. 183, 188, 242, 250, 253, 271, 279, 286-289, 290-294, 296, 299, 304, 305, 362.
Rudbeck Jr, O. 270, 279, 303, 304, 311.
Rudberg, B. 259.
Ruhnken, 322.
Rumpf, C.C. 16, 44, 287, 292, 293, 316, 335, 341-345, 347, 349, 351, 353, 356, 388, 389.
Rumpf, H.W. 44.
Rusius, A. 237.
Rutgersius, J. 4, 6, 23, 56-61, 69, 88, 89, 122, 148, 210, 319, 330, 370.
Rutström, C.B. 316.
Ruysch, C. 228.
Ruysch, F. 154, 298, 304, 310.
Ryckius, Th. 228, 236, 321, 336, 354.
Rydelius, A. 282.
Ryndorp, J.v. 389.
Rystadius, A.N. (Palm), 177.

S.

Sack, C. Ph. v. 177.
Sack van Bergshammar, J.G. 403.
Sack(ensköld), E. 280, 306.
Saleman, M. en J. 105.

Salenius, J. 279.
Salmasius, C. 109, 150, 151, 158, 166, 185, 186, 189, 195, 200-207, 211, 218, 222, 231, 232, 235, 320, 326, 330.
Salvius, J. Adler, 20, 72, 75, 119, 121, 130, 149, 179, 211, 213.
Sammers, J. 402.
Sandraert, J.v. 39, 40, 191.
Santhro, Dan. v. 43.
Scaliger, J.J. 56, 57, 83, 320, 325, 326, 336.
Scallerus, P.L. Zie Gripenflycht.
Scorel, J.v. 36, 39, 43.
Schantz, F.v. 260, 337.
Schefferus, J. 48, 52, 133, 141, 151- 154, 179, 182-184, 195-199, 207, 211, 213, 220-229, 236, 242-250, 257-259, 265, 271, 275, 283, 288, 317, 322-349, 354-357, 364, 381.
Scheiding, C. en O.v. 174.
Scheiding, J.C.v. 162, 174.
Schelius, R.H. 328.
Schenck, J. en P. 72.
Schepperus, E. 112, 311.
Schonaeus, C. 368, 381, 386.
Schooten Sr, F.v. 62, 159, 290, 316.
Schooten Jr, F.v. 159, 184, 290.
Schotanus, B. 94, 237.
Schotanus, P. 294.
Schoting, T.v. 25.

Schrevelius, 296.
Schult, I. en P. 111.
Schult, J. 111, 359.
Schultenius, S. 259, 260, 290.
Schurman, A.M. 224, 264, 398.
Schwalch, G.F.v. 256, 259.
Schwindern, H.v. 28.
Scriverius, P. 24, 170, 319, 320, 325, 368.
Senguerd, 271.
Sepelius, A. 279.
Sike, H. 357, 359.
Silbercroon, Ph. Bomaert (of Silfvercroon, J.P.) 4, 119, 156, 205, 211, 215, 223, 227, 242, 335.
Silentz, G. 32.
Silentz, W. 26.
Silfuercroen, P. Spieringk, 4, 40, 43, 102, 119, 143, 156, 216, 259.
Silfverlåås, fam. 19.
Silfversparre, Å. 298.
Simonius, W. 126-130.
Sjöberg, J. 311.
Sjöhielm, H. 18.
Sjöhierta, fam. 17.
Skragge(nstierna), S. 112.
Skunk, N. 172, 175.
Skunk, S. 241, 250, 251, 279.
Skytte, B. 125-134, 137-140, 164, 168, 197, 201, 278, 340.
Skytte, C.G. 13.
Skytte, G.A. 140.
Skytte, H. 126.
Skytte, Jac. 125-134, 136-141, 274.
Skytte, Sr, J. 5, 23, 71, 75, 88, 125, 126, 128-142, 169, 278.
Skytte, Jr, J. 125-133, 135, 139.
Skytte, Sr, L. 124, 133, 134, 136, 330.
Skytte, Jr, L. 111, 246, 248, 249.
Slatte, C. 162.
Smitten (Smittenhjelm), H. ter, 4.
Snack, O. 213, 263.
Snakenborg, J. 82.
Snakenborg, S. 82.
Sneckenberg, E. 295.
Snellen Sr, H. 363.
Snellius, R. 62, 290.
Snellius, W. 62, 290.
Söderhielm, A. 260, 290.
Soem, C. 28, 155.
Sohlberg, C. 315.
Solenblomma, A. 104, 197, 279, 283.
Soop, C. en G. 177, 194, 222.
Soop, E. 104.
Soop, E. 256-262.
Soterus, H. 87, 88, 287.

Spanheim, E. 228, 328, 334, 344.
Spanheim, Sr, F. 159, 286.
Spanheim, Jr, F. 237, 272, 353.
Sparfvenfelt, J.G. 288, 359, 360.
Sparman, A. Zie Palmcron.
Sparrfelt, A. 14, 305.
Sparre, A. 172.
Sparre, Å. 165.
Sparre, E. 171.
Sparre, G. 5, 106, 177, 225.
Sparre, J. 183.
Sparre, M. 355.
Sparre, P. 5, 106, 181, 261.
Sparre, S. 177, 194.
Sparre, Ture Carlsson, 13.
Spegel, H. 391, 396-399.
Spens, J. 82, 127, 184, 186.
Sperling, G. 182.
Spieghel, H. 368, 369, 371.
Spierinck, Fr. Aerts, 43.
Spierinck, P. 43.
Spinoza, 275.
Spole, A. 253, 279, 280, 292, 293, 316.
Spöring, H. 280, 306.
Stake, E. 250, 251.
Stake, G. en J. 260.
Stake, M. 175, 176.
Stalenus, J. 72, 73, 106, 279.
Standaert, fam. 19.
Starbus, fam. 19, 41.
Starbus, J. 41.
Starbus, P. 41.
Starter, J. 372.
Stenbock, G. 23.

Stenbock, M. 15, 273.
Stenius, O.M. 295.
Stevin, S. 7, 290.
Sthenonis, M. 95.
Stiernberg, N. 262, 279, 280.
Stiernhielm, G. 41, 62, 109, 130, 158, 184-188, 193, 200, 208, 286, 287, 290, 363, 392-395.
Stiernhielm, J.M. 184, 186.
Stiernhöök, A. en J. 240, 241.
Stiernhöök, J. 98, 100, 101, 193, 280, 283, 284.
Stiernhöök, O. 101.
Stiernsköld, C. 124, 168, 169, 249.
Stiernsköld, N. 7, 20, 79.
Stiernsköld, Ph. 246, 249, 251.
Stoke, M. 366.
Stråle, A. 107.
Stråle, Ol. 23.
Strahlenberg, Ph. J.v. 289.
Ström, C. 313.
Strömfelt, G.A. 198, 259.
Strömfelt, H. 259.
Strömfelt, J. 71, 72, 149.
Struys, 386, 387.
Stuart, A. 160, 161.
Stålhandske, J. 172, 280.
Sundel, J. 105, 106, 279.
Sureau, E. en D. 299.
Surenhusius, W. 154, 306, 358-362.
Svanenberg, A. 172.
Svanhielm, J. 267.
Swammerdam, J. 154, 298.
Swedenborg, E. 34, 155, 156.
Swidde, W. 42.
Sylvius, C. 63.
Sylvius, F. de le Boe, 239, 257, 277, 297, 298, 303, 397.

T.

Tammelin, L. 275, 280, 306.
Teet, P. en J. 235.
Teniers Jr, D. 40.
Terborgh, 40.
Terkelsen, S. 379, 392.
Terser, E. 183.
Terserus, J.E. 97, 100, 105, 166, 213, 280, 281.
Terserus, Jr, J. 96, 99, 280.
Terserus, U. 360.
Tessin, N. 37, 276.
Thesleff, P. 172.
Thijsen, D. en C. Zie Anckarstierna.
Thijsen, M. Zie Anckarhielm.
Thomas a Kempis, 281.

Thun, J. 391.
Thunberg, C.P. 315.
Thysius, A. 64, 159, 237.
Tigerstedt, P. 280.
Tilaceus, O. 86, 97.
Tillandz, E. 260, 280, 292, 303, 305.
Toll, fam. 18.
Torin, P. 256-259, 290.
Törnhielm, M. 114, 162, 233, 234, 266-270.
Tott, A. 183.
Toussaint Gelton, 45.
Tranaeus, J. 268, 303, 308.
Transköld, J. 279, 306.
Triewald, M. 293.
Triewald, S.v. 380, 400.
Trigland Jr, J. 116, 238.
Triglandius, J. 159, 160.
Trip, A. 93, 117.
Trip, E. 117.
Trip, H. 117.
Trip, J. 93.
Trip, L. 117, 145.
Trip, P.C. 117.
Trotzig, M. 118, 267, 269.
Trotzig, P. en M. 244, 245, 275.
Trotzig, P. 118, 120, 143, 156, 212, 213, 244, 247, 300.
Tulp, N. 154, 297.
Tungel, C. 181, 185.
Typotius, J. 3, 285.

U.

Uggla, J. 175.
Uhr, F. 241, 246-251, 279, 330.
Ulfsparre, A. 79.
Ulfsparre, G. 172, 183.
Ulfsparre, G. 240, 241.
Ulfsparre, (Hans?) 13.
Upmarck, J. Zie Rosenadler.
Ursinus, O. 97, 98.
Usselincx, W. 4, 26, 27, 30.
Uther, J.B.v. 39.

V.

Valesius, H. 232.
Veen, Adr. 288.
Veen, J.v.d. 376, 390, 394.
Veldecke, H.v. 365.
Verelius, O. 158, 182-188, 279, 324, 392.
Verhel, A. 94, 96, 99, 107.
Verklaes. Zie Silfverlåås.
Verwilt, D. 36, 37, 39, 43.
Vigelius, P. Zie Ekenberg.
Vigius, P. 99.
Vinnius, A. 143, 158, 237.
Visscher, N. 288.
Visscher, Roemer, 369, 371, 374.
Visscher, A. en M. Roemers, 371.
Vitinghoff, E. 182.
Voetius, G. 260.
Voetius, J. 237.
Volder, B. de, 238, 271.
Vondel, J.v.d. 24, 25, 113, 114, 120, 134, 191, 192, 227, 367, 370, 372, 375, 378, 379, 390, 391, 396-400.
Vorstius, A.E. 62.
Vorstius, A. 62, 159, 170, 299.
Vorstius, C. 63.
Vos, I. 377.
Vos, J. 376, 394.
Vosmaer, C. 401.
Vossius, D. 122, 124, 127-132, 139, 279, 285.
Vossius, G.J. 57, 58, 60, 63, 65, 66, 75, 88, 90, 101, 103, 121-144, 147, 150-153, 156, 169, 178, 201, 202, 205, 265, 274, 320, 323, 326, 348, 349, 397.
Vossius, I. 103, 119, 122, 124, 129, 138, 139, 151, 169, 174, 181, 189, 193, 195, 198, 200-212, 217-226, 228-233, 237, 271, 332, 346, 364, 394.
Vossius, M. 103, 122, 127, 136, 156.
Vries, Adr. de, 38.
Vries, G. de, 261, 268, 272, 357.
Vries, S. de, 261.
Vulcanius, B. 56, 326, 397.
Vult v. Steijern, J.J. 275.

W.

Waesberg, 337, 338.
Waldau, G. 39.
Walkendorf, J. 259.
Wallan, J. 261, 297.
Wallant, A. Zie Odendal.
Wallenstedt, O. 179, 180.
Wallenstierna, C.M. 28.
Wallenstierna, O. 165.
Wallerius, N. 280, 282, 305, 306, 311.
Wallin, G. 362.
Wallin, J.O. 401.
Wallis. Zie Opzoomer.
Wallius, L. 106.
Wallius, O. Zie Wallenstedt.
Wallrave, J. 112, 279, 311.
Wallwijk, A. 111, 145, 179.
Wattrang, Z. 188, 298, 308.
Weidenhain, J. 145, 163, 164, 172.
Werdt, Lucas v.d. 38.
Wernstedt, M. 74, 76, 78.
Westenberg, E.W. 312.
Westerbaen, J. 370, 376.
Westerman, J. Zie Liljecrantz.
Westius, S. 250.
Wetterhamn, A. Zie Riddermarck.
Wexionius, M. Zie Gyldenstolpe.

Wexionius, O. 391, 395.
Wichmand, N. 280, 306.
Wicquefort, A. de, 120.
Wicquefort, J. de, 120, 123, 134.
Widmark, J.E. 363.
Wierdt, J.v. 33.
Wijbinga, M. 94.
Wijck, W.v. 32.
Wijnblad, J. 165, 166.
Winge, O. 310, 351.
Winnantz, fam. 19.
Winnantz-Svansköld, Abr. 37.
Winshemius, P. 94, 105, 164, 168.
Wissenbach, J. 95, 108.
Witholt, Koort, 39.
Witsen, Nicolaas, 335.
Witt, Fr. de, 288.
Witte (v. Witten), fam. 18.
Wittichius, C. 238.
Wittman, O. 45.
Wolff, N. Zie Stiernberg.
Wollimhaus, A. Zie Leijonstedt.
Wouwerman, Ph. 39.
Wrangel, A.H. 182.
Wrangel, C.G. 17, 81-84, 292, 390.
Wrangel, E. 275.
Wrangel, auf Lindenberg, fam. von, 275.
Wrede, P. 246, 249.
Wuchters, A. 45.
Wullenius, J. 199, 200, 211-214, 223, 225, 294.
Wyttenbach, 322.

Z.

Zevecote, J.v. 58, 368, 370, 386, 387.
Ziervogel, J.M. Zie Rothlöben.